STEPONAS KOLUPAILA

JURGIS GIMBUTAS
ir
JUOZAS V. DANYS

IŠLEIDO AKADEMINĖS SKAUTIJOS LEIDYKLA
ČIKAGA, 1974 M.

Kalbą taisė Vladas Kulbokas

Techn. redaktorius Bronius Kviklys

Korektorius Jonas Dainauskas

Tiražas: 1000 egz.

Printed by
Draugas
4545 West 63rd Street
Chicago, IL 60629

TURINYS

KNYGĄ APIE STEPONĄ KOLUPAILĄ IŠLEIDŽIANT

Prieš dešimtį metų su mumis ir šiuo pasauliu atsiskyręs šviesaus atminimo prof. Steponas Kolupaila buvo viena didžiausių bei prakilniausių asmenybių ne tiktai lietuvių tarpe, bet ir mokslo pasaulyje.

Tai labai plati, aukšta ir šakota asmenybė, kokių retai būna: Didelis mokslininkas, visuomenės veikėjas, jaunimo vadas, rašytojas, kilnus žmogus, kurio gyvenimas toli gražu nesibaigė su fizine mirtimi ir nesibaigs tol, kol gyvens lietuvių tauta ir klestės mokslas.

Steponas Kolupaila buvo, yra ir liks sektinas, tačiau nepakartojamas žmogus visų laikų lietuviams, nepaprastai mylėjęs Visatos Kūrėją, Lietuvą, jos žmones.

Šis milžiniškos energijos ir nepaprasto darbštumo vyras atliko savo Tėvų Žemei didelius darbus. Kas jis iš tiesų buvo ir ką padarė Lietuvai, lietuviams ir mokslui, bandoma aptarti šioje knygoje, kuri išleidžiama jo mirties dešimtmečio proga.

Akademinis Skautų Sąjūdis, ruošdamasis minėti savo gyvenimo auksinę sukaktį, senu skautišku papročiu ryžosi padaryti gerą darbelį, nuo kurio nėra atleidžiamas nė vienas bet kurio amžiaus skautas ir skautė. Apsispręsta paruošti ir išleisti knygą apie didį mokslininką ir principinį skautą, kuris, artimųjų tarpe minėdamas 70 metų amžiaus sukaktį ir paprašytas pasisakyti apie savo atliktus darbus, kukliai pasakė: "Norėjau būti naudingas savo kraštui..."

Kaip jis savo pasiryžimą atliko, skaitytojas ras atsakymą, skaitydamas šiuos puslapius.

Leidėjas šį savo organizacijos narių atliktą darbelį skiria lietuviškajam jaunimui, kad jis turėtų progos patirti, kokių didelių žmonių lietuvių tauta turėjo ir sektų jų pavyzdžiu.

Edmundas Korzonas,
AKADEMINIO SKAUTŲ SĄJŪDŽIO
VADIJOS PIRMININKAS

Čikaga, 1974 m. balandžio 9 d.

ĮŽANGINĖS PASTABOS

Profesoriaus inž. dr. Stepono Kolupailos biografija yra ne vieno žmogaus gyvenimo piūvis per jo aplinką Lietuvoje ir išeivijoje. Toji Kolupailos aplinka apima šimtus žmonių ir dešimtis organizacijų bei įstaigų. Šios knygos iniciatoriui Akademiniam Skautų sąjūdžiui iš pat pradžios pritarė kitos garbės nariui Kolupailai artimos organizacijos: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija, Lituanistikos Institutas, Amerikos Lietuvių Inžinierių ir Architektų sąjunga, Plieno vyrija, Grandies korporacija. Tos moralinės paramos dėka atsirado ši pirmoji monografinė knyga, ištisai skirta Lietuvos inžinieriui profesoriui.

Kolupailos veikla buvo šakota ir jo darbo vaisiai svarūs ir gausūs. Tam pasiekti reikėjo ypatingai valingo būdo. Tur būt, būdingiausias Kolupailos charakterio bruožas, lydėjęs jį visą gyvenimą, buvo visiškas, tiesiog asketiškas atsidėjimas savanoriškai prisiimtoms pareigoms. Nors Kolupaila pasiekė aukštų profesinės karjeros viršūnių, jo gyvenimas buvo atžymėtas ne pasitenkinimu ir materialiniu atpildu, o nuolatiniu savo užsibrėžtų tikslų siekimu. Tie jo siekimai buvo ne filosofiški ar poetiški, o labai konkretūs, gyvenimiški, aukšto lygio ir ilgaverčiai.

Rašant savo buvusio mokytojo-profesoriaus, šeimai artimo kaimyno ir visada gerbiamo žmogaus biografiją, autoriui reikėjo papildyti savo patirtį gyvų ir rašytų šaltinių faktais. Daug kas padėjo autoriui savo žiniomis ir prisiminimais, ir jiems priklauso nuoširdi padėka. Visų pirma su gailesčiu prisimenu dipl. inž. Ksaverą Kauną, netikėtai žuvusį 1972 m. spalio mėn. 10 dieną prie Čikagos. Jis buvo prašytas parengti medžiagos prof. Kolupailos biografijai, pasinaudojant p. Janinos Kolupailienės pagalba ten pat Čikagoje. 1965-1966 metais K. Kaunas

surašė per 100 lapų biografinės medžiagos ir prof. Kolupailos rašinių ištraukų. Biografijos rašymą perėmus autoriui, šioje knygoje panaudota dalis K. Kauno surinktos medžiagos ir ištisai atspausdinti jo, studento, atsiminimai. Prof. Kolupailos studijų laikų kolega dipl. inž. Zenonas Bačelis, miręs Sao Paulo, Brazilijoje, 1973 m. rugpiūčio mėn. 23 dieną, buvo atsiuntęs autoriui du išsamius laiškus su detaliais atsiminimais. Abiem mirusiems šios knygos bendradarbiams reiškiama pagarba ir dėkingumas.

Biografijai parašyti autoriui padėjo savo laiškais ar atsiminimais šie prof. Kolupailai artimi asmenys: broliai Jurgis ir Rostislovas Baubliai, prof. Juozas Brazaitis, prof. dr. Adolfas Damušis, dipl. inž. Algirdas Didžiulis, prof. gen. Stasys Dirmantas, dipl. inž. Pilypas Narutis, dipl. ekon. Kazys Palčiauskas, prof. dr. Alfonsas Šešplaukis ir keli kiti talkininkai, kurių pavardės atžymėtos išnašose. Kun. dr. Juozo Prunskio atsiminimų pluoštelis spausdinamas atskirai, kaip biografijos priedas. Ypatinga padėka priklauso poniai Janinai Kolupailienei, atsakiusiai laiškais daugybę autoriaus klausimų ir leidusiai pasinaudoti šeimos archyve išsaugotais prof. Kolupailos dienoraščiais, svečių knyga, fotografijomis ir korespondencija. J. Kolupailienė taip pat padėjo Juozui Daniui jam reikalinga medžiaga, parengiant profesoriaus darbų bibliografiją. Duktė Evelina Kolupailaitė-Masiokienė daug padėjo, parūpindama nemažą dalį tėvo publicistinių raštų ir asmeninių laiškų. Marianopolio mokyklos bibliotekoje, Thompson, Conn., išsaugota Lietuvos periodika buvo svarbus šaltinis senesniems Kolupailos raštams gauti. Čia autoriui padėjo prel. dr. Vytautas Balčiūnas savo maloniu tarpininkavimu. Kitas svarbus šaltinis biografijai papildyti buvo Kolupailos laiškai Broniui Kvikliui, Stasiui Dirmantu, Juozui Daniui ir kitiems knygoje suminėtiems. Ačiū visiems, paskolinusiems tuos laiškus.

Už kalbos išlyginimą padėka priklauso Lituanistikos Instituto nariui Vladui Kulbokui.

JURGIS GIMBUTAS

STEPONO KOLUPAILOS BIOGRAFIJOS BRUOŽAI

JURGIS GIMBUTAS

1. JAUNYSTĖ

A. TĖVAI IR VAIKYSTĖ

Mažai težinoma apie Stepono Kolupailos protėvius ir giminę. Seniau jie gyveno Maladečinos apskrityje, Ponizių dvare, greta Užumedžio (Zalesie). Toji vietovė buvo Lietuvos teritorijoje pagal 1920 metų sutartį su Rusija, o dabar yra Sovietų Gudijoje.[1] Profesorius S. Kolupaila yra pasakojęs prof. Stasiui Dirmantui, kad Didž. Lietuvos Kunigaikštystės bajorai Kolupailos buvę aprūpinti žeme Žygimanto Augusto aktu kažkur į rytus nuo Vilniaus, palei Ašmeną.[2] Rytų Lietuvoje žinomi bent keli Kolupailos, 1863 metų sukilėliai. Kažkoks Gustavas Kolupaila buvęs vienas iš trijų Gardino gubernijos Sokolkos dalinio štabo adjutantų; kitas Jonas Kolupaila — tos pačios gubernijos kito sukilėlių dalinio vadas; Ferdinandas Kolupaila — Volkovskio sukilėlių organizacijos "kasos referentas".[3] Iš senesnių laikų tos rytinės srities istoriniuose šaltiniuose minimų asmenų randamas Volkovisko žemės teisėjas Pranciškus Kolupaila, dalyvavęs 1791 metų Raseinių pilies teismo byloje.[4] Specialių tyrinėjimų reikėtų patirti, ar kurie nors iš minėtųjų Kolupailų rišasi su Stepono Kolupailos protėviais.

Stepono tėvas Jonas Kolupaila gimė 1861.II.16 Žabinės vienkiemyje prie Vabalninko, į pietus nuo Biržų. Jis mirė Latvijoje 1935.III.9. Bent kelios Kolupailų šeimos gyveno šiose šiaurinėse Aukštaitijos apylinkėse. Jonas ir jo brolis Balys mokėsi Panevėžio vidurinėje mokykloje ir vėliau medicinos felčerių mokykloje Petrapily. Kitas jų brolis, Antanas Domininkas buvo kunigas ir kurį laiką domininkonų vienuolyno viršininkas Aglonoje, Latgaloje, apie 40 kilometrų į šiau-

rės rytus nuo Daugpilio. Čia būdamas, jis atsikvietė savo brolį Joną vienuolyno ūkvedžiu. Čionai Jonas Kolupaila susipažino su Liudvika Labunskaite, gimusia 1866.X.17, kurios tėvai turėjo Rutuliškių dvarą netoli Aglonos. Netrukus jiedu susituokė. Jaunųjų Jono ir Liudvikos Kolupailų šeimoje buvo kalbama lenkiškai, nors Jono gimtoji kalba buvo lietuvių. Palinkimas į lenkų kalbą buvo būdingas to meto Latgalos ir Lietuvos dvarininkams ir šviesuomenės daliai. Savo vyrą Joną Liudvika buvo išmokiusi lenkiškai skaityti ir rašyti. Todėl ir jų vaikai, taigi ir Steponas, kalbėjo lenkiškai. Vėliau, jau Amerikoje, prof. St. Kolupaila rašė savo asmeninėse anketose, kad jo tėvas buvęs lietuvis, motina lenkė, o jis pats lietuvis, visi katalikai.

1891 metais Jonas ir Liudvika Kolupailai išsikėlė iš Aglonos vienuolyno ūkio ir išsinuomojo Tuminiškių palivarką apie 2,5 kilometro į vakarus nuo Aglonos, Rėzytės apskrityje, arčiau Kraslavos miestelio. Tose apylinkėse dar XIX amžiaus pradžioje buvo lietuviškai kalbančių kaimų, o patsai Kraslavos miestelis nuo 1729 metų priklausė Lietuvos didikui Jonui Liudvikui Plateriui, tuometiniam Daugpilio bei Inflantų seniūnui.[5] Tuminiškėse ir gimė Steponas 1892 metų rugsėjo mėn. 14 dieną, trečias vaikas iš eilės. Vyriausias Stepono brolis buvo Mykolas, jaunesnis brolis Ignas, seserys: Jadvyga, Marija ir Elena. Kolupailai išaugino šešis vaikus. Steponas buvo kiek panašus į savo senelį iš motinos pusės: aukštas, liesas, truputį priekin palinkęs. Tasai senelis Labunskas buvo dvarininkas, valdininkavo teisme, mėgo knygas, paliko nemažą dailiosios literatūros ir žurnalų biblioteką, įvairių ženklų kolekciją. Galimas dalykas, kad senelis turėjo įtakos vėlesniam Stepono prisirišimui prie knygų, spaudos ir kolekcionavimo.

Ūkininkauti Tuminiškėse nesisekė ir Jonui Kolupailai teko atsisakyti to nuomojamo ūkio, priklausančio grafo Mohlio Juzefinavos dvarui. Kaip medicinos felčeris, J. Kolupaila gavo darbą prie geležinkelio statybos, dažnai kilnojosi iš vietos į vietą, kol pagaliau apsigyveno Tukume. Tai buvo apie 6000

Steponas ketverių metų (Latvijoje, 1896 m.)

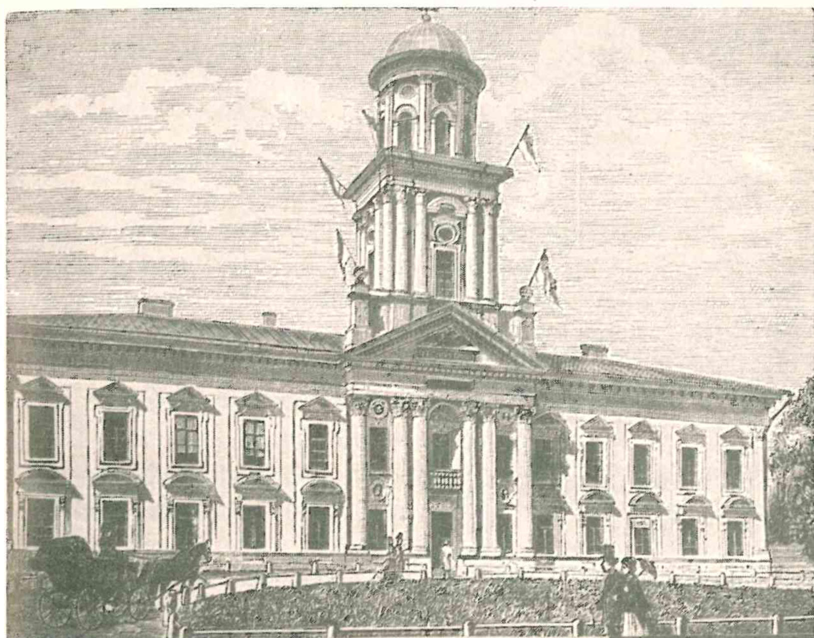

gyventojų miestas į vakarus nuo Rygos. Tukume buvo apie 1895 metus kun. Kazimiero Jasėno pastatydinta katalikų bažnyčia. Tame mieste Steponas lankė pradžios mokyklą ir ją baigė 1903 metais. Vaikams paūgėjus, norėdami juos geriau išmokslinti, Kolupailai persikėlė į Mintaują (latviškai Jelgava). Tinkamai pamokytas privačiai, trylikos metų Steponas įstojo į Mintaujos gimnazijos trečiąją klasę 1905 metais.

Mintauja didokas, tuo metu apie 30,000 gyventojų miestas Latvijoje, pusiaukelėje iš Lietuvos į Rygą. Gimnazija buvo įsikūrusi puošniuose neoklasiško stiliaus rūmuose, statytuose dano architekto XIX amžiaus pabaigoje hercogo Petro Birono įkurtąjai mokyklai Academia Petrina. Dėl to tuo vardu kartais vadindavo ir tą gimnaziją. Ji buvo rusiška, kaip ir visos kitos to laiko Rusijos imperijos užimtuose kraštuose. Gimnazijos programa buvo klasikinė, su lotynų kalba ir sustiprintu literatūros kursu. Atskirai veikė realinė mokykla. Jas baigę abiturientai buvo priimami į universitetus ir kitas aukštąsias mokyklas.

Mintaujos gimnazija[6] atliko didelį vaidmenį lietuvių tautos atgimimo istorijoje, nes iš jos išaugo gausi šviesuomenės karta. Prieš 1877 metus ten mokėsi minėtasis K. Jasėnas, 1880 m. gimnaziją baigė Jonas Šliūpas, 1888 metais Mintaujoje veikė Lietuvos "draugystė", kurios pirmininku buvo aštuntosios (paskutinės) klasės mokinys Liudas Vaineikis. 1890-1896 m., taigi tik dešimtį metų prieš Steponui Kolupailai įstojant į gimnaziją, joje mokėsi būsimasis kalbininkas Jonas Jablonskis. Tai jis 1890 metų "Varpe" kreipėsi į lietuvių visuomenę, kviesdamas siųsti vaikus į Mintaujos gimnaziją, kurioje dar esą pakankamai vietų ir nedaroma kliūčių įstoti. Jo kvietimas buvo išgirstas, ir gimnazijoje lietuvių mokinių skaičius žymiai padidėjo. Mokėsi tenai Aleksandras Rymas, Antanas Smetona, Jurgis Šlapelis. 1890-1895 m. veikė "Varpo" literatūrinė komisija: Motiejus Čepas, J. Jablonskis, Antanas Kriščiukaitis, Vincas Kudirka, Pranas Mašiotas ir kiti, vėliau labai reikšmingi Lietuvos kūrėjai ir veikėjai. Į tą komisiją 1893-1895 m. buvo įsijungęs kun. Juozas Tumas, tuo metu Mintaujos parapijos vikaras. Nuo 1902 metų Mintaujos lietuvių tarpe darbavosi kun. K. Jasėnas, kuris ir čia pastatydino naują bažnyčią. Jis mokytojavo ir gimnazijoj. Kaip vėliau matysime, lenkiškoje atmosferoje augęs Steponas Kolupaila susidraugavo Mintaujoje su lietuvių jaunimu ir per juos atrado ir pažino savo tėvo tėvynę Lietuvą. Savo apsisprendimą būti lietuviu jis parodė, taip įsirašydamas gimnazijos tautybių anketoje.[7] 1914 metais Mintaujoje buvo priskaičiuojama per 800 lietuvių, o taip pat daug lenkiškos orientacijos Lietuvos jaunimo.

Stepono Kolupailos ir jo bendraamžių jaunystės aspiracijoms suvokti reikia žinoti, kad lietuvybės atgimimo sąjūdis prieš I-jį pasaulinį karą vyko kritišku metu, kada Lietuvos šviesuomenė buvo beprarandanti lietuvišką sąmonę ir sparčiai tirpo lenkybėje. Sulenkėjimo procesas buvo beveik baigtas bajorijos sluoksniuose, ir jis absorbavo iš kaimo kilusius negausius inteligentus. Mintaujos lenkiškumas nebuvo

Mintaujos klasikinė gimnazija XIX a. pabaigoje

toks ryškus, kaip Lietuvos miestuose ir dvaruose. Latvija jau seniau buvo patekusi vokiečių kultūros įtakon, o ir patys latviai buvo stipriau tautiškai susipratę. Iš Lietuvos atkilusiose šeimose vaikų gimnazijon leisti lietuvių kalba varžėsi su lenkų ir rusų kalbomis. Štai, 1905 metų Mintaujoje ir Varšuvoje išleistame kalendoriuje "Kalendarz Nadbaltycki na rok 1905" buvo atspausdintas dar neseniai Mintaujoje gyvenusio kun. Juozo Tumo straipsnis apie senoviškąjį žemaičių namą (vad. numą) Telšių apskrityje.[8] Tuo būdu Tumas, vėliau žinomas literatūroje Vaižganto vardu ir geras St. Kolupailos pažįstamas, supažindino lenkiškai skaitančiuosius su lietuvių kaimo statybos originalumu.

Rusėjimas vyko silpniau, bet ir jis paimdavo savo duoklę mišriose šeimose arba kai lietuviams tekdavo ilgus metus dirbti Rusijos gilumoje. Jaunimui buvo skiepijamas lietuviš-

kos kilmės gėdinimosi jausmas. Pagal tokią opiniją, lietuvių kalba galėjusi išduoti jų tariamai žemą kilmę. Geriausiu atveju lietuviškai kalbėtis derėję tik su artimaisiais, kitaip nesuprantančiais, ir tai neviešai. Lenkų kalba buvo laikoma tinkama ponams kalbėti. Ji tariamai geriau tikusi literatūrai, mokslui ir aplamai aukštesnei kultūrai.

Atsikėlę į Mintaują, Kolupailai išsinuomojo butą ir, be savųjų vaikų, priimdavo gyventi dar du ar tris savo giminaičių vaikus. Jų tarpe buvo Jono Kolupailos motinos brolio, atseit dėdės Kazimiero Špakevičiaus iš Burgėnų kaimo, Saločių valsčiaus, Biržų apskrities, jauniausiasis sūnus Julijonas. Tėvas Kolupaila kalbėdavo su vaikais ir lietuviškai, o visa šeima jau rusiškai, nes vaikams buvo svarbu išmokti oficialiosios mokyklinės kalbos. Nors Julijonas buvo ketveriais metais vyresnis už Steponą ir mokėsi kitoje, realinėje gimnazijoje, jiedu nuoširdžiai draugavo ir išliko artimi visą gyvenimą. Julijonas Špakevičius neslėpė savo lietuviškumo ir įkalbinėjo Steponą Kolupailą, kad ir jis esąs lietuvis, kaip ir jo tėvas Jonas, gimęs augęs Lietuvoje. Gimnazijoje Steponui teko arčiau susidurti su lietuvių kalba, atostogų metu lankantis Lietuvoje Biržų apylinkėse pas tėvo gimines, Julijono Špakevičiaus tėviškėje ir pas kun. Adolfą Sabaliauską apie 1910 metus. Steponas dar išmoko lotynų, vokiečių, prancūzų ir vėliau anglų kalbų, nes buvo ypatingai gabus kalboms ir raštui.

Steponas anksti pradėjo rūpintis savo ateitimi ir aukštuoju mokslu. Tėvai neturėjo lėšų jo universitetinėms studijoms, o gavus stipendiją, būtų reikėję už ją atidirbti tolimuose Rusijos pakraščiuose. Dėl to Steponas stengdavosi paruošti savo pamokas klasėje pamokų metu, o vakarais mokė kitus mokinius, reikalingus pagalbos ir galinčius užsimokėti. Baigęs gimnaziją, Steponas Kolupaila jau turėjo susitaupęs šiek tiek pinigų universitetui. Stepono draugai Mintaujos gimnazijoje buvo Kazys Bizauskas, Antanas Vaitiekavičius, kitas Tumas, Zundė, taip pat būsimasis studijų kolega Maskvoje ir bendradarbis Lietuvoje Leonidas Gimbutas. Su Julijonu Špa-

Steponas Mintaujoje, gimnazijos uniformoje (1910 m.)

kevičium mokėsi Vytautas Petrulis, Antanas ir Apolinaras Vienožinskiai iš Rokiškio apskrities; tai ir jie galėjo būti pažįstami. Dviem klasėm jaunesnis už Steponą buvo Antanas Novickis iš Žeimelio valsčiaus, vėliau žinomas inžnierius Lietuvoje, ir Juozas Tonkūnas iš Pasvalio vls., 1934-1939 Švietimo ministras. Steponas Kolupaila, rusiškai rašomas S. I. Kollupailo, baigė gimnaziją 1911 metais pirmuoju klasėje, gaudamas aukso medalį už ypatingai gerus pažymius.

B. MINTAUJOS ATSIMINIMAI

Jau gyvendamas Amerikoje, profesorius Kolupaila keliais atvejais prisiminė spaudoje savo gimnazijos laikus, rašydamas apie sau artimus žmones. 1951 metais jis rašė apie savo klasės draugą Kazį Bizauską, gimusį Kuldingos apskrityje, Latvijoje, vėliau Lietuvos nepriklausomybės akto signatarą ir Steigiamojo seimo narį. "Atmintinais 1905 metais

mokiaus Mintaujos gimnazijos trečioje klasėje. Bendrame suole sėdėjom su artimiausiu draugu Kaziuku Bizausku. Tai buvo geras, išauklėtas vaikas, ir aš jį labai mėgau. Atėjo kitų metų ruduo; nusiminiau, neberadęs Kazio gimnazijoje. Rusijoje tada buvo politinė suirutė; Kazio dėdė kunigas, nepatenkintas rusų mokyklų auklėjimu, nusiuntė jį tęsti mokslą į Schwyzą Šveicarijoje. Dar pora metų palaikiau ryšius su Kaziu laiškais".[9]

1956 metais Brocktone, Mass., mirus agronomui Julijonui Špakevičiui, prof. Kolupaila rašė nekrologe: "Julijonas buvo man artimas giminaitis ir bičiulis nuo mūsų jaunystės. Jis buvo man dėdė, nors nedaug už mane vyresnis. Kartu mokėmės Mintaujoje. Mano klasės draugai ir kiti gimnazistai, visi vadinome jį "Dėde". Jis buvo sveikas, linksmas, draugiškas. Keletą metų gyvenome viename bute, pasidarėm bičiuliai. Kalėdoms jis kviesdavo mane į Burgėnus lankyti po visą apylinkę gimines, ragauti kaimiško alaus ir kitų gėrybių: man tai buvo pirmosios pažintys su tėvų žeme, nes gimiau ir augau svetur. Julijonas baigė realinę mokyklą 1910 metais ir išvyko į Rygą. Ruošėm ekskursijas į Rygą žiūrėti, kaip mūsų dėdė vaidina "Pilėnų kunigaikštyje" latvių teatro scenoje. Po metų aš patekau į Maskvą, Julijonas lankė mane, aš lankiau Rygą. Didysis karas nutraukė ryšius; susitikom Kaune 1921 metais".[10]

Vėlesnių Lietuvos laikų kelionių draugą kanauninką Ad. Sabaliauską St. Kolupaila pažino Mintaujoje prieš 1907 metus ir prisiminė tuos laikus 1951 metais, praėjus metams nuo kanauninko mirties Lietuvoje. Rašytojas kan. Ad. Sabaliauskas — Žalia Rūta buvo gimęs Biržų valsčiuje 1873 m., taigi beveik dvidešimčia metų vyresnis už Steponą. Kun. Sabaliauskas buvo Livenberzės, netoli Mintaujos, klebonu, o 1907 m., Steponui esant penktojoje klasėje, perkeltas į Nemunėlio Radviliškį Lietuvoje, netoli savo tėviškės. Prof. Kolupaila rašė: "Dar būdamas jaunu Mintaujos gim nazistu, lankiau kun. Adolfą Livenberzėje; man patiko, kad jis su manim elgėsi, kaip su suaugusiu. Jis dažnai lankydavo mūsų šeimą. Teko būti vieną kartą svečiuose (Nemunėlio) Radviliškyje, tolimame užkampyje, kurį tebuvo galima pasiekti arkliais iš Latvijos. Klebonija buvo pačioje Apaščios su Nemunėliu santakoje. Čia stebėjau pavasario potvynį, nors tada dar nesvajojau būti Lietuvos hidrologu. (...) Vienas nedaugelio pažįstamų, su kuriuo atnaujinau pa-

Studentas Steponas 1912 m. su Matavimo instituto iškilmių uniforma

žintį, parvažiavęs iš Maskvos 1921 metais, (kun. A. Sabaliauskas) buvo Karo ligoninės kapelionas (Kaune). Toliau mūsų ryšiai darėsi vis artimesni: mus suartino bendri palinkimai keliauti, tirti savo kraštą ir praeitį, fotografavimas, muzika".[11]

C. STUDIJOS MASKVOJE

Steponui Kolupailai baigus gimnaziją, jo tėvai persikėlė su visa šeima gyventi netoli Maskvos, kad galėtų padėti savo vaikams siekti aukštojo mokslo. Apsigyveno jie prie Podmoskovnaja geležinkelio stoties, kur Jonas Kolupaila dirbo geležinkelių medicinos felčeriu. Vaikai važinėjo traukiniu apie 16 km į Maskvą mokytis. Aukštųjų mokyklų Rusijoje buvo maža ir reikėjo laikyti konkursinius egzaminus į jas patekti. Steponas laikė stojamuosius egzaminus į keturias mokyklas Maskvoje ir buvo piriimtas į dvi. Jis pasirinko Matavimo institutą. Čia jis studijavo inžinerijos — melioracijos fakultete nuo 1911 iki 1915 metų ir baigė geodezijos inžinieriaus laipsniu. Rusiškai tasai institutas vadinosi Moskovskij Meževoj institut, Inžinerno-melioracionnyj fakultet.

Pagal tenai 1909-1914 metais studijavusio Stasio Dirmanto informaciją (LE XVII t. p. 459), tos Maskvos mokyklos pradžia siekusi 1701 metus, kada Petras I įsteigė Rusijos pirmąją astronomijos, geodezijos, geografijos, navigacijos bei hidrografijos mokyklą. Iš jos 1779 metais išsiskyrė Matininkų mokykla, 1819-1835 m. virtusi Konstantinovo vardo Matavimo institutu. 1819 metais jame buvo du fakultetai: geodezijos ir žemėtvarkos; 1830 metais jie išsiskyrė į savarankiškus institutus. Matavimo institute iki 1918 metų buvo dėstoma: aukštoji matematika, platus geodezijos kursas su kartografija, astronomija, daug teisės dalykų, agronomija, dirvožemiai, taksacija, kultūrtechnika, žemėlapių gaminimas ir kt. Iš to instituto vėliau S. Kolupaila su pagarba prisimena savo hidrotechnikos profesorių A. N. Širiajevą. Instituto rektorium kurį laiką buvo žymus geodezininkas prof. F. N. Krasovskij.

Studento Kolupailos draugų ratelyje buvo Jokūbas Stanišauskis (baigė 1917 m.) ir Leonidas Gimbutas (baigė 1918 m.), abu Tauragės apskrities, Antanas Krikščiūnas (baigė 1915 m.), Mariampolės apskr., Vincas Taujenis (1917 m.), Mažeikių apskr., Zenonas Bačelis (1918 m.) Panevėžio apskr., Jurgis Daugėla, Vytautas Moigis, o po 1915 metų dar Petras Butrimas (baigė 1921 m.), Panevėžio apskrities. Jie visi vėliau dirbo nepriklausomoje Lietuvoje. Kolupaila susipažino su vyresnio kurso studentų Stasiu Dirmantu (baigė 1914 m.), raseiniškiu, ir be abejo, su kitais, kurių dabar nežinome. Jau minėtajame LE straipsnyje prof. Dirmantas mini dar šiuos Matavimo institutą baigusius inžinierius, vėliau dirbusius Lietuvoje: Marijoną Chmieliauską (baigė 1914 m.), Praną Kačinską-Kačionį (1917 m.), A. Kačegūrą, M. Niemčinavičių, Zigmą Pacevičių, Petrelevičių, Vytautą Račkauską (1917 m.), Medardą Ratautą (1917 m.). Pagal inž. Zigmą Bačelį, Kolupailai studijuojant, institute buvo 13 studentų iš Lietuvos. Iš jų 6 buvę lietuviškai susipratę, 4 neutralūs (jų tarpe ir Kolupaila), 2 lenkiško nusistatymo ir vienas vokietis (Z. Bačelio 1972.XII.21 laiškas iš Sao Paulo, Brazilijos).

Po pusės šimto metų prof. S. Dirmantas, rašydamas savo mirusiojo kolegos Kolupailos nekrologą, šitaip prisiminė anuos laikus:

"Buvome susitikę ne Lietuvos mokyklose, bet toli — Maskvoje. (...) Atlikęs karinę prievolę ir išlaikęs konkursinius egzaminus, buvau priimtas į Konstantinovo geodezinių matavimų institutą. Po kelerių metų ten pradėjo studijuoti tiesiai iš Mintaujos atvykęs medalistas "Stepan Kolupailo". Nebuvo garsus tas mūsų pasirinktas institutas. Pasižymėjo tik savo senumu. Daug prašmatnesne karjera masino — viliojo naujesni Technologijos, Civilių inžinierių institutai, o ypač garsėjo keistai pavadintas Susisiekimo Kelių institutas. (...) Neišsikalbėjau su kolega, kuriais motyvais jis pasirinko geodeziją. Spėju, tais pačiais, kaip ir aš. Abu nebuvom pratę gyventi didmiesčiuose. (...) Taigi, susitikome. Bet negreit bent kiek suartėjome. Aš jau buvau žymiai vyresniame kurse. (...) jo nebuvo bendroje visų Maskvos aukštųjų mokyklų Lietuvių studentų draugijoje, kur prisimenu kolegas Ramūną Bytautą, St. Šilingą, Dovydaitį ir daug kitų. Vėliau mus karas ketveriems metams visai išskyrė. Aš kariavau, o kolega Steponas studijavo, ruošėsi profesūrai. Vėl suėjome ir suartėjome jau Lietuvoje. (...) Gimnazijoje ir institute (S. Kolupaila) buvo atsidėjęs vien mokslui".[12]

Stokodamas lėšų ir apskaičiavęs, kad turimųjų santaupų nepakaks penkeriems metams, Steponas Kolupaila taupė kaip įmanydamas. Jis nedalyvavo jokiose studentų organizacijose, vengė pramogų, bet iš tėvų pinigų neprašė. Baigęs Matavimo institutą, geod. inž. S. Kolupaila buvo pakviestas dirbti tame pačiame institute profesoriaus asistentu ir ruoštis profesūrai. Mokslo žinių pagilinti jis įstojo į Žemės ūkio akademiją Maskvoje ir čia studijavo iki 1918 metų melioraciją, specializavosi hidraulikoje, klausė V. G. Gluškovo paskaitų ir, jo paragintas, susidomėjo hidrometrija, kurioje vėliau darbavosi visą gyvenimą. Tuo pačiu metu inž. Kolupaila dirbo geodezijos ir hidrometrijos darbus įvairiose žinybose. Siekdamas pagrindinio savo karjeros tikslo — profesūros, S. Kolupaila dirbo ir mokslinį darbą. Matavimo instituto dėstytoju paskirtas 1917 m., prieš tai jau nuo 1915 metų buvęs prof. A. N. Širiajevo asistentu. Inž. Bačelis prisimena, dirbęs 1916 metais Ko-

lupailos vestuose hidrometrijos praktikos darbuose, ir teigia asistentą Kolupailą buvus gerai pasiruošiusiu tam darbui. Inž. Kolupaila buvo pakeltas profesorium 1919 metais ir juo išbuvo iki 1921 metų rudens, kada išsikėlė gyventi Lietuvon.

Dar kelias smulkmenas iš Stepono Kolupailos studentavimo laikų randame ano meto Maskvos Žemės ūkio akademijos studentės Elenos Karosaitės atsiminimuose: "Aš ką tik buvau baigusi gimnaziją Maskvoje. 1912 metais aplankė mus Petras Brazaitis, Anykščių gydytojo sūnus, su kuriuo susitikdavome Šlavėnuose, prie Anykščių. Petras supažindino mudvi, su mano seseria, su studentais iš Matavimo instituto: Justinu Civinskiu, Steponu Kolupaila ir Vytautu Moigiu. (...) Steponas iš karto užimponavo savo inteligentiškumu, gražiomis, gal net truputį perdėtomis manieromis ir humoro turtingumu. Jo taiklios, kartais kiek kandžios pastabos prajuokindavo visus, bet kartu vertė jį gerbti, vengti bet kokio familiarumo. Draugai laikė jį tikru arbiter elegantiarum, nors jis pats vilkėjo labai kukliai. (...) Nuo 1912 metų rudens ėmiau studijuoti agronomiją. Maskvos Žemės ūkio akademija (Petrovsko Razumovskoje) buvo skirta tik vyrams, o mergaitės turėjo atskirus Golicino Žemės ūkio kursus prie pat Kremliaus. Daugumas profesorių dėstydavo abiejose mokyklose (Akademijoje ir Golicino kursuose). Vasaros pratybas Golicino kursantės atlikdavo Bogorodskaja Farma dvare šalia Matavimo instituto studentų pratybų laukų, vadinamų Pererva. Studentams buvo uždrausta lankytis pas mergaites praktikantes, o jos negalėjo vaikščioti Perervoje. Bet būta vieno plyšelio: Bogorodskaja ūkio produktų krautuvė, kur studentai pirkdavosi sau maisto. Takas į krautuvę vedė palei mano langą. Čia ir supažindino mane Steponas su raudonskruosčiu jaunikaičiu Leonidu Gimbutu, mano būsimu vyru. Jiedu buvo seni draugai, vienmečiai iš Mintaujos gimnazijos. Kolupaila, uoliai studijuodamas, institutą baigė rekordiniu laiku per 4 metus, o Leonido mokslas užsitęsė kiek ilgiau. Studentai vilkėjo specialias uniformas".[13]

D. STEPONO KOLUPAILOS VEDYBOS

Studentas S. Kolupaila turėjo atlikti visiems Matavimo instituto studentams privalomą inžinerinę praktiką vasaros atostogų metu. Iš savo sesers jis sužinojo, kad tokios prakti-

Kolupailų šeima 1913 m. Podmoskovnaja užmiestyje: sėdi Steponas, Jadvyga, Mykolas (su kepure rankose), stovi Marija, motina, Ignas, tėvas ir Elena

kos darbų galima gauti pas jos draugės Tomaševičiūtės tėvus Belmonte, Brėslaujos apskrityje, šiaurės rytų Lietuvos kampelyje. Čia agronomas Vladas Tomaševičius administravo grafo Broel - Platerio dvarus. Steponas nuvažiavo į Belmontą 1913 metų vasaros pradžioje. Buvo jis tada aukštas, liesas, silpnos išvaizdos jaunuolis, jau beveik 21 metų amžiaus. Jam buvo pavesta padėti inžinieriui nusausinti dvarų laukus. Steponas sunkiai dirbdavo per savaitę, o savaitgaliais paviešėdavo Tomaševičių namuose. Čia ir susipažino jis su Janina, savo sesers draugės seserimi. Janina jau pažinojo Steponą iš matymo Mintaujoje, kur ji pati kaip tik tais metais baigė mergaičių gimnaziją. Vaišingoje Tomaševičių šeimoje Steponas atsigavo po prastoko maisto studentų valgyklose, kur jam teko maitintis, atvažiuojant į Maskvą visai dienai iš tėvų

namų. Tasai sirguliavimas Maskvoje paliko pėdsakus Stepono Kolupailos gyvenime: jis visada turėjo būti santūrus ir atsargus.

Tuo laiku, lankydamasis Belmonte, studentas Kolupaila labiau domėjosi mokslu, negu mergaitėmis. Bet jis labai mėgo muziką, o čia buvo geras fortepijonas, ir Janina jam paskambindavo. Be to, kaip gera priemone svečiams užimti, visa Tomaševičių šeima lošdavo šachmatais. Talentingajam inžinerijos studentui tekdavo kartais pralošti sumaniajai Janinai. Taip beslenkant vasarai, jiedu susidraugavo. Steponas imponavo Janinai tuo, kad buvo rimtas, gerai išauklėtas jaunuolis, trimis su puse metų už ją vyresnis. Studijuodamas didmiestyje, mokėjo įdomiai papasakoti apie gyvenimą Maskvoje, kur jis suskubdavo aplankyti teatrus ir operą. Janina Tomaševičiūtė buvo gimusi 1896 metų vasario 24 dieną Bubių dvare, Šiaulių apskirtyje. Tėvas Vladas buvo kilęs iš pasiturinčios šeimos. Jo tėvas buvo pardavęs savo dvarą prie Vilniaus ir buvo įsigijęs namų pačiame Vilniuje. Vladas buvo baigęs agronomiją užsienyje ir vertėsi didelių dvarų administravimu. Janinos motina Juzė Mikutavičiūtė buvo kilusi iš Luokės miestelio Žemaitijoje ir mokėsi Šiauliuose, kur susipažino su Vl. Tomaševičium. Janina buvo užaugusi puikiame Medemrodės dvare Mažeikių apskrityje. Tai buvo vienas iš grafo Vl. Zubovo dvarų, pavyzdinis ūkis. Janinos šeimos gyvenimas buvo linksmas ir laimingas. Vladas Tomaševičius mėgo draugus, medžiokles, iškylas į gamtą ir namų pobūvius. Jis pats gerai grojo smuiku ir jo vaikai buvo mokomi muzikos.

Tomaševičių šeimoje užaugo 7 seserys ir 5 broliai. Janina buvo trečioji iš eilės, kaip ir Steponas Tuminiškėse už 280 kilometrų tiesiai į rytus nuo Medemrodės. Šioje gausioje šeimoje tėvas buvo griežtokas savo vaikams, mėgo drausmę namuose. Vlado Tomaševičiaus šeimoje buvo kalbama lenkiškai, žemaitiškai ir kitomis kalbomis. Laimingiausias Tomaševičiaus gyvenimo laikotarpis buvo administruojant grafo Vladimiro dvarus. Pats Zubovas buvo idealistas, linkęs į socia-

lizmą; jis padėjo savo dvarų darbininkams ir steigė lietuviškas mokyklas jų vaikams. Jis buvo žmonių mylimas, tai nenukentėjo ir 1905 metų revoliucijos metu.

Namuose paruošta į ketvirtąją gimnazijos klasę, Janina išvažiavo Mintaujon, kur baigė gimnaziją 1913 metais aukso medaliu. Jinai priklausė lietuviškam jaunimo rateliui ir lankydavo lietuviškus vaidinimus. Buvo įprasta po pamaldų skaityti lietuviškas knygas ir kartais lietuviškai padainuoti. Taip Janinos Tomaševičiūtės asmenyje stipriai įsišaknijo lietuviškas nusistatymas ir vėliau vyras ją vadindavo žemaite už tvirtą savo nuomonės laikymąsi. Tuo laiku tėvas Vladas Tomaševičius jau nebedirbo Zubovo dvare. Grafo šeimos gyvenimas suiro, šeima išsidalijo nuosavybes, o patsai Vl. Zubovas pasiliko sau tik Medemrodę. Būdamas agronomas, čia jis galėjo verstis ir be samdyto administratoriaus. Tomaševičiai išsikėlė į Belmontą. Užsimezgus Stepono ir Janinos draugystei, studentas rašinėjo jai laiškus iš Maskvos, siuntinėjo jai gaidų fortepijonui. Sekančią vasarą, 1914 metais, Steponas vėl aplanko Belmontą. Janina jau buvo baigusi pedagoginę klasę Mintaujoje, kurion ji buvo sugrįžusi dar metams.

Prasidėjo I pasaulinis karas. Stepono ir Janinos susirašinėjimas laikinai nutrūko. 1915 metais frontas artėjo prie Belmonto. Saugumo sumetimais Tomaševičiai nutarė išsiųsti tris dukteris ir du sūnus į pietų Rusiją. Tenai vieni galėtų toliau mokytis, o kiti saugiau gyventi ir dirbti. Jiems pagloboti Rusijoje buvo dėdžių ir tetų. Taip jau nutiko, kad evakuojamųjų specialus traukinys-ešelonas buvo sulaikytas Maskvoje. Berniukai vis vien buvo pasiųsti į mokyklas pietų Rusijoje, o merginos užtruko Maskvoje, laikinai sustojusios viešbutyje. Visos trys buvo baigusios gimnazijas ir dairėsi kokio tinkamo darbo. Stepono Kolupailos seserys ir Tomaševičiūtės draugavo. Steponui pasistengus, panelės Tomaševičiūtės persikėlė į Kolupailų namus Podmoskovnaja stotyje. Stepono autoritetas buvo dar pakilęs, nes jis jau buvo baigęs Matavimo institutą, inžinierius. Jis pareiškė savo tėvams, kad Janina

— jo sužadėtinė. Parašyta jos tėvams, prašant sutikimo vedyboms. Deja, iš Tomaševičių atėjo nepalankus atsakymas. Jie reikalavo, kad Janina keliautų pas savo tetą į Tulą. O iš ten, frontui nutolus, ji turėsianti grįžti į Belmontą. Čia ji būsianti reikalinga paruošti savo jaunesniuosius broliukus ir sesutes gimnazijon.

Tuo tarpu Janina jau suskubo pradėti studijas Maskvos konservatorijoje, ir jai buvo sunku klausyti tėvų valios, bet ji vis vien norėjo paklusti. Steponas nebesutiko, kad jinai išvažiuotų, ir ji pritarė nebeatidėlioti vedybų nežinomai ateičiai. Juodu sutuokė lietuvis kunigas Emilijonas Paukštys 1916 metų sausio mėn. 24 dieną Maskvoje, Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje. Kun. Paukštys lankydavosi Stepono tėvų namuose. Netrukus tasai kunigas buvo lietuvių pabėgėlių šelpimo komiteto vicepirmininkas, o nuo 1924 metų apsigyveno JAV-se ir buvo Chester, Pa., lietuvių Aušros Vartų parapijos klebonas. Jaunieji Kolupailai laikinai išsikėlė į netoliese esančią vasarvietę ir netrukus apsigyveno Maskvoje, Matavimo instituto mokslo personalo namuose. Jų gyvenimo pradžia buvo labai kukli. Karui užsitęsus, ėmė trūkti maisto, kuro ir kitų reikmenų. Bet jie turėjo pianiną, Janina toliau mokėsi konservatorijoje ir dar užsidirbdavo muzikos pamokomis. Steponas dirbo ir toliau studijavo. Jaunieji dar rado progą nuvažiuoti į Belmontą ir aplankyti Janinos tėvus.

Po bolševikų revoliucijos gyvenimas Maskvoje dar pasunkėjo. Baimė, badas, šaltis, milicijos siautėjimas reikalavo ypatingų pastangų, kad kaip nors pragyventum. Stepono brolis Ignas, tada studentas, buvo suimtas ir uždarytas Butyrkų kalėjiman. Jis įkliuvo milicijai, lankydamas besislapstančio draugo butą, o čia pasitaikė "užtvara": milicija suiminėjo visus ateinančius. Kitą dieną sesuo Elena nuėjo į tą butą Igno ieškoti, ir taip pat buvo suimta ir uždaryta Lubiankos kalėjime. Tų įvykių sukrėstas, Steponas Kolupaila pasiskundė savo studentams. Po to ir jo paties padėtis pasidarė pavojinga. Dalis senesniųjų profesorių jau buvo atleisti iš Ma-

Julijonas Špakevičius ir Steponas Kolupaila 1912 m. Maskvoje

tavimo instituto, o jaunesniųjų dar nelietė. Buvo įvestos maisto kortelės, bet ir jos mažai tegelbėjo. Žmonės daugiausia mito iš "juodosios rinkos". Komunistai šaudydavo į rinkon susirinkusius žmones, kratydavo butus ir vis ieškodavo maisto atsargų. Šitokiose sąlygose 1920 metais gimė pirmoji Kolupailų dukrelė Evelina. Pieno nebebuvo. Kūdikį reikėjo maitinti rūgščiais kopūstais ir silkėmis. Profesoriui Kolupailai rūpėjo išvažiuoti iš badaujančios Rusijos, ir tokia proga netrukus atsirado. Nutarė važiuoti jau nepriklausomon Lietuvon, kurią sutartimis buvo pripažinusi ir Sovietų Rusija. Išvažiuoti iš Maskvos teko staiga, paskubomis, nespėjus parduoti nė savo menko turtelio — pianino, baldų, knygų, kurių tik dalelę tegalėjo pasiimti.

Nutardamas išvažiuoti Lietuvon, prof. Kolupaila atsisakė kvietimų profesoriauti kitur. Varšuvon jį kalbino vykti geras bičiulis, buvęs Matavimo instituto profesorius, Edward

Warchalowski, pats važiuodamas į Varšuvą Politechnikos rektoriaus pareigoms. Be to, kitas bičiulis, latvis inžinierius hidrologas Peteris Stakle kvietė profesoriaus pareigoms į Rygos Politechnikos institutą. Laimėjo Lietuva.

E. MASKVOS ATSIMINIMAI

Profesorius Kolupaila nespėjo parašyti savo autobiografijos, bet jo straipsniuose tam tikromis progomis galima rasti ir jo atsiminimų, tinkamų biografijai papildyti. Kai 1955 metais buvo kukliai prisiminta profesoriaus 40 metų mokslinio darbo sukaktis, "Technikos Žodžio" redaktoriams pavyko išgauti iš savo bendradarbio rašinį "Kaip aš tapau inžinierium".[14] Čia perspausdinama to straipsnio pusė iki 1921 metų:

"Pirmą kartą išgirdau inžinieriaus vardą, būdamas 3 metų amžiaus. Žavėjaus tėvelio sieniniu kalendorium, papuoštu stilingomis kolonomis. Kas tai padarė? Inžinierius! Gal nori tapti inžinierium? Taip, noriu! Tėvas tarnavo prie geležinkelių statybos ir dažnai kėlėsi iš vietos į vietą. "Inžinieriai", į kurių braižyklą mėgdavau brautis, žaidė su manim, karpė iš kartono arklius ir kareivius, o aš domėjaus tiltų ir namų brėžiniais.

"Klasinėje Mintaujos gimnazijoje nebuvo braižybos. Savo iniciatyva, paišybos mokytojo skatinamas, kopijavau sudėtingus architektūrinius ir mechaninius brėžinius, su akvarele ir šešėliais, kuriuos man parūpindavo iš Rygos politechnikos. Mano brėžiniai pateko į kažkokią parodą ir negrįžo. Baigęs gimnaziją, kaip geras lotynų kalbos žinovas, vis tik pasirinkau inžineriją. (...) Gimnazijoje iš privačių pamokų sutaupiau pinigų aukštajam mokslui: norėjau ištesėti be paramos. Taip aš per ketverius metus baigiau studijas ir apgyniau diplominį projektą, aplenkdamas savo kolegas. Labai nenorėjau gauti paskyrimo į niūrias Sibiro stepes, todėl neėmiau valdiškos stipendijos, kad būčiau laisvas.

"Darbo ieškoti neteko: mano institutas pasiūlė ruoštis profesūrai hidrotechnikos srityje. Dar studentaudamas padėjau prof. A. Širiajevui matuoti su studentais upių debitus, taip pat tvarkiau jo knygų leidimą. Mokslo karjeros pasi-

rinkimas buvo man naudingas dar vienu atžvilgiu: baigiau institutą 1915 metais, karui siaučiant. Kariauti nenorėjau, o čia pasitaikė vienintelė legali galimybė išvengti karinės tarnybos. Pradėjęs dėstyti, kartu studijavau Žemės ūkio akademijoje, greta Maskvos. Mano studijų programoje buvo numatytos komandiruotės į Turkestaną ir Š. Ameriką. Deja, revoliucija išblaškė mano planus, tačiau nenutraukė mokslo karjeros. Pas mane laikė kvotimus buvę kolegos, kuriems karas sutrukdė studijas. 1918 m. išleidau "Hidrometriją", pirmą vadovėlį rusų kalba, 1919 metais buvau išrinktas profesorium pagal konkursą. Greta mokslo darbo nuo 1915 metų vykdžiau precizines niveliacijas Maskvos ir Tverės gubernijose. Vėliau dalyvavau Turkestano ir Dniepro projektų rengime, kaip hidrologas. Buvau Centrinės Vandens Ūkio Statybos organizacijos Hidrologinės tarnybos viršininku ir sunkiausių suiručių metu stengiaus išsaugoti svarbią hidrologinių tyrimų medžiagą. Mano karjerai Rusijoje nebuvo jokių kliūčių, su visais azijiškos tvarkos netikėtumais...

"1921 m. atsisakiau nuo tos karjeros ir atvykau į Lietuvą. Tą nulėmė senas romantizmas ir jauna drąsa, prisidėjo žmonelė — žemaitė, mažytė dukrelė Evelina, kurioms gyvenimas Maskvoje buvo per žiaurus, padėjo kolegos, viliodami laisvos kūrybos perspektyvomis".

"Nemuno" knygos pradžioje [15] randame įdomių papildomų detalių iš Kolupailos profesinio darbo Maskvoje: "Dirbau Vandenų Statybos valdyboje. (...) Rūmų komendantas naktimis pasiimdavo iš mūsų įstaigos "seno popieriaus" savo krosniai kūrenti; tai buvo 1919 — šalčių, bado ir šiltinės metai. Patyręs jo metodą, paruošdavau jam kasdien, lyg tam legendariniam slibinui, auką, mažiau svarbių knygų ir bylų pavidalo. Vieno eilinio kraustymosi metu, kada daug vertingos praeities tyrinėjimų medžiagos buvo išbarstoma arba sunaikinama, radau išmesta ant grindų vieną seną žemėlapio lapą. Tai buvo slapto topografinio 1:21,000 žemėlapio lapas, kuriame buvo atvaizduotas Nemuno ties Nemaniūnais ruoželis. Dideliam manc nustebimui skersai Nemuną buvo pieštuku nubrėžta užtvanka ir plataus kanalo trasos pradžia. Pirmą kartą patyriau, kad Lietuvoje, tolimoje mano tėvynėje, buvo projektuojamas kažkoks kanalas!

"Ėmiau ieškoti daugiau medžiagos apie Nemuną. Netrukus radau vieną mažai žinomą 1911 metų leidinį — "Rusijos upių jėgai tirti komisijos" apyskaitą, kur buvo aprašytos prof. G. K. Merčingio sumanymas prakasti Nemuno kilpą tarp Nemaniūnų ir Birštono, tuo sutrumpinant vandens kelią apie 50 km ir panaudojant vandens kritimo jėgą... Iš apyskaitos buvo matyti, kad rusų inžinieriai buvo pradėję Ne-

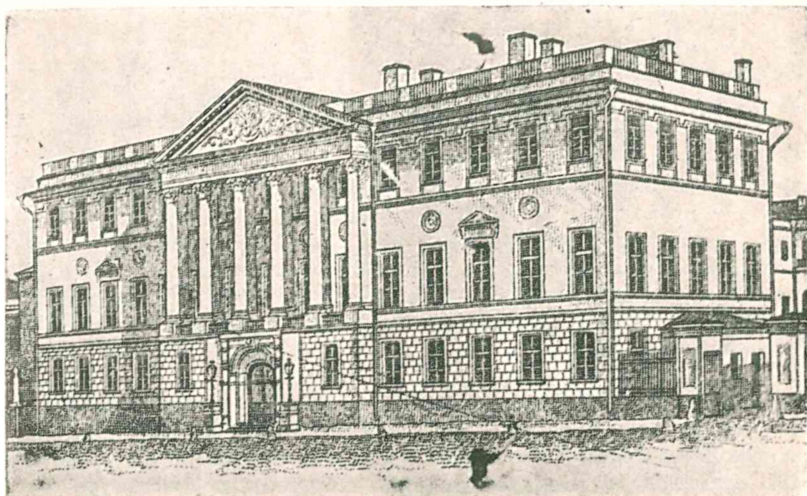
muną tirti ir jau buvo rengę realų projektą. Maskvos įstaigose jokios tų tyrinėjimų medžiagos nei projekto neradau.

"Nuo to laiko pradėjau rinkti visą prieinamą, Lietuvos teritoriją liečiančią hidrologinę medžiagą. Surinkau spausdintą 1881-1910 metų vandens matavimo stočių observacijų medžiagą, nusirašiau iš originalų nespausdintą 1911-1915 metų, kuri vėliau pasidarė nebeprieinama. 1921 metų rugsėjo mėn. palikau Maskvą, pasiryžęs dirbti savo tėvynėje. Mano "kraitis" — atgabentos knygos ir rankraščiai — sudarė mūsų naujo hidrologinio archyvo užuomazgą".

Apie hidrologinės-hidrometrinės bibliografijos rinkimą prof. Kolupaila prisiminė 1959 metais, Notre Dame universitete ruošdamas savo kapitalinę "Bibliography of Hydrometry" knygą:

"Ne visai tikslu, kad šis darbas yra pirmas: jis tikrai yra antras. Pirmą išleidau Maskvoje 1921 metais, su 600 pavadinimų. To reto leidinio istorija buvo tokia. Turėjau surinkęs hidrometrinės literatūros kartoteką. Repatrijuodamas į Lietuvą, būčiau turėjęs ją palikti. Draugai įprašė išleisti bent santrauką. Žmona parašė tekstą mašinėle, įvairiais šriftais, popieriaus atsargėlę buvau nuslėpęs, o litografija išspausdino knygutę per 3 naktis už ... butelį spirito, kuriuo mane sušelpė tam tikslui p. F. Grigaliūnas iš Komisijos taikos sutarčiai su S. Rusija vykdyti." [16]

Savo studijų draugą Jokūbą Stanišauskį, vėliau Lietuvos susisiekimo ministrą, S. Kolupaila vėl prisiminė 1956 metais, rašydamas nekrologą, praėjus trylikai metų nuo Jokūbo mirties Sibiro tremtyje. "Susipažinom Maskvoje, Matavimo institute. Jokūbas buvo visada su kitu žemaičiu — Vincu Taujeniu. (...) Su pirmuoju lietuvių tremtinių ešelonu jis (Stanišauskis) grįžo iš Rusijos į Lietuvą 1919 metais ir stojo į Žemės tvarkymo ir matavimo departamento tarnybą. (...) Iš Lietuvos jis ragino mane grįžti ir dirbti drauge Dotnuvoje. Ten susitikom 1921 metais ir buvom draugai ligi paskutinės dienos Lietuvoje. Daug sumanymų svarstėm, daug darbų nuveikėm, džiaugėmės pasisekimais, guodėmės dėl jų trukdymų, neslėpėm nieko. Suprantama, kartais buvom skirtingų

Matavimo institutas Maskvoje

nuomonių, tačiau aš labai gerbiau savo draugą už jo tikrą patriotizmą ir griežtą lietuviškumą".[17]

Pagerbdamas savo vyresnįjį kolegą prof. Stasį Dirmantą jo 75 metų amžiaus sukakties proga, S. Kolupaila rašė Čikagoje: "Susitikome Maskvoje, 1911 metais, Geodezijos (tai tas pats Matavimo institutas, — Red.) institute. Kolega Dirmantas, rimtas ir vyresnis, vedęs ir buvęs karininkas, buvo respektuojamas kitų jaunesnių kolegų, kurių tarpe buvo A. Krikščiūnas, būsimasis (Lietuvos) Karo Topgrafijos skyriaus viršininkas, L. Gimbutas, J. Stanišauskis, V. Taujenis, J. Daugėla ir kiti. Bet mūsų kolega Dirmantas nesistengė būti "vadu". Didysis karas mus perskyrė 7 metams".[18]

Čia pacituotieji S. Kolupailos atsiminimų fragmentai parodo, kad jis, nors ir ne Lietuvoje augęs, savo jaunystėje susidraugavo su eile lietuvių, kurie liko jam artimi visą gyvenimą. J. Kolupailienės žiniomis, jos vyras, būdamas Matavimo instituto dėstytoju, palaikė draugiškus ryšius su visais savo bendradarbiais, rusais ir nerusais. Stepono tėvai buvo religingi, praktikuoją katalikai ir prašydavo savo vaikų nekurti šeimų su nekatalikais. Steponas buvo iš pagrindų paklusnus savo tėvams.

F. BROLIO IR SESERS ATSIMINIMAI

Jaunesnysis Stepono brolis Ignas Kolupaila rašė iš Denver, Colorado: "Mūsų[19] jaunystės metai, mokykloje ir universitete, slinko besirenkančių debesų šešėlyje. Bet mes buvom jauni, optimistiškai nusiteikę, ir tarptautinės politikos įvykiai mūsų per daug nejaudino. Mes daugiau domėjomės mokslo ir technikos pažanga ir išradimais. Steponas buvo savotiškas fanatikas tuo atžvilgiu. Aš buvau jauniausias sūnus šešių vaikų šeimoje. Be abejonės, Steponas buvo mano mokytojas ir vadovas mano gyvenime. Steponą domino ne tik technika. Jis taip pat be galo mėgo muziką, dramą. Pats organizuodavo mėgėjų vaidinimus. Mėgo garsųjį Stanislavskio teatrą Maskvoje. Labiausiai jis domėjosi vis dėlto technika. Mūsų technologiniai bandymai prasidėjo namuose. Tačiau tiems bandymams reikėjo daugiau laisvės ir erdvės. Namuose mums trukdė seserys, o ypač kai jos mokėsi skambinti pianinu. Mudviem būdavo sunku susikaupti ir negalėjome tinkamai atlikti savo "mokslinių" darbų.

Mes tada gyvenome prie Podmoskovnaja stoties ir į mokyklą važinėjome traukiniu apie 16 km. Bandymams vietą radome malkų sandėlyje. Tą nedidelį plotelį pavadinome dirbtuve ir pradėjom tenai kurtis. Įsivedėm elektros srovę ir nuosavą vandentiekį, panaudodami sudėvėtus guminius vamzdelius iš tėvo vaistinės. Įsitaisėme knygų lentynas ir pradėjom rinkti įvairių sričių knygas. Pirmiausia pradėjom daryti fotografijos bandymus. Nutarėm pakartoti fotografijos išradėjo Daguerre bandymus. Reikėjo įdėti daug darbo, bet bandymai pasibaigė sėkmingai. Buvo daug džiaugsmo, kai Steponui pagaliau pasisekė padaryti mūsų mamos nuotrauką, vadovaujantis Daguerro metodu. Po to perėjome į tikrą fotografijos darbą, pasidarydami viską patys ir paruošdami skysčius, padengdami jais stiklą, patys ryškinom ir spausdinom nuotraukas.

Po to susidomėjom knygų rišimu. Įsigijom reikalingus įrankius, perskaitėm atitinkamus vadovėlius ir pradėjom rišti knygas. Patys virėm klijus, bet netrukus kaimynai pradėjo skųstis jų nepaprastu dvokimu. Tada mes mandagiai pasiskolinome jų knygas ir po kiek laiko grąžinome jas jau gražiai įrištas. Kai visos knygos namuose ir apylinkėje buvo įrištos, nustojome užsiimti knygrišyste.

Mūsų dirbtuvėje nuolat buvo kas nors daroma. Steponas darė kokius nors bandymus. Kiekvieną išradimą jis stengdavosi patobulinti. Tikriausiai, jei jis nebūtų pasirinkęs pedagogo profesijos, būtų buvęs žinomas išradėjas technikoje. Kažkas padovanojo mums medžiui deginti įrankius. Čia jau reikėjo ne tik gero techniško įgudimo, bet ir meninių sugebėjimų. Po kiek laiko namuose nebuvo nei dėžutės, nei dangtelio be mūsų atliktų papuošimų.

Tuo tarpu mūsų knygų skaičius vis augo, nes joms negailėjom savo santaupų. Tuo pačiu metu domėjomės filatelija ir keitėmės pašto ženklus su kitais rinkėjais. Mažiausia išlaidų reikalavo drugelių rinkimas — mes pasigaudavome juos patys. Domėjomės dar ir chemija, ypatingai pirotechnika. Gana greitai išmokom daryti raketas, žvakes ir kai kuriuos komplikuotesnius dalykus. Po kiekvieno išradimo laukdavom vakaro, kad galėtume juos išbandyti. Kai mums pavyko pasidaryti petardas, — tai tokie sprogstantieji geležinkelio signalai, — man buvo paskirta jas išmėginti. Sutemus, padėjau kelias ant geležinkelio bėgių prieš ateinant greitajam traukiniui. Petardos sprogo, bet traukinys nesustojo, nes netoliese buvo žali eismo signalai. Žandarai susidomėjo, iš kur atsirado tos paslaptingosios petardos. Mudu skubiai pakeitėm bandymų sritį. Be to, buvo dar kita priežastis, kuri vertė mus atsargiai elgtis. Steponas bendradarbiavo "Semafor" savaitraščio leidime. Tasai laikraštis buvo leidžiamas geležinkeliečių. Steponas aprašinėdavo traukinių katastrofas, piešdavo žandarų karikatūras. Žandarai laikė tą laikraštėlį lyg ir priešvalstybiniu, tai Steponui reikėjo saugotis.

1915 metai. Steponas jau inžinierius. Prieš tai jis praleisdavo vasaras, atlikdamas studento praktiką. Dabar jam teko uždavinys aukštutinės Volgos reguliavime. Reikėjo atlikti tikslią niveliaciją Tverės gubernijoje. Steponas galėjo pasirinkti savo pagalbininkus, tai pasiūlė ir man kartu važiuoti. Ligi šiol praleisdavau atostogas nerūpestingai, žaisdamas futbolą ar panašiai. Dirbti su Steponu, atrodė, būtų labai įdomu, o dar už atlyginimą — net po rublį už dieną!

Buvau tada septintojoje klasėje, specialybės neturėjau, tai priėmė mane paprastu darbininku. Steponas globojo mane rūpestingai. Dirbdami kėlėmės vis į naujas vietas. Pirmoji darbo diena sužlugdė visas mano svajones. Išėjęs į laukus, netrukus įsitikinau, kad darbas prie niveliacijos yra daug sunkesnis, negu ūkininko ar fabriko darbininko. Nuo aušros ligi sutemų turėjau vaikščioti per brūzgynus ir nešioti milžinišką instrumentų krovinį. Kiti darbininkai —

stiprūs rusų kaimiečiai būdavo išsisėmę į dienos pabaigą. Jie negalėjo suprasti, kodėl aš, jaunuolis ir dar inžinieriaus brolis, turėjau dirbti tokį sunkų darbą. O Steponas neleisdavo ilsėtis darbo metu. Net ir lietus nesustabdydavo mūsų. Bet kai visiškai išsisėmę grįždavome į kaimą, jis vėl tapdavo rūpestingu broliu, nė neminėdamas sunkios darbo dienos. Kartais jau norėdavau grįžti namo nerūpestingų atostogų ir žinojau, kad Steponas nebandytų manęs sulaikyti. Bet taip pat žinojau, kad jis manimi nusiviltų ir jam būtų nesmagu prieš kitus darbininkus. Dantis sukandęs atlaikiau. Vėliau buvau labai dėkingas Stepunio, kai man pačiam reikėjo vadovauti panašiam darbui. Galėjau geriau suprasti savo bendradarbius ir žinojau, kad tik patsai sąžiningai dirbdamas, galėsiu įsigyti jų pagarbą."

Šiuos šeimyninius atsiminimus šiek tiek papildė Stepono Kolupailos sesuo Elena Bunkienė iš Kėsio (Cesis) miesto Latvijoje. 1964 metų laiške J. Kolupailienei jinai rašė: "Steponui nereikėdavo mokėti už mokslą, nes buvo atleidžiamas dėl labai gerų pažymių. Suprasdamas nelengvą didelės šeimos finansinę būklę, Steponas vengė prašyti pinigų iš tėvų savo reikalams. Jau nuo penktosios gimnazijos klasės (Mintaujoje) jis pradėjo verstis pamokomis ir taip užsidirbdavo pinigų asmeninėms išlaidoms ir dar galėjo pataupyti savo ateičiai. Stepono santykiai su broliais ir seserimis buvo labai gražūs: jis buvo švelnus, jautrus, protingas ir teisingas. Atostogų metu Steponas išvažiuodavo iš Mintaujos su Julijonu Špakevičium pas gimines, o kartais ir Lenkijon pas turtingus motinos gimines.

Būdamas studentas, Steponas palaikė pažintis su rusais studentais tik institute ir jų neparsiveždavo į namus svečiuotis. Studijuodamas jis dirbo daug, nesveikavo ir buvo linkęs į pesimizmą. Iš ryto išvažiuodavo traukiniu į Maskvą, į institutą, ir grįždavo vakare pavargęs, menkai tepavalgęs studentų valgykloje."

Kitame savo laiške Elena Kolupailaitė-Bunkienė vėl rašė: "Steponas, būdamas studentu, savo šeimoje buvo visada taktiškas ir susivaldęs. Mylėjo ir gerbė savo motiną, ir tėvui buvo paslaugus. Sekmadieniais atvažiuodavo alkanų studentų geriau pavalgyti. Neatsimenu, kad Steponas būtų turėjęs labai artimą draugą. Mėgdavo jis Leonidą Gimbutą, Civinskį, Gregorą su žmona. Kviesdavo Steponas savo draugų į namus, kad seserys turėtų draugiją. Paimdavo mus į studentų balius, nors pats tų balių nemėgdavo, gailėdavosi laiko. Mokėsi ir dirbo jis uoliai. Tačiau šokti buvo pramokęs ir instituto pobūviuose vesdavo šokių figūras prancūziškai.

Janina Kolupailienė Kaune 1930 m.

"Steponas niekad neišskyrė kurios nors merginos ir ilgai neturėjo savo simpatijos. Pagaliau pamilo vieną visam gyvenimui. Iš vasaros praktikos Belmonte grįžo jis linksmas, atsigavęs ir apsiskelbė įsimylėjęs. Dažnai rašydavo Janinai, siuntinėdavo jai gaidų, laukdavo jos laiškų. 1914 metais buvo nuvažiavęs Mintaujon ir tenai susižiedavo su Janina. (...) 1915 metais jinai atsirado Podmoskovnoje kaip karo pabėgėlė. (...) Liekame skolingos Steponui: jis turėjo stiprios įtakos mūsų (seserų) auklėjimui ir lavinimui. Ne kartą stovėdavome su juo per naktį eilėje prie Dailės teatro kasos, kad gautume pigiausių bilietų, ir Steponas užmokėdavo. Didžiajame operos teatre ne kartą stovėdavome aukštai galerijoje, klausydamiesi gražiausių operų. Nors ir nelengvas buvo Stepono gyvenimas, jis niekad nesiskųsdavo ir buvo mums visiems geras".[20]

2. LIETUVOJE 1921 - 1925 METAIS

A. GRĮŽIMAS LIETUVON

Lietuvai pasiskelbus nepriklausoma ir atsikuriant po karo, po Rusiją pasklidę lietuviai būriais ir pavieniui grįžo tėvynėn. Daugumas minėtųjų Stepono Kolupailos draugų grįžo Lietuvon 1918-1919 metais. Ir Kolupailų žvilgsnis krypo į atsistatančią Lietuvos valstybę, kuri buvo Stepono tėvo gimtinė ir Janinos tėviškė. Tačiau jie nesuspėjo, o gal dar nebuvo apsisprendę išvažiuoti iš Maskvos 1919 metais, kada lietuvių atstovybė buvo suorganizavusi vadinamąjį ešeloną-traukinį pabėgėliams važiuoti namo. Jaunasis profesorius Kolupaila palaikė ryšį su savo draugais Lietuvoje laiškais. Bačelis ir Taujenis Maskvoje kalbino Kolupailą važiuoti Lietuvon. Stanišauskis, jau Matininkų kursų vedėjas Dotnuvoje, ypatingai rūpinosi Kolupailos parvažiavimu ir kvietė jį organizuoti kultūrtechnikos skyrių Dotnuvos Žemės ir Miškų Ūkio mokykloje. Jis pasirūpino, kad 1921 metų pradžioje Kolupaila gautų oficialų kvietimą iš Žemės Tvarkymo ir Matavimo departamento Kaune. Tatai buvo reikalinga, kad galima būtų atsisakyti tarnybos Maskvos Matavimo institute ir gauti leidimą išvažiuoti iš Sovietų Rusijos. Tuo laiku departamento direktorius buvo geodezijos inžinierius Zigmas Pacevičius, baigęs tą patį Matavimo institutą Maskvoje. Buvęs Mintaujos gimnazijos klasės draugas K. Bizauskas irgi padėjo Kolupailai apsispręsti. Tuo metu Bizauskas buvo Lietuvos švietimo ministras dr. K. Griniaus vyriausybėje (1920.VI.19-1922.II.1).

"1921 metais[21] apsidžiaugiau išgirdęs, kad nepriklausomos Lietuvos švietimo ministras yra ... Kazimieras Bizaus-

kas. Į mano laišką jis tuoj atsiliepė, karštai ragindamas mesti karjerą Rusijoje ir grįžti į Lietuvą. Tada buvo svarstomas savojo universiteto steigimas ir buvo reikalingi žmonės. Ir susitikom vėl po 15 metų, bet kokiomis aplinkybėmis! Apie tai, jauni būdami, tikrai nesvajojome. Tuoj gavau iš ministro pirmą uždavinį — organizuoti meteorologinių stočių tinklą ir tuojau tuo tikslu vykti į Vokietiją."

Steponas Kolupaila ir Kazys Bizauskas buvo vienmečiai, tuo metu vos 28 metų amžiaus. Daugelis nepriklausomos Lietuvos kūrėjų buvo panašaus amžiaus jaunuoliai.

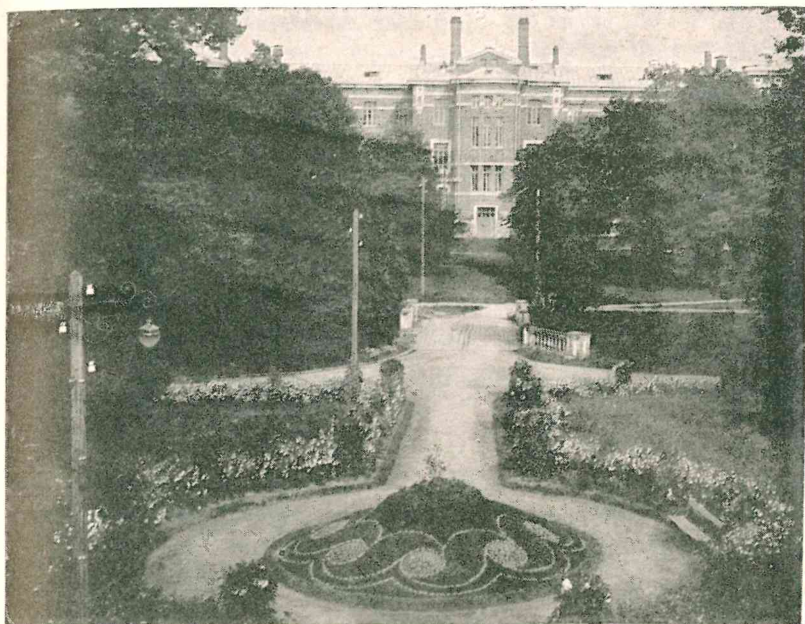
Išvažiavimas iš Maskvos nebuvo lengvas, nes buvo laikoma, kad lietuviai jau buvo repatrijuoti Lietuvon jiems skirtais ešelonais. Tuo metu Maskvoje veikė Lietuvos pasiuntinybė. Komisijos sutarčiai su Sovietų Rusija vykdyti ekspertas dipl. miškininkas Feliksas Grigaliūnas daug padėjo Rusijoje likusiems lietuviams išvažiuoti, jų tarpe profesoriams Kolupailai ir D. Rudzinskiui, o taip pat dainininkui Kiprui Petrauskui. Kolupailų svečių knygoje, kuri buvo išsaugota per visas keliones ir atsivežta Amerikon, randamas reikšmingas įrašas Maskvoje: "Lik pasimatymui Lietuvoje. Kovo 23, 1921 m. Komisijos sekretorius P. Brazaitis, F. Grigaliūnas, Pikelis, Lietuvos komisijos taikos sutarčiai su Rusija vykdyti narys, ekspertas ir sekretorius." Kelionei įvykdyti buvo pasinaudota tuo, kad S. Kolupaila buvo gimęs Latvijoje. Tad trijų asmenų šeima išvažiavo į Rygą su latvių ešelonu 1921 metų rugsėjo m. 12 dieną. Po trijų dienų jie pasiekė Dotnuvą, tada vadinamą Dotnavą, 10 km į šiaurės vakarus nuo Kėdainių, prie geležinkelio iš Šiaulių į Kauną.

Svečių knygoje — jau pirmieji įrašai Lietuvoje. Pradžioje įrašyta S. Kolupailos ranka: "1921 metų rugsėjo 15 dieną — Dotnava, Žemės ir Miškų Ūkio mokykla Lietuva!" Po to seka: "Sveikinu laimingai sugrįžus Lietuvon ir turiu viltį, kad niekuomet ją nebeapleisite ir dirbsite Jos vardan, o Ji taip daug didelio ir ištvermingo darbo reikalauja. Inž.-mat. J. Sta-

nišauskas, L. e. p. Matavimo Skyriaus vedėjas ir Matininkų kursų Vedėjas."

Gausi Kolupailų šeima išsiskirstė keturiose valstybėse. Tėvai liko gyventi Latvijoje — Latgaloje, savo Rutuliškių ūkyje netoli Aglonos. Stepono vyresnysis brolis Mykolas mirė Rusijoje 1924 metais. Sesuo Jadvyga liko netekėjusi ir gyveno su tėvais, kurie mirė 1935-1937 metais, o pati Jadvyga pragyveno Steponą dvejais metais. Sesuo Elena ištekėjo už Bunkio ir sukūrusi latvišką šeimą, tebegyvena Kėsyje. Trečioji sesuo Marija ištekėjo už Tarvydo ir apsigyveno Vilniuje; dabar ji gyvena Lenkijoje, Baltstogės mieste. Jaunesnysis brolis Ignas studijavo techniką Maskvoje ir Varšuvoje, bet to mokslo nebaigė. Po karo jis gyveno Lenkijoje, kurį laiką buvo muziko I. J. Paderevskio asmeninis sekretorius, vėliau žurnalistas ir redaktorius. Dabar gyvena J. Amerikos Valstybėse. Kolupailų žiedas — mokslininkas ir profesorius Steponas atiteko Lietuvai, ir jo vieno darbo užteko atsverti keliolikos žmonių pastangoms. Toksai buvo jo talentas, darbo našumas ir energija įvairiose gyvenimo srityse!

Lietuvos bajorų šeimų, pasidalijusių tarp Lietuvos ir jos kaimynų, ypač Lenkijos, buvo gana daug. Kolupailai nebuvo jokia išimtis. Pavyzdžiui, visiems žinomi broliai Narutavičiai Telšių apskrities: advokatas Stasys pasirašė Lietuvos nepriklausomybės aktą ir iki mirties veikė Lietuvoje, o jo jaunesnysis brolis inžinierius Gabrielius po I pasaulinio karo atidavė savo gyvenimą Lenkijai. Jis buvo išrinktas Lenkijos valstybės prezidentu 1922 metais. Taip pat žinoma muzikų Bacevičių šeima, kurios tėvas Vincas buvo "Aušros" gimnazijos mokytojas Kaune apie 1928 metus, o jo sūnus kompozitorius Vytautas buvo konservatorijos profesorius taip pat Kaune iki pat okupacijos. Tačiau kitas Vinco Bacevičiaus sūnus ir duktė apsisprendė išvažiuoti dar iš nepriklausomos Lietuvos Lenkijon ir tenai liko. Tokia mūsų istorija, reikalinga suprasti anų laikų požiūriu.

Dotnuvos Žemės ūkio technikumo ir Žemės ūkio akademijos rūmai, žiūrint iš Kolupailų buto

B. DOTNUVOJE IR KAUNE 1921 - 1925 METAIS

"Lietuvoje prasidėjo įdomiausias mano gyvenimo tarpas: Dotnuvos Žemės ūkio technikumas, Aukštesnioji Kauno Technikos mokykla, Hidrometrijos biuras, Universitetas. (...) Lietuvos pažangai buvo reikalingi savi inžinieriai, savo šalies patriotai ir žinovai: visa energija buvo skirama jiems paruošti" — taip trumpai suglaudžia savo gyvenimą ir jo prasmę Lietuvoje prof. Kolupaila.[22]

Pirmoji Kolupailos darbo vieta Lietuvoje, Žemės ūkio technikumas — agronomijos, miškininkystės ir kultūrtechnikos mokykla veikė buvusiame Dotnuvos dvare, Kėdainių apskrityje, nuo 1919 metų spalio 13 dienos iki 1927 metų liepos

1 dienos. Pradžioje ten buvo Žemės ir Miškų ūkio mokykla; nuo 1921 m. rugsėjo 15 dienos, kaip tik Kolupailams atvažiavus, ėmė veikti du skyriai — agronomijos ir miškininkystės. Mokyklos vedėjas buvo A. Vienožinskis. Sekančių 1922 metų rudenį pradėjo veikti trečiasis skyrius — kultūrtechnikos, S. Kolupailos suorganizuotas ir vadovaujamas. Mokslas truko ketverius metus. 1920-1924 metais greta mokyklos veikė Matininkų kursai. Nuo 1922 metų mokykla pavadinta Žemės Ūkio technikumu. Jos direktorium buvo miškin. Ant. Rukuiža, vicedir. inž. Jokūbas Stanišauskis. Be paminėtųjų, dar dirbo mokytojai: Konr. Aleksa, L. Alseika, P. Butrimas, V. Gaigalaitis, L. Gimbutas, K. Hardelis, V. Jankauskas, kan. F. Kemėšis, Ig. Končius, J. Kriščiūnas, A. Kunkė, J. Lazauskas, S. Mastauskis, P. Matulionis, J. Murka, S. Nacevičius, V. Ragauskas, T. Radžius, V. Ruokis, J. Skridaila, J. Stankevičius, Z. Vidugiris, V. Taujenis, J. Zažeckis. Dalis jų buvo S. Kolupailos mokslo laikų kolegos. 1924 metais įsikūrus Dotnuvoje, tuose pačiuose rūmuose, Žemės Ūkio Akademijai, keli Ž. Ū. technikumo mokytojai liko profesoriauti, kiti išsikėlė kitur, likvidavus technikumą. Personalas su šeimomis gyveno ten pat, buv. dvaro teritorijoje pastatytuose keliuose mūriniuose namuose dar 1911-1913 metais, tada įsteigtąjai Kauno viduriniajai žemės ūkio mokyklai. Mokiniai ir vėliau studentai gyveno bendrabučiuose. Tai buvo tikras "college campus" — universiteto miestas, vienintelis to laiko Lietuvoje.

Moksleiviai buvo susiorganizavę į įvairias organizacijas, leido šapirografuotus laikraštėlius, mokyklos parke pastatė Klaipėdos vadavimo paminklą, pasodino Vilniaus ir Esperanto ąžuolus.[23] Šalia savo profesinio darbo, S. Kolupaila su žmona nuoširdžiai įsijungė į dotnuviškės visuomenės kultūrinę veiklą.

Tik atvykęs Dotnuvon, Kolupaila dėstė technikinę braižybą, o netrukus ir kitus kursus. Jo vadovaujamame kultūrtechnikos skyriuje buvo dėstoma: matematika, geodezija, statika, hidraulika, melioracija ir keli šalutiniai dalykai.[24]

Sekantį mėnesį po atsikėlimo Dotnuvon, 1921 metų spalio mėn., Kolupaila atliko inspekcines keliones Nemunu iš Kauno į Smalininkus ir į Birštoną. Čia jis tuoj pat įvykdė dalinę Nemuno kilpos sąsmaukos niveliaciją. Pramokęs lietuviškai sklandžiau kalbėti ir rašyti, vos trims mėnesiams praėjus nuo atvažiavimo, jis parašė savo pirmąjį lietuvišką straipsnį "Medžiaga Lietuvos klimatologijai", kurį spausdino "Kosmos" 1922 metų pirmajame numeryje. Žurnalą redagavo ir leido prof. Pranas Dovydaitis Kaune. Štai to pirmojo Kolupailos straipsnio pradžia:

> "Menki moksliniai palaikai, palikti mums pirmiau buvusių mūsų šalies šeimininkų, yra didžiausia kliūtis tam būtinam mokslo darbo plėtojimui, kurį tur varyt jų nauji paveldėtojai. Jau nekalbant apie tai, kad mūsų šalies tyrimas visada atsilikdavo nuo kitų, visada buvo posūniu, mes šiuo tarpu negalime pasinaudot jau net tuo, kas buvo vis dėlto surinkta. "Tarybiška" redakcija mūsų taikos sutarties su Rusija įgalina ją paslėpt nuo mūs visą meteorologinių stočių, upių tyrimo ir tolygią medžiagą. Daugelis jos žuvo 1917-1920 revoliucijų ir anarchijų metais. Mums tenka visa pradėt iš pat pradžių; tuo tarpu gyvenimas nuolat stato klausimų, reikalaujančių skuboto atsakymo. Man pavyko išsivežt iš Maskvos pusę savo bibliotekos, ir aš turėjau malonumo jau keliskart gelbėt mūsų specialistus tąja palygint skurdžia mano turimąja medžiaga apie Lietuvą. Tatai, aš laikau, pravers pateikti didesniam darbininkų būriui kai kuriuos skaičių davinius, turimus mano apdirbtu pavidalu. Pirmon eilėn teikiamos žinios apie paleidimą ir užšalimą (sustojimą) Nemuno ir davinių apie oro temperatūrą ir grimzles."

Taip pradėtas nepaprastai produktyvus prof. Stepono Kolupailos bendradarbiavimas Lietuvos spaudoje. Vien tik "Kosmos" žurnalui jis bus parašęs 49 straipsnius iki 1940 metų. Keliolika metų "Kosmos" ėjo su Kolupailos pieštu viršeliu.

Nuo 1922 metų rudens Kolupaila rašė kelerius metus dienraščiui "Lietuva", to laiko vyriausybės oficiozui. Jo redaktoriai buvo tada dar tik 26 metų Balys Sruoga, Kazys Jokantas, dr. Juozas Purickis.[25] Iki 1924 metų imtinai inžinierius Kolupaila rašė šiems leidiniams: Kazio Puidos reda-

guotoms informacinėms knygoms "Visa Lietuva" (lietuvių ir anglų kalbomis), taip pat jo redaguotajam iliustruotam mėnesiniam "Krivulės" žurnalui Kaune, Jono Martyno Laurinaičio redaguotajam karių mėnesiniam literatūros žurnalui "Atspindžiams", Felikso Bugailiškio redaguotajam "Kultūros" žurnalui Šiauliuose ir dar "Klaipėdoms Žinioms". 1924 metais buvo atspausdinti du Kolupailos moksliniai straipsniai Lietuvos universiteto Technikos fakulteto organe "Technikoje" Nr. 1, redaguojant prof. P. Jodelei. Visų Kolupailos straipsnių temos buvo iš Lietuvos hidrologijos, hidrografijos, meteorologijos ir krašto pažinimo.

Ypatingai rūpėjo Kolupailai atsilikusi Lietuvos elektrifikacija, kuriai įvykdyti jis rekomendavo panaudoti upių energiją. Tai ir pirmasis jo straipsnis "Lietuvos" dienraščiui buvo "Mūsų baltieji angliai" 1922 m. rugpiūčio mėn. Baltosios anglys — prancūziškas hidroelektros terminas.

Kolupaila ne tik rašė spaudai, bet ir skaitė ją. Tatai matyti iš jo citatų ir išnašų. Pavyzdžiui, 1923 metų "Kosme" jis citavo P. Matulionį iš "Tėvynės Balso" (1922 metų dienraštis Kaune) Nemuno pažinimo reikalu. Kitur Kolupaila nurodė Igno Končiaus straipsnį 1923 metų "Švietimo Darbe" (programą upėms aprašyti) arba Vaižganto straipsnį "Nemunas. Birštonas" (1923 metų "Atspindžiuose".[25a]). Šitaip įjungdamas jau seniau Lietuvoje žinomus vardus, Kolupaila sėkmingai skleidė jam rūpimą idėją: ištirti Lietuvos hidraulinę energiją ir pajungti ją elektrifikacijai.

1924 metų "Kosmos" Nr. 1 savo studiją "Iš Lietuvos upių tyrinėjimo istorijos" S. Kolupaila pasirašė kaip Hidrometrinės partijos viršininkas, ko šiaip jau nedarydavo. Toji "partija" tai biuras, kurio uždavinys buvo organizuoti ir vykdyti hidrometrinius darbus. Tos studijos tikslą autorius šitaip reziumavo: "Užtat Lietuva turi svarbų uždavinį — Nemuną taip pavyzdingai sutvarkyt, kad jis vienas galėtų visą Lietuvą išmaitinti. Nekalbant apie Nemuno (ir Neries) reikšmę tranzitui iš Rusijos, Lenkijos ir Vokietijos, iki šiol visai nenaudo-

Dotnava, 1923 m. liepos mėn. 2 d.

Mes, Dotnavos Žemės Ūkio Technikumo mokytojai ir pirmos laidos abiturijentai, prižadam dalyvauti antros Technikumo laidos iškilmėse Dotnavoje 1924 metais.

Mes, Dotnavos Žemės Ūkio Technikumo mokytojai ir pirmos laidos abiturijentai, prižadam dalyvauti antros Technikumo laidos iškilmėse Dotnavoje 1924 metais.

1923 metų liepos 2 dienos pasižadėjimo parašai: viršuje P. Matulionis, A. Rukuiža, J. Stanišauskas ir kiti, kairėje S. Kolupaila

jama mūsų upių hidraulinė energija, kuri viena sudaro daugelio milijonų turtą. Užteks atsiminti, kad viena tiktai Nemuno kilpa tarp Nemaniūnų ir Birštono gali duoti tiek elektrinės energijos, kad užtektų visai Lietuvai, jos pramonei, susisiekimui ir gyvenimui". Bet tada jauna Lietuvos valstybė dar nebuvo pajėgi tokį užsimojimą realizuoti.

Plačių užsimojimų ir didelės energijos jaunajam Steponui Kolupailai buvo per ankšta mažojoje Dotnuvoje. Lygiagrečiai su darbu Ž. Ū. Technikume jis prisiėmė didelę mokslinio, pedagoginio ir administracinio darbo naštą laikinojoje sostinėje Kaune. 1922 metų vasario 16 d. buvo atidarytas Lietuvos universitetas Kaune. Inž. Kolupaila buvo pakviestas nuo rugsėjo 1 dienos privatdocentu į Technikos fakulteto hidrotechnikos katedrą. Fakulteto dekanas tada buvo prof. Pranas Jodelė, o pirmasis rektorius prof. Jonas Šimkus, antrasis — nuo 1923 m. rudens prof. Vincas Čepinskis. 1923 m. vasa-

rio 1 d. hidrotechnikos katedros vedėju buvo paskirtas ord. prof. dr. Povilas Čechavičius, jau 65 metų amžiaus, o 31 metų S. Kolupaila pakeltas docentu nuo 1923.VII.1. Nuo 1924 metų rudens Kolupaila pradėjo dėstyti Aukštesniojoje technikos mokykloje, taip pat Kaune. Jos direktorium buvo taip pat universiteto docentas inž. Julijonas Graurogkas.

1923 metų pradžioje, prof. Jono Šimoliūno pakviestas, Kolupaila įsteigė ir ilgai vadovavo (ligi 1930 metų) Susisiekimo ministerijos Plentų ir Vandens Kelių valdybos Hidrometrinei partijai. Šimoliūnas buvo tada ir Plentų ir V. K. valdybos direktorius. Susisiekimo ministru buvo inž. Ben. Tomaševičius, o nuo 1923 m. liepos mėnesio — inž. Tomas Naruševičius. "Hidrometrinė partija [26] turėjo organizuoti bendrą Lietuvos vandenų tyrimą, steigti vandens matavimo postus, matuoti upių vandens debitus ir kitus hidraulinius elementus, rinkti bei tvarkyti senų ir naujų tyrimų rezultatus, aprūpinti hidrometrine medžiaga visas suinteresuotas įstaigas, palaikyti ryšius su užsienio hidrografinėmis įstaigomis. Reikia pripažinti, kad nedidelis Hidrometrinės partijos kolektyvas (1923 m. jis turėjo tik 3 etatus), vadovaujamas S. Kolupailos, atliko didelį ir nelengvą darbą. Ilgainiui įstaigos kolektyvas didėjo. 1930 metų pradžioje Hidrometrinė partija buvo pavadinta Hidrometriniu biuru. Pirmasis Hidrometrinės partijos rūpestis buvo atkurti ir išplėsti vandens matavimo postų tinklą vandens horizontų svyravimams registruoti, nes tik remiantis ilgalaikėmis šios rūšies observacijomis galima apibūdinti ir analizuoti upių hidrologinį rėžimą. 1923 m. Lietuvoje veikė 30, 1933 m. —92, 1941 m. — 119 vandens matavimo postų. (...) Debitų matavimai pradėti 1921 m. (Neryje ties Sargėnų kaimu) ir vidutiniškai kasmet buvo išmatuojama apie 100-150 debitų."

Be minėtųjų tiesioginių pareigų, 1923-1924 mokslo metais prof. Kolupaila skaitė universiteto suorganizuotoje viešųjų paskaitų serijoje Kauno šviesuomenei. Paskaitos vyko 5 dienas savaitėje nuo 5 iki 6 v. vakaro didžiojoje universi-

teto salėje Donelaičio gatvėje. Skaitė penkių fakultetų profesoriai. Paskaitų vedėjas buvo prof. Mykolas Biržiška. Dėl vietos stokos ir kitų kliūčių tos paskaitos nutrūko po metų.[27]

Pradžioje Hidrometrinės partijos techniku buvo B. Kšyvickis ir skaičiuotoju B. Poškaitis. 1960 metais Kolupaila prisiminė: "Vieną kartą,[28] apie 1925 metus, į Hidrometrinį biurą atėjo mūsų mielas kan. J. Tumas-Vaižgantas ir pristatė jaunutį studentą Kazį, jo globojamą giminaitį, kuris, kaip ir pats kanauninkas, domisi Nemuno jėga ir norėtų studijuoti tos srities mokslus. Suprantama, K. Rimkus buvo priimtas į mūsų įstaigą, matavo ir skaičiavo upių debitus ir kartu tęsė studijas. 1927 m. vasarą, kartu su Rostislovu Baubliu, atliko Nevėžio versmių tyrimus, nuplaukęs baidare visą upę: tai buvo viena pirmųjų tokių kelionių". Hidrometrinis biuras turėjo baltą garlaiviuką "Klaipėdą" ir du motorlaivius: "Šamą" ir "Lydį" upėms, ypatingai Nemunui tirti. Vasaromis patalkininkaudavo kaip darbininkai, R. Baublio brolis Jurgis Baublys, būsimasis agronomas, ir kiti studentai.

1924 metais docentas S. Kolupaila dalyvavo dviejose mokslinėse konferencijose užsieniuose. Gegužės m. 7-12 dienomis jis atstovavo Lietuvos universitetui ir Hidrometriniam biurui pirmajame Rusijos hidrologų suvažiavime Leningrade ir skaitė tris pranešimus, kurie buvo atspausdinti suvažiavimo darbų tome. Birželio mėn. Kolupaila dalyvavo drauge su doc. Stasiu Dirmantu septynių Pabaltijo valstybių pirmojoje geodezinėje konferencijoje Helsinkyje. Plačiau apie tą ir kitus tarptautinius mokslinius suvažiavimus rašoma tolimesniajame šios knygos skirsnyje.

Tų pačių 1924 metų rudenį, dar vis gyvendamas Dotnuvoje, inž. Kolupaila dalyvavo istoriniame Lietuvos inžinierių įvykyje — pirmojoje Lietuvos inžinierių konferencijoje Kaune. Ją organizavo 1918 metų liepos m. įkurtoji Lietuvos Technikų draugija, pirmininkaujama prof. inž. Pr. Jodelės. Iš jos išaugo Lietuvos Inžinierių ir Architektų sąjunga. Konferencijos atidarymas įvyko universiteto salėje lapkričio 2 d.,

sekmadienį, 4 val. Darbo prezidiumo pirmininku išrinktas dar neseniai buvęs susisiekimo ministru inž. T. Naruševičius, vicepirmininku inž. Steponas Kairys, sekretorium prof. J. Šimoliūnas. Konferencija truko keturias dienas. Buvo perskaityti 26 referatai. Lapkričio 4 d. prof. Kolupaila skaitė temą "Vandens jėgos naudojimas Švedijoje ir Lietuvoje". Šią konferenciją smulkiau aprašė, suminėdamas visus prelegentus ir referatų temas prof. Jurgis Čiurlys jau Amerikoje.[29]

Dotnuvoje Kolupailai gyveno prie pat Technikumo, vėliau Ž. Ū. Akademijos rūmų, dviejų aukštų balto mūrinio namo II aukšte. Butai buvo gana erdvūs, turėjo elektrą, vandentiekį ir kanalizaciją. Aplinkui buvo didelis parkas su tvenkiniais ir upeliu. Ką Steponas Kolupaila buvo išmokęs savo jaunystėje, stengėsi perduoti mokslo ir veiklos ištroškusiam Lietuvos jaunimui. Iš paties profesoriaus rašytų atsiminimų ir straipsnų galima matyti jo nepaprastas pastabumas, puiki atmintis, geras pasakotojo talentas. Dėl to ir jo paskaitos, nors ir techninio-matematinio turinio, buvo gyvos ir vaizdingos. Kad ir kaip užimtas, jis vis rasdavo laiko kultūrinei-visuomeninei veiklai su jaunimu: padėdavo ruošti vaidinimus, net parežisuodavo ir piešdavo dekoracijas. Mėgdavo pabūti ekskursijų vadovu. Ponia Kolupailienė, profesinė pianistė, vėl ėmėsi muzikos pamokų Technikumo mokiniams ir kitiems. Kolegai Stanišauskiui padedant, Kaune buvo įsigytas fortepijonas už mažą pinigų sumą. Tai buvo išbėgusių dvarininkų palikimas, ir tik reikėjo įrodymų, kad jis bus naudojamas kultūriniams reikalams. Kolupailų bute vykdavo ne tik pianino pamokos, bet ir repeticijos solistų koncertų, kuriems akomponuodavo Janina Kolupailienė.

Tuo metu Dotnuvos apylinkė buvo tiek aplenkėjusi, kad vietiniai gyventojai, darbininkai ir žemdirbiai nemokėjo lietuviškai. Įsikūrusiųjų lietuviškų švietimo įstaigų personalas ir mokiniai sudarė susigyvenusį lietuvišką židinį, kurio įtaka pamažu veikė tada dar aplenkėjusią apylinkę. Senasai Dotnuvos miestelis buvo už poros kilometrų. "Dotnuvos dvaras",

kaip tada dar buvo vadinamas Technikumo rajonas, turėjo maždaug viską, ko reikėjo atskiram miesteliui: iš buvusios cerkvės perdirbta katalikų bažnyčia, kurioje šeimininkavo kapelionas prof. kan. Fabijonas Kemėšis, reikalingiausių prekių kooperatyvas, sporto aikštės, medicinos ambulatorija. Pastarojoje tvarkėsi Stepono Kolupailos dėdė Balys Kolupaila. Dantų gydyti reikėdavo važiuoti į Kėdainius. Ten buvo ir artimiausia gimnazija, bet pradinė mokykla buvo čia pat prie Akademijos.

Technikumo mokytojo inž. L. Gimbuto žmona šitaip prisimena Dotnuvos laikus: "Dotnuvos aplankyti išsirengėm po Kalėdų. Pagal tradiciją gavom pasirašyti Kolupailų namų knygoje: "S. G. (Siaurųjų Gelezinkelių — Red.) Tarnybos Virš. padėjėjas L. Gimbutas, 19 - 15 / I - 22 m." Jau lietuviškai. Patiko mums Dotnuvoje. Kolupaila kalbino Leonidą mesti darbą geležinkeliuose ir persikelti Dotnuvon mokytojauti. Tas tikrai netrukdysią jam darbo Technikos mokykloje Kaune. Tokia trumpa ir patogi toji traukinio kelionė. Juk ir jis pats (Kolupaila) nuolat važinėjąs. Perkalbėjo. Nuo tų pačių metų rudens Leonidas persikėlė į Dotnuvą. Gyvendami Dotnuvoje, dar labiau susidraugavome su Kolupailų šeima. Beveik visi Technikumo dėstytojai gyveno vietoje ir glaudžiai bendravo".[30]

Dotnuvoje Kolupailus lankė draugai ir nauji pažįstami. Kai kurie paliko įrašus svečių knygoje:

"Ilgai bus atmintyje vakarėlis, kuriame dalyvavo p. p. Kolupailai Dotnavoje, surengtas 21 gegužio 1922 m., o taip pat važinėjimas rateliais su p. Steponu ant Dotnavos tvenkinėlio tyrinėjimo tikslu. Žemės Tvarkymo ir Matavimo Biržų-Pasvalio apskr. revizorius, inžinierius Z. Bačelis. Dotnava, 22 geg. 1922 m." Tasai važinėjimas rateliais buvo prof. Kolupailos sukonstruotas hidrometrinis įrengimas kalibruoti vandens greičio matavimų malūnėliams. Tuo metu toksai įrengimas buvo vienintelis Pabaltyje. Z. Bačelis, buvęs Lietuvos vyriausybės įgaliotiniu Rusijoje tremtiniams iš Pavolgės ir Turkestano grąžinti, ką tik parvažiavęs Lietuvon, aplankė Kolupailus Dotnuvoje 1922 metais. Jis prisimena jų šeimą

jau lietuviškai kalbėjusią (iš Z. Bačelio 1972.XII.21 dienos laiško).

"Linkiu pamėgti ir jos niekuomet neapleisti, mūsų išvargusios, ištižusios ir piktžolėmis apniktos Lietuvos, sukurti jos mokslo židinį ir padėti įžengti jai į kultūringų tautų šeimą. Jurgis Krikščiūnas, stud. agr., Halle a—S. 16.VIII.22." Dr. Krikščiūnas vėliau buvo Lietuvos žemės ūkio ministras ir Dotnuvos Žemės Ūkio Akademijos profesorius.

"Retai kur mano taip gražiai džiugi atgimstanti Lietuva, kaip Stepono ir Janinos Kolupailų šeimynoje. P. Matulionis, 1922.XII.1, Dotnava." Profesorių Povilą Matulionį, tada jau 62 metų amžiaus, su balta barzdele, dotnuviečiai atsimena su ypatinga pagarba. Jis buvo lietuvių spaudos veteranas, pradėjęs rašyti laikraščiams nuo 1885 metų. Žemės Ūkio technikume jisai dėstė miškininkystę ir buvo pirmasis Ž. Ū. Akademijos rektorius.

Toliau seka seno bičiulio, su kuriuo išliks labai draugiški ryšiai iki pat 1944 metų vasaros, įrašas: "Laimingas, kad gali valandėlę pasilsėti prietelio namuose. Kun. A. Sabaliauskas, 1924 m. sausio 15-16 d." Po metų Kolupailus aplanko kitas žinomas kunigas ir rašytojas: "Mielai atnaujinau savo seną pažintį Kan. J. Tumas, doc. 1925 m. II - 6 d."

1925 metų pradžioje Dotnuvoje koncertavo keli operos solistai iš Kauno ir užmezgė pažintį su pianiste p. Kolupailiene ir profesorium. "Džiaugiuosi suradus draugus mene ir noriu visada su Jumis gerėtis muzika ir kartu darbuotis. Adelė Galaunienė, vasario 2 d., 1925 m." "Atminčiai pirmojo koncerto Dotnavoje ir maloniai praleisto laiko pp. Kolupailų šeimynoje. J. Bieliūnas, 1925 m." Po dviejų mėnesių viešėjo kiti du. "Be galo smagu ir jauku buvo! J. Dvarionaitė. Tikrą tiesą pasakė mano pirmtakienė! A. Kutkauskas, 19 - 26/IV - 25 m." Tą vasarą lankėsi dar vienas dainininkas, kuriam irgi akomponavo p. Kolupailienė: "Retai sutinki žmogų, tokį nuoširdų ir simpatingą, kaip p. Kolupaila, o su jo žmona pildyt muzikos kūrinius! A. Sodeika, 1—VII-25."

Važinėdamas į Kauną, prof. Kolupaila jau nuo 1921 metų dažnai lankė savo mokyklos draugą Julijoną Špakevičių Aukštojoje Fredoje, kitapus Nemuno, kur agron. Špakevičius buvo Aukštesniosios sodininkystės ir daržininkystės mokyklos direktorius. Po ketverių metų Kolupailai įsikurs jo kaimynystėje. Iš naujų visam gyvenimui reikšmingų pažinčių Dotnuvoje prof. Kolupaila vėliau Amerikoje prisiminė bent dvi. "Pažįstu prof. Končių 35 metus (lygiai pusę jo amžiaus!): drauge pradėjome dirbti Dotnuvoje 1921 metais. Daug iš jo pasimokiau, ypač krašto tyrimo pamėgimo. Žavėjaus jo suorganizuotu Dotnuvos technikume gimtajam kraštui tirti būreliu, mėgau klausytis jo įdomių patyrimų ir sumanymų".[31] Fizikas Ignas Končius irgi buvo ką tik grįžęs iš Rusijos, kur jam teko dirbti asistentu Stavropolio Žemės Ūkio institute 1920-1921 metais.

Prof. Kaziui Pakštui mirus Čikagoje, Kolupaila rašė: "1922 m. rudenį pas mus į Dotnuvą atvyko iš Šveicarijos jaunas mokslininkas Pakštas, kuris ruošė savo daktaro disertaciją apie Lietuvos klimatą. Pasidalijau su juo surinkta Rusijoje medžiaga; nuo to prasidėjo mūsų draugystė. 1925 m. į mūsų garbės svečių knygą įsirašė "vienas, kad ir smulkus, Lietuvos mokslo artojėlis, Lietuvos universiteto geografijos docentas Kazys Pakštas".[32] Ir su Pakštu Kolupailai teks nemažai pakeliauti po Lietuvą ir į mokslines konferencijas užsieniuose.

1937 metais išleistajame "Dotnuvos Žemės Ūkio Technikumo almanache" randame kelių buvusiųjų prof. Kolupailos mokinių prisiminimų. Vladas Daugėla, baigęs pirmąją Technikumo laidą 1924 metais, rašo:

> "Taip atėjo 1921-22 mokslo metai. Specialybės pasirinkimas pasidarė aktualia tema. Besirenkant agronomu ar miškininku tapti, sužinojome, kad steigiamas naujas trečias skyrius — kultūrtechnikos. Jį organizuoti pakviestas neseniai iš Rusijos grįžęs prof. S. Kolupaila. Tiesa, šiuo skyriumi domėjosi ne tiek daug mokinių, bet ir jų nedideliam būreliui sunku buvo nusistatyti pasirinkti kultūrtechnikos specialybę. Susidomėjimas skatino mus stoti į naują skyrių,

bet negalėjome įsivaizduoti šios specialybės praktiško pritaikymo. (...) 1922 metų rudenį į naujai steigiamą kultūrtechnikos skyrių įstojome 8 mokiniai. Po poros savaičių vienas "pabėgo" į miškininkystės skyrių. (...) Mokytojai, turėdami tokį mažą mokinių skaičių, galėjo gerai pažinti kiekvieną ir suprasti visus mūsų "negalavimus". Mūsų gi skyriaus vedėjo prof. Kolupailos asmenyje turėjome lyg tikrąjį septynių vaikų tėvą". Kitas pasisakymas Vlado Tiškaus, baigusio Technikumą 1927 m., vėliau dipl. agronomo: "Tarp mokomojo personalo ir mokinių buvo bendras ir nuoširdus kontaktas. Kiek mokiniai buvo prisirišę prie kaikurių savo mokytojų, gali ryškiai pailiustruoti kad ir prof. Kolupailos išleistuvės 1925 metais, jam išvykstant gyventi Kaunan. P. St. Kolupailą ir malonią p. J. Kolupailienę už jų nuoširdų draugiškumą buvo pamilę visi mokiniai. Per išleistuves poniai įteikta gėlių, o ponui — visų mokinių pasirašytas adresas.

Štai jo tekstas:

"Mūsų sielos trokšta Tamstai daug ką pasakyti: veržiasi iš jų liepsningas žodis, ir jis nori būti pasakomas. Tas žodis mums sunku pasakyti, sunku jis tiksliai išreikšti, kaip sunku giliausią žmogaus asmenybės būties paslaptį orinin rūban įvilkti.

Sąmoninga mokslo, žmoniškumo ir meno sintezė — didžiausia galybė pasauly. O šią sintezę darbštumas vainikuoja. Ir Tamsta tąja didžiąja žavinčia galia mūsų ieškančioms ir jaunystės sukūry klystančioms sieloms kelią rodei, ir tas kelias, rodėsi, lyg iš mūsų pačių gelmių paimtas. Rodei kelią ir savo pavyzdžiu, vadinai žmogumi būti, kiekviename žmoguje brolį bei seserį jausti. "Mylėdamas darbą dirbk ir būk žmogumi" — prašneko mumyse bundanti sąmonė.

Ryžomės ir bandėme tuo keliu eiti, bet, deja, — Tamsta mus vienus palikai, tik gilus atsiminimas liko.

Tačiau nušviestas kelias mūsų sielose bręsta. Su skausmu širdyse sakome sudiev, o brangus atsiminimas mūsų širdyse ateities švyturiu pasilieka."

Šis adresas pasirašytas 145 mokinių. Kolupailams išvažiuojant pamokų nebuvo — visa mokykla išlydėjo. Ar gali būti didesnis mokytojui atlyginimas už įdėtas pastangas? Kai sėjamas grūdas krinta į taip pasėlio ištroškusią dirvą."

Dotnuvos Žemės Ūkio technikumas, didelės reikšmės įstaiga Lietuvos atsistatyme, gyvavo neilgai. 1927 metais jis

buvo likviduotas, o jo mokslo personalas išsiskirstė į kitas aukštąsias bei aukštesniąsias mokyklas. Prof. Kolupaila ir iš Kauno važinėdavo į Technikumą iki paskutinės dienos. Kultūrtechnikos skyrių baigė šie asmenys:

I-ji laida 1924.VII.1, 7 asmenys: Jonas Banėnas, Jonas Čeičys, Vladas Daugėla, Kazys Kazokaitis, Petras Lelis, Juozas Serafinas, Povilas Skėrius.

II-ji laida 1925.VII.1, 7 asmenys: Borisas Baublys, Soteris Kalenda, Simanas Kaunas, Jurgis Monkevičius, Jurgis Sibiriakovas, Juozas Šilkaitis, Pranas Vilutis.

III-ji laida 1926.VII.1, 11 asmenų: Antanas Antanavičius, Mečys Bakaitis, Stasys Buožis, Mykolas Dainys, Jonas Dirma, Vytautas Dragūnevičius, Adolfas Janulionis, Leonardas Mižutavičius (vėliau Mingaudas), Martynas Patkauskas. Jonas Tamošaitis, Petras Undzėnas.

IV-ji laida 1927.VII.1, 18 asmenų: Petras Bubinas, Povilas Gaidamavičius, Kazys Gvildys, Vladas Lalotka, Stasys Leonavičius, Kostas Lukštaraupis, Zenonas Malinauskas, Enrikas Miliūnas, Leonas Opanavičius, Juozapas Rupinskas, Jonas Saikevičius, Liudas Sirutis, Justas Stripinis, Vladas Šileika, Jonas Šurna, Kazys Turcinavičius, Juozas Urbelis, Jonas Vaiciekauskas.

Visi šie asmenys buvo atitinkamai paruošti specialistai; daugumas jų savarankiškai projektavo ir vykdė melioracijos darbus, o dalis studijavo universitete ir pasidarė diplomuotais inžinieriais. Daugelis palaikė ryšius su prof. Kolupaila ir talkininkavo jo darbuose.

Kolupaila gyveno Dotnuvoje iki 1925 metų vasaros, kada jam suėjo 33 metai amžiaus. Bendradarbiai ir viršininkai anksti atkreipė dėmesį į gabų ir energingą mokslininką ir kvietė jį dirbti keliose žinybose. Toks jau buvo Kolupailos būdas, kad kviečiamas reikšmingam darbui, jis niekad neatsisakydavo, ir dėl to apsikraudavo keliomis pareigomis tuo pačiu metu. Tačiau dėl to nenukentėjo nei jo darbo kokybė, nei jo sveikata. Nors bendradarbiavimas spaudoje profesoriui buvo šalutinis pomėgis, ne visada artimai susijęs su jo profesiniu darbu, bet ir redaktorių prašomas, jis neatsisakydavo parašyti daugybei žurnalų ir laikraščių. Tad dar nepraėjus nė

penkeriems metams Lietuvoje, prof. Steponas Kolupaila pasidarė visame krašte žinomas ir populiarus žmogus. Kaip vienintelis Lietuvos hidrologas tuo metu jis neturėjo konkurento. Kas jį pažinojo, matė, koks paprastas, kuklus ir draugiškas žmogus jis buvo kiekvienam sutiktajam, jaunuoliui ar vyresniam asmeniui. Buvo jis tikras džentelmenas.

C. 1921 - 1925 METŲ ATSIMINIMAI

"Kai aš tik įsikūriau Dotnuvoje (...), gavau laišką iš Prano Dovydaičio, kuris redagavo gamtos mokslų žurnalą "Kosmos"; jis kvietė prisidėti straipsniais iš savo srities. Pirmasis mano rašinys su meteorologinių duomenų santrauka buvo išspausdintas 1921 m. gruodžio mėn. (Iš tikrųjų tasai straipsnis pasirodė "Kosmos" 1922 m. Nr. 1, bet buvo parašytas, aišku, 1921 metų pabaigoje, — red.). Nuo to laiko su "Kosmu" nesiskyriau ligi pat galo 1940 metais, kada teko ypač stengtis išleisti paskutinį tomą. Rankraščius ir korektūras taisydavo pats Dovydaitis. (...) Daugiausia esu dėkingas prof. Dovydaičiui už tai, kad jis vertė mane rašyti jaunimui ir mokė rašyti... lietuviškai; jis grąžindavo man išstudijuoti kiekvieną taisytą rankraštį. Jis tepripažino kiek skirtingą ortografiją ir jos užsispyręs laikėsi".[33]

Prof. Kolupaila rašė gana nostalgiškai apie savo apsigyvenimą ir darbą Dotnuvoje savo paties redaguotoje knygoje, suėjus dešimčiai metų nuo Technikumo uždarymo.[34]

"1921 metų pradžioje Lietuvos pasiuntinybė Maskvoje įteikė man Žemės Tvarkymo ir Matavimo departamento raštą, kuriuo kvietė mane atvykti į Dotnuvos Žemės ir Miškų Ūkio mokyklą organizuoti kultūrtechnikų skyrių. Mane sujaudino pirmas oficialus raštas iš Lietuvos respublikos. Atspėjau, kad jo inspiratorius buvo mano draugas ir kolega inž. Jokūbas Stanišauskis, kuris jau 1919 metais iškeliavo iš Maskvos su lietuvių ešelonu. Keliauti į Lietuvą man reiškė mesti Rusijoje padarytą nemažą karjerą. (...) Sunkiausi bado ir pilietinio karo laikai lyg buvo pergyventi, ateitis atrodė giedresnė... Viliojo mane Vakarai, "langas į Europą", nauja kūryba, naujos valstybės atstatymas iš karo griuvėsių, iš vergijos ir paniekos. Žinojau, kad Lietu-

vai trūksta specialistų, inžinierių, inteligentų. Žinojau, kad ją nuskriaudė kaimynai, kad ji dar buvo atskirta nuo jūros, dar neturėjo Palangos, Klaipėdos, Nemuno žiočių, neteko Vilniaus. Kvietimas dirbti savo senolių tėvynei buvo lyg "kraujo balsas"...

Jaunas entuziazmas padaro stebuklus: sutikau, pradėjau ruoštis kelionei ir likviduoti reikalus Maskvoje. Atsirado daug kliūčių su pilietybės optacija; veltui nuėjo vasara. Rudenį vėl reikėjo pradėti darbą institute. Staiga pasiuntinybė man patarė visa mesti ir tuojau išvykti iš Maskvos; mano padėtis pasidarė pavojinga. Pasiuntinybė padėjo gauti vietą traukiny, davė užsienio pasą ir paėmė globon mano biblioteką.

Su žmona, vienų metų dukrele ir keliais daiktais 1921.IX.12 išvažiavome į paslaptingą Lietuvą, į nežinomą ateitį. Važiavome be pinigų, be turto, nemokėdami kalbos, vedami vien gerų norų dirbti ir kurti. Tiesa, turto buvau kiek surinkęs: tai buvo senų tyrinėjimų duomenys, žemėlapiai ir literatūra, bet to turto vertę retas tesupras.

Dabar, po 16 metų, šaltai įvertindamas savo žygį, turiu jį pripažinti romantiškai drąsiu ir gal kiek naiviu.

Be ypatingų sunkumų, be karantino, per Rygą atvykome į Lietuvą. Labai malonūs buvo keli bendrakeleiviai lietuviai. Šiaulių stoties bufetas su įvairiais valgiais padarė pirmą puikų įspūdį: čia žmonės nebadavo ....

IX.15 rytą traukinys sustojo Dotnuvos stoty. Didelėje iškaboje buvo nudažyta "Dotnava". Išlipome į peroną su kukliu savo bagažu ir su vaiku ir ... pasijutome gilioje provincijoje. Į ką išmainėme Maskvą?

Atsirado apsukrus vežikas žydas, kuris lenkiškai paklausė:

— Ponai, tur būt, į dvarą?

— Taip, į mokyklą.

— Aš jus nuvešiu.

Stambiu, nelygiu grindiniu kratė mus vežimėlis aukštų gluosnių alėja. Vežikas plačiai informavo apie mokyklą, mokytojus ir mokinius, klausinėjo apie Rusiją.

Pirmas dalykas, kuris patraukė mano dėmesį, buvo didelė meteorologijos stotis šalia kelio, buvo matyti fliugeris, balta psichrometrinė rusų tipo būdelė ir stiklinis vegetacijos namelis su išdaužytais stiklais.

Prie kelio pamatėme nebaigtą statyti cerkvelę, šiaudų prikrautą, greta du namus, sugriautų vartų likučius, parką be tvoros. Viskas apleista, nesutvarkyta... Parko gilumoje buvo matyti raudoni rūmai. Tiesiuoju keliu per parką buvo

nelengva važiuoti, — tiek gilus buvo purvas, didžiulės duobės alėjoje. Važiavome šalia kelio, per medžių šaknis. Aplink rūmus buvo matyti karo liekanos, visokios pašiūrės, būdelės. Viena būdelė ant aukštų stulpų (kareivių išvietė) buvo pastatyta gražiausioje kertėje prieš rūmus.....

Rūmai, nors gerokai apleisti, atrodė gražūs, impozantiški. Man ypač krito į akį elektros laidai: jei yra elektra, yra ir kultūra!

Aplenkę rūmus, per pusiau sugriuvusį medinį tiltelį įvažiavome į salą, prie baltojo namelio, kur gyveno mokytojai ir direktorius. Čia mus entuziastiškai pasitiko malonus p. Stanišauskis ir paėmė savo globon.

Bematant susipažinome su visa Dotnuva ir jos gyventojais. Tą pačią dieną mokykloje prasidėjo nauji mokslo metai. jau buvo I, II ir III klasės; veikė du skyriai — agronomijos ir miškininkystės. Mano skyriaus — kultūrtechnikų — dar nebuvo: pavėlavau, o gal atvykau per anksti!

Parodė man mokyklą ir jos patalpas. Baldų beveik nebuvo, viskas apleista, atrodė nejaukiai. Mokiniai — labai skirtingo amžiaus, — daug žmonių stojo į mokyklą, kuriems karas sutrukdė mokslą. Greta 15 metų jaunuolių buvo ir 30 metų "senių". Jaunimas iš karto man patiko: kai pirmą kartą mane pamatė, apspito ir teiravosi, kada pradėsiu darbą. Kalbėjome .... rusiškai; pirmieji mano pažįstami buvo a. a. J. Lelys ir K. Navasaitis.

Mokyklos direktorius p. A. Vienožinskis mane maloniai priėmė, davė neblogą butą "baltuosiuose rūmuose", antrajame aukšte. Pažadėjo išlaikyti per žiemą, davė kiek darbo mokykloje. Greit pradėjau dėstyti braižybą Matininkų kursuose.

Kitą dieną po atvykimo kartu su J. Stanišauskiu nuvažiavome traukiniu į Kėdainius... pas siuvėją: reikėjo pasisiūti padoresnius rūbus; iš Maskvos atvykau savo darbo rūbais, perdirbtais iš "laimėtos" raudonarmiečių uniformos.

Kartu nuvykome ir į Kauną; jis buvo baisus, ypač geležinkelio stoties rajonas: purvinas Girstupis, siauras tiltas, didelių topolių alėja, pagaliau — konkė, biauri konkė... (arklių traukiamas vagonėlis ant bėgių — Red.) Mieste ėjome mediniais "trotuarais" (šaligatviais — Red.), kurių lentos taškė praeivius purvu. Nuėjau prisistatyti Žemės ūkio ministrui p. J. Aleksai. Į klausimą, kada galiu pradėti darbą, norėdamas atsakyti "po savaitės", kažkaip atsakiau "po sekminės"; ministras gardžiai pasijuokė iš mano pirmųjų kalbos mėginimų. Pamatęs tokį apleistą Kauną, su didesniu malonumu grįžau į Dotnuvą. Traukinys (tada per

parą ėjo tik viena traukinių pora) sustojo kažkur apie dabartinę Dumsių stotelę ir išstovėjo kelias valandas. Į Dotnuvą grįžom vietoje vakaro tik rytą.

Vieną pirmųjų uždavinių gavau vykti į Vokietiją užsakyti mokyklos kabinetams įrengimų, o kartu nupirkti instrumentų pirmosioms Švietimo ministerijos meteorologinėms stotims. Su dideliu noru važiavau į Vokietiją, nors ir ji tada atrodė labai neįdomi. Teko nakvoti Karaliaučiuje, rūpintis lenkų viza važiuoti per koridorių. Berlyne teko gauti atskirą vizą į Bavariją. Man buvo duota stambi suma pinigų, nes markės kursas jau buvo pradėjęs smukti, reikėjo už instrumentus mokėti iš anksto. Kai nuėjau į banką pakeisti ostmarkių, kurios kursavo Lietuvoje, į vokiečių markes, tai valdininkai, matyti pasityčiodami, davė man keliasdešimt tūkstančių markių smulkiausiais banknotais — didžiausią krūvą. Suvyniojęs pinigus į laikraščius, gabenau visą ryšulį per miestą, bijodamas pamesti ar atkreipti vagių dėmesį. Įlipau į autobuso antrą aukštą — atvirą stogą ir šalau ten vienas. Mano užsakymą žinoma Berlyno firma teikėsi atlikti tik po metų, po pakartotinių prašymų, raginimų ir grasinimų.

Dotnuvos darbo ir ekspansijos atmosfera greit įtraukė mane ir mano žmoną. Paveikė mus nepaprastas kūrybinis mūsų jaunimo troškimas, darbštumas, entuziazmas. Prasidėjo vakarų rengimas, režisūra, dekoracijų dažymas, grimavimas. Meno kultūrinis lygmuo vis kilo, vis didėjo ir publikos reikalavimai. Kartais naują "pastatymą" teko ruošti kelias savaites. Vaidinimai ėjo dažniausiai III aukšto didžiosiose salėse, kur paprastai buvo miegamieji kambariai. Kiekvieną kartą buvo statoma scena su visais gudriais įrengimais.

Atsirado ir kitų reikalų: pradėjome su mokinių grupe rišti knygas, atsirado foto mėgėjų, įsisteigė kooperatyvas.

Savo bute turėjome vieną stalą ir dvi lovas; sėdėjome ant dėžių ir kitų daiktų. Vėliau atsirado kitų baldų, pagaliau susilaukėme fortepijono; prasidėjo rengimas koncertų, ruošimas solistų; įsidrąsinome statyti pirmąją operetę — "Consilium fakultatis".

Technikume ruošdavo vakarus paeiliui įvairios organizacijos; mes su žmona neskyrėm "juodųjų" nuo "raudonųjų", mielai dirbome su visais. Jautrus jaunimas tą suprato ir įvertino. Nenuostabu, kad mes turėjome Technikumo moksleiviuose labai didelių simpatijų. Ir mums paliko iš Dotnuvos patys gražiausi atsiminimai. Ne kartą, grįžęs iš Kauno, kur jau pradėjau dėstyti universitete ir organizuoti Hi-

drometrinį biurą, skubėjau į repeticijas ar į posėdžius, nežiūrėdamas nuovargio.

Nuo 1922 metų rudens pradėjau dirbti naujame kultūrtechnikų skyriuje. Buvau patenkintas: labai man imponavo mokinių nuoširdus darbštumas. Vieną kartą, kai salėje buvo eilinis vakarėlis, svečiams rodžiau kabinetus ir klases; kultūrtechnikų klasėje radom įsigilinusių į darbą didesnę dalį mokinių...

Dotnuvoje gyvenom tik 4 metus; atrodo, kad tie metai buvo Technikumo žydėjimo kulminacija. Tada išaugo garbingos Dotnuvos tradicijos, kurios išliko visų buvusių dotnuviečių širdyse."

Kitoje to paties "Almanacho" vietoje prof. Kolupaila rašė apie paskutines Technikumo išleistuves 1927 metų liepos 1 dieną: "Neilgai buvo lemta gyvuoti Dotnuvos Technikumui. 1924 metais buvo įsteigta aukštoji mokykla — Žemės Ūkio Akademija, o Technikumas nutarta likviduoti. 1924 metų rudenį naujo priėmimo nebebuvo, o nuo spalio mėn. pasirodė studentai ir profesoriai. Vienose sienose dvi mokyklos gyvavo dar trejus metus. Technikumas kasmet mažėjo, laukė agonijos dėl "kraujo netekimo". Anksčiau gyvas organizacijų veikimas, smarkus gyvenimo pulsas, pradėjo silpnėti. Pirmoji vieta visur buvo perleista naujiems šeimininkams — Akademijos studentams.

Paskutinį kartą, ir labai skaisčiai, sužibėjo Technikumo žvaigždė penktųjų išleistuvių dieną. Mirštantį Technikumą pagerbė vyriausybė. Iškilmingame akte ir pietuose dalyvavo Respublikos Prezidentas A. Smetona, ministrai, profesoriai, aukštieji karininkai ir valdininkal, Žemės Ūkio Akademijos ir Technikumo personalas, visų ankstyvesnių jų laidų agronomai, miškininkai ir kultūrtechnikai. Visų kalbų vedamoji mintis — garbinga Technikumo mirtis, kurį peraugo Akademija. Tiek komplimentų ir autoritetingų pripažinimų Technikumas niekad nebuvo girdėjęs. Nenoromis skverbiasi mintis: kam reikėjo likviduoti Technikumą, išmintingiau jį būtų iškelti kitur, užleidžiant ūkį ir rūmus aukštajai mokyklai. Iš tikrųjų, nors buvo pripažinta, kad aukštesnioji speciali mokykla nereikalinga, Technikumą likvidavus, tais pačiais metais buvo atidarytos naujos aukštesniosios mokyklos: kultūrtechnikų — Kėdainiuose, miškų Alytuje, gyvulininkystės — Gruzdžiuose ir pienininkystės — Seredžiuje.

Prisimenu keletą savo žodžių, pasakytų iškilmingų pietų metu: "Technikumas mirė. Tik išaugęs, subrendęs, gražiai užsirekomendavęs savo darbo vaisiais. Pasibaigė nuostabi darbo nuotaika, kilnios Technikumo tradicijos... Techkumas mirė, tegyvuoja Dotnuvos Technikumas!"

Amerikoje gyvendamas, prof. Kolupaila paskelbė dar kiek Dotnuvos atsiminimų. Čia duodame jo straipsnio[35] didžiąją dalį, praleisdami, kas jau buvo minėta 1937 metų rašinyje:

"Kolega S. Dirmantas įdomiai aprašė matavimo mokslų pradžią Laisvoje Lietuvoje.[36] Redakcija ("Technikos Žodžio" — Red.) ragina mane rašyti savo atsiminimus, nes skaitytojai jais domisi. Jau laikas būtų rašyti tuos atsiminimus, ir jų turiu gan įdomių istorijai. (...)

Melioracijos mokslų pradžia. Vienintelė žemės ūkio mokykla tuo metu (1921 metais — Red.) Lietuvoje buvo Dotnuvos ž. ir miškų mokykla. Joje buvo nutarta steigti kultūrtechnikų skyrių, nes melioracija buvo labai svarbi žemės ūkio kultūrai kelti, o paruoštų specialistų beveik nebuvo. (...) Mane rišo su senąja tėvų žeme keli gimnazijos ir instituto kolegos, kiek giminių, kurių didžiuma atsidūrė Vilniaus krašte, o tėvai — Latvijoje. Dar suskubau aplankyti savo senelę Biržų aps., kuri netrukus mirė.

Dotnuvos mokykla turėjo gerus, dar rusų laikais pastatytus rūmus, kurie dar buvo tvarkomi ir valomi po karo ir vokiečių okupacijos. Mokiniai gyveno tuose pat rūmuose, bendrabuty, mokytojai — keliuose buvusio dvaro namuose. Mokslo priemonių beveik nebuvo, tik kai kas buvo padaryta vietoje. Pirkti tebuvo galima Vokietijoje, ir mūsų valiuta buvo vokiečių, tik jos vertė krito kas dieną. Žemės ūkio ministerija pavedė man vykti į Berlyną pirkti priemonių. Vokiečių konsulatas atsakė vizą, nes Ž. ū. ministerija nuskriaudė kažkokį vokietį. Tada švietimo ministras, mano gimnazijos draugas K. Bizauskas, delegavo mane pirkti įrengimų steigiamoms meteorologijos stotims, ir viza buvo gauta. Kelionė 1921 m. gruodžio mėn buvo nelengva. Teko sustoti Karaliaučiuje, nakvoti viešbučio laukiamajame, eiti į Lenkijos konsulatą prašyti vizos per "koridorių". Kas paminėdavo tą žodį "koridorius", vizos negaudavo. Pinigų legaliai nebuvo galima vežtis: turėjau čekį bene 50,000 markių sumos. Berlyne, P. Altmano firmoje, greit sutvarkiau visus reikalus. Skubėjau, nes pinigų kursas vis krito, kasdien kainos buvo aukštesnės. Mano čekio firma nepriėmė, teko kreiptis į tą banką, kuris tvarkė Rytų sričių reikalus. Banke man davė visą sumą smulkiausiais banknotais, apie 10 kg svorio.

Pirmas drenažo projektas. J. Stanišauskis, Technikumo vicedirektorius, užsimanė mokinių jėgomis paruošti Dotnuvos dvaro (buv. dvaro ūkis buvo naudojamas mokyklos

reikalams — red.) laukų drenažo projektą ir jį įvykdyti mokslo ir mokymo reikalams, taip pat tyrimams ir mokyklos ūkio labui. Su mokiniais padarėm tikslią dalies laukų nuotrauką, paruošėm smulkų planą su horizontalėmis, ir pagaminom detalų drenažo projektą, laikydamiesi geriausių Vokietijos normų. Projektas buvo pristatytas Ž. ū. ministerijai patvirtinti ir paskirti lėšų vykdymui. Melioracijos skyriaus vedėjas D. Kairys, iš Klaipėdos krašto, su techniko mokslu ir nemažu patyrimo stažu, mūsų projektui nepasitikėjo. Jis atsiuntė specialistą vokietį Gardželevskį. Tas visai nesiskaitė su "Maskvos profesorių" planais, pats padarė naują nuotrauką (matininko planą — Red.). Mokiniai stebėjosi, kai tas specialistas žingsniavo po laukus su ilgu skriestuvu. Pastatė nivelyrą vidury lauko ir iš vieno taško atliko visą niveliaciją. Po kurio laiko pamatėm naują projektą. Vokiečio plane skersai lauką ėjo kalnagūbris, kurio mes niekad nebuvome pastebėję. Nuo kalnagūbrio nuotakis skyrėsi į abi puses, kai mūsų projekte visa sistema turėjo vienos krypties nuolydį. Mes sukėlėm triukšmą, pareikalavom ekspertizės. Atvyko p. Kairys su Gardželevskiu, dar kažkas. Patikrinimui nutarėm suniveliuoti vieną diagonalę, kad ji perkirstų "kalnagūbrį". Mūsų planas pasirodė tikras, vokiečio — visai klaidingas. Didžiam mūsų nustebimui p. Kairys sudraskė tą planą į gabalus ir metė Gardželevskiui į veidą. Prasidėjo smarkus pasikeitimas "komplimentais rinktinė" vokiečių kalba. Baigėsi tuo, kad prie visų liudininkų p. Kairys apkūlė svečią savo sunkia lazda. Mus ypač nustebino epitetas "Rutengaenger", kurį Kairys pavartojo kaip didžiausią įžeidimą. Taip Vokietijoje vadinami virgulės, magiškos vytelės meistrai, kurie randa požeminį vandenį, versmes, vietą šuliniams. Jie savotiškai gerbiami, nors kiti juos laiko gabiais apgavikais.

Mūsų projektas atlaikė visas kritikas ir buvo įvykdytas. Man tai buvo savotiškas laimėjimas — atstatytas pasitikėjimas. Mano diplominis projektas buvo kaip tik drenažas, todėl į tą sritį buvau gerokai įsigilinęs, nors praktiškai savo projekto vykdyti neteko.

Drenažui vykdyti buvo atgabenti du vagonai vamzdelių iš Baisogalos. Geležinkelio lydraštyje vieton "vamzdžių" įrašė "vabzdžių". Tuo metu buvo vedama kova su daugybe kenkėjų, ir entomologijos mokytojas prašė per spaudą siųsti jam tuos kenkėjus tyrimui. Administracija išsigando, kada iš stoties pareikalavo iškrauti du vagonus vabzdžių."

Šio rašinio pabaigoje prof. Kolupaila prisimena kultūrtechnikų ekskursiją į Čekoslovakiją 1931 metais, kurioje jis

Kėdainių Aukštesniosios kultūrtechnikų mokyklos atidarymo dalyviai 1927 m. spalio 3 dieną. Iš dešinės: Jul. Špakevičius, Kl. Karosas, St. Kolupaila, Juozas Lazauskas, Jok. Stanišauskis, Pov. Matulionis, Jonas Aleksa (Žemės ūkio min.), Kazys Vasiliauskas, kun. ??, Balys Vitkus. Stovi centre L. Gimbutas, Valt. Gaigalaitis

dalyvavo drauge su inž. Stanišauskiu. Susipažinimas su pavyzdingais Čekoslovakijos melioracijos darbais prisidėjo prie tų darbų pažangos Lietuvoje. Technikumą likvidavus ir jo vietą užėmus Žemės Ūkio Akademijai, eilė jaunųjų kultūrtechnikų buvo pasiųsta studijoms į užsienius. Austrijon, Čekoslovakijon, Vokietijon. "Buvo įsteigta Aukštesnioji kultūrtechnikos mokykla Kėdainiuose, jai vadovavo J. Stanišauskis, kuris puikiai ją įrengė ir padarė vieną geriausių Lietuvoje. Tik aš, palikęs Dotnuvą, nebegrįžau į melioracijos sritį, bet dar per eilę metų dėsčiau melioracijų kursą Technikos fakultete. Man teko malonumas įsteigti hidrotechnikos-melioracijos skyrių Statybos fakultete ir pagreitintu tempu išleisti eilę pirmųjų diplomuotų tos srities inžinierių," — baigia savo trumpus atsiminimus Lietuvos kultūrtechnikos ir hidrotechnikos pionierius ir daugelio studentų mokytojas.

Kolupaila paliko visai mažai atsiminimų apie savo gyvenimą ir darbą Kaune prieš išsikėlimą iš Dotnuvos. Be kelių jau cituotų sakinių iš "Dotnuvos Almanacho", dar randame pora puslapių II-je "Nemuno" laidoje.[37]

"Atvykęs į Lietuvą 1921 metų rugsėjo mėn., ieškojau progos pamatyti paslaptingąją Nemuno kilpą. Tada dar nebuvo jokio reguliaraus susisiekimo su Birštonu. Įtikinau inž. V. Skardinską, Kauno vandens kelių rajono viršininką, nuplaukti garlaiviu iš Kauno į Alytų, inspekcijos tikslais. Į tą kelionę jis pasikvietė ir mane. Spalio 28 dieną išplaukėm iš Kauno nedideliu tarnybiniu garlaiviu "Klaipėda": tada tas laivas buvo kiek trumpesnis ir juodai nudažytas. Pirmą kartą plaukėm tada dar nežinomu keliu. Vanduo buvo labai žemas, rėvose tarp šniokščiančių verpetų riogsojo akmenys, vagoje gulėjo karo metu paskandinti pontonai, daug buvo likę tiltų polių ir kitų liekanų, galėjo būti ir nesprogusių minų. Pernakvoję ties Darsūniškiu, kitą rytą atvykome į visai apgriautą ir apleistą, geltonais lapais apibertą Birštoną. Garlaivis nuplaukė toliau, o mes su techniku B. Kšyvickiu pasilikom padaryti niveliaciją per kilpos sąsmauką, kol laivas pasieks Nemaniūnus. Smagiu tempu pradėjom savo darbą, bet, gerai nežinodami kelio, įkliuvom tankiai krūmais apaugusiame šlaite. Rudens sutemos mus užklupo dar vidury sąsmaukos..." (p. 146-147).

"Kitais metais (1922 — Red.) pradėjau tyrinėjimus "Galybės" bendrovei. Kai pirmą kartą matavau Nemuno debitą ties Birštonu, turėjau garbės svečią — kanauninką Juozą Tumą-Vaižgantą. Amžinai jaunas žilagalvis entuziastas nuobodžiavo mūsų valtyje, klausydamas monotoniškų skambučio signalų... (p. 148).

Kitoje "Nemuno" knygos vietoje prof. Kolupaila vėl grįžta į 1921-jų metų Kauną:

"Kaune radau beveik tuščią vietą. Pavydūs kaimynai buvo išgabenę ir nuslėpę visa, kas naujai kuriamai valstybei buvo taip reikalinga. Vilniaus Vandens Kelių Valdybos ir Kauno Laivininkystės skyriaus bylos buvo karo metu išgabentos į Rusijos gilumą ir ten nebuvo surastos. Vokiečiai, ir tie rūpestingai išvežė visa, ką buvo turėję. Darbas Nepriklausomoje Lietuvoje turėjo būti pradėtas nuo pradžios, neturint jokių senesnių duomenų. Vienintelis gyvas "ryšininkas" buvo inž. E. Kurganavičius, kuris anksčiau tarnavo Vilniaus Vandens Kelių Valdyboje ir dalyvavo Nemuno kilpos tyrinėjimuose. Bet ir jis nebeturėjo jokių užrašų, jokių leidinių.

Pradėjau judinti upių tyrinėjimo reikalą. Uždavinys buvo nelengvas, nes tuo metu mūsų valstybė turėjo daugybę kitų reikalų.

Pirmą progą radęs, Kauno Vandens Kelių rajono inž. V. Skardinsko remiamas, atlikau pirmą kelionę motorlaiviu

"Šamu" iš Kauno į Smalininkus, kur tada, 1921 metų spalio 5 d., buvo ... prancūzų valdžia. Spalio pabaigoje inž. Skardinskas pasiėmė mane į tarnybinę kelionę garlaiviu "Klaipėda" iš Kauno į Alytų, per garsiąją Nemuno kilpą." (psl. 21).

"1922 metais žymus mūsų miškininkas Povilas Matulionis (1860-1932), tada Žemės Ūkio viceministras, buvo surengęs Nemunui tirti ekspediciją. Kartu su juo dalyvavo, kiek prisimenu, A. Vireliūnas, L. Vailionis ir E. Nonevičius. Tam tikslui į Merkinę buvo nugabenta nedidelė brandvachta — valtis su barakėliu, kuri buvo plukdoma pasroviui. Oras pasitaikė blogas, vairininkas buvo nepritytyręs, laivas dažnai įstrigdavo tarp akmenų. Netekę kantrybės, tyrinėtojai išsiskirstė, o laivas pasiliko kažkur apie Birštoną" (p. 117).

"Toliau per 23 metus nebesiskyriau su Nemunu, ir jis man pasidarė savas ir brangus...

Gražiausias ir sėkmingiausias mano gyvenimo laikas buvo skirtas Nemuno studijoms. Būdamas 20 šimtmečio realistas-technikas, siekiau "pažaboti" Nemuną naudingam žmonijai darbui, todėl matavau jį, tyrinėjau, stengiaus įsprausti į tabeles, grafikus ir formules. Bet kartu, lyg 19 šimtmečio romantikas, mylėjau jį, kaip "naminę mano upę", žavėjaus jo nepaliestu gamtos grožiu, lankiau ir kitus skatinau lankyti, stengiaus atskleisti įdomią jo praeitį, rašiau apie jį visomis kalbomis...

Ir dabar, toli nuo Tėvynės, lygiai kaip kadaise kitas didysis tremtinys — romantikas, regiu Nemuną visame jo grožyje ir rašau ilgėdamasis..." (p. 19).

3. KAUNE 1925 - 1940 METAIS

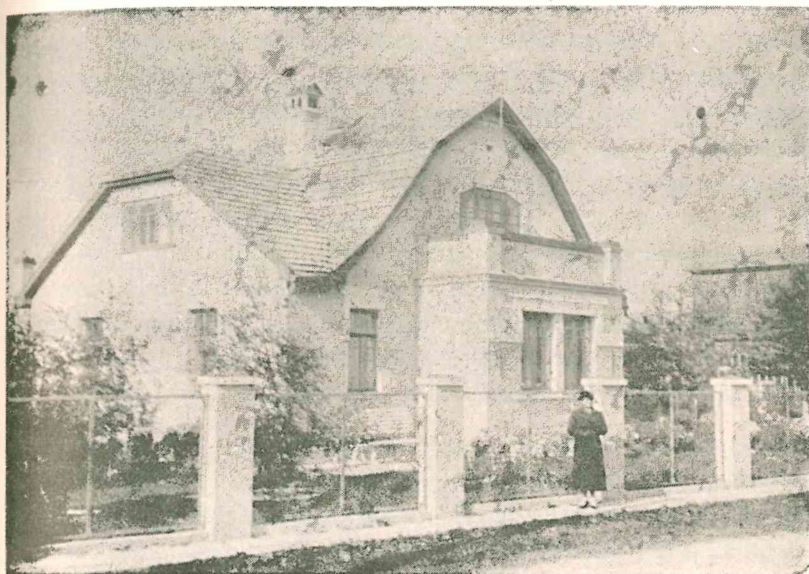
A. ĮSIKŪRIMAS TECHNIKOS PROSPEKTE

Jau nuo 1922 metų S. Kolupaila reguliariai važinėjo traukiniu iš Dotnuvos į Kauną. Tenai jis praleisdavo didžiumą laiko, dirbdamas universitete, technikos mokykloje ir hidrometriniame biure, bet gyveno su šeima Dotnuvoje. Kaune dažniausiai apsistodavo pas savo dėdę J. Špakevičių Aukštojoje Fredoje, apie 2 km nuo Kauno geležinkelio stoties. Di-

rektorius Špakevičius, būdamas praktiškas žmogus, kalbino Kolupailą keltis su šeima į Kauną. Už pusės kilometro nuo Aukštesniosios Sodininkystės ir Daržininkystės mokyklos, kurios rūmuose turėjo butą direktorius, statėsi naujas gyvenamasis kvartalas. To paties buvusiojo Fredos dvaro, kuriame jau nuo 1919 metų buvo įsikūrusi minėtoji ūkinė mokykla, laukų pakraščiuose Žemės Reformos valdyba išskirstė sklypų naujakuriams. 1924 metais buvo sudarytas planas su pagrindine gatve, netrukus pavadinta Technikos prospektu, ir su keliomis skersinėmis gatvėmis. Plano ištraukoje, datuotoje 1925 metų spalio 15 diena, parodyti 8 maždaug lygūs sklypai tame kvartale, kurio pietiniame gale tuo laiku jau buvo mokytojo Busilo pradėtas statyti mūrinis namas ir parduodamas dar nebaigtas. Tarp kitko, minėtąją plano ištrauką pasirašė Žemės tvarkymo departamento direktorius Z. Pacevičius ir matavimo reikalų referentas Z. Bačelis, abu jau minėti šioje knygoje.

Profesoriui Kolupailai patiko Technikos prospektas ir Busilo parduodamas namas. Jis nutarė padaryti savo šeimai gerą staigmeną. Parvažiavęs namo Dotnuvon, pranešė žmonai, kad jau nupirktas namas Kaune ir netrukus galima bus kraustytis. Ir nors tasai namas dar ne visai išbaigtas, visa šeima, jau su dviem dukrelėm, persikėlė į Aukštąją Fredą. Reikėjo įrengti grindis, rūsį, išsikasdinti šulinį. Malkomis kūrenamos krosnys jau buvo išmūrytos, bet ir jas reikėjo taisyti. Žemės sklypas buvo nemažas: 28,5 m priekyje, Technikos prosp. 28 nr., apie 90 m ilgio pagal skersinę Muzikos gatvę, iš viso apie 2,500 kvadratinių metrų ploto (apie 0,6 akro). Tasai kampinis sklypas buvo į rytus, į Nemuną, kuris teka maždaug lygiagrečiai Technikos prospektui už pusės kilometro, slėnyje. Bet iš tos vietos Nemuno nematyti: užstojo tankiai medžiais apaugęs šlaitas. Kitoje prospekto pusėje taip pat buvo statomi nauji vienos šeimos gyvenamieji namai.

Vos už ketvirčio kilometro į šiaurę, toje pačioje Technikos prospekto pusėje, Nr. 12, jau buvo pasistatęs namus uni-

Kolupailų namai Aukštojoj Fredoj, prie Kauno

versiteto Technikos fakulteto dekanas prof. Pranas Jodelė, o maždaug priešais jį įsikūrė fakulteto sekretorius, vėliau dekanas prof. Kazys Vasiliauskas. Pagal prof. Kolupailą,[38] toji gatvė buvusi pavadinta pačių gyventojų Technikos prospektu, pagerbiant vieną iš Lietuvos technikos pionierių dekaną Jodelę. Po penkiolikos metų ir Kolupaila bus Statybos fakulteto dekanu, tad toji gatvė galėtų būti vadinama Trijų Dekanų gatve. Dar pridėsim, kad už pusės kilometro į šiaurės rytus nuo Kolupailų sodybos kiek vėliau apsigyveno dar vienas Technikos fakulteto kūrėjas profesorius Jonas Šimoliūnas, kurio trijų aukštų mūriniuose namuose vokiečių okupacijos metu bus slaptai įsikūrusios kelios fakulteto įstaigos. 1932 metais Technikos prosp. 22 nr., taigi trečiuoju kaimynu iš eilės, įsigijo namus Kolupailos kolega L. Gimbutas, tada Aukštesniosios technikos mokyklos vicedirektorius ir prof. Šimoliūno vadovaujamos statybos kat. vyr. asist. Gimbutų šeima atsikėlė iš Dotnuvos 1927 metais ir gyveno prie A. Sod. ir

Darž. mokyklos, kur agronomė E. Gimbutienė mokytojavo. Leonidui Gimbutui nebeteko gyventi Technikos prospekte: jis mirė 1932.X.17, o likusi šeima atsikėlė į naujuosius namus po pusmečio. Steponui Kolupailai teko rašyti bene pirmąjį nekrologą, netekus vos 40 metų amžiaus sulaukusio draugo.[39] Visada daug dėmesio ir pagarbos skirdamas savo bendradarbiams ir bičiuliams, prof. Kolupaila vėliau parašys nekrologus ką tik minėtiesiems Špakevičiui, Jodelei, Vasiliauskui... Tik Lietuvos inžinierių patriarchas Jonas Šimoliūnas, kaip jį bus pavadinęs Kolupaila Šimoliūno 85-kių metų amžiaus sukakties proga, pasakys paskutinį atsisveikinimo žodį Čikagoje, Šv. Kazimiero lietuvių kapinėse 1964 metais...

Aukštoji Freda yra kairiajame Nemuno krante, o pats Kaunas kitoje Nemuno pusėje. Vienintelis artimesnis kelias į miestą vedė per geležinkelio Žaliąjį tiltą Žemutinėje Fredoje. Tada nebuvo čia kitokio susisiekimo, kaip pėsčiomis. Žaliąjį tiltą uždarydavo prieš kiekvieną traukinį. Tekdavo ilgokai palaukti, jei traukinys vėluodavo. Iš Kolupailų namų iki to tilto buvo apie 1,5 kilometro, o iki universiteto rūmų — apie 3,5 km. Tiltą perėjus, galima buvo važiuoti autobusais arba traukinėliu išilgai Nemuno. Namo grįžtant tekdavo eiti įkalne iki pat Technikos prospekto. Reikale prie geležinkelio stoties galima buvo gauti vežiką, o kiek vėliau ir taksį. Maisto ir kitų pirkinių ar reikalų reikdavo eiti į Kauno miestą, nes A. Fredoje krautuvių nebuvo, be smulkmenų krautuvėlės. Kitas kelias į miestą buvo daug tolimesnis — apie 4 km pro Aleksotą į senamiestį. Po 1930 metų tuo keliu palei aerodromą tekdavo žygiuoti Technikos prospekto profesoriams ir studentams 3,5 km į Fizikos-Chemijos instituto rūmuose įsikūrusį Technikos fakultetą. Tasai Aleksoto pakraštys ant aukštoko Nemuno kranto buvo vadinamas Linksmakalniu. Netrukus susisiekimas iš Technikos prospekto kiek palengvėjo, profesoriams Jodelei ir Vasiliauskui įsigijus po arklį ir vežimėlį. Tie ir kiti vežimų savininkai mielai pavėžėdavo pakeliui pasivytus kaimynus.

Sausomis vasaromis Kolupailų šulinys išdžiūdavo. Vandenį tekdavo pirkti Kaune: atveždavo ugniagesių vežimais ir supildavo į šulinį. Tokius ir kitokius nepatogumus išlygindavo nepaprastai graži aplinkos gamta: kalvos, daubos, žaliuoją šlaitai, vietomis matomas Nemuno slėnio reginys. Erdvus universiteto Botanikos sodas buvo čia pat, už kilometro į vakarus. Ten buvo prof. Šimoliūno suprojektuoti ir pastatydinti šiltnamiai egzotiniams augalams. Botanikos sodo direktorius buvo žinomas botanikos profesorius dr. Konstantinas Regelis, o jo padėjėjas — Kazys Grybauskas, vėliau profesorius, kurio vardu po II pasaulinio karo pavadintas buvęs Technikos prospektas.

Prof. Kolupaila beveik kasdien eidavo į Kauną arba į Linksmakalnį ir atgal, o kartais ir po du kartus, jei dar į teatrą, posėdį ar studentų sueigą. Tasai vaikščiojimas buvo jo fizinė mankšta ir atodūsis gamtoje. Per keletą metų Kolupailų namai buvo gražiai aptvarkyti. Gražia tvora aptvertas sklypas pavirto įvairiausių vaismedžių sodu, daržu ir gėlynu. Namų ūkis buvo tvarkomas p. Kolupailienės. Neteko pastebėti, kad profesorius patsai dirbtų darže ar meistrautų apie namus, nebent trumpai atvangai nuo rašomojo stalo. Turto Kolupailai nesukrovė. Nemažai keliaudavo, pirkdavo knygas ir žurnalus vietoje ir iš užsienių, priimdavo svečius. Bet sąskaitas suvesdavo, nes šiaip jau buvo gyventa kukliai.

Kolupailai augino tris dukteris. Vyriausioji Evelina baigė "Aušros" mergaičių gimnaziją Kaune, pradėjo studijas V. D. universitete Kaune ir 1941 m. baigė romanistiką Vilniaus u-to Humanitarinių mokslų fakultete. 1939 m. ištekėjo Kaune už mechan. inž. Broniaus Masioko. Antroji duktė Eugenija gimė Kaune, baigė tą pačią "Aušros" gimnaziją, studijavo gamtos mokslus Muenchene, Vokietijoje, ir Indianos universitete, Bloomingtone, JAV. Jauniausioji Antanina gimė Kaune ,irgi pradėjo "Aušros" gimnaziją, o baigė jau Vokietijoje, lietuvių stovykloje Kemptene Maironio gimnaziją. Ištekėjo už hidrotechnikos inž. Juliaus Bulotos.

Prof. Steponas Kolupaila išlaikė gilią pagarbą ir artimus santykius su savo tėvais visą jų gyvenimą. Savo uošvius gerbė ir mylėjo ir marti Janina nuo pat Maskvos laikų. Jonas Kolupaila, išėjęs į pensiją iš Latvijos geležinkelių tarnybos, išsikėlė gyventi atgal į Latgalą, kur turėjo vienkiemį savo žmonos tėviškėje. Sūnus Steponas aplankydavo juos iš Lietuvos, padėdavo nusamdyti darbininkus, o vasaros metu trumpai viešėdavo su visa šeima. Žiemos metą prof. Kolupailos tėvai ir sesuo Jadvyga dažniausiai praleisdavo Aukštojoje Fredoje, kur Kolupailų namai sutalpindavo visus. Stepono tėvas džiaugėsi nepriklausomąja Lietuva ir jos kultūriniais bei ekonominiais laimėjimais. Abu seneliai, Jonas ir Liudvika Kolupailai, mėgo lankyti Kauno operą, kaip ir pats profesorius su savo šeima. Visos trys Kolupailaitės priklausė Lietuvos Skaučių Seserijai ir pakeliaudavo su tėvu baidarėmis.

Senelis Jonas, sunkiai susirgęs, paprašė marčios atvežti saują Lietuvos žemės užberti ant jo karsto, kai teks mirti. Mirė jisai 1935 metais ir palaidotas Latvijoje, netoli Aglonos, jo žmonos šeimos kapinėse. Senelė Liudvika Labunskaitė-Kolupailienė mirė ten pat 1937 metais.

B. UNIVERSITETE

Atsikėlęs į Kauną, Kolupaila prisiima daugiau pareigų universitete. Vadovauja 1925 m. įsteigtajam hidrotechnikos kabinetui ir netrukus įkurtąjai hidrometrinių malūnėlių tikrinimo laboratorijai. Jaunojo mokslininko gabumai paskaitas skaityti ir ką nors nauja organizuoti buvo greitai pastebėti ir įvertinti universiteto vadovybės. Pvz., iškilmingajame keturių metų sukaktuviniame universiteto tarybos posėdyje 1926 m. vasario 16 d. doc. Kolupaila pakviečiamas skaityti paskaitą. Jis pasirinko temą "Lietuvos kartografijos uždaviniai" ir iliustravo savo pranešimą žemėlapių paroda. Po to toji

paskaita buvo atspausdinta "Technikoje"[40] 1926.V.1 docentas S. Kolupaila pakeltas ekstra-ordinariniu profesoriumi. Tų pačių metų birželio mėn. 6 d. jis išrenkamas Lietuvos universiteto tarybos ir senato sekretorium vieneriems metams. Rektorium tada buvo išrinktas prof. Mykolas Biržiška ir prorektorium prof. Mykolas Roemeris. Senatą sudarė, be trijų minėtųjų, dar visų fakultetų dekanai. Technikos fakulteto dekanu iki 1927 m. tebebuvo prof. Pr. Jodelė. Anksčiau universiteto senato sekretoriais buvo iš eilės: Z. Žemaitis, Bl. Česnys, Vl. Lašas, A. Purėnas ir Vl. Mačys.

Universiteto penkerių metų sukakties viešajame tarybos posėdyje 1927 metų kovo 20 d. senato sekretorius Kolupaila padarė universiteto apžvalgos pranešimą skaitmenimis, netrukus, kaip jam buvo įprasta, paskelbdamas tuos duomenis ir periodikoje ("Lietuva", "Lietuvis"). Tasai posėdis buvo nukeltas iš įprastinės vasario 16-tosios dėl gripo epidemijos. Posėdyje dalyvavo Respublikos prezidentas Smetona ir švietimo ministras Leonas Bistras.[41] Daugiau apie pergyvenimus, sekretoriaujant universiteto senate, rasime paties Kolupailos atsiminimuose tolimesniame knygos skirsnyje. Nuo 1927 iki 1933 metų Technikos fakulteto dekanu buvo prof. K. Vasiliauskas, o moksliniu sekretorium prof. S. Kolupaila. 1933-1936 m. dekanu buvo prof. Silvestras Grinkevičius, moksliniu sekretorium prof. Vyt. Mošinskis. Po to, 1936-1940 m., dekanu buvo vėl K. Vasiliauskas.

1927 metais Kaune išleista prof. Kolupailos suredaguota pirmųjų penkerių veikimo metų apyskaita "Lietuvos Universitetas 1922.II.16 - 1927.II.16". Tai yra reprezentacinės išvaizdos ir sistemingo turinio 372 puslapių iliustruota knyga lietuvių ir anglų kalbomis. Pažymėta, kad apyskaitai medžiagą surinko visų universiteto fakultetų sekretoriai, docentai ar profesoriai šia eile: K. Pakštas, K. Kurnatauskas, P. Augustaitis, Vacl. Biržiška, F. Butkevičius, P. Raudonikis ir K. Vasiliauskas. Technikos fakultetas visada minimas paskutinis. Knygos viršelis papuoštas antspaudu "SIGILLUM

MAGNUM UNIVERSITATIS LITUANIAE 1922". Antrinė leidinio antraštė "The University of Lithuania".

Toje apyskaitoje randame autentiškų žinių apie S. Kolupailos darbą hidrotechnikos katedroje. "Katedros vedėjas o. prof. P. Čechavičius; e. o. prof. S. Kolupaila; priv. doc. S. Kairys. Prof. Čechavičius dėstė hidrotechnikos įtvarų ir vandens kelių kursą. (...) S. Kolupaila dėstė hidrologiją, hidrometriją ir melioracijas statybos skyriaus studentams ir hidrauliką — visų skyrių studentams. Hidrologijos su hidrometrija kursas apima nuotakio teoriją, upių vagos mechanizmą, geometrinių ir hidraulinių upių elementų matavimus. (...) S. Kairys nuo 1925 m. dėstė vandentiekius ir kanalizaciją ir vedė praktikos darbus — nedidelių miestų arba atskirų kvartalų tinklo projektavimą. Svarbiausias eilinis katedros uždavinys — steigti hidraulinę ir hidrotechninę laboratoriją" (p. 282).

Technikos fakulteto įstaigų apyskaitoje (p. 291-293) randame pranešimą apie prof. Kolupailos vadovaujamą hidrotechnikos kabinetą: "Kabinetas užima vieną kambarį II Un-to rūmuose, veikia nuo 1925 metų. Kabineto įrengimą sudaro tuo tarpu hidrometrinių instrumentų ir įrengimų kolekcija: įvairių tipų hidrometriniai malūnėliai, vamzdeliai, batometras, limnigrafai, matuoklės, chronografas, skirstomoji lenta su skaitikliais, akumuliatorius, pagaminti iš medžio išdėstomieji upės debito modeliai (Nemuno ties Birštonu debitas), sieniniai paveikslai, skaičiavimo įrankiai ir t .t. Kabinetas turi apie 200 specialių hidrotechnikos knygų ir žurnalų rinkinį. Kabineto įrengimo vertė siekia 20,000 litų. Hidrologijos praktikos darbams paruošti sieniniai pavyzdingi darbai. Dėl kabineto mažos patalpos praktikos darbai vedami auditorijoje ir braižykloje. Be kabinetinių darbų, studentai atlieka lauko darbus, matuodami Nemuno vandens debitą hidrometriniais instrumentais".

"Lietuvos Universiteto" apyskaitinėje knygoje randame redaktoriaus Kolupailos paruoštas vienuolika diagramų ir

schemų, vaizduojančių universiteto personalo ir studentų statistiką įvairiais požiūriais. Studentų amžiaus statistinė kreivoji primena hidrometrinę nuotakio kreivę su atžymėtu vidutiniu (med.) 24,5 metų amžiumi. 1927 metų pavasario semestre Technikos fakultetas turėjo 13 katedrų su 32 mokomojo personalo. Studentų buvo 354 1926 metų rudens semestre. Knygos pabaigoje suregistruoti mokomojo personalo spausdintieji darbai, atžymint žvaigždute smulkiuosius straipsnius ir mokslo populiarizaciją. Pradedama 1922 metais. Prof. Kolupailos darbų sąrašas turi 35 įrašus keturiomis kalbomis; iš jų 17 atžymėti žvaigždute. Šioje apyskaitinėje bibliografijoje savo įrašų skaičiumi Kolupailą pralenkė du asmenys: e. o. prof. Pr. Dovydaitis ir doc. Juozas Tumas.

"L. U." knygoje atspausdintas įdomus planas, pavadintas "Universiteto rūmų Vesulavoje (Linksmadvaryje) planiravimo eskizas". Toje vietoje jau buvo statomi 1925.VI.14 pradėtieji Fizikos-Chemijos instituto rūmai, kuriuose vėliau įsikūrė bemaž visas Technikos fakultetas. Minėtąjį "planiravimo eskizą" suprojektavo architektas prof. Mykolas Songaila 1925 metais. Plane parodyta 15 pastatų visiems universiteto fakultetams, institutams, administracijai, profesorių butams ir studentų bendrabučiams. Tasai planas niekad nebuvo įvykdytas, bet jis vaizdingai liudija ano meto platų užsimojimą. Knygos redaktoriui Kolupailai priklauso nuopelnas, kad tasai planas buvo atspausdintas ir tuo būdu užfiksuotas istorijai. Knygos tekste redaktorius šitaip džiaugėsi būsimuoju Lietuvos universiteto miestu: "Aukštoji sklypo padėtis su nuostabiai gražiais reginiais į Kauną, Nemuną ir Nerį su jų santaka suteiks ateityje nemažą miestui pagražinimą: Universiteto akropolio vaizdas bus matomas ne tik už miesto, bet ir iš tolimų apylinkių" (LU p. 120-121). Tasai žemės plotas, 16 hektarų, buvo padovanotas universitetui brolių Juozo ir Jono Vailokaičių. Iškilęs 50 metrų aukščiau Nemuno sudarė kalno įspūdį.

1928-1929 m. prof. Kolupaila redagavo fakulteto "Techniką": Nr. 4 ir 5. Pirmieji trys "Technikos" numeriai buvo

redaguoti P. Jodelės.[42] Šiame periodiniame leidinyje buvo spausdinami Technikos fakulteto profesūros ir asistentų moksliniai darbai, kronika, recenzijos. Straipsnių santraukos duotos prancūzų ir vokiečių kalbomis. Ligi 1940 metų išėjo 11 tomų. 1925-1936 metų tarpe S. Kolupaila paskelbė "Technikoje" šešis savo darbus.

Hidrotechnikos kabinetas buvo praplėstas už universiteto sienų. "Bendromis kabineto ir Susisiekimo ministerijos Hidrometrinės partijos pastangomis 1926 metais įrengta Aukštojoje Fredoje vienoje Botanikos sodo kūdroje hidrometriniams instrumentams tikrinti taravimo laboratorija: pastatyta 50 m ilgio estakada su bėgiais ir įtaisyta vagonetė, kuria vežiojami nuleisti į vandenį instrumentai su įvairiais greičiais ir atliekami visi reikalingi matavimai su automatiniais prietaisais (chronografu). Laboratorijoje studentai turi galimumo susipažinti su taravimu ir dalyvauti moksliniuose tyrinėjimuose".[43] Visa tai buvo suorganizuota ir įrengta trumpu laiku, pradėjus iš nieko. "Taravimo įrengimai buvo nuolat tobulinami: 1932 m. estakada pailginta iki 75 m, 1933 m. perdirbta vagonetė, taruojamiems vagonėliams tvirtinti įtaisyta speciali ferma, pastatytas 9 arklio jėgų variklis (po kurio laiko variklio buvo atsisakyta, nes jam dirbant, vagonetė smarkiai vibruodavo ir veikdavo taravimo tikslumą). Europos taravimo laboratorijose atliekamų darbų tikslumui patikrinti Berlyno, Berno, Helsinkio, Kempteno, Miuncheno, Stockholmo ir Kauno taravimo laboratorijose buvo ištaruoti du Otto firmos V ir X tipų "tarptautiniai" hidrometriniai malūnėliai. Rezultatų palyginimas parodė, kad Kauno taravimo laboratorijoje atliekamų darbų tikslumas visiškai patenkinamas. Tuo klausimu prof. S. Kolupaila padarė pranešimą IV-je Pabaltijo hidrologinėje konferencijoje 1933 metais. Taravimo laboratorijoje buvo taruojami ne tik Hidrometrinio biuro, bet ir kitų įstaigų, taip pat Latvijos ir Estijos hidrometriniai prietaisai. Per metus buvo ištaruojama 20-40 hidrometrinių malūnėlių. Iš viso prieškariniais metais (1926-1940) buvo ištaruotas 461 malūnėlis".[44]

Prof. Steponas Kolupaila Kaune apie 1931 metus

Oficialiame leidiny "Vytauto Didžiojo universitetas 1930-1931 metais" pažymėta, kad 1931.V.18-20 d. studentų technikų ekskursijai į Karaliaučių (uostas, fabrikai) ir Rytprūsių hidroelektrines stotis (Friedland, Gross-Wohnsdorff) vadovavo profesoriai Kolupaila ir Šliogeris.

1931 metais Technikos fakultetas persikėlė su visomis savo įstaigomis į pagaliau baigtuosius Fizikos-Chemijos instituto rūmus Aleksoto Linksmakalnyje. Čia įsikūrė ir prof. Kolupailos vadovaujamas hidrotechnikos kabinetas. Nuo tų metų kovo 1-mos dienos kabinete dirbo laborantas R. Baublys. Hidrotechnikos katedroje, kurios vadovavimas nuo 1933 metų laikinai buvo perimtas prof. Jono Šimoliūno, prof. Čechavičiui išėjus pensijon, asistentais dirbo inž. Vladas Merkys ir nuo 1939 metų inž. Juozas Daniliauskas (netrukus adjunktas). Nuo 1936.XI.1, geodezijos katedros ir kabineto vedėją prof. S. Dirmantą paskyrus Krašto apsaugos ministru, iki 1938 m. balandžio m. jį pavadavo prof. Kolupaila drauge su vyr. asist. inž. Jonu Deksniu.[45] Nuo 1939 metų hidrotechnikos katedron priimtas adjunktu inž. Jonas Čeičys perėmė iš S. Kolupailos melioracijų kursą. Tarp kitko, Kolupailos dienoraštyje 1939.VI.4 įrašyta "Univ. taryboje — su Šalkaus-

kiu, Purėnu, Mykolaičiu". Po savaitės, birželio 13 d., išėjo atspausdintas Kolupailos "Hidrometrijos" I tomas. Tai jo pagrindinis universitetinio lygio vadovėlis ir veikalas inžinieraimas naudotis. Netrukus po to jis buvo pakeltas ordinariniu profesorium. II-sis "Hidrometrijos" tomas pradėtas spausdinti "Vilniaus" spaustuvėje Kaune 1940.IV.23 ir baigtas gruodžio 12 d.

Prof. Kolupaila buvo iš prigimties novatorius, kupinas naujų sumanymų moksliniam ir organizaciniam darbui. Jis mokėjo skleisti savo idėjas žodžiu posėdžiuose ar paskaitose ir spaudoje. Ne vėliau, kaip 1937 metų pavasarį Kolupaila skelbė reikalą pagrindinai reformuoti ir modernizuoti Technikos fakultetą. Dalis fakulteto profesūros ir patsai dekanas K. Vasiliauskas pritarė reformai, nors jos vykdymas turėjo palaukti dar trejetą metų. "Mintis parengti gilesnės specialybės ir gerai kvalifikuotus siauresnio masto inžinierius, — pasakojo prof. K. Vasiliauskas.[46] Technikos fakulteto dekanas, — kilo pereitų metų pavasarį. Ją iškėlė technikos fakulteto tarybos nariai, gerai atjausdami tokių inžinierių mūsų kraštui reikalingumą. Šiam didžiam reformos darbui atlikti buvo sudaryta komisija, kuri nuodugniai apsvarstė naujos reformos reikalingumą... Komisijos paruoštas mokslo plano reformos f-to taryba su mažomis pataisomis priėmė ir persiuntė Švietimo ministerijai. Esminis naujo plano dalykas yra tai, jog vietoj dabar ruošiamų keturių specialybių (...) inžinierių būtų ruošiami devynių specialybių, kuriems paruošti būtų steigiami šie skyriai: 1. architektūros, 2. statybos su statybos ir hidrotechnikos-melioracijos poskyriais, 3. mechanikos ..., 4. elektrotechnikos..., 5. cheminės technologijos ir 6. geodezijos... Šis reformos planas, kaip teko girdėti, ministerijoje yra gyvai svarstomas ir, reikia laukti, kad jo realizavimo laikas jau netoli. Mintis steigti politechnikumą susiformavo žymiai vėliau, minėtos reformos svarstymo pabaigoje. Kaip žinia, ją iškėlė Lietuvos inžinierių draugija. Fakulteto taryba tai minčiai mielai pritarė ir mano, kad stei-

giant politechnikumą, būtų lengviau išgauti statybai ir etatams kreditų".

Prof. Kolupaila aktyviai veikė minėtojoje fakulteto komisijoje. 1937 metų pabaigoje jis išsamiai panagrinėjo tą vasarą vyriausybei įteiktąjį Lietuvos Inžinierių draugijos memorandumą aukštosios technikos mokyklos, arba politechnikumo, steigimo reikalu bent dviejuose straipsniuose.[47] Naujai mokyklai buvo siūlomas D.L.K. Gedimino vardas. Ji turėtų atsiskirti nuo Švietimo ministerijos ir būti Susisiekimo ministerijos žinioje, kuri tvarkė viešąją statybą ir technišką pažangą. Nuo universiteto atskirtoje politechnikoje personalas būtų papildytas praktiškais specialistais, studentai būtų sudrausminti ir neužtęstų savo studijų. Mokykla gautų daugiau lėšų, savo tyrinėjimais prisidėdama prie statybos ir pramonės plėtimo. Savo straipsnį "Studentų Dienoms" prof. Kolupaila užbaigia jam būdingu entuziazmu: "Nauja mokykla turėtų nusikratyti bent dalimi to nelemto biurokratizmo, kuris dabar taip slegia mūsų gyvenimą. (...) Technikos pažangos entuziastai deda gražių vilčių į naują sumanymą. Technikos mokslams nesvarbi politika, "ideologija", orientacijos; jiems reikalinga reali ir nešykšti parama, vyriausybės ir visuomenės pritarimas ir gaivinanti kūrybinė atmosfera." Po savaitės XX Amžiaus" dienraštyje Kolupaila dar pastebėjo: "Technikos fakultetas, tikrai, jaučiasi labai suvaržytas mažai lanksčiuose Universiteto rėmuose. Jis, pvz., nepajėgia praplėsti ir "pajauninti" savo mokomojo personalo. Universiteto santvarka reikalauja mokslo laipsnio, o tinkamų specialistų, ir dar daktarų, rasti labai sunku. Inžinerijos srity, daugiau kaip kitose, būtina gili specializacija ir didelis praktiškas patyrimas .Gyvenimas rodo, kad mokslo laipsnis su praktišku stažu sunkiai derinasi. Per jauni esame, kad galėtumėm greit visko pasiekti." Iš tų prof. Kolupailos pasisakymų matyti, kad nors ir būdamas entuziastas, jis kartu buvo vakarietiškas pragmatikas ir siekė realių praktiškų sprendimų pažangai vykdyti.

Posėdžiuose Kolupaila mokėjo įtikinančiai pasakyti savo sumanymus ir nuomonę. Prof. Eretas rašo, kad 1939 m. pavasarį, svarstant kandidatą universiteto rektoriui rinkti, Kolupaila turėjęs lemiamos reikšmės išgauti Technikos fakulteto pritarimą balsuoti už prof. St. Šalkauskį, kuris ir buvo išrinktas rektoriumi (J. Eretas, Stasys Šalkauskis, 1960 m., p. 233).

Deja, tada dar nepavyko įvykdyti reikalingųjų Technikos fakulteto reformų. 1939 metų mokslo metams baigiantis, prof. Vasiliauskas vėl pasisako tuo reikalu: "Paklaustas apie numatomas technikos f-te reformas, p. Dekanas pareiškė, kad iš f-to pusės joms visai pasiruošta: parengti nauji mokslo planai, studentų studijų tvarkos taisyklės ir kt., tačiau tam viskam realizuoti reikia daug lėšų, kurių stoka ypač jaučiama, netekus Klaipėdos".[48] Tuo metu Technikos fakultete buvo 678 studentai. Diplomuoto inžinieriaus vardui ir teisėms gauti reikėjo išeiti 10 semestrų. Retai kam pavykdavo baigti per nustatytuosius 5 metus ir dar atlikti diplominio projekto reikalavimus.

Aukštesniojoje Technikos mokykloje Kaune, Mickevičiaus gatvėje, prie pat Nemuno, prof. Kolupaila buvo pradėjęs mokyti 1924 metais. Čia jis dėstė tuos pačius dalykus, kaip ir universitete, tik suprastinta programa: hidraulikos, hidrologijos-hidrometrijos ir laikinai melioracijų kursus. A. T. mokykla buvo įkurta Vilniuje 1920 m. ir tais pačiais metais atkelta į Kauną. Buvo priimami keturias gimnazijos klases baigę mokiniai. Kursas trukdavo 4-5 metus. 1940 metais mokykla pavadint Kauno technikumu, o Kolupaila, prisiėmęs dekano pareigas universitete, pasitraukė iš Technikumo. Jo direktoriaus pareigas iš prof. J. Graurogko (vėliau rašėsi Gravrogkas) perėmė pulk. inž. Ant. Krikščiūnas. Vilniui grįžus, 1939.XI.28 Švietimo ministras K. Jokantas siūlė prof. Kolupailai perimti Vilniaus aukštesniąją technikos mokyklą direktorium, bet profesorius nesutiko skirtis su Technikos fakultetu Kaune.

C. HIDROMETRINIAME BIURE IR ENERGIJOS KOMITETE

1923 metais Kolupailos suorganizuotąjį Hidrometrijos biurą jau minėjome, profesoriui tebegyvenant Dotnuvoje. Toji įstaiga atliko reikšmingą darbą, tiriant Lietuvos upes ir dokumentuojant jų nuotakius ir vandens horizontus. Štai, Kolupailai vadovaujant ir didelę darbo dalį atliekant pačiam, pavyko surinkti visus matavimo duomenis Nemunui ties Smalininkais ir išskaičiuoti kiekvienos dienos debitus 1812-1943 metams. Tai yra antroji pagal ilgumą upės debitų serija pasaulyje.[49] 1928 m. atlikta tacheometrinė Verknės slėnio nuotrauka ryšium su naujuoju variantu paversti tą slėnį dideliu vandens rezervuaru. Tame tyrinėjime dirbo technikai K. Rimkus, B. Baublys ir R. Baublys. Šis variantas kaip diplominis projektas buvo paskirtas K. Rimkui Technikos fakultete.[50] Be anksčiau minėtųjų, Hidrometriniame biure dar dirbo M. Cibulskaitė, V. Cibulskis, K. Kazokaitis, inž. Vladas Kuodys ir B. Poškaitis. Nuo 1931 metų pradžios biuro vedėjo pareigas perėmė iš Kolupailos jo ilgametis bendradarbis biure (nuo 1926 metų) inž. Leonardas Mižutavičius (nuo 1940 m. rašėsi Mingaudas), kuris atžymėjo Hidrometrinio biuro dešimtmetį ir jo įkūrėjo bei vedėjo Kolupailos nuopelnus.[51]

Prof. dr. Jonas Šimoliūnas šitaip suveda prof. Kolupailos darbų reikšmę Hidrometriniame biure, praėjus 33-jiems metams nuo jo įsteigimo: "Man, kaip Plentų, Vandens Kelių ir Uostų Valdybos direktoriui, organizavusiam ir plėtusiam (1918 m. lapkr. 23 d.-1924 m. bal. mėn.) šios valdybos veiklą, teko kviesti prof. St. Kolupailą, kuris nedvejodamas sutiko, pravesti Lietuvos vidaus vandenų studijas. Jis prie šios valdybos Kauno Vandens Kelių Rajono suorganizavo Hidrometrijos biurą, buvo jo nepamainomu vedėju ir visur Lietu-

voje kruopščiai šiam darbui vadovavo: upėse aptvarkė senas matavimo stotis ir įsteigė daug naujų, kartu išplėtė meteorologinių stočių tinklą. Jis įvedė vandens horizontų svyravimo, upių užšalimo, ledų ėjimo laiko, ir kitus stebėjimus. Toliau teko eiti prie upių ilgių, pločių, gylių, nuolydžių ir baseinų su nuotakio koef. nustatymo, dugno vandens srovei pasipriešinimo, arba trinties koeficiento apibrėžimo ir galop prie sudėtingiausio hidrometrijos darbo — įvairių horizontų upių vandens debitų matavimo specialiais instrumentais — malūnėliais, skaičiuojant pagal prof. St. Kolupailos patikslintas formules ir jo naujus metodus. Visi suminėti duomenys būtinai reikalingi upių reguliacijai, krantų kasimui, šliuzų, užtvankų ir tiltų statybai. Darbų detalius duomenis prof. S. Kolupaila uždokumentavo savo išleistuose hidrometrijos metraščiuose. Ypač turiningas ir gražus metraštis išleistas 1930 m. Jis sudarė ir visą Lietuvos upių vandens energijos kadastrą, kuris yra pagrindas Lietuvos elektrifikacijai".[52] Paties Kolupailos duomenimis, 13 pirmųjų vandens matavimo stočių buvo įtaisyta 1803-1805 m. viduriniame Nemune. 1901-1905 m. veikė 14 stočių Ventoje ir Dubysoje, 1916-1918 m. apie 60 stočių Nemune ir Neryje. Nepriklausomoje Lietuvoje atstatytas ir praplėstas stočių tinklas ligi 100.[53] Prof. Kolupaila efektingai derino savo darbus universitete ir praktikoje — Hidrometrijos biure, Energijos komitete, tarptautinėse organizacijose bei suvažiavimuose su savo asmeninėmis tyrimo ekspedicijomis ir studijomis. Visa tai jis sumaniai suvesdavo į savo spausdinamus mokslinius ir populiarius raštus, fenomenaliai visur suspėdamas.

Kita institucija, kuriai jis skyrė reikšmės ir davė gerų vilčių, buvo Lietuvos Energijos komitetas. Jis buvo įsteigtas Susisiekimo ministerijos apimtyje 1936 metais, oficialiai vadintas Lietuvos Energijos Ūkiui ir Žemės Turtams Tirti komitetu. Tuo metu Susisiekimo ministru buvo inž. Jokūbas Stanišauskis, rodęs iniciatyvos techninėms ir organizacinėms reformoms pravesti. Energijos komiteto pirmininku buvo pakviestas prof. inž. Jurgis Čiurlys. Kolupailai teko to komi-

teto Energijos ūkiui tirti komisijos pirmininko ir Vandens jėgų pakomisės vedėjo pareigos. Kitų komisijų pirmininkai buvo: Žemės turtams tirti — prof. Pr. Jodelė, Ekonominės — prof. Alb. Rimka. Energijos komiteto pirmininko pavaduotoju — inž. St. Eidrigevičius, sekretorius — inž. Kazys Rimkus. Prof. Kolupailos komisijoje dar dirbo inž. Pr. Drąsutis — Elektros pakomisės, ir inž. Jurgis Vidmantas — Šiluminės pakomisės vedėjai. Iš viso L. E. komitetas turėjo 15 narių. Jie svarstė Lietuvos elektrifikacijos planus, tyrė energijos šaltinius ir ruošė energijos įstatymų projektus. Visuose keturiuose Energijos Komiteto Darbų tomuose (1937-1940) prof. Kolupaila bendradarbiavo savo studijiniais straipsniais ir skelbė sistematizuotą medžiagą Lietuvos upių vandens jėgos kadastrui.

Lietuvos Energijos komitetas buvo Pasaulinės Energijos konferencijos (World Power Conference) narys ir buvo atstovaujamas 1936 metų plenarinėje konferencijoje Vašingtone, JAV, pirmininko J. Čiurlio ir delegato S. Kolupailos. Iš viso Kolupaila dalyvavo penkiose tarptautinėse energijos konferencijose. Pasaulinė Energijos konferencija — ne tik suvažiavimai, bet nuolatinė institucija — svarsto energijos išteklių racionalaus naudojimo ir paskirstymo metodus, nustato energijos politikos gaires. Pabaltijo Energijos konferencija — suvažiavimas įvyko Rygoje 1939 metais, dalyvaujant Estijos, Latvijos ir Lietuvos atstovams, jų tarpe ir prof. Kolupailai.

Apie Lietuvos Energijos komiteto užuomazgą dar prieš 1936 metus ir apie to komiteto paralelę Latvijoje S. Kolupaila rašė "XX Amžiuje" 1937.IV.9, atsiliepdamas į Susisiekimo ministro J. Stanišauskio informaciją spaudai apie vyriausybės nusistatymą elektrifikacijos klausimais:

> "P. Ministeris paaiškino, kad 1932 metų specialios Susisiekimo ministerijos komisijos projektai statyti hidroelektrines stotis Nemune, Neryje ir Dubysoj susitiko su kliūtimis. Toji komisija buvo surinkus daug vertingos medžiagos, paruošusi keletą preliminarinių projektų, sudarius ir įvairių

sričių elektrifikacijos sumanymų. Reikia apgailestauti, kad nebuvo paskelbtas nors paskutinysis tos komisijos darbų akordas — jos pirmininko inž. J. *Jankevičiaus* paruoštas memorandumas, kuriame hidroelektrinių stočių reikalas buvo jau tada pripažintas "realus, naudingas ir pribrendęs".

Komisija pageidavo, kad Susisiekimo ministerijoje būtų tuojau sudarytas "Vandens jėgos biuras", kuris sistemingai tirtų Lietuvos upes, kad jų jėga būtų naudingai sunaudota elektrai gaminti, paruoštų smulkiai ištirtą ir patikrintą Lietuvos upių kadastrą, ruoštų Lietuvos nuosekliosios elektrifikacijos planą, projektuotų hidroelektrines stotis mažesnėse upėse ir padėtų patarimais, kad tokios stotys būtų statomos savivaldybių ar privačios iniciatyvos bei kapitalo". Gaila, kad šis labai svarbus pageidavimas nebuvo įvykdytas; kiekvieną kartą visa reikia pradėti iš naujo.

Didelis darbas pavestas 1936 metais įkurtam Energijos komitetui. Visuomenė laukia iš jo iniciatyvos, planų, rimtų sumanymų. Komiteto, atitinkamai remiamo, darbo vaisiai pasirodys, bet tam reikia nemaža laiko.

Pas mūsų kaimynus latvius Energijos komitetas įkurtas 1924 metais. Latvijos elektrifikacijos planą jis paruošė ir paskelbė 1931 metais, t. y. *po septynerių* darbo metų. Tasai planas, vad. "Latvijas elektrifikacijas pamati" yra didelis tomas, 290 pusl., su daugybe tabelių, grafikų ir planų. Pasinaudosime juo ir mes, savo projektą ruošdami.

Pradėjus sistemingai tirti mūsų upių galingumą, paaiškėjo, kad trūksta įvairių duomenų".

Lietuvos Energijos komitetas dar suskubo išleisti 1940 metais "Lietuvos elektrifikacijos plano metmenis", pagal kuriuos buvo numatyta pastatyti keletą galingų vandens jėga varomų elektrinių ant Nemuno ir Neries Kauno — Vilniaus srityje, o jų pagamintą energiją paskirstyti po visą kraštą. Be to Rėkyvoje ir Gudeliuose buvo planuojama pastatyti rezervines elektrines, kūrenamas durpėmis.[54]

Už nuopelnus Lietuvai prof. Steponas Kolupaila buvo apdovanotas D. L. K. Gedimino II laipsnio ordinu (jo buvo penki laipsniai — pirmasis aukščiausias).

D. LIETUVOS ELEKTRIFIKACIJOS SĄJŪDYJE

Lietuvos elektrifikacijos rūpestis buvo profesoriaus Kolupailos visuomeninės veiklos vedama mintis, išplaukianti iš jo profesinio ir mokslinio darbo. Tam reikalui jis naudojo spaudą, viešąsias paskaitas ir suvažiavimus. To klausimo negalima apriboti vienu biografijos skirsniu — čia tik mėginama iškelti ryškesniuosius tos veiklos momentus. Kaip iš bibliografijos matyti, Kolupaila jau nuo 1922 metų viešai kėlė Lietuvos elektrifikacijos reikalą, visų pirma panaudojant upių energiją, pavyzdžiui, straipsniai "Mūsų baltieji angliai" 1922 m., "Nemuno kilpa" 1923 m. ir daug kitų vėliau. Prof. Kolupaila skyrė ypatingą reikšmę Nemuno kilpai ties Birštonu, kur reikėjo statyti hidroelektros stotį. Jis ne tik rašė ir kalbėjo, bet ir praktiškai dirbo ta kryptimi, jau 1921-1922 metais pats atlikęs Nemuno sąsmaukos ir kilpos geodezinius ir hidrometrinius matavimus, kurie vėliau sistemingai tęsiami.

Kolupailams apsigyvenus Aukštojoje Fredoje, elektros tiekimas Kaunui ir priemiesčiams buvo skandalingoje būklėje; tai vėliau buvo įrodyta teisme. Kauno Miestui Elektra Apšviesti akcinės bendrovės, populiariai vad. "Belgų bendrove" išimtinė koncesija leido jai plėšti trigubai peraukštą kainą už tiekiamą energiją. Šitaip prisiminė prof. Kolupaila anuos laikus, jau gyvendamas Amerikoje: "Labai buvome atsilikę energetikos srityje. Svetimi koncesininkai apgaulingai primetė mums neįsivaizduojamai sunkias sąlygas ir visomis priemonėmis, kartais labai nešvariomis, stengėsi išlaikyti savo monopoliją. Mes dabar mokėdami po 5 centus JAV ar po 1 centą Kanadoje už kilovat — valandą elektros, negalėtume įsivaizduoti, kas būtų, jei reiktų mokėti po 1 dolerį ir 35 centus. Lietuvoje buvo mokama svetimiesiems po 1,35 litus, o pagal gyvenimo standartą litą tenka lyginti su doleriu!" (Drg., 1956.VIII.4).

Kad galėtų efektingiau paveikti Kauno miesto tarybą, kurios kompetencijoje buvo sutarties su belgų bendrove priežiūra, Kolupaila sutiko kandidatuoti ir buvo išrinktas tarybos nariu, kurioje išbuvo visą trejų metų kadenciją, 1931-1933 metais. Iš viso miesto taryboje buvo 36 nariai, iš kurių 12 buvo skirti Ministrų kabineto. 1931 metais Kauno burmistru tebebuvo adv. Jonas Vileišis, kuris 1922 metais buvo pasirašęs tą nelemtą sutartį su belgų bendrove. 1932-1933 metais burmistru buvo inž. Antanas Graurogkas. 1932 m. gruodžio 28 dieną Kauno miesto taryba pavedė burmistrui iškelti Kauno elektros stoties akcinei bendrovei (kitas tos pačios belgų b-vės vardas) bylą teisme dėl imto peraukšto tarifo. Abiejų pusių advokatų ir ekspertų pasiaiškinimai užsitęsė iki 1934 metų spalio 26 d., kada Kolupailos jau nebebuvo miesto taryboje, o burmistru jau buvo buvęs Krašto apsaugos ministras ir Klaipėdos gubernatorius Ant. Merkys (nuo 1933.XII.21 iki 1939.I.2). 1933 m. miesto savivaldybės ekspertų apskaičiavimu elektros kaina turėjo būti nuo 32 iki 42 centų už kW-valandą.

Kauno visuomenės kantrybė buvo išsibaigusi. Jos nepasitenkinimas pasiekė kulminacijos 1933 balandžio 23 pradėtu elektros naudojimo boikotu, užsitęsusiu visą savaitę. To ir pats prof. Kolupaila negalėjo tikėtis; bet jo džiaugsmui, tasai boikotas savo tikslą pasiekė. Boikotui, dar vadinamam "streiku", vadovavo advokatas Rapolas Skipitis, savo vėlesniuose atsiminimuose parašęs įdomių detalių apie tą anuomet ypatingą įvykį. Jis prisimena, kad "Jau nepriklausomos Lietuvos pirmasis ministeris pirmininkas A. Voldemaras savo deklaracijoje 1918 m. lapkričio mėn., be kitko gražiai pavaizdavo visą nepriklausomą Lietuvą elektrifikuotą. Tačiau jo tas sumanymas nebuvo įvykdytas per visą nepriklausomybės laikotarpį. Vietinių mažų elektros stočių buvo įrengta ne viena, bet nė vienos didelės galingos elektros jėgainės; taigi, nė vienos centrinės elektros stoties visai Lietuvai įrengti nespėta".[55] R. Skipitis atpasakoja, kaip Kauno Belgų bendrovė mėgino paveikti daugiau įtakingų asmenų, kurie galėtų

apraminti nepatenkintus gyventojus. Du lietuviai inžinieriai buvo priimti b-vės direktoriais, septyniems advokatams buvo mokamos tariamų juriskonsultų algos, nors jiems nebuvo kas veikti toje bendrovėje, o b-vės akcininkų tarpe irgi buvo atitinkami atrinktų "visuomenės atstovų". Belgų bendrovė aktyviai dalyvaudavo Kauno miesto tarybos rinkimuose, kad ir ten turėtų sau palankių žmonių. Prof. Kolupailai buvo daug kas žinoma iš miesto tarybos užkulisių, tai nenuostabu, kad jo pasisakymuose randame tokių stiprių epitetų Belgų b-vės adresu, kaip "apgaulingai, nešvariai, tamsios jėgos" ir pan. Apygardos teismo 1937 metų sprendime pavartotas žodis "įžūliai". Buvo pribrendęs laikas paveikti Kauno elektros stotį, kad elektros tarifai būtų realistiškai sumažinti. Pagal Skipitį, "Tačiau niekas iš valdančios grupės žmonių to reikalo nejudino... Imta dairytis, kuri legaliai veikianti organizacija turėtų imtis iniciatyvos sumažinti tą Belgų bendrovės naštą. Ir tokia organizacija atsirado. Tai buvo Lietuvių Namų Savininkų Draugija" (p. 301). Jos pirmininku tuo metu buvo adv. Skipitis. Prie numatytos akcijos prisidėjo ir kita Kauno miesto namų savininkų draugija, pirmininkaujama Ch. Chodoso. "Turėdami patikimų žinių, kad vyriausybė nelinkusi spausti Belgų bendrovės elektros kainą mažinti, Liet. Nam. Sav. D-jos valdybos nariai vienbalsiai nutarė nesiųsti jokios delegacijos pas vyriausybę, bet organizuoti pačią visuomenę, viešai susirinkimuose ir spaudoje reikalauti nupiginti elektrą" (p. 302).

Miesto rotušėje susirinko apie dviejų šimtų kviestų organizacijų atstovų ir nutarė "sustabdyti elektros vartojimą Kauno mieste ir priemiesčiuose, kol bus elektra nupiginta". Išrinkta 14-kos asmenų komisija su pirmin. R. Skipičiu. Jam daug pagelbėjo jo kolega advokatas Liudas Šmulkštys. Jau po keturių dienų "streiko" belgų b-vės įgaliotiniai mėgino grasinimais bei papirkimais sustabdyti "14-kos komisijos" darbą, bet nieko nelaimėjo: boikotas buvo tęsiamas dar kelias dienas, didelės gyventojų daugumos palaikomas. Burmistras Ant. Graurogkas nupirko žibalines lempas miesto savivaldy-

bės įstaigai ir elektros nenaudojo. Daugelis gyventojų (ir prezidentūra!) naudojo žvakes. Pagaliau įsikišo vyriausybė, ministrų taryboje nutardama pareikalauti iš Belgų bendrovės sumažinti elektros kainą. Nustatytas naujas tarifas po 82 centus už kW-val. šviesai, bet ne po 42 centus, kaip reikalavo savo pradiniame atsišaukime "14-kos komisija". Boikotas buvo nutrauktas, laimėjus nors pusę tiek, kiek iš tikrųjų buvo ekspertų apskaičiuota.

Atėjo 1936 metai. Prof. Kolupaila grįžo iš pasaulinės Energijos konferencijos Vašingtone ir iš kelionės po Jungtines Amerikos Valstybes, specialiai aplankęs eilę hidroelektrinių. Gruodžio 6 d. jis skaitė paskaitą "Lietuvos elektrifikacijos problema" Miestų Sąjūdžio kongrese Kaune. Tai buvo tik viena iš visos eilės viešų paskaitų, kurias skaitė prof. Kolupaila lietuvių visuomenei, susižavėjęs Amerikos ir Kanados elektrifikacija. Kalbėjo jis su jau plačiai pripažinto mokslininko-hidrologo, universiteto profesoriaus, Lietuvos Energijos komiteto skyriaus vedėjo autoritetu. Jis tik nuoširdžiai šypsodavosi, prisimindamas jam studentų primestą pravardę "Hidropaila". Savo Naujųjų Metų viešame sveikinime Kolupaila linkėjo Kauno gyventojams susilaukti be naujo boikoto pigios ir lengvai pasiekiamos elektros, nors po 20-30 centų ("XX Amžiaus", 1936.XII.31).

Energijos Komitetui paskelbus savo nuomonę apie galingos hidraulinės elektros stoties statybą Lietuvoje ("XX Amžiaus" informacija, 1937.I.18), dienraščiuose iškilo diskusijos elektrifikacijos reikalu. Joms jau buvo paruošta dirva opozicinio dienraščio "XX Amžius" pravestąja anketa elektrifikacijos klausimais, į kurią atsiliepė šimtai asmenų. Vyriausybės oficioze —"Lietuvos Aido" dienraštyje skeptiškai atsiliepė Vyt. Alantas ir dr. Mikulskis. Jų manymu, nebūtina sekti svetimųjų pavyzdžiu, palaukim... Tuoj pat iš esmės pasisakė jau žinomas toje srityje inž. Jonas Smilgevičius, iškeldamas didelės hidroelektrinės ekonomiškumą ("Lietuvos Aidas", 1937.II.3 ir IV.7). Inž. Pr. Drąsutis rašė: "Daug nau-

dingiau būtų išgirsti, sužinoti, kaip užsienyje prieinama prie tokių duomenų, kaip ten dirbama...", o tai buvo prof. Kolupailos jau vykdoma (ten pat, II.9, 10 ir IV.21 numeriuose). Buvę ministrai inž. Ern. Galvanauskas, dr. P. Karvelis, Vyt. Petrulis atsiliepė į "XX Amžiaus" anketą pozityviai, už pagreitintą elektrifikaciją, o buv. Respublikos prezid. dr. Kazys Grinius rašė "Iš karto nuo balanos prie elektros nenušoksi". Jo nuomone, reiktų statyti daugiau smulkių elektrinių, o ne "grandiozinę, piramidalinę" hidroelektrinę.

Prof. Kolupaila galėjo džiaugtis, kad pasisekusi anketa išjudino visuomenę pagalvoti ir pasisakyti. Jis reziumavo spaudoje pasirodžiusias nuomones ir pareiškė savąją ilgesniu straipsniu "XX Amžiuje" 1937.II.5, Nr. 29, kuriame vienas skirsnelis buvo cenzūros išbrauktas ir atspausdintas su tuščia vieta. Štai to straipsnio "Elektrifikacijos anketa" ištraukos:

> "XX Amžiaus" redakcija padarė gerą darbą, išjudinusi iš apsnūdimo labai svarbų elektrifikacijos klausimą. Pigios ir prieinamos elektros energijos reikalas buvo nedrąsiai keliamas daug kartų, bet įvairios pastangos nuslopindavo sveikas mintis. Kiekvienas jautresnis žmogus, pamatęs užsienyje elektros stebuklus ar bent apie juos paskaitęs, mato baisiausią mūsų atsilikimą".
>
> (Cenzūros išbraukta).
>
> "Anketos pasisekimas pralenkė visus mūsų spėjimus: tokio aktingumo patys iniciatoriai nelaukė... Visi supratome, kad tokia tarsi pasyvi visuomenė labai gerai supranta elektrifikacijos reikšmę ir nekantraudama laukia hidroelektrinių stočių. Ji — kupina pasiryžimo vaduoti Lietuvą iš svetimų kapitalistų jungo".
>
> "Gerbdami visas nuoširdžias nuomones, gerbdami ir svetimus įsitikinimus, sutinkame rimtai svarstyti "opozicijos" tezes. Be diskusijų, be kritikos, be kontrolės greit išsigimsta kilniausios idėjos. Opozicija visada ir visur yra būtina: ji paįvairina, pagyvina kūrybos darbą. Pradėję elektrifikacijos "vajų", atnaujinę propagandą per spaudą, anketos iniciatoriai nemanė ir nenori sau padaryti iš to privilegijos, bet nuoširdžiai kviečia į talką visus, ir priešingų nuomonių žmones...
>
> "Keistą disonansą sutiko mūsų pasiryžimas "Lietuvos Aido" skiltyse. Labai neigiamai pasisakė prieš mūsų akci-

ją Vyt. Alantas, kurį mes gerai pažįstame, kaip entuziastiškos "Užtvankos" autorių, kaip vieną iš didžiųjų elektrifikacijos propagatorių. Dabar jis griežtai sudraudė entuziastus, kurie žiūri į svetimus pavyzdžius, jis pasigedo dvasinės ir medžiaginės energijos, kuri reikalinga pagaminti elektros energijai, jis iškėlė elektros šūkį "ne per elektrifikaciją į kultūrą, bet per kultūrą į elektrifikaciją", pasirėmęs tuo, kad "nėra pavyzdžių, kad žemos kultūros kraštas staiga pasišautų elektrifikuotis ir dar savo paties lėšomis bei išgalėmis".

"Rimčiau pareiškė nuomonę V. Kemežys, labai drąsiai palyginęs su naujos Latvijos vyriausybės paskatinta "vidujine kūryba". Jo užmetimai yra rimtai svarstytini".

"Su ypatingu malonumu užtat pamatėm, kad "Lietuvos Aidas" vėl atidarė savo duris tiems žmonėms, kurie ir seniau skatino hidroelektrinių stočių statybą: vasario mėn. 3 d. ten rašė inž. J. Smilgevičius.

Mes atvirai ir nuoširdžiai kviečiame "Lietuvos Aidą" ir kitus laikraščius bendromis jėgomis kelti Lietuvą, šviesti ją, lyginti prarają tarp miesto ir kaimo, imti gerus pavyzdžius iš užsienių, pasitikėti savo jėgomis ir žiniomis, mesti šalin kenksmingą skepticizmą.

Mes kviečiame Valstybės teatrą atnaujinti Alanto "Užtvanką" ir palaikyti visuomenės entuziazmą".

1937 m. kovo mėn. 26-tos dienos "Lietuvos Aide" atspausdintas Susisiekimo ministro J. Stanišauskio pranešimas apie Energijos komiteto ruošiamąjį elektrifikacijos planą. Ministro nuomone, būtų tikslingiau statyti ne vieną galingą hidroelektrinę ant Nemuno, o pirma daugiau tarpusavyje sujungtų mažesnių stočių. Profesorius Kolupaila tuoj atsiliepė išsamiu straipsniu "Svajonės ir tikrovė" balandžio m. 9-tos dienos "XX Amžiaus" Nr. 78. Vėl duodamos jo pareiškimų ištraukos:

"*Epur si muove!* O vis dėlto ji sukasi — galime tarti kartu su Galilėjum. Nenuėjo veltui plati visuomeninė akcija dienraščių skiltyse Lietuvos elektrifikacijos reikalu. Mūsų skaitytojai prieš kelias dienas patyrė iš kompetentingo vyriausybės nario labai reikšmingus pareiškimus. Susisiekimo ministras inž. *J. Stanišauskis* painformavo spaudą apie savo ir Vyriausybės nusistatymą elektrifikacijos plano ir hidroelektrinių stočių statybos atžvilgiu".

"Su Energijos komitetu esame *pavėlavę* apie 15 metų. Turime todėl ypatingai skubėti. Bet su projektais laukti dar 5-10 metų, kol bus paruoštas *bendras* elektrifikacijos planas, jokiu būdu negalima: tai būtų didelė kraštui skriauda. Todėl turime ypatingai sveikinti p. Ministro žodžius, kad "labai skubūs yra Minijos ir kiti elektros stočių projektai". Palinkėkime, kad tie projektai būtų be ilgo tęsimo pradėti vykdyti. Visuomenės pritarimo tam darbui netruks.

"Dar 1930 metais savo referate II Pasaulinėje energijos konferencijoje Berlyne ("Die energiewirtschaftlichen Aufgaben Litauens"), paskaičiavęs kukliomis normomis būsimą elektros pareikalavimą mūsų šalyje, priėjau išvados, kad nei pilnas vandens jėgų panaudojimas, nei vietinis kuras, negalės patenkinti minimalinių elektrifikacijos reikalavimų.

Todėl pas mus negali būti kalbos apie durpynų ir upių konkurenciją; ir durpės, ir vandens jėga turi būti paverstos į naudingą darbą. Šiluminės ir hidroelektrinės stotys dirbs koordinuotai.

Dar daugiau ginčų — didelę ar mažas stotis statyti. Tai — visai nerimtas klausimas. Jei būtumėm turėję Niagarą, Imatrą ir kitų milijonų kilovatų galingumo krioklių, galėtumėm kalbėti apie "galingąją" stotį. Visų mūsų upių galingumas nesiekia 200.000 KW; pati didžiausia hidroelektrinė stotis Nemuno kilpoje duos 25.000 — 30.000 kW; drąsiausi sumanymai su 30 m. užtvanka ties Nemaniūnais tegali žadėti 70.000 kW. Tai toks menkutis bus pats didžiausias mūsų "gigantas". Didžiuma rajoninių hidroelektrinių stočių bus tik 500 — 2.000 kW galingumo. Mūsų kaimynė Latvija turi 373.000 kW tinkamos vandens energijos. Viena tik Dauguva gali duoti 301.500 kW septyniose stotyse.

Kegumo stotis, kuri dabar statoma, turės pradžioje 35.000 kW galingumo, o bus dar padidinta ligi 70.000 kW. ir ji bus vidutiniška eilinė stotis, ne koks gigantas!

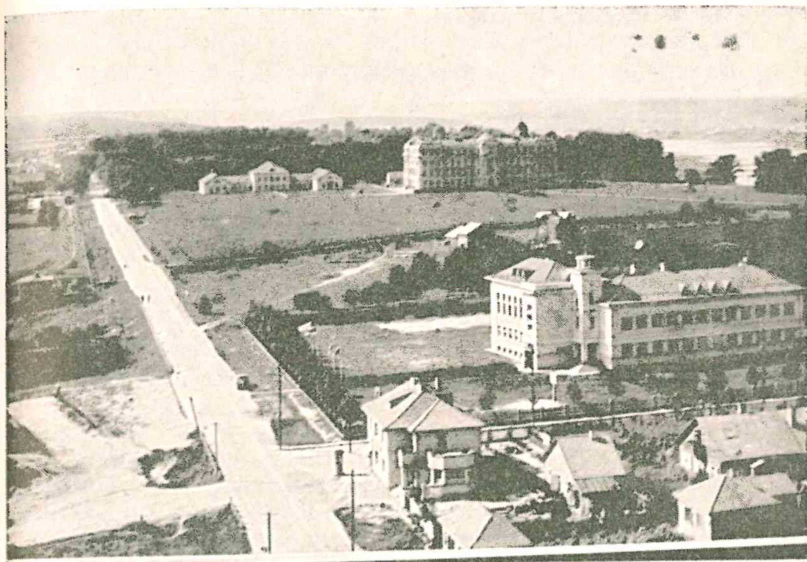
"Kitiems kritikams, kurie abejoja dėl mano straipsniuose iš Amerikos minėtų elektros kainų, turiu griežtai patvirtinti oficialiais dokumentais, kad elektros tarifai Amerikoje tikrai yra labai žemi".

"Amerikos centai pagal gyvenimo lygmenį ir kitas kainas gali būti laikomi lygiais su mūsų centais. Bet negalima lyginti mūsų suvartojamos energijos, todėl kad pas mus ji yra tikra prabanga".

Šitokių įsisiūbavusių diskusijų fone Kauno Apygardos teisme tebesvarstoma Kauno miesto elektros stoties byla jau iš esmės, ekspertams baigus tyrinėjimus ir dokumentaciją.

Jau penkti metai. Miesto savivaldybė reikalauja tik 150,000 litų už 1931 metų tarifinius permokėjimus. Jai atstovauja advokatai M. Sleževičius, Sudikas, Levinšteinas. Belgų elektros stotį gina advokatai Z. Toliušis, Bataitis ir Kameneckis. Už Kauno elektros stoties pečių stovi Petrašiūnų stotis, iš kurios kauniškė stotis pirko 97 proc. elektros 1931 metais. Abi stotys buvo administruojamos tų pačių asmenų ("Lietuvos Aido" 1937.IV.21 informacija). Pagaliau 1937 m. balandžio 27 dieną teismo sprendimas: Kauno miesto savivaldybė laimėjo bylą. Juozo Prunskio redaguojamasis dienraštis jau sekančią dieną paskelbė pasikalbėjimą su prof. Kolupaila "Elektros bylą laimėjus" ("XX Amžius", 1937.IV.28). Antrinė to interviu antraštė "Vakarykščio teismo sprendimo efektas. Materialinė ir moralinė laimėjimo reikšmė. Kaip Kaunas galės išspręsti savo elektros problemą?" — nusako pasikalbėjimo turinį, kurio tik ištraukas cituojame:

> "Ta proga "XX Amžiaus" redakcija kreipėsi į seną kovotoją už pigesnę energiją, buv. Kauno Miesto Tarybos narį, kuris daug prisidėjo prie bylos iškėlimo, prof. St. Kolupailą. Profesorius be didelio noro sutiko pareikšti savo nuomonę: ryšium su kova prieš elektros stotį jis turėjęs patirti daug nemalonumų...
>
> — Ką aš galėčiau pridėti prie savo senųjų tezių? Laimėjom, ir turėjom laimėti! Teisybė visuomet laimi, nors ne visuomet greit.
>
> Gyvai prisimenu nuotaiką tų nemalonių laikų, kai buvo keliama byla. Miesto Tarybos elektros komisija mėgino išderėti tarifo papiginimą, buvo nusileidusi ligi 60 ct., bet koncesininkai išdidžiai "nusileido" ligi 1 lt 10 ct. ir derybos nutrūko. Elektros stoties ponai paskui oficialiame rašte tvirtino, kad derybos greičiausiai nepasisekė vien tik dėl prof. Kolupailos asmeninio nusistatymo". Dabar miesto piliečiai dėl to neva "asmeninio" nusistatymo mokės už elektrą po 47 ct už kwh šviesai ir po 35 ct jėgai!"
>
> "Teismas, pasirėmęs ekspertų tyrinėjimų medžiaga, patvirtino, kad pagal nelemtą 1922 metų sutartį 1931 metais Elektros stotis tegalėjo imti už energiją 46,4 ct šviesai ir 34,22 ct jėgai".
>
> "Miestui laimėta byla leis nutraukti sutartį, kurios koncesininkai nevykdo (imdami neteisingą tarifą) ir perimti

Kauno Linksmakalnio reginys: toliau VDU Fizikos-Chemijos instituto rūmai, kur buvo ir Technikos fakultetas

už teisingą atlyginimą (atskaičius grąžintus pinigus) miesto elektros tinklą ir butaforišką mašineriją greta Vytauto Didžiojo muziejaus".

"Neišvengiamai Kaunui tenka susirūpinti savo elektros stoties statyba. Metas pradėti rimtai svarstyti tokios stoties vietą ir projektus. Ir vėl iškyla hidroelektrinių stočių sumanymai Nemune ir Neryje; Kaunui reiks iš karto didesnės stoties. Kaunui energiją galės tiekti viena šių stočių: 1) Neries hidroelektrinė stotis ties Jonava arba aukščiau Šventosios žiočių, 2) Ežerėčio šiluminė stotis Zapyškio apylinkėje, 3) Nemuno hidroelektrinė stotis ties Petrašiūnais, 4) Nemuno stotis ties Jurbarku, 5) Nemuno kilpos hidroelektrinė stotis ties Birštonu".

Po dviejų mėnesių, Apygardos teismui paskelbus savo sprendimo motyvus, prof. Kolupaila komentuoja juos "XX Amžiaus" 1937.VI.25 laidoje:

"Kodėl Teismo motyvus vadinu sensacingais? Nieko nauja iš jų nesužinojau, jau keletą metų tą patį visur tvirtinau ir esu tikras, kad kitaip negali būti. Bet ligi šiam lai-

kui už kiekvieną tiesos žodį tekdavo girdėti atvirus ar paslėptus grasinimus, buvo sugestionuojama kažin kokiais ryšiais, legendarine galybe. Bendrovė, kiek pradėjus akciją, mėgdavo bauginti kovotojus už visuomenės reikalus teismo bylomis, smarkiais protestais, diplomatine intervencija, spaudimu per viršininkus...

Ar ne nuostabi naujiena skaitytojui matyti tokius Teismo teigimus, kaip:

"Stotis įžūliai peržengė koncesijos sutartį; iš visos koncesijos sutarties beliko tik šešėlis ir gryna fikcija".

"Bendrovės iš miesto ir jo gyventojų gautasis pasakiškas pelnas, vietoje plėsti ir tobulinti koncesinę stotį, sudėtas į nepriklausančią miesto Petrašiūnų elektros gamyklą".

"Elektros stoties tarifus teismas anuliavo ir laiko juos nebuvusiais".

Pats Teismas rado, kad iš elektros stoties pusės labai pastebimai reiškėsi noras bylą vilkinti: trejus metus byla ėjo pirmojoje instancijoje. O stoties "simpatikai" visus stengėsi įtikinti, kad bylos teismas neišdrįs išspręsti, kad byla dar tęsis keliolika metų, kad ją dar spręs kažkokios tarptautinės instancijos... Juo didesnis yra mūsų džiaugsmas ir pagarba mūsų Teismo nešališkumui!"

Ir taip profesorius Kolupaila nenuleido plunksnos ir nepavargdavo kalbėti Lietuvos ir Kauno elektrifikacijos reikalu, kur tik būdavo kviečiamas. Jau karui Europoje siaučiant, o Lietuvoje įsibrovus sovietinėms karinėms bazėms ir prisiglaudus Lenkijos pabėgėliams, Kolupaila rašo savo "Kalėdines mintis apie šviesą", po poros metų pertraukos vėl iškeldamas to klausimo ekonominius ir visuomeninius motyvus, palikdamas techniškuosius aspektus savo studijoms profesinėje spaudoje. Čia kelios citatos iš to kalėdinio "XX Amžiaus", numerio:

"Susitrukdė skysto kuro pristatymas — kaimas be žibalo iš dalies skendi tamsoje. Pasunkės reikalai, gali pristigti kuro patiems tiekėjams, o tuomet nieko negausime nė mes; tada gali ateiti eilė ir miestui grįžti į primityvaus gyvenimo sąlygas.

Šiuo metu ir mūsų oponentai sutiks, kad energetinis krašto ūkis turi remtis savo šalies ištekliais; nors kartais svetimas kuras atrodo pigesnis, labai pavojinga juo pasitikėti. Kiek metų kalbame ir rašome apie upių kritimo energijos naudojimą elektrifikacijos reikalams, žinome, kad, pa-

lyginti su kitomis šalimis, nedaug tos energijos turime, o ligi šiam laikui nieko realaus nesame padarę. Visi taip pat žinome, kokios pašalinės ir priešingos Lietuvai įtakos trukdė mūsų kovas už technišką ir ūkišką nepriklausomybę, kaip tendencingai buvo nukreipiama mūsų viešoji nuomonė. Jeigu ligi šiam laikui būtumėme turėję kelias hidroelektrines stotis, pigia neimportuota energija būtų aprūpinti miestai, miesteliai ir kaimai, būtumėm mažiau priklausomi nuo užsienių.

Puikus pavyzdys mums — Latvija. Neseniai paleista į darbą galinga Kegumo hidroelektrinė stotis Dauguvoje. Pigi šviesa jau skleidžiama kone po visą Latviją".

"Labai mus pradžiugino pradėta statyti Turniškėse hidroelektrinė stotis. Vieta parinkta gera, atlikti visi tyrimai, pagamintas projektas, pastatyti plentai, namai, pradėtas pylimas, atkastas užtvankos pagrindas. Darbas eina visu tempu; jo nesustabdė nei karas, nei pereinamasis laikotarpis. Dabar keliama įvairių abejonių, dar atidėti ateičiai visus sumanymus; siūloma iš karto pradėti didesnę statybą. Suprantama, panaikinti lengviau, kaip pradėti naują statybą!

Šv. Kalėdų proga leiskit tat palinkėti, mieli skaitytojai, daugiau energijos, daugiau šviesos mūsų kraštui, tiek miestui, tiek kaimui".

E. VISUOMENĖJE — ORGANIZACIJOS, PASKAITOS

Pirma peržvelgsime profesines ir mokslines organizacijas, po to — visuomenines. Inžinieriaus Kolupailos pirmasis aktyvus kontaktas su Lietuvos Inžinierių ir Architektų sąjunga buvo pirmojoje Lietuvos inžinierių konferencijoje Kaune 1924 metais. Toje konferencijoje ir buvo įkurta sąjunga, vėliau, nuo 1936.II.1, perregistruota kaip draugija. Jos nariai galėjo būti tik aukštuosius mokslus baigę inžinieriai ar architektai. LIAS-ga leido "Technikos ir Ūkio" žurnalą, kuriame prof. Kolupaila bendradarbiavo 1934-1939 m., davęs 8 straipsnius. Žurnalą redagavo Pr. Drąsutis, po jo — Jurgis Vidmantas ir Klaudijus Duž-Dušauskas. Prof. Kolupaila pasisakydavo profesiniais inžinierių klausimais ir platesnėje

spaudoje. Pvz., sugriuvus dar nebaigtam statyti gelžbetoniniam Kauno miesto savivaldybės garažui, Kolupaila nagrinėjo inžinierių pasiruošimo ir persikrovimo tarnybomis ir pašaliniais darbais klausimus. Jo manymu, atsakingų statybų projektavimo ir priežiūros turėtų imtis tik tam darbui atsidėję inžinieriai, o ne inžinieriai — valdininkai nuo tarnybos atliekamu laiku ("XX Amžius", 1937.XII.22: Inžinierinės problemos.).

1938 m. lapkričio 24-25 dienomis įvyko LIAD-jos sušauktas Lietuvos inžinierių kongresas Kaune, V. D. Muziejaus salėje. Jame dalyvavo 300 asmenų. Penkiose sekcijose skaityta 18 referatų. Prof. Kolupailos paskaita "Lietuvos vandens jėgų kadastras" buvo lapkričio 25 d. Energijos sekcijoje. Tuo laiku draugija turėjo 210 narių, jos pirmininkas buvo Valstybės kontrolierius inž. Konst. Šakenis. Šis kongresas vyko jau neramiais metais, po Lenkijos ultimatumo Vilniaus reikalu ir Vokietijai grasinant atimti Klaipėdą. Kongreso organizacinio komiteto vicepirmininkas Jurgis Čiurlys prisimena: "Tokioms sąlygoms esant, Inž. ir Arch. Sąjunga, be entuziazmo, bet tiktai visuomeninę pareigą atlikdama, ruošėsi atžymėti jubiliejinius 20-sius Lietuvos nepriklausomybės gyvenimo metus. Buvo nutarta sušaukti inžinierių kongresą, kviečiant latvių ir estų inžinierių sąjungas atsiųsti savo atstovus... Konferencijos (1924 metais) metu durpių, savo cukraus ir elektrifikacijos klausimai buvo tik paliesti, gi kongreso (1938 m.) metu durpės kurui jau plačiai vartotos.., jau 3 fabrikai gamino savo runkelių cukrų; elektrifikacijos reikale entuziastų elektros inžinierių dėka buvo jau tiek pažengta pirmyn, kad pradžiai jau buvo gauti kreditai (Elektros b-vė) hidroelektrinėms jėgainėms ant Minijos upės statyti".[56] Kolupaila buvo čia paminėtosios "Elektros" bendrovės revizijos komisijos narys. Paskutinieji posėdžiai atžymėti jo dienoraštyje 1940.III.30 ir IV.5. Jis dalyvavo ir paskutiniajame LIAD metiniame susirinkime Kaune 1940.III.2.

Kolupaila talkininkavo lygiagrečiai veikusiajai Lietuvos Technikų draugijai savo paskaitomis Kaune: 1937.I.14 apie

Ameriką ir 1940.V.5 tos draugijos III-jame suvažiavime — "Lietuvos elektrifikacija ir jos stabdžiai". 1940 metais L. T. d-jos pirmininku buvo Povilas Jurėnas, o anksčiau — prof. Kolupailos bendrakeleivis, baidarių pionierius plk. ltn. Jonas Vintartas (1933 metais).

Savo profesine paskirtimi ir veiklumu Steponui Kolupailai artimesnė organizacija buvo Lietuvos Matininkų ir Kultūrtechnikų sąjunga, įsteigta 1918.XI.12, ir iki 1928 metų veikusi Lietuvos Matininkų sąjungos vardu. Sąjunga rūpinosi Žemės ūkio ministerijos matavimų, žemėtvarkos ir melioracijų inžinierių ir technikų kultūriniais reikalais. Jai būdavo atstovaujama ir tarptautiniuose suvažiavimuose. Ilgametis sąjungos pirmininkas buvo inž. M. Chmieliauskas. Prof. Kolupailą rišo su LKMS-ga melioracijų klausimai, artimai susiję su hidrologija. Jis bendradarbiavo trumpai ėjusiame "Matininko" žurnale (1926 m., red. L. Straukus) ir vėliau "Žemėtvarkoje ir Melioracijoje" (1929-1940 m., red. M. Chmieliauskas), iš viso davęs 29 mokslinius ar profesinius straipsnius. Neturint pilnesnių duomenų iš ankstesniųjų metų, galima paminėti bent tris Kolupailos paskaitas LMKS-gai: 1932 (1933?) metų sąjungos suvažiavime paskaita apie Vilniaus kraštą, 1936.XII.11 "Amerikos technika" ir 1938.II.28 visuotiniame suvažiavime "Melioracijos ir vandens nykimas". Sąjungos garbės nariai buvo profesoriai St. Dirmantas, St. Kolupaila ir inžinieriai Zen. Bačelis ir Jok. Stanišauskis. Kolupailai toji sąjunga buvo artima ir tuo, kad ji turėjo pajėgią foto mėgėjų sekciją, ruošusią Lietuvos nuotraukų parodas, konkursus ir davusią iliustracijų žurnalams. Tos sekcijos iniciatorius ir vadovas buvo Romualdas Kuprevičius.

Minėtose organizacijose prof. Kolupaila nesiėmė organizacinio darbo ir jų valdybose neturėjo pareigų. Tačiau Lietuvos Geografinėje draugijoje jis buvo vienas iš steigėjų ir daugiametis vicepirmininkas. Toji draugija veikė 1934-1940 metais. Iniciatorių susirinkimas įvyko Kaune 1933.V.23 Kaune ir pavedė profesoriams K. Pakštui, S. Kolupailai ir Juozui

Dalinkevičiui parengti įstatus. Draugija įregistruota 1934.I.9. Visą laiką draugijai pirmininkavo Pakštas, tik 1939 m. vasarą, jam išvažiavus, pirmininko pareigas perėmė Kolupaila. Kiti valdybos nariai buvo K. Arris, Ant. Bendorius, Kazys Bieliukas, dr. Česl. Pakuckas, inž. Ant. Krikščiūnas, dr. Vl. Viliamas, A. Ingaunienė, S. Olšauskas. Lietuvos Geografinės draugijos tikslas buvo organizuoti kraštotyrą, tobulinti geografijos mokymą, organizuoti ekskursijas. Kas mėnesį draugija rengė viešas paskaitas V. D. universitete. Čia nepilnas prof. Kolupailos paskaitų sąrašas Liet. Geogr. draugijoje: 1936.XI.24 "Amerikos gamtos stebuklai", 1938.I.18 "Ispanija ir jos problemos" (su Pakštu), V.18 "Nacionaliniai parkai" (irgi su Pakštu), 1939.XI.14 "Vilniaus kraštas" (su Pakucku ir Viliamu). Paskaitos buvo reklamuojamos dienraščiuose ir dažniausiai iliustruojamos ekrane.

Vasarą draugija rengdavo po vieną ekskursiją geografijos mokytojams ir mėgėjams, kurias dažniausiai lydėdavo ir Kolupaila. 1935 metų ekskursijoje autobusais po Žemaitiją drauge keliavo prof. Ig. Končius, aiškinęs savo tėviškės ir apylinkių įžymybes. 1936 metais draugija turėjo 93 narius. 1938.IX.16-18 Kaune buvo sušauktas pirmasis geografų kongresas su 100 dalyvių, kuriame, be kitų, buvo Kolupailos paskaita "Pietinės Lietuvos hidrografija". Kongreso darbai buvo atspausdinti 'Kosmos" XIX tome. Tą žurnalą draugija laikė savuoju organu.[57] Kongresas buvo užbaigtas ekskursija į Dzūkiją, kur Alytaus šaulių namuose kalbėjo Kolupaila ir Pakštas. Paskutinieji draugijos posėdžiai buvo 1940.VI.13 Vilniuje ir VIII.15 Kaune.

Prof. Kolupaila dar buvo Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos narys. Toji mokslinė organizacija įsteigta Kaune 1922.VIII.12. Nepavyko nustatyti datos, kada Kolupaila buvo išrinktas nariu. Jis dalyvavo II-me LKMA suvažiavime Kaune 1936 metais su paskaita "Hidrologijos pažanga pastaraisiais laikais" ir pirmininkavo suvažiavimo gamtos mokslų sekcijos posėdžiui vasario 25 d. Metropolijos Kunigų Semina-

Skautininkas St. Kolupaila su foto aparatu jubiliejinėje stovykloje 1938 m. Aukštojoje Panemunėje.

rijos rūmuose. Tada Kolupaila buvo išrinktas tos sekcijos valdybon kartu su profesoriais Dovydaičių, Pakštu, Šivickiu ir Vitkum. III-me Akademijos suvažiavime Kaune 1939 m. vasario 20 dieną prof. Kolupaila vėl skaitė paskaitą ir buvo perrinktas gamtos mokslų sekcijos valdybon. Kiti du valdybos nariai išrinkti nauji: dr. Č. Pakuckas ir inž. A. Domaševičius (Damušis). III-me suvažiavime skaitytoji paskaita apie seniausią literatūrinį darbą, skirtą Nemunui, buvo atremta A. Schroeterio poema "De Fluvio Memela Lithuaniae", spausdinta Krokuvoje 1553 metais. Kolupaila atrado tą veikalą Krokuvos universiteto bibliotekoje ir gavo jį pasiskolinti VDU bibliotekai klišėms pasidaryti. Paskaita atspausdinta Suvažiavimo Darbuose 1940 metais, kuriuos redagavo dr. Juozas Eretas. Platesnioji tos paskaitos redakcija su originaliu poemos tekstu (faksimile) ir lietuvišku vertimu buvo atspausdinta "Soter" žurnale 1939 metais. Vertimą iš lotynų kalbos padėjo atlikti prof. inž. Tadas Šulcas. III-jo suvažiavimo paskaitos vyko VDU rūmuose. LKMA pirmininkai buvo prel. A. Dambrauskas-Jakštas 1926-1937 m. ir prof. S. Šalkauskis 1938-1940 metais. 1939.XI.26 visuotiniame Akademi-

jos narių susirinkime Kolupaila skaitė paskaitą apie aktualias Vilniaus problemas.

Čia prisimintina LKM Akademijai artima Lietuvos Katalikų Universitetui Remti draugija, įregistruota Kaune 1932. XII.27. Toji draugija, pirmininkaujama dr. Jono Griniaus, buvo perėmusi gamtos mokslų žurnalo "Kosmos" administravimą ir finansavimą. Kaip žinome, Kolupaila rašė "Kosmui" nuo 1922 metų. LKUR draugija kasmet ruošė paskaitų ciklus kuria nors tema plačiajai visuomenei. Paskutinysis ciklas 1939 metų pavasarį buvo skirtas temoms apie Sovietų Rusiją, komunizmą ir krikščioniškąją karo ir taikos doktriną. Ta proga prof. Kolupaila skaitė apie mokslą Sovietų Sąjungoje, o sekančią dieną doc. Balys Vitkus apie SSSR ūkį (pagal XX Amžiaus 1939.IV.21 informaciją).

Vytauto Didžiojo universiteto studentų korporacijoms ir draugijoms globoti buvo kviečiami globėjai — garbės nariai iš mokslo personalo ir tvirtinami rektoriaus. Prof. Kolupaila tokiu būdu buvo susirišęs su trimis studentų organizacijomos: skautų Vyčio korp., technikų Plieno vyrija ir ateitininkų technikų Grandies korporacija.

Nepavyko nustatyti tikslios datos ir aplinkybių, kada prof. Kolupaila įsijungė į Lietuvos Skautų sąjungą (toliau — LSS) ir buvo pakeltas skautininku, nebuvęs anksčiau tos jaunimo organizacijos nariu. Patsai profesorius rašė 1963 metais, kad buvęs "pakrikštytas" skautu 1933 metais; taip pažymėta ir jo LE-jos biografijoje. Tada jam buvo 41 metai amžiaus. 1933 m. "Skautų Aidas" išleido jo knygutę turistams "Mūsų vandens keliai". Tai buvo pirmoji tos rūšies lietuviška knyga su vandens kelionių maršrutais ir žemėlapiais. To leidinio pagrindą sudarė Kolupailos straipsnių serija, spausdinta "Skautų Aide". Žurnalo redaktorius vyresnysis skautininkas (toliau — v. s.) Antanas Saulaitis prisimena, kad Kolupaila "Buvo labai mėgiamas Skautų Aido redakcijoje ir visame tuometiniame LSS centre už savo iniciatyvą, labai punktualiai bei rūpestingai paruoštus darbus (rašinius,

Lietuvos Skautų sąjungos taryba ir pareigūnai 1935 m. Kaune. I eilėje iš kairės: El. Barščiauskaitė, A. Saulaitis, Vl. Arminaitė; II eilėje: Ig. Končius, S. Čiurlionienė, A. Merkys, St. Venclauskienė, J. Alekna (pirmininkas), Ks. Žilinskienė, D. Zaunius; III eilėje: A. Gabrėnas, K. Palčiauskas, Pr. Karalius, A. Tribė, K. Avižonis, S. Kolupaila, M. Avietėnaitė, A. Juška, J. Šarauskas, K. Laucius ir A. Vokiettaitis.

nuotraukas, planus, schemas ir kt.); taip pat jo nuoširdumą pokalbiuose ir humorą".[58] # 1933 metais.[59] Kolupaila buvo apdovanotas skautiškuoju Svastikos ordinu. Šis ordinas būdavo LSS šefo (tuo laiku Respublikos Prezidento) teikiamas tik rinktiniams asmenims, turintiems reikšmingų nuopelnų skautų organizacijai. Tai prof. Kolupaila turėjo jau būti pasidarbavęs skautams kiek anksčiau. 1934 m. jūrų skautų surengtuose kursuose, kuriuos vedė skautininkas A. Plėta, talkininkavo Kolupaila. Tais pačiais metais vyriausias skautininkas pulkininkas Juozas Šarauskas pakvietė Kolupailą į vyriausiąjį skautų štabą vandens kelių instruktorium ir masinių baidarių kelionių organizatorium. Smulkiau apie tas ir kitas keliones skaitysime tolimesniame knygos skyriuje.

Pagal 1935.III.9 dieną įsigaliojusį LSS statutą, sąjungos šefas paskyrė pirmąją LSS tarybą, į kurią buvo pakviestas ir skautininkas Kolupaila. (L. E-jos Kolupailos biografijoje duota, matyt, klaidinga 1937 metų data — Red.). 1935 metais Stockholme įvykusioje tarptautinėje skautų vadų konferencijoje LSS delegaciją sudarė: plk. J. Šarauskas, skautininkai dr. Kostas Avižonis, Viktoras Kamantauskas, dr. Juozas Kazakevičius, prof. Steponas Kolupaila, Kazys Laucius ir Antanas Saulaitis. 1936 m. K. Avižonis įsteigė Keliavimo sąjungą, kurios pirmininku jis pats ir buvo. Šią sąjungą padėjo įsteigti skautininkai prof. Kolupaila, prof. Ignas Končius ir Karolis Dineika. 1939 m. kovo 11 d. prie LSS-gos Tarybos pirmijos buvo sudarytas Rėmėjų komitetas: pirmininkas Ig. Končius, nariai — Valė Barmienė, Viktorija Čečetienė ir S. Kolupaila.

Įsitraukus į darbą su jaunimu LSS-je, prof. Kolupailai pasidarė ypatingai artima studentų skautų korporacija Vytis, kurios garbės nariu jis buvo pakviestas 1934 metais. Iš paties profesoriaus užrašų turime žinių apie jo skaitytas paskaitas studentėms ir studentams skautams ir lankytas jų sueigas. 1937.I.31 jis kalbėjo Klaipėdoje Pedagoginio instituto skautų draugijai apie kelionę skersai Ameriką; 1938.III.20 Kaune įvy-

ko jo paskaita Vyčio korporacijai tema "Nauji poliarinių sričių mokslo tyrinėjimai"; 1939.III.4 dalyvavo korporacijos suvažiavime Kūno Kultūros rūmuose Kaune; III.26 profesorius rodė studentėms skautėms (Akademinėje Skaučių draugovėje) savo spalvotąsias nuotraukas ekrane; X.22 dalyvavo Vyčio korp. 15-kos metų sukakties sueigoje vėl Kūno Kultūros rūmuose; XI.12 kalbėjo korporantams Kaune apie Vilniaus kraštą, o po savaitės — Aukštesniosios technikos mokyklos skautams apie Nerį ir Nemuną. Kiek daug dėmesio ir laiko skyrė Kolupaila skautams, matyti iš jo vienerių metų dienoraščio, nekartojant anksčiau minėtųjų faktų. 1939.IV.28 skautų vadų posėdis, IV.30 LSS Tarybos posėdis, V.5 ir V.25 skautų rėmėjų posėdžiai, VI.6 lenkų skautų laužas Fredoje, VII.26 aplankė LSS vadų stovyklą A. Panemunėje, 1940.IV.7 Vilniuje skaučių tunto sueigoje.

Plieno vyrija buvo įsteigta 1931.II.13 Kaune. Jos tikslas buvo išugdyti susipratusius lietuvius inžinierius profesinės etikos dvasioje šūkiu "Lietuviškumas! Broliškumas! Patvara! Darbas!". Maždaug po metų nuo įsikūrimo, vyrijos vadu esant Leonidui Šniukštai, buvo pakviesti septyni vyrai — globėjai, arba garbės nariai, iš Technikos fakulteto profesorių: S. Dirmantas, J. Jankevičius, P. Jodelė, S. Grinkevičius, S. Kolupaila, T. Šulcas ir K. Vasiliauskas. Plieno vyrija buvo atsisakiusi vokiško tipo buršiškų papročių, tačiau turėdavo tradicinius alučius. Nors abstinentas prof. Kolupaila ir nepritarė alučiams, jam buvo artimi tos vyrijos profesinio tobulinimosi ir kiti siekiai, tai jis lankydavosi susirinkimuose. 1932-33 mokslo metais Kolupaila skaitė plieniečiams apie savo kelionę po Vilniaus kraštą. 1936-37 m. m. jis davė Plienui eilę paskaitų apie Amerikos techniką: XII.4 — didžiosios užtvankos, po savaitės — dangoraižiai, vasario 14 — didieji tiltai, balandžio 23 — transokeaniniai laivai milžinai. Buvusiųjų plieniečių liudijimu, profesorius Kolupaila buvo tapęs vienu iš populiariųjų vyrų — globėjų.[60] Kolupaila vadovavo dviem Plieno vyrijos suorganizuotoms ekskursijoms į Latviją pasižiūrėti ties Kegumu ant Dauguvos statomos hidro-

elektrinės statybos. Anksčiau, 1937.III.9, atskirai aplankęs tą statybą, prof. Kolupaila vežė pirmąją ekskursiją tų metų spalio 1 dieną; joje dalyvavo 107 studentai, inžinieriai ir keli profesoriai. Antroji ekskursija įvyko 1938.IX.29, dalyvaujant ir Technikos fakulteto dekanui prof. Vasiliauskui. Mūsų ekskursantai turėjo Kegume savą vadovą: tai buvo Susisiekimo ministerijos pasiųstasis inž. Juozas Daniliauskas, Vyčio korp. filisteris, kuris tenai visus metus studijavo užtvankos projektą ir statybos metodus. Sekančią dieną, rugsėjo 30-tąją, prof. Kolupaila skaitė paskaitą Latvijos universitete Rygoje apie moderniąsias hidrotechnikos problemas. Paskutiniai Kolupailos kontaktai su Plieno vyrija Lietuvoje atžymėti dienoraštyje šie: 1939.XI.20 posėdis dėl Plieno pas J. Jankevičių; 1940.V.7 Turniškėse su Plienu. Tais mokslo metais, lietuviam perėmus Turniškių ties Vilniumi hidroelektrinės stoties pamatų statybą, prof. Kolupaila lankėsi tenai daug kartų.

Studentų technikų ateitininkų korp. Grandis įregistruota 1932.III.19 Kaune. Pirmuoju jos steigėju atžymėtas Adolfas Damušis. Grandis akcentavo socialinį narių sąmoningumą ir visuomeninį drausmingumą, rūpinosi savų lietuviškų tradicijų kūrimu.[61] Prof. dr. Damušis šitaip prisimena profesorių Kolupailą Grandies korporacijoje:[62] "Kai buvo universiteto pageidaujama, kad korporacijos turėtų globėją iš personalo narių tarpo, grandiečiai pasirinko prof. St. Kolupailą. Jis pakviestas mielai sutiko. Pakvietimo motyvai buvo sekantys. Iš Kolupailos studentai juto šiltumą ir palankumą kiekvienai pozityviai veiklai. Prof. Kolupaila neturėjo nusistatymo prieš apgalvotą ir logišką studento apsisprendimą. Tuo atžvilgiu jis sugebėjo išlaikyti visiems lygų mastą, t. y., sugebėjo būti objektyvus, kuo paprastai, ypatingai anksčiau, ne visi universiteto personalo nariai pasižymėjo. Atsimenu profesorių dalyvaujantį daugelyje Grandies sueigų. Jis ten jausdavosi kaip artimųjų draugų tarpe. Tada neatrodė jis kaip fakulteto personalui atstovaująs globėjas — tai buvo organiškai įsijungęs ir su organizacija suaugęs narys.

"Tiksliai neatsimenu, nuo kurio laiko prof. S. Kolupaila tapo Grandies globėju: berods, nuo kokių 1934-35 metų, ir juo išbuvo visą laiką. Profesorius mėgdavo dalyvauti korporacijos "grandkavoje", kurios metu nebuvo jokių alkoholinių gėrimų, net ir alaus, nors privačiai korporantams nebuvo draudžiama pramogose vartoti alkoholį. Sueigose bei "grandkavose" norėta dėmesį nukreipti į svarbesnes problemas. Tokia pastanga prof. Kolupailai imponavo ir jį dar labiau suartino su Grandimi".

Šiuos Grandies steigėjo atsiminimus papildo tos korporacijos buvęs pirmininkas inž. Pilypas Narutis:[63] "Plati profesoriaus Kolupailos asmenybė žavėjo visus, o grandiečiams jis buvo ne tik globėjas, bet ir pavyzdys ir pagelbėtojas visuose profesiniuose ir lietuviškuose reikaluose. Į jį galima buvo kreiptis su visokiais prašymais ir, tur būt, nė vieno jis nėra atmetęs. Būti ir geru specialistu, ir kartu neužsidaryti siaurame specialybės rate. Bendrauti su kitais, ugdant aukštąsias vertybes, — tai plaukė iš pačios prof. Kolupailos prigimties. Malonu jį būdavo kviesti į korp. Grandies didesniąsias sueigas ir "grandkavas", nes jis visada labai praturtindavo pobūvius turiningu aktualiu žodžiu ir taikliomis pastabomis. Tai vienas iš profesorių, kuriam niekad studentai negalėjo prikaišioti, kad būtų per ilgai kalbėjęs. Kolupaila mokėjo duoti kritiškų pastabų studentams, bet tokiu būdu, kad dar nepritvrusio "nesukapodavo" ir neįnešdavo pesimizmo nuotaikos. Galime drąsiai tvirtinti, kad jo buvimas korporacijos globėju padėjo korporantams prasiveržti į specialybes, nes jis padėjo išlaikyti tą nuotaiką sausiesiems mokslams ir idealizmą, be kurio aukštesnės studijos yra neįmanomos. Lietuvoje mus žavėjo jo vedama kova dėl elektros Kaune. Šitokį kovotoją profesorių turėdami savo tarpe per "grandkavą", apiberdavome jį klausimais, o kartu ir profesiškai bręsdavome ir tautiškai įsisąmonindavome, kad lietuviai turi siekti būti savarankiški ir nepriklausomi nuo svetimųjų. Užsidėjęs Grandies korp. juostelę ir kepurę, kurią grandiečiai padovanojo jam, berods, 1938 metų rudenį, jis buvo mums ir arti-

mas draugas, ir kartu autoritetas". Paskutiniai profesoriaus atsilankymai Grandies susirinkimuose buvo 1939.XI.10 ir 1940.V.1.

Kad ir nebūdamas Ateitininkų sąjungos narys, Kolupaila talkininkavo jai, bendradarbiaudamas "Studentų Dienose". Tai buvo studentų ateitininkų sąjungos 1937-1940 metais Kaune leistas iliustruotas dvisavaitinis žurnalas, redaguotas Petro Rimkūno ir Prano Rimšos. Prof. Kolupaila davė jiems mažiausiai 4 straipsnius ir nemažai nuotraukų. Jis skaitė ir vieną kitą paskaitą studentams ateitininkams, pavyzdžiui, Dotnuvos Žemės Ūkio Akademijoje 1939.V. 14 aktualiomis technikos problemomis, o tų pačių metų vasario 20 dieną lietuvių katalikų moksleivių suvažiavime Kaune populiariai kalbėjo apie savo studiją "Seniausias literatūrinis veikalas apie Nemuną". 1940 metų balandžio 5 d. Kolupaila atsilankė "Studentų Dienų" baliuje Kaune.

Prof. Kolupaila neatsisakydavo kviečiamas paskaitų ir kitoms studentų organizacijoms, su kuriomis jis neturėjo formalių ryšių. Taip 1936 metais jis kalbėjo apie Ameriką lietuvių tautininkų korporacijai Neo-Lituania Kaune lapkričio 8 dieną ir Jaunosios Lietuvos korporacijai Dotnuvoje gruodžio 13 dieną. Jūros korporacija Kaune pasikvietė Kolupailą prelegentu 1938.V.27 temai "Vandens kelionės" ir 1940.IV.7 svečiu savo susirinkime Vilniuje. Tokios ir panašios paskaitos studentų draugijose nereikalaudavo iš profesoriaus ypatingo pasiruošimo, nes jis nevengdavo pakartoti tų pačių temų skirtingoms auditorijoms, jas atitinkamai perredaguodamas. Jis galėdavo kalbėti laisvai, dažnai ir be rašto, papildydamas savo tekstus nuotraukomis ar skaidrėmis ant ekrano. Žinant Kolupailos didelį profesinį apkrovimą, jo bendravimas visuomeninėse ir jaunimo draugijose pareikalaudavo iš jo ypatingo laiko taupymo ir planavimo. Be jau minėtųjų ekskursijų su studentais, profesorius vadovavo vienuolikos studentų 1933 metų velykinei dvidešimties dienų kelionei į Čekoslovakiją, Austriją, Italiją ir Vokietiją.

Pereinant nuo akademinių organizacijų į platesnes visuomenines, visų pirma tenka sustoti ties Naujosios Romuvos (toliau — NR) klubu. To klubo veikla artimai atitiko prof. S. Kolupailos idealus, ir jis mėgdavo lankytis NR klubo diskusijose, o jų santraukos būdavo spausdinamos "Naujosios Romuvos" žurnale. Jau Amerikoje gyvendamas, Kolupaila šitaip prisimena NR klubą: "Juozas Keliuotis, reikšmingo kultūros žurnalo "Naujoji Romuva" steigėjas ir redaktorius, suorganizavo NR klubą, norėdamas išjudinti inteligentų aktyvą iš apatijos. Kas savaitę Pienocentro posėdžių salėje prie arbatos stiklo rinkosi visuomenės būrys padiskutuoti įvairių kultūros gyvenimo problemų. Diskusijų santraukos buvo skelbiamos ir kartais sukeldavo platesnius komentarus spaudoje. Vienas iš entuziastingų tų posėdžių dalyvių buvo dr. Pranas Dielininkaitis, jaunas ir energingas jaunimo vadas".[64]

Enciklopedija duoda papildomų faktų: "Nuo 1932 metų apie "Naujosios Romuvos" žurnalą susitelkė NR bičiulių draugija, kuri svarbesniuose miestuose turėjo savo skyrius. Didžiausias jų buvo Kaune. Draugija rėmė NR idėjas ir organizavo jai materialinį pagrindą. Žurnalo kryptis buvo: kova prieš svetimybes, už tautinę kultūrą, prieš susiskaldymą už konsolidaciją, prieš sustingimą už kūrybinę dinamiką... Žurnalo ir jo bičiulių veiklą nutraukė sovietinė okupacija".[65] Viena iš prof. Kolupailą visada dirginusių negerovių buvo biurokratizmas, kaip pažangos stabdis. 1937.XI.30 NR klube Kaune buvo organizuotas pasikalbėjimas tema "Biurokratizmas Lietuvoje", kurio pagrindinis pranešėjas buvo prof. Paulius Slavėnas, o kiti dalyviai — Steponas Kolupaila, red. J. Keliuotis, dr. Petras Mačiulis, rašytojas Liudas Dovydėnas, inž. V. A. Graičiūnas, žurnalistas Valentinas Gustainis, rašyt. Petras Babickas, prof. K. Pakštas, buv. Lietuvos įgaliotas ministras Vacl. Sidzikauskas. Kalbėjo tada prof. Kolupaila: "Mano nuomone į biurokratizmą reiktų kiek kitaip žiūrėti, negu kad pranešėjas žiūri... Juk negalima pasakyti, kad biurokratizmu apsamanoję tik senesnės kartos atstovai; daug grybų

priaugusių rasime ir jaunųjų tarpe... Biurokratizmo faktų rasime įvairiose mūsų gyvenimo šakose. Nieko nenorėdamas užgauti, vieną kitą jų čia ir suminėsiu. Statybos periodas dabartiniu metu intensyvus. Bet čia dažnai pasigendama sklandumo. Argi nepastebėsim, kad daug statybos darbų eina žiemą, kada darbui yra sunkokos sąlygos ir tada pareikalaujama daugiau išlaidų. Ir tas charakteringa ypač viešosios statybos eigai. Mat, iki pereina visas komisijas, kol nugali visus formalumus, kol pasirašoma statybos sutartis — ir užklumpa ruduo, o darbą lydi jau žiema... Bet jei mūsų įstaigų gyvenimą palyginsim su kitais kraštais, tai dar negalėsim perdaug nuliūsti. Mes dar nesam priėję prie tokių absurdiškumų, kaip kad užfiksuojama Lenkijos gyvenime, ką ir patys lenkai mėgsta skelbti ir išjuokti savo įstaigų kurioziškus biurokratizmo faktus... Šis mūsų susiėjimas ir kėlimas biurokratizmo blogybių aikštėn negalės palikti nepadaręs daugiau ar mažiau įtakos mūsų biurokratams. Aš esu optimistas. Dabar tepakalba pesimistai arba bent mažesni už mane optimistai".[66]

Kitą kartą prof. Kolupaila kalbėjo NR diskusijose "Mokyklos problema Lietuvoje" (1938.XII.12). Pranešėjai buvo: Ig. Malinauskas (pradžios mokykla), Kaz. Bauba (Vidurinė mok.), dr. Ant. Maceina (universitetas). Pirmininkavo red. J. Keliuotis. Čia viena Kolupailos pasisakymų ištrauka: "Universitetas pirmiausia gamina mokytojus, inžinierius, gydytojus, juristus, ne kokius mokslininkus. Tad kam būsimam geografijos mokytojui reikalinga taip plačiai išeiti chemijos mokslas? Juk jis jo nedėstys. Jei ruošiami universitete mokytojai, reikia jiems ir atitinkamos programos. O gal mokytojams rengti reikėtų ne universiteto, o atskirų institutų? Čia būtų kitas klausimas. Mūsų Technikos fakultetas rengia ne mokslininkus, o inžinierius; jam geriau tiktų būti atskiru Politechnikos institutu. Sakysim, mūsų Žemės Ūkio Akademija puikiausiai klesti, būdama skyrium ir gamindama agronomus".[67] Kitus švietimo aspektus diskutavo dr. Ant. Puo-

džiukynas, prof. P. Slavėnas, dr. Ant. Juška, prof. K. Pakštas, dr. Pranas Skardžius.

Anksčiau, 1936.XI.3, prof. Kolupaila padarė ilgesnį pranešimą NR klube apie ką tik aplankytos Amerikos gamtą ir techniką, klausimais ir pastabomis įsijungus inž. Vladui Daugėlai, dr. Juozui Leimonui, plk. Pranui Lesauskiui, inž. V. Graičiūnui, profesoriams K. Pakštui, Jonui Šimkui, Mykolui Kaveckiui. Pokalbis nukrypo į Amerikos lietuvių ir Lietuvos santykius, nutautėjimą Amerikoje, nes daugelis dalyvių buvo buvę Amerikoje. Archit. Vytautas Landsbergis neslėpė savo pesimizmo dėl Kolupailos rodyto entuziazmo Amerikos technikos pažangai: "Kalbėti Lietuvoj apie kelius, elektros tinklus, jūrininkystės mokyklą, kuo gyvai susidomėti mus skatina prof. Kolupaila, yra baisiai neaktualu; ir pats prelegentas, tik iš Amerikos parvykęs, tuoj pateko į kaltinamųjų suolą jo kovoje dėl pigios elektros Lietuvai. Drąsesni straipsniai tais klausimais iš biuletenių išbraukiami. Aš siūlau sušaukti specialų posėdį ir jame konkrečiai nuspręsti, kaip mes tuos reikalus turim išjudinti, suaktualinti ir ką tuoj turim pradėti dirbti".[68]

Kalbėjo Kolupaila ir Ukmergės NR bičiulių draugijos susirinkime 1937.III.21 panašia tema "Amerikos technika ir elektrifikacija". Skyrėme kiek daugiau vietos NR klubui ne dėl to, kad Kolupailos gyvenime jis būtų buvęs ypatingai reikšmingas, bet dėl to, kad tuo būdu galima buvo paminėti vieną kitą prof. Kolupailai rūpimą visuomeninį klausimą ir prisiminti žmones, kurių ratelyje jam tekdavo padiskutuoti. NR žurnale, neskaitant minėtųjų diskusijų ir paskaitų klube, 1932-1939 metais Kolupaila atspausdino 15 savo straipsnių. Pagal jo dienoraštį paskutinis atsilankymas NR redakcijoje buvo 1939.X.12.

Lietuvos Foto Mėgėjų draugija (toliau — FMD) buvo Stepono Kolupailos atvanga ir pramoga. Savo fotografavimo aistrą, išugdytą dar jaunystėje, Kolupaila meistriškai išugdė ir pajungė visuomeniniam-kultūriniam reikalui. Nepriklau-

somos Lietuvos ir išeivijos spaudoje nuolat užtinkame Kolupailos darytų Lietuvos vaizdų, daugiausia upių, ežerų, bet taip pat ir architektūros, etnografijos ir rečiau žmonių. Savo nuotraukas jis atiduodavo spaudai veltui, nes nelaikė savęs tos srities profesionalu — tik mėgėju. Savo nuotraukas prof. Kolupaila pats ryškindavo ir gamindavo savo namų improvizuotoje laboratorijoje. Laiko trūkdavo, tai dalis jo nuotraukų liko negatyvais Lietuvoje .Vandenis fotografavo ne tik dėl vaizdų grožio, bet ir dokumentacijai, nes buvo aišku, kad civilizacijai kylant, pasikeis upės ir ežerai, daug gamtos grožio išnyks. Fotografavimo entuziazmu Kolupaila daug ką užkrėtė, bet vargu kas galėtų lygintis su juo atliktųjų Lietuvos reginių kiekiu. Bronius Kviklys tvirtina, kad Kolupailos rinkinys siekęs apie 12,000 negatyvų, iš kurių apie 2000 buvę spalvoti. Tą spalvotąją kolekciją profesorius pasiėmė, išvažiuodamas iš Lietuvos, ir panaudojo savo viešosioms paskaitoms ir pašnekesiams iliustruoti.

Lietuvos Foto Mėgėjų sąjunga įregistruota Kaune 1932. XII.27, vėliau draugija. Steigėjų tarpe buvo ir draugijai vadovavo, be prof. Kolupailos, dar Kazys Laucius ,mjr. O. Milaševičius, V. Augustinas. Narių foto parodos įvyko Kaune 1933 m. ir 1935-1939 kasmet, Šiauliuose 1935 m., Klaipėdoje 1937 ir Vilniuje 1940 metais. 1938.V.1-15 Kaune surengta tarptautinė foto paroda Karininkų Ramovės naujojoje salėje. Buvo 65 dalyviai, iš kurių 35 užsieniečiai iš Čekoslovakijos, Šveicarijos, J. Amerikos Valstybių, Vengrijos, Jugoslavijos, Bulgarijos. Parodose dalyvaudavo ir pats Kolupaila su savo nuotraukomis. Draugijos narių daugumas buvo jaunimas, bet jų tarpe randame vyresniųjų pavardes: Daum. Čibas, prof. Ig. Končius, kan. Ad. Sabaliauskas, žurnal. Vincas Uždavinys, dailin. Adomas Varnas. Po IV-tosios parodos kažkas rašė "Lietuvos Aide" (1937.II.25, Nr. 89). "Daug gražių Lietuvos vaizdų, senovės pilių, istorinių vietų patiekė parodai Step. Kolupaila, gavęs antrąją premiją". Ta pačia proga skaitome "Židinio" 1937 metų Nr. 2: "Prof. S. Kolupaila — atsidėjęs

Prof. Kolupaila aprodo Prezidentui A. Smetonai foto mėgėjų parodą Kaune 1938 metais

foto mėgėjų organizatorius. Jis daugiausia domisi mūsų gamtos vaizdais, pagaudamas labai charakteringų jos bruožų ir sykiu į mūsų peizažą įdėdamas nemaža romantikos, apgaubdamas ją savotiška mistiška nuotaika". Jubiliejinės 1938 metų tarptautinės parodos katalogas buvo spausdintas pirmą kartą giliaspaude. FMD leido žurnalą "Foto Mėgėją", redaguotą Petro Babicko, vėliau Alf. Giedraičio. Ir šioje draugijoje Kolupaila davė iliustruotų paskaitų, pvz. 1936.XI.15 "Skersai Ameriką". Savo veiklą draugijoje jis siejo su kraštotyra ir Lietuvos reprezentavimu. 1939.XI.10 prof. Kolupaila rodė spalvotas Lietuvos noutraukas ekrane Jaunųjų Ūkininkų ratelių suvažiavime Kaune. Tuo laikų skaidrės buvo naujiena.

Žymiausiais prof. Kolupailos fotografavimo laimėjimais galima laikyti du momentus: pirmasis jų buvo 1938 metų "Židinio" Nr. 8-9 reproduktuota natūralių spalvų nuotrauka "Rudens rytas" (fotografuota 1937.X.7 Botanikos sode, prie Kauno). "Toksai bandymas yra pirmas Lietuvoje" — pažymėta žurnale. Tris reikalingas klišes padarė "Vaizdo" cinkografija Kaune (Juozo Kapočiaus), spausdino "Ryto" spaustuvė Klaipėdoje. Foto mėgėjams bus įdomu žinoti, kad vos tik Vokietijoje 1937 metais išleidus rinkon Agfa-Color filmus spalvotų nuotraukų diapozityvams (skaidrėms) gaminti, tą

patį rudenį Kolupaila jau naudojo tuos filmus ir siuntė juos Vokietijon išryškinti. Minėtoji nuotrauka "Židinyje" reprodukuota iš diapozityvinio Agfa-Color trijų sluoksnių spalvoto filmo. Tuo metu dar nebuvo spalvotų filmų pozityvinėms nuotraukoms gaminti.

Antrasis reikšmingas momentas Kolupailai ir keliems kitiems Lietuvos foto mėgėjams buvo aukso medaliai, gauti už pasaulinėje parodoje 1937 metais Paryžiuje išstatytąsias Lietuvos vaizdų nuotraukas. Tas nuotraukas padidino ir sumontavo Vytautas Augustinas. Jos buvo atrinktos IV-joje FMD parodoje Kaune 1937 metų vasario 21-28 dienomis, kada Kolupaila buvo tos draugijos pirmininkas.

Toliau sekdami prof. Kolupailos visuomeninę veiklą, prieiname Kalinių Globos Soterijos draugiją. Tai buvo apie 1925 metus įsteigtas inteligentų būrelis kaliniams ir ligoniams lankyti. Soterijoje nuo pradžios dirbo dr. Veronika Karvelienė ir O. Aksomaitytė. Draugija buvo jau seniau, 1921 metais, įkurtosios Lietuvos Kalinių Globos draugijos padalinys. Nuo 1937 metų L.K.G. d-ja persiorganizavo į Patronato draugiją, kurios paskutiniuoju pirmininku nuo 1939 metų buvo generolas Jurgis Kubilius. Soterijos draugija visą laiką veikė lygiagrečiai su savo atskira valdyba.[69] Nežinoma, kada ir kokiomis aplinkybėmis Kolupaila buvo įsijungęs į Soteriją ir pakviestas į jos valdybą, pirmininkaujant dr. Ant. Juškai. Prof. Kolupaila skaitė visą eilę Soterijos organizuotų paskaitų Kauno sunkiųjų darbų kalėjime: 1932-1933 m. apie Vilniaus kraštą, 1936.XII.20 apie Ameriką, 1937.X.24 — vėl apie Ameriką ir Afriką, 1938.II.16 apie Lietuvos nepriklausomybės dvidešimtmetį, 1939.II.5 apie Barceloną ir su spalvotais vaizdais kelionės po Lietuvą. Tai buvo populiarios paskaitos kaliniams prasiblaškyti. Pagal "XX Amžiaus" 1939.IX.27 informaciją, pas vyriausybės narius Teisingumo min. Tamošaitį ir Krašto apsaugos min. Musteikį lankėsi delegacija kalinių padėties gerinimo ir amnestijos reikalais. Delegacijoje buvo Lietuvos Rašytojų draugijos pirmininkas Liudas Gira, Soterijos atsto-

vas prof. S. Kolupaila ir Teisininkų draugijos advokatas Vladas Požėla (buv. Vidaus reikalų ministras). Kolupailos veikla Soterijoje natūraliai išplaukė iš jo giliai humanistinių principų, kurie dominavo visą jo visuomeninį darbą ir santykius su žmonėmis.

Po jau netrumpo visokių organizacijų sąrašo, kuriose Kolupaila pasireikšdavo daugiausia žodžiu ir plunksna, dar reikia paminėti Lietuvių-Amerikiečių ir Lietuvių-Švedų draugijas, kuriose jam teko, atrodo, gana neįprastos valdybų iždininko pareigos. Liet.-Amerikiečių d-ja veikė nuo 1934 metų, bet oficialiai įkurta 1938.IV.15. Steigėjų tarpe buvo K. Pakštas, kan. Fab. Kemėšis, Myk. Biržiška, S. Kolupaila. Pirmininkavo Lietuvos Banko direktorius Julius Kaupas. Draugija ruošdavo J. Amerikos Valstybių nepriklausomybės šventės paminėjimą liepos 4 d. su iškyla garlaiviu, o rudens Padėkos šventė būdavo atžymima pietumis ir paskaitomis. Narių turėjo apie 100. Jos tikslas buvo palaikyti kultūrinius santykius su J. A. Valstybėmis ir su Amerikos lietuviais. 1939.V.30 Kolupaila dalyvavo draugijos arbatėlėje A. Panemunėje ir išlydėjo profesorių Pakštą Amerikon. Paskutinį kartą Liepos 4 šventėje 1939 m. ekskursavo su amerikiečiais Nevėžiu ir liepos 6 priėmė juos savo namuose. 1940.V.2 posėdžiu revizijos komisijoje ir V.15 susirinkimu su vakariene buvo užbaigtas Lietuvių-Amerikiečių draugijos veikimas, kiek tatai matyti iš prof. Kolupailos užrašų.

Be eilės jau minėtų paskaitų apie Ameriką, Kolupaila skaitė dar kelias, pakviestas kitų organizacijų, kurioms pats nepriklausė. Advokato R. Skipičio vadovaujamos Draugijos Užsienio Lietuviams remti V. D. universiteto skyrius 1936.X.25 buvo suruošęs Kolupailos paskaitą "Svečiuose pas Amerikos lietuvius". Netrukus, 1937.II.26, Kolupaila kalbėjo Moterų klube Kaune apie keliones po Afriką ir Ameriką, o balandžio 11 — Kėdainiuose, A. Kultūrtechnikų mokykloje plačiau apie Ameriką, ir ta pačia tema 1938.XI.20 Kauno Aušros mergaičių gimnazijoje. Taip prof. Kolupaila pasidarė visuomeniškas Amerikos "ambasadorius" Lietuvoje.

Lietuvių-Švedų draugija buvo įregistruota Kaune 1926. I.16. Jos tikslas: plėsti kultūrinius ir ūkinius santykius su Švedija. Draugijai yra vadovavę prof. Petras Šalčius, Martynas Yčas, nuo 1933 metų prof. K. Pakštas, nuo 1938 m. dr. Antanas Juška. Draugijoje yra veikę, be prof. Kolupailos, dar kan. Juozas Tumas (vienas iš jos iniciatorių), profesoriai Augustinas Janulaitis ir Jonas Šimoliūnas, ir kiti veikėjai, talkininkaujant Kaune gyvenusiems švedams. Kasmet būdavo rengiama tradicinė prieškalėdinė Šv. Liucijos šventė gruodžio 13 dieną. Kolupaila lankėsi Švedijoje keletą kartų. 1939 metų "Naujosios Romuvos" Nr. 18 randame jo straipsnį "Laisvos tautos pirmasis pilietis Švedijos karalius Gustavas V" jo 80 metų amžiaus sukakčiai pagerbti. Švedijos vyriausybė apdovanojo prof. Kolupailą Karališkojo Vazos II klasės komandieriaus ordinu. Paskutiniaisiais nepriklausomybės metais Kolupaila buvo labai aktyvus Lietuvių-Švedų draugijoje: keletą kartų lankėsi Švedijos pasiuntinybėje, posėdžiavo valdyboje 1940.II.2, III.12 ir 14.

Nors ir nebūdamas narys, S. Kolupaila talkininkavo panašaus pobūdžio Lietuvių-Latvių vienybės draugijai. Neturint daugiau duomenų, tenka paminėti 1938.X.1 Rygoje tos draugijos atitikmens,Latvių-Lietuvių vienybės suruoštą prof. Kolupailos paskaitą apie Dubysą. Kolupaila kartais atsilankydavo lietuvių draugijos SSSR tautų kultūrai pažinti renginiuose. To laiko Lietuvos Krašto apsaugos ministro gen. S. Dirmanto liudijimu, prof. Kolupaila buvo pasiuntinybės priėmime 1937 metais, kai Vasario 16 šventės proga Kaune lankėsi Sovietų Sąjungos maršalas Jegorovas (po metų sušaudytas). Tame oficialiame priėmime dalyvavo keli Lietuvos vyriausybės nariai ir visuomenės pareigūnai. 1938.I.30 lietuvių draugija SSSR tautų kultūrai pažinti suruošė prof. Kolupailos paskaitą Ateitininkų salėje Kaune. Jis kalbėjo apie šiaurinės poliarinės srities tyrinėjimus.[70] Kitą panašią paskaitą toje draugijoje Kolupaila skaitė 1940.VI.7 Kaune: "Sedovo slinkimas per 28 mėnesius". Tai buvo ledlaužis, įšalęs

Arktikoje 1937 metais, pavadintas poliarinių sričių tyrinėtojo hidrografo G. J. Sedovo (1877-1914) vardu. Nuo 1935 metų tos draugijos pirmininku buvo prof. Vincas Krėvė-Mickevičius, išskyrus 1938-1939 metų mokslo metus, kada pirmininku buvo prof. Ignas Jonynas. Draugija likvidavosi 1940 m., Lietuvą užėmus Sovietams (LE, XVI t., p. 43).

1932-1933 mokslo metais bent 8 universiteto profesoriai vėl skaitė daug viešųjų paskaitų visuomenei panašiai, kaip 1923-1924 metais. Profesoriui Kolupailai teko 22 paskaitos Kauno radiofone Lietuvos hidrografijos temomis, viena Kėdainiuose — Aukšt. Kultūrtechnikos mokykloje apie krašto tyrinėjimus ir dar 3 kitose vietose. 1933-1934 mokslo metais dar daugiau pagyvėjo mokslo populiarizacija universitete: 63 dėstytojai skaitė paskaitas ne savo studentams. Toje serijoje Kolupaila davė 19 paskaitų radiofone ir 11 kitur. Tai buvo rektorių V. Čepinskio ir M. Roemerio laikai.[71]

Be jau minėtųjų viešųjų prof. Kolupailos paskaitų, dar žinomos šios: "Egzotika svetur ir Lietuvoje" 1938.I.20, Lietuvos Mokytojų sąjungoje; "Ar pažįstame savo kraštą?" kovo 3 d. per radiją; diskusijos turizmo klausimu DULR akademiniame skyriuje balandžio 3 d.; "Gamtos grožio apsauga" Lietuvos miškininkų suvažiavime liepos 6 d. Sekančių 1939 metų spalio 27 dieną Kolupaila kalbėjo apie Vilniaus kraštą Darbo Rūmų gimnazijoje. Čia minėtosios paskaitos vyko Kaune. 1940.I.14 jis kalbėjo Vilniuje, Vytauto Didžiojo gimnazijoje, apie Kauną ir tą pačią dieną Vilniaus Krašto lietuvių draugijoje tema "Baidare mūsų vandenimis". Vasario 16 d. vėl Kaune, Žaliojo Kalno šauliams apie Vilniaus kraštą ir tuo pačiu klausimu šaulių moterų būriui kovo 10 dieną. Balandžio 14 Vilniuje kažkokioje moterų švietimo mokykloje apie Lietuvą, o spalio 10 Meškeriotojų draugijoje Kaune "Lietuvos ežerai ir kelionės per Vilniaus kraštą". Patsai prof. Kolupaila niekad nemeškeriodavo. 1941 m. kovo 17 d. jis kalbėjo Turniškėse hidroelektrinės stoties darbininkų klube apie keliones. Lenkų kalbos mokėjimą Kolupaila panaudojo internuotųjų

lenkų stovyklose 1939 metais, lapkričio 7, kalbėdamas Kulautuvoje apie lietuvių kalbos kursus ir gruodžio 12 Kalvarijoje apie keliones po Lietuvą.

Stepono Kolupailos paliktojoje užrašų knygutėje suregistruotos jo viešosios paskaitos tik nuo 1936 metų rugsėjo 12 dienos. Iki 1943 metų balandžio mėnesio suskaičiuota 70 paskaitų Lietuvoje ir 12 užsieniuose, be profesoriaus kursų universitete. Viešųjų paskaitų temose dominuoja, kaip ir anksčiau, prieš 1936 metus, Lietuvos hidrografija, kraštotyra, kelionės. Tokių paskaitų visuomenei per organizacijas, mokyklas ar radiofoną tekdavo maždaug po 20 kasmet. Už savo viešąsias paskaitas prof. Kolupaila neėmė atlyginimo ir tuo gerokai nustebino Amerikos lietuvius, kuriems skaitė bent septynius kartus 1936 metų rudenį.

F. NAMIE

Profesoriaus Kolupailos atliktųjų darbų būtų pakakę ne vieno, o dviejų-trijų žmonių gyvenimui įprasminti. Jis neturėjo pakankamai padėjėjų asistentų ar sekretorių. Savo raštus patsai perrašydavo mašinėle, pats atlikdavo ir spaustuvės korektūras. O nebuvo jis stipruolis fizine prasme, nes dar jaunystėje patirtieji negalavimai ir ankstyvas persidirbimas buvo pasiėmę savo duoklę. Viena iš jo produktyvumo priežasčių, aišku, buvo didelis solidarumas ir tvarka šeimoje ir namuose. Tai jo žmonos Janinos pasišventimas mylimo vyro gerovei ir sėkmei. Nors ir pati baigusi gimnaziją su aukso medaliu, turėdama didelių gabumų matematikai ir muzikai, išėjusi konservatorijos mokslus, ji vis dėlto išsižadėjo pianistės ar muzikologės karjeros. Ji prisiėmė visus kasdienius šeimos ir namų reikalus, kaip savaime suprantamą pareigą, kuri kartais ir prašokdavo jos jėgas. Namo statybos išbaigimas, remontai, šeimos aprūpinimas, vaikų mokslinimas ir rūpestinga vyro globa užpildė jos gyvenimą. Jinai suteikė sa-

vo vyrui profesoriui reikalingą ramybę ir jaukią atmosferą, o jis, kad neperdaug praktiškas, visada pakankamai aprūpindavo šeimą pinigais. Kiek Steponas buvo judrus, energingas ir visuomeniškas, tiek jinai buvo užsidariusi namie, beveik niekur neiškeliaudavo, tik namie rasdavo laiko savo pamėgtajam fortepijonui, kuo ir profesorius džiaugėsi. Steponas labai mėgo A. J. Višteliausko (1837-1916) "Regėjimą", prasidedantį žinomuoju kreipiniu "Op, op!.. Kas ten?... Nemunėli! Ar tu mane šauki?" Vyro prašoma, J. Kolupailienė parašė ta tema dalykėlį fortepijonui, panaudodama kompoz. J. Gruodžio dainą.

Kita profesoriaus Kolupailos ištvermės ir darbo našumo paslaptis glūdi jo asmeninėje disciplinoje. Dar jaunas būdamas, jis nusistatė sau tvirtą kasdienį gyvenimo planą. Keldavosi 6 valandą ir tuoj po pusryčių imdavosi darbo. Po pietų priguldavo penkiolikai minučių, paprašęs laiku prikelti. Dažnai žmona, rizikuodama pabarama, pažadindavo vyrą kiek vėliau, ir tada jam būdavo gaila miegui sugaištojo laiko. Grįžęs namo, lengvai užkąsdavo ir sėsdavo prie rašomojo stalo iki vakarienės, kada galėdavo pasikalbėti su šeima. Po vakarienės — vėl darbas ligi vidurnakčio. Bet dvyliktos sulaukęs, jis nutraukdavo kad ir nebaigtą lapą. Panašiai praeidavo ir sekmadieniai, rytą nuėjus bažnyčion. Tik svečiai ar kelionės paįvairindavo ir palengvindavo kasdienę tvarką. Tikrų atostogų vien tik poilsiui jis neimdavo, į vasarvietes nevažinėdavo. Jam būtų buvę nuobodu ir neramu nieko neveikiant. Atostogos būdavo išnaudojamos tyrinėjimų ir turistinėms kelionėms Lietuvos vandenimis ar užsieniuose.

Jeigu kam mokslinis darbas gali būti sunkus ir varginantis, tai Steponui Kolupailai jis suteikdavo gaivinančio pasitenkinimo. Atrodo, kad jis buvo apdovanotas didele psichine energija, susikaupimo galia bet kuriose sąlygose. Padėjo jam ir kasdienis vaikščiojimas į darbą po šešis ar daugiau kilometrų. Bet ir jis pavargdavo. Energijai palaikyti ant jo

rašomojo stalo visada būdavo žmonos padėtų vaisių ir truputis šokolado. Ir prie rašomojo stalo dirbdamas, Kolupaila klausydavosi muzikos. Dar vaikas ir jaunuolis, jis mėgdavo maršus, ypač pučiamųjų orkestrą. Gimnazistu būdamas, grojo styginiame mokinių orkestre. Vėliau, atlikdamas studento braižomuosius namų darbus, užsisukdavo gramofoną, pamėgo klasikinę muziką. Atsiradus radijui, įsigijo gerą aparatą ir laikydavo jį ant savo rašomojo stalo Fredos namuose. Europos radijo stočių programa buvo puiki — galima buvo klausytis iš daugelio kraštų. Geros nuotaikos būdamas, jis ir pats sau niūniuodavo melodijas, jautėsi saugus ir patenkintas. Sakydavo kartais "kol prieinama gera muzika, žmogus neturėtų jaustis nei vienišas, nei nelaimingas". Kaune Kolupailai lankydavo operą ir teatrą gana dažnai. Vėliau Čikagoje, aplankęs lietuvių operos pastatytąjį "Fausto" spektaklį, prof. Kolupaila prisiminė Kauno operą:

"Viena populiariausių operų mūsų valstybiniame teatre buvo "Faustas". Daug kartų ją teko matyti, dar daugiau klausyti per radiją. Nauji artistai ir užsienio svečiai debiutavo "Fauste", kur visiems būdavo dėkingų rolių. Ta opera būdavo dažnai statoma, ir per dešimt metų pastatymas paseno ir nusigyveno. Vienintelį kartą savo gyvenime buvau parašęs recenziją apie operą, kurioje nurodžiau eilę režisūros ir vaidybos apsileidimų. "Tą mano "Nekritiko kritiką" įdėjo "Naujoji Romuva" 1931 vasario 15, Nr. 7. Mano intervencijos rezultatai pasirodė didesni, negu laukiau. Teatro direkcija išėmė "Faustą" iš repertuaro. Gaisras sunaikino sandėly dekoracijas...

"Tačiau "Faustas" atsigavo. Žymus menininkas M. Dobužinskis pagamino naujas dekoracijas, nepaprastai puikias, bene pačias geriausias mūsų operos istorijoje. Neužmirštama buvo gotiškų skliautų perspektyva bažnyčios prieangyje. Opera buvo naujai pastatyta ir turėjo didelį, pelnytą pasisekimą. Per 25 metus teko matyti tą operą kitose scenose ir fil-

muose, bet nė vienas pastatymas negalėjo prilygti kauniškiui. Vėliau ta opera ėjo su turtingu "Valpurgijų nakties" baletu. (...) Tai tikrai nepalyginamas malonumas girdėti taip gerai prisimenamus žodžius: "Man nesuprast didžiųjų paslapčių nežinomos šalies... Kam man tas auksas?... Grąžink man jaunystę..." (...) Tik paskutinis Mefisto riksmas "Prakeikta" (originale — pasmerkta) Kaune buvo sakomas "Išgelbėta" — velnio desperacija dėl išsprukusios aukos".[72]

Taip rašė Kolupaila apie "Faustą", tačiau iš visų operų jis labiausiai mėgo "Aidą". Paskutinė matytoji opera prieš okupaciją buvo "Lohengrinas" 1940.IV.5. Dramos teatre matytieji pastatymai nuo 1939 metų pradžios buvo: O'Neill'o "Marko milijonai", Vienuolio "1831 metai" (premjera kovo mėn. 7 d.), Binkio "Atžalynas", Hauptmano "Prieš saulėleidį", Gorkio "Miesčionys" ir Gogolio "Revizorius". Ne daug inžinierių buvo tokie uolūs operos ir teatro lankytojai Kaune. Prie to Kolupailos matė apie 10 kino filmų tą 1939-40 metų žiemą ir pora dramos spektaklių Vilniuje. Dienoraštyje atžymėta A. Žmuidzinavičiaus dailės paroda Kaune 1940.III.31.

Kita S. Kolupailos poilsio ir išsiblaškymo sritis buvo fotografavimo pomėgis. Jis buvo įsitaisęs mažą naminę laboratoriją savo namuose, kur ryškindavo savo filmus ir gamindavo padidintus pozityvus, išskyrus spalvotąją fotografiją. Jo reguliariai papildomi fotografijų albumų tomų tomai patraukdavo svečių akį savo estetišku suredagavimu ir tvarkingais užrašais. Panašiai sutvarkydavo jis ir laikraščių iškarpas, susijusias su savo bendradarbiavimu spaudoje ir su savo darbu. Deja, nei tie fotografijų albumai, nei iškarpų rinkiniai iš Lietuvos dabar mums neprieinami.

Profesorius labai mėgo knygas. Ne tik tas, kurios buvo reikalingos jo darbui, bet ir šiaip jau meniškas ar bibliofiliškai vertingas. Jaunystėje išmokęs įrišti knygas, jis nepamiršo to savo bibliofiliško amato ir vėliau, retkarčiais įrišdamas vieną kitą knygą namie. Iš Maskvos parvažiuodamas traukinio kamšatyje, Kolupailai tegalėjo pasiimti tik mažą

dalį savo bibliotekos. Jie trumpu laiku susidarė nemažą naminę biblioteką dar Dotnuvoje, o Technikos prospekto namuose kaip mat nebeliko kambario, kur nebūtų knygų ar periodikos komplektų. Palikdamas savo namus 1944 metais, profesorius galėjo pasiimti tik vieną savo rašytą knygą, o kitas tikėjosi atgauti iš Otto ar kitų kolegų užsienyje, kuriems buvo siuntęs savo autografuotas knygas.

Retkarčiais sunegalavęs, Kolupaila nepasiduodavo ligai, labai stengdavosi laikytis savo darbo tvarkos ir nepraleisti paskaitų. Tik vėliau Amerikoje, žmonos prašomas, jis kasmet nueidavo pas daktarą sveikatos pasitikrinti. Jis sakydavo gydytojui: "Aš sveikas, daktare, tik žmona atsiuntė mane pas Jus". Ir dar pabardavo daktarą, kam jis rūkąs ir patardavo daugiau vaikščioti, kad išliktų sveikas, koks jis pats štai esąs. Jei jau tekdavo gauti vaistų, tai imdavo jų mažesniais kiekiais, kaip būdavo prirašyta, arba išvengdavo jų neėmęs.

Steponas Kolupaila kukliai ir santūriai rengdavosi ir elgdavosi. Jis nenorėjo prabangos — tenkinosi minimumu, tad nemėgdavo pirkinėti drabužių. Tuo tekdavo pasirūpinti žmonai, ir perkalbėjus, nusivesti krautuvėn ar pas siuvėją. Tad spintoje vis vien buvo pakankami gerų drabužių, net ir frakas su visais priedais. Kai jis vykdavo užsienin atstovauti Lietuvos universitetui ar kitoms įstaigoms tarptautiniuose suvažiavimuose, atitinkamai ir apsirengdavo. O vykdamas baidarių kelionėn, nepagalvojęs, pasiimdavo geriausią lietinį užuot jau apdėvėto, tokiai kelionei tinkamesnio. Šiaip jau buvom pripratę matyti profesorių su lietuvišku siauru austu kaklaraiščiu — juostele. Savo apranga jis neišsiskyrė iš kitų profesorių.

Nuvykęs dirbti kur į biblioteką, jis dažnai užsimiršdavo, kad reiktų ir pavalgyti, tad grįždavo namo per dieną neužkandęs. Panašiai nutikdavo ir konferencijose, iš kurių grįždavo gerokai suvargęs ir dar labiau suliesėjęs. Namuose vėl greitai atsigaudavo. Kolupaila nemėgo viešbučių, vengė ir restoranų, nes jam reikėjo laikytis savos dietos. Jei tik galėdavo,

apsistodavo universitetuose, kur vykdavo konferencijos. Bendrabučiuose būdavo paruošta nakvynė, o pavalgydavo studentų valgyklose, kaip tais atvejais įprasta. Kitais atvejais profesorius mėgdavo apsistoti draugiškų šeimų namuose, kur būdavo aprūpinamas ir nakvynėmis, ir maistu. Tokių šeimų pažymėtinos bent trys: Špakevičių Aukštojoje Fredoje senesniais laikais, Kolosovų šeima Muenchene, kai gyveno Kemptene po 1944 metų, ir Kviklių šeima jau Čikagoje, važinėjant iš South Bendo.

Senoji svečių knyga susilaukia daugiau įrašų Fredos namuose. Jie ne tik parodo, kas ir kada lankė Kolupailus, bet ir atskleidžia kai kurių svarbių asmenų vieną kitą mintį ar kitur neužrašytą pastabą. Cituojame: "Vienas iš labai daugelio besidžiaugiančių gražiomis šeimininkų širdimis. Kun. F. Kemėšis, 1925 m. lapkr. 30 d." Užsimezgė naujos pažintys: "Linksmesnis darosi gyvenimas, kada gali sutikt įdomius ir malonius žmones! J. Gruodis ir S. Gruodienė, 1925 m. 29 lapkričio". Kompozitorius Gruodis vėliau pasidarė Kolupailos bendrakeleivis po Lietuvą. "Nuo pirmos dienos, kada pirmą kartą pamatęs "Vandens Žmogų", norėjau būti Jūsų bute. Tik šiandien, kada jau teko ir geriau susipažinti mums, pavyko mano minčiai išsipildyti. Nuoširdžiai linkiu Jūsų šeimai ir Jums gerovės ir laimės. Jūsų draugas T. Daukantas". Su generolu Daukantu prof. Kolupailai tekdavo susitikti visuomeninėse organizacijose ir kelionėse. "Linkiu, kad prof. St. Kolupailos pastangomis Lietuva turėtų artimiausiu laiku užtektinai medžiagos bendram Lietuvos elektrifikacijos planui paruošti. Commandant A. Banėnas, Ingenieur Electricien, 1925 m. gruodžio mėn. 15 d." Ir jau daug kartų minėtas "Kosmo" redaktorius: "Mielam draugui — bendradarbiui ir jo šeimelei visų laimių. Pr. Dovydaitis, 1926.IV.5 (Velykomis) Vargo Redaktorius". Daugelio baidarių kelionių bičiulis: "Džiaugiuos apsilankęs taip gražiame lizdelyje. Šeimininkams — ilgiausių metų. 1926.VII.17, A. Žmuidzinavičius". Dar kartą J. Tumas, jau kitokiu parašu: "Draugo namą išvysti lygu savame pabūti: ramu ir patogu. Kan. dr. J. Tumas-Vaižgantas, 1929.X.

29." Po penkerių metų: "Mūsų tautiškos hidrometrijos pirmajam Lietuvos atstovui gerb. prof. Kolupailai linkiu ir toliau sėkmingai dirbti jo numylėtoj srityje ir drauge džiaugiuosi šiandien aplankęs jo namus ir pamatęs jo darbo vaisius, kurie dar, deja, mažai įkainoti. Pulk. Giedraitis, Krašto Apsaugos Ministeris. 19.VII.1931." Praleidžiant eilę kitų įrašų, verta paminėti dar du iš nepriklausomosios Lietuvos laikų: "Pripuolamai pakliuvęs pas prof. Kolupailą į tokią jaukią hidrologų draugiją, beveik gailiuosi, kad esu geležinkelietis, bet ne hidrologas. Inž. J. Sližys, 23.VII.34." Jokūbas Sližys penkiolika metų vadovavo Lietuvos geležinkelių statyboms ir sudarė planus geležinkelių tinklui išvystyti. "Atsisveikinant ilgesniam laikui su miela Kolupailų šeima. A. Vaičiulaitis, 1940.III.4". Rašytojas Antanas Vaičiulaitis tada išvažiavo Italijon dirbti Lietuvos pasiuntinybėje. Vėliau, jau Amerikoje, S. Kolupaila bendradarbiavo jo redaguotuose "Aiduose".

Kolupailai buvo vaišingi šeimininkai ir mėgo priimti pasikviestus ar šiaip jau atsilankiusius svečius. Vardinės, sukaktys, krikštynos ar įkurtuvės duodavo progų susirinkti ir didesniam svečių būreliui. Be jau minėtųjų svečių knygoje, Kolupailų namuose svečiuodavosi Aukštojoje Fredoje gyveną profesoriai ir kiti kaimynai: Špakevičiai, Vasiliauskai, Jodelės, J. Šimoliūnas, inž. Juozas ir dr. S. Šimoliūnai, Karužai, Šimkai (kompozitorius), Gimbutai; iš toliau atvykdavo Stanišauskiai, Končiai, Mikutavičiai, Mingaudas, kan. Sabaliauskas, Bačeliai, Kriščiūnai, Mastauskiai, Dirmantas, Šarauskai, Vidugiriai, Zažečkiai. Visokiais reikalais lankydavos prof. Juozas Ambrazevičius, broliai Baubliai, prof. Jurgis Čiurlys, prof. Juozas Gabrys, dr. Antanas Garmus, agron. K. Kiršanskis, rašytojas S. Minclovas su žmona, M. ir Z. Raulinaičiai, prof. Konstantinas Regelis su seseria, inž. Kazys Rimkus, skautininkas Antanas Saulaitis, prof. K. Sleževičius, inž. J. Snarskis, rašytojas Ignas Šeinius, inž. V. Šimkevičius, ir bendradarbiai iš Hidrometrinio biuro.

Jaunesniajai kartai atsilankymais atstovavo studentai ar inžinieriai J. Bulota, J. Gimbutas, P. Karbauskas, A. Kiaušas, J. Lapšys, J. Macevičius, B. Masiokas, K. Pilkauskas, P. Virkutis. Grupėmis atsilankydavo Lietuvos Foto Mėgėjų draugijos ir kitų profesoriui Kolupailai artimų draugijų valdybų nariai, o taip pat ir ekskursantai, pavyzdžiui, anykštėnai su rašytoju Ant. Žukausku-Vienuoliu, E. Senkuviene, A. Kazėnu ir kiti.

Prof. Kolupaila ir jo žmona mėgo ir mokėjo išnaudoti progas gražiai priimti užsienio svečius, tinkamai reprezentuodami Lietuvą. Iš Kolupailų svečių knygos galima atsekti kai kurias tokių svečių pavardes:

1925.XII.4 — Jonatan Grufman — švedas. XII.5 — Bemans — latvis. 1926.III.29 — P. Stakle — latvis, hidrologas, artimas Kolupailos bičiulis. 1928.IX.12 — V. Liechnicky ir I. Bonsdorff; pirmasis rusų hidrologas, antrasis suomių. Abudu buvo parsikviesti į A. Fredą iš konferencijos Rygoje. 1929.VIII.25 — R. Tiisoo — estas. 1930.X.26 —H .Kero ir prof. E. Jacoby iš Rygos. 1932.IX.19 — J. Plencits — latvis ir W. Fogel — vokietis. 1934.IX.6 — prof. M. Parde, prancūzas hidrologas iš Grenoblio, geras Kolupailos bičiulis. Be datos — Phillip Williams, Jr., iš J. A. Valstybių. 1935.VIII.18 — Max Gysler, skautų vadas iš Zuericho, Šveicarijos. IX. 29 — Jozef Borowski, lenkų Pabaltijo instituto direktorius. 1936. VI.24 — inž. J. Gobcenis — latvis. 1937.VIII.15 — užsienio lietuvių kursų dalyviai: Valerija Jakštaitė, JAV, Natalie Kazlauskas, JAV, Leonas Pečiukevičius, JAV, S. F. Dunasky, JAV, P. Markūnas, JAV, Aldona Garkauskaitė, JAV, Ona Savickaitė, Skotija, V. Banaitis, Tilžė, A. Paulaitis, Tilžė. XI.20 — Walter Sperling iš Karaliaučiaus, aukštas vandens kelių valdininkas Vokietijoje, geras Kolupailos bičiulis, sudaręs galimybę pasikeisti Nemuno matavimais. 1938.X.6 — daugybė parašų iš mokslinės konferencijos dalyvių Kaune: I. Bonsdorff iš Suomijos, Eggert iš Vokietijos ir kiti. XI.14 — Prof. dr. G. Braun, iš Berlyno. 1939.VII.6 — 16 Lenkijos

skautų baidarininkų su įrašu "Czuwaj". VII.27 — šešių lenkų skautų, medicinos studentų iš Poznanės parašai. VIII.7 — Dr. J. ir W. Kondracki, lenkai. 1941.IV.21 — S. N. Moisejev, buvęs Kolupailos studentas Maskvos Matavimo institute.

Paskutiniųjų nepriklausomybės metų Kolupailų socialinis gyvenimas buvo gausus, sprendžiant iš įrašų dienoraštyje: 1939.IV.4 kan. L. Špakevičiaus laidotuvės Ukmergėje. VI.18-19 — dviejų dienų kelionė Molėtų ežerais su Stase ir Juozu Gruodžiais. VIII.3-4 — priėmė Anglijos žurnalistę O' Colloghan. (Rugpiūčio 24 įrašyta: karas artėja). VIII.26-27 — su žmona pajūryje: pėsti atėjo iš Šventosios į Palangą. IX.16 — dukters Evelinos vestuvės. XII.24 — Kūčiose dalyvavo 12 asmenų, giminės iš Vilniaus. Paskutinius laisvus Naujuosius Metus, 1940.I.1, Kolupailai praleido su vizituojančiais svečiais namie. Sausio 10 užrašyta: dideli šalčiai, 34°, bet profesorius vis viena ėjo į miestą.

Žinoma, Kolupailų namai Fredoje nebuvo jokia ypatinga išimtis: kitose profesorių ir profesionalų šeimose vyko panašus kasdienis gyvenimas, su svečiais, su dėmesiu kultūriniams įvykiams, bet ne toks judrus, kaip didelio keliautojo Kolupailos. Tad čia suregistruotos smulkmenos kartu atskleidžia vieną kitą to laiko Lietuvos visuomenei būdingą momentą.

G. STUDENTO ATSIMINIMAI APIE PROFESORIŲ KOLUPAILĄ IR TECHNIKOS FAKULTETĄ

Parašė Ksaveras Kaunas

Hidraulika ir hidrologija buvo Kolupailos skaitomos trečiojo kurso studentams. Be to, jis turėjo dar vieną kursą statybos skyriaus studentams — melioracijas ketvirtajame kurse. Iki trečiojo kurso statybos studentas dar mažai tebuvo susipažinęs su inžineriniais mokslais. Pirmieji dveji studijų metai buvo stiprioje Gamtos-Matematikos fakulteto globoje. Kartu su šio fakulteto studentais ir būsimieji inžinieriai klausė fizikos, chemijos, analitinės geometrijos, diferencialinio bei integralinio skaičiavimo ir atskirai diferencialinių lygčių kursų ir atlikdavo nemaža laiko reikalavusias pratybas.

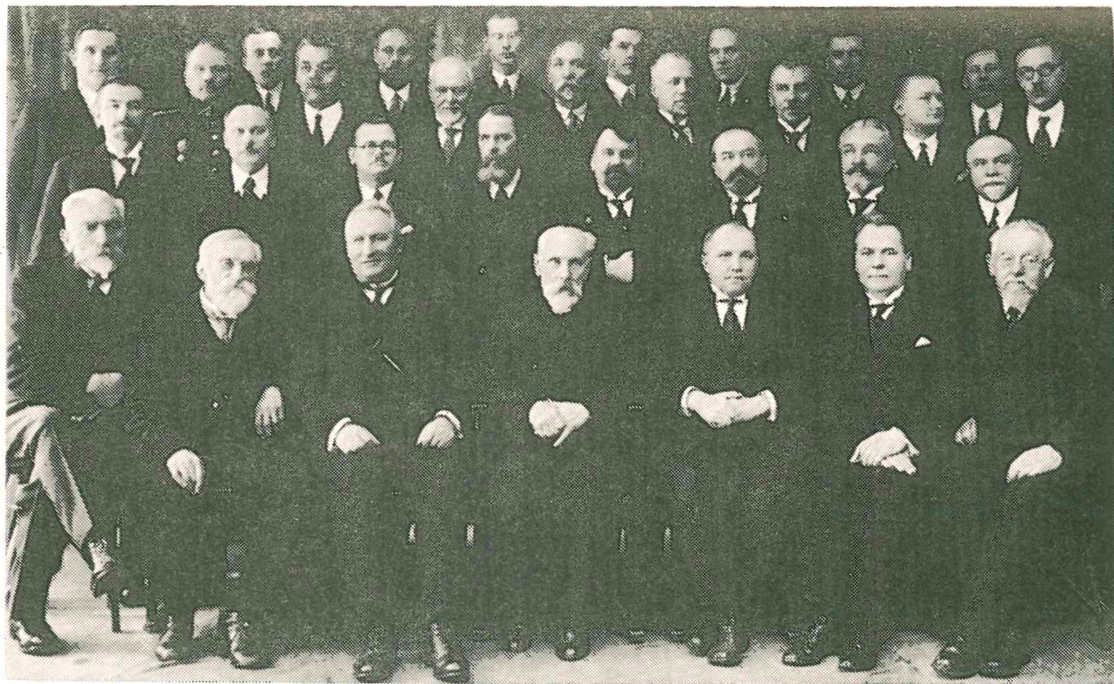
Per tuos dvejus metus studentai dar spėdavo susipažinti su braižyba, braižomąja geometrija, geodezija, medžiagų atsparumu, šiek tiek medžiagų technologijos, statybos konstrukcijų kursu. Tretieji metai, šalia statybinės statikos, kelių, plienbetonio, turėjo ir Kolupailos kursus.

Prof. Kolupaila buvo aukšto ūgio liesokas žmogus. Trumpa barzdelė ir pakirpti ūsai buvo neatskiriama jo išvaizdos dalis. Jo laikysena nekėlė studentui baimės, o greičiau sukeldavo pasitikėjimą juo ir savais gabumais. Jis mokėjo pririšti studentų dėmesį nuo pat pirmos paskaitos. Tuoj suprasdavome, kad iš jo paskaitų galima bus daug ko išmokti. Klausytojų netrūkdavo. Tiesa, prof. Kolupailos III-jo kurso paskaitose bent paskutinį kartą susirinkdavo statybos, technologijos ir elektrotechnikos skyrių studentai visiems reikalingų bendrų dalykų klausyti.

Daugumas studentų paskaitų metu užsirašinėdavo, ir tie užrašai padėdavo sistemingiau pastudijuoti klausytuosius kursus. Hidraulika nebuvo lengvas dalykas, nes čia greitai susiduriama su lygtimis ir formulėmis. Kolupaila atkurdavo tas formules iš atminties, stengdamasis išvesti jų sudėtinių dalių prasmę, paaiškinti kintamųjų faktorių reikšmę rezultato tikslumui. Čia pat jis pasakydavo ir savo kritišką nuomonę dėl tos ar kitos formulės, iškeldamas jos trūkumus. Aišku, taip išlukštentos formulės kalbėdavo mums ne kaip sausa matematika, bet kaip gamtos ir technikos ryšys. Tai dalykai, kurie nuolat gali būti keičiami ir tobulinami. Toksai Kolupailos dėstymas buvo gilus mokslinis auklėjimas, sukeliąs troškimą ir klausytojui žygiuoti mokslo kūrybos keliu.

Kitas faktas, Kolupailos akcentuojamas, buvo galimybė, kad šalia esminių netikslumų, kai kurios formulės būdavo klaidingai perrašomos arba paliekamos knygose su korektūros klaidomis ir tokios naudojamos praktikoje. Tokius įspėjimus jis paremdavo pavyzdžiais. Visa tai rodė profesoriaus dėstymo sistemos bruožus, reikalaujančius iš studentų kritiškumo. Vėliau, jau Amerikos Notre Dame universitete jis buvo studentų gerbiamas kaip profesorius, ištaisąs formules.

Hidrologijos kursas buvo daug lengvesnis. Daugiausia dėmesio buvo kreipiama į atvirus vandenis, ypatingai upes. Čia pirmoje vietoje stovėjo Nemunas, kaip didžiausia Lietuvos upė. Hidrologijos bei hidrometrijos kursuose prof. Kolupailai buvo progų supažindinti studentus su savo originaliais mokslo darbais, teorijomis ir formulėmis. Neišvengiamai ir studentai būdavo užkrečiami profesoriaus entuziazmu ir meile vandenims. Nemažas valandų skaičius buvo skiriamas ir jo kursų pratyboms: po 4 valandas savaitėje. Į Kolupailos dalykų pratybas buvo įjungtas ir logaritminės liniuotės trumpas kursas, kurio dėstymas buvo padarytas įdomus ir praktiškas. Per pratybas kuris nors studentas būdavo kviečiamas prie lentos užrašyti skaičiavimus kreida. Tai nebuvo sunki parei-

VDU Technikos fakulteto profesoriai 1931/1932 mokslo metais. Sėdi iš kairės: J. Šliogeris, P. Jankauskas, J. Šimkus, Pr. Jodelė, K. Vasiliauskas (dekanas), J. Šimoliūnas, P. Čechavičius; stovi: S. Kolupaila, V. Verbickis, J. Jankevičius, V. Gorodeckis, T. Šulcas, J. Čiurlys, M. Songaila, V. Mošinskis; paskutinėje eilėje: J. Gabrys, S. Dirmantas, M. Baublys, P. Dobkevičius, M. Spiridavičius, J. Mašiotas, J. Jankauskas, Pr. Markūnas, V. Maciūnas, S. Grinkevičius, J. Vidmantas, L. Gimbutas, A. Bistrickas (?), K. Kriščiukaitis, R. Baublys, A. Putrimas.

ga, nes profesorius tuoj ateidavo su savo pagalba, kad nebūtų gaišinamas brangus laikas.

Prof. Kolupaila toleravo menką orientaciją, bet nemėgo ignoracijos. Jei studentas išsišokdavo kokiu absurdišku skaičiavimo veiksmu, profesorius nuoširdžiai pasipiktindavo. Taip kartą studentas, gal skubėdamas, o gal užsižiopsojęs, "ištraukė" kvadratinę šaknį iš 0,4, gaudamas 0,2. Rodos, už menką klaidą kilo audra, toks profesoriaus pasipiktinimas, kad jis įbrėžė skaičiavimuose reikalingą atsargumą visam amžiui daugumai jo klausytojų. Pratybos ir skaičiavimai būdavo atliekami skirtomis valandomis universitete, ir prof. Kolupaila nereikalaudavo iš studentų namų darbų. Kas iš klausydavo visas paskaitas ir atlikdavo pratybas, tam ir jo egzaminai, Kolupailos vadinami kvotimais, nebūdavo baisūs. Per egzaminus jis prašydavo atsakinėti sąmoningai, pagalvojus. Leido naudotis savais užrašais ir skirdavo kiek laiko klausimams atsakyti raštu čia pat vietoje.

Egzamino neišlaikymas buvo beveik negirdėtas dalykas. Daug duoti, pratinti moksliškai galvoti ir dirbti, pasinaudoti vadovėliais, literatūra, nesirūpinant, kiek studentas gali sulandinti formulių į savo atmintį — buvo Kolupailos darbo metodas. Jo metodą studentai suprato ir vertino. Gal dėl to visi studentai be išimties jį labai gerbė ir jautė gilią padėką už suteiktą paramą, žengiant į nelengvą inžinieriaus karjerą. Per diplominių darbų gynimus Kolupaila mėgo patikrinti, ar panaudotos tinkamos formulės tiltų angų dydžio apskaičiavimuose. Pasitaikydavo ginančių diplominius darbus, kurie nenegalėjo išklausyti pilno jo kurso, gal užmiršę atsargumo nenaudoti klaidingų formulių, kaip tik dar kartą parodydavo kaip daromos klaidos ir netikslūs skaičiavimai. Atsisveikinimui profesorius viešai išreikšdavo protestą, norėdamas paveikti išleidžiamą inžinierių, kad kiek galėdamas rimčiau žiūrėtų į būsimą atsakomybę. Tai buvo įspėjimas ir klausantiems jaunesniesiems, koks menkas malonumas prisipažinti, kad į rimtą reikalą nekreiptas rimtas dėmesys.

Kolupaila niekad neatsakydavo pagalbos ir patarimo, jei tik kas į jį kreipdavosi. Daug studentų pamėgdavo jo sritį ir pasirinkdavo darbus iš hidrotechnikos srities. Išleisti į pasaulį hidrotechniką inžinierių našta gulė, galima sakyti, ant vieno prof. Kolupailos pečių, nes nebuvo į ką daugiau kreiptis. Keliolika užtvankų statybų diplominių darbų buvo paruošta su dideliu atsidėjimu, ir taip Kolupailos talkininkų skaičius kasmet augo. Hidroelektrinių stočių reikalą Lietuvai ir informacijas tuo klausimu Kolupaila ypatingai išvystė po savo kelionės į J. Amerikos Valstybes 1936 metais. Buvo suruoštas ištisas jo paskaitų ciklas studentų organizacijoms. Studentija gausiai lankė tas specialias paskaitas, o įspūdį kėlė geros nuotraukos su milžiniškų užtvankų ir Amerikos gamtos reginiais. Tos ir kitos Kolupailos paskaitos iš savo kelionių plėtė jaunimo akiratį ir skatino domėtis pasaulio reikalais. Kas kartą girdėjo kalbant prof. Kolupailą, mielai klausėsi jo kiekviena proga, nes jo mintys pilnai pagaudavo klausytoją.

Kai Latvijoje buvo pradėta statyti didžiulė užtvanka hidroelektrinei ant Dauguvos ties Kegumu, Kolupaila suorganizavo kelias inžinierių ir studentų ekskursijas statybos pamatyti. Visuomenė stebėjo Lietuvą lenkiančius latvius su nemažu pavydu ir klausė, kodėl mes miegame. Jaunieji Lietuvos inžinieriai, Kolupailos išjudinti, nemiegojo, bet dirbo, ruošėsi tam neatidėliojamam darbui. Deja, karo audros sutrukdė realizuoti šį darbą dar savojoje valstybėje. Tik viena generacija tesuskubo pradėti mokslą lietuviškoje pradžios mokykloje ir užbaigti savajame universitete.

Jaunos valstybės studentija buvo labai judri ir nusiteikusi idealistiškai. Didžiuma jos buvo kilusi iš kaimo ir nemaža vargo mačiusi. Pagrindinės studentų organizacijų srovės buvo dešinioji — ateitininkai ir kairioji — varpininkai ir socialdemokratai. Tautininkų valdžiai įsigalėjus, stipriai reiškėsi ir trečioji srovė — tautininkai neolituanai, prie kurių jungėsi kelios smulkesnės korporacijos. Vėliau įsikūrė vi-

sa eilė neideologinių draugijų ar korporacijų, kaip Samogitia, Sudavia ir pan. Gražiai reiškėsi skautų korp. Vytis. Dar vėlesniais metais sustiprėjo profesinio pobūdžio organizacijos, kurių gražus pavyzdys buvo vyrija Plienas, įjungusi į savo eiles daugelį Technikos fakulteto studentų. Ilgai netrukus, ėmė niauktis grėsmingi debesys ant Lietuvos.

Hitlerio Vokietija ėmė spausti Lietuvą ekonominėmis ir politinėmis priemonėmis, ypač Klaipėdos krašte. Iš rytų veržėsi internacionalinis komunizmas. Nerimas persimetė ir į universitetą. Net ir tautininkų studentų organizacijos nerimavo, siūlydamos autoritetinei valdžiai naujų sumanymų. Studentų demonstracijų karštį policija vėsino vandens čiurkšlėmis. Prof. Kolupailos dėka studentai daugiau sužinojo apie trečiąją, nors ir labai tolimą pajėgą, būtent J. A. Valstybes. Tame demokratiniame krašte ramiai, be triukšmo, statomos didžiulės užtvankos, dangoraižiai, vykdomos irigacijos ir kiti darbai gyventojų būklei pagerinti. Karo pradžia statė jaunimui grėsmingą klausimą: kokia mūsų ateitis? Pavojus dar paaštrėjo, kai sovietai patalkininkavo vokiečiams, smogdami iš rytų Lenkijai. Tai parodė, kad vokiečių-rusų susitarimas pilnai veikė ir vyko derybos tolimesnėms dalyboms. Pagaliau Sovietų Sąjungai įsiveržus su Raudonosios armijos bazėmis Lietuvon, čia tuoj pasijuto komunistų įtakos sustiprėjimas, bet valstybės režimas šiaip taip laikėsi. Dabar niekam neberūpėjo jo versti ar keisti. Susirūpinusi studentija toliau dirbo studijuodama, besiruošdama susikomplikavusiam gyvenimui. Atsirado ir tokių, kurie užuodę naujus vėjus, keitė pozicijas. Tuo metu, kai Kauno aerodrome nusileido sovietų lėktuvai, o Kauno gatvėse pasirodė jų tankai ir kariuomenė, Technikos fakulteto studentai diplomantai gynė savo projektus diplomuoto inžinieriaus vardui įgyti. Visi išlaikė rimtį Lietuvos valstybės laidotuvėse, lyg narkozės gavę.

H. PROF. KOLUPAILOS ATSIMINIMAI IŠ UNIVERSITETO KAUNE

Amerikoje gyvendamas, S. Kolupaila paskelbė šiek tiek savų atsiminimų iš darbo universitete keliuose proginiuose straipsniuose. Čia duodamos ištraukos iš trijų jo rašinių. 1956 metų birželio 30 dieną Čikagoje jis skaitė paskaitą I-jo lietuvių kultūros kongreso mokslo sekcijoje. Cituojame dvi ištraukas iš specialaus "Aidų" numerio, kur atspausdintos to kongreso paskaitos:[73]

"1922 metų vasario 16 d., kai suėjo lygiai 4 metai nuo Nepriklausomybės deklaracijos, Kaune buvo įsteigtas Lietuvos universitetas. Kukliose iškilmėse ministras pirmininkas E. Galvanauskas paskelbė vyriausybės aktą, kuriuo skiriamas rektorium prof. J. Šimkus ir keliolika profesorių paskirti į fakultetų branduolius. Žodis tapo kūnu: retas universitetas pasaulyje buvo pradėtas taip iš nieko, ir nedaugelis padarė tokią nuostabią pažangą!

Šeši fakultetai tilpo dviejų aukštų rūmuose, kur seniau buvo komercijos mokykla, o karo metu ligoninė. Paskaitos buvo laikomos vakarais, nes dieną visi tarnavo. Marga studentų minia veržėsi į kelioliką auditorijų, kur nauji profesoriai skelbė aukštąjį mokslą, kiekvienas kita terminologija, kiti net nelietuvių kalba. Dėstytojais buvo pakviesti visi asmenys, kurie bent kiek tiko mokslo darbui. Eilė profesorių buvo pakviesta iš užsienio, atvyko keli Amerikos lietuviai. Trūko mokslo įstaigų, laboratorijų, bibliotekų, nebuvo vadovėlių, stigo patyrimo, tradicijų. Tačiau visi buvo pilni gero noro ir entuziazmo, visi kantriai dirbo ir džiaugėsi kiekvienu nauju laimėjimu. Net svetimieji profesoriai, su mažomis išimtimis, pagauti mūsų ūpo, stengėsi sklandžiai įsijungti į bendrąjį darbą.

Reikia stebėtis, kaip greit augo mūsų universitetas. Praplėstos patalpos, pristeigta kabinetų, laboratorijų, muziejų. Biblioteka augo iš aukų ir palikimų: pavyko įgyti vertingą prof. Bezzenbergerio lituanistinį rinkinį. Imta planuoti universiteto miestelio statybą, kaip čia vadina "campus": pradėta prie radijo stoties, vėliau gautas sklypas

Linksmakalnyje, virš Kauno Senamiesčio. Suplanuota keliolika rūmų, pradėta Fizikos ir Chemijos instituto statyba. Sutikta nemažai kliūčių, nes tada vyravo pažiūra, jog neverta statyti rūmų Kaune, jei tikimės atgauti Vilnių! Linksmakalnio rūmuose dar tilpo Technikos fakultetas, prisistatęs dirbtuvių. Daugiau statyti neleido aerodromas, tad Medicinos rūmai išaugo mieste, kiti fakultetai gavo valstybės spaustuvės rūmus, o universiteto klinikos pastatytos kitame miesto gale.

Universiteto personalą papildė jaunimas, kuris buvo nusiųstas į Vakarų Europą pasiruošti akademinei karjerai. Per keletą metų padaryta pažanga dėstyme, patobulinta mokslo terminologija, pradėta leisti vadovėlius, disertacijas, mokslo žurnalus. Nustatyti ryšiai su kitų šalių mokyklomis, imta dalyvauti tarptautiniuose kongresuose.

Išryškėjo ir akademinio jaunimo veidas, nors universitetas tiesiog jo auklėjimu nesirūpino. Daug reiškė studentų organizacijos, kurios jungė jaunimą įvairiais pagrindais: ideologiniu, politiniu, regioniniu, ekonominiu, tautybių, specialybių ir t. t. Nusižiūrint į nepaprastą visuomenės politinį susiskaldymą, studentų organizacijų prisisteigė tiek daug, kad universiteto vadovybė buvo priversta kiek suvaržyti jų laisvę". (...)

"Nuostabią mūsų aukštojo mokslo pažangą daugiau vertino svetimi, negu savi. Būdavo piliečių, ypač daugiau pasiturinčių, kurie siuntė vaikus į užsienius, kartais į nepirmaeiles mokyklas, nepripažindami savo jauno universiteto. Vienas aukštas valdininkas, Statistikos biuro direktorius, parašė ministrui pirmininkui, oficialų memorandumą, siūlydamas uždaryti Technikos fakultetą, kad jis neprigamintų blogesnių inžinierių, kaip esamieji. Tas raštas pateko į Technikos fakultetą ir virto linksmu anekdotu.

Man, tuomet universiteto senato sekretoriui, teko pareiga redaguoti pirmųjų penkerių metų veikimo apyskaitą (Lietuvos universitetas 1922-1927, Kaunas 1927). Buvo pasistengta skaičiais ir faktais parodyti, kiek atlikta per trumpą pradinį periodą. Teko išgirsti daug komplimentų: nesitikėta tokių rezultatų šalyje, kuri per keliasdešimt metų neturėjo aukštosios mokyklos. Tai tebuvo pradžia, toliau pažanga kilo pagal geometrinę progresiją!

Kitų šalių mokyklos pripažino mūsų universitetą, jo pažymius ir diplomus. Jos kviesdavo Lietuvos universiteto delegatus į savo iškilmes ir traktavo lygiomis su senų ir garsių mokyklų atstovais. Mūsų universitetas buvo reprezentuotas Jeruzalės universiteto atidarymo šventėje: rektorius prof. P. Avižonis hebraiškai sveikino jauną Izraelio židinį".

"Nežiūrint įvairiaspalvių organizacijų susiskaldymo mūsų akademinis jaunimas rodė pasigėrėtiną vieningumą gyvybinių valstybės įvykių akivaizdoje. Kai buvo jaučiamos gresiančios Lietuvai nelaimės, didesnės studentų organizacijos rengė bendrus susirinkimus: pirmininkaudavo bešališkos studentų — skautų Vyčio korporacijos atstovas. Mūsų studentija susilaikydavo nuo politinių išsišokimų, nors kartais būdavo tamsių gaivalų provokuojama.

Neilgai mums buvo lemta džiaugtis nepriklausomu gyvenimu: pasipylė ultimatumai, grobimai, karai, okupacijos... Mūsų mokslo tvirtovė pasirodė tiek stipri, kad rusų bolševikams nepavyko jos sugriauti per metus. Profesūra laikėsi vieningai ir mažai nukentėjo areštų ir deportacijų metu, nors jos tarpe neatsirado nei vieno komunisto! Daugiau slegiami buvo studentai, į kurių tarpą buvo įsprausta provokatorių. Studentų kolona demonstratyviai tylėjo per gegužės 1 d. paradą".

Kiek vėliau, mirus buv. Lietuvos universiteto rektoriui Biržiškai, Kolupaila detaliai prisiminė 1926 metų gruodžio mėnesio įvykius Kaune.[74]

"1926 metų birželio mėn. Lietuvos universiteto taryba, kurią sudarė visi profesoriai ir docentai, išrinko universiteto rektorium prof. Mykolą Biržišką, kuris tuo metu buvo prorektorium. Pagal reguliaminą universiteto taryba kasmet išsirinkdavo vadovybę. Einant tradicija prorektorius būdavo renkamas rektorium. Tie asmenys kaskart buvo iš kitų fakultetų. Rinkimai būdavo tiesioginiai, be jokių kampanijų, ir slapti. Kievienas tarybos narys rašydavo pavardę į kortelę: išrinktu buvo laikomas tas, kas gavo daugiausia balsų. Beveik niekad neteko kartoti balsavimo, nes būdavo susitariama neoficialiai tarp fakultetų. Išrinktieji būdavo atitraukiami nuo mokslinio darbo ir kitų pareigų tik vienam terminui. Vėliau rektorius buvo renkamas trejiems metams, ir tvarka buvo pakeista. Taigi, anais laikais jaunas mūsų universitetas turėjo tobuliausią demokratinę santvarką, kurios neteko matyti niekur kitur.

Universitetui vadovavo senatas, kurį sudarė rektorius, prorektorius, septynių fakultetų dekanai (taip pat renkami fakultetų tarybų) ir sekretorius. Tarybos ir senato sekretorių rinkdavo vieneriems metams ta pati taryba, kuri rinko rektorių ir taip pat vis iš kito fakulteto. Toms pareigoms 1926 metais buvo išrinktas šių atsiminimų autorius.

1926-27 metais universiteto senatas buvo tokio sąstato: rektorius M. Biržiška, prorektorius M. Roemeris, dekanai:

Teologijos-filosofijos B. Česnys, Evangelikų teologijos P. Jakubėnas, Humanitarinių mokslų V. Krėvė-Mickevičius, Gamtos-matematikos Z. Žemaitis, Teisių P. Leonas, Technikos P. Jodelė, Medicinos V. Lašas, sekretorius S. Kolupaila. Tokių žymių mūsų šviesuomenės veikėjų ir vadų tarpe man priklausė kuklus vaidmuo — rašyti posėdžių protokolus".

"1926 metai buvo labai audringi Lietuvos politiniame gyvenime. Pavasarį rinkimus į seimą laimėjo kairiosios partijos. Naujoji valdžia, gerų patriotų K. Griniaus ir M. Sleževičiaus vadovaujama, atstatė kiek suvaržytas demokratines laisves, prie kurių mes pasirodėm nesame pribrendę. Prasidėjo priešvalstybiniai mitingai, eitynės su raudonomis vėliavomis, chuliganai apstumdė ir apspiaudė žinomus veikėjus ir karius. Visuomenėje pakilo reakcija prieš vyriausybę, jautriausiai reagavo jaunimas. Lapkričio 1 d. un-to studentai, daugiausiai tautininkų ir katalikų srovių žmonės, surengė demonstraciją prie seimo ir prezidento rūmų ir žygiavo į Karo muziejų. Valdžios įsakyta, juos puolė raitoji policija ir išvaikė guminėm lazdom, begiedant Tautos himną. Visi tuo baisiausiai pasipiktino.

Un-to senatas buvo sušauktas nepaprasto posėdžio. Visi senato nariai vieningai pasmerkė policijos žiaurumą ir vyriausybės netaktą. Nors senato didžiuma buvo kairiųjų pažiūrų, nė vienas nemanė ginti kairiųjų valdžios. Ypatingai susijaudinęs buvo rektorius Biržiška, kuris visada buvo labai palankus studentams. Jis priminė savo jaunas dienas ir kovas su rusų caro valdžia, Kražius, kalėjimus, Muravjovą — Koriką, policininkus vadino "deržimordomis" ir kazokais. Karštas posėdis užsitęsė po vidurnakčio. Buvo nutarta paskelbti atsišaukimą, užtariant studentiją ir smerkiant valdžią. Kitą rytą turėjo būti prof. V. Čepinskio paskaita. Buvo žinių, kad studentai rengia prieš jį, kaip Švietimo ministrą, demonstraciją, ir tai gali išprovokuoti policijos įsikišimą, tuo pažeidžiant un-to autonomiją. Reikėjo pasistengti, kad prof. Čepinskis atidėtų paskaitą. Man buvo pavesta atlikti tą misiją iš ryto. Po to, kai senatas priėmė atsišaukimo tekstą, rektorius jį dar gerą valandą taisė ir taisė.

Labai vėlai grįžęs namo (gyvenau toli už miesto Aukštojoje Fredoje), turėjau perrašyti atsišaukimą mašinėle, nes sekretorės naktį buvo nepasiekiamos. Anksti rytą turėjau gauti prorektoriaus parašą. Laukiau jo Vyr. Tribunolo rūmuose, kur jis buvo teisėjas, ir bandžiau telefonu rasti Švietimo ministrą, bet jo nebuvo nei namie, nei ministerijoje, nei universitete. Prof. Roemeris atėjo pavėlavęs, trum-

pai peržvelgė raštą, pasirašė, nors rado jį kiek persmarkų. Uždusęs atbėgau į pirmuosius un-to rūmus jau po 9 val. ir susidūriau su prof. Čepinskiu prie auditorijos durų, kai jis žengė į paskaitą: jokios demonstracijos nebuvo, ir man akmuo nukrito nuo širdies, kad savo misijos negalėjau atlikti. Studentai skyrė politiką nuo mokslo ir gerbė savo žymų mokslininką.

Atsišaukimas buvo iškabintas skelbimų lentoje ir bematant dingo, kažkurio reporterio ar šnipelio pastangomis. Netrukus rektorius išsišaukė mane (dirbau Technikos fakultete, Linksmakalnyje, už Aleksoto): "Ypatingai svarbus reikalas, mesk viską, atvyk tuoj — prisivirėm košės!" Senato atsišaukimas, nepasiekęs studentų, pateko į kitas rankas tų, kuriems nepagailėta "komplimentų" senato nutarime. Valdžios žmonės ypatingai įsižeidė dėl pasmerktų Koriko metodų. Ilgokai panagrinėję M. Biržiškos ranka darytas pataisas. radome, kad tai tikriau buvo minimi kazokų metodai. Buvo nutarta tą sakinį sušvelninti, tekstas buvo naujai perrašytas ir paskelbtas prorektoriaus vardu, be jo parašo. Sekretoriui teko prisiimti kaltę už "senato nutarimo iškraipymą", ir tuo incidentas buvo baigtas. Studentai buvo patenkinti senato žygiu.

Netrukus po tų skaudžių įvykių buvo ruoštasi minėti K. Griniaus 60 metų sukaktuves. Medicinos fakultetas suteikė jam garbės daktaro titulą. Senatas nutarė pasveikinti Valstybės prezidentą in corpore ir paruošė adreso tekstą. Kaip paprastai, visi pasiruošimai būdavo daromi paskutinįjį vakarą. Nepavyko rasti dailininko, kuris apsiimtų per trumpą laiką parašyti tekstą ant pergamento. Teko sekretoriui pritaikyti savo gabumus, ir per naktį adresas buvo paruoštas. Kai iš ryto nunešiau adresą į un-tą parašams rinkti ir ruoštis audiencijai, kanceliarijos viršininkas p. M. pagyrė mano darbą, bet su užuojauta, nes tai buvo gruodžio 17 d., įvyko perversmas, ir prezidentas buvo areštuotas. Adresas jam buvo įteiktas vėliau, kaip nusipelniusiam gydytojui ir visuomenės veikėjui...

1927 metais senatas nutarė išleisti un-to pirmųjų penkerių metų apyskaitą ir pavedė ją redaguoti sekretoriui. Tai buvo puiki proga palikti ne kokią šabloninę valstybinės įstaigos apyskaitą, bet, kad ir kuklų mūsų jaunos aukštosios mokyklos pirmųjų herojiškų žingsnių paminklą. Pavyko, be pavyzdžių, sukurti dailią knygą, kurią buvo pagyrę net bibliofilai. Tai knygai puikų įvadą parašė prof. M. Biržiška: jis apibūdino mūsų aukštojo mokslo pirmuosius žingsnius ir mūsų studentijos bruožus. Tą žodį būtų galima ir dabar su įdomumu paskaityti, jei būtų kur paskelbta, at-

žymint 40 metų sukaktį nuo un-to įkūrimo. Ir to teksto netektų taisyti, kaip tai atsitiko su kitais raštais.

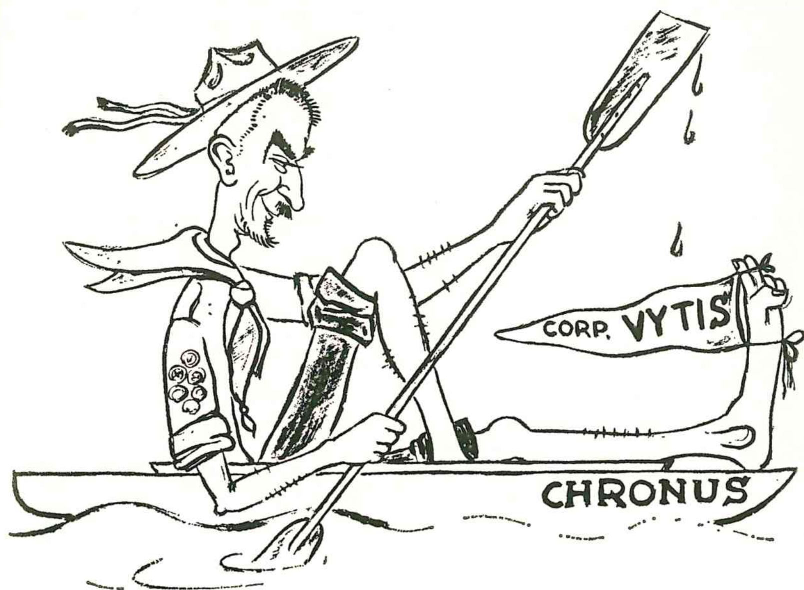
Su ypatingu pasitenkinimu prisimenu mūsų bendrą darbą Lietuvos un-to senate ir tas entuziastingas pastangas kelti mokslą ir savo krašto kultūrą. Prof. M. Biržiška ėjo tada 45 metus, o aš, jauniausias senate, tik 35 metus. Mūsų keliai sueidavo daug kartų gyvenime, ir mūsų bendravimas visada buvo malonus, net ir sunkiais okupacijų metais. Prieš 7 metus turėjau paskutinį malonumą susitikti su senesniu kolega ir rektorium Los Angeles mieste, ir p. L. Briedis tą įamžino savo nuotraukoje".

Paskutiniąją nepriklausomos Lietuvos dieną V. D. universitete prof. Kolupaila trumpai prisiminė, rašydamas apie savo pažintus žymiuosius ateitininkus: "Negaliu užmiršti vieno tragiško įvykio. 1940 metų birželio 15 dieną Technikos fakultete buvo eilinis diplominių projektų gynimas. Į mūsų posėdį netikėtai atėjo dr. Dielininkaitis (Teologijos-Filosofijos fakulteto vyr. asistentas ir "XX Amžiaus" redakcinio kolektyvo narys, po mėnesio bolševikų suimtas ir ištremtas priverčiamiesiems darbams į Sibirą, Red.) ir patylomis pasakė, kad turime naują Ministrų kabinetą su generolu Raštikiu priešaky (Maskvai pasipriešinus, jam neteko eiti tų pareigų, Red.). Jis buvo nepaprastai susijaudinęs, jam atrodė, kad pradeda giedrėti apsiniaukęs Lietuvos dangus. Deja, tai buvo tik optimisto svajonės: kai pasibaigė mūsų posėdis, rusų tankai jau girgždėjo Kauno gatvėmis".[75a]

4. KELIONĖS IR SPAUDOS DARBAS 1925 - 1940 METAIS

A. KRAŠTOTYROS KELIONĖS LIETUVOJE

Be tarnybinių kelionių Hidrometrinio biuro ar Energijos komiteto reikalais, betyrinėjant Lietuvos upes ar inspektuojant jų reguliavimą, profesorius Kolupaila dažnai pakeliaudavo ir šiaip sau poilsiui ar kraštui pažinti. Pradžioje garlaiviu ar valtimi, o nuo 1934 metų plaukydavo savo baidare su

Kolupaila keliauja Nemunu. (Vyt. Raulinaičio šaržas)

nedidele draugų ir studentų grupe. Profesoriaus baidarė buvo parsisiųsdinta iš Vokietijos, geros konstrukcijos su guminiu pavalkalu, išardoma ir patogiai sudedama transportui traukiniu ar autobusu. Tos jo mėlynos baidarės vardas "Chronus" yra buvęs senoviškas Nemuno vardas lotynų kalba.[75] Į kai kurias keliones prof. Kolupaila pasiimdavo savo vyriausiąją dukterį Eveliną. Kolupaila rašė: "Gražiausias atostogų laikas buvo praleidžiamas baidarėje su irklu, palapinėje kur nors ežero saloje ar neprieinamose džiunglėse. (...) Praplauktos upės: Nemunas, Neris, Nevėžis, Dubysa, Minija, Šventoji, Siesartis, Baltoji Ančia, Dovinė, Strėva, Dzūkijos didieji ežerai, Molėtų — Linkmenų ežerai, Platelių ežerai..." (knygoje "Nemunas", 1950 m., p. 86). 1934-1940 metais skautininkas prof. Kolupaila vadovavo eilei didelių ekskursijų baidarėmis, kurias organizavo skautai, bet jose dalyvavo ir kitas jaunimas bei vyresnieji. Kolupailos raštuose yra apstu vaizdingų apra-

šymų su iliustracijomis iš atliktųjų kelionių, o taip pat straipsnių, raginančių keliauti po Lietuvą ir ją geriau pažinti. Tam tikslui jis yra parašęs ir keletą knygučių su keliautojams reikalingomis informacijomis.

Prof. Kolupailos rašytiniame palikime nerasta pilno jo atliktųjų kelionių sąrašo, bet yra pakankamai informacijų svarbesnėms kelionėms suminėti; čia ir bandoma tai padaryti. Kur galima, suminėti ir bendrakeleiviai. 1921 m. atliktosios kelionės Nemunu jau minėtos anksčiau. 1922 m. Kolupaila dalyvavo Povilo Matulionio, Žemės Ūkio viceministro, surengtojoje Nemunui tirti ekspedicijoje. Kartu keliavo A. Vireliūnas, L. Vailionis ir E. Nonevičius. Ši pionierinė ekspedicija paprasta valtimi nuo Merkinės iki Birštono nelabai tenusisekė.[76]

Atrodo, kad iki 1930 metų prof. Kolupailos keliauta daugiausia Nemunu, "Klaipėdos" garlaiviu, matuojant vandenis debitus ir renkant kitus hidrologinius duomenis. Minėtojoje "Nemuno" knygoje užregistruota 1924.IX.28 kelionė į Merkinę, 1927 m. rugpiūčio mėn. vėl į Nemuno aukštupį. Pastarojoje kelionėje dalyvavo ir dailin. Ant. Žmuidžinavičius, rinkdamasis motyvų savo paveikslams. Jis vėliau keliaudavo su Kolupaila ir baidarėmis. 1930 metų rugpiūčio mėn. hidrometrinių tyrinėjimų reikalais buvo pasiekti Druskininkai, kur "Klaipėda" buvo sulaikyta lenkų pasienio policijos ir garlaivio įgula ištardyta.[77] Dar viena kelionė tais pačiais metais buvo atlikta, prof. Kolupailai palydint Nemunu į Punios šilą rusų emigrantų rašytoją Sergijų Minclovą (1870-1933). Minclovas tada rinko medžiagą savo romanui iš Lietuvos senovės. Jojo "Daina apie sakalą" buvo premijuota Vytauto Didžiojo metais valstybine literatūros premija.

1932 metais prof. Kolupaila atliko bent dvi didesnes keliones Lietuvos vandenims pažinti. Pirmoji įvyko drauge su kan. Ad. Sabaliausku valtimi iš Molėtų miestelio Lakajų ir Siesarties ežerais.[78] Po to Kolupaila nuvyko į tada Lenkijos okupuotą Vilniaus kraštą ir keliavo Breslaujos ežerais ir ry-

tiniuose pakraščiuose.[79] Tą pačią vasarą jis dar keliavo su savo broliu Ignu nuo liepos 21 dienos Nemunu, pradėjęs iš Stolpcų miestelio, į rytus nuo Naugarduko, ir per penkias dienas valtimi nuplaukęs Nemunu iki Gardino, iš viso 340 kilometrų. Čia kelionę reikėjo nutraukti, bet ji buvo tęsiama iki pat Kauno 1939 metais.[80]

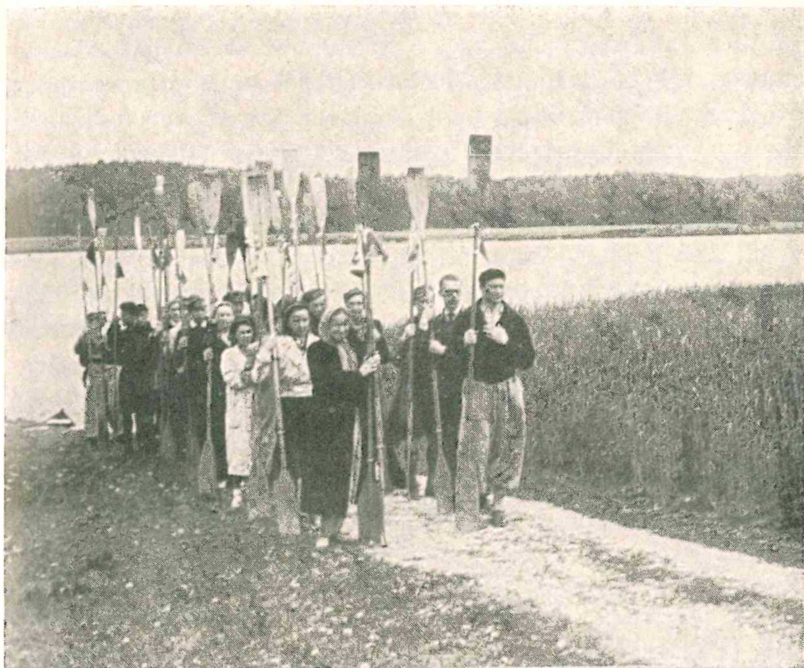
1934 metais prof. S. Kolupailos iniciatyva ir jam vadovaujant, buvo atliktos dvi skautų-čių ir svečių masinės kelionės baidarėmis Nemunu. Liepos 7-9 dienomis 116 žmonių atplaukė iš Alytaus į Kauną. Tos kelionės "štabo eskadrilę" sudarė skautininkas Kolupaila su dukteria Evelina, pulkininkai J. Šarauskas (tada vyriausias skautininkas) ir Jonas Vintartas, trys broliai Baubliai: Rostislovas, Sergijus ir Petras, Aldona Baublienė, Sofija Šarauskienė, stud. Andrius Plėta — visi iš Kauno, ir du alytiškiai: moksleivė Janina Kazlauskaitė ir kun. Marcijonas Jonaitis. Kitose aštuoniose "eskadrilėse" plaukė 23 moterys ir 81 vyrai, jų tarpe dailininkai Sof. Stančikaitė ir Ant. Žmuidzinavičius, rašytojas Ant. Žukauskas-Vienuolis su sūnum Stasiu, mokytojai: Jurgis Dovydaitis ir Stasys Paliulis, inžinieriai: M. Chmieliauskas su dukteria Koleta ir Jonas Deksnys su žmona Emilija, gydytojai: Juozas Kazakevičius ir Juozas Nemeikša, agron. Elena Gimbutienė su dukteria Aldona ir sūnum Jurgiu, studentai: Gražbilė Venclauskaitė, Juozas Bulota, Kazys Majauskas, Leonardas Mižutavičius, Algirdas Prapuolenis, gimnazijų mokiniai: Bronė Lukštaitė, Kęstutis Aglinskas, Kęst. Damijonaitis, Stasys Grigaliūnas, Arnoldas Grušnys, Kazys ir Stasys Janavičiai, Gerardas Juškėnas, Juozas Puodžiūnas, Kęst. Slavinskas, Gediminas Vaitiekavičius. Nemaža tų keleivių vėliau atsidūrė Amerikoje ir čia palaikė ryšius su prof. Kolupaila. Ekskursiją lydėjo garlaivis. Pakeliui buvo sustojama įdomesnėse Nemuno pakrantėse, susitinkama su vietiniais gyventojais, kuriuos domino toksai nematytas spektaklis.

Antroji tokia kelionė atlikta 1934 m. rugpiūčio m. 5-12 dienomis iš Kauno į Klaipėdą, į pirmąją Jūros Dieną. Buvo

perplauktos Kuršių Marios nuo Ventės Rago iki Nidos. Tasai 14 km žygis baidarėmis buvo neplanuotas ir rizikingas; pradžioje buvo numatyta persikelti per Marias garlaiviu. Kelionėje dalyvavo 96 asmenys. Kelionės vadovybę sudarė: prof. Kolupaila, studentai S. ir R. Baublys, J. Vintartas. Pirmojon Jūros Dienon į Klaipėdą buvo atvykę apie 50 tūkstančių žmonių. Jai organizuoti buvo sudarytas komitetas Kaune, vadovaujamas inž. Z. Bačelio, ir kitas komitetas Klaipėdoje, vadovaujamas prof. Jono Šimoliūno. Studentų korporacijos dalyvavo su savo vėliavomis. Abi 1934 metų baidarių kelionės Kolupaila aprašė "Kosmos — Gamtos Draugo" priede 1934 m. ir išleido atskira iliustruota knygute "Kelionės baidarėmis Alytus — Kaunas — Klaipėda" (Kaunas, 1934 m.). Prof. Kolupaila rašė: "Baidarės daugiausia buvo vietinės, savo darbo, drobinės. Tik 5-7 baidarės buvo užsieninės, sudedamos, Klepperio firmos. Paprastosios drobinės visai gerai užsirekomendavo. Jų gamybą reikia išplėsti, tik būtų geistina dengti jas kiek stipresne guma impregnuota drobe, kaip užsienių baidarių, kad jos būtų atsparesnės pradūrimams. Mūsų kelionėse susidarė gražių tradicijų. (...) Pirmo vasaros sezono pasisekimas įtrauks į keliones baidarėmis platesnes mases, be jokių skirtumų, ir naudingai padės savąjį kraštą pažinti". Matyti, kad prof. Kolupaila ragino keliauti baidarėmis Lietuvos upėmis ir ežerais ne vienos kurios organizacijos narius, bet kuo plačiausią publiką.

Po šių masinių ekskursijų 1934 m. rugsėjo 3 dieną prof. Kolupaila buvo garlaiviu nukeliavęs į Vingilonių kaimą dešiniajame Nemuno krante, netoli Nemunaičio bažnytkaimio, matuoti Nemunaičio upelio versmių debito. Toje kelionėje dalyvavo prof. Pr. Dovydaitis. Buvo sustota ir Merkinėje.

Sekančiais, 1935 metais vėl buvo gausiai keliauta. Žinome bent penkias keliones. Birželio 8-10 dienomis atlikta masinė kelionė iš Panerių dvaro, ties Vilniaus krašto administracine linija, Nerimi į Kauną. Joje dalyvavo 162 asmenys su 82 baidarėmis. Organizavo skautai, vadovavo prof. Kolupaila. Po to

Žemojoje Panemunėje 1939 m., pakeliui iš Kauno į Jurbarką. Priekyje dešinėje M. Naujokaitis, J. Milvydas. (S. Kolupailos nuotr.)

sekė mažesnio masto kelionė Nevėžiu iš Panevėžio žemyn birželio pabaigoje. Joje kartu keliavo Aldona ir Rost. Baublys ir Sergijus Baublys. Tos kelionės metu surinkta medžiaga buvo panaudota prof. Kolupailos hidrografinei studijai "Nevėžis" (Kaunas 1936 m.) papildyti. Liepos mėn. pabaigoje baidarėmis praplaukta Rytų Lietuvos ežerų grupė. Kelionėje dalyvavo, be Kolupailos ir Evelinos Kolupailaitės, dar prof. K. Pakštas, plk. J. Vintartas, inž. J. Deksnys, Rost. ir Petras Baubliai, Algis Šimkus, Kęst. Damijonaitis. Kelionė aprašyta "Gamtos Draugo" 1935 metų lapkr.-gruodžio mėn. numeryje.

Draugijos Užsienio Lietuviams Remti pirmajam kongresui, kuris įvyko Kaune 1935 m. rugpiūčio mėn. 11-13 dienomis, pagerbti buvo "baidarių paradas" nuo Aukštosios Pane-

munės iki Kauno pilies. Nemunu praplaukė 230 asmenų. DULRo talkininkai kongresą organizuojant buvo šauliai ir skautai. Užvis didžiausias skautų prisidėjimas prie kongreso programos paįvairinimo buvo baidarių parado surengimas ir skautų laužo sukūrimas. Tai buvo rugpiūčio 14 dieną — pirmąją kongreso sporto dieną. Kai tik baigėsi vandens sporto rungtynės, nuo Žaliojo tilto pasipylė gražiai išsirikiavusių 115 baidarių su prof. St. Kolupaila priešakyje. Šiame parade dalyvavo Lietuvos ir Latvijos lietuviai skautai, kariuomenės baidarininkai, šauliai, jachtklubas, jaunalietuviai ir kiti. Visos baidarės nuplaukė prie Kauno pilies. Čia baidarininkai išlipo ir gražioje rikiuotėje, iškėlę irklus atžygiavo į pilį, kur jau buvo susirinkę kongreso dalyviai, svečiai ir šiaip žiūrovų didoka minia. Čia buvo užkurtas laužas ir atlikta įvairi ir įdomi laužo programa. Šią programą vedė sktn. V. Arminaitė".[81]

Paskutinioji 1935 metų kelionė baidarėmis buvo rugsėjo mėn. pradžioje iš Salako Duseto ir Sartų ežerais ir Šventosios upe iki Jonavos, o iš ten autobusu į Kauną. Su Kolupaila keliavo Pakštas ir dar keli asmenys. Sekančiais metais, vėl su prof. Pakštu, Kolupaila plaukė Ventos ir Dubysos upėmis iki Nemuno. Liepos mėn. 16 d. nuvažiavo traukiniu į Pavenčių stotį ir grįžo namo liepos 26 dieną. Toji kelionė vėl aprašyta "Gamtos Draugo" 1936 metų rugpiūčio mėn. numeryje ir, kaip paprastai, gausiai iliustruota originaliomis nuotraukomis.

1937 metais buvo gausių tyrinėjimų, visuomeninių ir privačių kelionių po Lietuvą. Birželio mėnesyje atlikta kelionė baidarėmis su keliais bendradarbiais Energijos komiteto reikalais: patyrinėta Minijos upė. Tenai, tarp Babrungo ir Salanto intakų, Energijos komiteto buvo suplanuotos dvi hidroelektrinės stotys, numatytos pastatyti 1942-1945 metais. Jų preliminarinius projektus buvo paruošęs inž. Juozas Daniliauskas-Danys. Abiejų stočių galingumas turėjo būti 3,800 kW. Toji kelionė, kaip ir daugumas kitų iki pat 1940 metų populiariai aprašytos Kolupailos straipsniuose "XX Amžiaus"

dienraštyje. Sekančios kelionės 1937 metais atliktos autobusais su užjūrio lietuviais mokytojais po Žemaitiją ir kita su matininkais po Kauno, Alytaus ir Trakų apskritis. Po to sekė pakartotinė kelionė baidarėmis Siesartimi iš Molėtų ir Šventąja bei Nerimi iki pat Kauno. Tik tos vasaros pabaigoje nutarta pakeliauti poilsiui su nedidele draugų grupe "smagiai ir naudingai sau ir kitiems", prof. Kolupailos žodžiais. Baidarės nuvežtos traukiniais 310 km dideliu vingiu iš Kauno į Saldutiškį, o iš ten plaukta Kirdeikių, Ginučių ir Linkmenų apylinkių ežerais. Drauge keliavo: kan. Ad. Sabaliauskas, J. Vintartas, jauni geografai E. Ingaunis ir jo žmona Ada, ir studentė Ev. Kolupailaitė.

Skautų korporacija Vytis aktyviai dalyvavo minėtose baidarių iškylose, o nuo 1938 metų ir pati ėmėsi organizuoti tokias keliones, pasikvietusi vadovu savo garbės narį skautininką S. Kolupailą.[82] Pirmoji vytiečių kelionė atlikta birželio 4-6 dienomis iš Panerių į Kauną su 90 žmonių 46 baidarėse. Tuo metu korporacijai vadovavo stud. Steponas Kairys. Pakeliui buvo sustota Gegužinėje, kur juos pasitiko klebonas kun. Švogžlys-Milžinas su savo parapiečiais. Tasai kunigas buvo nuoširdus skautų globėjas. Birželio 19-21 dienomis korporantų Juozo Milvydo, Miko Naujokaičio ir Henriko Jonaičio pastangomis suorganizuota kelionė iš Anykščių į Kauną, kurioje su 28 studentų ekskursija plaukė ir prof. Kolupaila. Baidarės nugabentos geležinkeliu, o keleiviai nuvažiavo iš Kauno į Anykščius autobusu ir pradėjo kelionę vakaru rašytojo Vienuolio namuose.

Kita tos pačios vasaros kelionė buvo atlikta dail. Žmuidzinavičiaus iniciatyva šešiese: jis su dukteria Giedre, kan. Sabaliauskas, docentas Ant. Graurogkas, A. Gučas ir Kolupaila. Traukiniu pasiekus Mergalaukio geležinkelių stotelę, iš Metelių dvaro upeliais ir Obelijos, Dusios, Simno ir Žuvinto ežerais ir Šešupe pasiekta Mariampolė. Prof. Kolupailos įspūdžiai, tirštai perpinti vertinga kraštotyros medžiaga, surašyti jo reportažuose patraukliomis antraštėmis "Per Dzūkų pa-

slaptingus ežerus ir palias" ir "Žuvinte, kur daug paukščių ir degtindarių". Rugsėjo mėn. 2 d. Kolupaila dar kartą aplankė Dzūkiją su pirmojo Lietuvos geografų kongreso ekskursija, kuriai vadovavo daktarai Č. Pakuckas ir V. Viliamas. Toje kelionėje autobusu aplankyta Birštonas, Punia, Alytus, Varėna, Merkinė, Liškiava, Kapčiamiestis, Lazdijai. 1938-iems metams priklauso ir trijų dienų kelionė Vilniaus krašte, iš kurios Kolupaila parsivežė naujų informacijų ir nuotraukų iš Gardino, Trakų ir Vilniaus pilių tyrinėjimų "Židinio" žurnalui.

1939 metų gegužės 21-mą Kolupaila aplankė Aukštadvarį ir Alytų su Borisu Baubliu, o po savaitės, Sekminėse, jis plaukė Nemunu iš Kauno iki Jurbarko Vyčio korporacijos suruoštoje trijų dienų kelionėje. Keliavo tik korporantai ir Studenčių skaučių draugovės merginos, iš viso 34 asmenys su 17 baidarių. Korporacijai vadovavo Stasys Volungė-Obuchavičius, drauge keliavo K. Chmieliauskaitė, J. Milvydas, M. Naujokaitis. Į Kauną grįžo autobusu. Birželio 21-28 dienomis prof. Kolupaila vėl keliauja su kita jaunimo grupe, šį kartą su svečiais iš Amerikos: K. Baltramaičiu su žmona, F. Bložyte, S. Aleksiūnaite, K. Šerepėka, E. Martinaičiu ir jau minėtąja A. Ingauniene. Kelionė pradėta iš Dzūkijos Aukštadvario, aplankius prieškarinių laikų lietuvių veikėją gyd. Vladą Mongirdą. Baidarėmis praplaukta ežerų grandinė, Verknės ir Strėvos upės ir Nemunas iki Kauno.

Liepos 12-tą Kolupaila pradėjo savo ilgiausią kelionę po Vilniaus kraštą, drauge su studentais H. Jonaičiu ir J. Puodžiūnu. Su dviem baidarėmis traukiniais pasiekta Naročiaus stotis šiauriniame didžiausiojo Lietuvos ežero krante. Tą vasarą jau galima buvo keliauti tiesiai iš Kauno į Vilnių, užmezgus diplomatinius santykius su Lenkija, kuriai buvo lemta šeimininkauti Vilniaus krašte dar pora mėnesių. Liepos 13-tą jie perplaukė 14 km Naročiaus ežeru, pakeliui pasikalbėję lietuviškai su pakrantės ūkininku. 1920 metų sutartimi su Maskva Lietuvos siena turėjo eiti iš ežero ištekančia Naročios upe.

Prie Kernavės 1940 m., pakeliui iš Vilniaus į Kauną. (S. Kolupailos nuotr.)

Toliau Naročia ir Nerimi keliautojai pasiekė Vilnių liepos 22 d., kur aplankė Lietuvių Mokslo draugiją. Turniškėse, žemiau Vilniaus, sustojo pasižiūrėti pradėtosios hidroelektrinės stoties statybos. Paneriuose prisijungė kan. Sabaliauskas ir atplaukė į Kauną liepos 26 d.[83]

Rugpiūčio 9-tą prof. Kolupaila išvyko su H. Jonaičiu jau šeštojon tos vasaros kelionėn: traukiniu į Gardiną ir iš ten baidare iki Kauno. Toji kelionė davė papildomos medžiagos "Nemuno" monografijai. Grįžo namo rugpiūčio 20-tą.

Pagal 1939 metų spalio 10 d. sutartį su Sovietų Sąjunga Vilnius grįžo Lietuvai. Sekantį pavasarį, dar prieš visišką sovietinę okupaciją, Vyčio korporacija vėl suorganizavo masinę jaunimo kelionę baidarėmis gegužės 11-14 dienomis, kurioje dalyvavo per 190 žmonių. Kelionė pradėta Vilniuje ir per tris dienas pasiektas Kaunas. Karo muziejuje visi dalyvavo tra-

dicinėse iškilmėse prie Nežinomojo Kareivio paminklo. Prof. Kolupaila pasakė trumpą kelionės apžvalginę kalbą, o vyr. skautininkas J. Šarauskas visus pasveikino. Tai buvo paskutinė laisvosios Lietuvos jaunimo manifestacinė organizuota kelionė. Po mėnesio sovietų tankai užėmė Kauną ir visą kraštą, o J. Šarauską su tūkstančiais kitų lietuvių areštavo sovietinė milicija. Vyčio korporacijos veikla buvo sustabdyta drauge su visa Lietuvos Skautų Sąjunga ir kitomis patriotinėmis organizacijomis.

Per tuos šešerius metus nuo 1934 metų suregistruota per dvidešimt Kolupailos kelionių po Lietuvą, daugiausia baidarėmis. Dalis jų buvo atostoginės poilsio kelionės, kitos tyrinėjamojo pobūdžio, bet jos visos davė progų prof. Kolupailai iš arti pažinti šiaip jau sunkiau pasiekiamus Lietuvos vandenis. Tas žinias profesorius panaudojo ne tik populiariems kraštotyrinio pobūdžio reportažams, bet ir savo hidrografinėms studijoms. Savo patyrimu Kolupaila dalijosi su jaunimu ir visuomene, paruošdamas eilę kraštotyros ir kelionių vadovų. Jo knygos "Mūsų vandens keliai (1933 ir 1938 metų laidos), "Lietuva gintaro ir kryžių šalis" (1935 m.), "Nevėžis" (1936 m.), "20 kelionių po Kauno apskritį" (1937 m., drauge su dr. K. Avižoniu ir prof. Ig. Končium) ir "Nemunas" (1940 m., pirma perleidus per "Kosmos" žurnalą) buvo pionieriški tos srities darbai Lietuvoje. Be tų faktinės informacijos iliustruotų leidinių, prof. Kolupaila pasidarbavo, žodžiu ir raštu ragindamas visuomenę keliauti po savąjį kraštą ir jį geriau pažinti. Dar 1923 ir 1924 metais jis rašė tuo reikalu dienraščiams. 1930 metų "Židinyje" paskelbė išsamų straipsnį "Kraštotyra ir turizmas", sakydamas. "Kad mylėtum savo kraštą, kad būtum patriotas neiškraipyta to žodžio prasme — tam reikia jį pažinti". Po to iki 1940 metų Kolupaila parašė bent 16 to pobūdžio straipsnių žurnalams ir dienraščiams (žr. bibliografiją). 1956 metų viename laiške Kolupaila prisiminė, palikęs Lietuvoje reportažų rinkinį "Su irklu per Lietuvos vandenis". Matyt, jis buvo suplanavęs knygą iš skelb-

tųjų straipsnių spaudoje, gal būt, su papildymais ir daugiau iliustracijų. "Lietuviškojoje Enciklopedijoje" atspausdinti Kolupailos straipsniai "Camping" (IV t., 1936 m.) ir "Ekskursijos" (VII t., 1939 m.). 1938 metų balandžio 3 d. V. D. universiteto salėje buvo Draugijos Užsienio Lietuviams Remti akademinio skyriaus diskusijos turizmo klausimu. Jose pasisakė, be prof. S. Kolupailos, dar prof. Ig. Končius, ats. gen. Teod. Daukantas, dail. A. Žmuidzinavičius, dr. Vl. Viliamas.[84]

Prof. Kolupaila galėjo su pagrindu džiaugtis, kad jo ir bendraminčių propaganda daugiau keliauti po Lietuvą ir naudoti tam tikslui baidares susilaukė greito ir plataus pritarimo. Automobiliai ir motociklai tada dar nebuvo masiškai prieinami, o baidarės buvo pigios, leido įsiskverbti į gražiausius Lietuvos gamtos kampelius ir drauge buvo sveika sportiška atvanga miestų gyventojams, pirmiausia studentams ir mokiniams. Bene 1927 metais "Skautų Aidas" atspausdino brolių Baublių suprojektuotų medinių baidarių konstrukcinius brėžinius. Joms tereikėjo vietinės gamybos impregnuoto audeklo apvalkalo, buvo lengvai pasigaminamos naminėmis priemonėmis. Netrukus savų baidarių gamyba ištobulėjo ir paplito po visą kraštą. Grupinės kelionės Lietuvos ežerais ir upeliais daugeliui paliko neužmirštamų įspūdžių su dėkingumu jų iniciatoriui ir vadovui. A. Ingaunienė rašė: "Greit prabėgo savaitė saulėtų dienų melsvo ežero paviršiuje baltoje baidarėje. Ir dažnai menu tas dienas. Gal klausit: Ar buvau aš Suomijos ežeringame krašte? Ne! Tik tėviškės žemėje. (...) Nauji vaizdai, įspūdžiai, džiaugsmai ir vargai.775 Pripratusiam prie patogumų, tiesa, čia bus sunkiau. (...) Tikėkimės, kad turizmas paplis mūsų krašte, bus ir šioj srityj įvesta daugiau patogumų. Bet mums, kai keliautojų daugumas buvo skautai — nesudarė didelio vargo, tik atvirkščiai — teikė malonumo. Pietavom lauke. Susikuriam laužą. Pora akmenų ir — mūsų virtuvė. Atidarom "Maisto" konservus. Viršelį permaunam šakaliu, statom ant akmenų — verda. (...) Čia kiekvienas ras savo mėgiamą užsiėmimą iš kalbotyros, etnografijos, geogra-

fijos ir t. t. ar sporto mėgėjas, fotografas, žvejotojas, nuotykių mėgėjas... Šiai ekskursijai vadovavo prof. S. Kolupaila. Už suteiktą mums tokią progą tikrai esam dėkingi, nes grįžome iš tų gražiųjų ežerų labirintų ir fiziškai ir dvasiškai sustiprėję".[85] Po vienos nusisekusios jaunimo ekskursijos Nevėžiu, kurioje prof. Kolupaila nedalyvavo, P. Klemas savo reportaže pastebėjo: "Prof. Kolupaila, matydamas tokį vaizdą, iš džiaugsmo, kad tiek daug susilaukė pasekėjų, savo kaily nesitvertų. Ir yra kuo džiaugtis. Jo idėja Lietuvos upėse ir ežeruose jau tampa kūnu".[86]

Su malonumu prisimena keliones su kolega Kolupaila ir vyresnieji jo bendrakeleiviai. Prof. Kazys Pakštas rašė: "... prikeldavo gražius prisiminimus, kuomet su prof. S. Kolupaila plaukėme Šventąja ir kartais vis išsivirdavome arbatos. Profesorius tuomet mane įtikino, kad arbata yra geras vaistas nuo daugelio vidurinių negalavimų. Tad arbatos stiklą vis pakeldavau jo garbei".[87] Prof. Dirmantas, rašydamas nekrologą[88] Kolupailai mirus, iš esmės vertina jo gausiąsias keliones: "Ypačiai pasiryžo moksliškai ištirti Lietuvos vandenis. Šiam darbui skirdavo net atostogų laiką: užuot beprasmiškai kepinęsis saulėje ar voliojęsis Palangos paplūdimy, suverbuodavęs draugų būrelį ir su jais lengvomis baidarėmis skriedavo upėmis iš vieno ežero į kitą, rinkdamas atitinkamą mokslinę medžiagą. (...) Kelionėse daug fotografuodavo. Ypač vandenis. (...) Pasirinko savo sričiai ir Lietuvos sąlygoms pritaikytą sveiką, malonią vandens sporto rūšį ir tuo būdu dar geriau negu iš žemėlapių pažino — ištyrė mūsų mažuosius vandens kelius".

Baigiant šią prof. Kolupailos kelionių po Lietuvą apžvalgą, dera pacituoti jo paties patarimą: "Ragindamas akademinį jaunimą keliauti, ypač plaukioti baidarėmis, noriu priminti, kad keliautojai turi ypatingai saugoti savo gerą vardą: su žmonėmis ir su gamta reikia elgtis mandagiai, džentelmeniškai".[89]

B. TARPTAUTINĖS MOKSLINĖS KONFERENCIJOS

Profesoriui St. Kolupailai teko atstovauti atitinkamoms Lietuvos įstaigoms geodezinėse, hidrologinėse ir energijos konferencijose užsieniuose tarp 1924 ir 1939 metų bent aštuoniolika kartų. Tais reikalais jis važiavo iš eilės Rusijon, Suomijon, Latvijon, Švedijon, Estijon, Ispanijon, Lenkijon, Vokietijon, Anglijon ir į Jungtines Amerikos Valstybes, kai kur po keletą kartų. Delegatas Kolupaila visada buvo aktyvus: skaitydavo paskaitas ar pranešimus, dalyvaudavo diskusijose ir organizaciniame suvažiavimų darbe. Skaitytieji referatai ir pasisakymai, kaip matyti iš bibliografijos, buvo atspausdinti įvairių kalbų suvažiavimų darbuose.

Ypatingos reikšmės Lietuvos geodeziniams darbams turėjo Pabaltijo Geodezinė komisija, kurios steigiamojoje konferencijoje Helsinkyje 1924 metais, antrojoje konferencijoje Stockholme 1926 m. ir trečiojoje Rygoje 1927 m. prof. Kolupaila atstovavo Lietuvai, kaip jos pagrindinis delegatas su balsavimo teise. Tose konferencijose dalyvavo dar po vieną ar daugiau delegatų iš Lietuvos, bet pranešimus skaitė ir diskusijose kalbėjo tik Kolupaila.[90]

Įdomu smulkiau pasekti, kaip tada, 1924 metais, dar tik 32 metų amžiaus hidrologas Steponas Kolupaila, pagal išeitąjį mokslą geodezijos inžinierius, pasireiškė tarp geodezijos specialistų. Konferencijos tikslas buvo panagrinėti ir sutarti bendros trianguliacijos ir kitokių geodezinių bei astronominių matavimų sistemą aplink Baltijos jūrą. Iniciatorius buvo Suomijos Geodezinio instituto direktorius prof. Ilmari Bonsdorff, tad ir pakvietimus į pirmąją geodezinę konferenciją siuntė Suomijos užsienio reikalų ministras J. H. Vennola per kviečiamųjų valstybių diplomatinius pasiuntinius 1923 metų pavasarį. Lietuvos vardu pakvietimą priėmė įgaliotas

ministras Skandinavijos kraštams ir Suomijai Ignas Jurkūnas-Šeinius savo 1923.VIII.10 raštu, pranešdamas Lietuvos vyriausybės sutikimą atsiųsti konferencijon "specialistus diskutuoti trianguliacijos darbų suderinimą". Kitu raštu 1924. IV.7 Lietuvos pasiuntinys Helsinkyje pranešė Suomijos užsienio reikalų ministrui, kad Lietuvos vyriausybės įgalioti delegatai konferencijoje būsią "M. Steponas Kolupaila, Professeur à l'école agro-technique de Dotnava et M. Stasys Dirmantas, Professeur én geodésie a la Faculté technique de l'Université de Kaunas".

Konferencija vyko Helsinkyje, vyriausybės rūmuose, 1924 metais nuo birželio 28 iki liepos 2 dienos. Dalyvavo. Suomijos, Vokietijos, Estijos, Latvijos, Lietuvos, Lenkijos ir Švedijos šešiolika delegatų. Iš kiekvienos valstybės po vieną delegatą buvo su balsavimo teise (stimmberechtigtes Mitglied), o kiti kaip ekspertai. Konferenciją atidarė Suomijos užsienio reikalų ministras — jau kitas Procopé, dalyvaujant ir visų tų valstybių diplomatiniams atstovams. Konferencijos delegatai prisistato, pasakydami po trumpą sveikinimo žodį. Kalbama vokiškai, tik min. Procopé ir Lenkijos delegatas kalbėjo prancūziškai. Kolupaila sveikina iš eilės ketvirtas. Čia jo prakalbos tekstas, verstas iš vokiečių kalbos:

"Esu laimingas, galėdamas pasveikinti įvairių valstybių, esančių aplink Baltijos jūrą, delegatus čionai, mūsų didžiai kultūringo šiaurės kaimyno Suomijos žemėje. Šios valstybės turi daug bendrų interesų, tačiau jos permažai bendradarbiavo ne tik politine prasme, bet ir mokslinėse srityse, kuriose neturėtų būti vietos politiniams ginčams arba, geodeziškai išsireiškiant, "anomalijoms". Aš tikiuosi, kad po šių pirmųjų žingsnių seks tolimesnis mokslinis bendradarbiavimas, kuris sujungs mūsų kraštus ne tiktai trigonometriškai, bet ir politiniais bei kultūriniais ryšiais. Už pakvietimą šion konferencijon reiškiu padėką savo tėvynės vardu".[91]

Pirmosios dienos popietiniame posėdyje Kolupaila padarė pranešimą, kaip ir kitų valstybių delegatai, apie trianguliaci-

jos padėtį savajame krašte. Jam teko pripažinti, kad toje srityje Lietuva turėjo tik mažos vertės neišbaigtą signalų tinklą, kurio schemą ir matavimų duomenis tikėjosi gauti iš Vokietijos. Tai buvo Pasaulinio karo palikimas. Trianguliacijos darbams Lietuva tada neturėjo nei instrumentų, nei pakankamai specialistų. Liepos 1 dieną, atėjus Lietuvos delegato eilei pirmininkauti konferencijos posėdžiui, Kolupaila paprašė Estijos delegatą dr. Erich Schoenbergą jį pavaduoti, nes daktaras "geriau valdąs vokiečių kalbą". Konferencijos diskusijose prof. Kolupaila kalbėjo 12 kartų — visada trumpai, kondensuotai. Pavyzdžiui, birželio 30-sios posėdyje, Vokietijos delegatui prof. dr. Kohlschuetteriui iš Potsdamo Geodezijos instituto išsamiai paaiškinus projektą, kur turėtų būti statomas trianguliacijos signalų tinklas, pirmininkas klausė Lietuvos delegato (Herrn Vertreter von Litauen) nuomonės tuo reikalu ir paklausė, kiek signalų būsią Lietuvoje. Kolupaila atsakė, kad Herr Kohlschuetterio pasiūlymas pravesti matavimus kiek toliau nuo jūros, krašto gilumon, esąs mums priimtinas. Toliau jis pareiškė: "Manau, kad mūsų teritorijoje (Lietuvoje) būsią 8 taškai, nes vesime dvigubą grandinę. Kraštinės ilgis būsiąs apie 25 kilometrai. Kiekvienu atveju mums reikės statyti nedaugiau, kaip 10 signalų". Po to sekė Latvijos delegato pasisakymas tuo pačiu klausimu. Paskutiniajame posėdyje Kolupaila pasiūlė, kad konferencija priimtų rezoliuciją ir precizinės niveliacijos tinklui aplink Baltijos jūrą sudaryti. Pirmininkaujantis prof. Karl Rosen iš Švedijos padėkojo Kolupailai už šį "labai svarbų pasiūlymą" ir pravedė tokį nutarimą: "Praezisionsnivellement (II 3b). Professor Kolupaila betont die Bedeutung eines Praezisionsnivellements sowohl fuer die geodaetische Forschung als auch fuer praktische Zwecke. Die Konferenz spricht den Wunsch aus, dass eine gesechlossene Kette von Praezisionsnivellements rings um die Ostsee geschaffen werden moechte".[92] Tokiu būdu Lietuvos delegato Kolupailos pasiūlymu Pabaltijo Geodezinės komisijos darbų programon buvo įtraukta ir precizinė niveliacija.

Konferencija nutarė rekomenduoti savo vyriausybėms, kad jos vieningai vykdytų geodezinius ir su jais susijusius darbus aplink Baltijos jūrą, kad paskirtų po vieną delegatą su balsavimo teise ir pagal reikalą daugiau ekspertų be balsavimo teisės steigiamojon Pabaltijo Geodezinėn komisijon, kuri prižiūrėtų matavimo darbus ir kasmet susirinktų konferencijon. Komisija buvo sudaryta iš pirmosios konferencijos delegatų su sąlyga, kad jie būtų patvirtinti savųjų vyriausybių. Konferencijos protokolą pasirašė septyni delegatai, Lietuvos vardu: majoras Dirmantas. Pabaltijo Geodezinės komisijos prezidentu išrinktas švedas prof. Karl Rosen, viceprezidentu lenkas prof. Th. Banachiewicz, generaliniu sekretorium suomis prof. Ilmari Bonsdorff. Kolupaila buvo patvirtintas komisijos nariu ir vėl atstovavo Lietuvai sekančiose dviejose konferencijose, kurias paminėsime čia kiek trumpiau.

Antroji Pabalt. Geod. konferencija įvyko Stockholme 1926 metų rugpiūčio 10-14 d. Kolupaila turėjo du ekspertus savojoje delegacijoje: inžinierius geodezininkus Antaną Krikščiūną ir Petrą Butrimą. Kartu su septyniomis valstybėmis iš pirmosios konferencijos čia jau dalyvavo Danija ir tada laisvas miestas Dancigas, iš viso 9 delegacijos. Gener. sekr. I. Bonsdorff pranešė apie Pabaltijo Geodezinės konvenciją, kurios projektą buvo paruošusi Suomijos užsienių reikalų ministerija 1924 m. rudenį. Toji konvencija, pasirašyta visų devynių dalyvaujančių valstybių diplomatinių atstovų, nusakė Pabalt. Geod. komisijos įkūrimą, struktūrą ir uždavinius. Lietuvos vardu konvenciją svarstė ir pasirašė Jurgis Savickis, chargé d' affaires Helsinkyje 1925. XII. 31. Bonsdorffas taip pat pranešė, kad Pabalt. Geod. komisijoje neįvyko pasikeitimų: visi nariai lieka tie patys, dalyvavę pirmojoje konferencijoje. Rugpiūčio 11 dienos rytiniame posėdy prof. Kolupaila padarė pranešimą apie įstaigas ir asmenis Lietuvoje, kuriems pavesta vykdyti konvencijos numatytuosius geodezinius darbus. Jis dar kalbėjo diskusijose šešis kartus. Antrosios konferencijos protokolą pasirašė visi pagrindiniai

delegatai, po vieną iš kiekvienos valstybės. Posėdžiai vyko parlamento rūmuose. Svečiai buvo nuvežti automobiliais į Upsalą ir ekskursijon garlaiviu. Vieni pietūs buvo senos tradicijos "Den Gyldene Freden" restorane, kur paprastai susirenka Nobelio premijų komisijos.

Trečioji Pabalt. Geod. konferencija įvyko Rygoje 1927 m. gegužės 20-23 d. Lietuvos delegaciją sudarė: "Professor Steponas Kolupaila, Universitaet Kaunas, stimmberechtigt. Ingenieur Antanas Krikščiūnas, Chef der topographischen Abteilung des Generalstabes Kaunas. Dozent Stasys Dirmantas, Universitaet Kaunas. Dozent Bernhardas Kodatis, Universitate Kaunas".[93] Ir kitas delegacijas sudarė mokslinių, civilinių ir kariškų geodezijos įstaigų pareigūnai. Pirmąją konferencijos dieną Kolupaila padarė pranešimą apie geodezijos darbus Lietuvoje jau Pabaltijo Geodezinės konvencijos rėmuose ir painformavo apie administracinius pasikeitimus, perkėlus tų darbų vykdymą iš Žemės Ūkio ministerijos į Karo Topografijos skyrių. Jis dar referavo jau paruoštą trianguliacijos tinklo projektą, kurio du schematiniai planai vėliau buvo atspausdinti trečiosios konferencijos darbų tome. Prof. Kolupaila kalbėjo apie Lietuvos universiteto astronomijos katedros darbus, kurios astronominės observatorijos vedėjas B. Kodatis irgi dalyvavo konferencijoje. Protokolų ir konferencijos raportų tikrintojais (Bestaetiger) išrinkti Kolupaila, Latvijos delegatas doc. E. Laimininš ir Danijos prof. N. E. Noerlund.

Lietuva buvo pirmoji konvencijos valstybė, atlikusi numatytąją trianguliacijos programą, vadovaujant pulkininkui inž. Ant. Krikščiūnui. Pagrindinė bazė 6,7 km ilgio ties Švėkšna (Žemaitijoje) buvo matuota 1929 metais ir pripažinta pati tiksliausia iš aštuonių Pabaltijo bazių. Jos matavime dalyvavo ir komisijos gen. sekr. Ilmari Bonsdorff iš Suomijos. 1934 metų lapkričio 14 d. prof. Bonsdorff buvo išrinktas Vyt. Did. universiteto Technikos fakulteto garbės daktaru-inžinierium. Mūsų Technikos fakultetas iš viso turėjo du garbės daktarus:

pirmasis buvo inž. Petras Vileišis. Prof. Kolupaila buvo Bonsdorffo promotoriumi iškilmingajame fakulteto posėdy, dalyvaujant korporacijų vėliavoms ir svečiams.[94] Sekančiose (po 1927 metų) Pabaltijo geodezinėse konferencijose Kolupaila nedalyvavo. 1935 metais Kaune įvyko Antroji Pabaltijo geodezistų, matininkų ir kultūrtechnikų konferencija, kurioje dalyvavo 60 latvių ir 30 estų. Kolupailos reportažas atspausdintas "Židinyje".

Nuo 1926 metų prof. Kolupaila įsijungė kaip Lietuvos delegatas ir konferencijų kuratorius į Pabaltijo Hidrologines ir Hidrometrines konferencijas. Tuose suvažiavimuose dalyvavo visų apie Baltijos jūrą esančių valstybių atstovai, tik paskutiniojoje 1938 metais jau nebedalyvavo Sovietų Sąjunga. Pirmoji konferencija įvyko Rygoje 1926.V.26-28, antroji Taline 1928.VI.17-22, trečioji Varšuvoje 1930 m. gegužės mėn., ketvirtoji Leningrade 1933 m. balandžio mėn., penktoji Helsinkyje 1936.VI.9-13 ir šeštoji Lubecke 1938.VIII.15-20. Visose konferencijose Kolupaila skaitė po du ar tris pranešimus apie hidrologinius darbus Lietuvoje. Jie atspausdinti konferencijų darbuose vokiečių kalba, o vienas kitas dar ir prancūzų ar rusų kalbomis (žr. bibliografiją). Pabaltijo H. ir H. konferencijose buvo svarstomi nauji sumanymai. Pavyzdžiui, prof. Kolupailos sugalvotas ir išbandytas metodas žiemos debitams skaičiuoti buvo svarstomas keliais atvejais ir pagaliau daug kur, net ir Vengrijoje, praktiškai panaudotas.[95]

1928 metų balandžio mėn., prof. Kolupaila lankėsi Leningrade II-me Sovietų S-gos hidrologų kongrese. Tada jam pavyko rasti ir nusikopijuoti svarbiausius duomenis iš 1910 metais rusų atliktųjų Nemuno kilpos ties Birštonu tyrinėjimų ir 1911 metų prof. Merčingio paruoštojo Verknės kanalo projekto. Tuos duomenis Kolupaila paskelbė 1929 metais.[96] Leningrado konferencijoje 1933 metais Kolupaila buvo drauge su prof. K. Pakštu. Po to jiedu užsuko į Minską, tikėdamiesi aplankyti Nemuno versmes Gudijoje. Nors Gudų Mokslo Akademijos vadovybė ir buvo pritarusi tam sumanymui, jie-

du negavo valdžios leidimo sumanytajai ekskursijai ir turėjo pasitenkinti, stebėdami Nemuno aukštupio baseiną iš vagono lango pakeliui iš Minsko į Lietuvą.[97]

Helsinkyje 1936 metais Lietuvos delegaciją sudarė, be Kolupailos, dar K. Pakštas ir Vandens kelių direktorius K. Rimkus. Liubecke drauge buvo inž. L. Mingaudas. Čia be savo eilinio referato apie debitų kreives, vokiečiams iš anksto pakvietus, Kolupaila skaitė generalinį referatą apie Pabaltijo upių didžiausius vandens debitus pagal anketomis surinktus naujausius duomenis ir buvo konferencijos prezidiume.[98] Sekanti, septintoji Pabaltijo Hidrologinė konferencija buvo pakviesta Lietuvon 1941-iems metams, bet dėl karo ji nebegalėjo įvykti.

Tyrinėdamas Lietuvos upių energijos išteklius ir dirbdamas Energijos komitete, prof. Kolupaila domėjosi ir tarptautinėmis energijos konferencijomis, kuriose buvo svarstomi energijos ūkio klausimai. Pirmoji pasaulinė energijos konferencija buvo sukviesta Londone 1924 metais, bet tenai Lietuva nedalyvavo. Buvo įkurta Pasaulinė Energijos konferencija (World Power Conference), kurion Lietuva įsijungė nuo 1936 metų. Kolupaila dalyvavo dviejose pasaulinėse Energijos konferencijose — suvažiavimuose: II-jame Berlyno 1930 metų birželio mėn. ir III-jame Vašingtone 1936 m. rugsėjo mėnesį. Be to, jis atstovavo Lietuvai trijose regijoninėse energijos konferencijose: Barcelonoje 1929 m., Stockholme 1933 m. ir Rygoje 1937 m. Barcelonos konf. buvo skirta vandens energijos pilno išnaudojimo klausimams. Čia prof. Kolupaila davė referatą apie žiemos nuotakio apskaičiavimo metodus (vokiečių kalba; atspausdinta su anglų ir prancūzų kalbų santraukomis). Berlyno konferencijoje Kolupailos referato tema buvo "Energijos ūkio uždaviniai Lietuvoje".

Apie trečiąją pasaulinę Energijos konferenciją Vašingtone 1936.IX.7 - 12 d. Kolupaila parašė šiek tiek atsiminimų.[99] Čia 192 delegatai atstovavo 51 valstybei. Užsienio dalyvių buvo 588 ir per 1500 iš Jungt. Amerikos V-bių. Lietuvą re-

prezentavo Lietuvos Energijos komiteto pirmininkas prof. Jurgis Čiurlys ir prof. S. Kolupaila. Konferencijos iškilmingajame posėdyje rugsėjo 11 dieną kalbėjo JAV prezidentas F. D. Rooseveltas. Svečių delegatų kalbėjo šeši, jų tarpe Lietuvos delegatas Čiurlys. Prez. Roosveltas mygtuku paleido į darbą ką tik baigtos didžiosios Hooverio užtvankos Colorado upėje pirmąją turbiną. Konferencijos pirmininkas buvo dr. William F. Durand, tada jau 77 metų amžiaus Stanfordo (Kalif.) universiteto profesorius.[100] Dar prieš konferenciją Kolupaila su kitais dalyviais aplankė Tennesee slėnio statybas ir posėdžiavo Knoxvillėje. Čia jo iniciatyva buvo parašyta rezoliucija, kuri atspausdinta konferencijos darbuose su 32 valstybių delegatų parašais. Kolupailos parašas Lietuvos vardu ėjo abėcėlės tvarka tarp Japonijos ir Meksikos. Po konfeferencijos Vašingtone prof. Kolupaila keliavo 20-ties dienų transkontinentiniame ture po Kanadą ir JAV-bes. Dalį kelionės jį lydėjo lietuvis teisėjas Kriaučiūnas — Kay.

Tose kelionėse Kolupaila aplankė lietuvių išeivių laikraščių redakcijas ir skaitė keletą paskaitų apie Lietuvą. Čikagiškis "Draugas" dar prieš konferenciją Vašingtone informavo apie abu Lietuvos atstovus šiame pasauliniame Energijos kongrese, pristatydamas inž. J. Čiurlį kaip "Lietuvos žemės turtams tirti komiteto pirmininką ir vyriausią Lietuvos geležinkelių direktorių", o prof. Kolupaila kaip "mokslininką, kurio vardas toli žinomas už Lietuvos ribų" (Drg., 1936.IX.5, Nr. 211, p. 3). Rugsėjo 12 d. Kolupaila kalbėjo Baltimorės lietuvių klube, spalio 8 — Brooklino lietuvių profesionalų draugijoje, spalio 9 d. ten pat parapijos salėje ir radijo programoje, spalio 11 d. Elizabeth, N. J., lietuvių parapijos salėje, spalio 12 ir 13 d. vėl Brooklino lietuvių radijo programose. Prieš tai jis dar sustojo Čikagoje, kur padovanojo "Draugo" redakcijai savo "Nevėžio" knygą ir "Lietuva — gintaro šalis" brošiūrą (Drg., 1936.IX.21, Nr. 223, p. 6).

Grįžęs iš Amerikos, Kolupaila išleido knygutę "Milžiniškos Š. Amerikos hidrotechnikos problemos" (Kaunas 1937

m.), kurią dedikavo prezidentui Rooseveltui ir jam pasiuntė. Iš to ir ankstesnių prof. Kolupailos iniciatyvos veiksmų matyti, kaip jis sugebėdavo nelikti nepastebėtas, o vis rasdavo progų išeiti priekin ir tuo būdu garsinti Lietuvą.

1937 m. kovo 8-9 d. Kolupaila atstovavo Lietuvos Energijos komitetui Pabaltijo valstybių — Estijos, Latvijos ir Lietuvos Energijos komitetų konferencijoje Rygoje. Čia, Latvijos Energijos komiteto pakviestas, prof. Kolupaila padarė pranešimą apie konferenciją Vašingtone. Kovo mėn. 9 d. jis dar kalbėjo apie Š. Amerikos kaimo elektrifikaciją Latvijos Žemės Ukio Rūmuose Rygoje ir aplankė Dauguvos hidroelektrinės stoties statybą Kegume. 1939 metais Kolupaila ir Mingaudas paruošė ir atspausdino referatą apie mažąsias Lietuvos hidroelektrines stotis numatytajai, bet neįvykusiai Pabaltijo Energijos komitetų konferencijai vėl Rygoje.

Nuvykęs į regioninę Energijos konferenciją Ispanijoje 1929 metais, prof. Kolupaila dar dalyvavo tarptautiniame okeanografijos, jūrų hidrografijos ir kontinentalinės hidrologijos kongrese Sevilijoje, kur skaitė paskaitą, atspausdintą to kongreso darbuose ir išleistą 30 puslapių atspaudu prancūzų kalba ("Ecoulement des cours...", Madrid, 1931).

1936 metais Kolupaila ypatingai daug važinėjo į tarptautinius kongresus, nes be minėtųjų Helsinkyje ir Vašingtone, tais metais jis dar buvo nuvykęs į šeštąjį Tarptautinės sniego ir ledynų komisijos suvažiavimą Edinburge, Skotijoje. Čia jis vėl skaitė paskaitą apie upių nuotakį po ledu, kuri vėliau atspausdinta anglų kalba to suvažiavimo darbuose, išleistuose Rygoje 1938 metais.

Tarptautinio pobūdžio Stepono Kolupailos veiklai priklauso ir jo darbas Tarptautinės mokslinės hidrologijos sąjungos 1934 metais suorganizuotajai hidrologinei bibliografijai. Pagal Prahos profesoriaus J. Smetanos Čekoslovakijoje pasiūlytą standartą kiekviena iš 33-jų dalyvaujančių valstybių turėjo kasmet paruošti savosios bibliografijos sąsiuvinį,

iš kurių sąjungos centras Pithiriere sudarydavo metinį tomą. Kolupailos buvo paruošti septyni metiniai rinkiniai (už 1934-1940 m.). Penki atspausdinti, kaip "Žemėtvarkos ir Melioracijos" žurnalo priedai ir du paskutinieji "Bibliografijos Žiniose". Tie sąsiuviniai buvo lietuvių ir prancūzų kalboms (Bibliographie hidrologique. Lithuanie). Toje tarptautinėje bibliografijoje nedalyvavo Sovietų Sąjunga, Suomija, Kanada, o Jungt. Amerikos Valstybės išsijungė nuo 1941 metų, imdamos leisti savo atskirą hidrologinę bibliografiją. Daugelis kitų valstybių tą darbą tęsė po II pasaulinio karo, kaip Prancūzija, Vokietija, Lenkija, bet jau be okupuotųjų Pabaltijo valstybių.[101]

Lietuvos valdžia rėmė savo institucijų atstovų keliones į tarptautinius kongresus. Taip ir prof. Kolupailos kelionės būdavo apmokamos, kiek jos rišosi su universiteto ar kitų įstaigų reprezentavimu. Bet savo kelionei į Jungt. Amerikos V-bes 1936 metais jis negavo specialių lėšų ir pats apsimokėjo išlaidas. Bet ir šiuo atveju jis ne poilsiavo Amerikoje, o aktyviai dalyvavo kongreso darbuose.

C. LIETUVOS SPAUDOJE

Profesorius Kolupaila informavo ir įtaigojo visuomenę ne tik paskaitomis, bet ir savo gausiais straipsniais bei reportažais specialiojoje ir bendrinėje spaudoje. Rašė jis ne kaip žurnalistas, o kaip mokslininkas su plačiais visuomeniniais interesais. Žinoma, pagalvodavo St. Kolupaila ir apie tai, kad jo mintys ir patirtieji įspūdžiai nepraeitų su ta diena, o išliktų ateičiai. Atspausdinsi, tai išliks ir būsimosioms kartoms — kalbėdavo profesorius savo bendradarbiams ir studentams, ragindamas juos rašyti spaudai. Apie jaunojo Kolupailos įsijungimą į lietuvių spaudą 1922-1924 metais jau rašėme Dotnuvos laikotarpio skyrelyje. Persikėlęs gyventi į Kauną, jis įsisiūbavo vis dažniau rašyti ir spausdintis. Prof. Kolupai-

los plunksna pasiekė didžiausios produkcijos moksliniuose ir publicistiniuose darbuose 1937-1939 trimetyje: suskaičiuojame 151 bibliografinę poziciją, beveik po vieną kas savaitę. Iš to skaičiaus 38 dalykai tenka moksliniams darbams, 40 Lietuviškajai Enciklopedijai, 11 straipsnių svetimomis kalbomis. Tie skaitmenys, kaip ir žemiau duodama nepriklausomybės metų prof. Kolupailos spausdintų darbų santrauka, nėra visiškai pilni. Nepavyko užtikti ir bibliografijon įrašyti jo straipsnių šiuose žurnaluose: "Geležinkelininkas", "Foto Mėgėjas", V. D. Universiteto Žinios ir dienraščiuose "Lietuvos Aidas", "Diena". Tie leidiniai yra paminėti St. Kolupailos biografijoje "Lietuvių Enciklopedijoje". Bibliografuotoje periodikoje galėję likti ir kitų spragų, nes ir peržiūrėtieji komplektai nebuvo pilni. Negauta ir Spaudos Fondo leistosios "Lietuviškosios Enciklopedijos" "X-jo tomo 10 sąsiuvinių (1942-1944 metų).

Negalėdamas sutilpti savo siauroje techninėje specialybėje, prof. Kolupaila daug skaitė ir stengėsi pažinti pasaulį iš pirmųjų šaltinių savo kelionėse ir plačiuose kontaktuose su žmonėmis. Įsigytomis enciklopedinėmis žiniomis jis dalijosi ypatingai su jaunimu savo paskaitose ir spaudoje, o pradėjus leisti "Lietuviškąją Enciklopediją" Kaune 1933 metais, jis nuo pat pradžios įsijungė uoliu bendradarbiu. Rūpindamasis Juozo Kapočiaus užsimotąja leisti "Lietuvių Enciklopedija" Amerikoje, prof. Kolupaila įsijungė į spaudos diskusijas tuo reikalu ir prisiminė kauniškės enciklopedijos pradžią. Jis rašė: "Kaip buvęs vienas ištikimiausiųjų "Lietuviškosios Enciklopedijos" bendradarbių nuo jos pradžios 1930 metais, puikiai prisimenu mūsų spaudos polemiką tuo reikalu. Kai kurių oponentų nuomonės buvo ir tada lygiai tos pačios. Vos nepradėta leisti dviejų enciklopedijų lygiagrečiai! Leidykla skundėsi nepakeliamomis išlaidomis, nepasitikėjo prenumeratoriais. Buvo leidžiama sąsiuviniais, po vieną kas mėnesį. (...) O kai išėjo keli tomai, pritrūko pirmųjų: leidykla vis kartojo kelis sąsiuvinius, neoficialiai. Užsiprenumeruoti Enciklopedi-

ją tebuvo galima per dideles pažintis ir protekciją. Tai rodo, kad visuomenė įvertino enciklopediją ir išaugo ligi jos! (...) Nepamirškime tačiau, kad enciklopedijos leidimas sudaro žymų įvykį nedidelės tautos kultūros istorijoje. Suglaustų straipsnių ruošimas reikalauja žinių, literatūros, kartais specialių studijų. Turiu prisipažinti, kad "Lietuviškoji Enciklopedija" buvo tas akstinas, kuris mane skatino rinkti lituanistinę medžiagą, keliauti, lankyti reikalingas vietas, tirti upes ir ežerus. Turėjau turtingą Lietuvos vaizdų kolekciją: viename iš tomų buvo apie 200 mano nuotraukų!".[102] Kitoje vietoje prof. Kolupaila vėl rašė apie tą kauniškę "Liet. Enciklopediją": "Reikia pripažinti, kad L. Enciklopedijos redakcija sugebėjo išlaikyti bešališkumą net kai kuriais ypatingais jautriais skirtingų pažiūrų žmonėms klausimais. (...) Ypatingai ryškiai matyti mūsų Enciklopedijos moralinis lygis, kai imi ją lyginti su išsigimusios moralės Sovietų enciklopedija". (Toliau duodami pavyzdžiai šiam tvirtinimui pailiustruoti).[103]

Iki pat savo gyvenimo galo prof. Kolupaila išliko uolus ir tikslus enciklopedininkas tiek spaudoje, tiek konkrečiai bendradarbiaudamas enciklopedijose. Šios knygos bibliografijon įrašyti tik tie jo straipsniai Spaudos Fondo "Liet. Enciklopedijoje", kiek jų buvo suminėta kiekvieno tomo pradžioje. Tokių suskaičiuota devyniuose tomuose 82, bet atspausdintas jų žymiai daugiau smulkesnių, neįrašytų tomų rodyklėse.[104]

Prof. dr. Stepono Kolupailos spausdintų darbų ir populiarių straipsnių Lietuvoje ir užsieniuose nuo 1921 metų iki 1940 metų birželio 15 dienos statistinė santrauka

— — — — — — — — — — — — — —

Iš eilės duodame leidinio (laikraščio, žurnalo) vardą, redaktorių pavardes, metus kada atspausdinta ir straipsnių skaičių.

LIETUVA, dienraštis, Kaunas (toliau žymime tik kitus miestus, nes dauguma buvo Kaune); B. Sruoga, K.

Jokantas, J. Purickis ir kt., 1922 - 1927 . . . 12
1922 - 1923 3
KOSMOS ir GAMTOS DRAUGAS, žurnalas; P. Dovydaitis, 1922 - 1940 49
KLAIPĖDOS ŽINIOS, laikraštis, Klaipėda; 1924 - 1925 2
TECHNIKA, žurnalas; P. Jodelė, S. Kolupaila, V. Mošinskis, 1924 - 1936 8
MATININKAS, žurnalas; L. Straukus, 1926 . . . 2
LIETUVIS, dienraštis; I. Tamošaitis ir kt. 1927 . . . 3
ŽIDINYS, žurnalas; V. Mykolaitis, S. Šalkauskis, I. Skrupskelis, 1929 - 1940 23
ŽEMĖTVARKA IR MELIORACIJA, žurnalas; M. Chmieliauskas, 1931 - 1939 30
NAUJOJI ROMUVA, žurnalas; J. Keliuotis, 1931 - 1939 20
MŪSŲ ŽINYNAS, žurnalas; V. Steponaitis ir kt., 1931 - 1935 2
BANGOS, žurnalas; A. Gricius, 1932 10
SKAUTŲ AIDAS, žurnalas; A. Saulaitis, 1934 - 1937 . 5
SAVIVALDYBĖ, žurnalas; M. Ilgūnas, 1934 - 1936 . . 2
TECHNIKA IR ŪKIS, žurnalas; P. Drąsutis, J. Vidmantas, K. Duž - Dušauskas, 1934 - 1939 8
XX AMŽIUS, dienraštis; J. Prunskis ir kt., 1936 - 1940 45
LIET. KAT. MOKSLO AKADEMIJOS suvažiavimų darbai, knygos; J. Eretas ir A. Salys, 1937 - 1940 . . 2
ENERGIJOS KOMITETO DARBAI, knygos, 1937 - 1940 6
STUDENTŲ DIENOS, laikraštis; P. Rimkūnas, P. Rimša, 1937 - 1939 5
Po vieną straipsnį: ATEITIS, ATSPINDŽIAI, KRIVULĖ, KULTŪRA, ILIUSTRUOTOJI LIETUVA, LIETUVOS STUDENTAS, MŪSŲ GIRIOS, GIMTASAI KRAŠTAS, SOTER — žurnalai, 1923 - 1939 . . 9
Straipsniai svetimomis kalbomis, Lietuvoje ir užsieniuose, 1921 - 1940 54
LIETUVIŠKOJI ENCIKLOPEDIJA, Kaunas; Vc. Biržiška, vyr. red., 1933 - 1941 (I - IX t.), Čia nepriskaity-

tas nebaigtasis X tomas, kurio atspausdinta 10 sąsiuvinių 82
KNYGOS ir svarbesniosios brošiūros, 1926 - 1940 . . . 16

Iš viso bibliografinių pozicijų 398

* Trumpi LE aptarimai neįskaičiuoti.

Čia atspausdintoji prof. Kolupailos raštų sutrauktinė lentelė parodo, kuria eile profesorius ėmė rašyti žurnalams ir laikraščiams, kas buvo jų redaktoriai ir kuriems leidiniams teko daugiau ar mažiau straipsnių. Žinoma, straipsnis straipsniui nelygus, tad ir duotieji skaičiai nėra lygiai svarūs: tai tik bibliografinių pozicijų aritmetika. Pilnesniam vaizdui pridėtos ir Kolupailos knygos bei svarbesniosios brošiūros, bet nesuskaičiuoti jo straipsnių atspaudai. Tatai atžymėta bibliografijoje. Straipsniai svetimomis kalbomis yra beveik išimtinai profesoriaus paskaitos, skaitytos tarptautiniuose moksliniuose kongresuose ir atspausdinti tų kongresų darbuose.

Artimiausias žurnalas prof. Kolupailai buvo "Kosmos", kuriame atspausdintos ir vėliau išleistų "Nemuno" ir "Nevėžio" monografijų dalys. 1931 metais buvo išleistas jubiliejinis "Kosmo" numeris pirmajam žurnalo dešimtmečiui atžymėti (1920-1929 metų). Vyr. redaktoriui prof. Pr. Dovydaičiui talkininkavo jubiliejinė komisija: S. Kolupaila, K. Pakštas ir P. B. Šivickis. Jie ir suredagavo tą jubiliejinį 150 puslapių tomą, atžymėtą 1930 metų rugpiūčio-gruodžio mėn. data. Įvadinis straipsnis parašytas Kolupailos ir Šivickio, pasirašytas "iniciatorių vardu" prof. S. Kolupailos. Tame straipsnyje, "Prof. Pranas Dovydaitis ir Kosmos" iškelti žurnalo kūrėjo ir ilgamečio redaktoriaus nuopelnai, duota jo biografija, panagrinėtas pirmasis "Kosmo" numeris ir viso dešimtmečio žurnalo ir jo priedo "Gamtos Draugas" turinys. Keliolikos metų "Kosmo" viršelis buvo pieštas Kolupailos. Vėliau, 1933 metų "Kosmo" Nr. 1 tilpo Kolupailos laiškas redaktoriui Dovydaičiui — padėka už 1932-jų metų "gražų ir turiningą Kosmo tomą, pa-

skirtą mūsų Hidrometrinio biuro 10 metų darbams". Toliau prof. Kolupaila rašė: "Tik visai be reikalo ir prieš mano norą Tamsta su biuro darbų įvertinimu supynei mano nežymų asmenį. Nesijaučiu vertas pagyrimo, tariuos permaža dirbąs ir nudirbęs, nepajėgiąs visų savo planų įvykdyti. Dabar, negalėdamas atšaukti Tamstos, neabejoju, kilniomis intencijomis man suteiktos nenusipelnytos pagarbos. Nuoširdžiai dėkoju Tamstai, darbusis Redaktoriau, ir per Tamstą visiems maloniesiems bendradarbiams, kurie prisidėjo "vandeninį" tomą išleisti" (Kosmos, 1933 m., Nr. 1). Tada Kolupailai suėjo 40 metų amžiaus, ir jam niekad netrūko nei naujų sumanymų, nei planų savo darbams, o laiką išnaudoti jis mokėjo.

Paskutiniajame "Kosmo" tome 1940 metais, dar prieš okupaciją, atspausdintas prof. Kolupailos sveikinimas žurnalui "Kosmos per dvidešimts metų (1920-1940)". Čia jis sutraukė visų žurnalo tomų statistiką ir turinį ir panagrinėjo jo reikšmę. Iš to matyti, kodėl Kolupaila buvo artimai susijęs su "Kosmu". Cituojame iš to jo sveikinamojo straipsnio: "... Suprantama, dabartinis laikas verčia mus įtemptai dirbti ir kovoti, nešvęsti ar ilsėtis. Aplinkui plinta karas, griūva valstybės, eina didyn suirutė, darosi sunkesnės gyvenimo sąlygos. Daug rūpesčio ir budrumo reikalauja kylančios politinės, visuomeninės ir tautinės problemos. (...) Kraštas padarė didelę pažangą, išaugo nemaži savų mokslininkų ir mokslo mėgėjų kadrai, plinta ir gamtos tyrimo mokslas. (...) "Kosmos", kaip ir anksčiau, globoja jaunus mokslininkus, kurie kartais neranda būdo savo darbams, pvz., disertacijoms, išleisti. Sunkiomis mokslo darbų leidimo aplinkybėmis per "Kosmo" skiltis kartais eina didesnės studijos... Daugelis "Kosmo" straipsnių dar ilgai bus minimi specialioje literatūroje, kaip versmės... "Kosmą" palaiko savanorių-idealistų darbas; jie, vietoje pelnyto honoraro, pasitenkina atskirais spaudiniais. Tie, kurie lieka ištikimi savo žurnalui, geriausiai rodo bendradarbių kolektyvo idėjinį vieningumą. Objektyvumas ir mokslinė tolerancija visada buvo gerbiama "Kosmo"

skiltyse; tuo keliu, be abejojimų, bus einama ir toliau". Deja, nenujautė visada idealistiškai nusiteikęs prof. Kolupaila, kad tai jau paskutinis jo taip nuoširdžiai vertinamo žurnalo numeris. Greta cituotojo Kolupailos 3-jų puslapių straipsnio, atspausdinti V. D. universiteto garbės profesoriaus Vinco Čepinskio (taip parašyta) ir Ig. Končiaus (be jokių titulų) sveikinimo laiškai "Kosmui".

Kaip jau iš ankstesniųjų skirsnių matėme, svarbiausios Kolupailos straipsnių temos spaudoje buvo Lietuvos elektrifikacija, aktualios technikos problemos, ypatingai susijusios su techniškuoju švietimu, Technikos fakulteto reforma ir Politechnikos instituto steigimo sumanymu. Kita jo labai mėgstama populiarių rašinių tema buvo Lietuvos krašto pažinimas ir turizmo propagavimas. Apie tai rašėme plačiau kartu su Kolupailos atliktųjų kelionių po Lietuvą apžvalgą. Toms kelionėms uždokumentuoti ir paraginti jaunimą keliauti Lietuvos vandenimis, prof. Kolupaila atspausdino per dvidešimtį straipsnių. Susidarytų gražus tomelis su jo paties nuotraukomis. Dalį savo kelionių patirties Kolupaila įjungė į savo knygas — upių monografijas.

Keletą reportažų Kolupaila skyrė savo įspūdžiams iš kelionių užsieniuose. Pirmiausia 1929 metų "Židinyje" įdėtas jo jautrus straipsnis, pasipiktinus bulių imtynėmis-žudynėmis Ispanijoje. Sako, prof. Kolupailos kontaktas su "Židiniu" užsimezgęs, tada studentui, vėliau inž. dr. Jonui Kuodžiui paprašius parašyti įspūdžių apie Ispaniją ir patarpininkavus redakcijoje. Vėliau Kolupaila rašė "Židiniui" kasmet po pora ar po daugiau studijinių ar apžvalginių straipsnių, jų tarpe dar du iš kelionių Ispanijoje ir Madeiros saloje. "Gamtos Draugui" teko prof. Kolupailos įspūdžiai iš Vezuvijaus 1929 metais ir iš druskos kasyklų Lenkijos Veličkoje 1931 m. "XX Amžiuje" 1937 m. aprašyta Latvijos hidroelektrinės stoties Dauguvoje ties Kegumu statyba. Bent 8 straipsniai apie Ameriką po 1936 metų kelionės teko "Technikai ir Ūkiui", Žemėtvarkai ir Melioracijai", "Naujajai Romuvai", "XX Amžiui".

Savo užsieninių kelionių įspūdžiuose Kolupaila specialų dėmesį skyrė tenai pastebimai pažangai ir siejo savuosius patyrimus su Lietuvos aktualijomis.

Savo pagarbą "Židinio" žurnalui prof. Kolupaila išsakė 1934 metais, sveikindamas "Židinį" dešimties metų sukaktimi: "(...) Sunkus ir nedėkingas visuomeninis darbas; dar sunkiau tam darbui vadovauti. "Židinio" rolė specifinėse mūsų gyvenimo apystovose tenka todėl aukštai vertinti. Opiais mūsų politinio, akademinio ir kultūrinio gyvenimo klausimais jis sugeba išlaikyti aiškų, rimtą ir pakankamai laisvą nusistatymą. Su "Židinio" nuomone galima nesutikti, bet nesiskaityti su ja negalima".[105] "Židinys" buvo pagrindinis katalikų kultūros žurnalas, iš dalies opozicijoje to laiko Lietuvos valdžiai. Nuo 1934 metų 7-jo numerio redaktorius buvo dr. Ig. Skrupskelis. Kaip formulavo ankstesnysis redaktorius prof. St. Šalkauskis, "Židinys" siekė būti ne informacinis ar propagandinis, o "vedamosios minties laikraštis".[106] Dešimtmečio jubiliejiniame numeryje iš eilės atspausdinti Prezidento A. Smetonos, arkivyskupo metropolito J. Skvirecko ir dviejų kitų vyskupų, universiteto rektoriaus M. Roemerio, generolo J. Bulotos, trijų kitų asmenų, prof. S. Kolupailos ir "Naujosios Romuvos" redaktoriaus J. Keliuočio sveikinimai. Žurnalo leidėju tada pasirašė dr. Jonas Grinius.

Būdamas tolerantus ir taktiškas, prof. Kolupaila mokėjo palaikyti gerus santykius su įvairių pažiūrų ir pozicijų žmonėmis, bet pasitaikydavo ir konfliktų. Vienas iš tokių susikirtimų įvyko Kauno miesto elektros stoties bylos metu su žinomu žurnalistu Valentinu Gustainiu. "XX Amžiaus" 1937 metų sausio mėn. 29 d. laidoje randame tokią informaciją: "Prof. S. Kolupaila susitaikė su V. Gustainiu. Prof. S. Kolupailos byla su "Lietuvos Aido" buv. redaktoriumi p. V. Gustainiu, prof. S. Kolupailai padavus skundą, kasuotą Vyr. Tribunolo, vakar buvo baigta Kauno Apygardos Teisme šalių susitaikymu. Prof. S. Kolupaila pareiškė, kad jis, mesdamas kaltinimą spaudai, neturėjęs galvoje paties p. Gustainio, bet tik kai kuriuos spaudos organus".

Entuziastiškai įsijungęs į Lietuvos Skautų sąjungą jos taryboje ir per studentų skautų korporaciją "Vytis", jubiliejiniais 1938-siais metais prof. Kolupaila parašė "Židiniui" informacinį straipsnį apie tą jaunimo organizaciją, šitaip ją pagirdamas: "Nepaprastai didelį darbą atlieka skautai, aktingai kovodami su dviem didžiausiomis visuomenės ydomis — girtavimu ir rūkymu; sąmoningas susilaikymas nuo šių "smagumų" ugdo žmogaus valią".[107]

Iš bendresnio pobūdžio visuomeninių straipsnių išsiskiria bent šeši Vilniaus klausimu 1939 metų rudenį. Profesorius į Vilnių nuvyko spalio 28 dieną pirmuoju traukiniu iš Kauno kartu su valstybės pareigūnais Vilniaus administracijos iš lenkų perimti. Bet Kolupaila neturėjo tos rūšies administracinių pareigų: jis vyko kartu su žurnalistų ir mokslo žmonių būreliu. Jis aprašė tą istorinę kelionę specialiame straipsnyje "XX Amžiuje" 1939.X.30. "Neiškenčiu nepanaudojęs pirmos progos patekti į **mūsų** Vilnių" (pabraukta Kolupailos). Vilniaus miestas ir kraštas jau buvo pažįstami prof. Kolupailai iš anksčiau, tai jis galėjo stebėti ir įdomiai komentuoti pakitimus, Vilnių grąžinus Lietuvai. Atsiliepdamas į visuomenės, o ypatingai jaunimo entuziazmą, atgavus senąją sostinę, Kolupaila dalijosi savo mintimis ir sumanymais su studentija "Studentų Dienų" 1939 m. lapkričio mėn. 1 dienos numeryje. Štai kelios to straipsnio "Žengiant į Vilnių" ištraukos:

> "Idealistai kovotojai už kilnias idėjas gali ypatingai džiaugtis: Vilniaus grįžimas Lietuvon įrodė, jog "idėjos, jei didžios, nemiršta, kaip žmonės". Dabar visos mūsų mintys nukreiptos į "naująją Lietuvą", į Vilnių. Kartu su skaidriu jaunimo entuziazmu ir plačios visuomenės pasiryžimu, ir čia pastebime nemaža abejojimo ir atsparumo. Ypač užsitęsęs Vilniaus grąžinimas ir jaudinančių gandų potvynis įnešė kartumo į giedrią mūsų nuotaiką. Suskatę keltis į istorinę sostinę žmonės ir įstaigos lyg atšalo: pradedama rasti naujų argumentų už pasilikimą Kaune..." Toliau prof. Kolupaila svarsto mokslo įstaigų kėlimą į Vilnių, ir trumpai primena senojo Vilniaus universiteto istoriją, jame dirbusius mokslininkus. "Kai V. D. universitetas bus iškeltas į Vilnių,

Kaune, be Medicinos ir gal Teologijos fakulteto, galėtų pasilikti tik Technikos fakultetas. Dabar būtų geriausia proga įvykdyti seniai paruoštą reformą — įsteigti Politechniką, pavedant jai Didžiuosius un-to rūmus ir laboratorijų rūmus Aleksote. (...) Mūsų tautos garbė ir istorinė pareiga — Vilnių sujungti su Lietuva, kad jokios jėgos negalėtų niekad daugiau jų perskirti". Žinant, kas nutiko Lietuvai, nepraėjus nė metams nuo Vilniaus atgavimo, Kolupailos ir nemažos visuomenės dalies entuziazmas dabar gali atrodyti naivus. Bet prisimintina, kad ir Lietuvos vyriausybė nenumatė, kaip vystysis karas ir nesiruošė Lietuvos okupacijai, nors ir tada, 1939 metais, buvo balsų, įspėjančių ruoštis galimai okupacijai. Sovietinės kariuomenės įgulos jau buvo Lietuvoje, bet vyriausybė ir santvarka dar nebuvo griaunamos.

Prof. Kolupaila neslėpė savo susirūpinimo Vilniaus mokslo turtų, bibliotekų ir archyvų, likimu. Džiaugėsi jis, kad Vilniaus universiteto biblioteka su Lelevelio rinkiniais ir Žygimanto Augusto knygomis išliko nesunaikinta ("XX Amžius", 1939.XI.3). Bet toliau tame pačiame straipsnyje jis informuoja visuomenę apie patirtuosius nuostolius: "Labai nukentėjo Vrublevskio biblioteka. Ji, matyti, buvo laikoma privatine; todėl su ja buvo kitaip elgtasi. Iš jos išgabenta *visa lituanistika* iš skaityklos. (...) Tas skyrius paimtas lyg dėlto, kad kai kurios knygos (labai nedidelė dalis) liečia taip pat Gudijos (Dauguvos, Dniepro) sritis. Todėl iš lentynų paimtos visos *Vilniuje* XVI-XVIII šimtmečiais išleistos knygos — 435 tomai. (...) Tuos skyrius nušlavę atvykę iš Minsko Gudijos Mokslo Akademijos delegatai. (...) Daugiausia nuostolių patyrė Valstybinis muziejus, iš kurio išgabentas buv. Vilniaus generalgubernatoriaus archyvas su Kražių byla, sukilimų, knygnešių ir kt. bylomis. (...) Esu įsitikinęs, kad bibliotekai ir archyvui padaryta skriauda be S.S.S.R. centro vyriausybės žinios; jos kilnumas turėtų grąžinti Lietuvai jai priklausantį ir ilgai lauktą turtą".

Atrodo, kad tąja apeliacija į "S.S.S.R. centro vyriausybę", atseit, į Maskvą, prof. Kolupaila tikėjosi atkreipti sovietinės valdžios dėmesį ir palankumą pagrobtajam Lietuvos turtui grąžinti į Vilnių. Tada dar nebuvo išryškėję netrukus patirsimi Sovietų Sąjungos užsimojimai pagrobti ne tik archyvus, bet ir visą Lietuvą. Minėtoji Vrublevskio biblioteka buvo valstybinė, ne privatinė, ir vėliau perimta Lietuvos Mokslų Akademijos. Po dviejų savaičių Kolupaila vėl rašo apie valstybinio archyvo į Gudiją išvežtuosius dokumentus,

duodamas jų oficialų sąrašą. Surašytos 25 pozicijos, apimančios apie 430,000 tomų senųjų aktų (nuo XVI amžiaus), knygų, brėžinių, antspaudų. Atpasakojęs, ką patyręs apie archyvo pagrobimą spalio 22 dieną, prieš pat įžengiant Lietuvos kariuomenei į Vilnių, prof. Kolupaila diplomatiškai apeliuoja į viešąją opiniją: "Nereikia būti žinovu, pakanka peržiūrėti šį sąrašą, kad kiekvienas suprastų, kiek gudai nuskriaudė Lietuvą ir jos kultūros istorijos mokslą. (...) Taip palikti Lietuvai brangių ir jai vienai teisėtai priklausančių turtų negalima. Mūsų valst. įstaigos, kurių kompetencijoje yra kultūros turtai, turi tuoj apeliuoti į S.S.S.R. vyriausybę, kuri ne kartą parodė Lietuvai tiek kilnumo ir simpatijų. O mūsų mokslininkai turėtų prisidėti prie šio nemalonaus reikalo tinkamo išsprendimo".[108]

Kad teisingai suprastume Kolupailos išsireiškimą apie ano meto Sov. Sąjungos vyriausybės "kilnumą ir simpatijas" Lietuvai, verta susipažinti su istoriko prof. dr. Zenono Ivinskio, kuris buvo artimas "XX Amžiui" ir vėliau to dienraščio redaktoriaus pavaduotojas, kai prof. Kolupaila perėmė redagavimą, paskaitą apie nepriklausomąją Lietuvą, skaitytą 1969 metais Vokietijoje Lietuvos vokiečių sąjungai. Ivinskis kalbėjo: "Be to, Sovietų Sąjunga visas tris valstybes pripažino formaliai de jure. Iš viso, buvo nuo tada (nuo 1920 metų, Red.) rytuose taika. Jeigu Sovietų Sąjunga po dvidešimties metų nebūtų okupavusi respublikų, kurias ji pirmoji buvo pripažinusi, būtum galėjęs Sovietų Sąjungą vadinti tauriu kaimynu, kuris laikosi 1920 m. sutarčių dvasios".[109] Vėl skundėsi Kolupaila dėl pagrobtųjų Vilniaus mokslo turtų "Židinio" 1939 metų 11-jame numeryje: "Vilniaus valstybinio archyvo turtai teisėtai priklauso Lietuvai ir jai privalo būti grąžinti".

Rūpėjo mūsų krašto elektrifikacijos šaukliui lenkų pradėtoji statyti hidroelektrinė stotis ant Neries ties Turniškėmis, netoli Vilniaus. Prof. Kolupaila informuoja:

> "Karo pradžioje dėl kai kurių trūkumų darbai susiaurėjo, bet nesustojo. Į darbus buvo paskirta 600 darbininkų, daug tam darbui visai netinkamų, todėl ir darbo našumas

buvo menkas. Tesuskubta aptverti užtvankos pamato vietą ir iškasti žemę. Betonuoti pamato nepradėta, rengtasi kalti polius. (...) Darbas nesustojo, tebėra beveik visas techninis personalas. Su dideliu pasitenkinimu pažymiu, kad Vandens Kelių direkcija jau perima darbus: jie nebus sulaikyti. Vietoje pasiliko visi planai ir projektai, visi tyrinėjimų duomenys. Pinigų statybai išleista per 1,5 milijono zlotų, apie 10 proc. spėjamos sąmatos".[110]

Paskutiniųjų Lietuvos nepriklausomybės metų pabaigoje Kolupaila rašė "Kalėdines mintis apie šviesą" su prislėgta nuotaika. Čia to straipsnio pradžia:

"Sunku rašyti tradicinėmis Kalėdų temomis, kada aplinkui — karas, milijonai žmonių nugrūsti į fortus ir apkasus, kiti milijonai — be darbo, be pastogės, kartais be tėvynės.

O vis dėlto švenčiame Kalėdas, nenustojame optimistiškos nuotaikos. Aplink pasidairę, matome esą ne paskutinėje vietoje; kai kuriais atžvilgiais jaučiamės laimingesni, kaip mūsų kaimynai. Ypač nepavydėtina tų karo pabėgėlių padėtis, kuriuos likimas nusviedė į mūsų kraštą. Lyg stebuklu mūsų kraštas laikosi nepaliestas karo ir suirutės.

Lygindami mūsų krašto santvarką, kad ir su nelaimingąja Lenkija, matome ryškų skirtumą: pas mus mažiau matyti klasių skirtumų, mažesnis tarp pasiturinčių ir beturčių skirtumas, beveik nėra tuščio išdidumo, savo artimo niekinimo. Lietuva daug demokratiškesnė, todėl atsparesnė prieš kai kurias išorines įtakas. Tenka girdėti, kaip mūsų "svečiai prieš norą" net internuoti, beveik kaliniai, nepamiršta savo klasinių skirtumų ir santykius tvarko pagal rangus ir titulus. Mūsų karininkų ir kareivių tarpusavio santykiai yra daug demokratiškesni ir, reikia sutikti, kultūringesni.

Klasių skirtumai labai pavojingi, ypač neramiais ir netikrais laikais. Labai nemaloni spraga, kuri pas mus vis plinta — tarp miesto ir kaimo, tarp inteligentų ir ūkininkų, iš kurių kilę tie patys inteligentai".[111]

Paskutinysis Kolupailos straipsnis, atspausdintas prieš sovietinę okupaciją, buvo jam visada rūpimu Lietuvos kraštotyros klausimu, bet nauja tema "Dėl vietos tėviškės muziejui. Kai gerus projektus griauna geresni...". Matyt, jam nusibodo šio reikšmingo projekto nudelsimas ir tūpčiojimas vietoje, tai ir rašė: "Šiaip ar taip reikia nedelsiant išsirinkti vieną ar kitą variantą ir tuoj imtis darbo (...) ir išgelbėti atei-

čiai nykstančius tautos praeities turtus.[112] Etnografinis tėviškės muziejus, dar vadinamas oro muziejumi, buvo pradėtas kurti Kaune, Parodos aikštėje jau 1934 metais. Po to buvo nutarta perkelti kelis iš kaimų atkeltus trobesius iš Kauno į Aukštąją Panemunę ir tenai plėsti tėviškės muziejų, tačiau tasai sumanymas neįvykdytas.

5. OKUPUOTOJE LIETUVOJE 1940 - 1944 METAIS

A. UNIVERSITETE 1940-1941 MOKSLO METAIS

1940 metų birželio mėnesio 15 dieną, V. D. universiteto Technikos fakultetui posėdžiaujant diplominių darbų gynimo sesijoje, Sovietų Sąjungos Raudonosios armijos tankai užėmė Kauną. Prof. Kolupailos užrašų knygelėje lakoniški įrašai: Birželio 15 — Technikos fakultete diplominių darbų gynimas — 22 nauji inžinieriai. SSSR kariuomenė žygiuoja. Ultimatumas. 16 d. — Rusai eina į Kauną. Smetona pabėgo. Revoliucija. 17 d. — Nauja vyriausybė. Paleckis. Pas Sabaliauską (kan. Adolfą — Red.).

Sekančią dieną po ultimatumo ir karinio okupavimo Sovietų Sąjungos užsienio reikalų komisaro pavad. V. G. Dekanozovas, atvykęs į Kauną, padiktavo Lietuvai marionetinę vyriausybę su Justinu Paleckiu prezidento ir ministrų pirmininko pareigoms eiti. Tuojau prasidėjo buvusiųjų vyriausybės narių ir svarbesniųjų karininkų areštai, o liepos 11-12 naktį suimta apie 2,000 asmenų pagal Saugumo departamento direktoriaus Ant. Sniečkaus įsakymus, Maskvai diktuojant. Visą Lietuvą sukaustė teroro baimė. Universitetas atsidūrė jau komunistinio švietimo ministro Ant. Venclovos žinioje. Jo įsakymu liepos 25 dieną buvo atleistas iš savo pareigų V. D. universiteto rektorius prof. dr. Stasys Šalkauskis ir jo vieton paskirtas prof. Ant. Purėnas.[113] Universitetui nubrauktas Vytauto Didžiojo vardas, pavadinant jį Kauno universitetu.

Technikos fakultete buvo įvykdyta jau anksčiau paruošta reforma. Vieton vieno fakulteto įkurti du: Statybos ir

Technologijos. Padidintas katedrų skaičius. Paskutinis Technikos fakulteto posėdis įvyko rugpiūčio 5 d., pirmasis Statybos fakulteto posėdis rugpiūčio 21 dieną. Statybos fakulteto dekanu paskirtas prof. Steponas Kolupaila nuo rugpiūčio 28 dienos. Jis jau buvo buvęs keletą metų fakulteto sekretorium, tai jo paskyrimas dekanu atrodė natūralus pakėlimas, kaip ir anksčiau buvusiųjų dekanų. Technologijos fakulteto dekanu paskirtas prof. dr. Vladas Jakovickas. Pirmasis naujojo senato posėdis įvyko rugsėjo 6 dieną. Statybos fakulteto įstaigos buvo perkeltos iš Aleksoto į Didžiuosius universiteto rūmus Donelaičio gatvėje rugsėjo 19-tą. Dėl užsitęsusio studentų priėmimo, komunistinių įstaigų tikrinimų ir tvirtinimų, fakulteto paskaitos pradėtos pavėluotai spalio 2 dieną. Lapkričio mėn. 23-čią dekanas Kolupaila dalyvavo bendrame Kauno ir Vilniaus universitetų senatų posėdyje. Vilniaus universiteto rektorium buvo paliktas prof. M. Biržiška. Prof. Kolupailai dar teko Statybos skyriaus hidrotechnikos — melioracijos šakos vedėjo pareigos. Kartu jis buvo ir hidraulikos —hidrologijos katedros vedėjas iki pat galo 1944 metais. Kaip ir anksčiau, prof. Kolupaila dėstė hidrologiją, hidrometriją, klimatologiją ir metereologiją ir kurį laiką skaičiavimo techniką. Pastarąjį kursą netrukus perėmė adjunktas J. Daniliauskas (Danys). Katedros jaun. asistentai buvo Juozas Macevičius ir Petras Karbauskas, abu gavę diplomus kiek vėliau, 1943 metų pabaigoje. Katedros laborantu buvo tas pats R. Baublys.

1940 metų gruodžio 12 d. baigtas spausdinti prof. Kolupailos "Hidrometrijos" antrasis tomas, o gruodžio mėn. 21 d. fakulteto taryba suteikė jam už mokslinių darbų visumą inžinieriaus daktaro laipsnį. Tokiais mokslo laipsniais buvo atžymėti ir profesoriai Pr. Jodelė, Steponas Kairys ir Kazys Vasiliauskas.

1941 m. sausio 16 d. įstatymu buvo įsteigta Lietuvos Mokslų Akademija, atremta į Lituanistikos institutą, veikusį nuo 1939 m. kovo 1 dienos. Organizaciniame L.M.A. posėdyje 1941.II.7 dalyvavo ir prof. Kolupaila. Mokslų Akademijos

tikraisiais nariais iš Statybos fakulteto buvo paskirti balandžio 8 d. ord. profesoriai S. Kolupaila ir K. Vasiliauskas. Narių skyrimas ir statuto tvirtinimas ilgokai užtruko komunistinėje vyriausybėje, tada vad. komisarų taryboje. Pirmajame Mokslų Akademijos suvažiavime Vilniuje balandžio 18 d. jos pirmininku buvo išrinktas prof. Vincas Krėvė-Mickevičius.

1940-41 m. Sovietų Sąjungos valdžia ėmė greitosiomis bolševikinti Lietuvos universitetus Vilniuje ir Kaune, o taip pat ir kitas mokyklas. Buvo uždarytos studentų korporacijos ir draugijos, o vieton jų iš lėto, be entuziazmo, kūrėsi komunistinės organizacijos. Komunistų partija skyrė vadinamus "komsorgus" komunistiniam indoktrinavimui vykdyti. Komsorgų pareiga buvo šnipinėti ir skųsti saugumo įstaigai (NKVD) prieš okupaciją ar prieš komunistus pasisakančius ar įtariamus asmenis. Prie tos akcijos prisidėjo naujai įkurtųjų marksizmo-leninizmo katedrų vedėjai ir instruktoriai, pasitelkę komunistuojančių studentų. Visiems profesoriams ir asistentams buvo įsakyta vadovautis komunistine ideologija ir pabrėžti tatai paskaitose. Nežiūrint tokio spaudimo iš valdžios ir iš partijos, universitetų profesoriai ir studentų dauguma stengėsi atsilaikyti ir nepasiduoti provokacijoms. Spaudimas augo, jaunimas buvo registruojamas karinei prievolei Raudonojoje armijoje, o profesoriams grėsė areštai. Visi laukė pasikeitimų karo eigoje, kad tik Lietuva išsivaduotų iš sovietinės okupacijos. O tuo tarpu okupacinio režimo spaudimas augo. Pvz., 1941.III.14 ir 16 d. kažkoks Novikov, pašalinis, sėdėjo Statybos fakulteto ir universiteto senato posėdžiuose.

Nepaisant pavojingų sąlygų, Statybos fakulteto dekanui Kolupailai pavyko sukomplektuoti mokslo personalą iš buvusiųjų Technikos fakulteto profesorių bei asistentų ir priimti daugiau asistentų iš to paties Technikos fakulteto paruoštų lietuvių inžinierių. Priimta į dėstytojus ir eilė jau vyresnių asmenų, tuo būdu apsaugant juos nuo gresiančių areštų ar ištrėmimo. Okupacijos pradžioje nepatvirtintas prof. Sta-

sys Dirmantas pagaliau buvo vėl priimtas. Docentu primtas aviacijos generolas inž. Antanas Gustaitis. Kad tik apgintų savo fakulteto personalą, dekanas Kolupaila nevengė lankytis valdžios įstaigose, kalbėtis su ministrais ar komisarais M. Gedvila (vidaus reikalų), J. Žiugžda (švietimo komisaro pavaduotoju), A. Guzevičium (spaudos priežiūrai). Tie susitikimai atsiėjo prof. Kolupailai daug nervų ir nesusipratimų, nes kai kam toksai aktyvumas atrodė nereikalingas. Tik palaikant kontaktus su valdžios pareigūnais, galima buvo šį bei tą išgelbėti ir pratęsti lietuviškų institucijų ir jų personalo egzistenciją. Komisaras Žiugžda siuntinėjo į Maskvą delegacijas iš profesūros, ir taip dr. Kolupailai teko keliauti du kartus: lapkričio mėn. 4 d. ir vėl sausio mėn. 21 dieną. Be to, 1940.XII.27-30 dienomis Kolupaila lankėsi Minsko Politechnikos institute ir Gudijos universitete.

Ne viskas žinoma iš to grėsmingo laikotarpio, ne viską galima ir skelbti, kol kai kurie bendralaikiai tebegyvena okupuotoje Lietuvoje. To meto atmosferą paryškina prof. Dirmantas savo atsiminimų straipsnyje, kurio keletą ištraukų, liečiančių prof. S. Kolupailą čia cituojame:[114] "Bolševikams okupavus Lietuvą, mano padėtis ne tik universitete, bet ir apskritai buvo beviltiška. Net į jokią profesinę sąjungą nebuvau priimtas. O be jos — jokio darbo negausi. O be darbo — nėra gyvenimo. Kolega Kolupaila išgelbėjo mane nuo pražūties. Pas Sovietų Rusijos atstovą Lietuvai Pozdniakovą ir už jį galingesnį Semionovą išsikovojo, kad aš buvau sugrąžintas dėstyti universitete naujai įsteigtam geodezijos skyriuje. Penkeriais metais už mane jaunesnis kolega S. Kolupaila, tapęs mano viršininku dekanu, ir toliau manim rūpinosi, globojo. Kolupaila, grįžęs iš pirmo apsilankymo Maskvoje ir pranešęs apie būsimus neišvengiamus išvežimus (deportacijas), mane įspėjo, kad pirmas kandidatas ištrėmimui esąs aš. Vienintelis man išsigelbėjimas būtų našiai ir daug dirbti, pvz. parašyti topometrijos kursą. Mane jis kontroliavo: ne tik paklausdavo, bet ir paimdavo rankraštį susipažinti. (...) Kai du ar tris sykius praleidau politruko (taip rašo St. Kairys atsiminimuo-

se) Kursanovo profesūrai privalomas "smegenų plovimo" marksizmo ir leninizmo paskaitas, rūpestingasis mūsų fakulteto dekanas geruoju įspėjo, kad būsią negerai. Lankyk! O kai po baisiosios 1941 m. birželinių gaudymų išvežimų pirmosios nakties susitikome fakultete, tai prie visų kolegų, man įėjus, jis pasveikino šiais žodžiais: "Visada tave malonu matyti. Tačiau šiandien ypatingai!" (...) Dekanas čia pat įspėjo: "Į darbą ateik. Po darbo — nešdinkis. Per pratimus su studentais, kariūnais pažinai visus Kauno apylinkių takus takelius. Slapstykis. "Slapstydavaus Kauno apylinkėse ir toliau. Po kelių dienų birželio 19 d. dekanas mielai sutiko mane "komandiruoti" į Vilnių tariamai lauko pratimams trūkstamų instrumentų pas išlikusius lenkus apsipirkti, nes tikrai buvo proga tenai jų pigiai įsigyti. O iš tikrųjų Vilniuje man buvo daug lengviau išsislapstyti, išlikti, negu Kaune, kur, be to, daugis mane pažinojo. (...) Kolupaila buvo geras kolega dekanas. Manevravo, laviravo... Žinojo, kaip reikia komunistiniam, ypač Stalino režimui pataikauti. Kai jam dekanaujant įvyko pirma diplominių projektų gynyba, nelabai iškilmingos iškilmės buvo baigtos Stalinui padėkos telegrama. Kitaip daryti tada buvo visiems pavojinga"...

Rašydamas nekrologą mirusiajam kolegai Kolupailai, tas pats prof. Dirmantas, nuo 1942 iki 1944 metų išbuvęs Statybos fakulteto dekanu, pastebėjo: "Dideliu a. a. velionies, kaip inžinieriaus ir profesoriaus, nuopelnu Lietuvai laikau tai, kad jo energija ir jo užsidegimu, žinoma, ir kitiems palaikant, pavyko prastumti Technikos fakulteto išvystymą į du: Statybos ir Technologijos. Tuo būdu buvo žymiai sustiprintas ir išplėstas inžinerinis mokslas jo taip reikalingam mūsų krašte. Čia turiu pabrėžti, kad tai buvo padaryta (suplanuota — Red.) dar nepriklausomos Lietuvos vyriausybės. (...) Čia a. a. velioniui, kaip pirmajam Statybos fak. dekanui, laimingai pavyko, sumaniai pasinaudojant aplinkybėmis, stipriai išplėsti abiejų techninių fakultetų etatus ir tuo būdu priglausti visą eilę tautai brangių žmonių, kuriems grėsė Stalino žiaurios deportacijos bei kruvina likvidacija".[115]

Kitas dekano Kolupailos gelbėtas mokslininkas, dr. Jonas Grinius, pravestas į Statybos fak. Architektūros skyrių meno istorijai dėstyti, šitaip įsirašė Kolupailų šeimos svečių knygon Kaune, A. Fredoje 1941.IX.29: "Profesoriau, visada būsiu Jums dėkingas, prisiminęs 1940 m. rudenį, kada mane, kaip "nepatikimą" Teol.-Filos. fak-to docentą, įvesdinai į Statybos fakultetą, kurio pirmuoju dekanu Tamsta buvai". Kita proga J. Grinius rašė: "Nors, kaip sakiau, aš buvau ir esu prof. Kolupailai labai dėkingas už suteiktą paramą per pirmąją sovietinę okupaciją man sugrįžti į universitetą, tačiau negalėčiau pasakyti, kad profesoriaus elgesiui būčiau galėjęs pritarti visur. Pvz., man atrodė, kad profesorius gal pergarsiai rodė savo "palankumą" pasikeitusiam režimui, kad jis gal be reikalo vienam kitam patarinėjo derintis prie naujos santvarkos ar panašiai. Žinoma, aš nežinojau, kokiu tikslu jis tai darė".[116] Prie minėtųjų faktų ir liudijimų apie dekano Kolupailos taktiką ir tikslus galima pridėti žymaus Lietuvos veikėjo prof. Jono Šimoliūno žodžius: "Jis, būdamas V. D. u-to Statybos fak. dekanu, sklandžiai išvairavo fakultetą pirmosios bolševikų okupacijos metu".[117]

Tuo pačiu metu, greta universiteto pareigų, prof. Kolupaila tęsė savo darbą kitose techninėse įstaigose, susijusiose su hidrologiniais tyrinėjimais. Jis posėdžiavo Energijos komitete 1940.VI.25, VIII.9 ir 26 dienomis. Vėliau tasai komitetas jau nebeminimas: vieton jo nuo 1941 m. pavasario buvo Energijos valdyba. Hidrometrinio biuro vedėju 1940.VIII.10 buvo Kriščiūnas, o nuo sekančio vasario mėnesio — jau rusų paskirtas Gogešvili. Kolupailai teko dirbti naujoje Potvynio komisijoje (aštuoniuose posėdžiuose nuo rugpiūčio iki balandžio mėnesio). Balandžio 5-tą jis skraidė lėktuvu, žvalgydamas Nemuną potvynio metu.

Anksčiau "Gamtos Drauge" ir "Kosme" spausdintoji medžiaga buvo sudėta S. Kolupailos knygon "Nemunas". Ji buvo atspausdinta autoriaus lėšomis dar prieš okupaciją "Šviesos" spaustuvėje Kaune ir baigta 1940.VII.27. Nei tos knygos

metrikoje, nei jos tekste nėra ką tik prasidėjusios sovietinės okupacijos žymių, tik pirmasis pratarmės sakinys yra būdingas: "Nepaprastai greit besiplečią istoriniai įvykiai privertė mane skubiai baigti prieš 8 metus pradėtą spausdinti "Medžiagą Nemuno monografijai". Gaila, naujomis žiniomis papildyti savo darbo jau neradau progos". Padėkojęs prof. Pr. Dovydaičiui už suteiktą pagalbą, autorius paskyrė tą leidinį savo jaunų dienų draugui Kaziui Bizauskui. Tuo laiku ministras Bizauskas jau buvo areštuotas ir netrukus deportuotas į Rusiją, o po metų to paties likimo susilaukė ir prof. Dovydaitis su šeima.

1940 metų gruodžio mėnesį prof. Kolupailai reikėjo pora kartų derėtis su cenzorium Procenko dėl savo "Hidrometrijos" II tomo spausdinimo ir dėl "Kosmo" žurnalo tęsimo. To Kolupailai brangaus žurnalo paskutinį numerį išleido Geografinė draugija 1940 metų rudenį. Po to jau nebepavyko gauti leidimo žurnalui leisti.

Patsai Kolupaila dar 1940 metų vasarą šitaip kalbėdavo savo artimiesiems, kaip turėtume elgtis sovietinėje okupacijoje. Neturėtume pakartoti Rusijos inteligentijos klaidų 1917 metų revoliucijoje. Tada dauguma šviesuomenės nusigręžė nuo sukilusiųjų "basiakų" liaudies, tikėdamasi, kad be jos ir revoliucijos nepavyksianti. Sugriaus gyvenimą, o jam atstatyti prašys šviesuomenės pagalbos. Išėjo kitaip: šviesuomenė buvo sunaikinta arba emigravo. Dabar mes, lietuviai, neturėtume užleisti atsakingų pareigų rusams ir vietiniams komunistams. Nors Lietuvos suverenumo nebėra, tauta nustojusi laisvės, organizacijos uždarytos, bet pavieniai asmenys turėtų gelbėti, kas dar galima būtų išgelbėti. Tuo būdu išsaugotume lietuvių inteligentiją nuo visiško sunaikinimo. Šitaip galvodamas ir eilės savo draugų palaikomas, profesorius Kolupaila nerezignavo, tęsė savo darbus ir dar ėmėsi atsakingų pareigų universitete ir visuomenėje, kur buvo kviečiamas ar verčiamas dirbti. Gyvenimas parodė, kad tokia atkaklaus darbo, o ne pasitraukimo politika tebuvo įmanoma ir teisinga.

B. SOVIETINĖS LIETUVOS SPAUDOJE IR VISUOMENĖJE

Nepraėjus nė dviem savaitėm nuo karinio okupavimo ir Lietuvos valdžios nuvertimo, 1940 metų birželio 27 d. komunistinės vyriausybės Vidaus reikalų ministro M. Gedvilos įsakymu buvo atimti leidimai laikraščiams ir žurnalams, ėjusiems nepriklausomojoje Lietuvoje. Laikinai neuždaryti liko du buvusios opozicijos dienraščiai, "XX Amžius" (katalikų) ir "Lietuvos Žinios" (valstiečių liaudininkų, leistas "Varpo" bendrovės). Liepos 1 dienos įsakymu buvo sustabdyta visų organizacijų veikla, išskyrus buvusias pogrindžio ir dabar jau viešas komunistines.

Šitokiose aplinkybėse veikliajam spaudos bendradarbiui Steponui Kolupailai teko nuleisti plunksną, išskyrus tris nelemtas savaites, kada jam, kad ir nenorint, teko pabūti paskutiniuoju "XX Amžiaus" redaktorium. Paaiškėjus, kad senieji redaktoriai negalės likti savo pareigose, vyr. redaktorius dr. Ignas Skrupskelis kartu su dviem redakcinio kolektyvo nariais, Juozu Ambrazevičium ir dr. Pranu Dielininkaičiu, aplankė profesorių Kolupailą liepos 4 d. ir prašė jo perimti vyriausiojo redaktoriaus pareigas.[118] S. Kolupaila buvo "XX Amžiaus" bendradarbis nuo 1936 metų. Norėdamas padėti sau artimiems žmonėms ir tikėdamasis kaip nors pratęsti savo mėgstamojo dienraščio egzistenciją, jis prisiėmė vyriausiojo redaktoriaus pareigas, okupacinei valdžiai nušalinus Ig. Skrupskelį, kuris išbuvo tose pareigose nuo 1939 metų. Liepos mėn. 8 dienos kronikoje randame pranešimą: "Iš XX Amžiaus vadovybės pasitraukus vyr. red. Dr. Ignui Skrupskeliui, nuo šios dienos XX Amžių redaguoja prof. inž. Steponas Kolupaila. Redaktoriaus pavaduotojas yra prof. Zenonas Ivinskis".[119] Kitoje to numerio vietoje pažymėta: Re-

daktorius Prof. St. Kolupaila. Leidžia ir spausdina Akc. "Žaibo" b-vė Adr.: Kaunas, Donelaičio 24. Tai buvo pirmadienis, o šeštadienio liepos 6 d. numerio redaktorium dar buvo atžymėtas Dr. Ig. Skrupskelis. Prof. Z. Ivinskis buvo redakcinio kolektyvo narys nuo 1935 metų.

Po keturių dienų, liepos 12 d., abu buvę redaktoriai, Ignas Skrupskelis ir Pranas Dielininkaitis buvo areštuoti ir netrukus nusmerkti ištremti į Vorkutos priverčiamųjų darbų stovyklą Sov. Sąjungoje. Ig. Skrupskelis ten ir mirė 1942 metų pabaigoje, o Pr. Dielininkaitis išsigelbėjo iš Kauno IX forto kalėjimo 1941 metais, bolševikams pasitraukus, ir mirė 1942 metais Lietuvoje. Pirmoji masinių areštų banga ir ypatingai dviejų buvusiųjų redaktorių suėmimas dar daugiau prislėgė ir įbaugino likusiuosius dienraščio redaktorius ir bendradarbius, bet reikėjo tęsti darbą norint nenorint. Tuo pačiu laiku okupacinė valdžia nušalino ir ilgametį "Lietuvos Žinių" vyr. redaktorių Joną Kardelį. Jis buvo pakeistas rašytoju Antanu Rūku nuo liepos 10 dienos.

Profesoriui Kolupailai perėmus "XX Amžiaus" redagavimą, nei dienraščio turinys, nei mintis nepakito, nes tikrasis politinis perorientavimas buvo įvykdytas spaudos priežiūros organų ir cenzūros tuoj pat, pirmosiomis okupacijos dienomis. Palyginimui sklaidome dienraščio birželio mėnesio paskutiniosios savaitės numerius. 24 dienos laidoje įdėtas vyriausiojo Pavasarininkų sąjungos vado dr. Juozo Leimono žodis: (...) "gyvename nepaprastus laikus. (...) Aš neabejoju kad pavasarininkija, jausdama kultūros darbo reikalą, kurį Vyriausybė taip stipriai užakcentavo, ir gyvai atsiliepdama į josios kvietimą (...). Taigi, visi į bendrą darbą mūsų brangios Tėvynės gerovei" (citatoje didžiosios raidės taip buvo atspausdintos dienraštyje, — Red.). Sekančią dieną, birželio 25-tą, atspausdintas S. Suž. (pavardės santrumpa) straipsnis "Sava teisė geriausia. Prieš 100 metų nustojo veikęs Lietuvos Statutas". Tame numeryje J. Daugailio (kun. Juozo Prunskio slapyvardis, LE, t. XXIV, p. 135) straipsnis

"Plačiųjų masių gerovės besiekiant". Čia buvęs "XX Amžiaus" vyr. redaktorius turėjo rašyti pagal reikalaujamą "liniją": "Lietuvos gyvenimas krypsta nauja vaga. Išklausėme visos eilės vyriausybės narių žodžių ir įsidėmėjome darbų linkmę — pasukti liaudies gerovės kryptimi". Ir taip vienas po kito žinomi Lietuvos veikėjai ir žurnalistai turėjo skelbti tai, kas maždaug atitiko tuo metu dar ne visai išryškintus komunistinės valdžios reikalavimus ir, kiek įmanydami, gelbėti tai, kas jų manymu dar nebuvo prarasta.

Birželio 26 dieną patsai vyr. redaktorius Ig. Skrupskelis (Ig. Petrikonio slapyvardžiu, LE, t. XXVIII, p. 98) rašo vedamąjį "Savos tautinės brangenybės", kuriame jis drąsiai nagrinėja tikrojo patriotizmo prasmę: "Visa tai rusų tautos, rusų liaudies kūrybos turtai, kurie rusams yra brangūs. (...) Kas kitų — kitų, kas mūsų — mūsų. Tai nėra kažkoks šovinizmas. Šovinizmas ateina su neapykanta, o patriotizmas skelbia meilę tam, kas sava. Tad ir šių dienų sūkūry neturime pamiršti nieko, kas sava". Birželio 28 dieną iš kitos pozicijos liečia patriotizmą Bern. Brazdžionis straipsniu "Atgaivinkime patriotinį Maironio kultą".

Vis mažiau straipsnių pasirašoma pavardėmis, daugiau valdžios biuletenių ir pareigūnų kalbų užima dienraščio puslapius. Užtinkama cenzūros įsakymais išskustų eilučių ar pastraipų. Priešpaskutiniajame Ig. Skrupskelio redaguotame numeryje, liepos 5 d. vėl randame J. Daug. vedamąjį "Plačiųjų sluoksnių įtraukimas į liaudies gerovės kultūrą", kur tarp kitko sakoma. "Ypač mums būtų svarbu sulaukti pačios darbininkijos, mažažemių, valstiečių ir ūkininkų balsų, sumanymų". Toje pačioje "XX Amžiaus" laidoje paskelbta Lietuvos Energijos komiteto prezidiumo rezoliucija, pasiūlyta prof. S. Kolupailos. Kad greičiau elektrifikuotų kraštą, buvo siūloma likviduoti abi belgų kontroliuotas akcines bendroves, Kaune ir Petrašiūnuose, per 18 metų ėmusias per aukštas kainas už elektrą.

Suminėtieji straipsniai ir pasisakymai šiek tiek atskleidžia pirmųjų Lietuvos okupacijos savaičių nuotaikas, kiek jos

galėjo pasirodyti spaudoje. Iš tikrųjų, gyvenime buvo daug prasčiau. Šitokį jau aplamdytą ir prievartaujamą dienraštį turėjo perimti redaguoti Lietuvos visuomenei plačiai žinomi nekomunistai profesoriai Kolupaila ir Ivinskis. Jų liepos mėn. 8 dienos vedamajame "Naują barą pradedant" skaitome: "Šiuo numeriu pradedant, XX Amžių redaguoja naujas kolektyvas. Prieš ketverius metus, susilikvidavus konservatyviajam "Rytui", jaunų katalikų šviesuomenės būrelis ėmė leisti naują, nepriklausomą dienraštį. (...) Redakcija stengsis neatsilikti nuo gyvenimo tempo. (...) Tikybinė tolerancija ypatingai turi reikštis piliečių įsitikinimų laisvėje, kurią brangina visos pažangiausios valstybės santvarkos". Pasirašė: Redakcija. Liepos mėn. 13 dienos pirmajame puslapyje dviejų jaunuolių piešinys su raudona vėliava ir užrašu "Laisvoji Lietuva!" prie antraštės "Rytoj visi vieningai renkame Liaudies Seimą!". Liepos mėn. 22 d. laidoje, jau įvykus vadinamojo "Liaudies seimo" pirmajam posėdžiui Kaune, S. K. inicialais atžymėtas vedamasis "Naujo gyvenimo angoje" baigiamas panašiu tonu, kaip ir anksčiau minėtieji įvairių autorių straipsniai: "Į darbą, lietuvi, su pasiryžimu, pasišventimu ir entuziazmu — ne vieno luomo, bet visų žmonių, visos tautos, viso krašto šviesiai ateičiai!". Aišku, cenzūruojamame laikraštyje negalėjo būti rašoma apie tikruosius lietuvių jausmus, fiktyviniam seimui "paprašius" įjungti Lietuvos respubliką į Sovietų Sąjungą. Nors "popierius kantrus", "XX Amžius" išvengė ano meto oficialiajai komunistinei spaudai būdingų frazių apie komunizmo, liaudies ir Stalino šlovinimą.

Kaip ir reikėjo laukti, abu nepriklausomybės laikų dienraščiai, "XX Amžius" ir "Lietuvos Žinios" buvo netrukus, rugpiūčio mėn. 1 dieną uždaryti, o jų turtas nusavintas, spaustuvės suvalstybintos. Archyvus redaktoriams pavyko sunaikinti, kad nepakenktų kam nors represijų atveju. Paskutiniajame "XX Amžiaus" numeryje, rugpiūčio mėn. 1 d., Nr. 174 (1225), ketvirtadienį, redakcija atsisveikino paskutiniajame puslapyje: "Dabar nėra reikalo turėti bet kokių at-

skirų grupių spaudos organus, nes (...)". Suprantama, nes jau nebegalima buvo rašyti teisybės, nebebuvo laisvojo žodžio teisės. Profesoriams Kolupailai ir Ivinskiui teko suredaguoti 22 "XX Amžiaus" numerius. Juose randame vos keliolika pavardėmis ar žinomais slapyvardžiais pasirašytų straipsnių. P. Ąžuolas (apie Palangos pajūrį ir žvejus), St. Barzdukas (rašybos pertvarkymo reikalu), J. Daugailis (vedamasis "Du didieji naujo gyvenimo šūkiai"), J. Dičius (liaudies blaivinimo reikalu), J. Gaudrimas (Beethovenas Darbo rūmuose), J. Gimbutas (kelionė Aukštaičių ežerais), Z. Ivinskis (Lietuvos valstietis istorinėje perspektyvoje; S. Kolupailos "Nemuno" rec.), St. Jankauskas (veterinarijos gydytojų paruošimas), Kl. Jūra (lietuvių jaunimas P. Amerikoje), S. Kolupaila (Gedimino kapas Vilniuje; Revoliucija ir inteligentai; Žeimenos vingiais), J. Linkonis (Aukštaičių Birštonas), S. Narkeliūnaitė (Kur medžiodavę Lietuvos kunigaikščiai; Zarasų ežerai), J. Trimakas (liaudies švietimas), K. Umbražiūnas (Vilnius ruošiasi naujiems mokslo metams). Paskutiniajame rugpiūčio 1 dienos numeryje dar įdėtas Z. Ivinskio "Lietuvos valstietis ir žemė amžių perspektyvoje — mintys naująją žemės reformą pradedant", K. Umbražiūno reportažas iš Vilniaus ir S. Narkeliūnaitės rašinys apie bėglius per sieną.

Likvidavus "XX Amžių", "Kosmą", "Židinį" ir kitus žurnalus, Kolupailai nebeliko kur berašyti. Kažkas jo vardu buvo atspausdinta 1941 metų pradžioje valdžios oficioze "Tarybų Lietuvoje", o iš mokslinių darbų terandame tik vieną straipsnį apie hidrometrinį malūnėlį žiemos matavimams, atspausdintą rusų kalba Maskvoje. Bet kokie ryšiai su kitų valstybių mokslininkais ir žurnalais buvo nutraukti. Sustojo ir Kolupailos visuomeninis darbas, likvidavus "Naująją Romuvą" su jos bičiulių klubais, Lietuvos Skautų sąjungą, akademines studentų organizacijas, o taip pat ir profesines Lietuvos Inžinierių ir Architektų ir kitas draugijas. Komunistų partija vertė "darbo inteligentus", o ypač žinomesniuosius asmenis ir universitetų profesorius dalyvauti agitaciniuose

mitinguose ir savo prakalbose pritarti naujajam režimui, skaityti populiarias viešas paskaitas prosovietinėmis temomis.

Čia dar verta prisiminti tada gana naują Tėvynės sąjungą. Jos narių grupės susirinkimas įvyko Kaune, viename privačiame bute pačiomis pirmomis okupacijos dienomis. Tame pasitarime dalyvavo ir prof. St. Kolupaila. Atrodo, kad jo tolimesnė veikla buvo iš dalies saistoma to susirinkimo nutarimu, kad, rimtam reikalui esant, reikia sueiti į kontaktą su nauja vyriausybe per J. Paleckį ir M. Gedvilą. Buvo tikėta, kad gal šiuo būdu būsią galima šis bei tas išgelbėti, daugiau gero padaryti, nei su jais visiškai nesiskaitant. Iš Kolupailos užrašų knygutės matyti, kad jis lankėsi pas tuodu valdžios pareigūnus birželio mėn. 19-tą dieną.

Kas buvo toji neperdaug žinoma Tėvynės sąjunga? 1939 metų "Židinio" žurnalo Nr. 8-9 (rugpiūčio-rugsėjo mėn.) kronikoje skaitome: "Įsteigta nauja masinio pobūdžio organizacija Tėvynės sąjunga, kurios tikslas: ugdyti ir stiprinti lietuvių tautinę sąmonę ir laisvės branginimą; kelti jų kultūrinį lygį; skatinti lietuviuose pažinimo ir atsparumo dvasią; pažinti Lietuvą, ypač jos pakraščius ir pajūrį; žadinti tėvynės meilę ir pasiryžimą amžius išlaikyti lietuvių tautos laisvę. Laikina valdyba: dr. A. Juška, dr. P. Slavėnas, J. Paleckis, K. Binkis ir kt." Kiek vėliau "Naujoji Romuva" 1940 metų Nr. 1-2 trumpai aprašė Tėvynės sąjungos visuotinį atstovų suvažiavimą Vilniuje 1940 m. sausio mėn. 4 dieną, taigi, beveik pusmetį prieš okupaciją, nors tuo metu jau buvo Sovietų Sąjungos karinės bazės Lietuvoje. Cituojama iš "Naujosios Romuvos": "Turi 80 su viršum skyrių ir apie 1000 narių. Ji (Tėvynės sąjunga, — red.) įsisteigė 1939 m. pavasarį, Vilniui Vaduoti s-gos ir Vakarų s-gos veiklesniųjų narių iniciatyva. Tikslas: sukultūrinti ir tautiškai sustiprinti Lietuvą. To ji siekia paskaitomis, kursais, teatrais, liaudies universitetais, bibliotekomis. Posėdy s-gos tikslus konkrečiai nusakė dr. P. Slavėnas ir dr. A. Juška. Valdyba išrinkta iš 12 asmenų: J. Ambrazevičius, A. Andrašiūnas, K. Binkis, kun. K. Čibi-

ras, adv. P. Gužas, dr. A. Juška, J. Keliuotis, prof. F. Kemėšis, J. Kubilius, Ant. Miškinis, J. Papečkys, prof. P. Slavėnas". Pirmininku išrinktas dr. Ant. Juška (LE, t. X, p. 179). Tame sąraše matome eilę asmenų, jau anksčiau minėtų mūsų knygoje ir prof. Kolupailai gerai pažįstamų. Nors jo paties pavardė ir nepaminėta minėtuose prieinamuose šaltiniuose, jis galėjo būti Tėvynės sąjungos narys ar bent jai artimas žmogus. Kitaip jis nebūtų buvęs pakviestas į minėtąjį 1940 m. birželio 21-mos dienos pasitarimą, apie kurį buvo kalbėjęs savo artimiesiems ir datą įrašė savo užrašų knygutėje. Liudas Dovydėnas paminėjo S. Kolupailą tarp kelių kitų kultūrininkų, politikų ir visuomenininkų, susispietusių į Tėvynės sąjungą 1939 metais "tuojau po Molotovo — Ribentroppo susitarimo". Tie kiti jo paminėtieji buvo: K. Binkis, P. Slavėnas, agr. Andrašiūnas, A. Miškinis, Valiukėnas. Dovydėnui teko sekretoriauti, o pirmininkavo Juška, įgijęs paveldėjimą iš Vilniui Vaduoti sąjungos.[120]

Dalis tų pačių žmonių, kurie organizavo Tėvynės sąjungą, buvo aktyvūs kalinių globos draugijose. Prof. Kolupailai, ilgamečiam Soterijos draugijos vicepirmininkui, jos pirmininkui dr. A. Juškai paprašius jam atstovauti, teko dalyvauti 1940 metų birželio 19 dieną posėdyje iš Kauno kalėjimo paleistiems politiniams kaliniams pagelbėti. Tame posėdyje dar buvo Kalinių globos draugijos pirmininkas gen. Jurgis Kubilius ir Teisininkų draugijos pirmininkas prof. Antanas Tumėnas. Po dviejų savaičių buvo likviduotos visos kalinių globos draugijos, nors kalėjimai vėl buvo pripildyti jau kitų nusistatymų politinių kalinių, šį kartą nepriklausomos Lietuvos patriotų. Dabar tokiems kaliniams pašalinės globos ir šalpos nebereikia — pakanka kalėjimų sargų. Iš kalėjimų paleistieji komunistai tuoj gavo atsakingas pareigas valdžioje ir partijoje. Kai kurie iš jų atsiminė prof. Kolupailos paskaitas kalėjime, organizuotas Soterijos draugijos, ir jo korektišką humanišką elgesį su jais, lyg su normalia auditorija. Tuo būdu užmegztos pažintys dabar galėjo padėti Kolupailai išsi-

sukti iš keblių situacijų santykiuose su valdžia "XX Amžiaus" ir universiteto reikalais.

1940 m. vasarą prof. Kolupaila jau mažiau keliavo po Lietuvą. Jis buvo ištrūkęs iš Kauno tris kartus. Birželio 26 dieną buvo nuplaukęs garlaiviu drauge su inž. K. Rimkum ir Variakoju Nemuno reguliavimo darbų inspektuoti prie Jurbarko. Pasienyje ties Smalininkais jie matė dar Lietuvių pasienio sargybą. Birželio 28 dieną Kolupaila iškeliavo su inž. M. Eidrigoniu ir Ingauniais Rytų Lietuvon. Pro Ignaliną ir Palūšę jie pasiekė Švenčionėlius birželio 30 d., liepos 1-mą grįžo pro Pabradę ir Turniškes ir liepos 2-rą pasiekė Kauną. Tuo laiku profesoriui teko pergyventi tokį nesusipratimą: birželio mėn. 30 d. Kaune įvyko pobūvis-banketas paleistiesiems politiniams kaliniams — komunistams pagerbti. Laikraščiuose buvo paminėta ir prof. Kolupailos pavardė tarp kitų banketo dalyvių. Nors jis ir mėgino protestuoti, kad tenai nebuvęs, klaidinga informacija nebuvo atšaukta. Vasaros pabaigoje, dar prieš paskiriant profesorių Statybos fakulteto dekanu, jam teko plaukti baidare iš Alytaus į Kauną drauge su Vilniaus krašto vandenų žinovu Adomu Wislockiu.

Prasidėjus, mokslo metams, mokyklos ir suvalstybintos įmonės buvo verčiamos organizuoti privalomus mitingus po darbo. Juose politrukai sakė prakalbas komunistinei propagandai skleisti. Po to privalėjo būti populiarios paskaitos apie Sovietų Sąjungą. Negalėjo išvengti tokių paskaitų ir prof. Kolupaila. Jis nekalbėdavo politinėmis temomis, o duodavo enciklopedinio pobūdžio paskaitas apie SSSR miestus, teatrus ir pan., pridėdamas savo įspūdžių iš kelionių. Iš jau minėtojo profesoriaus viešųjų paskaitų sąrašo matyti, kad lapkričio 15 d. jis kalbėjo Kauno universitete apie savo kelionę į Maskvą[121] lapkričio 18 d. valstybiniame teatre apie Maskvos teatrą. Pastarajai paskaitai jį kvietė Kipras Petrauskas. Gruodžio 19 d. Kolupailai reikėjo kalbėti apie rinkimus į sovietinę Aukščiausiąją tarybą universiteto fizikos auditorijoje. Prof. dr. J. Meškauskas iš universiteto klinikų kvietė prof. Kolupai-

lą pakalbėti apie ligonines Sovietų Sąjungoje, bet jis atsisakė nuo jam svetimos temos, ir vieton to kalbėjo sausio 14 d. apie miestus. Vasario mėnesį Kolupaila dar kartą kalbėjo apie teatrus ir miestus universiteto salėje ir A. Fredos Sodininkystės mokykloje. Kartais dekanas Kolupaila gaudavo įsakymą tik suorganizuoti prosovietinę viešą paskaitą, bet nenorėdamas klampinti kitų prelegentų ir labiausiai pasitikėdamas savo taktu išvengti galimų provokacijų, jis verčiau pats prisiimdavo tą nemalonią pareigą. Prie kitų tos rūšies pareigų dar reikia paminėti 1941 metų sausio mėn. 6 dienos budėjimą universitete vyriausioje rinkimų komisijoje prieš rinkimus į Sovietų Aukščiausiąją tarybą. Ton komisijon prof. Kolupaila buvo paskirtas rektoriaus Purėno ir turėjo dalyvauti keliuose komisijos posėdžiuose lapkričio ir gruodžio mėn.

J. Kolupailienei atsigulus 1941 m. vasario mėnesį ilgesniam laikui į universiteto akių kliniką, vyras lankydavo ją po darbo beveik kasdien. Jiedu buvo pripratę aptarti dienos įvykius. Gyvenimas namie buvo uždaresnis, nei seniau. Ir svečių praretėjo — aplankydavo tik keli seni draugai: kan. Ad. Sabaliauskas, S. ir J. Gruodžiai, Jonas Šimoliūnas. Atsilankė kartą profesoriai K. Sleževičius ir V. Verbickis. Su komunistų veikėjais jokios draugystės nebuvo. Kolupailai aplankydavo kan. A. Sabaliauską, prof. St. Kairį. Susitiko kelis kartus su prof. Dovydaičiu. 1940 metų rugpiūčio-rugsėjo dienoraščio lapuose atžymėtos trijų senesniųjų profesorių mirtys: V. Gorodeckio, V. Čepinskio ir P. Juodakio.

Pagaliau birželio 14-ji: profesoriaus įrašyta "Juodas šeštadienis. Tamošiūno disertacija. Janka grįžo" (žmona grįžo iš universiteto akių klinikos, — Red.). Prasidėjo masinis areštavimas, krovimas į sunkvežimius, grūdimas į gyvulinius traukinių vagonus ištrėmimui į Sibirą. 16 dienos įrašas — panika, 17 d. — rengiuosi kelionei, Stanišauskis išvyksta (pasiduoda trėmimui, — Red.). Po to "juodojo šeštadienio" užeina siaubo savaitė, nes niekas nebebuvo tikras, ar nebus suimtas. Tada dar nežinojome, kad tą vieną naktį į birželio 15-ją

buvo suimta apie 30,000 lietuvių iš viso krašto. Daug kas bijojo nakvoti namie ir ieškojo saugesnių vietų užmiesčiuose ar bet kur, kad tik ne namie. Ir profesorius Kolupaila, visada paslaugus bėdon patekusiems, nevienam padėjo slapstytis universiteto patalpose, kitam savo namuose, nors ir pats buvo pasiruošęs būti areštuotas ir tremiamas. Jis ypatingai pergyveno savo seno draugo Jokūbo Stanišauskio likimą. Tuo metu inž. Stanišauskis buvo Vilniaus universiteto Miškų skyriaus geodezijos profesorius, bet gyveno Dotnuvoje ir važinėdavo. Birželio 14-15 naktį suėmus jo žmoną, prof. Stanišauskis buvo kelionėje ir nakvojo pas Kolupailus A. Fredoje. Patyręs apie savo žmonos areštavimą, jis nutarė grįžti Dotnuvon ir pasiduoti ištrėmimui, tikėdamasis likti kartu su žmona. Smulkiau apie tą įvykį Kolupaila parašė savo atsiminimų fragmentuose, kuriuos dedame tolimesniame skirsnyje. Tik po 15 metų prof. Kolupaila patyrė apie savo draugo mirtį Sibiro tremtyje 1943 metų balandžio 14 dieną.

1941 metų birželio antrosios pusės įrašai S. Kolupailos užrašų knygutėje gausūs netikėtų įvykių: 18 d. — išvažiuoju į Leningradą, 19 d. — vakare Leningrade, Europos viešbutyje. 20 d. — Hidrometrijos institute. Konferencijos atidarymas. Pas Liechnickį (hidrologas, — Red.). 21 d. — posėdžiai visą dieną. 22 d. — Peterhofe. KARAS! Pirmasis aliarmas. 23 d. — traukiniu su Mingaudu ir Kaulakiu ligi Ritupės. 24 d. — Daugpilis. Išeiname pėsti. 25 d. — per Stelmužę į Avilius. 26 d. — Neprelinuose, prie Avilio ežero. 27 d. — pro Degučius ir Daugailius į Uteną. 28 d. — pas kun. Raudą. 30 d. — mėginimas važiuoti. Sulaikyti. Liepos 1 d. — vis Utenoje. 4 d. — gautas leidimas. 5 d. — sunkvežimiu į Kauną. Namie!

Ši chronologija slepia nepaprastus pergyvenimus, kurių dalį prof. Kolupaila paskelbė savo atsiminimų rašiniuose, kitus papildė pasakodamas savo šeimai ir artimiesiems. Birželio 17 d. išlydėjęs į Kauno geležinkelio stotį profesorių Stanišauskį lemtingojon kelionėn į Dotnuvą, Kolupaila išvyko se-

kančią dieną į Leningradą hidrologų konferencijon. Tenai jis rado jau kiek anksčiau atvykusius inž. L. Mingaudą ir inž. L. Kaulakį. Po dviejų dienų konferencijos posėdžių, birželio 22 dienos sekmadienį, jie visi trys nuvažiavo į Peterhofą, buvusiąją carų vasarvietę. Bevaikštinėdami po parką, jie išgirdo per garsiakalbius pranešimą apie ką tik prasidėjusį karą su Vokietija. Prof. Kolupaila labai susijaudino, pabūgęs būti atskirtas nuo savo šeimos ir Lietuvos. Jis tuoj pat įkalbėjo savo bendrakeleivius nedelsiant vykti į geležinkelio stotį čia pat Peterhofe ir bandyti važiuoti vakarų link. Buvo aišku, kad karui prasidėjus, civilių keliavimas fronto kryptimi būsiąs tuoj pat suvaržytas. Profesorius nešiojosi su savim savo mažą lagaminėlį su knygomis ir dar turėjo "Leningrado Pravdos" numerį, kur buvo aprašyta hidrologijos konferencija su dalyvių pavardėmis. Kitiems dviems keleiviams teko atsisakyti viešbutyje paliktųjų daiktų, nes buvo rizikinga ilgiau sugaišti. Traukinio bilietus grįžimui į Kauną jie turėjo. Pavyko įsiskverbti į pusiau karinį traukinį su keliais vagonais civiliams. Sekančią dieną traukinį bombardavo vokiečių lėktuvai. Keleiviams teko išlipus slapstytis, bet birželio 24 dieną jie vis dėlto pasiekė Daugpilį traukiniu. Čia visi civiliai keleiviai buvo išsodinti, o vagonai užimti kariuomenės.

Prof. Kolupailai ir jo bendrakeleiviams nebeliko kitos išeities, kaip tęsti kelionę pėstiems. Daugpilio Karių bendrovės krautuvėje jiems dar pavyko nusipirkti šiek tiek maisto ir po megztinį. Toje krautuvėje jie susitiko su lietuviais, kurie kartu su rusais bėgo iš Lietuvos į Rusiją. Pagal J. Kolupailienės laišką,[122] ten buvusi ir poetė Salomėja Nėris su mažu sūneliu. Patyrusi, kad prof. Kolupaila pasiryžęs grįžti į Kauną, ir dar ją paraginęs grįžti, — Salomėja apsiverkusi. "Ne, profesoriau, aš negaliu grįžti, ir ne dėl svetimų, o dėl savųjų. Laimingas Jūs, kad galite keliauti namo". Tik išėję iš krautuvės, visi trys keleiviai buvo suimti čekistų. Kolupaila ėmė reikalauti, kad pasakytų, už ką juos suėmė ir kad padarytų asmeninę kratą. Dokumentams čekistai nelabai tikėjo, bet situaciją

išgelbėjo profesoriaus turimoji "Leningradskaja Pravda" laida su atspausdintomis jo ir L. Mingaudo pavardėmis, o taip pat jo parašytosios knygos. Čekistams visa tai padarę įspūdžio. Dar klausė, rodydami į L. Kaulakį, kas jis būsiąs. Prof. Kolupaila atsakęs, "O, jis su mumis". Buvę suprasta, kad jis — tai prie jų pristatytas politrukas, ar panašiai — ir visus tris paleido. Dar paaiškino, pakartotinai klausiami, už ką jie buvę suimti, kad juos buvo įtarę esant vokiečių nuleistais parašiutininkais. Bijodami, kad jų vėl kas nesulaikytų, keleiviai išėjo šalutiniais keliukais ir miškais, vengdami plento, kuriuo traukėsi į rytus Sovietų kariuomenė.

Toliau, pagal Janinos Kolupailienės užrašus, ir miškuose jiems nebuvę saugu. Susitikdavo rusų dezertyrų, vieni kitų bijodami ir vengdami. Bene tris kartus susitiko lietuvius partizanus. Būdavo taip: iš slėptuvių iššokę, partizanai sulaikydavo keleivius ir klausdavo lietuviškai "Kas eina?". Kolupaila atsakydavo — savi, ir sustoję, pasikalbėdavo, išsiaiškindavo. Profesorius nieko nepasakojęs savo žmonai apie kokius nors incidentus su lietuviais partizanais. Priešingai, pasikalbėję, jie dar parodydavo trumpesnius takus Utenos kryptimi. Pamatę vokiečių tankus, riedančius plentu, mūsų trejetas išėjo iš miško ir žygiavo plento pakraščiu. Retkarčiais rusų lėktuvai bombardavo plentą. Vokiečiai būdavo nusirengę iki pusės ir kaitinosi saulėje, palypėję ant savo tankų, ir nekreipdavo dėmesio į paplentės keleivius. Pasiekę Uteną, jie užėjo klebonijon pas kunigą Raudą, kurį prof. Kolupaila pažinojo iš savo ankstesnių kelionių drauge su prof. Pakštu.

Pasilsėję klebonijoje, keleiviai bandė pasisamdyti ūkininką, kad nuvežtų juos į Kauną arkliais, bet vokiečiai neleido keliauti nei jiems, nei kam kitam. Kolupaila pasiliko klebonijoje, Kaulakis susirgęs liko pas ūkininką, o Mingaudas išėjo į savo tėviškę. Klebonijon kasdien ateidavo pietauti vokiečių karininkai. Kolupaila papasakojo jiems apie savo kelionę iš Leningrado konferencijos ir parodė, ką turėjęs savo lagaminėlyje. Vokiečiai domėjosi viskuo, ką galėjo patirti apie Sovie-

tų Sąjungą. Tuo tarpu vokiečių tarnautojas lietuvis repatriantas V., dirbęs vertėju, apskundė prof. Kolupailą tiems patiems karininkams, kaip nepatikimą ar įtartiną asmenį. Kol skundą ištyrė, prof. Kolupaila turėjo būti naminiame arešte klebonijoje, saugomas vokiečio kareivio.[123] Tik liepos 4-tą profesoriui buvo leista išvažiuoti į Kauną vokiečių sunkvežimiu. Išlipęs prie Žaliojo tilto, jau sugriauto, Kolupaila susitiko vieną pažįstamą iš Fredos ir sužinojo, kad jo šeima sveika laukianti jo namie. Pagaliau jis sugrįžo į savo namus. Prasidėjo kitos okupacijos laikmetis.

C. STUDENTO ATSIMINIMAI
(Parašė Ks. Kaunas)

Lietuvos valstybės rūmas buvo deginamas ir griaunamas. Reikėjo gelbėti, kas tik įmanoma išgelbėti. Rimti Lietuvos patriotai skatino visus, kam tik įmanoma, jungtis į sovietinę administraciją, kad galima būtų nukreipti darbą lietuvių naudai. Daug profesorių buvo baigę Rusijos universitetus ir gerai prisiminė komunistų įsigalėjimą Rusijoje. Bet daug kas nežinojo, kaip sužvėrėjo komunistinė diktatūra. Ypatingai mažai tenusivokė studentija. Lietuvos spauda vaizdavo Sovietų Sąjungą, kaip progresuojančią valstybę, kur revoliucija jau praėjusi, nors valstybė valdė ūkį ir nuosavybes. Nesiorientavimas ir nežinojimas lyg ir mažino netekimo jausmą ir rytojaus baimę.

Universiteto rektorium paskirtasis prof. Ant. Purėnas buvo senas socialdemokratų veikėjas, niekad nesuėjęs į konfliktą su komunistų partija. Kitas žinomas socialdemokratas ir jų lyderis, prof. dr. Steponas Kairys buvo turėjęs nesusipratimų su komunistais, nes nepriimdavo jų įvairiomis progomis siūlyto bendradarbiavimo. Prof. Kairys laikėsi visiškai nuošaliai ir buvo izoliuotas pirmosios okupacijos metais.

Darbą prisiimti teko tiems, kurie buvo neužsiangažavę politikoje ar vyriausybėje ir nekėlė įtarimo naujųjų valdovų akyse. Universiteto mokslo personalas nudžiugo, kai Statybos fakulteto dekanu buvo paskirtas prof. St. Kolupaila. Technikos fakultetui buvo gera proga išsiplėsti ir įvykdyti jau anksčiau suplanuotą reformą. Padarius du fakultetus iš vieno, buvo galima priimti daugiau mokslinio personalo. Daugumas naujų asistentų buvo parinkta iš to paties universiteto gabesniųjų jaunų diplomantų.

Pažangesnieji Lietuvos technikos darbuotojai jau eilę metų siekė fakulteto reformos ir naujų mokslo planų, bet skiriamų lėšų trūkumas vertė delsti. Buvo priekaištaujama, kad Technikos fakultetas išleisdavęs permaža inžinierių, nors studentų jame buvo daug. Dėl noro paruošti universalius inžinierius, paliekant specializavimąsi jų pačių tolimesnei iniciatyvai, fakulteto mokslo programos buvo perkrautos. Dėl to studijos užsitęsdavo 6-7 metus, o tiems, kurie turėjo dar užsidirbti pragyvenimui, ir ilgiau. Oficiali programa buvo suplanuota penkeriems metams, įskaitant ir diplominį darbą. Per metus baigdavo 30-40 inžinierių. Diplominių darbų gynimas vykdavo 2-3 kartus metuose. Įvykdžius reformą, Technikos fakultetas padalytas į du: Statybos ir Technologijos, su daugeliu specialybių. Bet programa liko penkerių metų.

Technikos fakulteto perorganizavimas vyko vasarą, kada tikrųjų komunistų stigo. Jie buvo pašaukti į kariuomenę "politrukų" pareigoms, ir grįžę rudenį registruotis studentais, rado fakultetą perorganizuotą ir personalą sukomplektuotą. Tik pavėluotai organizavosi vadinamoji marksizmo katedra. Būti marksizmo-leninizmo-stalinizmo profesoriumi niekas iš lietuvių netiko. Maskva atsiuntė savo lektorių Kursanovą, kalbantį tik rusiškai. Katedrai reikėjo asistento — vertėjo į lietuvių kalbą, nes daugumas studentų rusiškai dar nemokėjo.

Taip jau nutiko, kad šios naujos tarpfakultetinės katedros asistentu tapo studentas Vytautas Sipavičius iš Staty-

bos fakulteto. Išryškėjo, kad jis buvo komunistų partijos narys, užsimaskavęs studentų varpininkų sąjungoje. Sipavičius buvo niūrus jaunuolis, šaltos, nedraugiškos laikysenos. Rusų įguloms Lietuvon įėjus, jis mėgino patraukti varpininkus komunistų glėbin, bet jam tatai nepavyko. Senos demokratiškų tradicijų varpininkų s-gos nariai buvo giliai patriotiški. Atskilo tik tie, kurie buvo infiltruoti ardomajam darbui.

V. Sipavičius gavo tik vieną ištikimą talkininką — V. Nešukaitį, kuris tą vasarą irgi tarnavo kariuomenės politruku, o grįžęs į universitetą, ėmėsi organizuoti komjaunuolius. Jųdviejų darbas buvo nesėkmingas, nes studentija šalinosi nuo komunizmo. Jei ką ir pavyko įtraukti į komjaunuolių organizaciją, tai ne iš idealizmo, o dėl praktiškų sumetimų ar norint pagelbėti pašlijusią tėvų būklę. Naujosios organizacijos nariai mėgdavo paūžti, o įsigėrę, ne vienas prasitardavo, kad jo įsitikinimai esą prieš okupantus.

Marksizmo katedros kursai buvo privalomi visiems studentams ir taip pat mokslo personalui. Studentai turėjo gauti įskaitas ir laikyti egzaminus. Tuo būdu toji katedra pasidarė stiprus okupanto įrankis nepalankiems studentams išsijoti. Maskvos profesorius kalbėjo ir egzaminavo rusiškai, bet norintiems leido naudotis vokiečių kalba. Šia kalba besiaiškinant, buvo lengviau patenkinti jo klausimus. Sunkiau ėjosi rusiškai kalbantiems: vienas žydų tautybės studentas diplomantas turėjo eiti net keturius kartus, kol išgavo privalomą įskaitą. Daugelis žydų Lietuvoje mokėjo rusiškai. Reikalui esant, lietuviškai egzaminuodavo Sipavičius.

Prof. Kolupailai, kaip dekanui, teko turėti reikalų su komunistų partijos pareigūnais ir komjaunuoliais universitete. Dekanas reikalavo drausmės ir tvarkingumo iš visų lygiai. Jis stengėsi padėti studentams išlikti universitete, kai atsirado spaudimas registruotis kariuomenėn ar nutraukti studijas dėl pasikeitusių darbo ir pragyvenimo sąlygų. Nujausdamas jaunimo nerimavimą, dekanas skatino juos nenustoti nuotaikos ir dirbti, dirbti. Tikrieji komunistai greitai įžiūrėjo

prof. Kolupailos asmenyje tikrąjį komunizmo priešą ir tik laukė, kada galėtų be jo apsieiti. Įvyko netikėtas konfliktas, kai dekanas paskelbė atleidžiamųjų iš universiteto studentų sąrašą. Dėl nepažangumo moksle ir nustatytojo minimumo neatlikimo, į tą sąrašą pateko ir marksizmo katedros asistentas Vyt. Sipavičius. Komunistų pasipiktinimui nebuvo galo, pamačius jo pavardę pabrauktą raudonu rašalu ir išsiskiriančią sąraše. Dekanui Kolupailai teko aiškintis, kad tasai pabraukimas tai tik studentų išdaiga be fakulteto administracijos žinios.

Mokslo personalo posėdžiuose prof. Kolupaila pasisakydavo atviriau. Teko stebėtis jo pasakojimų drąsa apie įspūdžius iš Maskvos. Pasakojo apie tokius trūkumus, kad, sakysim, sviesto kilogramui gauti šimtai žmonių stovėjo eilėse. O patys atvykėliai rusai skleidė pasakas apie perteklių Rusijoje. Dekanas kalbėjo, kad kuo aukštesnis pareigūnas Sovietuose, tuo jam blogiau, nes daromas spaudimas iš aukščiau terorizuoti savo pavaldinius ir dėl to rizikuoti savąja galva. Visas personalas jautė, kokią didelę naštą turi pakelti dekanas ir rektorius, ir džiaugėsi turėdami tokią užuovėją. Birželio trėmimų dienos parodė, kokiame pavojuje gyvenama. Iš Statybos fakulteto trėmimams paimti trys jaunesniojo personalo nariai. Siaubo apimtiems pažįstamiems prof. Kolupaila leido naktimis slėptis savo universiteto kabinete įrengtoje slėptuvėje už spintų. Sovietinis teroras veikė naktimis. Tolimesnę trėmimų bangą sutrukdė prasidėjęs karas. Kolupaila patyrė, kad ir jo pavardė buvusi įtraukta sekančių areštų ir trėmimų plane.

D. VOKIEČIŲ OKUPACIJOJE 1941 - 1944 METAIS

Grįžęs iš pavojingosios kelionės į savo namus 1941 metų liepos 5 dieną, Steponas Kolupaila sirguliavo apie dvi savaites, skundėsi širdimi, dažnai priguldavo. Kad ir pavargęs, jis kasdien nueidavo iš Aukštosios Fredos į Kauną universite-

tan ir pasimatyti su savo senais pažįstamais, pasiinformuoti ir susiorientuoti sparčiame naujų įvykių sraute. Jo užrašuose tik datos ir keli vardai:

Liepos 6 d. Mieste prie susprogdinto tilto. Panemunėje pas Krėvę. 7 d. — universitete. Pas vyriausybę (Ambrazevičius, Šlepetys). 8 d. — Universitete. Hidrometrinėje Tarnyboje. 9 d. — Univ., Geležinkelio tilto statyboje. 10 d. — Univ. senato pasitarimas. Atsistatydiname .11 d. — Purėnas areštuotas. 12 d. — Nauja universiteto vadovybė. Vėliau, 30 d. — Universitete. Nauji atleidimai.

Tuo metu Lietuvoje veikė Laikinoji vyriausybė, pastatyta Lietuvos Aktyvistų Fronto po birželio 23 d. sukilimo. Vokiečių karinė valdžia pradžioje toleravo tą vyriausybę ir jai netrukdė atstatyti Lietuvos administraciją. Juozas Ambrazevičius ėjo ministro pirmininko pareigas ir kartu buvo švietimo ministras. Tad jo žinioje buvo universitetai. Sukilime dalyvavo ir keli Statybos fakulteto dėstytojai, iš kurių kovoje krito trobesių konstrukcijų katedros adjunktas dipl. inž. Juozas Milvydas. Laikinosios vyriausybės potvarkiais Kauno universitetas atgavo Vytauto Didžiojo vardą (toliau VDU), du naujus fakultetus — Teologijos ir Filosofijos (vieton bolševikinės valdžios uždarytojo Teologijos-Filosofijos fakulteto). Kaune liko abu reformuotieji techniškieji fakultetai ir medicina. Visi kiti buvo Vilniaus universitete.

VDU rektoriumi paskirtas prof. inž. Julijonas Gravrogkas. Statybos fakulteto dekanu — ord. prof. dr. inž. Steponas Kairys, Technologijos fakulteto dekanu — doc. dr. inž. Adolfas Damušis. Ord. prof. dr. inž. Steponas Kolupaila liko, kaip buvęs, Hidrotechnikos-melioracijos šakos ir hidrologijos — hidraulikos katedros vedėju. Nuo spalio 1 d. jis vėl dėstė savo kursus: hidrauliką, hidrologiją ir hidrometriją, kurį laiką ir skaičiavimo techniką. Jo asistentais liko tie patys, kaip ir praėjusiais mokslo metais. Hidrotechnikos katedrai vadovauti paskirtas adjunktas dipl. inž. Juozas Daniliauskas.

1941 metų liepos 7-tos dienos Kolupailos atsilankymą pas Laikinosios vyriausybės narius prof. Juozas Brazaitis prisimena šitaip: "Labai gerai prisimenu epizodą iš Laikinosios vyriausybės laikų, kada jis (prof. Kolupaila) atvyko pas mane į kabinetą. Karo pradžia užtiko jį pakeliui iš Leningrado konferencijos į Kauną. Jis pasipasakojo, kad partizanai, rodos, prie Utenos, jį buvo sulaikę, bet jis davęs jiems žodį prisistatyti pats Laikinosios vyriausybės dispozicijai ir pasiduoti jos sprendimams. Tą žodį tesėdamas, jis ir atvyko į mano kabinetą. Kadangi žinojau jo veiklą okupacijos metu, užtikrinau jį, kad nėra jokių kliūčių jo darbui, negali būti jokio pagrindo ir baimei dėl jo asmeninio saugumo. Paskiau teko jo namuose lankytis jau vokiečių okupacijos metais.[124] Šis prisiminimas šiek tiek nesiderina su anksčiau duotuoju atpasakojimu, kad ne partizanai, o vokiečių kariai buvo sulaikę Kolupailą Utenoje.

Neilgai trukus, Laikinoji vyriausybė buvo priversta savo veiklą sustabdyti. Liepos m. 25 dienos aktu Vokietijos vyriausybė įkūrė administracinę Ostland provinciją užimtuosiuose kraštuose su generaline sritimi Lietuvoje. Vokiečių civilinės valdžios priekyje pastatytas generalinis komisaras. Rugpiūčio mėn. 5 d. formaliai atstatyta Laikinoji vyriausybė, o lietuviškajam administraciniam aparatui valdyti buvo paskirti vadinamieji tarėjai lietuviai. Švietimo tarėju, tad ir universitetų tarpiniu administratoriumi paskirtas dr. Pranas Meškauskas-Germantas. Tarėjai leido potvarkius ir įsakymus gyventojams savo vardu ir buvo kontroliuojami generalinio komisaro per atitinkamus referentus vokiečius. "Didžioji gyventojų masė buvo globiama savivaldos aparato, sudaryto didžiąja dalimi dar Laikinosios vyriausybės laikais ir veikiančio kontakte su lietuviškuoju pogrindžiui. Tuo vokiečių okupacinė sistema skyrėsi nuo sovietinės, kuri aparatą keitė nuo viršaus iki apačios ir apstatė savo ištikimais pareigūnais, pasiekiančiais kiekvieną gyventoją".[125]

Kai kurie asmenys universitete ir visuomenėje šnairavo į tuos pasižymėjusius lietuvius, kurie sovietinės okupacijos

metu buvo aukštesnėse pareigose. Šitokių įtarinėjimų ir nepagrįstų pakaltinimų teko pakęsti ir buvusiajam dekanui prof. Kolupailai. Bet buvo žmonių, kurie jį geriau pažino ir pilnai pasitikėjo jo lojalumu. Be jau minėtojo dr. Jono Griniaus įrašo Kolupailų svečių knygoje 1941 metų rugsėjo 29 dieną, kartu su juo buvo atsilankęs ir prof. Juozas Ambrazevičius. Jo įrašas toje svečių knygoje buvo pranašingas: "Laisvės pragiedruliai švystelia tam, kad būtų daugiau vilties ir atsparumo naujoms nelaisvėms pakelt. Aukštoji Freda, 1941. IX.29". Tuo metu, likvidavus Laikinąją vyriausybę, blėso viltys Lietuvos nepriklausomybei atstatyti — kraštas buvo okupuotas tada dar pergalingos vokiečių kariuomenės.

Prof. Kolupailai tekdavo gana dažnai nuvažiuoti Vilniun. 1942.IV.19-21 dienomis jis lankėsi Lietuvių kalbos institute ir pas buv. VDU profesorių arkivyskupą M. Reinį, tada Vilniaus vyskupijos administratorių. Lapkričio 8 d. dalyvavo gamtininkų draugijos susirinkime Vilniuje. Talkininkaudamas Hidrometriniam biurui, kuris tada dar buvo tvarkomas lietuvių, Kolupaila ir inž. L. Šušys atliko inspekcinę kelionę "Klaipėdos" garlaiviu Nerimi ligi Gegužinės miestelio ir atgal į Kauną 1942.IV.22-23 d. Tą pavasarį prof. Kolupailai pavyko išprašyti iš vokiečių paleisti iš karo belaisvių stovyklos vieną rusų hidrologą, pažįstamą iš tarptautinių mokslinių suvažiavimų, ir duoti jam darbo Hidrometriniame biure. 1942.IX.10 Kolupaila buvo nuvažiavęs autobusu į Rygą, kur tris dienas darbavosi valstybinėje bibliotekoje ir aplankė Latvijos hidrometrinį biurą.

Darbas universitete buvo suvaržytas. "Studijuoti buvo leista tik studentams, dirbantiems įstaigose, kurios buvo laikomos karui reikalingos (kriegswichtig), ir tiems abiturientams, kurie prieš studijas bus atlikę darbo prievolę (Arbeitsdienst). Tie reikalavimai būtų daugumai jaunimo užtvėrę aukštųjų mokyklų duris visam karo metui, jei nebūtų buvę apeinami. Universiteto statutas leido priimti laisvus klausytojus (hospitantus), nebaigusius gimnazijų. Studentai apsirūpindavo 6 klasių pažymėjimais, kad išsilenktų darbo tarny-

bos, arba gaudavo tik formalius dirbančiųjų pažymėjimus, kuriuos išduodavo lietuvių vadovaujamos įstaigos".[126] Tiesa, tasai potvarkis dėl darbo tarnybos buvo išreikalautas iš darbo tarėjo ne iš karto, o 1942 metų rudenį, švietimo tarėjui dr. Germantui atsisakius tokį potvarkį išleisti, nes universitetas veikiąs autonomiškai. VDU senatas taip pat nesutiko vykdyti reikalavimą dėl privalomosios darbo tarnybos, nes to nenumatęs vyriausybės išleistasis universiteto statutas. Už tai 1942 metų rudenį senato nariai buvo areštuoti ir palaikyti tris paras kalėjime. Jų tarpe buvo Statybos fakulteto dekanas Steponas Kairys, Lietuvos nepriklausomybės signataras ir vėliau, nuo 1943 metų pabaigos pogrindžio Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo komiteto (VLIK) pirmininkas.

Po šio įvykio dekanui Kairiui teko atsistatydinti, ir jo vieton nuo lapkričio 11 d. paskirtas prof. Stasys Dirmantas, išbuvęs dekanu dvejus mokslo metus iki pasitraukimo iš Lietuvos 1944 metų vasarą. "Padėtis sunkėjo ypač nuo 1943 metų pradžios, kada civilinė valdžia, apeidama lietuvių savivaldos organus, savo reikalavimus ir represijas ėmė vykdyti per SS policiją ir gestapą".[127] Tą pavasarį, kovo mėn. 16-17 d. gestapas suėmė 46 žinomus lietuvių inteligentus-veikėjus, įtariamus rezistencija prieš vokiečius. Jų tarpe suimti dr. P. Germantas, keturi kiti tarėjai, penki profesoriai, kartu su dekanu dr. Ad. Damušiu. Jie visi išvežti į Vokietiją Stuthofo koncentracijos lagerin. Kovo 17 dieną įsakymu uždaryti universitetai, jų patalpos užimtos ir kai kur sunaikintos mokslo priemonės. Bet nei profesūra nei studentai lengvai nepasidavė: susiradus patalpų privačiuose namuose ar prisiglaudus kitose lietuviškose įstaigose, buvo tęsiamos paskaitos, laikomi egzaminai, išduodami diplomai. Matyt, vokiečiai nenorėjo pertempti savo represijų ir turėjo toleruoti pusiau konspiratyvų universiteto darbą. Mokslo personalui, oficialiai likus be darbo su studentais, buvo paskirti vad. "kriegswichtig" (karui svarbūs) mokslo darbai ir buvo toliau mokamos algos, tiesa, tada jau menkavertėmis ostmarkėmis. Tų darbų tikrinti ir te-

moms patvirtinti buvo atsiųstas iš Vokietijos prof. K. von Stegman, su kuriuo teko turėti reikalų ir prof. Kolupailai. Tą vasarą, liepos 3 d., Kolupaila kartu su profesoriais Damušiu ir Maceina lankėsi Vilniuje pas vokiečių administracijos pareigūną švietimo reikalams prof. Schreinertą derėtis universiteto reikalais. Deja, lakoniškame Kolupailos dienoraštyje duota tik data ir vardai, o pasikalbėjimų turinys neužrašytas.

Statybos fakulteto turtas — kabinetų rinkiniai, knygos buvo priglaustos prof. J. Šimoliūno namuose Aukštojoje Fredoje, Liūdesio alėjoje. 1943.IV.7 čionai atkeltas ir prof. Kolupailos hidrometrijos kabinetas. Darbas su studentais buvo tęsiamas A. Fredoje ir Medicinos fakulteto anatomikumo patalpose Mickevičiaus gatvėje. Universiteto nuėjimą "į pogrindį" J. Kolupailienė prisimena šitaip: "Prof. Alfredas Vitols, latvis hidrologas iš Rygos, geras Kolupailos bičiulis iš seniau, buvo "repatriavęs" į Vokietiją. Jis davė Kolupailų namų adresą savo pažįstamiems Vokietijos karininkams, vykstantiems į Rygą. Būdami Kaune, jie mus aplankydavo. Pasisakydavo prieš civilinės valdžios ir gestapo politiką okupuotuose kraštuose. Vienas iš jų, maj. Klebs von Halle, buvo kilęs iš pietų Vokietijos, kitas kap. Rosenbladt buvo suomis, gamtos mokytojas, vedęs vokietę. Uždarius universitetą, tiedu karininkai padėjo pergabenti dalį fakulteto bibliotekos ir asmeninę prof. K. Pakšto biblioteką, paliktą Kolupailos globoje, į prof. Šimoliūno namus (1943.XI.22). Ten įsikūrė "pogrindžio" universiteto dalis, kur lankėsi studentai ir profesoriai pavieniui ar mažomis grupėmis. Civilinė vokiečių valdžia tą pastebėjo, ir jos atstovai pasirodydavo Kolupailos hidrometriniame kabinete, reikalaudami pasiaiškinimo. Profesorius vėl kreipėsi į minėtuosius pažįstamus karininkus, kurie davė jam iškabą "Wehrmacht. Eintritt verboten" (Kariuomenė. Įėjimas uždraustas) ir leido iškabinti ją ant Kolupailos kabineto durų. Po to darbas tenai nebuvo trukdomas".[128]

Ypatingai stengtasi padėti tiems studentams, kurie jau buvo bebaigią studijas. 1943 metų rudenį ir žiemą diplomi-

nius projektus apgynė šie Statybos fakulteto Hidrotechnikos-melioracijos šakos studentai: K. Kraujalis, St. Juzėnas, Ant. Kiaušas, K. Pilkauskas, Br. Petrulis, J. Ziberkas, J. Macevičius, P. Karbauskas, Vl. Kudirka, Br. Juška, D. Prūsas, J. Bulota, V. Izbickas. Tokia eile naujieji diplomuoti inžinieriai hidrotechnikai buvo paskelbti "Technikos" žurnalo pirmajame numeryje 1944 metų sausio mėnesį. Šis sąrašas nepilnas: 1943 metais pirmąją prof. Kolupailos vadovautosios Hidrotechnikos-melioracijos šakos laidą baigė ir inžinierių diplomus gavo Alg. J. Antanaitis, Julius Bulota, Vyt. Izbickas ir S. Danilevičius.

Paskutiniųjų 1943-1944 mokslo metų svarbesnieji įvykiai neoficialiai veikusiame VDU-te, pagal Kolupailos dienoraštį, buvo šie: 1943.VIII.5 senato posėdis; VIII.9 Statybos fakulteto posėdis prof. Šimoliūno namuose; VIII.13 diplominių projektų gynimas; nuo IX.11 paskaitos; X.18-21 ir XI.22 kraustoma universiteto biblioteka, pagelbėjo Blum ir Bauer; XI.19 ir XII.15 Statybos fakulteto tarybos posėdžiai ir diplominių projektų gynimas. Gruodžio 22 dieną VDU Statybos fakultetas suteikė inžinerijos daktaro laipsnį Leonui Bajorūnui už disertaciją "Mažesniųjų Lietuvos upių nuotakis". Tai buvo pirmas ir vienintelis prof. Kolupailos doktorantas hidrologijos srityje. Toliau dienoraštyje skaitome: XII.29 ir 30 d. — 18 diplominių projektų; 1944.I.26-28 d. Technikos kongresas Kaune su ekskursija į Petrašiūnus; III.3 posėdis vokiečių Technisches Hauptamt įstaigoje dėl universiteto personalo mokslo darbų; III.15 ir 31 Statybos fakulteto posėdžiai; III.27 rektoriaus pietūs von Stegmanui; V.11-12 hidrometrijos praktika A. Panemunėje; V.15 Techn. Hauptamt gavo hidrologinio archyvo medžiagos. VI.2 ir 28 d. Statybos fakulteto posėdžiai ir diplominių projektų gynimas; VII.1 paskutinis kartas savo hidrometrijos kabinete J. Šimoliūno namuose.

Prof. Kolupaila dirbo universiteto bibliotekos prof. Vaclovo Biržiškos vadovautoje bibliografinėje komisijoje. 1942 metų kovo mėnesį buvo atspausdinta 1939 metų bibliografija

"Varpo" spaustuvėje. Tuo reikalu Kolupailai reikėjo du kartus eiti pas cenzorių Šneideraitį. Lietuviškosios Enciklopedijos redakcija irgi tęsė savo darbą, ir Kolupaila lankėsi jos įstaigoje 1943.V.14 ir XII.23, bet naujų sąsiuvinių jau nebebuvo išleista. Kaip sovietinės, taip ir vokiečių okupacijų metais Kolupaila mažai terašė spaudai. Nebuvo ir kur. Naujasis "Technikos" žurnalas pradėtas leisti tik 1944 metų sausio mėn., ir jo pasirodė tik trys numeriai. Redaktorium buvo dipl. inž. (vėliau dr.) Algirdas Nasvytis. Pirmajame to žurnalo numeryje įdėtas prof. Kolupailos straipsnis "Jūros nuotakis ties Taurage". Dar žinome jo straipsnį P. Bugailiškio redaguotame "Gimtojo Krašto" paskutiniajame Nr. 31, 1943 metais, ir bent tris populiarius rašinius 1943 ir 1944 metų kalendoriuose. Tie straipsniai papildė negausius mokyklinius vadovėlius Lietuvos geografijos žiniomis. 1944 metais dar suskubta išleisti profesoriaus paruoštų "Hidraulikos formulių ir tabelių" rinkinį studentams. Savo hidrologinės medžiagos rinkiniui papildyti prof. Kolupailai pavyko gauti per Herr Frueh 1918 metų hidrometrinius duomenis, kuriuos jis nusikopijavo 1943.V.19. Rankų nenuleisdamas, frontui artėjant, Kolupaila dar 1944 metų gegužės 5 d. ieškojo senų trūkstamų duomenų Kauno Vandens kelių rajono archyvuose. Tų metų pradžioje jis padėjo spaustuvėje sulaužyti "Mūsų Girių" numerį, bet taip ir nepavyko patikrinti, ar jame buvo koks profesoriaus straipsnis. 1944.II.21 Kolupailai tarpininkaujant, gautas leidimas "Kosmui" tęsti, bet naujo numerio nebeišleido.

Sovietinės okupacijos sužlugdytas lietuviškasis visuomeninis gyvenimas nebeatsigavo ir vokiečių laikais, nes organizacijų veikla nebuvo atgaivinta. Karo meto sąlygose ėmė stokoti maisto, buvo suvaržytas susisiekimas. Iš prof. Kolupailos užrašų knygutės matyti, kad nuo 1941 m. rudens iki 1943-jų pavasario jis skaitė tik 9 viešas paskaitas ir visas Kaune. Iš jų šešios teko Kauno radiofonui — visos apie Lietuvos upes, ežerus ir gamtą. Kitos trys buvo iliustruotos spalvotomis nuotraukomis, taip pat populiarios, skirtos jaunimui: Kauno

Suaugusiųjų institute 1942.I.29, universiteto Filosofijos fakulteto studentams 1943.II.25 ir po savaitės "Aušros" mergaičių gimnazijoje.

Karo ir okupacijos sąlygos neatbaidė prof. Kolupailos vėl pakeliauti po Lietuvą ir jos vandenis. O buvo pavojinga, nes krašte buvo pasklidę dezertyrų iš sovietinės ir vokiečių kariuomenių, o taip pat pogrindžio partizanų. Susisiekimas buvo pairęs ir varžomas. Kliūtis įveikęs, Kolupaila kartu su R. Baubliu ir Ražaičiu iškeliavo automobiliu 1942.VII.10 pro Merkinę į Vilnių, iš ten į Jašiūnus, Rudninkų girią, liepos 13-tą pro Pabradę, Švenčionis iki Ignalinos ir Ginučių. Grįžo namo pro Uteną VII.14. Rugpiūčio 6-tą vėl su R. Baubliu ir dviem inžinieriais Kolupaila iškeliavo su baidarėmis į rytų Aukštaitijos ežerus. Praplaukę Baluošą, Salas, Stirnius, Dūsią, jie pasiekė Siesartį, kartais nakvodami miškuose. Liepos 19-tą grįžo į Kauną sunkvežimiu. Rugpiūčio 21-31 dienomis Kolupaila atliko kelionę Nemunu "Kretingos" garlaiviu (perkrikštytoji "Klaipėda"). Drauge keliavo inž. Mingaudas ir dar keli asmenys. Jie pasiekė Augustavo kanalą, tada prijungtą prie vad. Naujosios Prūsijos, ir buvo sustoję Druskininkuose, tada vokiečių pavadintuose "Memeltalbad". Į seklumas pakliuvę, grįžo namo automobiliu, prisidėjus p. Zimmermannui.

1943.III.18 Kolupaila išvažiavo su inžinieriais A. Banėnu ir L. Mingaudu Anykštos debitų matuoti. Dar aplankę A. Banėno įrengtą pirmąją Lietuvoje automatinę hidroelektrinę stotį ant Nevėžėlės upelio ties Gabrėlais prie Užnevėžių, jie grįžo į Kauną kovo 23 d. Kolupailos dienoraštyje įrašyta: "Padėtis nepasikeitė". Tuo metu, nuo kovo 18 dienos, universitetas buvo formaliai uždarytas. Gegužės 4-tą profesorius išvyko su Kairiais automobiliu į Panevėžį. Aplankė vyskupą K. Paltaroką, Jurgį Elisoną, inž. K. Reisoną. Užsuko į cukraus fabriką. Grįžo namo po trijų dienų. Birželio 12-tą prof. Kolupaila su keturiais savo studentais išvažiavo iš Kauno Maisto geležinkelių stoties, pasikrovę baidares, į Alytų. Per tris dienas atplaukė Nemunu namo. Tai vasarai baigiantis,

Kolupaila atliko poilsio kelionę su dr. Antanu Garmum ir kitais trijomis baidarėmis iš Rubikių ežero ties Anykščiais Šventosios upe ir Nerimi iki Kauno. Užtruko 10 dienų. Rugsėjo 29-30 d. profesorius buvo Vilkaviškyje, aplankė Daniliauskus ir J. Krikščiūną.

Blogėjant padėčiai Lietuvoje, 1944 m. balandžio 20 d. Kolupaila nuvažiavo traukiniu į Varšuvą pas savo senąjį kolegą prof. E. Warchalowskį pasiteirauti, ar reikalui esant, negalėtų įsitaisyti Varšuvos Politechnikos institute. Pasimatė jis ir su buv. VDU profesorium Albinu Herbačiauskiu, apsigyvenusiu Varšuvoje prieš karą. Grįžo pro Karaliaučių, kur jam rūpėjo hidrologiniai archyvai, liečią Nemuno dalį Vokietijos teritorijoje. Čia Kolupailai pagelbėjo senas pažįstamas prof. Walter Sperling, su kuriuo palaikė ryšius ir vėliau iš Amerikos. Sperlingas buvo rašęs apie Nemuno ir Priegliaus nuotakius. Balandžio 28 d. grįžo į Kauną.

Kaip darbas universitete, taip ir gyvenimas Aukštojoje Fredoje buvo paveiktas karo nedateklių, okupacinių suvaržymų ir vis dažnėjančių oro puolimų pavojų. Maistas buvo parduodamas pagal kortelėmis nustatytas normas, bet jo dar galima buvo prisidurti iš "juodojo turgaus" ar gauti iš giminių ar pažįstamų ūkininkų. Paskutiniaisiais karo metais jau buvo sunkiau. Prie to dar prisidėjo susisiekimo pairimas. Aukštoji Freda buvo taip izoliuota, kad Kaunas buvo pasiekiamas tik pėsčiomis: nebebuvo nė autobusų, nė taksių, o ir vežiką su arkliu nebuvo lengva susirasti. 1941.XI.26 sugriuvus laikinajam tiltui per Nemuną ties geležinkelio stotimi, reikėdavo pereiti ledu arba aplink pro Aleksotą. Taip buvo ir sekančią žiemą. Atstačius geležinkelio tiltą, juo pereiti reikėjo specialių leidimų. Dėl bombardavimo pavojaus miestas būdavo naktimis užtemdytas. Laikas nuo laiko, ypač sekmadieniais būdavo nutraukiamas elektros tiekimas.

Bet gyvendami pavojingą karo metą, žmonės dar daugiau reikalingi vieni kitų pagalbos ar paguodos. Draugiški ir vaišingi Kolupailų namai nestokojo svečių. Be jau minėtųjų

artimiausiųjų kaimynų ir tolimesnių bičiulių, pirmais metais juos aplankė Petras Babickas, Algirdas Gustaitis, prof. Ignas Jonynas, Raulinaičiai, Zailskai. 1942-1943 mokslo metais atsilankė L. Bajorūnas, J. Daniliauskas, Br. Galinis, J. Kovalskis, J. Okunis, L. Prapuolenis. Kolupailai aplanko iš Fredos išsikėlusius Špakevičius, Garmus, Dirmantus, Gruodžius, nebemininant frediškių. Ir į teatrą jau tik retkarčiais tenueidavo, pvz., 1942.V.7 Stasio Santvaro "Žvejų" pastatyme, VI.5 "Aidoje" (tą vakarą Aidos rolėje debiutavo Iz. Motekaitienė). Dienoraštyje pažymėta: 1942.II.16 mieste vėliavos. Suminėtos pažįstamųjų mirtys tokia eile, pradedant 1941 metų rudeniu: profesoriai M. Songaila, P. Jankauskas, S. Šalkauskis (XII.7 mišios), P. Dielininkaitis (1942.IV.6 mišios), K. Binkis, prof. Vl. Kuzma, A. Krikščiūnas, prof. S. Grinkevičius (laidojo 1942 metų vėlinėse). 1943.VI.25 Kolupaila dalyvavo pamaldose Juozui Milvydui atminti.

Paskutiniųjų metų Lietuvoje svarbesnieji privataus gyvenimo įvykiai negausūs, jei apie tai galima būtų spręsti iš trumpų dienoraščių užrašų. 1943.VIII.1 Kolupaila aplankė inž. Kazį Vilčinską Veiveriuose, netoli nuo tuo metu vykusios malkų kirtimo talkos Skardupyje. Namuose Kolupailus dažniau aplanko jaunimas, ypač diplominių projektų studentai, nes ir universiteto įstaigos buvo čia pat Fredoje. Atsilankė skautininkė V. Barmienė ir iš Šveicarijos grįžęs prof. K. Regelis. Spalio 17-tą laidojo kaimyną kompozitorių Stasį Šimkų. Paskutinius Naujuosius Metus atžymėjo, aplankydami Vasiliauskus ir Joną Šimoliūną. 1944.I.21 Kolupaila gavo pirmuosius akinius. I.19 — vokiečiai traukiasi nuo Leningrado. II.9 — atsilankė prof. Sperlingas iš Karaliaučiaus ir Frueh su Ertmanu. II.24 — gabena malkas iš Ilgakiemio. VI.11 užrašyta: vokiečiai puola Suomiją. VI.17 — paskutinis atsilankymas pas kan. Sabaliauską. VI.24 — Joninės: Kolupailai suruošia lyg ir atsisveikinimo pobūvį savo artimiesiems.

1944 metų pradžioje jau visiems buvo aišku, kad vokiečiai pralaimės. Niekas tuo nesidžiaugė, nes bijojo antrosios

sovietinės okupacijos, bet ir nenusiminė, nes vokiečiai buvo labai įsipykę. Viešpatavo abejingumas ir apatija. Liepos mėnesį, frontui artėjant, Vilniuje ir Kaune buvo sąmyšis. Ar trauktis į vakarus, ar rizikuoti likti? Kai kas tikėjo, kad karą laimėję Vakarų aliantai neleis Sovietams pasilaikyti jėga okupuotų kraštų. Prof. Kolupailos dienoraštyje vėl trumpi įrašai.

Liepos mėn. 3 d. — Paimtas Minskas ir Polockas. 4 d. — Panika auga. 5 d. — Fakulteto posėdis, diplominiai darbai. Pas Špakevičių. 8 d. — mieste įtempimas. Ruošiamės išvykti. Aliarmas. 9 d. — Išvykstame automobiliu į Mauručius. Sunkvežimiu prie sienos. Vilnius apsuptas, Utena. 10 d. — Lauckaimyje pas Stankūnus. 11 d. — Su Kriščiukaičiu į Keturkaimį. 13 d. — Vilnius krito. 15 d. — Gardinas krito. 16 d. — Apkasų kasimas Vilkaviškyje. 17 d. — Naumiestyje prie sienos. 19 d. — Naumiestyje. Siena uždaryta. Atgal! 22 d. — Kybartuose — be rezultato. 25 d. — Liublinas krito. Aliarmas. 27 d. — Lvov, Balststogė, Daugpilis, Šiauliai. Bombos. 28 d. — Liet. Brasta, Joniškis, Tytuvėnai, Ukmergė. 29 d. — Paimta Karmėlava. Gauname leidimą. 30 d. — išvažiuojame į Vokietiją. Eitkūnai — Karaliaučius. 31 d. — Pro Halle ligi Augsburgo. Kaunas paimtas.

Savo svečių knygoje pats S. Kolupaila įrašė 1944 m. liepos mėn. 9 dieną: "16 v. paliekam savo kampelį Aukštojoje Fredoje karo likimui". Tą lemtingąjį momentą Kolupailų šeima prisimena šitaip:[129] "Frediškio Justo Lieponio dėka, išvykome iš namų visi drauge, pasiėmę tik daiktų minimumą — profesoriaus pirmąją "Hidrometriją", Lietuvos hidrologinės medžiagos lagaminėlį, namų svečių knygą, spalvotųjų nuotraukų rinkinį, asmenines užrašų knygutes, šiek tiek drabužių. Lauckaimyje sustojome pas doc. Kazio Kriščiukaičio uošvius Stankūnus. Čia jau buvo daug pabėgėlių, pasidalijusių daržinę nakvynei. Liepos 30-tą perėję Vokietijos sieną, išvažiavome traukiniu tiesiai į Kempteną, į A. Otto firmos būstinę, kur profesorius anksčiau lankydavosi". Po to Kolupaila visur ir visada ilgėjosi Lietuvos, bet jos daugiau nebepamatė.

E. STEPONO KOLUPAILOS OKUPACIJŲ ATSIMINIMAI

Amerikoje gyvendamas, prof. Kolupaila paskelbė spaudoje šiek tiek savų pergyvenimų Lietuvoje okupacijų metais .Čia atrinktos šešios reikšmingos ištraukos, papildančios anksčiau perteiktus įvykius.

Spaudos prievartavimas ir klastojimas.[130] "1940 m. liepos 6 d. prieš savo norą buvau paskirtas katalikų dienraščio "XX Amžiaus" vyr. redaktorium. Buvau atsakingas už kiekvieną eilutę. Oficialiai cenzūros nebuvo: faktiškai kiekviena skiltis buvo siunčiama Spaudos priežiūros įstaigai, kuri telefonu įsakinėjo vyr. redaktoriui, ką braukti ir ką dėti. Braukiama buvo apie 70 proc. surinktojo teksto, bet laikraštyje nebuvo galima palikti nė vienos tuščios eilutės. Redakcija buvo suvaržyta taip, kad nepraleisdavo net paprastos kronikos. Du kartus mėginau kreiptis užtarimo: kartą pas VRM vicekomisarą Guzevičių, kartą pas sovietų pasiuntinį Pozdniakovą. Abudu kartus mano vedamasis, cenzūros nepraleistas, po kai kurių pataisymų, buvo įdėtas. Cenzoriai pyko, o aš mėginau juos gąsdinti savo "protektoriais". Taip buvo paskelbtas trijų vyskupų paskyrimas, nepaisant didžiausio cenzūros užsispyrimo. Turėjau keletą pavojingesnių susikirtimų. Liaudies Seimo rinkimų proga buvau įsakytas papuošti pirmąjį dienraščio puslapį. Išspausdinau lietuvį ir lietuvę tautiškais drabužiais po raudona vėliava su šūkiu "Tegyvuoja Laisvoji Lietuva". Raudonos spalvos korektūra nebuvo siunčiama cenzūrai. Kai dienraštis pasirodė Kauno gatvėse, jis buvo sulaikytas. Mums įsakė išimti šūkį, bet kartu teko išimti ir raudonąją vėliavą: tada draudimas buvo atšauktas.

Rinkimų į Liaudies seimą metu cenzūra praleido kronikos žinutę "Beržininkų valsčiuje balsavo 115 proc. gyventojų"(mat, rinkimuose dalyvavo rusų kariuomenė. Dar leidžiamas tas numeris buvo sulaikytas. Po didelio triukšmo dalis laidos išėjo su išskusta vienintelį kartą vieta. Kitą dieną įdėjome kvailą pasiteisinimą, kad Vilniaus krašto gyventojai apsvaigę nuo rinkiminio entuziazmo, ėjo iš vieno valsčiaus į kitą ir pakartotinai balsavo, tuo net pralenkdami "planą".

Kai Lietuva buvo prievarta įjungta į Sovietų Sąjungą, "XX Amžius" buvo uždarytas, redakcija pasitraukė sunaikinus visus archyvus, o patalpas užėmė "Tarybų Lietuva".

Po įjungimo visa spauda buvo sovietinė, ir jos etika buvo skirtinga. Iš autorių reikalavo straipsnių, taisė juos, kaip norėjo, rašė tokius sakinius, kurių autorius niekad nebūtų sugalvojęs ar leidęs ir, suprantama, niekad nedementavo autorių skundų. Dėl vieno mano iškreipto straipsnio pasiskundžiau J. Paleckiui. Jis mane nuramino, kad ir jo, seno žurnalisto, rašinius taip pat ištaiso, kad pažinti negalima!

Nepriklausomoje Lietuvoje buvo leidžiama daug įvairių specialių žurnalų. Visi be išimties buvo okupantų uždaryti. Vienintelį tomą mums pavyko išleisti "Kosmos" žurnalo, Geografinės draugijos vardu, panaudojus visas asmenines įtakas, tačiau toliau ir jo neleido. Paskutinis universiteto leidinys, mano "Hidrometrijos" antrasis tomas, buvo leistas baigti tik po to, kai buvo atitinkamai suredaguota įžanga! Ir jo pareikalavo pristatyti 70 nemokamų egzempliorių Sovietų įstaigoms.

Pastaba: Dienraščiai gaudavo informacinę medžiagą per ELTA, Užsienių Reikalų ministerijoje, vėliau per TASS. Tiesioginis žinių teikimas telefonu iš užsienio buvo sulaikytas. Žinių nebuvo galima keisti ar dėti prie jų savo komentarų. Sovietų pasiuntinybė ir komunistų partija oficialiai nesikišo, tik jų pastatyta cenzūra braukė visą, kas jiems nepatiko".

Red pastaba: Amerikon pasiųstieji "XX Amžiaus" egzemplioriai, paminėtieji prof. Kolupailos atsiminimuose, buvo pirmosios laidos — su "Laisvosios Lietuvos" šūkiu ir raudona vėliava pirmajame puslapyje.

Dekanozovo vaidmuo Lietuvoje [131]

"Dekanozov buvo taip pat gruzinas: tikroji jo pavardė buvo Dekanozošvili. Kada Sovietų kariuomenė okupavo Lietuvą, jis atskrido į Kauną su ypatingu paskyrimu. Jis likvidavo paskutinę mūsų vyriausybę, skyrė naujus ministrus, dirigavo rinkimus į liaudies seimą, ruošė to seimo nutarimus, vienu žodžiu, buvo vyriausias Lietuvos nepriklausomybės graborius. Savo misiją atlikęs, jis buvo paskirtas į Berlyną ambasadorium pas Sovietų sąjungininką Hitlerį.

Ir man teko nemalonumas trumpam susitikti su tuo Lietuvos engėju. Gal skaitytojams bus įdomu apie tai išgirsti.

1940 m. liepos 10 d. buvau pakviestas į rautą Dekanozovui pagerbti Sovietų pasiuntinybėje. Tik ką prieš savo valią buvau paskirtas "XX Amžiaus" vyr. redaktorium: tikėjaus išgirsti ką nors nauja. Pasiuntinybėje buvo minia žmonių, politikų ir nepolitikų. Pasiuntinys Pozdniakov primygtinai ragino pašnekėti su Dekanozovu. Aš vengiau, nes tai padarė man labai neigiamą įspūdį. Redaktoriaus pareiga nulėmė: priėjau ir prisistačiau, kaip žymiausio Lietuvoje dienraščio redaktorius. Dekanozov susiraukė:

— A, žinau, tai yra didžiausias mūsų priešas!

Mėginau ginti gerą savo dienraščio vardą. Dekanozov supyko:

— Juk "XX Amžiuje" tilpo toji šlykšti karikatūra, nukreipta prieš SSSR!

Tikrai, prieš metus buvo įdėtas labai vykęs šaržas: išdidžiai žengia rusas, o jo ilgus batus bučiuoja atsiklaupę Gira su Cvirka. Tuo buvo pajuoktas mūsų rašytojų perdėtas žavėjimasis rusų literatūra. Už tą pranašingą karikatūrą paaukojo savo gyvybę buv. redaktorius dr. Skrupskelis, aišku, per Dekanozovo "protekciją".

Mane užgavo toks Dekanozovo kalbos tonas: jis iššaukė mane elgtis lygiai stačiokiškai. Dekanozov atsisuko ir sėdo už stalo. Nekviečiamas atsisėdau greta jo ir mačiau visų buvusių aplink "šulų" išgąsdintus žvilgsnius.

Dekanozov kalbėjo išdidžiai, neslėpdamas paniekos lietuviams. Jis stačiai puolė mane:

— Kodėl lietuvių visuomenė taip nedrauginga Sovietams?

— Priešingai, visuomenė laikosi ypatingai ramiai. Nematėt nei vieno atviro pasipriešinimo fakto.

— Visi paniurę, rezervuoti...

— Negalite reikalauti, kad žmonės laidotuvėse šoktų! Be to, lietuviai bijo masinių trėmimų.

— Iš kur tokia baimė?

— Girdėjome, kas vyksta Švenčionių ir Adutiškio rajonuose: iš ten ištremti visi inteligentai.

— Tai kodėl Tamsta neįtikini visuomenės, jog tai netiesa?

— Leiskit man nuvykti į Rytų Lietuvą ir pačiam įsitikinti.

Dekanozov kažką mąstė. Pagaliau, piktai ištarė:

— Gerai, mes prijungsime prie Lietuvos Švenčionis ir Adutiškį. Tamsta turėsi ten vykti ir atitaisyti skleidžiamus melus.

— Gera naujiena! Ar leisit man apie tai paskelbti?

Jis piktai susiraukė:

— Nė vieno žodžio! Sovietų spauda nededa jokių pasikalbėjimų, kaip Amerikoje. Tegalima dėti tik oficialius valdžios pareiškimus. Nepamirškit, kad pas mus redaktoriai atsako savo galva už klaidas!

Čia buvo tiesioginis grasinimas man...

Keista buvo man, kaip paprastas Sovietų valdininkas sprendžia valstybinių sienų problemas: Mes prijungsime... Prisiminiau Chlestakovo personažą Gogolio "Revizoriuje", kuris kvailino naivias provincijos poniutes: Kurjeriai, kurjeriai, šimtas tūkstančių kurjerių...

Netikėtas susitikimas naktį

Praėjo keli mėnesiai. Lietuva jau buvo "savo noru" priimta į kitų nelaimingų respublikų sąjungą.

Lapkričio 4 d. vykau traukiniu į Maskvą. Apie vidurnaktį laukiau traukinio Minsko stotyje ir vaikščiojau po tuščią peroną. Iš Berlyno traukinio, seklių ir palydovų spiečiaus apsupta žengė kažkokia aukšta persona. Pažinau Dekanozovą ir prisiminiau mūsų nemalonų pasikalbėjimą Kaune. Iš mandagumo pakėliau skrybėlę.

Dekanozov sustojo ir taip pat pažino mane:

— Kaip laikotės, profesoriau? Ar teberedaguojate savo dienraštį?

— Dievas padėjo išeiti gyvam iš pavojaus!

Man atėjo piktas noras įgnybti "Chlestakovą":

— O Švenčionių nei Adutiškio mes negavom.

— Neskubėkit, buvau užimtas Berlyne, dabar paspausiu tą reikalą.

Ir didelė persona nukeliavo į savo saloną, pasakius: Mes dar pasimatysim!

Daugiau susitikti nebeteko. Netrukus Gudijos respublikos Aukščiausioji Taryba nutarė vienbalsiai "savo noru" perleisti Sovietų Lietuvai Švenčionių ir Adutiškio sritis. Tas įvykis, tačiau, nesukėlė jokio lietuvių entuziazmo: Sovietų nelaisvėje visi buvom lygūs vergai. Nebuvo prasmės tirti trėmimų Rytų Lietuvoje, kai Damoklo kardas kybojo virš mūsų visuomenės.

Taip paprastai Sovietų diktatoriai keičia ir tvarko valstybių sienas ir sprendžia žmonių likimą.

Patyriau, kad tasai nesimpatingas gruzinas buvo galingas ir įtakingas Sovietų sferose. Dabar paaiškėjo, kad jis rėmėsi ne tik Stalinu, bet ir Berija. Jo sąžinę sutepė tūkstančių lietuvių patriotų kraujas. Jo mirtis nuo savų budelių rankos užverčia vieną puslapį Lietuvos istorijoje...

Baisieji metai [132]

"Sunkų bandymą atnešė mūsų tautai pirmoji rusų okupacija 1940 metais. Mūsų dar negausi inteligentų karta nežinojo ar nenujautė azijatiško Stalino žiaurumo. Be jokios priežasties ir kaltės žmonės buvo slaptai suimami, kišami į kalėjimus, kankinami, žudomi ar be teismo gabenamiį tundras ir dykumas vergų darbams ir mirčiai. Ypatingas pavojus grėsė tiems, kurie dalyvavo vyriausybėse ar pasižymėjo visuomeniniame gyvenime.

Kai, reformuojant Kauno universitetą, buvo įsteigtas Statybos fakultetas, Švietimo ministerija nepatvirtino prof. Dirmanto. Mums buvo aišku, kas jo laukia. Būdamas Statybos fakulteto dekanas stengiausi įtraukti į personalą naudingus mums žmones, kuriems buvo ypač pavojinga likti be pareigų. Keliais atvejais man tai pavyko, bet prof. Dirmanto netvirtino ir tiek. Per vieną lemtingą žygį, apie kurio smulkmenas dar nelaikas pasakoti, man pavyko išplėšti iš valdžios prof. Dirmanto paskyrimą, ir pati Švietimo ministerija nesužinojo, kaip tas atsitiko. Ta aplinkybė žymia dalimi padėjo išsaugoti mano kolegos likimą, nors mus ir po to nuolat jaudino gandai apie jo areštą. Todėl primygtinai jo prašiau dažniau lankytis dekanate ir suteikiau slėptuvę viename kabinete per birželio masinius trėmimus.

Užtat, kai vokiečių rusų karui prasidėjus grįžau iš Rusijos per frontą, partizanus, areštus ir "lauko teismus" namo, kur man grėsė panašus likimas vokiečių okupacijoje, buvau laimingas sutikti kolegą Dirmantą gyvą ir sveiką. Dabar jis pažadėjo ginti mane nuo rudojo teroro".

Nelaimių metai [133]

"Kai Sovietų Rusija klastingai okupavo Lietuvą, jos emisaras Dekanozovas skyrė į kai kurias vietas žymius lietuvius-patriotus, visuomenei nuraminti ir apgauti. Dr. Garmus, populiarus kauniškių tarpe, buvo paskirtas Kauno miesto burmistru. Radau jį labai nusiminusį: jis nieko gera iš bolševikų nesitikėjo. Netrukus jis buvo numatytas kandidatu į vad. Liaudies seimą. Dr. Garmus mėgino atsisakyti, tada Dekanozovas stačiai pagrasino, kad nukentės ne tik jis, bet ir jo šeima, nes taip elgiamasi Sovietų despotijoje! Atsimename "rinkimų" į Liaudies seimą komediją. Vienintelis kandidatas, kuris gavo balsų daugumą, buvo dr. Garmus.

Žmonės juokavo, kad tik du kandidatai buvo tikrai išrinkti: Antanas Garmus ir... Melchioras Putelė.

Seimo atidarymo dieną dr. Garmus buvo ypatingai prislėgtas. Ligi tai dienai nebuvo kalbų apie Lietuvos prijungimą prie Sovietų Sąjungos. Paskutinę naktį gautos iš Maskvos instrukcijos liepė prašytis į Sovietų "rojų". Daktaras sakė, kad tas reikalas atrodo nuspręstas, priešintis neįmanoma... Valstybės teatro salė buvo prikimšta niekad nematytų žmonių, daugiausia čekistų, rusų. Tarpe 600 žmonių buvo įterpti 79 "atstovai". Visi balsavimai buvo atviri, balsavo visa salė, visi čekistai. Nekėlė rankų tik du žmonės, "XX Amžiaus" ir "Lietuvos Žinių" redaktoriai, kurie du tebuvo įleisti, kaip spaudos atstovai. Po posėdžio, kada buvo nubalsuota atsisakyti nepriklausomybės, dr. Garmus atrodė visai palaužtas: jis niekad nelaukė tokios moralės prievartos...

Rudoji okupacija.

Atėjo kiti okupantai, kurie kovojo prieš komunistus, bet patys elgėsi labai panašiai, kaip komunistai. Dr. Garmus pateko į "juodąjį sąrašą". Tik populiarumas išgelbėjo jį nuo likimo, kuris buvo lemtas kitiems. Jis paskelbė savo patyrimus, dalyvavo 1942 m. rugpiūčio 30 susirinkime Karo muziejaus rūmuose, kur buvo pasirašytas žinomas buvusių Liaudies seimo narių pareiškimas apie seimo nutarimų niekingumą. Dr. Garmus pasitraukė iš visuomeninio veikimo, grįžo į V. D. universitetą dėstyti biologijos.

1943 metais, kai gestapininkai uždarė universitetus ir darbas buvo tęsiamas pogrindžio sąlygomis, dr. Garmus laukė arešto ir koncentracijos stovyklos. Nuotaikos buvo biaurios. Vieną kartą jis man pasakė, prisiminęs seną pažadą:

— Ar nemanytumėt kur plaukti baidare? Mielai norėčiau dalyvauti, išsisklaidyti, nors trumpam išnykti iš Kauno.

Taip, mes tokią kelionę planavom, nors tuo metu ji atrodė gan rizikinga. Pasikvietėm būrelį jaunimo, radom susisiekimo priemonę ir nuvykom prie Rubikių ežero. Čia radom nepaprastai nuoširdžius ir vaišingus aukštaičius, jokių žymių okupacijos ar pavojų. Per kelias neužmirštamas dienas atsigavome pas buv. mūsų studentus ir nutarėm plaukti iš Anykščių į Kauną: tai buvo mūsų paskutinė kelionė Lietuvos vandenimis. Ji puikiai pasisekė, kaimas buvo nuostabiai ramus, tik ūkininkai būdavo terorizuojami įvairių desantininkų ir kitų "partizanų". Iš tos kelionės išliko serija spalvotų nuotraukų. Vienoje jų ties Puntuku matome ir dr. Garmų, basą, nes taip būdavo plaukiama baidarėmis".

1941 metų birželio mėnesio trėmimus prof. Kolupaila paminėjo Sibire žuvusiojo Jokūbo Stanišauskio nekrologe:[134]

"Kai Lietuva buvo okupuota klastingų azijiečių, stengiaus, kiek pajėgdamas, padėti savo draugui. Birželio 14 jis netikėtai atvyko į Kauną, į Statybos fakulteto posėdį. Anksti rytą jis ėjo į traukinį važiuoti į Vilnių; prie jo buto jau laukė čekistai, bet jo nesulaikė. Paslėpiau jį savo bute, ir jis ten būtų išlikęs gyvas. Tačiau jis gavo žinių, kad išvežta jo žmona, ir nutarė, kad negarbinga jam likti vienam. Nepadėjo mano įtikinėjimai, kad jis nieko negalės padėti žmonai. Buvo laukiama karo, tačiau anglų radijo pranešimai buvo apgaulingi. Stanišauskis nutarė pats eiti į plėšraus žvėries nagus. Į mūsų šeimos svečių knygą jis įrašė paskutinius žodžius: "Kaip viltys, taip ir pranašystės, dažnai būna bevaisės, tačiau be jų niekas negyvena. Draugas Jokūbas, 1941.VI.14". Paprašė vienos mano knygos su atitinkama dedikacija. Palydėjau jį ligi Kauno geležinkelio stoties, vis mėgindamas įtikintį pasilikti. Mėginau juokauti: gal susitiksim Sibire? Neteko. Jis nuvyko į Dotnuvą (čia jis tada gyveno, — Red.) ir ilgai ieškojo vietos komunistėlių, kad jį nugabentų pas žmoną"...

Tų metų birželio 24 d. S. Kolupaila atsidūrė Latvijos Daugpilyje, pakeliui į namus pro Vokietijos — Sovietų Sąjungos karo frontą. Čia jis susitiko su Rusijon bėgančiais Lietuvos komunistų veikėjais; jų tarpe buvo poetė Salomėja Neris-Bučienė. Tą susitikimą profesorius šitaip prisiminė:[135] "Karių Ekonominėje krautuvėje mane pažino moteriškė su nedideliu vaikučiu. Ji matyti apsidžiaugė sutikusi pažįstamą žmogų, bet aš ne iš karto ją prisiminiau, — tiek ji buvo susmukusi ir pasenusi. Dar nieko nenujaučiau, kas tuo metu vyko Lietuvoje, todėl paklausiau Salomėjos, kaip ji patekusi į Daugpilį. Jos atsakymas pritrenkė mane: — Netekau tėviškės, persiskyriau su vyru, norėjo atimti mano paskutinį turtą — mano sūnelį, verčiau keliauti į šalį, kurios nekenčiu... Ir tamsta palikai Lietuvą? — Priešingai, aš grįžtu namo. Grįžkime kartu! — Koks tamsta, profesoriau, laimingas. O aš negaliu, mane sušaudys. Ne vokiečiai, o savi, jaunimas manęs nekenčia..."

Atsiminimų iš vokiečių okupacijos metų randame S. Kolupailos raštuose dar mažiau. Jo "Nemuno" knygoje yra šiek tiek faktų, susijusių su Nemuno tyrinėjimų medžiaga ir II-ju pasauliniu karu.

"1942 metais atplaukiau iš Kauno garlaiviu su Lietuvos vėliava, nors tada buvo žiauri vokiečių okupacija ir Nemunavas priklausė prie Naujosios Prūsijos. Nors nebuvau joks viršininkas ir neturėjau jokių leidimų, drąsiai vaikščiojau po visus šliūzus ir fotografavau juos, o mane lydėjo ir pozavo... tas pats prižiūrėtojas, tik jo buvusio poniškumo nei pėdsako neliko.

O kas išėjo su visomis "karinėmis" Augustavo kanalo paslaptimis? Kai į Augustavą įsibrovė vokiečiai, vandens kelio valdininkai pakrovė į laivą visą valdišką turtą ir nuplukdė jį.. į Lietuvą. Laivą ir baldus pasiėmė mūsų įstaigos, o "nereikalingus popierius" perdavė mūsų V. D. universitetui, kur jie Hidrologijos kabinete išliko sveiki per visas karo ir okupacijų audras".[136]

"Likimas lėmė, kad Antrojo pasaulinio karo ir antrosios vokiečių okupacijos metu mums pavyko pamatyti visus 1917-1918 metais atliktų tyrinėjimų duomenis, nors, deja, tik trumpam.

Manydami pasilikti Lietuvoje ilgam, 1943 metais vokiečiai ėmė rūpintis panaudoti Nemuno energiją. Techninės priežiūros įstaigoje — Technisches Hauptamt — Kaune netikėtai atsirado dalis per 20 metų ieškotos ir nesurastos medžiagos: planai, profiliai, debito matavimo bylos. Pagaliau, 1944 metais Karaliaučiaus Vandens Kelių direkcijoje pavyko rasti ir likusią medžiagą: horizontų observacijų bylas. Čia, pasirodė, visa tai buvo nuo mūsų slepiama. Panaudojant pažintis, mums buvo paskolintos reikalingos bylos. Suprantama, jos buvo tuoj nukopijuotos. Kiek žinoma, visa tai sudegė Karaliaučiuje 1944 metų rudenį. Pasiliko, jei bus išsaugoti, mūsų nuorašai, na, ir tai, ką rasite kitoje mano knygoje apie Nemuną. Mano asmeninį archyvą vokiečiai pagrobė iš mano namų, nugabeno pas save ir karui baigiantis paskandino netoli Berlyno. Ten žuvo visa per 25 metus rinkta ir gaminta medžiaga...

Vokiečių inž. W. Sperling, kuris užtiko Elbinge ir atpažino mano archyvą, rado ten mano "Nemuno" vokiškąjį vertimą ir pasiėmė paskaityti. Vėliau jis atsiuntė man tą vertimą į Kempteną, kur aš laukiau karo pabaigos.

Ką pasiekė vokiečių įstaigos, šykščiai slėpdamos nuo mūsų jiems mažai reikalingas bylas? Per tą laiką jos daug

nustojo vertės. Vis dėlto mums toji medžiaga padėjo užpildyti Pirmojo pasaulinio karo metu paliktą spragą, kitaip tariant — užpildyti vieną tuščią Nemuno praeities puslapį".[137]

Pirmajame JAV ir Kanados lietuvių kultūros kongrese Čikagoje 1956.VI.30 S. Kolupaila prisiminė:

"Jaunimas aktyviai dalyvavo 1941 m. sukilime. Kai kurie, kaip Statybos fakulteto adjunktas J. Milvydas, paaukojo savo gyvybę už tėvynės laisvę. Atėjo kita okupacija. Banditai vokiečių karių uniforma apiplėšė mokslo įstaigas. Studentai vengė vokiečių darbo batalionų, profesoriai slapstėsi nuo areštų, kiti pateko į koncentracijos stovyklas. 1943 m. kovo 17 d. okupantai uždarė visas aukštąsias mokyklas ir sunakino kai kurių įstaigų įrengimus. Mokymas nesustojo, tik pasitraukė į pogrindį. Su nuolatiniu pavojum rinkosi jaunimas į paskaitas konspiracinėse patalpose. Tokiomis sąlygomis nemažai jaunimo baigė studijas ir gynė diplominius projektus bei disertacijas beveik viešai. Vokiečių gestapas veltui vertė šnipinėti kai kuriuos personalo narius: mūsų moralės palaužti nepavyko! Prisiminsiu vieną faktą įrodymui, kaip puikiai laikėsi akademinis jaunimas po sunkia okupacijos letena. Universiteto vadovybė pakvietė studentus į talką — paruošti žiemai kuro įstaigoms šildyti. Miško kirtimas Skardupio girioje virto grandžioziška jaunimo stovykla".[138]

Daugiau faktų apie tą kuro talką randame trumpame prof. Kolupailos straipsnelyje LE-jos 28 tomo 13 puslapyje, iš kurio cituojame:

"VDU suorganizuota miškui kirsti talka, 1943.VII.21-VIII.3, ties Skardupiu (Jiesios intaku). (...) Nežiūrint įvairių pavojų, į miško stovyklą susirinko keli šimtai profesorių, studentų ir studenčių; įtaisyta lauko virtuvė, pastatytos palapinės, užimti klojimai, aprūpintas maitinimas ir medicinos pagalba (dr. J. Adomavičius). Stovyklos aikštėje buvo iškilmingai keliama ir nuleidžiama trispalvė vėliava. Dalyviai dirbo dieną kirsdami medžius ir gamindami malkas. Kiekvieną vakarą buvo programa prie laužo (laužavedys .B. Bražėnas). Sekmadieniais buvo organizuotai lankoma bažnyčia — Šilavote ir Veiveriuose. Tai buvo vienintelis studentų susibūrimas okupacijos metu, po univ. uždarymo, kuriame buvo pademonstruotas jų vieningumas ir sumanumas. Talkos organizacijos pirm. buvo prof. J. Šimoliūnas, stovyklos komendantas prof. S. Kolupaila".

6. VOKIETIJOJE 1944 - 1948 METAIS

A. GYVENIMAS LAIKINOJE APLINKOJE

Kolupailų šeima atvažiavo traukiniu iš Eitkūnų (Lietuvos pasienyje) pro Karaliaučių, Hallę, Augsburgą į Kempteną 1944 metų rugpiūčio 1 dieną. Kemptenas yra pietinės Bavarijos miestas, tada apie 40,000 gyventojų. Čia prof. Kolupaila iš seniau pažinojo brolius Ottus, precizinių mokslinių instrumentų fabriko savininkus. Su A. Otto firma profesorius palaikė ryšius nuo 1921 metų, užsakinėdamas hidrometrinius ir geodezinius instrumentus universitetui ir Hidrometriniam biurui Kaune. Atvykimas į Kempteną šitaip atžymėtas Kolupailos dienyne: VIII.1 — Atvykstame į Kempteną. Fabrike. Bahnhof Hotel. 2 — Pas Špakevičius. Varšuvoje sukilimas. 3 — Žiūrime butą. Oro puolimas — po bombomis! 4 — Kraustomės į Wilhelmshoehe. Pradedu dirbti fabrike.

Bombarduojamos Vokietijos būdingą epizodą iš pirmųjų dienų Kemptene J. Kolupailienė šitaip prisimena: "Staiga oro aliarmas ir Amerikos lėktuvai puola netoli esantį geležinkelį. Steponas atsigulė ant pievelės ir liepė man gulti šalia, niekur nebėgti. Jis matė iš lėktuvų krentančias bombas ir šnekėjo: Saulėje jos gražiai atrodo, tokios sidabrinės! Tik žinai, jos gali kristi ant mūsų galvų, tai gulk veidu žemyn, užsidenk rankomis galvą. — Bombos ėmė aplinkui sproginėti, nuo dulkių net aptemo. Netoli mūsų skeveldra užmušė moterį. Žmonės, pasislėpę po geležinkelio tiltu, žuvo po griuvėsiais. Prisimenu, dar pasiguodžiau, kad jei jau kas, tai mūsų mergaites paglobotų Špakevičiai. Netoli Stepono galvos mačiau gilią skeveldros išraustą duobę, o ant manęs pabiro kelios mažos karštos skeveldros".

Lenzfriedo priemiestyje jiems teko apsigyventi nekūrenamame kaimiškame Wilhelmshoehe viešbutyje. Dr. Ludwig Ottas tuojau davė darbo savo įmonėje S. Kolupailai, jo dukterims ir žentui B. Masiokui. Pinigų nemokėjo, bet darbas davė teisę jiems registruotis mieste, gauti maisto korteles ir turėti pastogę. Taip prasidėjo net ketverius metus užsitęsęs gyvenimas svetimose sąlygose, su nuolatiniu laikinumo jausmu, vis rūpinantis, kur ir kada teks iš čia iškeliauti.

Registruodamiesi mieste, Kolupailai patyrė, kad čia jau yra atvykę Špakevičiai iš Kauno. Netrukus svečių knygoje ir jie įsirašo: "Suradę prieglaudą Pietų Bavarijoje, kur žmonės geri ir kultūringi, savųjų tarpe suradom paguodą ir šiltą prisiminimą prarastos Tėvynės. Julijonas, Bronė. 16.8.1944, Kempten — Allgaeu". Po mėnesio atvažiavo broliai Jonas ir Kazys Kriščiukaičiai su šeimomis ir kitais, Kolupailų sutiktaisiais Lauckaimyje pakeliui iš Kauno. Netrukus tą rudenį lietuvių skaičius Kemptene siekė netoli šimto. Jų tarpe buvo broliai prof. Jonas ir pulk. Juozas Šimoliūnai su pastarojo žmona med. dr. Sofija Šimoliūniene, visi iš A. Fredos; chemikas Stepas Kairys, Dalia Kubertavičiūtė, J. Kolupailienės pusbrolis inž. M. Mikutavičius su šeima. Gausėjant vokiečių atbėgėliams iš subombarduotų miestų, buvo vis sunkiau rasti butų. Naujai atvykstantiems teko ieškotis vietos kur kitur. Pagaliau lapkričio 10 dieną Kolupailos gavo išsinuomoti du kambarius dr. L. Otto gyvenamuose namuose. Čia jau buvo kiek geriau.

Gruodžio mėnesį Kolupaila aplankė savo buvusįjį bendradarbį Kazį Rimkų, tada dirbusį prof. Kirchnerio hidrotechnikos laboratorijoje kalnuose netoli Innsbrucko. Jam tenai taip patiko, kad sakėsi norįs persikelti pavasarį, kai bus galima gyventi nekūrenamame barake. Bet vis dėlto jis liko dirbti Kemptene. Profesorius Kolupaila atnaujino korespondencinius ryšius su senaisiais bičiuliais, atvykusiais į Austriją ir Vokietiją. R. Baubliui į Muencheną 1944.X.26 jis rašė: "Į visus laiškus atsakau, kartais ir po keletą per dieną. Kores-

ponduoju su Rimkum, Daniliausku, Gimbutu Vienoje, Prapuoleniu, Augustinavičium Dresdene, Manomaičiu Eisenerze-ir su daug kitų. (...) Sekmadienį (X.22 — Red.) katedroje buvo pirmos istorijoje lietuviškos pamaldos su giesmėmis ir himnu. Po truputį visi įsitaiso, išvyksta į provinciją, kur lengviau gauti kambarį. Žinios iš Lietuvos labai skirtingos, ir dar kiek įtartinos kilmės. Aš nedaug turiu vilčių grįžti, nebent atsitiktų stebuklas ir pasikeistų santvarka. Radio neturiu (be vietinio), todėl žinau tik tą, ką rašo Beobachter". Kiek vėliau, gruodžio 17 d. jis rašė J. Gimbutui: "Lietuvių vis daugėja, pilnėja bažnyčia per pamaldas. Ruošiame bendras Kūčias, pirmą dieną (Kalėdų — Red.) paskaitą su spalv. nuotraukomis. Ir paskutinę filmą gavau iš Berlyno (nuotraukų iš Lietuvos — red.)".

1945 metų pavasario laiškuose prof. Kolupaila akcentavo maisto stoką, rūpinos, ar nėra kokių žinių iš namų Fredoje ar iš Statybos fakulteto. "Į mūsų sritį nebeįsileidžia lietuvių, pradeda krapštyti ir senesniuosius į šiaurę, prie Dunojaus" (kovo 24 d. laiške). Balandžio 27 dieną Kempteną užėmė Jungtinių Amerikos Valstybių kariuomenė. Tuo metu mieste buvo suregistruota apie 300 lietuvių ir miesto apylinkėse net per 2000. Kempteno realinėje mokykloje (Oberrealschule) buvo įkurtas bendrabutis — stovykla, kur laikinai apgyvendinta per 500 lietuvių. Kolupailos šeima ir Masiokai persikėlė gyventi į kambarį tame bendrabutyje, o patsai profesorius pasiliko Otto namuose, kur jis perkėlė savo mokslinę medžiagą iš Ottų įmonės. Tame kambaryje jis galėjo ramiai dirbti iki vidurnakčių, kaip buvo įpratęs. Stovykloje buvo ankšta ir triukšminga, o nueiti nebuvo toli. Oficialiai ir St. Kolupaila priklausė tremtinių stovyklai, kur jis mito kartu su šeima. 1945 metų birželio mėnesį UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) aprūpino maistu 1041 lietuvius Kempteno stovykloje.

Atvažiavo į Kempteną prof. dr. Adolfas Damušis. Kolupailų svečių knygoje jis paliko istorinį įrašą: "Atlikęs kelionę dryžuotais rūbais per visą eilę vokiečių kalėjimų — Kauno

Gestapo rūsiai VI.16-VII.5, 1944, Insterburgo, Allensteino, Torno, Poseno, Landsbergo, Berlyno, Bayreutho sunkiųjų darbų kalėjimai — ir išsivadavęs iš jų 14.4.1945, šiuo įrašu reiškiu didelį laisvės džiaugsmą. Ad. Damušis, Kempten, 1945 m. gegužės 11".

Karo įtampai praėjus, pasitaikydavo atvangos valandėlių. Vieną tokią atžymėjo svečių knygoje senasis Kolupailų bičiulis ir buvęs kaimynas: "Kaip visada, taip ir šiandien esu maloniausioje ponios Janinos Kolupailienės kompanijoje — jos vardinių šventėje. Ypač tai malonu, esant toli nuo tėvynės svetimame Kempten — Allgaeu. Prof. J. Šimoliūnas, 1945.VI.24". Atvykusio pakoncertuoti Čiurlionio ansamblio vedėjo įrašas: "Mielam Čiurlionio Ansamblio Globėjui Prof. Kolupailai maloniam Joninių susitikimui atminti istorinėje Alguvoje Čiurlionio Ansamblio vardu linkiu neišsemiamos energijos populiarinti mūsų brangios Tėvynės vardą jos stebuklingai gražiais vaizdais, o tautiečių dvasią stiprinti savo gera nuotaika ir tvirta viltimi laimingai sugrįžt brangion Lietuvon. A. Mikulskis, Čiurlionio ansamblio vadovas. Kempten, 1945.VI.24".

Pašto susisiekimas Vokietijoje buvo laikinai sutrikęs. St. Kolupailos laiškas J. Gimbutui, rašytas liepos 7 dieną ir įduotas kažkam nuvežti netolimon Švabijon, keliavo visą pusmetį. Šiaip jau dažniausiai skelbdamas optimizmą, tuo metu profesorius buvo nusiteikęs pesimistiškai. Tame laiške jis rašė: "Mūsų gyvenimas — kaip dideliame kalėjime ar elgetyne. Stengiamės užimti žmones (apie 1500), kuo tik galima, bet yra tikrų kriminalistų, kurie gyvenimą pavertė katorga. Pagaliau imtasi priemonių ir prieš juos. Laimei, aš nedalyvauju vadovybėje, dirbu visuomeninį ir mokslinį darbą, užimtas nuo ryto ligi vakaro. Nežiūrint to, įkritau į begalinį pesimizmą. Jau metai iš namų, o vilties visai netekau grįžti. Rengiu save emigracijai, bet kur, jei tik kur atsirastų spraga. Galvoju apie Nauj. Zelandiją, net Abisiniją. Į mūsų tautiečių ateitį žiūriu labai niūriai. Vienintelė lieka viltis sulaukti kažkokio netikėto perversmo. Jei negrįšime į Lietuvą, Europoje pasilik-

ti labai nesaugu. Mano šeima irgi nusiminusi, gyvena bendrabutyje, aš likau savo bute".

Tą vasarą Kemptenui teko pergyventi žiaurų įvykį: rugpiūčio 12 dieną JAV karinė policija ėmėsi prievarta grąžinti baltuosius rusus ir ukrainiečius Sov. S-gon. Neseniai nuskambėjus Atlanto Chartai, tai buvo ypatingai skaudus smūgis benamiams, ieškantiems pabėgėlių teisių. St. Kolupaila smulkiau aprašė tą nehumanišką atsitikimą po 10 metų jau Amerikoje (žr. toliau jo atsiminimuose). Jis jau buvo atnaujinęs kelias pažintis su rusų ir ukrainiečių mokslininkais, atsidūrusiais pabėgėlių stovykloje. Artimiau susipažino su hidrologu prof. Tkačenko iš Ukrainos, su kuriuo palaikė ryšį ir Tkačenkai išvykus Amerikon. Aplankęs Kolupailą Kemptene, Juozas Daniliauskas-Danys rašė 1945.XI.22 iš Augsburgo: "paskutinieji metai jį paveikę. Nustojo beveik viso savo optimizmo. Padaręs daug mokslinių ir ypač Lietuvai vertingų darbų". Lietuvių stovyklai buvo gautos didesnės patalpos kareivinėse, pavadintose Vytauto bendrabučiu. Čia buvo įrengta ir koplyčia pamaldoms. Lietuvių klebonu buvo kun. A. Riškus, po jo kun. A. Stanevičius. Kolupailai dažniausiai lankė tą koplyčią, o kartais Šv. Lauryno ar Šv. Antano bažnyčias mieste, kai ten būdavo lietuviškos pamaldos.

1945-1946 metų žiema buvo sunki. Maisto stokojo, o pagalba iš Amerikos ateis tik po metų. Kolupailų šeimos sveikata ėmė šlubuoti: vieniems nusilpo plaučiai, kitiems atsirado kitokių negalavimų. Bet profesorius nepasidavė sunkioms sąlygoms, atgavo savo įgimtą energiją, išnaudojo kiekvieną dieną. Susisiekimui šiek tiek sunormalėjus, jis vis dažniau išvažiuoja profesiniais ar visuomeninias reikalais į Stuttgartą, Ravensburgą, Augsburgą, Karlsruhe. Susiorganizavus tarptautiniam UNRRA universitetui Muenchene, jis važinėja į Bavarijos sostinę beveik kas savaitę, kur nakvoja pas bičiulius iš Lietuvos Kolosovus, vėliau ir pas kolegą J. Šimoliūną, kai pastarasis įsitaiso sau kambarį netoli to universiteto.

1946 metų balandžio 12-tos naktį, grįždami iš Hamburgo, kur buvo organizuojamas Pabaltijo universitetas, S. Kolupaila ir K. Kriščiukaitis pergyveno brutalų įvykį Eichenbergo geležinkelio stotyje. Amerikiečių kareiviai užpuolė Kriščiukaitį, atėmė jo auksinį laikrodį ir dar primušė. Kolupaila, kiek mokėdamas angliškai, įsikišo ginti savo kolegos ir gavo smūgį kumščiu. Parvažiavo juodu į Kempteną autobusu iš Kasselio pro Stuttgartą. Gegužės 29-tą Kolupaila aplankė laikinai Nuertingene apsigyvenusius profesorius Ad. Damušį, Joną Grinių, Zen. Ivinskį, B. Kodatį, Ant. Maceiną. Kemptene Kolupailus aplanko keli buvę Fredos kaimynai: Algis Šimkus, Ged. Vasiliauskas, J. Gimbutas. Vasarą apsilankė dr. Ant. Garmus su dukra ir, kaip kadaise Lietuvoje, jie paplaukiojo po ežerą. Prof. St. Dirmantas šitaip prisimena savo viešėjimą pas kolegą Kolupailą 1946 metų kovo 24-27 dienomis:

"Jis gyveno firmos savininko name prie šeimos. Ten, išimties keliu, buvau apgyvendintas ir aš. Šeimininkei buvau pristatytas, kaip Statybos fakulteto dekanas ir buvęs Krašto Apsaugos ministras. Kol Kolupaila man paaiškino, kodėl jis taip elgėsi: vokiečiams gali užimponuoti. Tuo jų šeima ir firma gal kada turės progos pasireklamuoti. Kolegos šeima turėjo gyventi atskirai, tremtinių bendrabutyje. Ne per geriausiai jaučiausi nepažįstamoje vokiečių šeimoje, kaip neprašytas svetys. Butas, atrodė, ne per didžiausias, senoviškame name. Laiptai siauroki, mediniai, nublizginti laku. Nėra nei dulkytės. Kiekvieną savaitę moteris išplauna šiltu vandeniu laiptus, duris ir šaligatvio dalį. Vieną vakarą praleidome prie arbatėlės trise: dalyvavo dar kažkoks ukrainietis, vandenų mokslo specialistas, nuo vokiečių ir nuo laimėtojų rusų slepiamas, kad nesugrąžintų... Žinoma, apžiūrinėjau man įdomią precizinių aparatų (planimetrų, koordinatografų, hidrometrinių malūnėlių) dirbtuvės įrengimus ir darbo eigą. O pigumas neišpasakytas. Susigundžiau — nusipirkau, užsisakiau. Galvojau: dar padirbėsiu. Naudojau kaip mokymo priemones aukštesn. technikos mokykloje Nuertingene bei Schwaebisch

Kemptene 1946 m. Juozas Daniliauskas, Steponas Kolupaila ir Kazys Kriščiukaitis. (K. Daugėlos nuotr.)

Gmuende ir savo reikalams. Aišku, ilgiausiai ir nuodugniausiai buvau supažindintas su kolegos darboviete — malūnėlių taravimo laboratorija". Kolupailų svečių knygoje yra įra-

šas: "Malonu susitikti su Jumis ir Jūsų šeima — toli nuo Tėvynės, bet vis dar Europoje... Kur ateityje susikryžiuos mūsų keliai? Jūsų St. Dirmantas, Kempten, 46.III.24".

"Antrą kartą Kemptene (lygiai po metų — Red.) nakvojau pas teisininką B. Masiulį. Jo "perskyrime" atsitiktinai buvo laisva vieta išsitiesti. Pietumis pasidalijo savo tremtinio daviniu ponia Janina Kolupailienė. Daug kas jau buvo paaiškėję mūsų padėtyje, deja, blogojon pusėn. Kemptene blogai pasižymėjo juodųjų amerikiečių batalionas ar du. Kempteno lietuviuose gyvas kultūrinis gyvenimas. Veikia leidykla. Nestinga ir jumoro. Veikia skautai. Kolupaila visur. Per pamaldas eina su krepšiu: renka aukas bažnyčiai. Kalbėta jau ir apie išsikėlimą. Net susirašinėta ir su dabar pagarsėjusia Pietų Afrikos valstybe. Į pasisiūlymą dirbti net juodžiausius fizinius darbus gautas atsakymas, kad tokiems darbams jie turį pakankamai puslaukinių čiabuvių, o projektuoti, organizuoti, vadovauti ir prižiūrėti esą pakankamai savųjų. Visus kankino mintis, kad prievarta grąžinus — išdavus rusus, ukrainiečius, gudus, ims čiupti ir pabaltiečius. Savijauta buvo desperatiška, nervai kraštutiniškai įtempti. Kiek buvo įmanoma, padėta pasislėpti nelaimingiesiems, organizuotai reikšti protestai prieš karą laimėjusių valstybių nežmonišką elgesį".[139]

1946 metų pradžioje apsitvarkė paštas. Prof. Kolupaila atgaivino savo korespondenciją su broliu Ignu, jau išvažiavusiu Amerikon, ir su seseria Marija Lenkijoje. Susirašo jis su Amerikon anksčiau išvažiavusiais prof. Pakštu, Antanu Vaičiulaičiu, kun. Juozu Prunskiu. Atnaujina ryšius su senais pažįstamais: prof. M. E. Parde Grenoblyje, viešėjusiu Lietuvoje 1934 metais; su Bej ir Eatonu Vašingtone, su prof. Warchalowskiu Varšuvoje. Čia pat Vokietijoje susirašo su prof. Steponu Kairiu (tada J. Kaminsku), prelatu Krupavičium ir kitais. Kemptene palaiko glaudžius ryšius su Ottų šeimomis, bendradarbiais prof. Tkačenko, L. Otto žentu Geschwendtu. Tais metais Kolupailų šeima iš dalies išsiskirstė: Masiokai persikėlė į Karlsruhe, kur inž. Bronius gilino studijas Aukšt. Technikos mokykloje, o Evelina baigė anglų kalbos vertėjų kursus. Eugenija išvyko į Muencheną gamtos mokslų studijuoti. Birželio 13 dieną Antanina susituokė su

inž. Julium Bulota Šv. Antano bažnyčioje ir liko gyventi lietuvių stovykloje Kemptene drauge su motina J. Kolupailiene. Jinai vėl ėmėsi fortepijono pamokų, kurioms atsirado per 20 mokinių. Netrukus p. Kolupailienė suruošė savo mokinių koncertą Kempteno teatre.

Toji vasara buvo nerami stovykloje. Gegužės 14 dieną buvo pravestas balsavimas dėl grįžimo Lietuvon, ir visi pasisakė nenorį grįžti sovietinėn okupacijon. Balsavimas buvo slaptas. Po pusmečio įvyko visuotinis stovyklos susirinkimas dėl repatrijacijos, bet ir tasai nedavė UNRRAi pageidaujamų pasėkmių: niekas nesutiko repatrijuoti. Prievartos jau nebebuvo. Rugpiūčio 12-13 d. naktį Amerikos kariai iškratė miestą ir stovyklą ir atiminėjo iš tremtinių, oficialiai vadinamų Displaced Persons (DP) maisto ir pinigų atsargėles. —Matyt, jums to viso nereikia, jei tuoj pat nesuvalgot! — O kas bus ryt poryt, kai vis mažinamas maisto davinys? — Kita panaši krata buvo 1947 m. sausio 4 dieną. Spalio 6 dieną prasidėjo tremtinių tardymai, vad. skryningai (screening): ko čia atvažiavai, kokius vokiškus dokumentus turėjai ar neturėjai, kodėl nenori grįžti namo. Tai buvo patikrinimas, ar visi stovyklų gyventojai turį teisę į DP teikiamą globą .Iš dalies, tai buvo spaudimo priemonė grįžti į savo kilmės kraštus, užimtus Sovietų Sąjungos. Gerai parašė vienas estų kunigas savo atsišaukime į skryningų komisijas: "Nustojom visko, ko žmogus gali nustoti, išskyrus gyvybes, tad palikit mus ramybėje, neįtarinėkit bendradarbiavimu su mus skriaudusiu priešu!" [140] Įtampa dėl nežinios augo. Pirmajam skryningui laimingai praėjus, po jo buvo dar du, gerokai išvarginę žmones. Taip buvo daroma ir kitose DP stovyklose.

1946.VIII.30 Kempteno lietuvių stovykla buvo perkelta iš Vytauto bendrabučio kareivinių į kitas kareivines miesto pakraštyje, į Schlosskaserne. Spalio 25-26 d. Kolupaila dirbo malkų kirtimo talkoje miške ir jų transporte stovyklon. Gruodžio mėnesį dalyvavo malkų paruošimo talkoje stovyklos kieme. Šalia tų trukdymų dar pasitaikydavo elektros srovės nu-

S. Kolupaila Kempteno lietuvių stovyklos malkų talkoje 1946 metų gruodžio mėn. (K. Daugėlos nuotr.)

trūkimai mieste ir stovykloje. Krautuvėse dar vis nebuvo reikalingų drabužių nusipirkti, bet pagaliau prasidėjo pagalba iš Amerikos: CARE maisto siuntiniai ir drabužių iš seno

draugo K. Pakšto, brolio Igno, vėliau iš Bronės ir Jono Kuodžių, hidrologo Bejaus, pusbrolio Vlado Baniulio Brocktone. Vietoje padėjo UNRRA, Lietuvos Raudonasis Kryžius. Gyvenimui šiek tiek nusistovėjus ir sveikatoms sustiprėjus, galima buvo pasinaudoti Kempteno kultūriniais renginiais — miesto teatru, koncertais, kinu. Ir lietuvių stovykloje pagyvėjo kultūrinis gyvenimas. Vasarą Kolupailai ekskursuodavo į apylinkės kalnus ir ežerus. Savaitgalių iškylos į gamtą Vokietijoje visada buvo populiarios. Kolupailai aplankydavo Zalubus Bachenberge prie Kempteno, o čia pat apylinkėse pasivaikščiodavo su Kriščiukaičiu, Špakevičium, svečiu Dirmantu ir kitais. Kolupaila džiaugėsi, gavęs pasiskolinti radijo aparatą iš bendradarbių vokiečių ir vėl klausytis geros muzikos prie savo rašomojo stalo.

Susidomėjimas emigracija įgavo konkretesnes formas. Stovykloje vyko tuo klausimu paskaitos, pasitarimai. Kolupaila rinko informacijas apie Ameriką, Australiją, Kanadą ir Argentiną. Kartu su prof. J. Šimoliūnu jis aplankė Muenchene Argentinos konsulą Barsantį, buvusį galiotą ministrą Lietuvoje. Visą pusmetį Kolupaila mokėsi Kempteno stovyklos kursuose ispanų ir portugalų kalbų, o privačiai anglų kalbos. Portugalų kalbos mokė V. Čemarka. Dar 1946.X.16 prof. Kolupaila kalbėjo, kad vertėtų suorganizuoti lietuvių inžinierių grupę emigruoti į Pietų Afriką ir parūpino reikalingų anketų prašymams įteikti. Tąja jo įsivaizduota galimybe pasinaudoti kalbino jis savo jaunesniuosius kolegas J. Daniliauską, J. Kuodį, J. Gimbutą, bet vėliau jie visi, kaip ir patsai profesorius, susirado geresnes progas išvažiuoti į Šiaurės Amerikos kontinentą. Pirmasis iš jų emigravo dr. inž. Jonas Kuodis.

1947 metų Prisikėlimo pamaldos buvo atlaikytos 7 valandą ryto stovyklos valgyklos salėje. Gegužės 18-tą Kolupaila aplankė Augsburgo ligoninėje prel. Krupavičių. Birželio 11-tą mirė pulk. Juozas Šimoliūnas. Jo našlė gydytoja liko dirbti stovyklos ambulatorijoje. Tą vasarą aplanko Kolupailus jų seniai nematyti pažįstami ir bendradarbiai: buv. Dotnuvos

Technikumo direktorius prof. Ant. Rukuiža, inž. Vladas Kuodys iš Hidrometrinio biuro, skautininkas Bronius Kviklys, architektai Jurgis Okunis ir Vytautas Žemkalnis. Prof. Kolupaila stengiasi padėti, kam tik reikia, parašo rekomendacijų savo buvusiems studentams ar bendradarbiams, tikint, kad jos galės pagelbėti, ieškant darbo svetur. 1947.III.15 Justas Paleckis kviečia per okupuotos Lietuvos spaudą lietuvius profesorius, jų tarpe ir S. Kolupailą, grįžti Lietuvon. Kolupaila atsako laisvojoje spaudoje, nurodydamas motyvus, dėl kurių tose sąlygose grįžimas buvo neįmanomas.

Jau ir ketvirtosios Kalėdos nebe namie. Kaip ir kitų didžiųjų ar šeimos švenčių proga, "visi septyni" iš trijų miestų susirenka Kūčių. Piemenėlių mišios vyko vėl stovyklos salėje. 1948 metų pradžioje išsisprendė emigracijos klausimas. "Vakar gavau realų pasiūlymą — katedrą Notre Dame universitete, Indianos valstijoje netoli Čikagos. Šiandien išsiunčiau sutikimą. Jei neatsiras kliūčių, po 1-2 mėnesių su žmona ir Gene išvyksime į Vakarus" (1948.II.18 d. laiške J. Gimbutui). Keblūs formalumai dėl afidevitų, keli atsilankymai JAV-bių konsulate Muenchene ir NCWC įstaigoje nudelsė kelionę. Spalio mėnesį Kolupailai praėjo sveikatos tikrinimus ir lapkričio 22-rą gauna vizą Amerikon. Keli pikti žmonės palydėjo profesorių skundais, šmeiždami jį JAV konsulate, bet be lauktų pasekmių; tie skundai buvo parodyti pačiam dr. Kolupailai ir numesti. Šį faktą tenka prisiminti dėl to, kad tremtinių ir pabėgėlių tarpe pasitaikydavo ir tokių, kurie, matyt iš pavydo, įtarinėdavo ir niekindavo savo žymesniuosius žmones. Populiariausi įskundimai buvo lietuvių pakaltinimai kolaboravus su komunistais ar su naciais okupacijų metais. Nors Notre Dame universitetas buvo užtikrinęs profesoriui Kolupailai, kad jis galėsiąs atvykti drauge su netekėjusia dukteria, bet konsulatas nudelsė jos išvažiavimą. Eugenijai jau buvo 23 metai — per daug, kad galėtų išvažiuoti su tėvų viza. Jai teko palaukti kitų afidevitų ir savos vizos.

Skautininkas S. Kolupaila Kempteno skaučių užgavėnėse 1948 m. (Br. Juodelio nuotr.)

1948 m. lapkričio 28-tos vakare buvo suruoštas atsisveikinimas Kempteno stovyklos valgyklos salėje, dalyvaujant gausiam lietuvių kolonijos būriui. Įvykis buvo smulkiai atpasakotas stovyklos "Dienos Naujienų" lapkričio 29 d. laidoje. Komiteto pirmininkas N. Tautvilas suminėjo Kolupailų nuopelnus lietuvių kolonijai ir įteikė atsisveikinimo adresą, nupieštą dailininko K. Rutkausko. Prof. J. Šimoliūnas kalbėjo, kad Kolupaila — tai žmogus, prieš kurį turime lenkti galvą. Iškėlė jo nuopelnus mokslui ir švietimui Lietuvoje ir čia, Kemptene, o taip pat Lietuvių Inžinierių sąjungos organizavimą ir pirmininkavimą. "Jis ir Amerikoje bus nenuorama" — juokavo Šimoliūnas. Savo atsisveikinimo kalboje Kolupaila priminė, stengęsis palaikyti gerą nuotaiką stovyklos bendruomenėje ir kelti lietuvių moralę, kurią gerai vertino ir vokiečiai. Jis rūpinsiąsis Amerikoje, kad DP įstatymas būtų greičiau vykdomas, kurį tuo tarpu trukdanti "juodoji ranka".

Steponas ir Janina Kolupailai išvažiavo iš Kempteno lapkričio 30-tos dienos rytą: pirma į Muencheno pereinamąją Funkkaserne emigrantų stovyklą, o iš ten gruodžio 4-tą į

Bremeno emigrantų stovyklą. Jiedu išplaukė iš Hamburgo uosto gruodžio 13-tą "SS Marine Marlin" laivu. Tuo laivu plaukė 39 lietuviai, jų tarpe Juozas ir Ona Kašubai su sūnumis Romualdu ir Jonu, Pranas Liaugaudas, Vytautas ir Kotryna Marijošiai su trimis vaikais, Jurgis ir Elena Strazdai su trimis vaikais.[141] Kolupailų svečių knygoje yra įrašų iš tos kelionės: "Linkiu prof. Kolupailai geros sėkmės, garsinant Lietuvos vardą antrojoje mūsų tėvynėje U.S.A. ir kuo greičiausiai grįžti į laisvą ir nepriklausomą Lietuvą. Jurgis Strazdas, "Marine Marlin", Atlantas, 1948.XII.23". Kitas įrašas: "Ty-kiai, ty-kiai Nemunėlis teka, ne taip tykiai, kaip motulė ver-kia (ir gaida), Vytautas Marijošius Atlanto vandenyne prieš New Yorką, 23.XII.1948".

Gruodžio 24-tą pasitiko naujuosius imigrantus New Yorke Lietuvos generalinis konsulas Jonas Budrys, vicekonsulas Anicetas Simutis ir lietuvių šalpos organizacijų atstovai.

B. MOKSLINIO IR ŠVIETIMO DARBO TĄSA

Nepaisydamas nežinomo grėsmingo rytojaus įtampos, profesorius Kolupaila mokėjo koncentruotis moksliniam ir švietimo darbui ir tuo pačiu metu prisiimti visuomeninių pareigų. Kempteno laikotarpyje jis dirbo Ottų firmai, savo mokslinį darbą, lietuvių Maironio gimnazijoje, aukštuosiuose technikos kursuose Kempteno stovykloje ir UNRRA universitete Muenchene. Populiarios paskaitos lietuvių stovykloje, vad. "liaudies universitetas", bus aprašyta kaip visuomeninis darbas sekančiame skyrelyje. Ten bus įjungta ir Lietuvių Inžinierių Tremtinių draugija ir jos suvažiavimai. Kolupailos darbo intensyvumas trumpai uždokumentuotas jo kalendoriniuose dienraščiuose, kaip ir Lietuvoje, pažymint tik faktus, vardus ir datas.

Po trijų savaičių nuo atvažiavimo į Kempteną, 1944.VIII. 21 Kolupaila gavo analizatoriaus vietą Otto firmoje. Jam

Kolupailų šeima Kemptene 1948 metais. Sėdi tėvai, stovi iš kairės Bronius ir Evelina Masiokai, Eugenija, Antanina ir Julius Bulotai.
(K. Daugėlos nuotr.)

teko kalibruoti (taruoti) įmonės gaminamus hidrometrinius malūnėlius, atlikti su tuo susijusius skaičiavimus, tyrinėti malūnėlių tobulinimą ir išbandyti naujus modelius. Vėliau, jau po karo, jam tekdavo konsultuoti apylinkės hidroelektrines stotis ir turbinų tyrimo laboratorijas: Bleichache, Ettringene, Toegingene, Heidelberge. Dažniausiai jį veždavo automobiliu kuris nors firmos bendradarbis ar laboratorijos vedėjas. Nors Kolupaila dirbo Ottui beveik kas dieną, pirmąją algą gavo tik po trejų metų. 1945.III.3 Kolupaila pradėjo savo patobulinto malūnėlio sparno tyrimus. Gegužės 29-tą parašė "kietojo debito" matavimų studiją.

Ottų firmoje Kolupailai teko bendradarbiauti su hidrologu Anton Landaueriu ir inž. Wilcke. Karo metu Ottas buvo priėmęs į darbą keletą buvusių karo belaisvių ir pabėgėlių rusų. Prof. I. O Moskvitinov, hidrotechnikos inžinierius ir Ko-

lupailos pažįstamas iš studijų laikų, turėjo savo kambarį Ottų firmos namuose. Kolupailos dienoraštyje dar minimas ukrainietis profesorius Skorodinskij, laikinai gyvenęs Kemptene. 1946.III.15 mirė senasis firmos šefas dr. Ludwig Ott, o spalio 13-tą jo sūnus Siegmund Ott. Firmą perėmė Ludwigo brolis Hermann Ott. 1947.VII.9 laboratorijų vadovavimą perėmė naujas direktorius Frommknecht. Kolupailos santykiai su naująja įmonės vadovybe buvo labai geri, kaip anksčiau. Nuo 1947 metų rudens Ottas mokėjo Kolupailai 350 RM mėnesinę algą, o įvedus naują valiutą 1948.VII.15, alga buvo 200 DM. 1947.XI.13 dienoraštyje randamas įrašas "beveik pavyko pasiekti komponentinį sparną", o lapkričio 20-tą jau buvo pagamintas tasai hidrometrinis malūnėlis su naujo tipo sparnu ir priimtas masinei produkcijai. Šis prof. Kolupailos patobulinimas, atliktas drauge su A. Landaueriu, buvo užpatentuotas ir vėliau paplito užsieniuose, taip pat ir Amerikoje. Čia jis pagaliau pateko į Smithsonian Institution muziejų Vašingtone.

Kolupaila buvo taip atsidėjęs savo darbui su tais malūnėliais, kad jo nenutraukdavo ir firmos atostogų metu, pvz., 1948 m. nuo gruodžio 19 iki sausio 9 d. jis beveik kasdien dirbo laboratorijoje. Kartais jam padėdavo žentai Bulota ir Masiokas. Darbas Otto įmonėje davė progų Kolupailai išplėsti savo profesines pažintis, nes be savo kelionių, jis dar susitikdavo su atsilankančiais specialistais iš Darmstadto, Ravensburgo, Zuericho, Paryžiaus. Jų pavardės suminėtos dienoraštyje.

Tuo pačiu metu Kolupaila tęsė kai kuriuos savo nebaigtus Lietuvos hidrologijos darbus ir ėmėsi naujų. Vos trims mėnesiams praėjus nuo atvykimo Vokietijon, spalio mėn. 26 d. jis jau rašė R. Baubliui:

> "Nuo VIII.1 dirbu su visa šeima pas Ottą, savo seną pažįstamą. Atsivežiau lagaminą brangiausios hidrologinės medžiagos, čia baigiu tvarkyti, multiplikavau šviesoraščiu, sudariau didelį būsimojo metraščio tomą. Per Karaliaučių sužinojau, kad vokiečiai išsivežė Hidrometrinio biuro archyvą ir, kaip atrodo, mano kabinetą; pradžioje manė tą turtą

persiųsti dalimis man, bet dabar Berlynas nesutiko. Gavau tik buvusį mano kabinete vokišką "Nemuno" vertimą. Dvi jaunesnės dukterys dirba kartu tą darbą, skaičiuoja, rašo, braižo. Evelina yra vertėja; ji verčia į vokiečių kalbą mano "Hidrometriją", vertimą taisau aš ir dr. Ott, vėliau dar teks redaguoti. Turiu progą daug dalykų patikslinti ir papildyti, studijuoju Otto biblioteką, visą įdomiausią archyvą, matau ir taruoju naujus instrumentus. Pradedu ruošti naujas konstrukcijas, verčiu į rusų kalbą naujus katalogus (senus buvau savo laiku išvertęs). Dar rengiu didelę literatūros kartoteką ir t. t. Tiesa, nuostabiu harmoniniu analizatorium tiriu klimato ir nuotakio bangas. Vienu žodžiu — savo darbu esu nepaprastai patenkintas. Šiaip nebūčiau radęs laiko tokiai ilgai užsienio komandiruotei. O dabar, jei kada teks grįžti ir vėl dirbti, galėsiu pradėti kad ir iš naujo. Nauja "Hidrometrijos" laida bus dar turtingesnė. Dr. Ott mano, kad vokišką laidą galima išleisti netgi karo metu, bet po karo tikrai išeis. (...) Nemaniau, kad teks išvykti į užsienį, todėl palikau viską pilnoje tvarkoje. Gaila bibliotekos. Turiu tik keletą savų knygų; dabar iš atminties rašau Lietuvos hidr. bibliografiją".

1946 m. sausio 14-15 d. aplankius profesorių Kemptene, teko įsitikinti, kad jis savo dar karo metu užsibrėžtų darbų gerą dalį buvo įvykdęs. "Hidrometrijos" du tomai buvo patikslinti, papildyti ir išversti į vokiečių kalbą, bet, deja, neatspausdinti. Lietuvos hidrometrinės medžiagos buvo sistematizuoti ir apskaičiuoti Nemuno baseino nuotakiai su išvadomis. Iš to susidarė 700 puslapių mašinraščio tomas. Tabelės multiplikuotos šviesoraščiu. Karo metu prarastoji Lietuvos hidrometrijos ir hidrologijos bibliografija buvo iš nauja sukomplektuota ir dar išplėsta Europai. Po trejų metų, važiuojant Amerikon, jos jau bus apie 8000 kortelių. Parašytas "Hidraulikos" kursas lietuviškai ir 1947.V.6 atiduotas leidėjui Jonui Penikui Kemptene spausdinti rotatoriumi. Tos per 300 puslapių iliustruotos knygos tiražas buvo tik 250 egzempliorių. Knygos pratarmę duodame ištisą:

"Šio kurso pagrindas — autoriaus paskaitos Vytauto Didžiojo Universitete, pritaikytos praktikos uždaviniams. Kursas skiriamas hidrotechnikos, statybos ir kelių inžinieriams, todėl plačiau liečia upių bei kanalų, vamzdžių, užtvankų ir tiltų angų problemas; bendri klausimai bus nau-

dingi taip pat inžinieriams — mechanikams ir elektrikams.

Dvidešimt metų ruošęs šį kursą ir išsaugojęs rankraštį karo audrose, autorius išnaudojo priverstino nedarbo tremtyje progą kursui patobulinti ir paskutinėmis mokslo naujienomis papildyti.

Autorius laikosi to pat metodo, kaip Hidrometrijos (1939 -1940) kurse: greta aktualių pažiūrų ir tebetaikomų formulių minima daug senų ir netinkamų — istorinei perspektyvai susidaryti ir pažangai paskatinti. Pirmą kartą duodami kai kurie nauji metodai, pvz. Coriolio koeficiento radimas, irigacijos kanalų skaičiavimas, kai kurios tabelės, nomogramos.

Šių dienų ypatingai sunkiomis aplinkybėmis autorius ryžtasi pirmą kartą išleisti Hidraulikos kursą, norėdamas aprūpinti vadovėliu savo klausytojus Muenchene ir Kemptene, taip pat kitus, studijuojančius techniką Pabaltijo Universitete ir vokiečių aukštosiose technikos mokyklose, ir kartu padėti bendro likimo broliams — blaškomiems po platųjį pasaulį tremtiniams.

Leidėjas nugalėjo stačiai neįmanomas kliūtis parūpindamas medžiagas ir priemones; techniški bendradarbiai stengėsi kuo geriausiai atlikti komplikuotą specialios spaudos darbą: dipl. inž. Julius Bulota primityviomis priemonėmis ruošė brėžinius, plaktuku mušė kiekvieną indeksą ir graikišką raidę, Antanina Kolupailaitė-Bulotienė vargo su formulėmis ir tabelėmis, rašydama tekstą mašinėle. Reikia pripažinti, kas esamomis stovyklinio gyvenimo sąlygomis pasiekta neblogų rezultatų; gal tik vietomis raidė L gali būti nebeatskirta nuo 1 (vieneto).

Nenorėdamas prisidėti prie neišvengiamo leidinio brangumo, autorius sumažino nomogramų skaičių, žymiai sutrumpino literatūros santrauką ir atsisakė nuo honoraro. Aukodamas savo darbą lietuviškajam jaunimui, autorius jaučia malonią pareigą nuoširdžiai padėkoti visiems, kurie prisidėjo prie šio leidinio pasirodymop ir ypatingai energingam iniciatoriui dipl. inž. Stasiui Šimkui už visokeriopą paramą".

1946 m. sausio 7-tą prof. Kolupaila lankėsi Muenchene ir susitarė jau nuo 1945 metų organizuojamame UNRRA universitete dėstyti Statybos (Civil Engineering) fakultete hidrologijos ir kitus kursus. UNRRA siekė sudaryti galimybes studijuoti svetimšaliams studentams ir abiturientams, dėl karo atsiradusiems Vokietijoje, nes ne visi galėjo įstoti į Vokietijos universitetus. Patalpos gautos technikos muziejaus

rūmuose, vad. Deutsches Museum, prie Isaro upės. To tarptautinio universiteto vadovybės daugumą sudarė slavai. Rektorius buvo dr. Ottomar Pirkmajer, prorektorius P. Kruminš (latvis), administracijos direktorė H. G. Gaszynska, Statybos fakulteto dekanas dr. Konst. Belousov, buvęs Prahos Politechnikos profesorius. Iš viso suorganizuota 8 fakultetai. Paskaitos pradėtos 1946.II.4, oficialus universiteto atidarymas įvyko vasario 16-tą. Pradžioje buvo 2756 studentai, jų tarpe 696 lietuviai,[142] bet netrukus dalis jų nubyrėjo, išsikeldami studijuoti kitur ar išvažiuodami iš Vokietijos. 1947 metais lietuvių studentų buvo 324, o Statybos fakultete jų buvo 25 proc. Tik ukrainiečių buvo daugiau, kaip lietuvių. Viskas buvo dėstoma vokiečių kalba, o savo tarpe buvo girdima visokių Pabaltijo ir Rytų Europos kalbų.

UNRRA universiteto mokslo personalas buvo sudarytas iš jau patyrusių kitur buvusių profesorių ir asistentų. Lietuviai profesoriai, be S. Kolupailos, dar buvo inžinieriai Jonas Šimoliūnas (Statybos katedros vedėjas), Adolfas Damušis, Juozas Gabrys, B. Kolosovas, Jonas Kuodis, vyr. asistentai Vyt. Sčesnulevičius, Jurgis Gimbutas; architektai profesoriai Jonas Kovalskis, Vyt. Žemkalnis, asistentai Br. Lukštaitė ir Jonas Puišė. Kai kurie iš jų dirbo tik trumpą laiką, bet prof. Kolupaila išbuvo iki pat galo. Prie pareiškimo stojant dirbti, reikėjo užpildyti biurokratišką 120 klausimų anketą. Kolupaila reguliariai važinėjo iš Kempteno nuo vasario 25-tos beveik kas savaitę. Netrukus jis nusivylė netvarka toje organizacijoje ir birželio 6 d. buvo parašęs savo atsistatydinimą, bet perkalbėtas liko dirbti ir po to. Privačiai Kolupaila pavadindavo tą universitetą "balaganu". Nuo liepos 1 d. veikė ir aukštesnieji semestrai, tai prof. Kolupailai teko daugiau paskaitų. Būdamas Muenchene, Kolupaila darbavosi geroje Deutsches Museum bibliotekoje, toliau rinkdamas medžiagą savajai bibliografijai. Tarp kitko, toje bibliotekoje tada buvo Lietuvos universiteto "Technikos" komplektas.

1946.IX.17 UNRRA universitetas suteikė inžinerijos garbės daktaro laipsnį JAV pulkininkui inžinieriui Ola A. Nelso-

nui. Kolupaila buvo to akto promotorius. Spalio 15-tą dr. J. Gabrys buvo pakeltas ordinariniu profesoriumi. Kolupaila dalyvaudavo fakulteto posėdžiuose, vadovavo dviems universiteto tarybos iškilmingiems aktams ir dar turėdavo lietuvių profesorių ir pabaltiečių posėdžius, tai laiko tekdavo sugaišti nemaža. Bet jo pareigingumas neleido jam išsisukinėti nuo uždedamų pareigų ar atsisakinėti prašomam. 1946 metų spalio mėn. ėmė kursuoti greitieji traukiniai iš Muencheno, kuriais naudojosi ir Kolupaila, bet tą žiemą dar vis pasitaikydavo važiuoti nekūrentuose ir perpildytuose vagonuose. UNRRA mokėjo universiteto personalui algas tada mažai vertingomis markėmis ir pridėdavo maisto kortelių bei cigarečių priedo. Galima buvo naudotis universiteto valgykla, bet bendrabučių nebuvo. Muenchenas buvo gerokai apgriautas. Studentai gyveno tremtinių stovyklose — kareivinėse arba privačiuose kambariuose pas vokiečius. Iš kitų miestų atvykę profesoriai turėjo susirasti sau nakvynę arba važinėjo, nes universiteto administracija nepagelbėjo persikelti su šeimomis. Kolupaila nakvodavo pas pažįstamus, arba grįždavo į Kempteną tą patį vakarą.

1946.VIII.5-16 d. Ženevoje įvyko likvidacinė UNRRA konferencija ir buvo išvystytas repatrijacijai priešingo personalo spaudimas, bet lietuviai to nebuvo paliesti. 93 proc. UNRRA-os lėšų davė J.A. Valstybės ir Kanada. Netrukus UNRRA-os krizė atsiliepė ir jos universitetui. 1947.I.15 jis buvo uždarytas, bet studentai ir profesoriai neskubėjo išsiskirstyti, tęsdami darbą siauresniu mastu pusiau privačiai. Tada prof. Kolupaila rašė savo kovo 6 dienos laiške: "Paskaitos eina viename un-to rūmų (D. Museum — Red.) kampelyje, dekanatuose ir privačiuose butuose. Didesnis skurdas, kaip vok. okupacijoje... Aš lankysiu Muencheną antradieniais". Nuo kovo m. 11 d. u-tas vėl buvo atgaivintas ir tęsė darbą iki birželio 30 dienos, kada UNRRA-os likvidavimas buvo užbaigtas. Jos darbą — tremtinių globą perėmė International Refugee Organization Parengiamoji komisija, trumpai IRO. Prieš tai, 1947 m. balandžio 9 d. UNRRA universitetas suteikė inž. daktaro

Kempteno lietuvių stovyklos hidrometrijos kursai 1946 metais. Illerio upės debito matavimas iš guminio pontono. Nuo kranto stebi S. Kolupaila ir J. Daniliauskas. (K. Daugėlos nuotr.

laipsnį mūsų profesoriui Jonui Šimoliūnui. Gegužės 21 d. hidrotechnikos inž. Kazys Kraujalis apgynė inžinerijos daktaro disertaciją ir netrukus išvažiavo į Švediją, iš kur palaikė ryšius su savo profesorium Kolupaila. 1947 m. spalio 1 d. įvyko likvidacinis UNRRA-IRO universiteto posėdis, bet ir po to dalis personalo ir studentų vargingai tęsė darbą, kaip privatus tarptautinis universitetas. 1948 m. gegužės ir birželio mėnesiuose prof. Kolupaila dar skaitė kelias paskaitas.

Domėjosi Kolupaila ir Pabaltijo universitetu Hamburge, kur buvo susispietę daugiau lietuvių studentų ir profesorių. Pakviestas tenai dėstyti, jis buvo nuvažiavęs kelioms dienoms 1947 metų balandyje, bet neapsiėmė dirbti. Per toli nuo Kempteno, kurio palikti jis nenorėjo. Kad ir nemažai laiko ir energijos sugaišdavo profesorius Muenchene, jis daugiau dėmesio ir laiko skyrė savo suorganizuotiems ir vadovaujamiems hidrometrijos kursams. Jau pirmaisiais tremtinių stovyklos me-

tais 1946.II.5, Kemptene, buvo suplanuoti tie akademinio lygio kursai pagal V. D. universiteto Statybos fakulteto programą, o juos baigusiems buvo numatyti pažymėjimai, atstojantieji universitetinę įskaitą. Kursai buvo pradėti vasario 11 d. ir baigti gegužės 17 d. Paskaitas skaitė ir pratimus vedė S. Kolupaila, o jam padėjo inž. Julius Bulota. Beveik kas dieną buvo po 2 valandos darbo; pratimams kartais panaudotos Otto laboratorijos. Pratimuose buvo taruojami hidrometriniai malūnėliai, matuojami kanalo ir Illerio upės debitai nuo specialaus pontono ir plūdėmis. Kursuose dalyvauti įsirašė 24 asmenys, tikrai dirbo 15.[143]

Įvairių specialybių laikinų stovyklinių kursų tikslas buvo duoti jaunimui progą mokytis, o taip pat juos prasmingai užimti. Kitas tos rūšies didesnio masto prof. Kolupailos projektas buvo Kempteno Vytauto stovykloje suorganizuotieji Aukštieji technikos-statybos kursai. 1946 m. kovo 11 d. įvyko pirmasis posėdis tuo reikalu, o gegužės mėn. pirmasis tų kursų "statybos fakulteto", kaip Kolupaila mėgdavo juos vadinti, organizacinis posėdis, kuriame dalyvavo buvę Kauno universiteto Statybos fakulteto profesoriai: S. Kolupaila, J. Šimoliūnas, K. Kriščiukaitis, J. Daniliauskas, V. Sčesnulevičius. Paskaitos pradėtos birželio 3 d. ir tęsėsi su mažomis pertraukomis dvejus metus, iki 1948 metų birželio 19 d. Klausytojais buvo priimti buvę studentai arba gimnazijų abiturientai. Pradžioje jų buvo 25, paskui pusė nubyrėjo. Stovyklos vadovybė davė vieną patalpą auditorijai ir vieną kambarį atvažiujantiems dėstytojams pernakvoti. Dalis darbo ėjo Otto patalpose. Pirmuosiuose dviejuose semestruose buvo dėstomi šie kursai pagal universitetinę programą:

Aukštoji matematika — R. Zalubas, statika — V. Sčesnulevičius, technikinė braižyba — J. Daniliauskas, skaičiavimo technika — S. Kolupaila, trobesių konstrukcijos — J. Šimoliūnas, architektūros enciklopedija — K. Kriščiukaitis, statybinės medžiagos — A. Damušis, topometrija —S. Kolupaila, miestų planavimas — K. Kriščiukaitis, medžiagų atsparumas — V. Sčesnulevičius, gruntų mechanika (pagrin-

Maironio gimnazijos pirmoji laida Kemptene 1946 m. kovo 1 dieną. I eilėje: iš dešinės antroji Ant. Kolupailaitė, iš kairės trečioji Dalia Bobelytė; II eilėje mokytojai: iš dešinės antroji Ev. Masiokienė, septintas S. Kolupaila, greta jo direktorius R. Zalubas, iš kairės antrasis Julius Bulota, penktoji Regina Špakevičiūtė.

dai) — J. Daniliauskas.[144] Buvo kviečiama ir daugiau dėstytojų, bet jie buvo jau kitur užimti. Šalia paskaitų vykdavo pratimai, o kiekvieno semestro pabaigoje patikrinimai ir egzaminai. Nors tie kursai ir neparuošė inžinierių, bet davė braižytojų kvalifikacijas ir padėjo studentams jų tolimesnėms studijoms universitetuose. Kursų vadovo prof. Kolupailos ir jo kolegų buvo įdėta šimtai valandų darbo be atlyginimo.

Lyg kad prof. Kolupailai nebūtų užtekę suminėtųjų darbų Kemptene ir Muenchene, jis tuo pačiu laiku trejus metus mokė lietuvių Maironio vardo gimnazijoje, kuri buvo atidaryta Kempteno stovykloje 1945 m. birželio 15 d. Gimnazijos direktoriumi pradžioje buvo dr. inž. A. Damušis, vėliau matematikas Romualdas Zalubas. Antraisiais mokslo metais

(1946) buvo 123 mokiniai ir 28 mokytojai.[145] S. Kolupaila dėstė geografiją, o pradžioje ir matematiką aštuntoje (paskutiniojoje) klasėje, kur mokėsi jo duktė Antanina, baigusi pirmąją Maironio gimnazijos laidą 1946.III.1 drauge su 23 abiturientais. Kolupaila dirbo gimnazijoje po 4-6 kartus kas mėnesį iki 1948.X.30. Jis dalyvaudavo ir mokytojų tarybos posėdžiuose, lankydavo gimnazijos iškilmes, pamaldas, vakarėlius ir padėdavo ekskursijose į apylinkes. Kartais tekdavo dirbti neapšildytose klasėse, pvz., 1946 m. gruodžio 16 d., kai lauke buvo — 14 laipsnių C šalčio.

Prie prof. Kolupailos mokslinio-profesinio darbo priskirtinas jo aktyvus dalyvavimas Darmstadto Aukšt. Technikos mokyklos sušauktame tarptautiniame inžinierių parengimo kongrese (Internationaler Kongress fuer Ingenieur-Ausbildung) 1947 m. liepos 31-rugpiūčio 9 dienomis. Kongrese buvo apie 500 dalyvių, jų tarpe apie 150 iš užsienių. Trylikoje pilnaties ir devyniuose sekcijų posėdžiuose išklausyta ir apsvarstyta apie 200 referatų. S. Kolupaila skaitė tris referatus: "Technika ir jos priešai", "Keliai visų šalių inžinierių bendradarbiavimui atstatyti" (tezės buvo panaudotos kongreso rezoliucijose) ir "Ar mūsų žemė ištirta?". Tremtinių inžinierių atstovo Kolupailos dalyvavimas kongrese nepraėjo nepastebėtas: "Kai atėjo prof. S. Kolupailos pirmojo pranešimo eilė, tuo metu pirmininkavęs anglas C. Carty pasakė keletą malonių žodžių, skirtų Lietuvai ir lietuviams. Panaudodamas tą progą, prelegentas pareiškė atstovaująs tiems mokslininkams ir inžinieriams, kurie, be jokios kaltės už karą, neteko savųjų tėvynių ir dabar neranda pasaulyje vietos, kur galėtų pritaikyti savo žinias ir patyrimą. "Darmstaedter Echo" VIII.2 paskelbė pasikalbėjimą su prof. S. Kolupaila, įvardintą "Jaunimas visada nori dirbti", kuriame profesorius įdomiai prisipažįsta esąs DP ir pasisako apie įvairias technikos problemas. Be to, laikraštis įdėjo prof. Kolupailos, besikalbančio su prof. Ankel iš Darmstadto atvaizdą".[146]

Kongrese dalyvavo su referatais šveicarai F. Kesselring ir D. Brinkmann, R. Plank iš Karlsruhe, A. Cameron iš Cam-

bridge (Anglija) ir eilė profesorių iš J.A.V., Prancūzijos, Austrijos, Kinijos. Iš tremtinių buvo tik lietuviai: S. Kolupaila, dr. O. Stanaitis, inž. P. Drąsutis, dr. A. Jankūnas ir stud. A. Bakšys.[147] S. Kolupaila buvo užmezgęs ryšius su Darmstadto A. Technikos mokykla dar prieš tą kongresą. Jis lankėsi tenai 1946 metų liepos 31-mą, susitiko su savo pažįstamu profesorium A. Waltheriu, skaitė paskaitą vokiečių kalba apie didžiąsias inžinerines problemas Amerikoje ir Rytų Europoje. Ta proga dar atsilankė į ten studijuojančių lietuvių susirinkimą ir pobūvį.

Iš kitų Kolupailos kontaktų su svetimtaučiais mokslininkais žinomas jo dalyvavimas lenkų mokslininkų suvažiavime Muenchene, Akademinėje salėje 1948 metų rugpiūčio 28-29 dienomis. Apie savo ketinimą priimti lenkų draugijos pakvietimą Kolupaila painformavo lietuvių inžinierių suvažiavimą Augsburge tų pačių metų birželio mėnesį. Iš suvažiavimo programos[148] matyti, kad prof. Kolupaila skaitė referatą apie naujausius hidrometrinius matavimus lenkų kalba. Vieną filosofijos paskaitą skaitė ir kitas buvęs Vytauto Didžiojo universiteto profesorius Vl. Šilkarskis.

C. VISUOMENĖJE IR SPAUDOJE

Paskutiniaisiais karo metais, nuo 1944 metų rudens iki sekančio pavasario Kemptene susispietę lietuviai turėjo savo komitetą, kurio pirmininku buvo prof. Kolupaila. Jis mokėjo palaikyti tinkamus ryšius su vokiečių administracijos pareigūnais ir galėjo šiek tiek pagelbėti atvažiuojantiems pabėgėliams, ieškantiems pastogės ir darbo. Karui pasibaigus ir J.A.V. okupacinei valdžiai įkūrus didelę pabėgėlių stovyklą, buvo atgaivintos kelios lietuviškos organizacijos. Kolupailai artimiausios buvo skautų ir inžinierių draugijos, bet nemaža laiko skyrė jis ir bendrinei visuomeninei veiklai. Palikdami

inžinierius ir skautus šio skyrelio pabaigai, pirmiausia perbėgame Kolupailos kelius lietuvių stovykloje ir aplamai tremties visuomenėje Vokietijoje. Čia suminėtieji įvykiai, žmonės ir datos surašyti iš profesoriaus dienoraščio, atitinkamai papildant iš kitų šaltinių. Šis Kempteno stovyklos profilis parodo ne tik ypatingą Kolupailos aktyvumą nenormaliose sąlygose, bet iš dalies atkuria būdingą lietuvių tremtinių gyvenimo Vokietijoje paveikslą.

Pirmosios lietuvių pamaldos Kemptene buvo mišios Šv. Lauryno bažnyčioje 1944 m. spalio 22 d., kurias atlaikė kun. Fel. Gureckas, atsilankęs iš Austrijos. Svečių knygos įrašai byloja: "Pirmųjų lietuvių pamaldų Kemptene proga. Jūsų su meile kun. Gureckas, Vienos miesto ir Austrijos lietuvių klebonas". "Maloniam prisiminimui reikšmingų įvykių proga, kada negausi lietuvių kolonija išklausė lietuviškų pamaldų Kemptene ir pirmą kartą sugiedojo Tautos Himną tolimame Vokietijos kampelyje. Pulkininkas J. Bobelis. Kempten, 22. 10.44". Lietuvių bažnytinio komiteto nariai S. Kolupaila ir J. Špakevičius rinkdavo aukas bažnyčiai pamaldų metu. Gruodžio 24-tą Kolupailų šeima dalyvavo bendrose lietuvių Kūčiose vokiečių moterų vienuolyno mokyklos bendrabučio valgykloje. Prof. Kolupaila išbuvo Kempteno lietuvių stovyklos bažnytinės parapijos komitete iki emigravimo.

1945 metų sausio mėn., taigi paskutiniąją karo meto žiemą, į Kempteną atvažiavo muzikas Alfonsas Mikulskis su savo vedamojo Čiurlionio ansamblio nariais. Kolupailai tarpininkaujant, miesto burmistras parūpino čiurlioniečiams apsigyventi atskirą baraką nuo vasario 7-tos. Pirmasis viešas ansamblio pasirodymas įvyko vasario 4-tą Seelenkapelle koplyčioje su lietuviškomis giesmėmis pamaldų metu. Lietuvos nepriklausomybės Vasario Šešioliktajai paminėti buvo suruoštas ansamblio koncertas artimiausią sekmadienį, vasario 18-tą, miesto teatro salėje. Čia prof. Kolupaila pasakė įžanginę prakalbą. Choras sugiedojo Lietuvos himną, dalyvaujant kviestiesiems vokiečiams. Dėl to kitą dieną organizatoriai tu-

rėjo aiškintis Arbeitsamte. Netrukus Čiurlionio ansamblis turėjo išsikelti iš Kempteno į Tirolį. Kovo 5-tą įvyko jų atsisveikinimas Lenzfriedo kaime prie Kempteno. Vėliau ansamblis koncertavo Kemptene kelis kartus: 1945.VI.24, 1947.II.10 ir XI.14. Vėliau įsikūrę Clevelande, Ohio, čiurlioniečiai gerbė profesorių Kolupailą kaip savo globėją.

Karo pabaigoje, J.A.V-bių kariuomenei okupavus Kempteną, Kolupaila drauge su dr. Juozu Kaškeliu lankėsi pas Kempteno komendantą lietuvių pabėgėlių reikalais. Gegužės 14 dienos susirinkime lietuvių komiteto pirmininku buvo išrinktas J. Kaškelis, išbuvęs tose pareigose iki 1948 metų. Rugpiūčio 14-tos komiteto rinkimuose Kolupaila sutiko būti išrenkamas komiteto iždininku ir juo išbuvo iki gruodžio 11-tos. Tuo metu komiteto nariai dar buvo dr. Ad. Damušis, gen. V. Mieželis, inž. K. Pabedinskas. Komitetas, kuriame dirbo ir prof. Kolupaila, pirmiausia ėmėsi žygių lietuviams nuo prievartinės repatriacijos į okupuotąją Lietuvą apginti.

Spalio 1-mą buvo įkurtas lietuvių stovyklos "liaudies universitetas" — populiarių paskaitų ciklai. Tam darbui vadovavo kartografas pulkininkas Juozas Andrius, o vėliau inž. Vytautas Volertas. Prof. Kolupailą skaitė keliasdešimt paskaitų mokslui populiarinti, apie keliones po svetimus kraštus ir apie Lietuvos kraštą ir gamtą. Čia ypatingai pravertė jo atsivežtasis Lietuvos spalvotų skaidrių rinkinys. Dar prieš suorganizuojant "liaudies universitetą", nuo birželio 2-os iki liepos 17-tos Kolupaila skaitė stovykloje 20 paskaitų tema "Mūsų žemės paslaptys". Jis rasdavo laiko aplankyti ir kitų prelegentų paskaitas, "kad jie geriau pasistengtų".

Birželio mėn. stovykloje buvo suorganizuotas vyrų choras, vadovaujamas muziko Algio Šimkaus, buvusio Kolupailų kaimyno Kaune. 1946.I.26 susikūrė mišrus choras, kurį vedė muzikas Petras Armonas. Kolupaila su šeima lankydavo visus jų koncertus. Susitikdavo jis Kemptene su svečiais iš toliau: 1945 m. pabaigoje su kun. St. Yla, kun. Vikt. Pavalkiu ir St. Lozoraičiu, jr., iš Romos; vėliau Kolupailą aplankė in-

Vasario Šešioliktoji Kempteno lietuvių stovykloje 1947 metais. Prie skautų asistuojamos vėliavos kalba prof. Kolupaila. (K. Daugėlos nuotr.)

žinieriai Vyt. Izbickas, K. Kraujalis ir Alg. Nasvytis. Retkarčiais stovyklą aplankydavo lietuviai pareigūnai iš Amerikos: 1945 m. rugpiūčio 8 d. leitenantas Ant. Vaivada, 1946.IV.5 BALFo direktorius kan. dr. Juozas Končius, 1947.IX.12 visuomenininkė Alena Devenienė. Prof. Kolupaila su visais susitinka ir išklauso jų pranešimų tremtiniams.

Lietuvių stovyklos kultūrinis gyvenimas buvo turiningas. Be jau minėtųjų Maironio gimnazijos, specialių kursų ir chorų, kas sekmadienį įvykdavo informaciniai susirinkimai "Dienos aktualijos", kur savo pranešiamais visuomenę informuodavo J. Kaškelis, C. Surdokas, kun. V. Paulauskas, Br. Dailidė, R. Zalubas ir kiti. Kolupaila dažnai lankydavo "Dienos aktualijas" ir pats talkino savo pranešimais. Jo dienynuose atžymėti atsilankymai lietuvių susirinkimuose ar iškilmėse: visada užrašyta, kur ir kaip paminėta Vasario Šešioliktoji ar specialūs įvykiai, kaip 1946.II.17 lietuvių peticijos pasirašymas, 1946.III.19 dalyvavimas posėdyje "mūsų ydų" visuomeniniam teismui suruošti, tų pačių metų gegužės mėne-

sį trys kelionės į Schongau miestą lietuvių stovyklos parodai ruošti ir ją aplankyti.

1947-1948 metais Kolupaila dirbo Lietuvos Raudonojo Kryžiaus skyriaus valdyboje, padedamas rinkti aukas ir dalyvaudamas posėdžiuose. 1947 metų gegužės mėn. jis dalyvavo įkurdinimo (emigracijos) konferencijoje Augsburge, birželio mėn. — partizanų kryžiaus šventinime Kemptene, rugpiūčio mėn. — Šv. Sosto delegato lietuviams kan. Fel. Kapočiaus priėmime. Vėliau rudenį matome Kolupailą trijuose posėdžiuose memorandumų, protestų ir skryningų reikalais. 1948.II.14 Kolupaila buvo Kultūros Fondo steigiamajame susirinkime, o gegužės 29 d. delegacijoje pas Augsburgo vyskupą. 1948.VI.9 jis dalyvavo lietuvių komitete kitam paminkliniam kryžiui Kemptene statyti. Paskutinieji Kolupailos atžymėti visuomeniniai įvykiai Kemptene buvo spalio 28 d. susirinkimas dėl dr. Kaškelio straipsnio "Tautos sargyboje" ir lapkričio 23 d. kariuomenės šventė.

Pilnesniam Kempteno lietuvių kultūrinio gyvenimo paveikslui atkurti verta suminėti profesoriaus Kolupailos lankytus renginius stovykloje ar mieste. Be jau minėtųjų Čiurlionio ansamblio koncertų, 1946 metais jis aplankė bent 18 koncertų ir vaidinimų, jų tarpe: St. Pilkos rečitalį, Jul. Rajauskaitės ir Pr. Matiuko koncertą, Ant. Dambrauskaitės rečitalį, Wuerzburgo trupės Vaičiūno "Sudrumstąją ramybę" ir Čiurlionienės "Aušros sūnus"; St. Santvaro, Ant. Gustaičio ir Pulgio Andriušio literatūrinį vakarą (ir vėl 1948 metais); du Iz. Vasyliūno religinės muzikos koncertus; St. Daugėlienės, Pr. Bičkienės ir P. Armono koncertą miesto "Kornhaus" salėje. 1947 metais aplankyta 14 koncertų ir vaidinimų, jų tarpe Detmoldo lietuvių pastatyta opera "Sevilijos Kirpėjas", prof. Ružickio fortepiono rečitalis, V. Jonuškaitės koncertas. Iš 1948 metų atmintinas sausio 1 d. suruoštas Vyt. Žemkalnio "Audros" paties autoriaus skaitymas, vėliau Hanau trupės Binkio "Atžalynas" ir "Generalinė repeticija", St. Liepo rečitalis, Z. Nomeikos vargonų koncertas Šv. Lauryno bažnyčioje.

1947 metų gegužės 2-3 dienomis teko dalyvauti drauge su prof. Kolupaila Nuertingene Laikinosios lietuvių tremtinių profesorių tarybos sukviestajame visų Vokietijos zonų buvusios Lietuvos profesūros suvažiavime, kuriame buvo aptarti tremtyje esančio aukštųjų mokyklų mokslo personalo profesiniai reikalai ir susiję visuomeniniai klausimai. Buvo įsteigta Lietuvos Aukštųjų Mokyklų mokslo personalo sąjunga užsienyje. Ji turėjo apimti ir tuos lietuvius, kurie dėstys užsienio aukštosiose mokyklose. Sąjungos valdybon išrinkti prof. St. Dirmantas ir keturi kiti.[149] Suvažiavimas baigtas vakariene, kurios metu kalbėjo profesoriai Kairys, Kolupaila, Oželis, Jurskis, Ivinskis, Damušis, Grinius. Pabaigoje Kolupaila parodė savo spalvotuosius Lietuvos vaizdus ekrane. Suvažiavime buvo akcentuotas reikalas lietuviams išvystyti ryšius su kitų tautų mokslininkais. Tos sąjungos tęsinys Amerikoje yra Lietuvių Profesorių draugija Amerikoje, kurios valdyboje S. Kolupaila išbuvo iki mirties.

Lietuvių inžinierių draugija Kemptene įsisteigė 1945 metų vasarą. Pirmąją valdybą sudarė Ad. Damušis, S. Kolupaila ir J. Riauba. Nuo 1946.I.17 naujos valdybos pirmininku buvo B. Daukus; draugija turėjo 32 narius.[150] S. Kolupaila, nors ir dirbdamas Lietuvių Inžinierių Tremtinių draugijos centro valdyboje ir važinėdamas į Muencheną, visą laiką buvo aktyvus savojo Kempteno skyriaus narys. 1946 metais jis dalyvavo šešiuose Kempteno inžinierių susirinkimuose, 1947-1948 m. vėl šešiuose, be valdybų posėdžių ir draugijos ekskursijų. Greitu laiku Vokietijos lietuvių stovyklose susiorganizavo apie 20 lietuvių inžinierių draugijų. Iškilo reikalas sukviesti suvažiavimą ir sudaryti vadovaujančią centro valdybą. Pirmasis tų draugijų atstovų suvažiavimas įvyko Wuerzburge, UNRRA salėje, 1946 metų vasario 23-24 d., kuriame dalyvavo 97 lietuviai inžinieriai ir architektai iš 35-kių Vokietijos vietovių. Suvažiavimo proga buvo išleistas rotatorium spausdintas "Inžinieriaus Kelio" žurnalo pirmasis numeris, kurio vėliau išeis dar 9 numeriai jau kitur. Suvažiavimą atidarė ir jam

Trečiasis Lietuvių inžinierių tremtinių draugijos suvažiavimas Augsburge 1948 m. birželio m. 5-6 d. Priekyje iš kairės: Br. Galinis, J. Šimoliūnas, A. Novickis, S. Kolupaila (suvaž. pirmin.), A. Jurskis, J. Daniliauskas. Toliau pačioje kairėje: Č. Tamašauskas, K. Kriščiukaitis, V. Sčesnulevičius.

pirmininkavo inž. Kazys Krulikas, Wuerzburgo lietuvių inžinierių draugijos pirmininkas ir vienas iš to suvažiavimo organizatorių ir "Inž. Kelio" pirmojo numerio redaktorių. Garbės prezidiuman pakviestas prof. Kolupaila savo kalboje palietė mūsų inžinierių praeitį, dabarties gyvenimo sąlygas ir ateitį. Pažymėjo, kad esam išsiauginę jaunąją inžinierių kartą, kuri visiškai pateisino save tiek jau atliktais darbais Lietuvoje, tiek ir dabartiniais užsimojimais organizuotis ir dirbti lietuvių išeivių visuomenėje. Popietiniame darbo posėdyje Kolupaila kalbėjo Lietuvos energijos išteklių klausimu. Suvažiavimo pabaigoje jis pademonstravo Lietuvos pastatų vaizdus. Buvo nutarta, kad steigiamosios Lietuvių Inžinierių Tremtinių draugijos centro valdyba bus sudaryta Augsburgo skyriuje. Kovo 6 dieną toji valdyba buvo išrinkta iš 5

asmenų su pirmininku docentu Alfonsu Jurskiu. Draugijos garbės teismas sudarytas Kemptene (vicepirm. S. Kolupaila).[151]

Antrasis L.I.T. draugijos suvažiavimas įvyko Augsburge 1947 m. gegužės 17-18 d. Haunstettino stovyklos salėje. Suvažiavimą atidarė centro valdybos pirm. A. Jurskis ir pakvietė darbo prezidiumo pirmininku S. Kolupailą. Garbės prezidiume buvo trys buvę V. D. universiteto fakultetų dekanai S. Kairys (J. Kaminskas), S. Dirmantas, Ad. Damušis ir dar devyni asmenys. Suvažiavime dalyvavo 26 atstovai iš 13-kos skyrių; neatvyko 8-nių skyrių atstovai. Tuo metu susisiekimas tarp okupuotos Vokietijos zonų buvo gerokai suvaržytas. Visuose 21 skyriuose buvo 330 draugijos narių. Kolupailai pasiūlius, naujoji centro valdyba perrinkta ta pati su pirmininku Jurskiu. Uždarydamas suvažiavimą, Kolupaila pažymėjo, kad "inžinieriai visada buvo vieningi ir to jis linki jiems ateityje".[152]

Trečiasis L.I.T. draugijos suvažiavimas įvyko vėl Augsburge po metų, 1948.VI.5-6 d. Hochfeldo stovyklos Baltijos klubo patalpose. Suvažiavimą atidaręs A. Jurskis pakvietė darbo prezidiumo pirmininku vėl prof. Kolupailą. Suvažiavime dalyvavo apie 60 asmenų "iš visų skyrių, išskyrus tik Memmingeną", kaip protokoluose užrašyta. Kolupaila, atidarydamas antrosios suvažiavimo dienos posėdį Aukšt. Technikos mokyklos patalpose, pasveikino atvykusį prof. dr. Joną Šimoliūną jo 70-ties metų sukaktimi ir įteikė atmintinę dovaną. Veiklos diskusijose pirmininkaujantis Kolupaila pranešė, kad lenkų profesorių ir inžinierių draugija kviečianti lietuvius bendradarbiauti, ir jis pasisiūlė savo vardu aplankyti jų suvažiavimą vasaros metu. Suvažiavimas pasisiūlymui neprieštaravo. Toliau Kolupaila pasiūlė pertvarkyti L.I.T. d-jos statutą taip, kad jis tiktų ruošiamai įkurti lietuvių inžinierių pasaulinei sąjungai. Suvažiavimo rezoliucijose buvo nutarta "imtis žygių persiorganizuoti į Lietuvių Tremtinių Pasaulinę sąjungą". Naująją centro valdybą nutarta sudaryti Kemptene. Ji buvo išrinkta birželio 19 d. Kempteno inžinierių drau-

gijos susirinkime: pirmininku S. Kolupaila, vicepirm. J. Šimoliūnas, sekretorium Julius Bulota, ižd. Pr. Kačionis, reikalų vedėju Česl. Tamašauskas. Naujoji centro valdyba priėmė pakeistą organizacijos vardą: Lietuvių Inžinierių Sąjunga Užsienyje (Association of Lithuanian Engineers Abroad). Nario mokestis nustatytas 1.00 DM (Deutsche Mark, reformuota valiuta) per mėnesį.[153]

S. Kolupailos vadovaujama centro valdyba turėjo 5 posėdžius 1948 metų vasarą. Pasiruošęs išvykti Amerikon, lapkričio mėn. 21 d. Kolupaila perdavė pirmininko pareigas vicepirmininkui J. Šimoliūnui. L.I.S.U. centro valdyba paskelbė laišką "L.I.S.U. centro valdybos pirmininką prof. dr. S. Kolupailą išlydint". Čia informuojama apie S. Kolupailos pakvietimą į Notre Dame universitetą, jo numatomus dėstyti kursus ir naujos hidraulinės laboratorijos užmojį. "Gerb. Profesoriui linkime suburti vienon sąjungon visus išeivius lietuvius inžinierius Amerikos žemėje, visų pirma statant tikslą nenuilstamai siekti Lietuvos išlaisvinimo ir dirbti jos atstatymui per mūsų sąjungą.[154]

Lietuvių inžinierių veikla buvo artimai susijusi su Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto Lietuvos planavimo komisijos, vadovaujamos prof. Stepono Kairio, darbu. Kolupaila dalyvavo tos komisijos konferencijoje Augsburge 1946.I.29-31 d. (70 dalyvių) ir 1948.IX.9-11 d. Schwaebisch Gmuende (80 dalyvių). Jis skaitė referatą ir diskutavo Energijos ūkio sekcijoje. Ir pastarosios Schw. Gmuende konferencijos prezidiumo pirmininku buvo išrinktas Kolupaila, o nariais agron. Jonas Daugėla ir miškin. Ant. Vasiliauskas-Vasaitis. Tos konferencijos darbai buvo išleisti 1949 m. atskira knyga "Išlaisvintos Lietuvos ūkis", su Kolupailos parinkta statistine medžiaga apie Lietuvos vandens jėgos išteklius.

Lietuviai **skautai** susiorganizavo Kemptene netrukus po tremtinių stovyklos perkėlimo iš mokyklos į kareivines, Vytauto bendrabutį. Prof. Kolupaila atsilankė steigiamojoje skautų tunto sueigoje 1945 m. gruodžio 23 dieną. Pirmuoju

tuntininku buvo išrinktas gimnazijos mokytojas A. Radžius, draugininkais paskirti: vyresniųjų skautų Z. Puzinauskas, skaučių Ev. Masiokienė, skautų S. Makarevičius. Kiek vėliau buvo suformuoti atskiri skaučių Merkinės ir skautų Tėviškės tuntai. Kolupaila dažnai talkininkavo Kempteno skautų vienetams paskaitomis, ekskursijomis ar padėdamas vasaros stovyklose. 1946-1948 metais jis dalyvavo bent 32-jose sueigose, laužuose, šventėse, vadų posėdžiuose ar tėvų susirinkimuose. Be minėtųjų vadovų, jam teko bendradarbiauti su Vyčio korporacijos filisteriu Vacl. Auguliu ir Vyt. Volertu. 1946 metais prof. Kolupaila, kartu su inž. K. Pabedinsku ir dviem UNRRA pareigūnais, buvo pakviestas būti skautų-čių tuntų garbės globėjais.

1946.IV.28-29 d. Kolupaila buvo nuvykęs į skautų vadų suvažiavimą Augsburge, kur buvo išrinkta pirmoji atsikuriančios Lietuvių Skautų sąjungos (LSS) taryba. Jon buvo išrinktas ir prof. Kolupaila. Pirmajame tarybos posėdyje sudaryta trijų asmenų komisija: pirm. Kazys Palčiauskas, nariai J. Vaičiūnienė ir S. Kolupaila. Šiai komisijai buvo pavesta paruošti sąlygas sekančiam tarybos posėdžiui, kuriame būtų priimtas LSS statutas, išrinkta pirmija ir išaiškinti LSS santykiai su Katalikų Bažnyčia. Tasai reikšmingas tarybos posėdis įvyko mėnesį po jos išrinkimo, gegužės 30-31 d. Wiesbadene, kur dalyvavo ir Kolupaila.[155] Tarybos pirmininku buvo išrinktas vyr. skautininkas prof. Jonas Kuprionis. Tą vasarą Kolupaila padėjo suruošti stovyklą Oberdorfo miške. Tarybos pirmijos 1946.VIII.10 d. nutarimu prof. Kolupaila buvo pakeltas į skautininko laipsnį.[156] Gruodžio mėn. 27-29 d. jis vėl posėdžiavo su LSS pirmija Nuertingene.

1946 metų pradžioje S. Makarevičius Kemptene suredagavo kelis rotatorium spausdintus "Vis budžiu!" numerius. Šis žurnaliukas buvo skirtas jaunimui. Pirmajame numeryje skautininkas Kolupaila pasisakė vaikams suprantamu būdu "Kodėl aš esu skautas?". Čia to rašinio ištraukos:

Kemptено lietuvių jūros skautų Perkūno valties nariai su globėju S. Kolupaila 1947 metais. Greta jo — Baltijos laivo vadas Br. Juodelis, už jo Stepas Matas. (P. Urbučio nuotr.)

"Skautų organizacijos tikslas — skatinti jaunimą auklėtis dorais žmonėmis, garbingais piliečiais, kitų žmonių broliais... Jautrus ir judrus skautas kovoja su visais neigiamais gyvenimo reiškiniais, visur ir visada stengiasi būti gerai nusiteikęs, malonus kitiems, pasiruošęs padėti, apginti, išgelbėti. Baisiausią žalą žmonijai neša nuodingų dūmų rūkymas ir svaigalų gėrimas; skautas iš įsitikinimo pasiryžta negerti ir nerūkyti... Skautas optimisto akimis žiūri į gyvenimą, įpranta visur orientuotis, pats save aptarnauti, išsiskiria savo tvarkingumu... Susipažinęs su skautų organizacija Lietuvoje, ėmiau skatinti skautus keliauti mūsų upėmis ir ežerais, pažinti savo kraštą ir žmones. Dirbdamas su skautais, pajutau, kad geriausiai veikia gyvas pavyzdys. Jaunimą įtikinsi, kai pats negersi, nerūkysi, keliausi kartu su juo, nakvosi miške palapinėje, gyvensi bendrais idealais. Ir štai senas profesorius duoda skauto įžodį, apsivelka jaunimo uniforma ir pasidaro tikras skautas visam gyvenimui! Paprastai senas žmogus prisimena malonią auksinę jaunystę; mano gi maloniausi prisiminimai — darbas su mūsų skautais: stovyklos, laužai, iškylos, kelionės baidarėmis... Malonu matyti, kaip tęsiamas didžiai naudingas skautų organizavimo darbas išeivijoje. Budėkime!"

1947 metų sausio 5 d. Kempteno tunto šventėje, kurion buvo atsilankęs naujasis LSS tarybos pirmininkas vyr. skautininkas Kazys Palčiauskas, prof. Kolupaila skaitė paskaitą apie Lietuvos gamtą ir kraštą. Sausio 26 d. jo dienoraštyje įrašyta: "Užsimušė lėktuve Gustavas Adolfas — skautų šefas". Tais metais pirmija įsteigė penkis LSS-gos rajonus JAV, Anglijos ir Prancūzijos okupacinėse Vokietijos zonose. Penktojo rajono (pietinės JAV zonos) vadu paskirtas S. Kolupaila. Liepos 4-8 dienomis Kolupaila dalyvavo skautų vadų suvažiavime ir LSS tarybos posėdžiuose Kasselyje, anglų zonoje. Tame suvažiavime liepos 7 d. buvo įsteigtas Akademinis Skautų sąjūdis (ASS), apjungęs studentų skautų korporaciją Vytį, Akademinę skaučių draugovę ir filisterius. Steigiamojoje sueigoje buvo 35 asmenys, jų tarpe ir Vyčio garbės narys prof. Kolupaila. Pirmosios ASS-džio valdybos pirmininku buvo išrinktas garbės narys prof. Ignas Končius. Liepos mėn. 14-29 d. Kolupaila stovyklavo su Kempteno skautais "Laisvapiliu" pavadintoje stovykloje Pfronteno miške, ties Zell miesteliu.[157] Jis padėjo suruošti tą stovyklą, iš anksto aplankęs vietą kartu su skautininkais Br. Kvikliu, Z. Puzinausku, Pranu Urbučiu ir kapelionu kun. J. Panavu. Rugpiūčio mėn. 22-24 d. Kolupaila vadovavo skautų ekskursijai į Konstancą ir ežero salas.

Kemptene veikė paskautininkio Broniaus Juodelio vadovautas jūros skautų būrelis, vadinamas "Baltijos laivu" sudarytas iš dviejų valčių. 1947.IX.7 d. Kolupaila "krikštijo" jūrų skautų valtį "Perkūną" prie Niedersanthofeno ežero kranto Bavarijos alpėse. Sekančiais metais B. Juodelis paruošė leidinį "Baltijos Banga", kuriame rašė ir skautin. Kolupaila.[158] Ruošiantis LSS-gos 30-ties metų sukaktį finansuoti, buvo organizuojama daiktinė loterija, kurios suprojektavimo ir vykdymo komisijos pirmininku buvo S. Kolupaila. Jis paruošė tos loterijos planą, kurį pirmija patvirtino 1947 m. gruodžio 13-14 d. posėdyje.

Naujuosius 1948 metus prof. Kolupaila sutiko skautų laužo sueigoje Kempteno lietuvių stovyklos aikštėje. Sausio

pirmąją savaitę jis aplankė antrąją akademikų skautų stovyklą Fischene, Bavarijos kalnuose, ir pravedė pašnekesį. Tai stovyklai vadovavo skautininkai Vc. Augulis ir Kostas Nenortas. 1948.V.29-30 d. Kolupaila buvo Schwaebisch Gmuende LSS tarybos posėdžiuose ir jubiliejinės skautų parodos atidaryme. Rugpiūčio 17-19 d. jis vėl trumpai pastovyklavo Pfrontene.

Minint LSS 30 metų sukaktį, buvo sudarytas III-sios Tautinės-jubiliejinės stovyklos garbės komitetas, į kurį buvo pakviestas prof. Kolupaila kartu su kitais lietuvių skautijai didžiai nusipelniusiais asmenimis. Paskutinioji Kolupailos aplankyta skautų sueiga Vokietijoje buvo Kemptene lapkričio 12 d. Prof. Kolupaila pasitraukė iš LSS-gos tarybos 1949.II.5, jau būdamas Amerikoje.

Sueigose ar stovyklose kalbėdamas, Kolupaila pabrėždavo reikalą auklėti lietuvių jaunimą nuo politinių partijų nepriklausomoje dvasioje ir, veikdamas sąjungos taryboje, jis yra prisidėjęs suartinti skautus su ateitininkais, ko buvo pasigendama anksčiau Lietuvoje. Gerai skautininką Kolupailą pažinęs Kazys Palčiauskas šitaip jį charakterizuoja: "Aktingai dalyvaudavo svarstomų klausimų diskusijose. Buvo uolus savarankiškos LSS-gos idėjos rėmėjas. Tolerantas, į kraštą nukrypstančių diskutuotojų taikintojas, nuomonių derintojas, ramintojas. Paslaugus padėti, patarti, pamokyti. Dalykiškas kalbėtojas, ne bendrybininkas. Paprastumu bei natūralumu išryškinąs kilnumą. Tikras gamtos draugas, tyrinėtojas, savo pavyzdžiu sužadinęs simpatiją ir pagarbą. Suvažiavimų metu nakvodavo kartu su visais vadovais, nors visur turėdavo pažįstamų ir draugų, kur galėtų patogiau įsikurti".[159] Turiningas prof. Kolupailos skautiškosios veiklos kalendorius dar kartą stebina, kaip tasai intensyviai dirbęs profesorius ir mokslininkas rasdavo tiek daug laiko ir jėgų savanoriškam lietuviškam visuomeniniam darbui.

Be jau minėtųjų paskaitų lietuvių tremtinių stovykloje, inžinierių ir skautų susirinkimuose, prof. Kolupaila skaitė

eilę paskaitų kitur: 1945.V.19 Kemptene amerikiečiams pareigūnams ir latviams apie Lietuvą, tais pačiais metais kelis kartus rusų pabėgėlių stovykloje Kamptene apie Lietuvą ir Ameriką. Tai buvo daugiausia inteligentai, kurie nebenorėjo grįžti į Sovietų Sąjungą ir tikėjosi emigruoti Amerikon. 1946. II.20 dr. Kolupaila kartu su dr. Vl. Viliamu ir dr. A. Rukša kalbėjo Kempteno lietuvių stovykloje apie Lietuvos sienų problemas. Kovo 31 d. Kolupaila skaitė Muenchene UNRRA studentams apie inteligento vaidmenį emigracijoje. Profesoriaus dienoraštyje galima suskaityti 1945-1948 metų tarpe bent šimtą jo viešų paskaitų Kemptene ir šešiuose kituose Vokietijos miestuose, kur būta lietuvių. Klausytojus patraukdavo entuziastiškas ir tiesus prelegento kalbėjimas, o taip pat dažnai panaudojamos iliustracijos ekrane.

1947-1948 mokslo metais Kempteno lietuvių stovykloje buvo suorganizuoti fotografijos kursai inž. Kazio Daugėlos iniciatyva. Prof. Kolupailos patariamas, Daugėla sudarė kursų programą maždaug 40-čiai teorinių ir praktikos pamokų fotografijos amatui išmokti. Kursai turėjo 35-40 klausytojų. Kolupaila buvo laikomas "senjoru specialistu" fotografijoje. Jo paskaita kursantams su Lietuvos skaidrėmis buvo skirta ne tiek fotografavimui paaiškinti, kiek geografijos faktams prisiminti. Ir tokiu atveju Kolupaila būdavo pirmiausia Lietuvos kraštotyrininkas, o ne technikas fotografas.[160] Kolupaila niekad nesiskirdavo su savo foto aparatu ir nevengdavo pakalbėti ir rašyti apie tą savo pomėgį. 1948.II.18 dienos laiške iš Kempteno profesorius skundėsi: "Keletą pozityvų, kurie Tamstai būtų įdomūs, turiu; bijau siųsti todėl, kad negatyvai liko Lietuvoje. Geriausių nuotraukų rinkinį buvau įteikęs "Žiburiams" (savaitraštis, leistas Augsburge — Red.) pačioje jų leidimo pradžioje. Visi pozityvai dingo, — tik keletą pamačiau atspausdintų, kitus paprastai išmetė. Todėl toliau niekam neduodu, nebent fotokopijas. Turiu gražių dalykų savo spalvotose filmose, bet iš jų atspausdinti neturiu priemonių, o niekam į rankas neduodu. Amerikoje, kai turėsiu fotolaboratoriją, ilgainiui pagaminsiu ir tuos pozityvus".

Karui pasibaigus, Vokietijoje greitu laiku atsirado gausybė lietuviškų žurnalų ir laikraščių. Vieni jų buvo spausdinti ir tesėjo kelis metus, kiti tik rotatorium multiplikuoti, epizodiniai, neilgai teėjo. Prof. Kolupaila rašė spaudai daug mažiau, kaip anksčiau Lietuvoje. 1945-1946 m. Kemptene ėjo rotatorinis "Alguvos Baro" žurnalas ir "Alguvos Baro Dienos Naujienos" iki pat 1949 metų. Juose ir kituose leidiniuose S. Kolupaila bendradarbiavo. Čia duodama nevisai pilna jo rašinių statistika, o bibliografija pridėta knygos gale. Ten suregistruoti ir jo keturi profesiniai straipsniai vokiečių leidinuose. Lietuvių spaudoje Kolupailos straipsniai pasirodė šia eile:

"Alguvos Baras", Kempten, red. C. Surdokas ir kiti . . . . — 2 str.
"Vis budžiu!", Kempten, red. S. Makarevičius — 1 „
"Inžinieriaus Kelias", Augsburg, Nr. 3 - 6 red. J. Daniliauskas, Nr. 10 red. Č. Tamašauskas — 6 „
"Žiburiai" su priedu "Į Ateitį", Augsburg, red. J. Vaidelys ir J. Vitėnas . . . . . — 6 „
"Pėdsakai", Fulda, red. St. Būdavas . . . — 1 „
"Skautų Aidas", Detmold, red. Ant. Krausas — 1 „
"Aidai", Augsburg - München, red. K. Bradūnas — 3 „
"Mūsų Kelias", Dillingen, red. D. Penikas ir kiti — 1 „

Straipsnių temos, kaip ir anksčiau, buvo iš Lietuvos hidrografijos, meteorologijos, aplamai krašto gamtos, bendrosios technikos ir kultūros problemos. 1947.IX.21 d. Kolupailos dienoraštyje pasižymėta, kad parašytas straipsnis "Das neue Universum", bet nepavyko nustatyti, ar jis buvo kur nors atspausdintas. 1948.II.7 Kolupaila parašė apie Nemuną prof. Hermano chrestomatijai, apie kurią irgi nepavyko rasti tikslesnių duomenų. Tų metų kovo mėn. 13 dieną parašyta, kad pasirodęs straipsnis "Šauksmo" žurnale, kurio taip pat niekur neteko užtikti. 1948.XII.4 "Lietuvių Žodžio" Nr. 49 (Detmold, red. Jonas Kardelis ir kiti) įdėjo korespondenciją apie prof. Kolupailos išvykimą Amerikon, pažymėdamas, kad

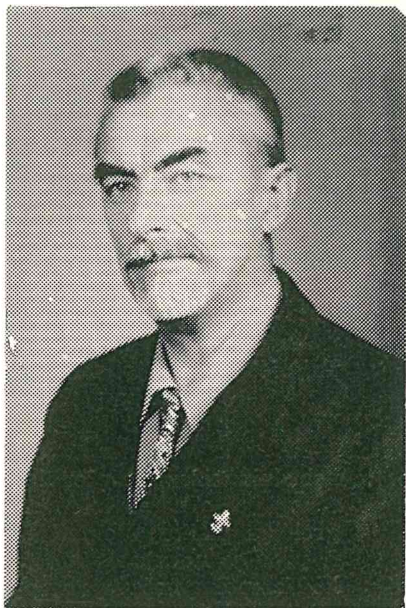
jis "nevengė įvairiomis progomis griežčiau pasisakyti prieš tremtinių tarpe įsivyraujančias blogybes, prieš mus globojančių įstaigų pareigūnų savivaliavimą, prieš didžiausius mūsų tautos priešus ir mūsų pačių persekiotojus — komunistus ir jų agentus". Prieš išvykstant profesoriui Kolupailai iš Kempteno, 1948 m. lapkričio 29 d. Cez. Surdokas įrašė Kolupailų svečių knygon: "Bene didžiausio vargo kelio pabaigoje — paskutiniąją DP gyvenimo dieną linkėdamas laimingos kelionės ir gražesnių dienų, reiškiu padėką už malonų bendradarbiavimą "Alguvos Baro Dienos Naujienose" ir visokeriopą mūsų spaudos darbo rėmimą, prašau ir ateityje nepamiršt Kempteno spaudos".

D. VOKIETIJOS ATSIMINIMŲ NUOTRUPOS

Savo atsiminimų prof. Kolupaila nesuskubo parašyti. Tik jų fragmentai užtinkami spaudoje. Čia pacituojamos ištraukos iš dviejų straipsnių, spausdintų "Draugo" dienraštyje Čikagoje. 1950 m. balandžio mėn. 27 d. (Nr. 96) buvo jo rašinys "Sveiki, čiurlioniečiai, Amerikoje!" po A. Mikulskio vadovaujamo "Čiurlionio" ansamblio koncerto Čikagoje, kuriame buvo apie 4000 klausytojų. S. Kolupaila rašė.

> "Tai buvo 1945 metų sausio mėn., karo metu. Iš baigiamų griauti Vokietijos ir Austrijos miestų, iš šiaurės ir rytų, pabėgėliai lietuviai rinkosi į kiek saugesnį Bavarijos kampelį — Kempteną. Su jais atvyko Alfonsas Mikulskis su žmona, vienas po kito rinkosi garsaus Vilniaus ansamblio dalyviai. Teko rūpintis patalpa ir darbu, be kurio nebuvo maisto kortelių. Miesto burmistras, storas partietis, buvo, palyginti, palankus lietuviams. Kreipėmės į jį, nors daug vilčių neturėjom: — Kempteno miestui tenka garbė priglausti garsiausią lietuvių meno ansamblį. Tamstai, kaip burmistrui, tenka garbė būti to ansamblio globėju!
>
> Iškilmingas tonas padarė burmistrui įspūdį. Jis tikrai sutiko rasti kokią prieglaudą ir vėliau pasirūpinti darbo. Davė baraką ir kiek įrengimų. Iš baisiai apleisto barako

Prof. S. Kolupaila
Kemptene 1948 metais

darbštūs čiurlioniečiai padarė jaukią stovyklą, o entuziastas Mikulskis ėmėsi darbo su visa savo energija. Sekmadienį čiurlioniečiai pirmą kartą pasirodė mažytėje Seelenkapellės koplyčioje, kur būdavo lietuviškos pamaldos. ir koplyčia atgijo. Jų malda "kad grįžtų laimingai sesutės ir broliai į gimtą šalelę šventos Lietuvos" pasidarė labai populiari... Kempteno lietuvių būrelis susirūpino paminėti Nepriklausomybės šventę. Nelengvas dalykas gauti salę ir leidimus. Kreipėmės į vad. "Kraft durch Freude" — jėgos per džiaugsmą — organizaciją. Vokiečiai patylomis vadindavo ją "Freude durch Kraft" — džiaugsmas per jėgą! Turėjom pateikti cenzūrai smulkią programą, viskas vokiškai išversta. Išrūpinom leidimą, gavom miesto teatro salę, kuri nebuvo šildoma ir visą žiemą buvo tuščia; kitos mieste nebuvo.

Sekmadienį, vasario 18 d., įvyko pirmasis Čiurlionio ansamblio koncertas Kemptene. Prisirinko apie 250 lietuvių; tiek daug mes nesitikėjome. Atėjo ir pakviesti vokiečiai: valdžia, policija, partiečiai. Šaltoje salėje šalo publika žieminiais drabužiais, ledinuotoje scenoje išsirikiavo ansamblis tautiškais drabužiais. Pakilo uždanga, pakilo ir lietuvių

nuotaika... Po įžanginės, šventei pritaikytos prakalbos (ją pasakė prof. Kolupaila — Red.) choras galingai prabilo Tautos himnu. Visa salė stojo, atsikėlė ir vokiečiai. Ryškiai prisiminėm, kaip draudė mūsų himną bolševikai, kaip gniaužė jį Lietuvoje rudieji. Čia jie pagerbė himną! Vienas programos numeris ėjo po kito, visi entuziastingai plojo, džiaugdamiesi netikėta ir puikia švente, užmiršę šaltį ir galimą sirenos signalą oro pavojui. To vakaro nepamirš, kas buvo tada Kempteno teatre! Gėlių ansamblis negavo, nes jų nebuvo. Užtat plojimams nebuvo galo. Žavėjosi ir vokiečiai ir dėkojo už įdomų vakarą.

Kitą dieną vakaro organizatoriai buvo iššaukti aiškintis: — Kokia daina buvo koncerto pradžioje? — Pagal programą: "Lietuva, tėvyne mūsų". — Kodėl publika stojo? — Tai lietuvių tautos himnas. — Kodėl nebuvo vokiečių himno? —Nieko nebuvo leista keisti patvirtintoje programoje... Vokietis prikando lūpą. — Bet koncertas juk buvo geras? — Už tokį koncertą turėtumėt visi eiti į kalėjimą. Daugiau nebedainuosit Kemptene! Neilgai buvo čiurlioniečiai Kemptene: jie ieškojo vietos arčiau sienos, kad karui baigiantis, greičiau paliktų Vokietiją. Taip jie pateko į prancūzų zoną ir pradėjo nuostabią savo istorijos epochą. Jie ne kartą lankė Kempteną ir žavėjo mus toje pat teatro scenoje...".

"Draugo" 1955 metų rugpiūčio mėn. 11 d. (Nr. 187) atspausdintas prof. S. Kolupailos straipsnis "Vergų medžioklė". Čia jo ištraukos:

"Lygiai prieš 10 metų, 1945 m. rugpiūčio 12 d., Kemptene susispietę tremtiniai lietuviai buvo brutalių scenų liudininkai: JAV karinė policija prievarta vežė rusus į Rusiją. Tie žmonės, daugiausia inteligentai, buvo pabėgę ir pasislėpę nuo bolševikų teroro, kurį jie puikiai patyrę ir nekentę. Jie gerai žinojo, kas jų laukia po "repatriacijos", todėl susirinko bažnyčios salėje ir atsisakė išeiti. Uniformuoti ir ginkluoti kariai jėga traukė juos lauk ir grūdo į sunkvežimius... Vienas vyras, perkėlęs žmoną ir vaiką į gretimą lietuvių stovyklą, buvo pašautas, kai pats mėgino šokti per tvorą... Tos baisios scenos netgi buvo filmuojamos! Lydėję traukinį su prievarta grąžinamaisiais kareiviai pasirodė humaniškesni: jie davė progos norintiems pabėgti, jų nešaudė. Didžiuma išsislapstė Bavarijos kalnuose...

Kempteno "juodasis sekmadienis" pateko į spaudą ir kai .... kam atidarė akis. Kersteno komisijos aktuose pažymėta, kad Kempteno lietuvių komiteto protestas, nusiųstas kari-

nei valdžiai, paskatino ją įsikišti ir sustabdyti repatriavimą per prievartą... Vėliau rusai ėmė mus kviesti geruoju, paskelbę amnestiją "nusikaltėliams". Stovyklas lankė politrukai, jų tarpe buvo lietuvių... Vis dėlto, nežiūrint niūrių ir tuščių stovyklinio gyvenimo sąlygų, niekas nesižavėjo pažadais. Iš 50,000 lietuvių vos keliolika susigundė grįžti".

7. JUNGTINĖSE AMERIKOS VALSTYBĖSE

A. GYVENIMAS SOUTH BENDE

Atplaukę į New Yorką 1948 metų Kūčių dieną, Janina ir Steponas Kolupailai paviešėjo pas brolį Igną Kolupailą, aplankė žento Juliaus Bulotos gimines Strazdus Lindene, N. J., ir p. Kolupailienės gimines Mikutavičius Trentone, N. J. Prof. Kolupaila dar nuvažiavo į Vašingtoną gruodžio 29-31 d., kur aplankė ministerį P. Žadeikį Lietuvos pasiuntinybėje, savo profesijos bičiulį K. R. Beijų, Displaced Persons Commission įstaigą, o taip pat nusipirko knygų savo numatomam darbui universitete. Sausio 4-tą Kolupailai išvažiavo traukiniu iš New Yorko Grand Central stoties į South Bendą, Ind., ir jau sekančią dieną profesorius prisistatė Notre Dame universitete. Čia jam pradžioje daugiausia padėjo prof. James McCarthy. Butas apsigyventi buvo rezervuotas So. Bendo mieste, 1217 W. Jefferson Blvd. Tame prastokame ir perbrangiame bute Kolupailai išgyveno iki birželio 11-tos. Iš čia persikėlė į pirktą namuką 1136 E. Corby Blvd., South Bende, apie mylią pėsčiomis nuo Notre Dame universiteto. Kolupailų kelionę iš Vokietijos iki So. Bendo buvo apmokėjęs N. D. universitetas, bet tą skolą reikėjo grąžinti.

Pačiame So. Bende lietuvių naujakurių nebuvo, tik keli senkuriai. Artimesnėje apylinkėje Kolupailai pirmiausia užmezgė pažintį su veter. dr. Albinu Einoriu ir jo žmona. Jis turėjo gyvulių ligoninę ir vasarnamį prie Eagle ežero (Michigan). Einoriai dažnai lankė Kolupailus, parsiveždavo juos pa-

viešėti ir pirmąkart nuvežė profesorių Čikagon vasario 13-tą Lietuvos nepriklausomybės minėjiman. Dr. Einoris pagelbėjo Kolupailai, tuoj pat aprūpindamas jį rašomąja mašinėle, radijo aparatu ir padėjo susirasti bei nusipirkti namą. Tasai namas E. Corby gatvėje pradžioje buvo užpirktas Einorio vardu ir perleistas Kolupailai tam tikromis išsimokėjimo sąlygomis. 1950 metais Kolupaila gavo banko paskolą savo vardu. Draugystė su Einoriais neilgai truko, nes šie išsikėlė Floridon ir ten mirė.

Viename savo 1949 metų pradžios laiške Kolupaila pavadino So. Bendą "mūsų Kulautuva — toks smulkutis, miesčioniškas". Kitą kartą jis rašė: "Miestas, kuriame gyvename, yra labai dielis kaimas, tik truputį švaresnis už Čikagą. Čia yra 4 stambūs fabrikai, 11 kinų, nei vieno teatro nei muziejaus. Vienas automobilis čia tenka trims gyventojams. Studebaker išleidžia po naują mašiną kas dvi minuti. Lietuvių čia beveik nėra". (Iš laiško J. Špakevičiui į Brocktoną, Mass., 1949.III.31). Tų metų Kalėdose prof. Kolupaila detaliau parašė apie savo įsikūrimą R. Baubliui Anglijon: "Turėjom pirkti naują centrinę krosnį, šaldytuvą, elektrinę krosnį — viską skolon. Grąžinom universitetui už savo kelionę 600 dolerių, dabar esam paskendę skolose ir gyvename labai kukliai. Žmona gavo dovanų pianiną, nes tie baldai dabar čia ne mada. Ji daug skambina ir daugiausia patenkinta Amerika. Mūsų gatvė rami ir švari, maisto krautuvės čia pat, autobusas netoli. Lietuvių čia kaip ir nebuvo. Atradom Einorius ir dar kelias šeimas. Dabar susirinko keliolika tremtinių: 3 daktarai Adomavičiai, 2 veterinoriai. Įvairiose organizacijose ir klubuose tenka reprezentuoti lietuvius. Tuo užsiima mūsų jauniausioji Antanina su savo drabužiais ir mezginiais. Mūsų Amerikos įspūdžiai neblogi, žmonės geri, nors labai miesčioniški".

Pirktasis namukas nedidelis, keturių kambarių su rūsiu, be baldų, reikalingas remonto. Čia laikinai gyveno visa 7 asmenų šeima. Jau pirmąją vasarą profesorius pirko sau rašomąjį stalą ir spintą knygoms. Netrukus toji spinta ir daug lentynų prisipildė žurnalais ir knygom, kurių dalį gaudavo iš leidėjų už parašytas recenzijas. Profesorius neturėjo nei laiko, nei noro patsai remontuoti namus, kaip daug kas Amerikoje daro, bet reikale ar atvangai padažydavo sieną ar duris, o po

kelių metų įsirengė foto laboratoriją. 1953.IV.1 jis gavo iš laboratorijos savo pirmuosius spalvotus pozityvus. Ponia Kolupailienė vėl ėmė duoti pianino pamokas savo namuose, o taip pat rašė kompozicijų fortepionui. Šeima klausydavosi geros muzikos plokštelių, kurias parūpindavo duktė Eugenija. "Malonu klausytis geros muzikos... Muzika yra sielos vaistas. Ypatingai — rami, kilni, gili, harmoninga muzika. Ji gaivina ir kūną, pavargusį nuo fizinio ar protinio darbo".[161] Radijo muzikos profesorius mažiau klausėsi, nes nemėgo dažnai duodamo džazo ir kitokio triukšmo. Šeštadieniais pasiklausydavo Metropolitain operos transliacijų. Šiaip jau Kolupaila tvarkė savo laiką pagal savo darbo reikalavimus ir užsimojimus, tačiau pasikalbėjimams su šeima ir su svečiais laiko negailėdavo. Jis buvo atviras kitiems, bet visų pirma savo žmonai. Jai jis pasipasakodavo ir aptardavo savo pasisekimus ir bėdas, o jinai atsakydavo supratimu ir gera orientacija. Žmonos tvirtinimu, jiedu nė karto nebuvo rimtai susipykę per 48 bendro gyvenimo metus, nes "jisai tam ir laiko neturėtų!".

So. Bendo klimatas buvo gana šiurkštus: vasaros karščiai siekdavo 99°F, žiemą atšaldavo iki — 16°F. Apledijį ir apsnigę šaligatviai vargindavo profesorių, visada pėsčiomis einantį į universitetą ir namo. Kolupaila niekada neturėjo automobilio ir vairuoti nesimokė. Pavežiodavo žentai ir draugai arba keliaudavo traukiniu, autobusu, vėliau ir lėktuvu.

Pirmasis pusmetis Amerikoje buvo užimtas, kaip ir daugumo naujųjų ateivių, sunkia darbo pradžia su anglų kalbos sunkumais ir svetimais papročiais. Reikėjo padėti Vokietijoje likusioms dukterims greičiau atvažiuoti. Pirmieji atvažiavo Antanina ir Julius Bulotai 1949.V.7, bet nuomojamojo buto savininkai neleido jiems apsigyventi pas tėvus, tai jie susirado sau kitą butuką So. Bende. Gegužės 18-tą atvažiavo Evelina ir Bronius Masiokai. Abu žentai gavo darbo gumos fabrike, ir ilgai netrukę, prasimušė savo specialybėse, kaip inžinieriai. Paskutinioji atvažiavo Eugenija, birželio 30-tą. Ji likosi gyventi pas tėvus jau jų namuose, studijavo Blooming-

tone, Ind. ir dirbo medicinos laboratorijoje So. Bende. 1956. XI.19 Bulotai susilaukė pirmagimio sūnaus Stepono-Rimanto, pirmojo Kolupailų vaikaičio. Po dvejų metų gimė Bulotų dukrelė Aldona-Elzbieta. Prof. Kolupaila daug dėmesio skyrė savo vaikaičiams, mėgdavo juos panešioti, pažaisti. Vaikaičiai gerai kalba lietuviškai ir yra Lietuvių Skautų sąjungoje. 1958 metų pabaigoje Masiokai išsikėlė į Seattle, Wash. Eugenija išvažiavo gyventi Čikagon daug vėliau, 1964 m. sausio mėnesį. Bulotai liko gyventi netoliese. Tėvo ir dukterų santykiai visada išliko nuoširdūs, šilti. Savo laiškus joms ir žentams pasirašydavo paprastai Steponu. Ir jau suaugusius vadindavo "mieli mano vaikučiai". Laiškuose rašė apie savo darbų eigą, naujienas universitete, išvykas. Paminėdavo gautąsias savo spaudinių recenzijas ar korektūras. Kartais parašydavo apie sveikatos sunegalavimus, gerą ar blogą orą, slidynes žiemos metu. Tėvui ar motinai rimčiau susirgus, dukterys tuoj atvažiuodavo ne tik trumpai aplankyti, bet ir drauge pabūti.

Kolupailai greitai užmezgė pažintis su naujaisiais universiteto bendradarbiais ir jų šeimomis. Jų tarpe buvo profesoriai filosofas dr. I. N. Denisovas, inž. dr. Lawrence H. Lee, matematikas P. M. Nastiukovas, geologas Erhard M. Winkler, dekanas dr. K. E. Schoenherr, inž. dr. A. G. Strandhagen. Nevengė Kolupaila ir šiltesnių ryšių su savo studentais. Toksai Jose Olivarez buvo atsivedęs pas Kolupailus ir savo tėvus, atvykusius iš Meksikos. Susidraugavo su vienu kitu studentu iš Indijos. Ponia Kolupailienė tapo Ladies of Notre Dame klubo nare. Be to, Kolupailai lankydavo koncertus, kinus ir viešas paskaitas Notre Dame universitete. Apsigyvenus So. Bende, antrą mėnesį, miesto laikraštis South Bend Journal (1949.II.23) įsidėjo ilgą pasikalbėjimą su "56-year old Lithuanian scientist Dr. Steponas Kolupaila of Kaunas" apie jo praeitį, naują darbą N. D. universitete, pažiūras Sovietų Sąjungos ir Europos klausimais. To straipsnio — pasikalbėjimo antraštė, redakcijos parinkta, buvo "Revolution in Russia possible, Professor says". Kolupaila papasakojo reporteriui

Steponas ir Janina Kolupailai So. Bende, Ind., 1961 metais.

apie Lietuvos pergyvenimus Sovietų ir Vokietijos okupacijose. Savaitę anksčiau kitas laikraštis, South Bend Tribune, įdėjo prof. Kolupailos ir jo hidraulikos studentų nuotrauką su stambia antrašte "Lithuanian shows equipment". Maždaug tuo pačiu laiku universiteto informacinis laikraštis The Notre Dame Scholastic (1949.III.4) atspausdino Edwardo Joyce rašinį "Escape from cold war. Lithuanian professor finds haven at ND", kur greta Kolupailos atvaizdo, jo biografinių ir mokslinio darbo žinių, nušvietė ir Lietuvos likimą po II pas. karo.

So. Bende buvo YWCA organizacijos "Know your neighbor club", kur Kolupailai atsilankė tuoj pat, vasario 6-tą, lydimi Einorių. Birželio 6-tą Kolupaila rodė tame klube savo skaidres iš Lietuvos. Programa buvo papildyta improvizuotu lietuviškų dainų kvartetu, Kolupailienei palydint fortepionu ir Ev. Masiokienei akordeonu. Panašių lietuviškų programų Kolupailų šeima buvo suruošusi tame ir kituose klubuose keletą kartų 1950-1955 metais. Vieną kartą jie supažindino su Lietuva Studebakerio fabriko foto klubo lanky-

tojus. Panašios informacinės programos apie Lietuvą davė profesorius ir savajame universitete 1954 metų rudenį South Bend Tribune skelbė: "Lithuania lecture topic. Lithuania in colors is the topic of a lecture to be given by Dr. Steponas Kolupaila, of the Engineering Dept., Univ. of Notre Dame, at 7:30 p. m. Friday in Room 118, Newland Science Hall. The lecture is sponsored by the India Association of Notre Dame". Tą vakarą buvo rodomi Lietuvos vaizdai su paaiškinimais, grojama lietuviška muzika ir kalbama apie lietuvių ir indų kalbas bei papročius. Po to Kolupaila parašė Draugui straipsnį apie Indiją ir komunizmo grėsmę. Vienas studentas iš tos indų draugijos, grįžęs namo Indijon, parašė Kolupailai laišką, kur liudija profesoriaus sugebėjimus patraukti ir sudominti svetimtaučius Lietuvos reikalu:

"Brangusis Daktare: Kiek prisimenu, šiomis dienomis turėtų būti minimos Lietuvos nepriklausomybės dienos sukaktuvės. Labai artimo kontakto su Tamsta dėka, kaip Tamstos studentas ir nūnai ištikimas Tamstos draugas, nuolat domiuos Lietuvos istorija ir kultūra. Todėl šia proga skiriu savo maldas ir linkėjimus, kad netolimoje ateityje Tamstos tėvynė būtų atstatyta iš komunistų valdymo skurdo į seną laisvės ir garbės padėtį. Šalis, kuri gali iškelti tokias asmenybes, kartu kuklias ir žymias, kaip mano mokytojas, yra ypatingai verta sekti kitų jaunų šalių, kaip manoji. Užtikrinu —mano rimčiausias troškimas yra, kad mes Indijoje pajėgtumėm pasimokyti iš didelės pamokos — tiek iš garbingos Lietuvos praeities, tiek iš jos tragiškos padėties. Leiskit man Jūsų šventės proga prijungti savo nuoširdžias maldas už greitesnį Lietuvos išlaisvinimą. Nors tuo tarpu šios viltys atrodo blankios, tačiau kova nėra baigta, kol nenustota vilties ir melstis. Su kilnia pagarba Tamstai ir Poniai, susijaudinęs John Pimenta (Poona, BOMBAY, India)".

Gana greitai Kolupaila atnaujino ryšius su savo senaisiais pažįstamais lietuviais ir susipažino su naujais. Vieni iš pirmųjų svečių iš Čikagos atvyko dailininkas architektas Petras Kiaulėnas su žmona Vassia, dr. Matulaitis, prof. Jonas Kuprionis, Zailskai (tolimi p. Kolupailienės giminės). Čikagoje Kolupaila aplanko kun. dr. J. Prunskį ir Zailskus. Tuoj pat susirašė su Kanadon atsikėlusiu inž. Juozu Daniliausku-Da-

niu, su R. Baubliu Anglijoje, J. Gimbutu Bostone. Prof. J. Šimoliūnui, dar užsibuvusiam Kemptene, Kolupaila rašė: "Šią savaitę gavau iš Kempteno Inžinieriaus Kelią. Dėkui sąjungos valdybai už jautrų atsisveikinimo žodį. Čia palaikau gyvą korespondenciją su J. Augustinavičium, Pr. Drąsučiu ir kt.; džiaugiuos, kad jie rūpinasi padėti kolegoms inžinieriams ir turi realių galimybių. Universitetas yra atskirai už miesto, parke su 2 ežerais, daug pastatų. Su studentais ir profesoriais santykiai geri. Turiu labai daug darbo, be asistento. Labai sunku su anglų kalba, ypač sunku iššifruoti studentų klausimus ir atsakymus. Kai užsiminiau vadovybei, kad Europoje laukia kvietimų daug gerų profesorių ir inžinierių, man atsakė, kad pirma aš turįs išlaikyti kvotimus". (Iš 1949.II.27 laiško).

Nė dviem mėnesiam nepraėjus nuo atvažiavimo, Kolupaila kreipėsi į universiteto administratorių kun. H. Kenną dėl eventualaus prof. dr. Kazio Pakšto pakvietimo į Notre Dame, nes Pakštas nebeketino ilgiau likti Pittsburgo universitete. Bet Pakštui taip ir nepavyko gauti profesūros Notre Dame universitete. 1952 metais Kolupaila susirašė su tada Bagdado universitete dirbusiu buv. Kauno Botanikos sodo direktoriumi prof. dr. Konstantinu Regeliu. Po 5 metų Kolupaila keitėsi leidiniais su Regeliu, jau persikėlusiu į Grazą Austrijoje ir tada bendradarbiavusiu Lietuvių Enciklopedijoje. Kolupailai buvo lengva rašyti laiškus: sekmadieniais parašydavo jis jų po 8 iš karto. Paprastai užtekdavo laiškui vieno lapo.

Kolupailų senoji svečių knyga atskleidžia kai kuriuos jų pirmojo trimečio Amerikoje lankytojus. Vienas Einorio veter. ligoninės tarnautojas šitaip įsirašė: "Po 26 metų vėl turiu pasirašyti šioje istorinėje knygoje. Lietuvos laikų Veterinarijos Akademijos rektorius, e. o. profesorius, buvęs D. P., o dabar "kennel man", Juozas Motiejūnas, South Bend, 1949.IV.25". Tų metų liepos 11-tą pasirašė inž. Povilas Labanauskas, tada Marquette universiteto Milwaukee, Wis., dėstytojas. Ištisą dešimtmetį nesimatę, susitiko seni drau-

gai: "Sveikinu brangių mano bičiulių šeimą, laimingai išgyvenusią sunkiąsias katastrofos dienas ir atvykusią į saugesnį kontinentą. Linkiu vaisingai pasidarbuoti ištremtai Lietuvos kultūrai. K. Pakštas, 1949.XII.28". Po to Pakštas lankėsi Kolupailų namuose keletą kartų. Sekančiais metais atvyksta jaunas svečias iš New Yorko. "Norėčiau, kad lietuviai studentai liktų visuomet taip jauni, entuziastiški ir idealistai, kaip mielas ir garbingas V. D. universiteto profesorius S. Kolupaila. Didžiausia pagarba, dr. K. Ambrozaitis. 1950.IV.13".

Kolupailai sulaukė jų afidevitais aprūpinto buv. Fredos kaimyno prof. Prano Jodelės sūnaus iš Italijos: "Šeštosios Kūčios be namų! Smagu praleisti jas Krikšto Tėvelio šeimoje. Ačiū visiems ir linksmų Kalėdų. Julius Jodelė, So. Bend, 1950 metų Kūčių vakaras". Savo dramatiškąjį Kempteno metų įrašą papildė buvęs V. D. universiteto kolega profesorius: "Susitikimui Naujam Pasauly prisiminti po šešerių metų pertraukos ir susitikimo Kemptene šis įrašas daromas su gilia viltimi sekantį įrašą atlikti Lietuvoj ir ne vėliau, kaip po šešerių metų. Adolfas Damušis, 1951 rugs. 5 d.".

Vėliau lankytojų gausėja — visų nė nesuminėsi. Išskirtinė vieta tenka Broniui ir Bronei Kvikliams, atsikėlusiems Čikagon iš Vokietijos. Jie dažnai aplankydavo Kolupailus, kartais su dukrelėmis, o pas save priimdavo profesorių nakvynei, kai jam reikdavo užtrukti Čikagoje. Br. Kviklys rinko gausią lituanistinę biblioteką ir archyvą, kur Kolupaila rasdavo reikalingos medžiagos. Turėjo jie bendrų reikalų Akademiniame Skautų sąjūdyje ir vėliau rašant "Mūsų Lietuvos" kraštotyros tomus. Bene pirmasis Kviklio atsilankymas So. Bende atžymėtas 1951.VI.17 su Vyčio korporacijos ekskursija. 1952 metų rugsėjo 14-tą prof. Kolupailą, sukakusį 60 metų, aplankė seni pažįstami: giminaitė Gražina (Špakevičiūtė) ir Vytautas Žukauskai ir Ged. Vasiliauskas, o taip pat vytiečiai Kvikliai, Lapatinskai, Vilkai. Tais pačiais metais dar lankėsi inžinieriai Augustinavičiai ir Nasvyčiai iš Clevelando, kunigai Aksomaitis, Činikas ir Panavas, seserys kazimierie-

tės iš Čikagos, dr. A. Otto dukraitė iš Kempteno (tada studentė Evanstone).

1954.II.17 Kolupailai atliko pilietybės kvotimus ir gegužės 5-tą gavo J.A. Valstybių pilietybę, kartu su kitais trimis N. D. universiteto profesoriais, kaip rašė The South Bend Tribune. Įvykiui atžymėti Kolupailai sukvietė savo namuose 40 svečių "open house" stiliumi, daugiausia amerikiečių. Po 1955 metų Kolupailus aplankė, be jau minėtųjų, dr. Gudauskas su šeima, inž. Iz. Bartkus ir arch. J. Stankus, Akad. Skautų s-džio nariai kun. J. Vaišnys, G. Musteikytė, N. Lipčiūtė; prof. dr. A. Tarulis (1958 m.), Elena Gimbutienė ir J. Gimbutas (1961 m.), inž. Vyt. Izbickas su šeima (1963 m.), kun. Ig. Urbonas. Čikagoje Kolupaila aplanko Didžiulius, Dainauskus, Stankus, Čepėnus (1963 m.). Vėl atsivertus Kolupailų svečių knygą, įdomu sustoti dar ties keliais įrašais: "Daug metų praėjo nuo mūsų pažinties tolimoje Maskvoje! Šį kartą teko susitikti net Amerikoje. Norėčiau paskutinį kartą įrašyti į šią Jūsų šeimos brangią knygą — kai jau teks būti už jūrų marių, ten kur pradėjome gyvenimą. Tenai norėčiau ir baigti. S. Dirmantas, 1952.IV.20". Tą pačią dieną pasirašė archit. Jonas Mulokas: "P. p. Kolupailų namai mūsų tremties gyvenime Amerikoje — deimančiukas pilkoje aplinkoje".

Dabar, po dvidešimties metų, tie įrašai gali atrodyti sentimentalūs ar nereikšmingi, bet jie autentiškai perduoda tas nuotaikas, kuriomis gyveno daugelis lietuvių inteligentų, ne savo valia atsidūrę emigracijoje. Dėl to verta pasekti dar kelių žinomų mokslininkų ir visuomenininkų pasisakymus, kurie savaip atspindi ir Kolupailos dvasinį klimatą anais laikais. Kun. dr. Jonas Matusas, Lietuvos istorikas: "Profesorių pažinojau iš Lietuvos. Mane, istoriką, nepaprastai sudomino jo pasakojimai iš 1941 m. karo pradžios Lietuvoje. Pirmą tokį asmenį sutinku Amerikoj, kuris nuoširdžiai nori padėti žmonėms, atsidūrusiems keblioje padėtyje. 1952 m. birželio 12 d., South Bend". Toliau seka kun. dr. J. Prunskio, inž. Kazio Rimkaus, dail. Kazio Žoromskio, dr. D. Kesiūnaitės, V. A.

Mantauto, SJ įrašai. Būsimasis Akad. Sk. s-džio pirmininkas inž. Liūtas Grinius įsirašė jau su savo žmona Nijole 1954.II. 14: "Koks didelis malonumas mažoje vietovėje turėti draugišką, suprantančią ir nuoširdžią lietuvišką šeimą — tokią, kokia yra Kolupailų šeima!". Griniai atsisveikino su Kolupailais po dvejų metų ir 1956 m. išsikėlė gyventi Kalifornijon.

Vėliau svečių knygos įrašai praretėja. 1956 m. atsilankė prof. Jonas Kuprionis iš tolimosios Louisianos. Kun. J .Kidykas, SJ, 1960.IV.30 įrašė filosofinę tiesą: "Laikas — amžinybės šešėlis, gal todėl ir toks brangus. Jūsų pastogėje laikas, šventai išnaudojamas, virs žavia amžinybės tikrove". 1961-1963 metais įsirašė inž. St. Šepetys iš Kanados, dr. J. Meškauskas, inž. Ed. Druskis. Vėl cituojame retą vienintelį kartą teatsilankiusį svečią: "Nepaprastai džiaugiuosi, kad turėjau progos aplankyti mūsų brangų Profesorių ir jo šeimą, savo akimis pamatyti jo mokslinio darbo laboratoriją ir jo šiltus ir svetingus namus. Vešiuosi Romon daug optimizmą įkvepiančių minčių, gautų iš Jūsų per tas kelias valandas. Jūsų Zenonas Ivinskis, 1961 m. rugsėjo 6 d." Paskutinis čia tinkąs tos knygos įrašas yra kito XX Amžiaus kolektyvo nario. "Mieląjį profesorių — jubiliatą, lietuviškosios skautijos garbųjį brolį aplankęs, praleidęs pokalbyje beveik ištisą dieną, jaučiuosi tikrai laimingas. Jam ir mielajai Poniai — muzikei, vaišinusiai skaniais užkandžiais ir lietuviškom savo komponuotom melodijom, linkiu Dievo palaimos, kūrybinės sėkmės. Kun. Stasys Yla, 1963 m., liepa, 12".

Iš amerikiečių kolegų nuo 1958 metų dažniau lankydavosi hidrologas Arthur H. Frazier iš Indianapolio, Ind., ir kartais M. C. Boyer. Frazieris susidraugavo su Kolupaila, dalydamasis ir nagrinėdamas senąją hidrologinę literatūrą.

Paskutiniosios žiemos Kolupailų svečiai namuose buvo: 1963.XII.25 Stapulioniai su Bulotais, XII.27 A. Frazier, 1964. I.11 A. Čaplėnas. Paskutiniai prof. Kolupailos atsilankymai pas kitus buvo 1963.XII.1 pas geologijos departamento dekaną dr. Gutchiką ir XII.14 pas dr. L.H. Lee jų vaišėse ("open house").

Kaip anksčiau Lietuvoje ir Vokietijoje, taip ir Amerikoje prof. Kolupaila mėgo pakeliauti ir paprastai rasdavo mokslinių ar visuomeninių tikslų. Tokios jo kelionės į konferencijas, suvažiavimus ar skautų stovyklas bus suminėtos toliau. Šioje vietoje, pratęsdami Kolupailos draugysčių ir pažinčių ryšius, atrenkame jo kelionių privačius apsilankymus. 1951 m. jis susitiko su dr. Jonu Baliu Bloomingtone, Ind., ir vėl po dvejų metų Vašingtone, Kongreso bibliotekoje, kur lankėsi kelis kartus vėliau. Paskutinis profesoriaus atsilankymas Kongreso bibliotekoje buvo 1961.III.31, kada atžymėtas susitikimas su dr. Domu Krivicku. Viena iš ilgesniųjų kelionių atlikta 1954 metais į rytus. Filadelfijoje Kolupaila aplankė Puzinus, Salius, Maciūnus, aišku, ne be Liet. Enciklopedijos ir žemėlapio vardyno reikalų. Po to Strazdus ir Klimus Lindene, N. J. New Yorke aplankė jau iš Kempteno pažįstamą maskvišką Moskvitinovą, profesoriavusį Kolumbijos universitete, nežiūrint pažengusio amžiaus jis mirė 1963.VII.26 New Yorke, sulaukęs 78 metų. Kelioms dienoms sustojęs Bostone pas Gimbutus, prof. Kolupaila aplankė Kazį Kriščiukaitį ir Vyt. Izbicką su šeimomis, Jurgį Okunį ir jo tėvus, Brocktone — Špakevičius, Manchesteryje, N. H. — Stasę ir Kazį Daugėlus. Tęsdamas tą kelionę automobiliu drauge su dukteria Antanina ir žentu Julium, Kolupaila aplankė Vermonte įsikūrusį brolį Igną. Montrealyje sustojo pas Juliaus brolį Juozą Bulotą ir aplankė Danutę ir Juozą Danius. Po to sekė nakvynė pas dailininkus Tamošaičius Kingstone palei šv. Lauryno upę. Tą dviejų savaičių kelionę užbaigė Toronte, kur aplankė Juozą Petronį, Stepą Kairį, dr. Adolfą Šapoką.

Sekančiais 1955 metais Kolupaila lankėsi Kalifornijoje.[162] San Franciske svečiavosi pas kolegą iš Kempteno prof. Tkačenką, o Los Angeles susitiko su prof. Mykolu Biržiška, poetu Bernardu Brazdžioniu, kartografu Juozu Andrium ir su eile Vyčio korporantų bei filisterių: V. Pažiūra, Alg. Avižieniu, A. Dundzila. Tų pačių metų pabaigoje profesorius pasivažinėjo su dukra Evelina ir žentu Bronium į Floridą. Ši

9-nių dienų kelionė buvo viena labai reta grynai atostoginė, nors ir skubi, varginanti. Pamatyta gera dalis pietinių valstijų. 1957 metais Kolupaila lankėsi vėl Bostone — šį kartą mokslinei konferencijai Massachusetts Institute of Technology, kurio bendrabutyje ir pagyveno kelias dienas. Tuo kartu vėl aplankė jau minėtuosius bostoniškius ir dar inž. Romą Budreiką, o Brocktone jau našlę p. Bronę Špakevičienę. 1960 ir 1962 metais, Masiokams gyvenant Seattle, Wash., profesorius lankė juos, keliaudamas į mokslines konferencijas. Masiokai aprodė tėvui gražiąsias šiaurinio Ramiojo vandenyno pakrantes, valstybinius parkus — rezervatus ir kelias didžiąsias hidroelektrines užtvankas. Profesoriui buvo malonu vėl pamatyti kai kurias vietas, lankytas maždaug prieš 25 metus. Portlande, Ore., aplankė dr. Vladą Juodeiką.

Ilgas prof. Kolupailos draugų, lankytojų ir pažinčių sąrašas nereiškia, kad jis būtų siekęs daugiau dėmesio sau. Priešingai, daugelis žmonių ieškojo Kolupailos dėl jo nuoširdumo, atvirumo ir dėmesingumo kitiems. Kaip anksčiau Vokietijoje, taip dar daugiau Amerikoje profesorius rašė daugeliui prašančiųjų rekomendacijas, darbo beieškant. Tam tikslui jis naudojo Notre Dame universiteto oficialių raštų popierių. Kartu su rekomendacijomis profesinių inžinierių registracijai ir kandidatams į profesines inžinierių draugijas Kolupaila bus parašęs apie 400 laiškų. 1949 metų kovo mėn. profesorius minėjo viename laiške, kad jam tekę rašyti rekomendacijas J. Daniui Montrealyje ir K. Rimkui Doveryje. Jiedu yra buvę artimi Kolupailos bendradarbiai. Po poros metų inž. Vyt. Volertas rašė padėką profesoriui: "Nuoširdžiai dėkoju už rekomendaciją. Jaučiu, kad panašiais reikalais Jus daug kas vargina, tad pradžioje nejaukiai jaučiausi, Jums pirmą kartą rašydamas, tačiau buvau maloniai nustebintas Jūsų nuoširdžiu ir greitu patarnavimu" (1952.I.28 laiškas iš Filadelfijos).

Be prašymo ar paraginimo prof. Kolupaila laiku prisimindavo ir laiškais ar straipsniais spaudoje sveikindavo savo respektuojamus asmenis jų amžiaus sukakties, ar išleidus

naują knygą, ar kitomis ypatingomis progomis. Tie Kolupailos straipsniai Drauge, rečiau Technikos Žodyje turi išliekamos informacinės vertės, nes profesorius ištraukdavo iš savo atminties ar užrašų kitur neskelbtų faktų. Jis rašė apie prof. dr. Joną Šimoliūną jo 75 ir 85 metų sukakčių proga, deramai pavadinęs Šimoliūną mūsų inžinierių patriarchu. Paminėjo buv. rektoriaus Julijono Gravrogko ir prof. Ig. Končiaus 70 metų, prof. St. Dirmanto 70 ir 75 metus, Kazio Pakšto ir Aleks. Ružancovo 60 metų. Kolupaila parašė kelias inžinierių biografijas Liet. Enciklopedijai: L. Mindaugo, K. Rimkaus, J. Smilgevičiaus, o taip pat ir jam pažįstamų svarbesniųjų svetimtaučių mokslininkų: B. Bachmetevo, T. I. Bonsdorffo, V. Gluškovo, I. O. Moskvitinovo, A. ir L. Ottų, M .E. Parde, A. Vitolso.

S. Kolupailos pareigingumas, nepagailint savo brangaus laiko kitų žmonių svarbiuose gyvenimo momentuose, parodo jo dalyvavimai vestuvėse, nors jis nemėgo triukšmingų pokylių su išgertuvėmis. 1954.V.22 Kolupaila dalyvavo Algimanto Zailsko ir Danutės Totoraitytės vestuvėse Čikagoje. Draugo korespondencijoje randame aprašymą: "Šiltai jaunuosius pasveikino konsulas dr. P. Daužvardis. Prof. S. Kolupaila, giliais patriotiniais linkėjimais pasveikinęs jaunuosius, dar apdovanojo juos Lietuvos valstybės sidabrinėmis monetomis: Algimantas gavo Vytautą D., o Danutė — dr. J. Basanavičių". Tų pačių metų rugsėjo 11-tą profesorius buvo Juliaus Jodelės ir Jūros Skaudytės vestuvėse, o 1955 metų gegužės 11-tą Leono Maskaliūno ir N. Bertašiūtės vestuvėse, irgi Čikagoje.

Paties Stepono Kolupailos ir jo žmonos Janinos 45 metų vedybinė sukaktis 1961 metų pradžioje atžymėta jo dienoraštyje trumpai, bet svariai: sausio 19-tą Janina pirko naują pianiną; vasario 5-tą — 45 metai, balandžio 9-tą 45 svečiai bibliografijos knygos proga.

Daugelis Kolupailai artimų ir visuomenei žinomų asmenybių buvo palydėti amžinybėn jo parašytais nekrologais

spaudoje: prof. T. I. Bonsdorff ir kan. Ad. Sabaliauskas 1951 m., inž. Aleks. Mačiūnas 1954, dr. Ant. Garmus 1955, prof. Pranas Jodelė, agr. Jul. Špakevičius ir inž. Jokūbas Stanišauskis 1956, prof. Kaz. Vasiliauskas 1957, inž. Kazys Rimkus ir prof. Kazys Pakštas 1960, pulk. Jonas Vintartas ir prof. Myk. Biržiška 1962, prof. Juozas Gabrys 1963 m. Kazys Pakštas buvo labai draugiškas Kolupailai, vertino jo nuopelnus Lietuvos ir Europos mokslui. Rugsėjo 10-tą, dieną prieš savo mirtį, Pakštas kalbėjo ketinęs rytojaus dieną aplankyti savo brangų kolegą Kolupailą, kuris vis labiau jam atstoją̨s Šalkauskį.[163]

Kolupailos dienoraštyje randamos atžymėtos dar šių žmonių mirtys, nebekartojant minėtųjų nekrologuose: dr. Kazio Griniaus 1950, Vydūno 1953, pulk. J. Bobelio ir V. Krėvės-Mickevičiaus 1954, A. Einsteino ir Marijos Skardžiuvienės 1955, prof. Vacl. Biržiškos 1956, prof. Bern. Kodačio ir ponios McCarthy 1957, ponios Ott (Kemptene) ir popiežiaus Pijaus XII 1958, popiežiaus Jono XXIII ir prof. Moskvitinovo 1963, Fausto Kiršos 1964.I.5, prof. Vikt. Biržiškos 1964.I.27 ir paskutinis atžymėjimas — prof. Mato Krikščiūno 1964.II.7.

Profesoriui Kolupailai artėjant į 60 metų sukaktį, Akad. Skautų sąjūdyje kilo sumanymas suruošti savo garbės nariui pagerbtuves, bet jubiliatas su tuo nesutiko. Tada Broniaus Kviklio iniciatyva nutarta išleisti ir dedikuoti profesoriui leidinį apie seniausiąją Nemuno poemą: Adomo Schroeterio 1553 metų "De Fluvio Memela Lithuaniae". Kolupaila sutiko parašyti įžangą, ir nauja Schroeterio laida buvo išleista 1952 metais.[164] Br. Kviklys parašė trumpą įvadą apie jubiliatą Kolupailą ir atspausdino atitinkamą dedikaciją. Dėkodamas už gautą sukaktuvinį pasveikinimą iš seno bičiulio ir dėdės Julijono Špakevičiaus, Kolupaila atrašė jam: "Gaila, kad taip toli esame vienas nuo kito. Likimas vis suartindavo mus gyvenime, gal vėl kada būsime arčiau, galėtume iš širdies išsikalbėti. Temų daug, reiktų daug popieriaus prirašyti! Laikas bėga, senstame, o kelio namo dar nematyti..." (iš 1952 m. rug-

sėjo 26 d. laiško). Jautriai, su poetišku polėkiu sveikino Steponą Kolupailą jo dotnuviškis kolega Ignas Končius iš Bostono: "Mielasai Lietuvos Gamtos Gerasai Vaike, Didelis Skautų Žmogau! Daug esi padaręs Lietuvos vandenims — ir pačius vandenis, ir jų vardus sekei, — važiavai, yreisi, plaukiojai, braidei, matavai, skaičiavai. Visi Lietuvos ežerai, visos upės, upeliai, upokšniai, upeliukai susiaurėjo — pamažėjo, jie visi patilpo popieriaus lapuose. Kiek jie sudėtingi — neaiškūs atrodo tikrovėje, kaip Lietuvos gražiosios gamtos liudytojai, tiek jie itin paprasti, kiaurai skaidrūs — permatomai, pažvelgus į Profesoriaus gausius raštus. Dar daug padaryk iš tos medžiagos, kurios turi. Ir dar daugiau iškelk į paviršių Lietuvos vandenų jėgą krašto gerovei ugdyti" (iš 1952.IX.7 laiško).

Prof. Kolupailos šeštasis dešimtmetis buvo atžymėtas lietuvių spaudoje Kazio Rimkaus, Jono Kardelio ir kitų straipsniais. Draugo redakcijos vardu atspausdintasis pokalbis su jubiliatu davė jo suglaustą biografiją ir pasisakymus apie mokslą, religiją, bolževizmą, turizmą, jaunimą ir žmoną. Štai kelios Kolupailos žodžių ištraukos:

> "Kam teko aktyviai dalyvauti tame laisvosios Lietuvos "Aukso amžiuje", žengti kartu su mūsų šalies kultūros pažanga, tas sunkiai pritampa prie svetimų aplinkybių! (...) Ir po visų pasaulyje matytų "stebuklų" turėjau daug progų žavėtis nepaprastai dailia mūsų mielos šalies gamta. (...) Dabartinis komunizmas, išsigimęs į biauriausią despotiją, tai skaudžiausia XX amžiaus gėda. (...) Religija yra vienas svarbiausių pagrindų visuomenės santvarkos. Aukštą moralinį visuomenės lygį turi palaikyti religinis jaunimo auklėjimas. (...) Didžiausia mano darbui parama buvo per 36 metus ir tebėra mano ištikimoji gyvenimo draugė. Savo griežtu žemaitišku būdu mieloji mano žmonelė tvarko kartais per karštą aukštaitišką aktyvumą. (...) Tautiečiai, didžiausio mūsų tautai pavojaus akivaizdoje ar negalėtumėm bent emigracijoje būti vieningi broliai lietuviai? Juk darbo tiek daug, o laiko tiek maža.

B. NOTRE DAME UNIVERSITETE

Pakviestas dėstyti į Notre Dame universiteto Statybos (Civil Engineering) fakultetą associate profesoriaus titulu, S. Kolupaila pasirašė savo pirmąją sutartį 1949 m. sausio 7 dieną pusantrų metų laikui. N. D. un. yra viena iš žymiųjų katalikiškų aukštųjų mokyklų J.A.V-se, Notre Dame miestelyje, greta South Bend miesto, Indianoje. Universitetas įsteigtas 1842 metais kunigo E. F. Sorino, Prancūzijos Šv. Kryžiaus kongregacijos misininko. Mokykla išaugo į 5 fakultetus: humanitarinių mokslų, gamtos ,inžinerijos, komercijos ir teisių. 1949-1959 metais universitete buvo 5-6 tūkstančiai studentų ir apie 500 mokomojo personalo.[165] Kolupailos laikais N. D. vadovybę sudarė: prezidentas kun. Theodore M. Hesburgh, viceprezid. kun. Philip S. Moore, Statybos fakulteto dekanas dr. K. E. Schoenherr. Kolupailos darbo kabinetas buvo inžinerinės mechanikos skyriuje, kurio viršininkas buvo dr. A. G. Strandhagen. Pradžioje dr. Kolupaila dalijosi kabinetu su dr. L. H. Lee. Su visais minėtasiais profesoriais Kolupaila greitu laiku užmezgė kolegiškas pažintis, išėjusias ir už universiteto ribų.

Pirmuosius kelerius metus prof. Kolupailos akademinis apkrovimas buvo 3 valandos paskaitų iš skysčių mechanikos (hidraulikos ir aerodinamikos) ir 16 valandų laboratorinių darbų su 8 studentų grupėmis. Nuo 1950 metų jis dar dėstė hidrologiją ir aukštesniąją hidrauliką. Be to, jis buvo įpareigotas suprojektuoti ir įruošti hidraulinę laboratoriją. Universitete tekdavo išbūti kasdien nuo 8-tos ryto iki 5-tos valandos po pietų. Pirmąją savo kurso paskaitą Kolupaila skaitė vasario 3 d., kovo 10-tą davė pirmąjį rašto darbą studentams, o gegužės 31-mą — pirmąkart egzaminavo. Gegužės 25-tą matavo su studentais Šv. Juozapo upės debitą. Vietinių

upių debitus tekdavo matuoti kasmet, kaip dalį studentų laboratorinių darbų. Pirmųjų 1949 metų vasarą, nuo birželio 22 iki rugpiūčio 12 profesorius dirbo su studentais vasariniame semestre, ir po to gavo pirmąsias vieno mėnesio atostogas. Rudens semestras prasidėjo rugsėjo 15-tą. Panašia tvarka jis dirbo iki 1957 metų, kada jam suėjo 65 metai. Po to jis jau turėjo laisvas vasaras, bet tęsė darbą pilnai apkrautas nuo rudens iki vasaros.

Savo 1949-1951 metų laiškuose prof. Kolupaila minėdavo, kad jam daug laiko užimąs studentų namų rašto darbų taisymas — net iki 100 kas savaitę. Iš Vašingtono Geological Survey įstaigos gautojoje hidrometrinėje literatūroje jis buvo radęs, kad ir čia buvo naudojamas jo kadaise sukurtasis "Lithuanian method" žiemos debitams matuoti. Jau pirmaisiais metais Kolupaila, kaip ir daugelis diplomuotų inžinierių ateivių, buvo užregistruotas profesiniu inžnierium savojoje Indianos valstijoje be egzaminų, patikrinus dokumentus ir užmokėjus 32 dolerius. Jo registracijos numeris buvo 5184. 1950.V.25 N. D. universitetas pratęsė kontraktą prof. Kolupailai dviems metams. 1951 metų rugpiūčio mėnesį, baigęs vasarinį semestrą, Kolupaila važiavo su keliais studentais į Vicksburg, Miss., didžiosios Misisipės upės debitų matuoti. Ten yra didžiausios Amerikoje hidraulinės laboratorijos J.A.V. armijos išlaikomoje vandens kelių tyrimo stotyje su 80 hektarų ploto Misisipės baseino modeliu. Kartu jie aplankė keletą aplinkinių miestų hidraulinių laboratorijų.

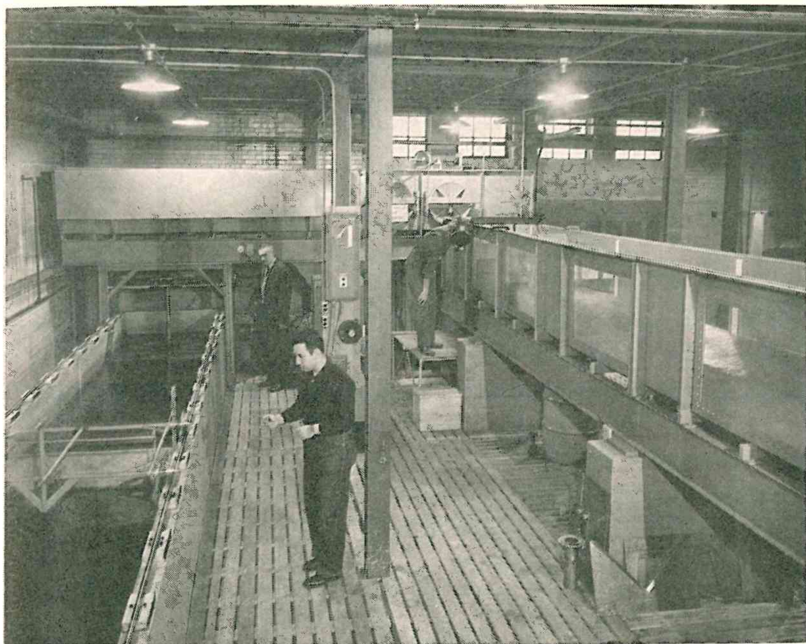
Ypatingai perkrautas universiteto darbu 1951-1952 akademiniais metais ir dar gavęs pavaduoti susirgusį rusų kalbos dėstytoją, Kolupaila jau galvojo ieškoti darbo kitur. Tačiau gavęs naują sutartį jau trejiems metams nuo 1952 metų liepos mėnesio, jis liko N. D. universitete. 1950 m. mokslo metų baigimo iškilmėse prof. Kolupaila papuošė savo akademinę togą lietuviška trispalve juostele ir po to visada naudojo ją tokiomis progomis. 1952.III.27 Kolupaila skaitė savo universitete viešą paskaitą apie hidrometrijos reikšmę. Nuo

Graduacijos iškilmės Notre Dame universitete 1954 m. birželio 6 d. Prof. Kolupaila antras iš dešinės.

1955.VI.20 Kolupaila jau gavo pilną ord. profesoriaus ("full professor in civil engineering") algą, o toji promocija buvo atšvęsta kartu su kitais šešiais pakeltaisiais į ordinarinius profesorius universiteto prezidento tradicinių pietų metu 1956 m. gegužės mėnesį. Įvykis buvo aprašytas South Bend Tribune laikraštyje gegužės 22 dieną. Sekantį mėnesį buvo pasirašyta sutartis dar dvejiems metams, iki Kolupailos 65 metų amžiaus. Po to sutartis būdavo pratęsiama kasmet iki 1963 metų. 1958 metais dekanas Schoenherr pasitraukė, o jo vieton atėjo prof. Goglia.

1961 metų pavasario semestre prof. Kolupaila turėjo savo hidraulikos kurse rekordinį 140 studentų skaičių; veikė 4 klasės. Tuo metu jis jau turėjo asistentą. Tą vasarą jis vėl turėjo vasarinį semestrą — jau paskutinį. Nuo 1959 metų rudens, kai universitetas gavo lėšų iš National Science Foundation bibliografijos knygai paruošti, jis prisiėmė tik minimumą paskaitų. Formalus Kolupailos išėjimas pensijon buvo atžymėtas 1962 metų pavasarį su tradicine ceremonija: atsisveikinimo pokylyje devyniems pasitraukiantiems profesoriams buvo įteiktos atmintinės kėdės su N. D. emblemomis. Iškilmės buvo aprašytos Notre Dame Scholastic žurnalo gegužės 18-tosios numeryje, suminint visų apdovanotųjų pavardes. Jų

Prof. Kolupaila savo suprojektuotoje hidraulikos laboratorijoje, Notre Dame universitete, Indianoje, 1954 m.

tarpe buvo Kolupailos bičiuliai matematikas Paul M. Nastucoff ir filosofas kun. Leo R. Ward. 1962.IX.20 jau suėjęs 70 metų ir formaliai pensininkas, profesoriaus — emerito titulu, Kolupaila pradėjo savo 48-tuosius ir paskutiniuosius metus. Rudens semestre jis dėstė hidrologiją, o pavasario — hidrauliką ir hidrotechniką. Tuo metu jis planavo gauti Fulbrighto fondo profesūrą Vienos Aukštojoje Technikos mokykloje (iš 1962.X.1 laiško dr. Vincui Maciūnui). 1963.V.28 įvyko jo paskutinės paskaitos studentams ir birželio 9-tą paskutinės baigimo iškilmės. Tą vasarą prof. Kolupailai dar teko prižiūrėti dviejų baigiančių studentų tezių paruošimą. "Jau rengiuosi kelionei į Berkeley, o čia tuo tarpu darbo begalės. Dirbu su 2 studentais jų diplominius darbus, —pačiam tenka daugiau dirbti, kaip jiems" (iš 1963.VIII.11 laiško Masiokams).

Rugpiūčio 14-tą buvo sutarta, kad jis jau nebedėstysiąs, bet ryšių su universitetu nenutrauksiąs. Emeritas profesorius niekad nepasidarė pensininku bedarbiu.

Jau minėtoji N. D. hidraulinė laboratorija buvo suprojektuota prof. Kolupailos 1949-1951 metais. Jis paruošė to projekto septynis brėžinių lapus. Pagrindinis laboratorijos šulinys buvo iškastas ir jo montavimas pradėtas 1952 m. rudenį. Su nudelsimais dėl lėšų stokos laboratorija buvo baigta įruošti po dvejų metų. 1954.IX.22 ji buvo pradėta naudoti studentų pratyboms, o sekančią vasarą dar papildyta.. Laboratorija yra Technikos rūmų rūsyje, su plieniniu lataku, hidrauliniu slenksčiu ir stikliniais observacijų langais. Dar yra betoninis kanalas su vežimėliu ir skydu debitui matuoti — tuo metu vieninteliu Amerikoje, ir su vamzdžių sistema greičiams matuoti ir trinties nuostoliams tirti. Čia Kolupaila buvo įvykdęs eilę savo sumanymų, nežinomų kitose panašiose laboratorijose, kurių vien tik Amerikoje jis buvo apžiūrėjęs aštuonias.[166] 1957 m. laboratorija įsigijo naują Otto firmos taravimo malūnėlį, o 1961 m. — specialų motorą. Hidraulinė laboratorija buvo rodoma N. D. u-to lankytojams, pvz. 1956. X.26 šimto mokytojų ekskursijai .Profesorius aprodydavo savo laboratoriją ir asmeniams svečiams. Inž. Kazys Rimkus pastebėjo 1952 metais, kad Kolupailos laboratorijos patalpos buvo papuoštos Lietuvos upių debitų grafikais: šitaip demonstravo išvietintasis "Lietuvos vandenų karalius" savo didįjį sentimentą ir nostalgiją.

Amerikoje prof. Kolupaila aktyviai reiškėsi penkiose profesinėse organizacijose, lankė jų vietinius, rajoninius ir tarptautinius suvažiavimus. Greitai nugalėjęs anglų kalbos sunkumus, jis skaitė suvažiavimuose bent 5 mokslinius pranešimus, o kitais atvejais dalyvaudavo diskusijose arba specialiose komisijose. Jau 1949 metais Kolupaila buvo priimtas American Society for Engineering Education nariu ir kas antri — treti metai vykdavo į tos sąjungos konferencijas įvairiuose universitetuose. Pirmąjį savo pranešimą Kolupaila

skaitė ASEE susirinkime Northwestern u-te Evanstone 1951. V.12; tai buvo dimensinės analizės mokymo klausimas. 1960 metais jis buvo išrinktas ASEE taikomosios hidraulikos komiteto nariu. American Geophysical Union yra antroji profesinė draugija, kurios nariu prof. Kolupaila buvo irgi nuo 1949 metų. Čia jis pasireiškė hidrologinės sekcijos posėdžiuose ir savo pirmuoju Amerikoje spausdintu moksliniu darbu.

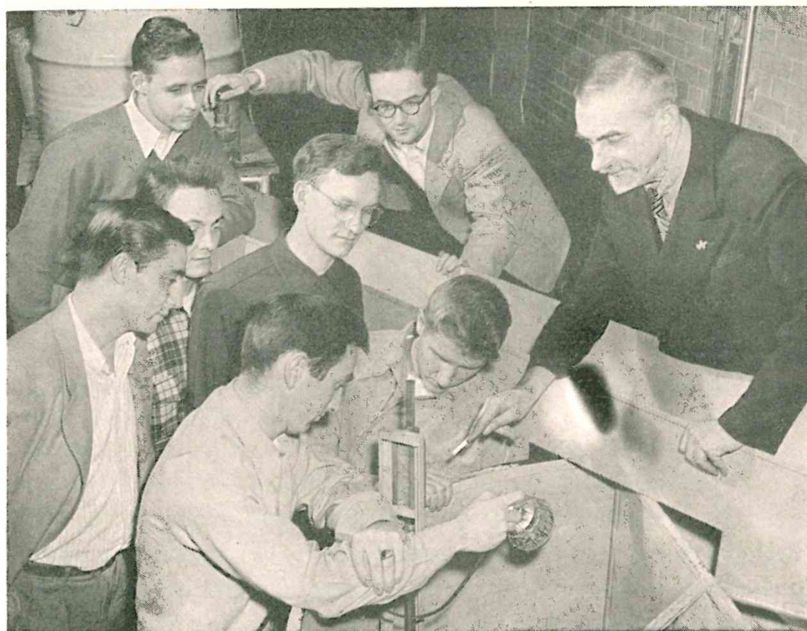
Didžiojoje American Society of Civil Engineers prof. Kolupaila pasireiškė nuo 1950 metų, duodamas vieną kitą straipsnį tos sąjungos mėnesiniam žurnalui Civil Engineering ir lankydamas hidraulikos sekcijos suvažiavimus bent 6 kartus tarp 1950-1962 metų nuo Cambridge, Mass. iki Berkeley, Calif. Tačiau kontaktams su hidrologais palaikyti ir naujoms pažintims susidaryti didesnės reikšmės turėjo Tarptautinė Mokslinės Hidrologijos sąjunga (International Association of Scientific Hidrology —Association Internationale d' Hydrologie Scientifique) su būstine Briuselyje. Ši sąjunga yra Tarptautinės Geodezijos ir Geofizikos Unijos padalinys. Kolupaila buvo keturiuose AIHS hidraulikų suvažiavimuose Amerikoje ir dviejuose Kanadoje. Pirmasis kartas buvo IV-ji hidraulikų konferencija Iowa City 1949 m., ir 1952 m. vėl ten pat, kada jam teko vadovauti diskusijoms smėlio transportavimo vamzdžiais klausimu. Abiejose konferencijose Kolupaila matėsi su buv. V. D.u-to asist. inž. Vl. Merkiu. Svarbesnis prof. Kolupailos darbas — referatas apie hidrometrinių malūnėlių naudojimą turbulentinėse ir išsiplėčiančiose srovėse — buvo jo skaitytas 1957 m. rugsėjo 3-14 d. Toronte, XI-me Tarpt. Geod. ir Geofiz. Unijos kongrese, kur savąją sesiją turėjo ir AIHS hidraulikai. 1959 m. rugpiūčio 24-29 d. įvyko AIHS tarptautinis suvažiavimas Montrealyje, kur Kolupaila skaitė apie vandens matavimus vandens jėgainėse ir tasai jo referatas buvo atspausdintas Kanadoje ir Prancūzijoje.

Kelionių išlaidas į minėtuosius ir kitus mokslinius suvažiavimus dažniausiai apmokėdavo N. D. u-tas. Praleidžiant

keletą lokalinių hidrologinių konferencijų J.A.V-se, reikia sustoti ties 1960 metų rugsėjo 25-29 dienų tarptautiniu suvažiavimu Glasgove, Skotijoje. Šitame simpoziume uždarų kanalų srovėms matuoti prof. Kolupaila skaitė referatą apie jo paties patobulintojo Otto firmos komponentinio sparnelio reikšmę. Susitikęs su senais Europos pažįstamais, mūsų profesorius labai gerai jautėsi tame suvažiavime ir buvo išrinktas pirmininkauti rugsėjo 28 ir 29 dienų posėdžiams. Prie šios kelionės finansavimo prisidėjo National Science Foundation Vašingtone.

Po metų Kolupaila nuvyko su savo pranešimu į XX-jį Tarptautinės Navigacijos kongresą Baltimorėje. Čia jis susitiko su savo buvusiuoju doktorantu Leonu Bajorūnu. Sekančiais 1962 metais profesorius norėjo skristi Vakarų Australijon, ir jau buvo išsiuntęs savo paskaitą konferencijai, kai sužinojo, kad prašytoji parama iš N.S.F. nepaskirta. Kelionė nebeįvyko. Paskutinis tarptautinis suvažiavimas, kur buvo jau emeritas profesorius Kolupaila, buvo Tarpt. Geod. ir Geofiz. Unijos generalinis susirinkimas Berkeley, Kalifornijoje, 1963 m. rugpiūčio 19 iki rugsėjo 5 d. Čia vyko ir minėtosios AIHS suvažiavimas, kur hidrometrijos komiteto programoje buvo svarstomas Stepono Kolupailos atliktojo darbo tęsimas .Rezoliucijoje nutarta ,kad tasai komitetas perimtų hidrometrinės bibliografijos rinkimą taip, kaip tatai padaryta ir atspausdinta prof. Kolupailos.[167] Suvažiavime dalyvavo apie 2500 žmonių. Iš lietuvių dar buvo dr. Pov. Mažeika iš Vašingtono.

1963 m. gruodžio 6-tą dr. Kolupaila gavo per Vengrijos atstovybę Vašingtone diplomą, kuriuo Vengrijos Hidrologinė draugija (Magyar Hidrologiai Tarsasag, Budapest) atžymėjo jį savo garbės nariu nuo tų metų kovo 14 dienos. Draugija veikia nuo 1917 metų ir yra seniausia tos srities pasaulyje. Tuo pagerbimu MHT įvertino prof. Kolupailos dėmesį Vengrijai jo hidrometrinės bibliografijos knygoje ir vengrų mokslinių darbų recenzijomis J.A.V. spaudoje.

Prof. Kolupaila su savo studentais Notre Dame universitete hidraulikos laboratorijoje.

Lankydamas mokslines konferencijas, prof. Kolupaila visada pasirausdavo aplankytųjų miestų ir universitetų bibliotekose, papildydamas ir tikrindamas savo renkamą hidrometrinę bibliografiją. Ne kartą jis specialiai važiuodavo susipažinti su kitų universitetų bibliotekomis ir jų hidraulinėmis laboratorijomis. Be minėtųjų mokslinių ir inžinierių organizacijų, toliau bus kalbama apie Kolupailą lietuvių inžinierių sąjungoje ir Lituanistikos institute. Čia dar paminėsime Laisvąją Tarptautinę tiksliųjų ir humanitarinių mokslų akademiją, kurios nariu jis yra buvęs.[168] Atlikęs profesinio inžinieriaus registraciją Indianos valstijoje, jau pirmaisiais metais, S. Kolupaila netrukus buvo pakviestas į valstybinę profesinių inžinierių egzaminų komisiją, kur jam tekdavo paruošti uždavinius, tikrinti kandidatų egzaminų rašto darbus ir juos

vertinti. Šitos patirties faktais prof. Kolupaila pasidalijo su "Technikos Žodžio" skaitytojais. Štai keletas to straipsnio ištraukų:

"Svarbiausias kvotimų tikslas — išskirti tuos "inžinierius", kurie jokio mokslo nėra ėję ir apskritai nieko nežino. Uždaviniai paruošiami nesudėtingi, praktiški, lengvai suprantami. Specialiam statybos inžinierių kvotimui duodama 13 uždavinių, iš kurių galima išrinkti 5 ir juos per 4 val. išspręsti. (...) Turėjau reikalo su trejeta šimtų kandidatų (tik statybos inžinierių). Įspūdis gautas labai liūdnas: daug žmonių eina lyg į loteriją, neturėdami minimalinių kvalifikacijų. Čia ateina marga masė, anarchiška, skubanti, klystanti, nesugebanti patikrinti klaidų. Išlaiko apie 10 proc., tačiau komisija padaro visokių nuolaidų. Mano įsitikinimu, tokie kvotimai nėra sunkūs ar baisūs. Suprantama, jiems reikia kiek pasiruošti, pasipraktikuoti uždavinių sprendime, pasiskaityti".[169]

Pradėjęs dirbti N. D. u-te, dr. Kolupaila tuoj pat ėmė rašyti savo specialybės straipsnius J.A.V-bių moksliniams žurnalams. Jie visi suregistruoti J. V. Danio bibliografijoje šios knygos pabaigoje, o savo studijoje inž. Danys reziumavo Kolupailos spausdintų darbų turinį. Biografijoje tenka tik suminėti kai kurias datas, aplinkybes ir spausdinių statistinę santrauką. Savo laiškuose ir dienoraštyje Kolupaila skyrė nemažiau dėmesio savo ruošiamiems ar atspausdintiems darbams, kaip ir santykiams su žmonėmis. Jis reguliariai sekė apie 50 žurnalų, dešimtį iš Europos. Pirmasis prof. Kolupailos straipsnis anglų kalba J.A.V-se atspausdintas 1949 metų gruodžio mėnesį American Geophysical Union darbuose. Pasirinko savo gerai išstudijuotą temą: paskutiniuosius išradimus hidrometrinių malūnėlių konstruktavime. Po to sekė keturi straipsniai Civil Engineering žurnale 1950-1958 metų tarpe ir devyni diskusiniai pasisakymai ASCE mokslinių darbų rinkiniuose (Proceedings, Transactions). Referatai, skaityti tarptautiniuose suvažiavimuose buvo atspausdinti tų kongresų darbuose.

Stambiausias prof. Kolupailos darbas Amerikos žurnaluose yra "Ankstyvoji hidrometrijos istorija J.A.V-se", at-

spausdinta anglų kalba 1960 m. ir išleistas atskiru atspaudu. To ir kelių kitų rankrašči ųkalbą pirmiausiai taisė duktė Evelina Masiokienė. Tą Amerikos hidrometrijos istoriją Kolupaila rašė su pertraukomis dvejus metus, taisė ir perrašinėjo šešis kartus. Tuo reikalu susirašinėjo su keliais Amerikos ir Europos hidrologais. Pirmoji studijos versija pasirodė Proceedings of the ASCE redaktoriams perilga. Jie pasiūlė Kolupailai padalinti darbą į dvi dalis: ankstyvąją ir naująją istoriją. Atspausdinta buvo tik pirmoji dalis.

Europoje atspausdinti po vieną straipsnį vokiečių kalba Stuttgarte 1951 m. ir Vienoje 1957 m. ir vienas prancūzų bei anglų kalbomis Grenoblyje 1960 m. Vienas darbas anglų k. pasirodė Indijoje, Calcuttoje 1956 m., kur buvo paminėtas vad. Corriolio koeficiento apskaičiavimas Nemunui ties Birštonu. Paprastai prof. Kolupaila pasirūpindavo gauti savo straipsnių atspaudų ir paskleisdavo juos savo gausių kolegų tarpe, neaplenkdamas svarbesniųjų bibliotekų. Notre Dame universitetas jau 1952 m. išleido nedidelį Kolupailos konspektą studentams iš skysčių mechanikos kurso, kurio išėjo kelios naujos laidos, paskutinioji 1963 metais.

Lietuviškuose leidiniuose S. Kolupailos raštų anglų kalba randame tik du: vieną Lituanus žurnale 1955 m .ir kitą Lietuvių Enciklopedijos žemėlapio vardyne 1956 metais. Penkiolikos metų būvyje suskaičiuojame 35 prof. Kolupailos mokslinius rašinius svetimomis kalbomis, įskaitant ir spausdintus diskusinius pasisakymus. Čia neįskaitytos ir bibliografijon neįtrauktos jo parašytos ir daugiausia Applied Mechanical Review žurnale (San Antonio, Texas) spausdintos trumpos knygų recenzijos.

Prof. Kolupailai, kaip ir daugeliui mokslininkų, nepatiko archaiškoji anglų matų sistema. Kai tik Liet. Enciklopedija nukrypdavo nuo naudojamos metrinės sistemos, jis primindavo tokius "grįžimus į viduramžius" savo recenzijose. Kartą profesorius mėgino įtraukti į akciją už metrinės sistemos įvedimą Amerikoje įtakingą N. D. u-to prezidentą Th. Hesburghą.

Jisai paprašė Kolupailos parašyti memorandumą ir perdavė jį National Science Foundation organizacijai Vašingtone, kurios vadovybėje tada, 1950 metais, buvo ir Hesburghas .Lietuviškasis memorandumo vertimas buvo paskelbtas Technikos Žodyje.[170] Čia Kolupaila pastebėjo: "Mano memorandumas ne tiesiog pateko į biurokratų krepšį. Po kiek laiko gavau matų rūmų National Bureau of Standards direktoriaus A. V. Astino laišką, kuriame jis man reiškė užuojautą, kad turiu vartoti anglų sistemą po to, kai buvau išaugęs metrinėje. JAV galėjo priimti metrinę sistemą anksčiau, bet dabar pramonės pakeitimas atsieitų perdaug".

Šalia savo gausaus darbo profesinėje angliškojoje spaudoje, Kolupaila dar daugiau bendradarbiavo lietuviškoje; tas bus nagrinėjama kiek toliau. 1950 metais Čikagoje buvo išleista jo perdirbta "Nemuno" knygos antroji laida. 1956 m. jis rinko medžiagą knygai apie Viliją-Nerį, bet jos nebaigė, spaudžiamas tada svarbesnių darbų.

Didžiausias dr. Kolupailos veikalas "Bibliography of Hydrometry" yra iš esmės apibūdintas J. V. Danio studijoje, dar pacituojant šešis recenzentus ir iškeliant Tarptautinės Standartų organizacijos 1962 metų suvažiavimo Paryžiuje rezoliucijų reikšmę. Ši Kolupailos knyga yra jo viso gyvenimo bibliografinio darbo apvainikavimas, iš naujo atgaivintas Vokietijoje, palikus Lietuvoje seniau surinktąją medžiagą. Kolupailos dienoraštyje randame šias susijusias datas: 1958. V.17 — rašau pasiūlymą bibliografijai ruošti; 1959.III.16 — pasirašomas prašymas dėl bibl.; IX.1 — NSF davė universitetui 25,000 dol. išleisti Hidr. Bibl.; X.29 — duodu spaustuvei "Ave Maria" (University of Notre Dame Press —Red.) bibliografijos pradžią rinkti; 1960.III.11 — išsiųstas pranešimas NSF apie bibl. darbo eigą; 1961.I.27 — pasirašau spaudai paskutinį lanką; III.1 — gavau pirmąjį įrištą bibl. tomą; III.24 — išsiunčiau 54 tomus į pasaulį; X.30 — Rouse rec. apie bibl. 1961 m. balandžio 10 dieną "The South Bend Tribune" įdėjo Joseph Schrantzo reportažą "N. D. Professor's book

on water information represents 45 years of research". Kartu įdėta prof. su žmona nuotrauka su naująja knyga rankose. Korespondentas, apibūdinęs veikalą, pacitavo Th. Hesburgho tai knygai parašytą įžangą, atpasakojo Kolupailos biografiją, klaidingai pažymėjęs jį gimus Lietuvoje. Reportaže dar paminėta, kad dr. Kolupaila kalbąs šešiomis kalbomis, o su žodynais naudojąs trisdešimt kalbų. Įdomių detalių apie tą savo darbą davė patsai autorius, ką tik susitaręs paruošti knygą spaudai: "Mano siūlymas buvo kuklus, tačiau universiteto vadovybė nutarė, kad leidinys turi būti išleistas pagal aukštus standartus, apie 1000 puslapių knyga; 24 kalbų knygų ir straipsnių pavadinimai turi būti išversti ir paaiškinti anglų kalba, su tiksliausiomis žiniomis. Fondas (NSF — Red.) kreipėsi į keliolika šio krašto mokslininkų nuomonei pareikšti ir darbo naudingumui įvertinti. Visų nuomonės buvo teigiamos. (...) Darbas turi būti baigtas ligi 1960 metų rudens. (...) Kreipiausi į visą eilę šalių, prašydamas pagalbos: noriu, kad bibliografijoje būtų pabrėžtas visų tautų, didelių ir mažų, įnašas į bendrą mokslą. Spauda jau pranešė, kad toks darbas yra atliekamas pirmą kartą istorijoje .Man ypatingai svarbu, kad niekas nepasisakė prieš tokios bibliografijos reikalingumą, nors paprastai ji mažai vertinama".[171]

Aukštą prof. Kolupailos prestižą kaip mokslininko ir Lietuvos reprezentanto parodo universiteto prezidento Theodoro M. Hesburgho, C.S.C., knygos pradžioje atspausdintojo "Foreword" kelios ištraukos: "Hydrometry is, in a sense, a system of bookkeeping for one of our most important natural resources. Hydrometry is one of the earliest of all sciences, one that has enjoyed a very high esteem in the ancient world. (...) Twelve years ago the University of Notre Dame invited the author of this work to continue his scientific studies and academic work at this University. These studies were begun in Russia during the first World War and further developed in his native country of Lithuania during the splendid time of her independence. (...) Dr. Steponas Kolupaila was eminently prepared to produce this monumental

work. (...) He has established a high standard for this exacting kind of index which is characterized by a scrupulous accuracy, as well as unusual completeness of form and clarity of translation".[172]

Knygai pasklidus, 1961-1963 metais pasirodė pasaulio specialiuose žurnaluose apie 20 recenzijų, iškeliančių veikalo reikšmę. Be jau J. V. Danio cituotojų, recenzijas paskelbė: Forschung... Ingenieurwesens, Duesseldorf, 27 (1961); Hidrot. Bibl., Beograd, 10 (1961); The Engineering Journal (japonų kalba), Tokyo, 1962; Gospodarka Wodna, Warszawa, 22 (1962); VDI — Zeitschrift, Dusseldorf, 104 (1962); Oesterr. Wassserwirtschaft, Wien, 14 (1962); Water Resources Bulletin, Washington, D. C., No. 1 (1962)ir dar keli toliau cituojamieji šaltiniai. The Conservationist, Albany, N. Y., Dec. - Jan. 1961-62, bendradarbis Nick Drahos rašė: "... it can be said that the volume iš practically 100 per cent accurate in reportage for 90 per cent of the titles listed were seen and described from the original texts". L'Energia Elettrica, Milano, 38 (1961) inicijalais l. g. tvirtino. "A special chapter lists organizations, institutions, public offices, such as our Hydrographic Service (Italijos, — Red.), pursuing hydrometric research in different countries".

Kaip entuziastiškai prof. Kolupaila rinko ir rašė savo hidrometrinę bibliografiją ir studijinius straipsnius, taip nuoširdžiai jis džiaugėsi gautaisiais savo darbo įvertinimais ir to savo pasitenkinimo neslėpė nei pasikalbėjimuose, nei laiškuose. Jis gavo keliasdešimt laiškų iš visų kontinentų hidrologų, dėkojančių už atspausdintąjį bibliografijos tomą ir laukiančių antrojo tomo. Bičiulis Arthur Frazieris tvirtino šitaip: "The book represents a turning point in history. It covers everything of importance from the beginning of time up to 1960. From that date forward, new bibliographies will, of course, need to be written, but they neeed only take the future into consideration" (1961.IV.1 laiškas iš Madison, Wis.). O čia ištraukos iš kito bičiulio, prof. Igno Končiaus 1961.III.18

laiško iš Bostono: "Ant vienos kojos pašokau, paskaitęs Drauge gerb. B. Kviklio "Kolupaila išplaukė į tarptautinius vandenis". Tikrai nuoširdžiai sveikinu (...) Profesorius, tokiam ilgam kruopščiam darbui pasirodžius JAV-se (...), pralaužei storus ledus savo tiesiog nežmonišku darbštumu, nerūdijančio plieno ryžtu, kitų tikrai nepasiekiama ištverme. (...) visiems sakysiu: štai ką Profesorius Steponas Kolupaila yra padaręs Lietuvai pagarsinti pasaulio mokslininkų tarpe". Iš tikrųjų, ir toksai prof. Gerald Schnitter pradėjo savo recenziją "The author, a Lithuanian...", o ne American, kaip kartais Amerikos lietuviai vadinami užsieniuose (Schweizerische Bauzeitung, 79, 1961, p. 343). Ir daugelis kitų svetimšalių recenzentų susiejo Kolupailą ir tą jo knygą su Lietuva.

N. D. u-to vadovybė, aišku, džiaugėsi dideliu knygos pasisekimu ir rėmė Kolupailos pastangas gauti lėšų iš NSF antrajam bibliografijos tomui paruošti ir išleisti. Jau 1961 m. kovo mėnesį Kolupaila, būdamas Vašingtone Vandens išteklių tyrimo konferencijoje, kontaktavo reikalingus asmenis II tomo finansinei paramai gauti. 1962.VI.22 jo dienoraštyje įrašyta: "Baigiu brošiūruoti pasiūlymą NSF dėl II bibl. tomo". Tuos metus jis daugiausia laiko skyrė, rinkdamas bibliotekose naują medžiagą. Deja, 1963.III.9 buvo gautas neigiamas atsakymas iš NSF. Tasai fondas siūlė kreiptis į kitus fondus, kurie specialiai leidžia istorinio pobūdžio mokslinius darbus, nes NSF, esą, rūpinasi daugiau dabartimi ir ateitimi. Tur būt, reikalą nulėmė jau 70-ties metų slenkstį peržengusio profesoriaus emerito pensijos statusas. Šitą aplinkybę Kolupaila buvo nujautęs jau prieš metus. Jis rašė Kvikliui 1962.III.11: "Universitetas pasiūlė man pasilikti dar metams, su puse apkrovimo ir puse algos. Mielai sutikau. Dar, galimas dalykas, galėsiu leisti antrąjį bibliografijos tomą; jei išeičiau į pensiją, toks darbas būtų nebeįmanomas formaliniu atžvilgiu".

Tačiau šitas nepasisekimas Kolupailos nepalaužė: jis dėjo vilčių į netrukus tą rudenį gautą palankią rezoliuciją jau minėtojoje Berkeley hidrologinėje konferencijoje ir pasitikėjo

JAV Lietuvių Bendruomenės pirmoji taryba 1955 m. liepos 2 d. New Yorke su svečiais. Sėdi iš kairės: K. Bielinis, prel. Pr. Juras, J. Šlepetys (pirmininkas), K. Pakštas, prel. J. Balkūnas, S. Kolupaila ..., kun. St. Yla; antroje eilėje iš kairės: A. Bendorius, J. Puzinas (4), M. Gimbutienė, J. Kapočius (8), P. Vileišis (pačioje dešinėje); trečioje eilėje: St. Barzdukas, A. Saulaitis, Alg. Nasvytis (4), V. Maciūnas, J. Girnius (7). (V. Maželio nuotr.)

Hesburgho nusistatymu jo darbą remti. Tam reikalui, jau pensijon išėjęs, prof. Kolupaila gavo atskirą kambarį naujuosiuose N. D. u-to bibliotekos rūmuose, kur galėjo patogiai tęsti savo bibliografijos rinkimą nuo 1963 m. rugsėjo 9 dienos, jokių kitų pareigų nebeturėdamas. Jis naudojosi u-to biblioteka ir savo naujuoju kabinetu, kiek tik pajėgdamas, iki paskutinio atsilankymo 1964 metų vasario 14 dieną, jau ligos kankinamas.

Paskutiniąją savo gyvenimo žiemą prof. Kolupaila gavo pakvietimą skaityti šešių hidrometrijos paskaitų ciklą — seminarą Cornell universitete (Ithaca, N. Y.) 1964 metų kovo mėnesį. Apie tai jam buvo pranešta gruodžio 6 dieną ir vėl telefonu patvirtinta gruodžio 26-tą. Jau sirgdamas namie, vasario 2 dieną Kolupaila rašė savo priešpaskutiniame laiške

CORNELL UNIVERSITY

School of Civil Engineering
Department of Hydraulics and Hydraulic Engineering

announces a series of seminars on

HYDROMETRY

by

Dr. Eng. Steponas KOLUPAILA

Professor Emeritus of the University of Notre Dame, U.S.A.
Former Professor at the Geodetic Institute in Moscow, U.S.S.R.
Former Professor at the State University in Kaunas, Lithuania
Former Professor at UNRRA University in Munich, Germany
Distinguished Visiting Professor at Cornell University

1. Seminar – March 16
   Hydrometric Instruments and their Rating
2. Seminar – March 18
   Measurements in Natural Channels and Hydraulic Structures
3. Seminar – March 20
   Hydraulic Fundamentals of Flow Measurement
4. Seminar – March 23
   Accuracy of Flow Measurements
5. Seminar – March 25
   Coriolis and Boussinesq Coefficients and their Determination
6. Seminar – March 27
   Bibliography of Hydrometry

The seminars will meet at 4:30 in Hollister Hall 114.

For further information contact any of the following:
Professors W. H. Brutsaert, W. H. Graf, J. A. Liggett.

VISITORS ARE WELCOME

Cornell universiteto skelbimas apie prof. dr. S. Kolupailos hidrometrijos seminarus 1964 metais

Masiokams dar be jokios blogos nuojautos: "Į Cornell un-tą važiuosiu kovo 15 ir ten būsiu ligi Velykų. Gal po to užsuksiu vienai dienai į New Yorką. Tuo tarpu viskas rengiama su dideliu respektu "pasižymėjusiam lankytojui". Cornell'io u-to International Studies Bulletin kovo 1 d. numeryje buvo atspausdintas pranešimas apie tą svečio profesoriaus seminarą ir atskiri plakatėliai, skelbiantieji to "internationally known hydrologist, dintinguished visiting Professor" paskaitų temas ir datas. Deja, prof. Kolupailai nebeteko sulaukti tokio nupelnyto akademinio darbo apvainikavimo. Kovo 16-tą liga suparaližavo jį ir netrukus atėmė sąmonę.

Kolupailos lietuviškuosius pėdsakus, paliktus N. D. u-to bibliotekose, surašė prof. dr. Alf. Šešplaukis, atėjęs dirbti į tą universitetą jau po Kolupailos; cituojame iš jo 1971 metų nespausdinto rašinio:

> "Prof. S. Kolupailai tarpininkaujant, Notre Dame u-to Memorialinėje bibliotekoje sukaupta nemaža lituanistinės medžiagos, kuri dabar, įsikūrus Rytų Europos institutui, dar daugiau papildoma. Jo rūpesčiu N. D. u-to biblioteka įsigijo pilną Lietuvių Enciklopedijos komplektą. Paskutiniuoju metu ši enciklopedija papildoma ir angliškąja laida. Profesoriaus rekomenduoti ir u-to įsigyti periodiniai leidiniai, kaip "Lituanus". Daugiausia prof. Kolupailos rūpesčiu N. D. u-to biblioteka yra įsigijusi eilę informacinių bei istorinių leidinių anglų, prancūzų, vokiečių ir kitomis kalbomis, pradedant Benedictseno, Harrisono, Chambono ir baigiant Klimo, Pakšto, Jungferio ir kitų knygomis. (...) čia randi tiek naujesnių, tiek senesnių poetų, pradedant Bradūnu ir baigiant Jakštu, ir beletristų, pradedant Zobarsku ir baigiant Vaižgantu. Visa tai papildo serija lietuvių ir kitų kalbų žodynų, pradedant Lalio (...) ir baigiant stambiu moksliniu Niedermanno-Senno-Salio lietuvių rašomosios kalbos ir Fraenkelio etimologiniu žodynu. Ne be prof. S. Kolupailos patarimo bus buvę įsigyti ir tokie lituanistiniai leidiniai, kaip Mažvydo "Katekizmas" (fotokopija iš 1547 m.), Leskieno, V. Biržiškos, A. Senno, M. Gimbutienės ir kitų moksliniai raštai". Aišku, ir paties Kolupailos knygos ir svarbesnieji atspaudai randami toje bibliotekoje. Nemažiau svarbu, kad prof. Kolupaila per 15 metų savo patrauklia asmenybe ir gyvu žodžiu tūkstančiams studentų ir profesorių neužmirštamai įdiegė šiltų jausmų Lietuvai.

C. LIETUVIŲ VISUOMENĖJE

Susipažinę su profesoriaus Kolupailos gyvenimu Amerikos akademiniame pasaulyje, persikeliame į kitą tos aktyviosios asmenybės veiklos lauką — lietuvių išeivių visuomenę. Iš turimųjų faktų atrodo, kad jo mieliausias visuomeninis sektorius buvo akademinis skautų jaunimas. Akademiniam skautų sąjūdžiui su Vyčio korporacija skautininkas Kolupaila skyrė daugiau dėmesio ir laiko, nei kitiems lietuvių visuomenės sambūriams. Pagal surinktąją medžiagą iš spaudos, paties S. Kolupailos laiškų, jo negausių asmeninio dienoraščio įrašų ir jo bendradarbių informacijų susidaro šitoks jo veiklos kalendorius.

Pirmieji kontaktai su Čikagoje atsikūrusiu ASS skyriumi užsimezgė 1950 metų pavasarį. Vyčio korp. kviečiamas, prof. Kolupaila dalyvavo balandžio 16 d. susirinkime Čikagos Lietuvių auditorijoje (S. Halsted Street) su paskaita "Gražioji Lietuvos gamta" ir ta proga parodė pirmą kartą apie 300 savo spalvotų Lietuvos skaidrių. Gegužės 27-28 d. jis vadovavo 40-ties asmenų, akademikų skautų ir skaučių, ekskursijai autobusu į Niagarą ir Torontą, kur taip pat dalyvavo vietinių skautų sueigoje. Tuo metu Čikagos ASS skyriaus pirmininku buvo stud. Vyt. Mikalavičius-Mikūnas. Tų pačių metų lapkričio 29-tą Draugo Skautybės kelio skyriuje, redaguojamame Br. Juodelio, buvo atspausdintas Kolupailos straipsnis "Pažinkime naujų šalių gamtą". 1951.VI.17 Kolupailai priėmė savo namuose vytiečių ekskursiją ir aprodė N. D. universitetą. Svečių knygoje yra 19 parašų: B. Kviklys, L. Grinius, B. Sriubas ir kiti. Rugpiūčio 18-19 d. prof. Kolupaila pirmininkavo ASS suvažiavimui Clevelande. Čia susiėjo apie 60 Vyčio korp. ir Akad. Skaučių draugovės narių. Akad. Skautų Sąjūdžio pirmininku buvo perrinktas prof. skautin. Ig. Končius. Priimta eilė nutarimų, vėliau turėjusių reikšmės

Skautininkai kun. St. Yla ir St. Kolupaila Clevelande 1956 m. balandžio 22 d., Šv. Jurgio šventėje. (V. Bacevičiaus nuotr.)

ASS veikloje. Inž. Pijaus Žiūrio sodyboje buvo pravestas vakarinis skautų laužas. Buvo pagerbtas paskutiniojo Lietuvos Skautų sąjungos šefo Lietuvos respublikos prezidento Antano Smetonos atminimas, suvažiavimo dalyviams aplankius jo kapą ir uždėjus vainiką. Grupinėje nuotraukoje prie mauzoliejaus matomi Končius, Kolupaila, Kviklys, M. Barniškaitė, Vyčio korp. pirm. Eug. Vilkas. Ir taip sekančius dvyliką metų Kolupaila lankydavo ASS sueigas ir stovyklas, dažnai pasidalydamas su jaunimu savo entuziastiškais pokalbiais ar atitinkamai paruoštomis paskaitomis. Čia suminėsime ryškesniuosius įvykius.

1952.V.11 Kolupaila lankėsi su vytiečiais pas Juozą Bačiūną jo Tabor Farmoje. Spalio 26 dienos ASS metinėje šventėje profesorius, neseniai sukakęs 60 metų, buvo apdovanotas skautiškuoju Padėkos ordinu. 1954 m. vasario 11 d. Liūtas Grinius nuvežė Kolupailą į Urbaną, pakeliui aplankydami Aleksandrą Ružancovą Danvillėje, kur buvo rašomas Knygų

Lentynos bibliografinis biuletenis. Illinois universiteto Urbanos padalinio lietuvių studentų draugija buvo surengusi Vasario 16-tosios minėjimą, vadovaujant draugijos pirmininkui Vytautui Germanui. Tame minėjime prof. Kolupaila pasakė kalbą, pabrėždamas augančio lietuvių studentų skaičiaus reikšmę ir ragindamas studentus daugiau rašyti į lietuvių spaudą. Po to ėjo studento V. P. Vygando pagrindinė paskaita. Pabaigai Kolupaila pasidalijo su auditorija "savo didžiausiu turtu — spalvotais Lietuvos vaizdais".[173] Tą patį vakarą įvyko Vyčio korporacijos iškilminga sueiga, kurioje Algirdas Avižienis, Algirdas Bakaitis, Vytautas Germanas ir Romas Viskanta buvo pakelti senjorais, garbės nariui Kolupailai uždėjus jiems korporacijos spalvas. Dabar, po 20-ties metų, tų buvusiųjų studentų vardai kalba patys už save. Vakaro sueigoje pasakytame žodyje Kolupaila palygino Amerikos universitetus su V. D. u-tu Kaune, kur buvo įsteigta Vyčio korporacija, ir gyvai priminė nepriklausomybės laikų studentų darbus ir rūpesčius.[174] Tais jubiliejiniais korporacijos metais Kolupaila parašė straipsnį platesniajai visuomenei "Akademikams skautams 30 metų".[175]

Netrukus sekė kelios ASS sueigos, kuriose prof. Kolupaila buvo aktyvus svečias: 1954.IX.18 Clevelande, 1955.V.15 Čikagoje, VIII.28 Los Angeles, 1956.IV.22 vėl Clevelande bendroje skautų-skaučių Šv. Jurgio šventėje ir skautų kankinių dienoje. Pastarojoje šventėje Kolupaila pristatė prelegentą skautininką prof. kun. Stasį Ylą, kuris kalbėjo apie kančios prasmę. 1956.XII.9 Kolupaila dalyvavo Čikagos ASS skyriaus surengtajame garbės nario prof. Ig. Končiaus 70 metų pagerbime. 1958.V.10 Kolupaila buvo ASS suvažiavime Urbanoje, 1959.XI.26 — Čikagoje. Draugo 1961.VII.5 dienos laidoje yra "Dalyvės" korespondencija apie Akad. Skaučių draugovės vėliavos krikštynas jėzuitų koplyčioje. "Krikštatėviais" pakviesti ASD garbės narė Juzė Daužvardienė ir prof. S. Kolupaila, kuris dėl ligos negalėjo dalyvauti. Jam atstovavo filisteris Jonas Vazbys. Priešpaskutinė platesnio masto skautų

šventė, kurioje atsilankė jau 70 metų jubiliatas, buvo "Kaziuko" mugė Čikagoje 1963 metų kovo 3 dieną.

Už tas sueigas ir šventes reikšmingesnė buvo Kolupailos pagalba ASS vasaros stovyklose, kartais prisiimant ir vyriausiojo vadovo pareigas. 1952-1957 metuose jis stovyklavo ar bent paviešėjo penkiose stovyklose JAV-se ir Kanadoje. Trečiojoje ASS stovykloje Tabor Farmoje, Sodus, Mich., Kolupaila pravedė pašnekesį 1952 metų liepos 4 dieną. Tai stovyklai vadovavo filisteris veter. gyd. Kęst. Kasperavičius. Stovykloje kartu su šeimų nariais, buvo per 100 žmonių. Vasarvietės šeimininkas Juozas Bačiūnas buvo išrinktas Vyčio korp. mecenatu. Po metų, vėl liepos 3-4 d. savaitgalį, Kolupaila paviešėjo skautų ir skaučių (nestudentų) stovykloje Kanadoje, prie Niagaros. Čia jisai, pakviestas vyr. skautininko Stepo Kairio, skaitė paskaitą ir posėdžiavo su vadovais. Stovyklose Kolupaila nakvodavo brezentinėje palapinėje, o ne kuriame apylinkės motelyje.

1954 m. liepos 2 d. Kolupaila nuvažiavo su Eug. Vilku į Ernwigle, Kanadoje (netoli Detroito), kur vyko trijų dienų IV-ji ASS stovykla.[176] Tai buvo jubiliejinė stovykla, atžymėjusi 30 metų nuo Vyčio korp. įsisteigimo. Vadovavo Kolupaila, jo padėjėju-adjutantu buvo filist. Raimundas Mieželis, studenčių stovyklos vadovė senjorė Stefa Juodvalkytė, studentų — filist. Vytautas Černius. Stovyklavo arti 100 akademinio jaunimo iš Čikagos, Clevelando, Detroito, Toronto, Montrealio. Stovykla buvo įkurta ant stataus ežero kranto. "Kur ąžuolai, ten ąžuolynas" — pasakė Kolupaila ir pavadino tą stovyklą Ažuolynu. Pirmoji diena buvo šlapia ir vėsi. Antrą dieną buvo pravestas akademiko skauto ir skautės teismas, kuriam pirmininkavo skautininkas Kolupaila, kaltino R. Mieželis, gynė V. Černius. Jaunimas buvo pakaltintas neveiklumu ir nesidomėjimu visuomeninėmis ir akademinėmis problemomis. Simbolinis teismas vis dėlto išteisino akademinį skautų jaunimą, pripažindamas jam deramą veiklumą. Stovykla užbaigta puikiame ore.

Lietuvių skaučių ir skautų stovykloje "Laisvoji Tėvynė", Wheatley prie Windsor, Ontario — Canada, 1956 m. rugpiūčio mėnesio pabaigoje. Iš kairės: S. Kolupaila, ..., K. Janavičius, Al. Plateris, V. Šenbergas, Pr. Karalius ir kiti.

Bene didžiausias Kolupailos užsiangažavimas skautams buvo 1956 metų rugpiūčio 25-rugsėjo 3 d. devynių dienų stovykloje Wheatley — Holiday Harbor vasarvietėje, netoli Windsoro miesto, Ontario. Kažkas sumanė kviesti jau 64-tuosius metus bebaigiantį profesorių vadovauti 250-ties lietuvių jaunuolių — vyresniųjų skautų bei skaučių ir ASS grupės — stovyklai. Jis, žinoma, neatsisakė, o vėliau skundėsi: "Stovykla buvo labai sunki našta. Nelaiminga mintis buvo sujungti į krūvą 4 skirtingas stovyklas. Dėl to įsigijau priešų, ir vos nenutrūko mūsų ryšiai su korporacija" (iš laiško Kvikliui 1956.IX.23). Toji stovykla buvo pavadinta Laisvosios Tėvynės vardu. Viršininkui Kolupailai padėjo D. Pulkauninkaitė, D. Tallat-Kelpšaitė, R. Minkūnas ir K. Mikėnas. Ant. Banionis buvo ūkvedys. Lankėsi vyr. skautininkai dr. Vyt. Čepas, St. Kairys, O. Zailskienė. Čia dar kelios pastabos iš Kolupailos dienoraščio: Rugp. 27 — Audra ir lietus rytą. Pašnekesys apie skautų ideologiją. Nakties sargyba ir nemalonumai. 28 — Pašnekesys apie keliones. Kalbu per radiją Leamingtone. Nemalonumai aiškinami. 29 — Kanados skautų vadas lanko mus. Akademikų naktinė sueiga. Senjorų kėlimas. 31 — Kanados

skautų ir skaučių delegacija lauže. Labanauskas įrašo į Voice of America. Rugs. 1 — Skautų tarybos posėdis. 3 — Grįžtu namo su Viskanta ir Vėžiu.

The Windsor Daily Star 1956.VIII.28 d. laidoje įdėjo reportažą "Lithuanian scouts hold camp at Wheatley" su nuotrauka: uniformuotas skautininkas Kolupaila stovyklos virtuvėje su skautėmis, skutančiomis bulves. Surašyti tų Clevelando mergaičių vardai: Meilutė, Rita, Viktorija, Danutė. Reportažas pradėtas iškilmingai: "An international colony will exist at Holiday Harbor, Wheatley, until Sep. 3. The Union Jack will fly, flanked by the Stars and Stripes and the Lithuanian flag". Toliau aiškinama, kad tai skautiškasis egzilų jaunimas, pasiryžęs tinkamai pasiruošti tam laikui, kada jų tėvynė būsianti laisva nuo komunistų valdžios, ir jie galėsią grįžti namo. Stovykloje mergaitės ir berniukai mokosi savarankiško gyvenimo gamtoje ir auklėjami būti gerais savo dabar gyvenamų valstybių piliečiais. Skautiškojo lavinimo programoje svarbi vieta skiriama religijai, tad stovykloje kasdien atlaikomos pamaldos.

Tos stovyklos pergyvenimais Kolupaila dalijosi su Kvikliu jau minėtajame rugsėjo 23-čios laiške: "Mėginau daryti intervenciją Mūsų Vyčio reikalu: kalbėjau ASS sueigoje, klausiau diskusijų Tarybos posėdyje, nors ten nesikišau, nebūdamas narys. Privačiai šnekėjau su V. Čepu, gavau palankų įspūdį. Kiti pasirodė piktesni. (...) Kviečia į vestuves R. Viskanta. Jis man padarė labai pozityvų įspūdį; buvo nuvežęs mane į stovyklą ir atgal". Dar prieš tą stovyklą Kolupaila buvo rašęs Dirmantui ir Gimbutui, kad dėl reikalo vykti skautų stovyklon jis negalėsiąs dalyvauti inžinierių suvažiavime Filadelfijoje rugsėjo pradžioje.

Paskutinį kartą prof. Kolupaila pastovyklavo VII-je ASS "Smiltainės" stovykloje 1957.VII.4 prie Mičigano ežero, netoli Buffalo. Ten jis kalbėjo klausimu "Ką rasime Lietuvoje?".

Kolupaila visada rūpinosi, kad studentai skautai nenukryptų nuo skautų ideologijos ir moralės principų ir neįsi-

veltų į politinių grupių intrigas. Politiniai ginčai išeivijos visuomenėje jam atrodė esanti emigracinė liga, ir tuo klausimu jis nevengdavo pasisakyti ir parašyti. Pavyzdžiui, savo laiške Kvikliui 1955.I.4 Kolupaila rašė: "Ar skaitėt P. Andriušio aprašymą, kaip Australijos vytiečiai šventė korporacijos sukaktuves: su špagomis ir ... alučiu! Ten ne tik saulė, bet ir galvos sukasi į priešingą pusę?". Abiems abstinentams skautininkams toksai prasilenkimas su blaiviomis Vyčio korporacijos tradicijomis buvo vertas pasipiktinimo. Kituose tos žiemos laiškuose profesorius rūpinosi, pastebėjęs kai kurių vytiečių susidėjimą su, jo manymu, partinės politikos įtaigojama kita jaunimo organizacija. Tuo reikalu Kolupaila rašė ir kitiems savo bičiuliams skautininkams ir korporantams, kad jie liktų ištikimi savajai skautų korporacijai.

Iš pagrindų būdamas akcijos žmogus, o ne mąstytojas ideologas, Kolupaila nepretendavo būti skautų vadu ir savo rašiniuose skautų spaudai dažniausiai apsiribodavo temomis iš Lietuvos hidrografijos. Bet susirinkimuose ir stovyklose jis kalbėdavo visuomeniniais klausimais, nevengdamas iškelti ideologinius principus. Kartą parašė jis straipsnį bendrinei spaudai apie skautiškąjį auklėjimą, "Kodėl palaikytini skautai?" (Drg. 1957.IV.13). Tame straipsnyje Kolupaila rašė: "Skautų organizacijos tikslas buvo suartinti miestų jaunimą su gamta, skatinti sumanumą ir pasitikėjimą, lavinti valią, ugdyti gerus papročius, kilnumą, pagalbą artimui, tarnybą savo kraštui, pagarbą religijai, aukštą moralę. (...) Dabartinis mūsų jaunimas yra daugiau miestiškas. Jam dar labiau tinka Baden Powelio idėjos. Čia skautizmas dar svarbesnis, nes jis atlieka be galo svarbią lietuvybės palaikymo pareigą".

Kitas Akademinio Skautų sąjūdžio veiklos baras, kur Kolupaila daug prisidėjo savo darbu ir savo vardu, yra Vydūno Jaunimo fondas, iki 1970 metų vadintas Dr. Vydūno vardo Šalpos fondu. 1952 metų balandžio mėnesį ASS valdyba priėmė fondo įstatus ir birželio 4 d. sudarė pirmąją valdybą. Valdytoju (vėliau vadino pirmininku) pakvietė prof. Kolupai-

lą, nariais Vyt. Mikalavičių-Mikūną, A. Kalvaitytę, O. Ščiukaitę ir L. Maskaliūną. Iš tada dar Detmolde, Vokietijoje, tebegyvenusio ASS garbės nario dr. Vydūno buvo gautas raštiškas sutikimas pavadinti "mokslus einantiems skautams ir skautėms pašalpai teikti" fondas jo vardu. Per pirmuosius trejus metus fondas suteikė pakankamai pinigų sušelpti 10 asmenų 2360 doleriais. Po to fondas išaugo keleriopai, ir paskolos bei pašalpos buvo duodamos ne tik ASS studentams, bet ir kitiems. Didžiumą to fondo lėšų sudarė pajamos, gautos iš kasmet spausdintų kalėdinių atvirukų. Fondo valdybos sudėtis po truputį kito. 1954 metais ją sudarė, be pirm. Kolupailos, dar dr. J. Aglinskienė, A. Lesevičiūtė, R. Chainauskas ir dr. K. Kasperavičius. Tik po devynerių metų prof. Kolupaila pasitraukė iš Vydūno fondo pirmininko pareigų, 1961 m. gruodžio mėnesį perdavęs jas dr. Stasiui Budriui su nauja valdyba.

Be šios talkos Kolupaila nemažai rašė ir skautų spaudai. ASS žurnalui Mūsų Vytis, kurį tuo laiku redagavo filist. B. Kviklys, Kolupaila davė 6 straipsnius 1950-1956 m. ir vieną 1963 m. redaktoriui inž. Vyt. Germanui. Straipsnių temos surašytos bibliografijoje. Be to, Kolupaila parašė dvi kelių dešimčių puslapių studijas apie Lietuvos ežerus, upes ir klimatą skautų kalendoriams "Tauta budi", išleistiems Toronte 1953 ir 1954 metais. Juos redagavo skautininkai J. Gaižutis, V. Skrinskas ir Br. Stundžia. Kaip matyti iš laiškų, prof. Kolupaila rašė tuos straipsnius labai atsidėjęs, ypatingą dėmesį skirdamas, jo manymu, teisingai Lietuvos vandenų toponimikai, dėl kurios jis ne visada sutikdavo su kalbininkais. 1952 m. spalio 12 d. Kolupaila rašė Kvikliui: "Dabar visą laisvesnį laiką skiriu skautų kalendoriui, kuriam S. Kairys užsakė straipsnį apie Lietuvos ežerus ir upes". Lygiai po metų jis vėl rašė: "Visas atostogas paskyriau L. Enciklopedijai, įlindau į "skolas", kurių nepajėgiu tęsėti. Laimė dar, kad šį semestrą atsitiktinai turiu mažiau valandų universitete. Dabar turiu rašyti apie Lietuvos ežerus skautų kalendoriui... 30 puslapių!" Sekančią savaitę vėl: "Gavau kvietimą daly-

vauti metinėje korporacijos šventėje, bet, deja, atvykti negaliu: skautiškas darbas (kalendoriui straipsnis apie Lietuvos ežerus) išsemia visą mano energiją ir atima laiką" (iš laiškų Kvikliui 1953 m. spalio 9 ir 14 d.).

1952 metų pabaigoje prof. Kolupaila paruošė tekstą ir iliustracijas ASS išleistajai, Br. Kviklio redaguotai, jau minėtajai Schroeterio 1553 metų poemai apie Nemuną ir pasirūpino, kad ji būtų išsiuntinėta 50-čiai Amerikos ir užsienių bibliotekoms. Po to Kolupaila talkininkavo Br. Kviklio paruoštajai jubiliejinei "Akademinės skautijos" knygai, išleisti Čikagoje 1954 metais. Siųsdamas savo rašinį ir iliustracijas, Kolupaila pridėjo savo čekį, iš anksto užsimokėdamas už knygą, kurios dalį pats parašė. Žinantiems profesoriaus pareigingumą, tatai nenuostabu, nes jis panašiai elgėsi ir siųsdamas savo straipsnius Mūsų Vyčiui kartu su prenumerata.

Kad ir artimai susirišęs su savąja studentų skautų korporacija, prof. Kolupaila nevengė padėti savo patyrimu ar autoritetu kitoms lietuvių studentų ir filisterių organizacijoms, kai buvo kviečiamas. Lietuvių Studentų sąjungos JAV-se antrojo visuotinio suvažiavimo proga buvo sukviestas organizacijų ir visuomenės atstovų pasitarimas studentų šalpos klausimu. Posėdis įvyko Čikagoje, Lietuvių Auditorijoje 1952 m. rugpiūčio 24 dieną. Pirmininkavo prof. Kolupaila, sekretoriavo V. Mikalavičius — abu jau su atitinkamu patyrimu, neseniai sudarę Vydūno šalpos fondo valdybą. Kaip iš pranešimo 1952.X.2 Drauge matyti, to posėdžio dalyviai sutiko, kad diferecijuotas studentų šelpimas gali būti naudingas, tačiau nepakankamas. Rezoliucijoje nutarta išplėsti šalpą, įtraukiant daugiau organizacijų. Minėtajame pasitarime dalyvavo 15-kos draugijų atstovai, jų tarpe Akad. Skautų sąjūdžio, Ateitininkų šalpos fondo, Lietuvių Tautinių Korporacijų sambūrio, Šviesos sambūrio žmonės.

Po metų vėl matome Kolupailą Lietuvių Studentų sąjungos suvažiavime Čikagoje 1953.VIII.23, kur jis skaito paskaitą suvažiavimo baigiamajame akte. Jis kalbėjo apie lietuvių

studentijos Amerikoje ir Lietuvoje gyvenimo skirtumus. 1956.V.23 Kolupaila rinko parašus Notre Dame universitete lietuvių jaunimo peticijai. Jis palaikė ryšius ir su studentų technikų korporacijomis, kurių garbės narys buvo Lietuvoje ir emigracijoje. Jis dalyvavo Plieno vyrijos 15-kos metų iškilmėse Čikagoje 1956.III.10 ir 1963.III.2 metinėje šventėje. Tuo laiku Plieno vadovybę sudarė inžinieriai Juozas Augustinavičius ir Algirdas Didžiulis. 1959.III.15 Kolupaila skaitė apie Nemuno hidroelektrinę ateitininkų Grandies korporacijos susirinkime Čikagoje, o rudenį priėmė Grandies ekskursiją savo namuose ir aprodė N. D. universitetą. Korporacijai vadovavo inžinieriai Pilypas Narutis ir A. Sabaliauskas. Prof. Kolupaila dar kelis kartus lankėsi su savo paskaitomis tų dviejų korporacijų susirinkimuose.

Prof. Kolupailos aktyvūs ir nuoširdūs ryšiai su mūsų akademiniu jaunimu buvo apvainikuoti jau aprašytuoju iškilmingu aktu Čikagoje 1963 metais, praėjus jo 70 metų amžiaus sukakčiai. Profesorius paskelbė Drauge savo padėką rengėjams ir svečiams, suminėdamas apie 50 pavardžių: "Jų tarpe mudu su žmona pamatėm daug bičiulių iš mūsų ilgo gyvenimo etapų, iš Maskvos, Dotnuvos, Kauno, A. Fredos, Kempteno stovyklos ir Amerikos. (...) Ypatingai vertinu atvykimą seno kolegos, netekusio regėjimo, prof. A. Rukuižos su žmona".

Amerikoje gyvendamas, St. Kolupaila visą dešimtį buvo perrenkamas Pasaulio Lietuvių Inžinierių sąjungos (PLIAS) centro valdybos vicepirmininku, dažnai lankydavosi Čikagos ir kitų skyrių susirinkimuose ar pobūviuose, kartais su savo paskaitomis. Išaugus Amerikos Lietuvių Inžinierių ir Architektų sąjungos (ALIAS) veiklai, PLIAS reikšmė pasidarė daugiau simbolinė nei praktiška, ir jos valdyba turėjo apsiriboti savo posėdžiais ir korespondencija su skyriais už JAV ribų. Nuo Kolupailos atvykimo Amerikon praėjo vieneri metai, kol buvo suorganizuota ALIAS pirmajame suvažiavime New Yorke 1951.III.24-25 d., kur prof. Kolupaila buvo išrinktas į garbės teismą. Prieš tai, 1950.V.21-22 d. įvyko IV-sis

Pasaulio Lietuvių Inžinierių ir Architektų sąjungos centro valdyba 1954 m. balandžio 10 d. So. Bend., Ind. Iš kairės: S. Dirmantas, J. Jurkūnas, A. Didžiulis, S. Kolupaila, J. Šimoliūnas (pirmininkas), K. Bertulis ir G. J. Lazauskas.

ir paskutinis Lietuvių Inžinierių Sąjungos Užsienyje suvažiavimas Kemptene, kurį profesorius sveikino raštu iš South Bendo: "Karštai sveikinu Jus, mano Bičiuliai ir Komiltonai. (...) Rojaus čia mes nesitikėjom, bet čia nepalyginamai geriau, negu Vokietijos stovyklose. Linkiu tad Jums visiems keltis pas mus ir nenusigąsti būsimų sunkumų, linkiu išlaikyti gerą lietuvio inžinieriaus vardą ir nenutraukti ryšių su mūsų organizacija, kur mus likimas benustumtų. Ligi pasimatymo Amerikoje! Jus didžiai gerbiąs S. Kolupaila".

II-me ALIAS suvažiavime Čikagoje 1952.VIII.30-31 d. Kolupaila buvo pakviestas į garbės prezidiumą, kaip Lietuvių Profesorių draugijos atstovas. Tame suvažiavime buvo išrinkta pirmoji — laikinoji PLIAS centro valdyba, pirmininku prof. Jonas Šimoliūnas, vicepirmininkais profesoriai St. Dirmantas ir St. Kolupaila, sekretorium Gr. J. Lazauskas,

iždininku K. Bertulis. Baigiamajame posėdyje sugiedota 60-tuosius metus bebaigiančiam prof. Kolupailai "ilgiausių metų". 1953 metais buvo atlikti korespondenciniai rinkimai PLIAS centro valdybą. Balsavo 197 asmenys (46 proc. iš 429 registruotų narių). Daugiausia balsų (152) gavo prof. Šimoliūnas — pirmininkas. Valdybon išrinkti: Dirmantas I-ju vicepirm., Kolupaila II-ju vicepirmininku (143 balsais), Alg. Didžiulis sekretorium ir Jonas Jurkūnas iždininku (jis tuo laiku buvo ir ALIAS centro valdybos pirmininku). Pirmasis tos PLIAS valdybos posėdis įvyko Čikagoje 1954 metų kovo 7 dieną, po to South Bende balandžio 10 d. ir kasmet Čikagoje, kartą ir Toronte 1957 metais. 1959 metais vėl korespondenciniu būdu rinkta PLIAS centro valdyba. Rinkimų komisija Clevelande paskelbė rezultatus spalio 31 dieną: daugiausia balsų gavo S. Kolupaila (146), bet jis nesutiko prisiimti pirmininko pareigų. 1960 metų sausio 6 dienos posėdyje prof. J. Šimoliūno 7 metus vadovautoji valdyba perdavė savo pareigas naujajai: pirm. St. Dirmantas, vicepirmininkai S. Kolupaila ir Pijus Žiūrys, sekret. Algirdas Nasvytis, iždininkas J. Augustinavičius. P. Žiūriui mirus 1962 metais, antruoju vicepirmininku įėjo valdybos kandidatas J. Gimbutas iš Bostono.

Čikagoje pradėjus leisti Technikos Žodį 1951 metais, prof. Kolupaila tuoj pat ėmė rašyti tam žurnalui ir nuo trečiojo numerio buvo pakviestas redakcinės kolegijos nariu — rėmėju. Pirmaisiais metais jis davė T. Ž-džiui 4 rašinius. Kitais darbais perkrautas, jis laikinai pasitraukė iš redakcinės kolegijos: "Jūs, jaunieji, puikiai mokat veikti... (TŽ, 1951 m., Nr. 9). Iki 1962 metų pabaigos Technikos Žodyje buvo atspausdinti 35 Kolupailos straipsniai, recenzijos ar korespondencijos. 1956 metų pirmajame TŽ numeryje buvo atžymėta Kolupailos 40 metų mokslinio darbo sukaktis prof. J. Šimoliūno ir redaktoriaus Gr. Lazausko straipsniais. Prof. Kolupaila patsai suredagavo TŽ 1957 metų Nr. 4 ir 5, 1958 metų Nr. 5 ir 6. Jam talkininkavo K. Paukštys, G. J. Lazauskas ir J. Slabokas. Pagrindiniai Kolupailos redaguotųjų numerių bendradarbiai

buvo: E. Arbas, L. Dargis, A. Didžiulis, S. Dirmantas, J. Gimbutas, K. Krulikas, Vc. Prūsas, Z. V. Rekašius, J. Rūgis, V. Vintartas, V. Žemkalnis. Trijų numerių viršeliuose atspausdintos S. Kolupailos nuotraukos iš Lietuvos.

S. Kolupailai patiko didelio užmojo rekordinės statybos. Jis ne kartą rašė Technikos Žodžiui tos rūšies korespondencijas. Lietuvių Enciklopedijai jis pats nubraižė aukščiausių pasaulio pastatų diagramą dangoraižių straipsniui. Jis rūpinosi ir lietuviška technikos terminologija. PLIAS Clevelando skyriaus terminologijos komisijai 1956 metais Kolupaila įteikė 329 hidrologijos ir panašių techniškų terminų sąrašą. Komisijos darbą koordinavo J. Puškorius, talkininkavo P. Drąsutis, A. Damušis ir kiti. Tolimesnį terminologijos rinkimą perėmė Technikos Žodžio Techninių Terminų Žodyno organizacinė komisija, vadovaujama inž. Vyt. Vintarto.

Iš kitų reikšmingesnių Kolupailos kontaktų su ALIAS buvo 1953.V.24 specialus susirinkimas Čikagoje garbės nariui prof. dr. Jonui Šimoliūnui pagerbti jo 75 metų sukaktyje. 1954 ir 1957 metais, lankydamasis Bostone kitais reikalais, Kolupaila dalyvavo vietinio skyriaus susirinkimuose su savo aktualiais pranešimais. 1954 metais jis dar lankėsi Clevelando ir Montrealio skyriuose. 1956.I.15 jis buvo išrinktas Čikagos skyriaus garbės nariu, drauge su penkiais kitais nusipelniusiais inžinieriais. Inž. Myk. Ivanausko pakviestas, prof. Kolupaila talkininkavo savo nuotraukomis 1957 m. Sao Paulo (Brazilijoje) įvykusioje lietuvių architektūros apžvalginėje parodoje ir buvo įrašytas parodos 17-kos asmenų garbės komitetan. 1958-1963 metuose Kolupaila dalyvavo bent trijose Čikagos skyriaus išvykose į Linkų vasarvietę, Christiana Lodge, Mich., ir kelis kartus priėmė lietuvių inžinierių ekskursijas N. D. universiteto hidraulinėje laboratorijoje.

Į žmones išeinančiam profesoriui reikėjo kuo plačiausio visuomeninio spektro. Per skautus — į jaunimą, per inžinierius — į vidurinio amžiaus vyrus, o vyriausiuosius, maždaug savo amžiaus lietuvius jis rasdavo profesorių draugijoje. Tos

tada dar nesenų, ką tik imigravusių Lietuvos profesorių draugijos organizacinė komisija buvo sudaryta Čikagoje 1949 m. vasario mėnesį prof. inž. Jurgio Čiurlio iniciatyva iš 12-kos asmenų, kartu su S. Kolupaila. Ryšininku buvo išrinktas prof. Vyt. Manelis. Prof. Čiurlys dėstė tuo laiku Fort Wayne, Ind., technikos mokykloje, o dr. Manelis dirbo Čikagos univ. tyrimų institute. Formalus steigiamasis draugijos susirinkimas įvyko Cicere, 1502 South 49 Court namuose, 1950 vasario 18 dieną, susietas su Vasario 16-tosios minėjimu. Pirmosios valdybos pirmininku buvo išrinktas prof. dr. Antanas Gylys, tada laikinai dirbęs Loyolos medicinos mokykloje. Kolupaila, kartu su M. Biržiška ir K. Žalkausku buvo išrinkti garbės teisman. Tame susirinkime Kolupaila skaitė apie JAV universitetų organizaciją. Pilnas draugijos vardas yra Lietuvių Profesorių Draugija Amerikoje (LPDA). Jos tikslas: jungti bendram darbui profesiniais ir tautiniais reikalais aukštųjų mokyklų akademinio personalo narius lietuvius (daugiau žr. LE, XXIV t., p. 81). Vėliau prof. Kolupaila dalyvavo draugijos susirinkimuose Čikagoje bent 7 kartus 1951-1961 metų tarpe. Valdybai keičiantis, Kolupaila kitokių pareigų joje neprisiėmė, tik patalkininkaudavo ar su paskaita, ar atstovaudamas tai draugijai kitur.

Paskutinis prof. Kolupailos oficialus ryšys su senaisiais kolegomis profesoriais iš Lietuvos buvo Čikagoje penkių organizacijų suruoštose profesorių St. Dirmanto ir Ant. Rukuižos 75 metų pagerbtuvėse 1963.I.19.

Pirmajame metiniame LPDA suvažiavime Čikagoje 1951 m. vasario 17 dieną buvo nutarta įsteigti mokslinę draugiją Lituanistikos Instituto vardu, kurio tikslas būtų tirti būdingąją lietuvių kultūrą. Sudaryta organizacinė komisija statutui paruošti, laikinajai valdybai sudaryti ir narių branduoliui sukviesti. Prof. Kolupaila entuziastingai pritarė tam sumanymui ir nutarimui, parašydamas straipsnį "Lituanistikos instituto reikalu" (Tėviškės Žiburiai, 1951.VI.21). Jam atrodė, kad Lit. institute turėtų būti ir technikos bei pramonės moks-

Profesoriai Mykolas Biržiška ir Steponas Kolupaila Los Angeles, Kalifornija, 1955 m. rugpiūčio 28 d. (L. Briedžio nuotr.)

lų skyrius, bet tų metų pabaigoje priimtasis statutas tokio skyriaus nepaminėjo ir jis nebuvo suorganizuotas. Savo straipsnyje Kolupaila spėjo, kad sovietinėje Lietuvoje mokslininkai "mielai atiduotų aukštus titulus ir algas, kad tik neturėtų meluoti, eiti prieš savo tautą ir garbinti visų nekenčiamo "vienintelio, nepakartosimo mokslo genijaus". Džiaugėsi, kad ir materialistinėje Amerikoje turime mokslo žmonių, kurie randa atliekamo nuo poilsio laiko lietuviškam darbui, kaip dr. J. Balys tautosakai. Kolupaila ragino skaitytojus: "Nelaukime, kad naujasis institutas nuverstų kalnus, neturėdamas užtikrintų lėšų. tačiau šį tą svarbaus galima realizuoti esamomis sąlygomis". Jo nuomone, vienas iš pirmųjų Lituanistikos Instituto darbų turėtų būti suglaustos, gal tik vieno tomo, lietuviškos enciklopedijos paruošimas ir išleidimas, — panašiai, kaip dr. Jonas Grinius siūlė Aiduose praėjusį rudenį (1950).

1954 metų pavasarį 28-ių narių branduoliui išsirinkus pirmąją Lituanistikos Instituto valdybą su pirmininku dr. Petru Joniku, tų pačių metų pabaigoje buvo priimti dar trys tikrieji nariai: S. Kolupaila į geografijos skyrių ir du kiti į Tautotyros skyrių. Ilgai nelaukęs, Kolupaila rado progą konkrečiai pasidarbuoti Lit. Institutui: 1955-56 mokslo metais Čikagos lietuvių T. Jėzuitų patalpose vyko Lit. Instituto suorganizuoti aukštieji lituanistikos kursai, vadovaujami Ben. Babrausko, su 75 paskaitomis. Čia prof. Kolupaila skaitė Lietuvos kraštotyros paskaitų ciklą, aišku, be jokio atlyginimo. Su lituanistika yra susijęs Kolupailos pakvietimas būti Baltų Instituto nariu korespondentu nuo 1955.II.10 (Baltisches Forschungsinstitut, Bonn, Vokietija).

1961.IX.1-3 d. prof. Kolupaila dalyvavo Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos suvažiavime Čikagoje. Būdamas tiksliųjų bei gamtos mokslų sekcijos pirmininku, jis vadovavo tos sekcijos posėdžiams rugsėjo 2 dieną Congress-Pick viešbutyje. Sekcijoje buvo penkios mokslinės paskaitos. Vakare Kolupaila atsilankė į vyskupo V. Brizgio sukviestą vakarienę, o sekančią dieną išklausė iš Romos atvykusio dr. Z. Ivinskio ir iš Šveicarijos dr. J. Ereto paskaitų.

Prof. Kolupailos pažiūra į lietuvių emigracinę visuomenę buvo idealistiškai pragmatinė: jis skelbė ir vykdė konkrečius darbus kultūrinėje srityje ir smerkė partines varžybas. 1953 metais pasirodė jo straipsnis "Harmonija ir jos ardytojai", kuriame lietuvių visuomenė buvo alegoriškai palyginta su simfoniniu orkestru, o spauda su to orkestro dirigentu. Spauda reiškianti visuomenės nuomones ir reguliuojanti jos nuotaikas.

> "Pripažinkime, kad mūsų orkestras neblogai atlieka savo programą. Po visų smūgių ir nelaimių esame sveiki, fiziškai nei dvasiškai nepalūžę, darbštūs ir sąžiningi, gražiai atliekame savo istorinę misiją ir stengiamės atstovauti nukryžiuotajai tautai. Esame vieningesni ir demokratiškesni, negu buvome anksčiau, laisvoje tėvynėje. Ir mūsų spauda stengiasi laikytis atitinkamoje aukštumoje. Ne be to, kad mūsų tarpe pasitaiko kai kurių nesutarimų, lyg disonansų

visuomeninio gyvenimo simfonijoje. (...) Ką padarysi, sakoma, kad be tų smulkių intrigų neįmanomas rimtesnis darbas. O pavydas — mūsų tautinė liga. Deja, kartais pasitaiko mūsų orkestre ir tokių svečių, kurie harmoniją paverčia kakofonija. Kiekvienoje visuomenėje gali pasitaikyti ligūstai nervingų, dvasinės pusiausvyros netekusių asmenų. (...) Visai prasta, kai orkestrui ima diriguoti maskuotas kenkėjas, kurio net muzikantai nepažįsta. Kartais matome spaudoje šmeižtus, pasirašytus slapyvardžiaie ar suklastotais inicialais. Slapukas spaudoje lygus ginkluotam banditui su kauke... Spauda yra viešoji tribūna: garbingas asmuo privalo turėti drąsos viešai pasirodyti, o nesislapstyti po redaktoriaus suolu. Šventos pareigos tautai ir tėvynei neleidžia mums pasitraukti iš nepatinkamo orkestro. Turime pasilikti ir atidžiai žiūrėti savo partitūros". (Cituota iš S. Kolupailos str. Lietuvių Dienose, 1953 m., Nr. 3).

Šitaip nusiteikęs, Kolupaila pritarė organizuojamajai nepartinei Lietuvių Bendruomenei ir pakviestas sutiko kandidatuoti į pirmąją L.B. tarybą. Rinkimai buvo įvykdyti 1955 m. gegužės 1 d. slaptu balsavimu, dalyvaujant 6916 balsuotojams. Iš 27-nių išrinktųjų tarybos narių Kolupaila pagal gautų balsų skaičių buvo išrinktas aštuntuoju. Tarybon išrinktas, prof. Kolupaila uoliai važinėjo į jos posėdžius 1955.VII.2-3 New Yorke, kur tarybos pirmininku buvo išrinktas pulk. Jonas Šlepetys; 1956.IV.21-22 Clevelande ir 1957.VIII.31-IX.2 Čikagoje. Jis apgailestavo, kad Clevelando sesijoje dalyvavo tik 17 tarybos narių. Tarp minėtųjų sesijų Kolupaila lankėsi L.B. apygardų susirinkimuose Čikagoje ir Bostone ir dar Kultūros tarybos posėdyje 1956 metais. Kolupaila džiaugėsi pradžioje darniu L.B-nės darbu ir kalbėjo apie tai Lietuvių Dienų korespondentui, atsilankęs Los Angeles 1955 metų rudenį. Jo nuomone, neseniai praėję tarybos rinkimai parodę, kad visuomenė pasitikinti partiškai neužsiangažavusiais veikėjais, ir dėl to pirmoji tarybos sesija New Yorke praėjusi darniai ir darbingai.

Į visuomenės priekį išėjusioms asmenybėms, nesivaržančioms pasakyti savo kritišką nuomonę, tenka pakęsti priešingas nuomones arba patirti slapukiškų užsipuolimų spaudoje. Neišvengė to ir taikusis Kolupaila. Lietuvių Bendruomenei

kartais priešiškame Naujienų dienraštyje 1958 metų pradžioje jis pats buvo užsipultas. Profesorius nebuvo nusiteikęs viešai atsakinėti į priekabes ir kelti ginčus, bet iš jo privačių laiškų matyti jo pasipiktinimas. Jis nebesutiko kandidatuoti į antrąją L.B. tarybą 1958 metais. Pagerbdami profesoriaus nusistatymą nesileisti į polemiką, liečiančią jo asmenį, ir čia smulkiau nenagrinėjame, kas ir dėl ko jį buvo užsipuolę spaudoje. Savo kartėlį Kolupaila paliko, 1957 m. užrašęs niekur nespausdintame lapelyje, kurį čia duodame ištisai:

> "Adomą Mickevičių, patekusį į Paryžių, apspito tautiečiai emigrantai, susiskaldę į partijas ir grupeles, kovojančias viena su kita ir skleidžiančias įtarinėjimus ir šmeižtus. Viename laiške jis prilygina emigraciją prie pragaro šimtaliežuvės gyvatės, supiaustytos į žiedus ir nuodijančios viską aplinkui...
>
> Suprantama, Mickevičius taip rašė apie lenkus!
>
> Vienas lenkų gydytojas, W. Matlakowski, aplankė Paryžių 1876 m. ir išskyrė lenkus emigrantus ir lietuvius emigrantus, negailėdamas juodų dažų savo tautiečiams, virš kurių jis visur iškelia lietuvius.
>
> Ar neatrodo mums dabar, kad pasivijom lenkus, kad Mickevičiaus nuomonė apie emigraciją pradeda tikti mums, kad Matlakowskio nuomonė buvo šališka?
>
> Iš Mickevičiaus laiško nematyti, kas buvo tą emigracijos gyvatę supiaustęs į gabalus. Kas skaldo ir siundo mūsų emigraciją? Ar vien samdyti priešų agentai?
>
> Velniams, kurie mus piudo, nepatinka nepartinė Bendruomenė: tik baloje velniai veisiasi..."

Likusius savo gyvenimo šešerius metus Kolupaila buvo aktyvus lietuvių visuomenėje, kaip ir anksčiau. Patirtieji nemalonumai nenustelbė jo veržlumo. Jo autoritetas lietuviškose organizacijose kasmet kilo, kaip jau matėme iš anksčiau duotųjų apžvalgų. Tų pačių 1958 metų vasarą Kolupaila buvo pakviestas pirmininkauti Pasaulio Lietuvių Kongreso įsteigtajai kultūros premijos jury komisijai. Tūkstanties dolerių premijos mecenatas buvo Ohio Lietuvių Gydytojų draugija. Komisiją, be jos pirmininko, sudarė dar 8 asmenys su sekretorium inž. G. J. Lazausku. Pirmasis jury komisijos posėdis įvyko Čikagoje liepos 5 dieną. Iš premijai skirti 18-kos pa-

siūlymų, po penkių balsavimų, rugpiūčio mėn. 10 dienos posėdyje premija buvo nubalsuota septyniais balsais, dviem susilaikius, Lietuvių Enciklopedijos redakciniam kolektyvui. Komisijos sprendimo motyvus S. Kolupaila surašė savo straipsnyje "Premijuotoji enciklopedija".[177]

Šalia gausybės Kolupailos veiklos organizacijose, dar verti paminėjimo keli jo vieši pasirodymai platesnėje visuomenėje. 1952 metų vasario 17 dieną jis kalbėjo Indiana Harbor miesto (rytinėje Čikagos dalyje) Amerikos Lietuvių Tarybos skyriaus suruoštame Vasario 16-tosios minėjime. Savo kalboje profesorius priminė Lietuvos universiteto įkūrimą, jo reikšmę ir dr. Jono Basanavičiaus 25 metų mirties sukaktį. Tasai Lietuvos nepriklausomybės minėjimas buvo tuo ypatingas, kad jame kalbėjo kongresmanas Ray J. Madden (D., Ind.). Jis panagrinėjo tautų genocidą ir ilgiau sustojo ties bolševikų įvykdytomis žudynėmis Katyne. Susipažinęs su Maddenu, Kolupaila rūpinosi suteikti jam daugiau informacijų. Tuo reikalu yra reikšmingas Kolupailos laiškas Kvikliui 1952.II.22: "Sekmadienį dalyvavau vasario 16-tos minėjime Indiana Harbore, kur buvo taip pat Kongreso narys Madden, Katyno žudynėms tirti komisijos pirmininkas. Jis yra svarbus žmogus ir pasirodė palankus lietuviams. Tik jis nieko nežino apie mūsų "Katynus" apie Červenę, Rainius ir Pravieniškes. Nurodžiau jam K. Pelėkio "Genocide"; užsirašė ir žadėjo pasiklausti Kongreso bibliotekoje. (...) Būtų labai gera, jei galėtumėt pasiųsti p. Maddenui "Genocide" knygą ir savo laišką, pabrėždami, kad visi faktai yra autentiški, ir kad mūsų tarpe yra žmonių, kurie su priesaika tą patvirtins".

1953.VIII.1 Čikagos "Šv. Kazimiero seserų vienuolyno auditorijoje dr. Steponas Kolupaila skaitė iliustruotą paskaitą: Lietuva, gintaro ir kryžiaus šalis. Daugiau kaip 200 seselių klausėsi žymaus prelegento, kurio simpatinga dvasia ir temos akademinis išdėstymas, paįvairintas spalvotais Lietuvos vaizdais, supažindino klausytojus su krašto kultūra, suartino su savitu tautos charakteriu ir stebuklingu Lietuvos grožiu",

— taip rašė Draugo kronikos korespondentas rugpiūčio 8-tos dienos laidoje. Kolupaila kalbėjo ir per Voice of America radiją Lietuvos visuomenei: 1954 m. South Bende atsilankius P. Labanauskui, 1959 m. po priėmimo Lietuvos pasiuntinybėje Vašingtone, ir 1961 m. vėl Vašingtone. Iš gautųjų laiškų Kolupaila žinojo, kad jo įkalbėjimų Amerikos Balsui klausėsi jo pažįstamieji Lietuvoje ir Lenkijoje. Pirmajame Lietuvių Kultūros kongrese 1956.VI.30 Čikagoje prof. Kolupaila skaitė apie aukštojo mokslo raidą nepriklausomojoje Lietuvoje.[178] Kolupaila dalyvavo ir II-me Lietuvių Kultūros kongrese Čikagoje 1962.XI.22, kur susitiko su seniai nematytu dr. Jonu Griniumi, atsilankiusiu iš Vokietijos.

Kad ir prigludęs prie savo kabineto rašomojo stalo, ir nuolatos užimtas posėdžiuose bei suvažiavimuose, prof. Kolupaila ir vyresniame amžiuje neprarado savo iš jaunystės išugdytos meilės muzikai. Tą savo pomėgį jis iš dalies patenkino, dažnai lankydamas lietuvių koncertus Čikagoje. Jo dienoraštyje atžymėta: 1951 m. P. Stoškutė, S. Baranauskas ir "Dainava"; 1954 m. "Margučio" koncertas — Kuprevičiūtė, Marijošius, Stoškutė; Michigan City Dainavos pastatytoji "Šienapiūtė"; 1959 m. P. Bičkienė ir S. Baranauskas-Baras, taip pat V. Ignatavičiaus-Igno paveikslų paroda. Čikagos lietuvių operoje jis gėrėjosi Faustu 1958 m., Carmen 1959 m., Aida 1962 m. Cav. Rusticana ir Pajacais 1963 m. Patiko profesoriui ir masinės lietuviškų šokių arba dainų šventės 1956, 1957 ir 1963 metais ("lietuvių kultūros triumfas"). Daug malonumo suteikdavo Kolupailai Čiurlionio ansamblio koncertai, pradedant 1950 metais Čikagoje ir Detroite, baigiant 1963 m. balandžio mėn. 27 d. Clevelande. Pastarojo koncerto pabaigoje naujosios parapijos salės scenoje ansamblio vadovas Alf. Mikulskis įteikė valdybos pasirašytus atžymėjimo raštus Čiurlionio ansamblio garbės nariams: 80 metų sulaukusiam Steponui Nasvyčiui ir 70 metų atšventusiam prof. Kolupailai.

70

DIDŽIAI GERBIAMAM

M.K. ČIURLIONIO L.T.M. ANSAMBLIO GARBĖS NARIUI

PROF. STEPONUI KOLUPAILAI.

ŠVENČIANT TAMSTOS 70 METŲ AMŽIAUS SUKAKTĮ M.K. ČIURLIONIO L.T.M. ANSAMBLIS ŠIRDINGAI SVEIKINA IR DRAUGE SU VISA LIETUVIŲ TAUTA DŽIAUGIASI BEI DIDŽIUOJASI TAMSTOS DIDŽIAIS MOKSLINIAIS LAIMĖJIMAIS BEI VISUOMENINIAIS DARBAIS.

KUOGERIAUSIOJE SVEIKATOJE IR NUOTAIKOJE KURKITE IR GYVUOKITE DAR ILGIAUSIUS METUS.

L.T.M. ČIURLIONIO ANSAMBLIS.

1963. IV. 27.
CLEVELANDAS, U.S.A.

Čiurlionio ansamblio adresas St. Kolupailai, įteiktas Clevelande, koncerto scenoje. Adresą pasirašė: A. Mikulskis, V. Penkaitis, O. Mikulskienė, A. Gelažytė, R. Babickas, H. Johansonas, A. Penkauskas, N. Maželienė.

D. SPAUDOJE IR ENCIKLOPEDIJOJE

Steponas Kolupaila buvo spaudos žmogus visa širdimi. Nauja mintis ar šiaip jau naujiena įgaudavo jam įkūnytą prasmę tik atspausdinta žurnale ar laikraštyje. Savo straipsnio atspausdinimas būdavo įvykis Kolupailos gyvenime, kurį jis minėdavo ne tik savo pasikalbėjimuose bei laiškuose draugams, bet ir laiškuose toliau gyvenantiems šeimos nariams. Iš to galima atsekti jo, kaip autoriaus, rūpestingumą, kad korektūros būtų gerai atliktos, kad spausdinimas nenusidelstų. Kaip anksčiau Lietuvoje, taip ir emigracijoje, profesorius gana dažnai rašė publicistinius straipsnius, bet ne politinius, o visuomeniškai idealistinius arba informacinius. Kaip pridedamoji statistinė santrauka rodo, Kolupaila rašė devyniems lietuvių išeivių žurnalams ir laikraščiams daugiau kaip po vieną kartą. Daugiausia jo straipsnių teko Draugo dienraščiui, vidutiniškai po dešimtį kasmet 1949-1963 metų tarpe. Šalia mokslinių raštų, kurie suregistruoti J. Danio sudarytojoje bibliografijoje, ir Lietuvių Enciklopedijos tiksliai nebesuskaičiuojamų ilgesnių ir trumpesnių straipsnių, Kolupaila atspausdino daugiau kaip 200 publicistinių ir mokslo populiarizacijos rašinių per 15 metų Amerikoje. Dešimt prof. Kolupailos straipsnių ar ištraukų iš jo "Nemuno" knygos buvo perspausdinta Londono Nidos leidyklos Rinktinėje, Čikagos Sandaroje, Argentinos Lietuvių Balse ir kitur, ne visada atsiklausus autoriaus.

Nelengva apibendrinti Kolupailos populiariųjų rašinių turinį, nes jo temos siekė plačiai. Greta su hidrologija ir hidrotechnika susijusių temų, gal daugiausia dėmesio buvo skirta Lietuvių Enciklopedijos problemoms ir naujiems tomams, kurių jis recenzavo 24. Rašė Kolupaila ir kai kurių skaitytų knygų apžvalgas, nebūtinai technikos temomis. Jau esame

sužymėję per 20 parašytųjų nekrologų ir asmenų jubiliejinių straipsnių. Keliais atvejais Kolupaila apeliavo į lietuvių visuomenę nepaskęsti amerikoniškojo materializmo tvane. Dar neapsipratęs, bet jau apsižvalgęs Amerikoje, jis stebėjo čionykštį gyvenimą:

"Šeimininkai nemėgsta klausyti svečių kritikos; svečias teturi viską girti ir už visa dėkoti. Nesijaučiu svečias, nes dirbu nelengvą darbą ir moku lygiai su kitais aukštus valstybinius mokesčius. Noriu tada padaryti kai kurias pastabas apie tai, kas man patinka Amerikoje ir kas nepatinka. Prašau nepykti už mano atvirumą. Patinka man politinė laisvė, žmonių mandagumas, demokratiški papročiai, tolerancija. (...) Ypatingai krinta į akį finansinis pasitikėjimas: visa gali gauti skolon, gali pirkti namą išsimokėjimui; algą gauni be pasirašymo algų lape, čekį atsiunčia paštu, paprastu laišku, ir pinigai nežūna. (...) Puikus dalykas — spaudos laisvė. Bet negaliu priprasti prie vietinės spaudos, dar nemoku atskirti svarbaus nuo reklamos ir sensacijos". Pasikalbėjęs su vienu kitu jaunu amerikiečiu apie jų ateities planus ir patyręs jų miesčioniškus norus greičiau praturtėti, mūsų profesorius moralizuoja: "Tačiau čia yra atsakymas į mano klausimą: ar verta gyventi? Jeigu gyventi, mokytis ir ruoštis tiktai tam, kad turėtum naują mašiną, patogiai pamiegotum ir sočiai pavalgytum, tai tikrai toksai gyvenimas būtų tuščias". Gal istoriniai sukrėtimai su visomis žiaurybėmis vyko tam, "kad žmonių gyvenimą padarytų prasmingu, kad iš to prisikeltų Naujas Žmogus, kankinys ir kovotojas už kilnesnius idealus, ne vien tik už materialinę gerovę. (Dėl ko verta gyventi?, Drg. 1949.IV.15).

Po devynerių metų Kolupaila sielojosi lietuviškumo išmirimu emigracijoje. Iš spėjamų 100,000 sąmoningų lietuvių pirmuosiuose Lietuvių Bendruomenės tarybos rinkimuose balsavo vos apie 20 proc., neskaičiuojant vaikų, o antruosiuose 1958 m. pavasarį tik apie 16 proc. Kolupaila pripažino, kad pirmoji Liet. Bendruomenės vadovybė gerai atlikusi savo uždavinį, bet ir apgailestavo: "Miršta žmonės, nyksta tautos; tačiau šios "mirties" (lietuvių pasyvumo, — Red.) negalima laikyti garbinga ir tarti: "Requiescant in pace" (Kelkite, gyvieji. Drg. 1958.VIII.14).

Prof. Kolupaila parašė penkis gana kritiškus straipsnius apie Amerikos universitetus, jų profesorius ir studentus, remdamasis sava patirtimi Notre Dame ir kitais aplankytais universitetais. Šion grupėn patenka ir jo paskutinis spausdintas straipsnis Tėviškės Žiburiuose (Toronto, 1964.I.16), netrukus po prezidento Kennedžio nužudymo. Straipsnio mintį pasako jo dviguba antraštė "Amerikos jaunimas pavojuj — žiauri pamoka". Jau senas profesorius tame rašinyje sielvartavo: "Nužudė jaunas Amerikos marksistas Osvaldas. (...) Ir čia yra visas tos tragedijos baisumas, kad tokių Osvaldų yra tūkstančiai. Jie yra produktas naujos, pokarinės generacijos, aukos netikusio jaunimo auklėjimo. (...) Tas jaunimas tvirkinamas netikusios sistemos. Jam viskas galima, visi jį lepina, nieko nedraudžiama. (...) Jaunimas daugiausia mokosi iš televizijos. Jos ekrane kasdien šaudoma ir žudoma... Žinom, tiesioginis kaltininkas Osvaldo nužmogėjimo yra marksizmas, religijos surogatas".

Komunizmo ir sovietinės tikrovės klastingumui atskleisti prof. Kolupaila paskyrė nemažiau kaip 12 straipsnių 1950-1962 metais ir dar grįždavo prie to klausimo, rašydamas apie okupuotosios Lietuvos techniką bei mokslinę literatūrą, kas bus nagrinėjama sekančiame knygos skyriuje. Kolupaila rūpinosi, kad Amerikos spauda kreivai informuojama apie Sovietų Sąjungos gyvenimą. Jis kritikavo populiariąją "The new Funk and Wagnalls" enciklopediją, prikišdamas prosovietiškumą straipsniuose apie komunizmą ir apie "Baltic provinces". Karčiai nusiskundęs tąja enciklopedija 1950 metais, Kolupaila stebėjo jos vėliau pasirodžiusius tomus ir konstatavo, kad nuo 31-jo tomo ji pasidariusi objektyvesnė, net pripažinusi, kad Stalinas įvykdęs Pabaltijo Valstybių aneksiją, o ne savanorišką įsijungimą į Sovietų Sąjungą.

Atsiliepdamas į 1950 metų Naujienų dienraščio repliką dėl tariamos Kolupailos padarytos pastabos apie "progresyviųjų lietuvių" spaudą Amerikoje, profesorius ironizavo Drauge 1951.I.5. "Tuos "progresyvius" laikau atžagareiviais... Man tikrai nerūpi, kiek jie leidžia laikraščių: teleidžia, jei

yra kas moka. Už nešvarų darbą brangiau mokama... Aš tik pageidaučiau, kad tie laikraščiai būtų leidžiami rusų kalba ar bent rusų raidėmis". Kolupaila aiškino Didžiosios Sovietų enciklopedijos klastingą propagandą savo straipsnyje "Despotų enciklopedija" 1952 metais. Jis parašė nekrologą ir Stalinui: "Pagaliau pasaulis sulaukė to, ko ilgai laukė, ko taip troško pavergtosios tautos ir ypatingai pavergtoji rusų tauta: mirė didžiausias 20-jo amžiaus budelis ir apgavikas, raudonasis caras Josifas Pirmasis" (1953 m.).

Perskaitęs Juliaus B. Margolino "Kelionė į Ze-Ką šalį" (New York, 1952 m.), Kolupaila parašė išsamų apžvalginį straipsnį Drauge 1956.I.14. Lietuviams toji knyga esanti "svarbi tuo, kad ji parodanti tas nežmoniškas sąlygas, kuriose kentėję ir mirę masinių išvežimų aukos, ir nuo kurių mes išsigelbėjom Vakaruose". Įvairiose knygos vietose minimi ir lietuviai. Margolinas aprašė savo pergyvenimus rusų kalėjimuose ir Sibiro vergų stovyklose. Kolupaila taip samprotavo: "Jei panaši knyga būtų buvusi žinoma Lietuvoje prieš 1940 metus, sovietai būtų sutikę panašų kaip Suomijoje pasipriešinimą. Knyga galėtų apšviesti ne vieną amerikietį, gyvenantį pertekliuose ir palaikantį komunizmą". Kita panašaus pobūdžio knyga, Kolupailos išsamiai atpasakota, buvo Slavomiro Rawicz "The long walk, a gamble for life", išleista New Yorke, berods, 1956 metais. Aprašytas septynių kalinių pabėgimas iš šiaurės Sibiro Jakutsko srities mirties stovyklų per Tibetą į Indiją (Žygis į laisvę, Drg. 1957.I.5). Prisimename, kad tuo metu, 1956-1957 metais tos rūšies dokumentinės knygos dar buvo retos. Panašūs lietuvių buvusių Sibiro tremtinių atsiminimai pasirodė po penkerių metų.

Kartu su lietuvių ir amerikiečių visuomene Kolupaila jaudinosi, Sovietų kariuomenei numalšinus 1956 metų Vengrijos sukilimą. Jis parašė Draugui išsamų, faktais pagrįstą vedamąjį "XX amžiaus moralė", atspausdintą 1956.XI.24. Cituojame pradžią ir pabaigą:

"Gėda gyventi "kultūringame" dvidešimtajame amžiuje, kada aplink matai pagrindinių krikščionybės dėsnių viešą

paniekinimą. Padorus žmogus turėtų rausti iš gėdos dėl dabartinių pasaulio įvykių, prisipažinti kaltas dėl tautų žudymo ir neversti kaltės tik kaltiesiems. Pasaulis puikiai žino, kas yra komunistai: begėdžiai, melagiai, cinikai, žmogžudžiai, banditai ir žulikai. Tačiau vis naiviai tiki jų melais, sutartimis, deklaracijomis ir kita propaganda. Ir elgiasi taip, kaip anie Dievo ir žmonijos priešai.

"Sukilo prieš azijatiškus engėjus garbinga vengrų tauta. Sukilo ne aristokratija, kur pabėgo ar išmirė kalėjimuose, o sukilo jaunimas, darbininkai, raudonoji kariuomenė ir ūmai nušlavė čekistus ir svetimas lėles. Vakarų spauda paleido skambias antraštes apie vengrų laimėjimą (...) Viso pasaulio opinija sukilo prieš rusus: moraliai jie daug pralaimėjo. (...) Rusai deportuoja Vengrijos sukilėlius prekių vagonais į Sibirą. Mes gerai žinome, ką tai reiškia. Šiuo metu deportacija — tikra mirtis. Nepadės jokie streikai: rusai yra prityrę deportuotojai ir turi daug stovyklų taigose. Komunistai žada "laisvus rinkimus". Mes puikiai žinome tuos rinkimus, tačiau bus naivių žmonių, kurie tuo patikės.

"Visai kita būtų pasaulio padėtis, jei Jungtinės Tautos atliktų savo misiją. Agresorius turėtų būti smerkiamas ne popierine rezoliucija, bet visos padorios tautos turėtų tuoj nutraukti diplomatinius, prekybinius ir kitokius santykius su taikos ardytojais, ginti užpultąją šalį ne savanoriais, bet reguliaria kariuomene".

Po kelerių metų geležinei uždangai šiek tiek prasivėrus, Kolupaila vėl grįžta prie nepamirštamos sovietinių žiaurybių ir genocido temos. Tokia proga atsirado, Notre Dame universiteto leidyklai atspausdinus 1962 metais Pensilvanijos universiteto profesoriaus J. K. Zawodny knygą "Death in the Forest" apie masines žudynes Katyne. Čia sovietų enkavedistai 1940 metų pavasarį sušaudė ir slaptai pakasė tikrai per 4000, o spėjamai apie 10,000 lenkų karininkų, paimtų nelaisvėn. Katynas yra apie 20 km į vakarus nuo Smolensko. Kolupaila atpasakojo Zawodnio surinktą tyrinėjimų medžiagą ir priminė kai kieno jau primirštą faktą: "1951 metais JAV kongresas paskyrė komisiją Katyno žudynėms tirti, R. Maddeno vadovaujamą, kuri per dvejus metus surinko daug medžiagos ir paskelbė ją septyniuose savo apyskaitos tomuose. Komisija pasiūlė pavesti Jungtinių Tautų Organizacijai ištirti bylą ir nubausti kaltininkus. Nieko nebuvo padaryta". Savo

Prof. Kolupaila paskaitos metu

straipsnio pabaigoje Kolupaila konstatuoja: "Ši knyga, kaip ir mūsiškio K. Pelėkio "Genocide", yra dvidešimtojo amžiaus gėdos paminklas. Tokias knygas skaitys visi, kurie yra jautrūs žmonijos garbingumui ir humaniškumo idealams".[179]

Dvejų metų būvyje randame penkis Kolupailos rašinius Drauge apie Lenkijos ir lenkų problemas ir jų nuotaikas bei pasireiškimus lietuvių atžvilgiu. Į diskusijas su lenkų veikėjais ar autoriais jis neįsipynė nei spaudoje, nei gyvenime. Ne taip, kaip jo artimas bičiulis Kazys Pakštas, kuris "neven-

gė diskusijų su lenkų visuomenės veikėjais ir sėkmingai gynė savo tezes".[180] Pirmoji proga prisiminti lietuvių ir lenkų santykius II pasaulinio karo metu Vilniuje atsirado Kolupailai, 1954 metais paskaičius Paryžiuje leidžiamame lenkų žurnale Kultūra reveliacijas apie lenkų nuotaikas Vilniuje, 1939 metais grįžusiam Lietuvai. Paskelbtieji 1942 metų dokumentai sako, kad lenkų pogrindžio (partizanų) vadovybė laikiusi vokiečius ir lietuvius savo priešais, o sovietus — sąjungininkais. "Idilija neilgai truko, nes (lenkų) Armijos Krajowos vadai buvo areštuoti ir išsiųsti į Sovietų katorgą", — baigė Kolupaila savo apžvalgą, prasmingai pavadintą "Žmonės, kurių istorija nepamokė". (Drg. 1955. I. 29). Kitą kartą Kolupaila trumpai apibūdino, jo nuomone, lietuviams palankaus Czeslaw Miloszo toje pačioje Kultūroje spausdintą romaną "Dolina Issy" iš Lietuvos dvaro praeities su lietuviška etnografija (Drg. 1955.VII.23).

Sekančiais metais Kolupaila stebėjosi buvusios lenkų egzilinės vyriausybės premjero Stanislovo Mackievičiaus netikėtu grįžimu iš Anglijos į komunistinę Lenkiją. Tasai S. Mackievičius, buvęs vilnietis — pilsudskininkas, savo raštuose yra pasakęs daug karčios tiesos apie lenkus, ką Kolupaila ir perdavė Draugo skaitytojams (Apie pasiryžusį grįžti, 1956. VII.27). Tą pačią vasarą Kolupaila dar parašė ilgoką straipsnį "Kelias niekur" apie lenkų literatūrą emigracijoje, šitaip pradėjęs: "Patinka mums lenkai ar nepatinka, bet jie buvo ir bus mūsų kaimynai, jų bėdos ir viltys panašios, kaip ir mūsų, spaudos temos ir idėjos artimos. Dar daugiau, kai matai iš spaudos lenkų emigracijos rūgimą ir puvimą, gali nusiteikti optimistiškiau: mes dar taip giliai nekritom! (...) Kultūra Paryžiuje pernai paskelbė dr. J. Girniaus straipsnį apie lietuvių ir lenkų santykius, kuris paskatino dialogą. Eilė žmonių pareiškė savo pažiūras, jų tarpe ir tokie, kurių istorija nepamokė". Panagrinėjęs dviejų lenkų premijuotų romanų turinius, Kolupaila rašė apie "Kelias niekur" autorių Juozą Mackievičių: "Autorius vengia bet ką pasakyti nepalankaus apie lietuvius. Vienintelis tikrai teigiamas asmuo romane — Lie-

tuvos girininkas aiškiai pasisako prieš komunistus, išsaugo žmones nuo čekistų, tik kiek šiurkštokas" (Drg. 1956.VI.16). Rašydamas apie beletristinius veikalus, Kolupaila nepretendavo būti literatūros vertintoju, o tik iškeldavo jam įdomius istorinius momentus ar aktualius visuomeninius klausimus.

Paskutinis Kolupailos straipsnis lenkų klausimu buvo Draugo vedamasis "Dabartinė Lenkija", kur jis nagrinėjo lenkų bruzdėjimus prieš komunistinę valdžią, teisėtumo laužymą ir rusų įsikišimo pavojų, kaip buvo atsitikę Vengrijoje (1957.II.26).

Prof. Kolupaila recenzuodavo savo specialybės knygas, išleistas Europoje įvairiomis kalbomis, specialiuose žurnaluose anglų kalba, o lietuviškas knygas, gaunamas iš Lietuvos — Technikos Žodyje ir kartais Drauge. Šalia to, kaip jau matėme anksčiau, jis yra parašęs apžvalgų ar recenzijų ir ne savo srities jam patikusių veikalų. Taip jau 1951 metais jis vertino Vytauto Augustino Lietuvos nuotraukų albumą, išleistą New Yorke, po to 1953 metų Aniceto Simučio "Pasaulio lietuvių žinyną" ir J. Kojelio ir J. Vitėno "Amerikos lietuvių vardyną". Būdamas enciklopedistas, Kolupaila duodavo savo rašiniuose nemažai faktiškų atitaisymų ir papildymų, todėl tie rašiniai išlieka kaip vertingi aptartųjų knygų priedai. Tokiu pat korektoriaus atidumu jis recenzavo Igno Šeiniaus "Raudonąjį tvaną" 1953 m. Kaip entuziastas kraštotyrininkas, Kolupaila rašė su lietuvio nostalgija ir susižavėjimu apie savo kolegos prof. Igno Končiaus 1954 metų "Medžio drožinius gimtajam kraštui atsiminti", pavadinęs tą albumą skausmo ir ilgesio šedevru. Po septynerių metų, Ignui Končiui suėjus 75 metus, Kolupaila atrinko savo straipsnyje būdingus Končiaus "Žemaičių šnekų" etnografinius vaizdelius, ragindamas skaitytojus pagerbti jubiliatą, paskaitant ir pasidžiaugiant tomis jo "Šnekomis" (Drg. 1961.IX.2).

Savo bičiulio kun. dr. Juozo Prunskio sudarytąją "Rinktinių minčių" antologiją Kolupaila paminėjo trumpu straipsniu Technikos Žodyje (1958 m., Nr. 6), visada įsitikinęs, kad

inžinieriai neturėtų užsidaryti tik savo profesijoje, o plėsti dvasinį akiratį. Kolupaila recenzavo generolo Stasio Raštikio atsiminimų du pirmuosius tomus, neslėpdamas savo didelio respekto autoriui (Lietuvių Dienos 1956 Nr. 7 ir 1957 Nr. 10).

Vyresniosios lietuvių kartos inžinieriuose ir apskritai profesionaluose Kolupaila išsiskyrė savo pietizmu kalbai ir terminologijai. Nors jam lietuvių kalba buvo ne gimtoji, o vėliau išmoktoji, jis leidosi į diskusijas su žurnalistais ir kalbininkais, nebijodamas kritikos. 1951 metais Kolupaila diskutavo mūsų laikraštinę kalbą ir komentavo prof. Pr. Skardžiaus, St. Barzduko ir J. M. Laurinaičio Lietuvių kalbos vadovą Draugo 1951.IV.21 d. "Mūsų kalbos" skyriuje, redaguotame tų pačių Pr. Skardžiaus ir St. Barzduko. Ne su visomis prof. Kolupailos pastabomis sutikdamas, dr. Skardžius replikavo savo prieraše. Bet jis pripažino, kad "Prof. S. Kolupaila, kalbėdamas apie Vadovą, elgiasi visai kultūringai: rašo atvirai, kaip mokėdamas ir be jokios ambicinės įtarties arba tendencijos..." Tais pačiais metais Technikos Žodžio Terminologijos klausimų skyrelį tvarkė dr. P. Jonikas. Pirmasis to skyrelio straipsnelis buvo S. Kolupailos "Dėl mūsų technikinės kalbos", kur jis įspėjo mūsų inžinierius: "Versdami iš anglų kalbos, turime būti atsargūs, nes daugelis panašiai skambančių žodžių turi visai skirtingą reikšmę. Pavyzdžiui: fabric... locomotive engineer... journal... Raidiškas vertimas gali privesti prie anekdotų" (TŽ, 1951, Nr. 4).

Prof. Kolupailos pomėgį nukrypti nuo savo profesijos visuomeninę publicistiką charakterizuoja jo dalyvavimas Draugo paskelbtajame konkurse parašyti apie ryškiausiąją lietuvių asmenybę XX-jo amžiaus pirmojoje pusėje. Konkursas buvo paskelbtas 1951 metų sausio 20 dieną ir duota trys mėnesiai laiko. Autoriui palikta teisė pasirinkti, jo manymu, ryškiausiąją asmenybę iš gyvųjų ar jau mirusiųjų. Teisėjų komisijos priekyje buvo Lietuvos konsulas dr. P. Daužvardis. Pirmoji premija buvo paskirta Kolupailai už straipsnį apie kan. Tumą-Vaižgantą (atspausdintas Drauge 1951.VI.23).

Gyvai perbėgęs Juozo Tumo biografiją ir jo būdingus prasiveržimus, Kolupaila šitaip reziumavo tą savo pasirinktąją ir gyvenime gerai pažintą ryškiausiąją asmenybę: "Linksmas, optimistas, savo žmogus. Malonus, bet ne trivialus, draugiškas, bet ne įkyrus, familiariškas, bet ne ciniškas. Jei Tumas buvo tipingas lietuvis, norėtume, kad mes visi būtume tokie, kaip jis".

Jau įkopęs į 70-tuosius metus, prof. Kolupaila buvo Draugo redakcijos paprašytas pasisakyti mūsų mokslo ir meno žmonių dialoge "Ar dar jauna Amerika?". Klausimai, pateikti Kolupailai, lietė jam geriausiai žinomas vandenų problemas ir Amerikos pažangos palyginimus su Europa ir su Rusija. Atsakymai atspausdinti 1961.X.7 dienos laidoje. Čia atrinkti keli Kolupailos būdingi pasisakymai: "Ji (Amerika) dar perjauna! (...) Taigi, Rusija pralenkia mus savo gamtos turtais ir ... propaganda. Tik antroji yra komunizmo nuopelnas. (...) Įdomus faktas, kad rusai daug geriau pažįsta Ameriką ir jos techniką, kaip amerikiečiai Rusiją. (...) Kada atominė energija bus pigesnė ir plačiau naudojama, hidrotechnikams prisidės rūpestis apsaugoti vandenis nuo pavojingų radioaktyvių atmatų". Savo atsakymuose prof. Kolupaila populiariai paaiškino hidrologijos, hidrotechnikos, hidraulikos ir hidrometrijos sąvokas. Jis iš anksto numatė vandenų užteršimo pavojų, kas dabar, po keliolikos metų, išplėtus atominių jėgainių statybą, pasidarė aštri problema.

Kolupaila palaikė gerus ryšius su spaudos žmonėmis, ypač su Draugo bendradarbių klubu, atsilankydamas jų arbatėlėse ar spaudos parodose. Kun. Vyt. Bagdanavičiaus vadovaujamas, tasai klubas buvo suorganizavęs paskaitų eilę, pavadintą Žurnalistikos institutu ir globojamą Loyolos universiteto Čikagoje. 1952 metų spalio 25 dieną tasai institutas, kartu su redaktorium St. Pieža buvo suruošęs ekskursiją į Herald American dienraščio redakciją, kur prof. Kolupaila kalbėjo apie straipsnių rašymą. Jo nuomone, esą neetiška, pačiam autoriui prisidengiant slapyvardžiu, pakaltinti kitus,

minint pavardes. Nebent tasai slapyvardis būtų plačiai žinomas, kaip Maironio. 1957 m. gegužės 26 d. Kolupaila dalyvavo Draugo red. kun. dr. Juozo Prunskio 25 metų kunigystės jubiliejinėse Mišiose ir pagerbimo pietuose. 1961.V.13 jis lankėsi spaudos baliuje Čikagoje, "kad pasimatytų ir aptartų reikalus". Po dviejų savaičių Kolupaila vėl buvo Čikagoje Draugo vyr. red. Leonardo Šimučio pagerbtuvėse pastarojo 50 metų spaudos darbo sukaktį minint. Jiedu buvo vienmečiai.

Lietuviškos Knygos klubo (tada: Lietuvių Katalikų Spaudos draugijos) 1950 metais išleistoji dr. S. Kolupailos "Nemuno" knyga buvo autoriaus gerokai perdirbta antroji laida. Tą rankraštį jis pradėjo spaudai ruošti 1949.VIII.14 South Bende, spaustuvei išsiuntė 1950.I.9 ir korektūras taisė birželio mėnesį. Savo baigiamajame žodyje Kolupaila žvelgė ateitin: "Jei ši populiari knyga bus palankiai sutikta pasaulio lietuvių visuomenės, būsiu paskatintas išleisti antrą "nuobodesnį" tomą — Nemuną skaičiais. Jo turinį numatau tokį: (duotos vienuolikos skyrių antraštės)". Atsiliepimų apie "Nemuną" buvo daug ir gerų, bet to, matyt, nepakako. II-jo tomo liko tik neišbaigtas rankraštis. "Nemuno" naująją laidą spaudoje vertino A. Erdvilas ir Kazys Rimkus. Pastarasis pastebėjo: "Ją skaitydamas, pasijunti besilsįs panemunėse, bekvėpuojąs gaivinančiu šilų oru, pasijunti sau žmogus" (Dirva, 1950.X.26). Vyt. Žemkalnis džiaugėsi "Nemunu" 1951 metais Australijoje:[181] "Su nepaprastu malonumu, pasididžiavimu, net susigraudenimu iki ašarų perskaičiau dr. Stepo Kolupailos kūrinį "Nemunas". Tokia paprasta, nuoširdžia kalba aprašyti Nemuną galėjo žmogus, kuris karštai myli savo kraštą, o ypatingai to krašto praeities didįjį liudininką — Nemuną". Daugiau recenzijų suregistruota bibliografijoje.

Lietuvių enciklopedijos (toliau LE) parašymo ir išleidimo reikalas iškilo išeivių spaudoje 1950 metais, praėjus dvidešimčiai metų nuo Kaune išleistojo I tomo pasirodymo. Kolupaila, jau prityręs enciklopedininkas, tuoj pat pozityviai įsi-

jungė į diskusijas. Dr. Jonui Griniui iškėlus LE sumanymą 1950 metų Aidų Nr. 9, prof. Kolupaila atsiliepė Drauge 1951. II.3 Griniaus tada numatytąsias dvi kliūtis: politines priešingybes ir pasaulėžiūrinius skirtumus Kolupaila optimistiškai atrėmė, nurodydamas, kaip tokios kliūtys buvo nugalėtos Kaune 1930 metais. Jis tikėjo, kad būsią galima sudaryti redakcinį kolektyvą pakankamai tolerantingą skirtingoms pažiūroms derinti. "Man atrodo — rašė Kolupaila, kad visa padorioji spauda palaikys Enciklopedijos sumanymą, kai jos redakcija parodys pakankamai takto, liečiant kai kurias opias vietas. (...) Enciklopedija turėtų būti grynai lituanistinė, labai trumpa, apie 800 puslapių, ir tilptų, geriausiai, į vieną tomą. Daugiau sunkumų numatau materialinio pobūdžio, bet ir jie nėra nenugalimi".

Netrukus Juozas Kapočius, prityręs spaustuvininkas, pasiskelbė leisiąs 20-24 tomų L. E-ją per 6-8 metus, tikėdamasis gauti apie 3000 prenumeratorių. Ekonominiai skaičiavimai ir ribotos galimybės sutelkti pakankamai bendradarbių suglaustai lituanistinei enciklopedijai parašyti trumpu laiku nulėmė reikalą "didžiosios enciklopedijos" naudai. Daugelis pasisakė spaudoje už trumpą vieno ar dviejų tomų lituanistinę enciklopediją. Kolupaila, vėl apsvarstęs visą reikalą iš pagrindų Drauge 1953.I.10, pritarė Kapočiaus planui:

> "Taigi, sumanymas atrodo realus, rimtas ir patikimas. Redaktoriai ir plati redakcinė komisija užtikrina leidinio rimtumą ir bešališkumą. (...) Suprantama, niekas neverčia imti to, kas žmogui nereikalinga ar neįdomu. (...) Čia buvo liečiama grynai materialinė klausimo pusė. Tačiau nepamirškime, kad enciklopedijos leidimas sudaro žymų įvykį nedidelės tautos kultūros istorijoje. Suglaustų straipsnių ruošimas reikalauja žinių, literatūros, kartais specialių studijų. (...) Jei naujoji enciklopedija atitrauks nuo fabriko staklių vieną kitą mūsų mokslininką ir paskatins jį nukreipti savo žinias ir patyrimą tam naudingam lietuvių tautai darbui, enciklopedijos prenumeratoriai galės jaustis atlikę gerą patriotinį darbą".

Ir tuoj pat Kolupaila atsidėjęs ėmė ruošti savo srities straipsnius pirmiesiems LE tomams, pradžioje skolindamasis

kauniškės enciklopedijos po vieną tomą. 1953.V.17 jis rašė Kvikliui: "Dabar visas mano dėmesys skirtas L. Enciklopedijai, todėl nieko tuo tarpu negaliu pažadėti Mūsų Vyčiui".

Pirmasis J. Kapočiaus išleistasis LE tomas pasirodė 1953 metų lapkričio mėnesį, sutrumpinus kauniškės Spaudos Fondo enciklopedijos I ir II tomus ir atitinkamai papildžius nauja medžiaga. Pirmajame tome atspausdinti devyni Kolupailos Lietuvos hidrografijos straipsniai ir daugiau trumpų aptarimų. Pirmųjų dviejų LE tomų vyriausiuoju redaktorium įrašytas prof. Vaclovas Biržiška, redaktoriais: Antanas Bendorius, Pranas Čepėnas, dr. Juozas Girnius, sekretorium Stasys Santvaras. III tome prisidėjo red. prof. dr. Jonas Puzinas, o sekretoriaus jau nebebuvo. Nuo ketvirtojo tomo 1954 m. liko redaktoriai Bendorius, Čepėnas, Girnius ir Puzinas. Pastarieji trys pasiskirstė redagavimą raidėmis ir tomais. Kolupailos straipsnių yra gausu visuose 35-se tomuose. Jam nebuvo sunku rasti reikalingos hidrografinės medžiagos, nes jos daugumą jis jau seniau buvo sutelkęs savo rinkiniuose ir savo spausdintuose darbuose. Pirmojo LE tomo atskirai subrošiūruotame 32 puslapių priede su prenumeratorių sąrašu po leidėjo J. Kapočiaus žodžio įdėti keli sveikinamieji rašiniai. Kolupaila savo žodyje "Ar pajėgsime?" konkrečiai palygino kauniškės L.E-jos pirmuosius tomus su pirmuoju bostoniškiu tomu: "... senoji buvo mokslo monografijų rinkinys, pagrindinių žinių archyvas, dabartinė — suglaustas žinynas, reikalingas kiekvienam inteligentui". Nei Kolupaila, nei kiti tame "Pirmojo tomo priede" rašiusieji: M. Biržiška, K. Pakštas, J. Puzinas — negalėjo tada numatyti, kad L.E-jos išeis 36, o ne 20 tomų, ir kad juose bus įdėta nemažai pagrindinių žinių — mokslinių straipsnių. Tad ir cituotasis prof. Kolupailos palyginimas dabar nebegalioja.

Be minėtųjų L.E-jos redaktorių, pradžioje LE turėjo redakcinę komisiją 9-12 asmenų, kurioje buvo ir Kolupaila. Pradedant penktuoju tomu, toji komisija pakeista iš tų pačių asmenų atrinktu garbės komitetu: prel. J. Balkūnas, prof. J.

Kaminskas (Kairys), prof. V. Kanauka, prof. S. Kolupaila, prof. K. Pakštas, Vyt. Širvydas, prof. J. Vengris ir dr. Ad. Želvys. Paskutiniuosiuose tomuose garbės komitete liko tik penki asmenys. Kairys ir Kolupaila jau su kryželiais — mirę, ir Balkūnas, Kanauka, Vengris.

L. E-jos išeidavo po du ar tris tomus kasmet. S. Kolupaila perskaitydavo ar bent atidžiai peržiūrėdavo naują tomą ir tuoj pat siųsdavo savo recenziją Draugui, pagirdamas rimtai parašytus dalykus ir nurodydamas pastebėtus netikslumus ar korektūros klaidas. Kaip savo specialiuose straipsniuose, taip ir LE tomų recenzijose Kolupaila rūpinosi Lietuvos vietovardžių tikslumu. 1954.IV.10 jis pastebėjo: "Vėliau po 1923 metų, — red.) keletą metų veikė Vietovardžiams Tvarkyti komisija, kurios darbas nebuvo išspausdintas ir todėl kaip ir žuvo. Dėl to nežinoma, kaip dera rašyti teisingai ir taisyklingai savo gimtosios šalies vardus. Pvz., psl. 248 yra Sonžyla, o psl. 503 Sanžyla, vienur Ramintė, kitur Rominta... Ypatingai svarbus Lietuvos vietovardžių šaltinis yra K. Topografijos skyriaus žemėlapis, kurio išleista bene 44 lapai, 1:100,000 skalėje. Miškų inž. K. Sčesnulevičiaus ir J. Žebrausko dėka pavyko gauti ir nusikopijuoti beveik visus tuos lapus. Tiesa, yra ir tuose geriausiuose žemėlapiuose klaidų ir netikslumų, bet juos išlygins kalbininkai". Taip rašė Kolupaila, išėjus II-jam L.E-jos tomui.

Lietuvos žemėlapio vardynui, kurį sudarė dr. A. Salys, Kolupaila parašė hidrografijos apžvalgą anglų kalba. Profesoriaus Kolupailos darbą L. E-jos žemėlapio vardyne gyrė prof. Pr. Skardžius (Drg. 1954.X.2). 1954 metų rugsėjo 19-tą Kolupaila dalyvavo Clevelande sukviestajame L.E-jos ir Lietuvos žemėlapio reikalų suvažiavime. Savo pasikalbėjime su Lietuvių Dienų redaktorium 1955 metais Kolupaila sakė: "Taip, tai mano svarbiausias po universitetinio darbo užsiėmimas. Upių, upelių ir ežerų aprašymai, kuriems laimei, turiu medžiagos, reikalauja laiko ir dėmesio, o trys redaktoriai spaudžia, gi ketvirtasis ypatingai, kuris rengia Lietuvai

skirtąjį tomą. Be to, tenka padėti Lietuvos žemėlapio redaktoriui, tobulinant hidrografinį tinklą". Juozo Andriaus sudarytojo ir Kapočiaus 1956 metais išleistojo Lietuvos žemėlapio antgalvėje parašyta: Vandenų tinklą tikrino Stp. Kolupaila.

1956.III.3-čios dienos Drauge Kolupaila vėl rašė: "Vis dar pasitaiko netikslumų vietovardžiuose. Greit pamatysime Lietuvos žemėlapį, kuriame prof. A. Salys rūpestingai derino vardus. Jų sąrašas bus toliau privalomas naudotis visiems autoriams ir redaktoriams: pagal jį taisė ir 7-jį tomą, tačiau liko nesuderintų vardų". Kad ir nurodydamas pastebėtas klaidas, Kolupaila čia pat grįžta į realybę. "Žinodami, kokiomis sąlygomis dirbamas tas svarbus ir atsakingas darbas, būkime nuolaidūs pastebėtiems netikslumams ir dar nuoširdžiau palaikykime Lietuvių Enciklopediją" (ten pat). Nuo VIII tomo, kurio žodžiu Hofer baigta naudotis kauniške enciklopedija, nes jos X-jo tomo sąsiuviniai (iki Indijos) nebuvo prieinami Amerikoje, visi LE-jos straipsniai yra parašyti visai nauji. Pradėdamas VIII-jo tomo recenzija, Kolupaila dažnai pastebėdavo, kad kai kurie straipsniai "išsiskiria savo platumu", "perdaug specialiai parašyti cheminės technologijos straipsniai". Bijau, kad tokių moksliškų straipsnių neįveiks eiliniai mūsų skaitytojai. Enciklopedija atsisakė nuo komplikuotų matematikos formulių: reiktų eliminuoti ir chemines formules!" (Drg. 1956.VI.30).

Kaip dažnam kritikui, taip ir Kolupailai pasitaikydavo apsirikti. Štai, recenzuodamas X-jį L.E-jos tomą Drauge 1957.III.23, jis užkabino geografijos redaktorių A. Bendorių dėl jo tariamų klaidų septynių didžiausių pasaulio upių sąraše. Kolupaila apsiriko, pastebėdamas, kad "Potomac ir Rio Grande yra visai menki upeliai". A. Bendorius draugiškai atsikirto Draugo 1957.IV.13 laidoje: "Mes pažįstame mūsų didžiai gerbiamą ir mėgstamą profesorių Kolupailą ne tik kaip didelio garso pasaulinį mokslininką, bet kartu ir kaip šaunų humoristą. (...) Tad manau, kad ir šį tarimą man priekaištą gerb. recenzentas parašė tik humorui, nes Rio Grande yra ne

"visai menkas upelis", bet milžiniško didumo upė, 3 kartus ilgesnė už Nemuną". Tai buvo išimtinai retas atvejis, kad kas nors būtų pagavęs Kolupailą suklydus hidrografijoje. Bendoriaus replika buvo Kolupailos priimta be ginčo ir pridėta savo bylose greta minėtosios recenzijos iškarpos. Rašydamas apie XI-jį tomą, Kolupaila džiaugėsi: "Daug naujo matome dr. Z. Ivinskio straipsniuose: jis nusipelnęs laurų vainiko visų kitų bendradarbių tarpe". XII-me tome Kolupaila randa, kad "Straipsnis apie Klaipėdos sukilimą negalėjo būti geresnis, kai jį rašė patsai sukilimo vadas J. Budrys: tai prilygsta Cezario De bello gallico!". XIII-me tome recenzento dėmesį pagavo " simpatingi S. Santvaro mūsų žymių operos ir dramos artistų apibūdinimai: jie parašyti su ypatingu taktu ir nuoširdumu".

1958 metais paskyrus kultūros premiją L.E-jos redakciniam kolektyvui, jury komisijos pirmininkas prof. Kolupaila aukštai vertino leidėjo Juozo Kapočiaus konkretų darbą: "Jis yra enciklopedijos širdis, įžiebusi enciklopediją ir palaikanti jo gyvybę. Jo drąsi, bet reali fantazija sužerėjo enciklopedijos mintimi čia, išeivijoje, kur šis sumanymas iš karto atrodė utopija. (...) Pasirodė, kad drąsi mintis patraukė tuos, kurie tiki darbu, ne žodžiais". (Dirva, 1958.IX.11, Nr. 69). Tuo metu jau buvo išėję 14 tomų. Ir toliau Kolupaila rasdavo kiekviename naujame tome puikių straipsnių, vertų pagyrimo. Pavyzdžiui, iš 18-jo tomo jis būtų skyręs pirmąją premiją dr. Vincui Maciūnui "už jo nepalyginamai puikų straipsnį apie Adomą Mickevičių. Jis davęs ne tik objektyvią to didžiojo lietuvio charakteristiką, bet ir plačiai nušvietęs jo reikšmę mūsų tautai, kurią trumparegiai kritikai, prie jo nepriaugę, paneigdavo". Kolupaila pastebėjo, kad Notre Dame u-to profesorius skulptorius I. Meštrovič buvo L.E-jos numarintas dar nemiręs. Bet kitą kartą pasitaikė atbulai: 27-me tome Kolupaila pasigedo Upton Sinclairo mirties datos, o tasai labai senas rašytojas pagyveno dar šešerius metus po 27-jo tomo pasirodymo. Didžiųjų žmonių biografijos visada buvo mėgstama profesoriaus Kolupailos lektūra, tad ir L.E-joje atspaus-

dintos biografijos pagaudavo jo dėmesį. Jo nuomone, 28-me tome duotas "labai spalvingas V. Stankos gyvenimas — tema romanui ar scenarijui. Jo biografija nutyli dar vieną slaptą pomėgį: jis yra talentingas išradėjas ir konstruktorius. Mus žavi jo kilnios filosofinės pažiūros ir švelnus būdas, kuriais pasižymi ypatingai didelės asmenybės". Šis Kolupailos pasisakymas apie jo gerai pažintą Vytauto Didžiojo u-to profesorių atskleidžia ir paties Kolupailos asmenybės dalelę.

Rašydamas apie 24-jį tomą, Kolupaila konstatuoja. "Didingas darbas pritraukia vis naujų ir jaunų pajėgų. Tai garantuoja, kad ištesėsime jį užbaigti. Redagavimas tobulėja ir spaudos darbas atrodo geresnis. Tačiau norėčiau patarti redaktoriams trumpinti kai kuriuos straipsnius". (Drg. 1961. XI.25). Savo recenzijose Kolupaila retai teminėdavo L.E-jos bendradarbių pavardes, išskyrus vieną kitą, kurių darbą laikė pavyzdingai geru. Pavargusių redaktorių tarpe pasitaikydavo tokių, kurie įsižeisdavo dėl LE kritikos spaudoje. Kartą jau senatvėn žengiančiam Kolupailai atrodė reikalinga atsikirsti dėl jam, kaip L.E-jos recenzentui padarytų priekaištų. Rašydamas apie 26-jį tomą, 1962.VII. 7-tos dienos Drauge jis pridūrė:

> "Bet prieš nurodydamas klaidas, turiu padaryti pora pastabų apie rašymo tikslą. Turime saugoti enciklopediją nuo gresiančio smukimo, kurį matome mūsų spaudoje. Prieš 4 metus, 1958.VI.1 buvo paskelbtas atsišaukimas "Pasipriešinkime kultūriniam nuosmūkiui", kurį, tarp kitų, pasirašė visi penki enciklopedijos redaktoriai. Pritardamas jiems, reikalauju ir iš jų tokio pasipriešinimo. Skelbdamas savo pastabas, neturiu jokių asmeninių tikslų ir neieškau sau priešų. Dėl 25-jo L.E. tomo recenzijos gavau eilę laiškų. (...) Vienas to tomo redaktorių p. P. Čepėnas apkaltino mane asmenine neapykanta autoriams ir redaktoriams ir pareikalavo atšaukti spaudoje mano pastabas. (...) Suprantu sunkias ir nedėkingas redaktorių pareigas: klaidų gali pasitaikyti kiekviename darbe, tačiau nėra reikalo pykti už tų klaidų nurodymą, trokštant nuo jų apsisaugoti ateityje. Teisinga kritika yra vertingesnė už mandagias pagyras". Patsai Kolupaila nebuvo pasirašęs 1958 metų pareiškimo prieš nuosmūkį.

Paskutinis Kolupailos recenzuotas L.E-jos tomas buvo 29-tasis 1963.X.26-tos dienos Drauge: "Iš pašto gavau (...) redakcijos raginimą parašyti "tradicinę" recenziją. Su mielu noru imuos šio darbo (...) dėl to, kad mūsų enciklopedija yra žymiausias emigracijos paminklas". Jo nuomone, šis J. Girniaus ir J. Puzino redaguotasis tomas esąs "labai turiningas, daug straipsnių ypatingai gerai paruoštų ir dokumentuotų". Davęs keletą patikslinimų, recenzentas pagyrė tomo korektorių: "spaudos klaidų paliko nedaug, ir jos nėra ypatingai svarbios". Nuo IX-jo tomo L.E-jos kalbą taisė Vladas Kulbokas, o anksčiau Petras Būtėnas. Sekančių aštuonių L.E-jos tomų Kolupailai jau nebeteko gyvam sulaukti. Paskutinį savo gyvenimo rudenį emeritas profesorius galėjo išimtinai atsidėti L.E-jai. Jis suskubo parašyti visus savo srities straipsnius iki Žygimanto Augusto ežero. Straipsniai 35-jam tomui buvo parašyti ir palikti ant rašomojo stalo, išvažiuojant į ligoninę, iš kurios jau nebeteko grįžti. Darbo pabaigtuvės nebuvo džiaugsmingos. Kolupaila rašė Kvikliui 1963 m. spalio 13 dieną: "Gavau iš LE raginimą užmokėti 20 dolerių už Krėvės raštus. Aš buvau tikras, kad man siunčia dovanų. Dabar antrą mėnesį dirbu nuo ryto ligi vidurnakčio tik p. Kapočiui. Seniau jis sakė mane palaikysiąs, kai išeisiu į pensiją. Dabar gyvename iš socialinio aprūpinimo, turiu teisę uždirbti po 100 dolerių per mėnesį, bet ir tų negaliu gauti, nes visas laikas skiriamas LE-jai. Parašiau apie Ventą ir Ventos — Dubysos vandens kelią, dar lieka daug žodžių raidei V."

Po šio laiško Kolupaila dar du kartus minėjo enciklopedijos reikalus Kvikliui, kuriam jis tuo metu padėjo koreguoti "Mūsų Lietuvos" surinktus tekstus. Spalio 26-tosios laiške rašė: "Pridedu pakietėlį LE redaktoriui P. Čepėnui. Kai rasit progą jį susitikti, būkit malonus įteikti: tai medžiaga V ir W raidėms, 375 aptarimų". Po savaitės, gavęs naują upių ir ežerų vardyną iš Lietuvos, Kolupaila ryžosi: "Mėginsiu bent Lietuvos tome tuos vardus atitaisyti". Savo pagrindinį Lietuvos hidrografijos straipsnį dr. V. Maciūno redaguotajam

15-jam (Lietuvos) tomui Kolupaila buvo parašęs apie 1956 metus, po to vėl atsiėmęs ir taisęs. Tasai 16-kos puslapių straipsnis su 13 iliustracijų išvydo šviesą su visu tomu ketveriems metams po Kolupailos mirties praėjus. Straipsnyje įdėtas gerai reprodukuotas inž. L. Mingaudo 1943 metais sudarytas Lietuvos upių baseinų hidrografinis žemėlapis. Kolupailos preciziškai surašyti detalūs hidrografiniai duomenys apie 300 upių ir 113 ežerų. Jų vardai atspausdinti, suderinus su prof. A. Salio parengtuoju žemėlapio vardynu.

Savo rašinius L.E-jai ir spaudai Kolupaila iliustruodavo savo paties padarytomis Lietuvos vandenų ir šiaip jau kraštotyrinio pobūdžio nuotraukomis. Iš Lietuvos atsivežęs, jis turėjo tik spalvotąsias skaidres. Įsitaisęs paprastą naminę laboratoriją, Kolupaila jau 1953 metais gamino negatyvus iš tų spalvotųjų diapozityvų ir pats pasididindavo nuotraukas spaudai. Fotografijos darbai Kolupailai gerai sekėsi. Daugumas jo paties nuotraukų, atspausdintų L.E-je, atrodo ryškesnės ir švaresnės už kitas iliustracijas, ypač Lietuvos tome. Recenzuodamas premijuotąją Alės Nakaitės "Trumpą dieną", Romualdas Medelis šitaip pradėjo savo rašinį: "Daug Lietuvoje gražių vietų, vaizdingų apylinkių: Zarasai, Anykščiai, Trakai, Pūnia. O kiek jų rado prof. Kolupaila! Jis visur rasdavo gamtos grožio deimančiukų, kaip Vaižgantas kūryboje". (Tėviškės Žiburiai, 1955 m. Nr. 12). Kiek anksčiau palygino Kolupailą su Vaižgantu žinomasis Lietuvos žurnalistas Jonas Kardelis, kurio pastabos tinka Kolupailos publicistiniam darbui įvertinti:

> "Nedaug turime tokių dinamiškų, veiklių, atsiliepiančių į gyvuosius, laiko ir aplinkybių gimdomus reiškinius, reikalus, kaip miręs kanauninkas Juozas Tumas-Vaižgantas ir šiomis dienomis 60 metų amžiaus sulaukęs profesorius Steponas Kolupaila. Manding, dinamiškas žmogus mūsuose, daugiau lėto būdo, užsidariusių savybių asmenybių bendruomenėje, yra savaime vertingas reiškinys, ypač, kai dinamika yra nukreipta kūrybine kryptimi.
>
> "Prof. St. Kolupaila yra tas dinamiškasis žmogus, kuris reiškiasi visur ten, kur laikas ir sąlygos sudaro svarbią ak-

tualiją, kokį nors gyvą reikalą. Jis visur užkliuvo ir visur pasireiškė, kur tiktai reiškėsi koks svarbesnis reikalas, kur kilo problema. (...) Ir spaudoje jis plačiai dalyvavo — ir dienraštinėje, ir specialiojoje. Ir dabar dažnai prof. St. Kolupaila atsiliepia į gyvai iškylančius laiko ir sąlygų kuriamuosius klausimus, naujuosius lietuviškojo gyvenimo reiškinius". (Nepriklausoma Lietuva, 1952.X.29, Montreal).

Turėdamas plačias pažintis ir gausią korespondenciją, Kolupaila neatsisakydavo patalkininkauti informacijomis iš savo sukauptojo žinyno kitų spaudos žmonių darbams. Jis pagelbėjo Antano Bendoriaus geografijos vadovėliui "Lietuva" 1952 metais, minėtiesiems skautų kalendoriams, Adomo Varno lietuviškų kryžių albumo įvadui (1958 m., neatspausdintas), Tėvynės Mylėtojų draugijos sumanytajam "Lietuvos žemių aprašymui" 1958 m., kurį turėjo redaguoti Br. Kviklys, bet irgi neišleista. Užuot to Br. Kviklys parašė ir J. Kapočius išleido keturius "Mūsų Lietuvos" tomus, kurių pirmojo Kolupaila skaitė korektūras ir visaip pagelbėjo autoriui. Kviklys, dėkodamas savo gausiems talkininkams, pirmoje vietoje mini prof. Kolupailą I-jo tomo įžangoje ir IV-jo tomo užsklandoje.

Prof. dr. Stepono Kolupailos spausdintų mokslinių ir populiarių straipsnių Amerikoje ir kitur 1949-1964 metais statistinė santrauka

Iš eilės duodame leidinio vardą, redaktorių pavardes, metus kada atspausdinta ir straipsnių skaičių.

DRAUGAS, dienraštis, Chicago, Ill.; L. Šimutis, J. Prunskis ir kiti, 1949 - 1963 156
ATEITIS, žurnalas, Brooklyn, N.Y.,; K. Ambrozaitis, P. Jurkus ir kt., 1950 - 1952 5
MŪSŲ VYTIS, žurnalas, Chicago; B. Kviklys, V. Germanas, 1950 - 1963 6
TECHNIKOS ŽODIS, žurnalas, Chicago; G. J. Lazauskas, K. Burba, K. Kaunas, P. Jurėnas, S. Kolupaila, V. Pavilčius ir kt. 1951 - 1962 36
GIRIOS AIDAS, žurnalas, Chicago; A. Rukuiža, K. Sčes-

nulevičius, J. Kuprionis, 1951 - 1957 3
TĖVIŠKĖS ŽIBURIAI, savaitraštis, Toronto, Ont.; Ad. Šapoka, Pr. Gaida, 1951 - 1964 4
NEPRIKLAUSOMA LIETUVA, savaitraštis, Montreal, Que.; J. Kardelis, 1952 - 1955 3
LIETUVIŲ DIENOS, žurnalas, Los Angeles, Calif.; B. Brazdžionis, 1950 - 1959 5
DIRVA, savaitraštis, Cleveland, Ohio; B. Gaidžiūnas, 1954 - 1958 2
Po vieną straipsnį: ŽIBURIAI (Augsburg, Vokietija), AMERIKA (Brooklyn, N.Y.), DARBININKAS (Brooklyn), KRISTAUS KARALIAUS LAIVAS (Chicago), MŪSŲ PASTOGĖ (Sydney, Australija), SKAUTŲ AIDAS (Toronto), LIETUVA (New York), VARPAS (Broklyn), 1949 - 1958 9
Straipsniai svetimomis kalbomis, Amerikoje ir užjūriuose, 1949 - 1963 30
LIETUVIŲ ENCIKLOPEDIJA, Boston, Mass., 1953 - 1964 (iš to 50 straipsnių atspausdinta jau po autoriaus mirties) . . . . #330
KNYGOS (be straipsnių atspaudų) 2
Straipsniai kitų autorių knygose ar kalendoriuose, 1949 - 1964 6

Iš viso bibliografinių pozicijų 597

Trumpi LE aptarimai neįskaičiuoti.

Sudėjus visa, kas buvo prof. Kolupailos rašyta ir spausdinta, gyvenant Lietuvoje, Vokietijoje ir Amerikoje, mūsų suregistruota 1015 bibliografinių pozicijų. Negalint sutikrinti kai kurių čia negaunamų leidinių, ir tasai skaičius nėra pilnas.

E. DĖMESYS OKUPUOTAJAI LIETUVAI

Kol dar nebuvo gaunama lietuviškų knygų ir spaudos iš Lietuvos, prof. Kolupaila retkarčiais parašydavo išeivijos

spaudai, ką svarbiau užtikęs rusiškuose sovietų leidiniuose apie padėtį Lietuvoje. 1954-1955 metų Drauge jis atitaisė nesąmones Didžiojoje Sovietų Enciklopedijoje apie Kauną ir apie "suvereninę Sovietų Lietuvą". Pagal Maskvoje leistąjį hidrotechnikos žurnalą Kolupaila jau 1954 metais davė Lietuvos melioracijos darbų apžvalgą su patikslinimais iš savosios patirties. Nuo 1955 metų buvo gaunama daugiau leidinių iš Lietuvos, tai ir Kolupaila ėmė kasmet rašyti jų apžvalgas. Griežtas profesoriaus nusistatymas prieš Sovietų Sąjungą, okupavus Lietuvą, netrukdė jam kritiškai bet objektyviai žvelgti, kas dirbama tėvynėje. Jam ypatingai rūpėjo savasis Nemunas ir jo patvenkimas ties Kaunu hidrelektrinei stočiai statyti. Apie tą statybą jis parašė septynis straipsnius. Pirmasis jų, mūsų ELTAi paprašius, atspausdintas Tėviškės Žiburiuose 1956 metų sausio mėnesį. Po to sekė Technikos Žodis ir kita spauda. Prof. Kolupaila panagrinėjo "Kauno jūros" ir jėgainės techniškuosius duomenis ir savo straipsnį T. Ž. 1956 m. Nr. 5 baigė šitaip:

> "Kaip technikai, turime pozityviai vertinti tą okupantų atliekamą darbą. Gaila tik, kad prie jo neprileidžiama lietuvių inžinierių: neminima tų žmonių, kurie tam darbui ruošėsi ir jau dirbo, aprašymuose ir nuotraukose vis svetimi veidai ir pavardės..."

Paskutinysis Kolupailos rašinys tuo pačiu klausimu išspausdintas 1962 metų Drauge. Jis kritiškai vertino sovietinę informaciją apie "Kauno jūrą" ir papildė ją savo žiniomis. 1957-1963 metais jis dar parašė 6 straipsnius apie Lietuvos miškų ūkį, 1946 ir 1958 metų Nemuno potvynius, sumanytąjį Klaipėdos — Chersono vandens kelią ir kitus hidrotechnikos darbus ar projektus. Gavęs vieną Švyturio žurnalo numerį su rašiniu apie Nemuną, Kolupaila rašė: "Žinios apie laivų susisiekimą tarp Baltijos ir Juodosios jūros yra melas; užtvanka neturi šliuzų, todėl ji užtvers visą laivininkystę" (1958.IX.1 laiškas Kvikliui).

Prof. Kolupailos publicistikoje reikšmingą vietą užima naujųjų Lietuvos knygų recenzijos, kurių jis pažėrė mūsų

1956-1963 metų spaudoje bent keturioliką. Jis domėjosi hidrotechnikos, hidrologijos, geografijos, kraštotyros ir gamtos literatūra, parašyta Lietuvoje dirbančių senesnių ir jaunųjų mokslininkų bei kraštotyrininkų. Jis dažnai papildydavo recenzuojamus autorius, suminėdamas jų nepaminėtus faktus ir atitaisinėdamas klaidas. Kolupaila nesmerkė okupuotosios Lietuvos autorių dėl jų raštų prosovietinių tendencijų ir bolševikinės frazeologijos, pateisindamas, kad jie buvo verčiami taip rašyti. Recenzuodamas Kauno Politechnikos Instituto Darbų IV-jį tomą, išleistą 1955 metais, prof. Kolupaila pozityviai vertino jo turinį ir vėl paironizavo: vienas autorius "tęsia savo rimtoje studijoje S. Kolupailos ir L. Bajorūno darbą, mini jų anonimines formules, bet neturi teisės nurodyti tų darbų literatūros sąraše. Kitos moralės šalyje panašus elgesys būtų pavadintas plagiatu. Suprantama, negalime kaltinti autorių, tik jų engėjus" (TŽ, 1956, Nr. 6).

1956 metais Kolupaila viename savo laiške paminėjo: "Gavau Bieliuko knygutę apie LTSR ežerus (1953 metų), ji beveik neturi skaičių, kurie man reikalingi: karinės paslaptys!". Tasai išsireiškimas būdingas profesoriui, nes jis dažnai protestuodavo, kad dėl tariamo valstybės saugumo hidrologijos ir kraštotyros literatūroje būdavo nuslepiamos kai kurios mokslui svarbios informacijos. Profesorius piktinosi bolševikine propaganda J. Sadūno knygoje "Nemunu" (išl. 1954 m.), ironiškai patardamas ją "uždrausti eksportui, nes ji gali sulaikyti trumparegius lietuvius nuo grįžimo į tėvynę... (Drg. 1956.XII.29). Kitą kartą Kolupaila pastebėjo: "A. Ramanausko knygutė (apie Žemaitiją, — Red.) išsiskiria iš visų matytųjų didesne doze deguto". Džiaugdamasis jaunųjų hidrologų paruoštuoju Lietuvos upių kadastru, Kolupaila rašė: "Malonu matyti, kad mūsų darbas, atliktas labai kukliomis sąlygomis, tęsiamas tais pačiais metodais. Labai gerai, kad išliko mūsų žemėlapių komplektas, kuris buvo paslėptas išvažiuojant" (Drg. 1959.VIII.22).

Kolupaila įžiūrėdavo politinių paradoksų kai kuriuose sovietiniuose leidiniuose, pavyzdžiui, 1955 m. Maskvoje išleis-

tojoje rusiškoje knygoje "Litovskaja SSR" lietuviai autoriai "vengė niekinti buržuazijos laikus, stengėsi pabrėžti aukštesnę mūsų krašto ir žmonių kultūrą" (Drg. 1956.XII.29). Tos knygos 228-nių veikalų bibliografijoje "suprantama, lietuvių autorių tarpe nėra vadinamųjų liaudies priešų (į vakarus pasitraukusiųjų mokslininkų, Red.). Tiesa, paminėtos dvi prof. J. Šimoliūno knygos, matyti, per cenzūros neakylumą". Panašiai Kolupaila kritikavo ir docento S. Vabalevičiaus vadovėlį "Vandentiekis ir kanalizacija" (išl. 1954 m.). "Mums keista, kad autorius, buvęs prof. S. Kairio bendradarbis, mokinys ir asistentas, nerado galima pažymėti ne tik savo mokytojo darbų, jo puikaus kurso "Miestų kanalizacija", iš kurio panaudoti keli brėžiniai, bei paminėti jo vardo. Knyga išleista prieš Stalino mirtį, senoje eroje: tuo autorius gali dalimi pateisinti savo gėdą. Apie Lietuvą knygoje randame labai mažai. Po visų normų Turkmenijai ir Kazakstanui vienas kitas skaičius pridėtas ir Lietuvai, labai nužemintai, pačiame gale. Literatūros sąraše 58 pavadinimai, jų tarpe tik vienas lietuviškas apie senovės Vilniaus vandentiekį..." (cituota iš TŽ, 1957, Nr. 4). Kolupailos darbštumas, informuojant mus apie inžinierių darbo sąlygas Lietuvoje tuo metu, kai asmeninių sąlyčių dar nebuvo, įgyja dar daugiau reikšmės, žinant, kad jis panašiai informavo ir savo kolegas profesorius bei studentus Notre Dame u-te ir kitur.

Apie 1960 metus moksliniams Lietuvos leidiniams šiek tiek apsivalius nuo bolševikinės propagandos, Kolupaila savo rašiniuose konstatuoja: "Jau, matyti, išeina iš mados neigti ir niekinti visa, kas buvo atlikta "feodalinės ir buržuazinės" Lietuvos laikais". Taip rašė jis 1960.V.14 d. Drauge, peržvelgdamas Lietuvos Geografinės draugijos Metraščio II tomą, išleistą 1959 metais. Kolupailai patiko D. Deksnytės straipsnis "Pirmieji Lietuvos žemėlapiai su lietuviškais vietovardžiais (1900-1920)". Jis teigiamai vertino J. Macevičiaus studiją apie Lietuvos upių tyrimus. Tada Macevičius jau galėjo paminėti profesoriaus Kolupailos vadovautojo Hidrometrinio biuro atliktuosius darbus ir jo svarbesniuosius mokslinius darbus,

pavyzdžiui, 1928 metais pasiūlytąjį originalų metodą žiemos nuotakiui skaičiuoti, "kuris žinomas literatūroje kintamųjų žiemos redukcijų metodo vardu, plačiai prigijo visame pasaulyje" (cituota iš Geografinio Metraščio II t., p. 33). Macevičiaus surašytoje 1918-1940 metų bibliografijoje suminėta apie 70 Kolupailos raštų, o taip pat J. Stanišauskio, Z. Bačelio, J. Daniliausko, J. Šimoliūno, K. Sčesnulevičiaus, K. Rimkaus, L. Bajorūno darbai.

Po 1960 metų Kolupaila recenzavo dar bent devynias Lietuvoje išleistas knygas, susijusias su jo specialybe. Jų tarpe jis apžvelgė Geografinio Metraščio III ir IV tomus, džiaugdamasis mūsų tautiečių gyvybės ženklais ir jų moksline pažanga (Drg. 1962.VIII.4). Rašydamas apie 1961 metų "Lietuvos TSR upių ir ežerų vardyną", Kolupaila kritiškai panagrinėjo ir papildė eilę vandenvardžių. "Daug darbo įdėjo autoriai ir redaktoriai į spaudos tikslumą, pasigerėtinai puikų... Tą puikų leidinį galima visiems nuoširdžiai rekomenduoti. Jis yra tikrai lietuviškas, be jokios propagandos!" — rašė jis savo paskutiniojoje recenzijoje Drauge 1963 metų gruodžio 21 dieną.

Prof. Kolupailai gyvenant, svečių iš Lietuvos dar kaip ir nebūdavo, tad ir jam neteko su jais susitikti. Nepastebėta, kad jis būtų ketinęs aplankyti okupuotąją Lietuvą. Jo dėmesys bei kontaktas su tėvyne apsiribojo gaunamomis knygomis ir atsitiktiniais periodikos pavyzdžiais. Jis džiaugdavosi, gavęs žinių iš Lietuvos, kad jo pasikalbėjimai Amerikos Balso radijui buvę girdimi ir pasiklausomi. 1957 metais viename laiške Bostonan, rašydamas Technikos Žodžio reikalais, profesorius pastebėjo: "Man rodos, kad ir tą žurnalą reiktų nusiųsti į kurią nors Lietuvos biblioteką: ten mūsų kolegos norėtų šį tą žinoti apie mus". O tie kolegos, savo ar ne savo valia, sumanė kviesti profesorių grįžti gyventi Lietuvon. Nors nieko iš to sumanymo neišėjo, bet epizodas vertas prisiminimo, nes jis būdingas ne tam vienam atvejui. Buvo ir daugiau žinomų tremtinių ar išeivių Vakaruose, kurie buvo viliojami grįžti. Sovietinio "Grįžimo į tėvynę" komiteto leistas laikraš-

St. Kolupaila su Br. Kvikliu Čikagoje apie 1955 metus.
(G. Peniko nuotr.)

tis "Už grįžimą į tėvynę", siuntinėtas iš Berlyno, 1957 metų sausio mėn. (Nr. 2) paskelbė atvirą laišką "Profesoriui Steponui Kolupailai", pasirašytą trijų Kauno Politechnikos instituto docentų. Laiške reiškiama pagarba jų buvusiajam mokytojui — profesoriui, pažymint dabar atliekamus didelius hidrotechnikos bei drenažo darbus Lietuvoje. Laiškas baigtas kvietimu: "Tikimės, kad ir dabar Jus domina darbai, vykdomi Lietuvoje, o mus domina Jūsų darbas. (...) didžiausia Jūsų auklėtinių ir bendradarbių svajonė artimiausiu metu Jus, gerbiamas profesoriau, išvysti Lietuvoje". Po kelių savaičių to paties laikraščio 1-me puslapyje buvo paskelbtas panašus atviras laiškas prof. Kolupailai, pasirašytas kitų dviejų asmenų. Priminę minėtąjį trijų inžinierių — docentų atvirąjį laišką, antrasis atviras laiškas šitaip pataikavo profesoriui: "Juk visa prieškarinė spauda pilna Tamstos raštų ir nuotraukų"; paminėjo ir bolševikinės valdžios uždarytąjį Kosmo žurnalą. Jiedu rašė, neseniai aplankę Kolupailų namus Kaune, kuriuos

globojanti valstybė, ir jie "niekam kitam nepriklauso, tik Tamstai ir Tamstos dukterims (suminėti vardai), sugrįžkite ir gyvenkite. Kelias į Lietuvą visiškai atviras...". Įdėta ir tų Aukštosios Fredos namų nuotrauka.

Nei Kolupailos, nei jo šeimos nesuviliojo sireniškasis kvietimas. Dar 1955 metais Kolupaila, rašydamas Drauge apie vergų medžioklę Kemptene, buvo įspėjęs saugotis to tremtiniams ar pabėgėliams prisivilioti komiteto, veikiančio iš Berlyno.

Kolupaila sielojosi prastomis žiniomis iš Lietuvos: "Atrodo, kad ubagystė progresuoja, žmonės vis daugiau vargsta. Gaila, kad mūsų pinigai tenai tiek nuvertinami, o siunčiami laiškuose dingsta kartu su laiškais" — rašė jis 1963.I.1 Kvikliui. Anksčiau, 1960.IV.1 laiške profesorius pajuokavo: "Šiandien Drauge yra žinutė, kad leidžiama siųsti į Lietuvą be muito siuntinėlius ligi dviejų svarų; mat, šiandien pirma balandžio!"

1961 metais Kolupaila stengėsi gauti dailininko Antano Žmuidzinavičiaus atsiminimus "Paletę ir gyvenimą", ką tik išleistą Vilniuje. Gavęs tą knygą, profesorius turėjo nusivilti ir apgailestauti, kad jo senasis bendrų kelionių bičiulis turėjo gerokai "pafrizuoti" tuos atsiminimus iš Lietuvos nepriklausomybės metų. Detaliai aprašęs keliones Nemunu ir kitur Lietuvoje, dailininkas neišdrįso paminėti tų kelionių iniciatoriaus ir vadovo Kolupailos. Tuo tarpu vėlesniųjų kelionių po Sovietų Sąjungą tokius bendrakeleivius, kaip Jakovlevas, Meškovas ir panašius Žmuidzinavičius rūpestingai suregistravo. Knyga su degutu, anot Kolupailos. Dabar jau nebėra mūsų tarpe abiejų Nemuno romantikų. Sako, vienas Nemunu plaukiojąs garlaivis esąs pavadintas Stepono Kolupailos vardu.

Išėjus "Bibliography of Hydrometry" knygai, autorius Kolupaila pasirūpino, kad leidėjai pasiųstų penkis egzempliorius Lietuvon.

F. GYVENIMO PABAIGA

Profesoriaus Kolupailos 70 metų amžiaus sukaktis buvo atžymėta po pusmečio, 1963 metų pavasarį. O pačios gimimo dienos artimiausią sekmadienį, 1962 metų rugsėjo 16-tą, jubiliato dienoraštyje atžymėta tik tiek: "Pas Bulotus svečiai. Dirmantas, Šliūpas, Pavilčius, Bartkus, Rimkevičius, Kaunas, Šatas, Didžiulis". Tai buvo ALIAS Čikagos skyriaus staigmeniškai suruoštas jubiliato pagerbimas, šitaip aprašytas to pobūvio dalyvio:

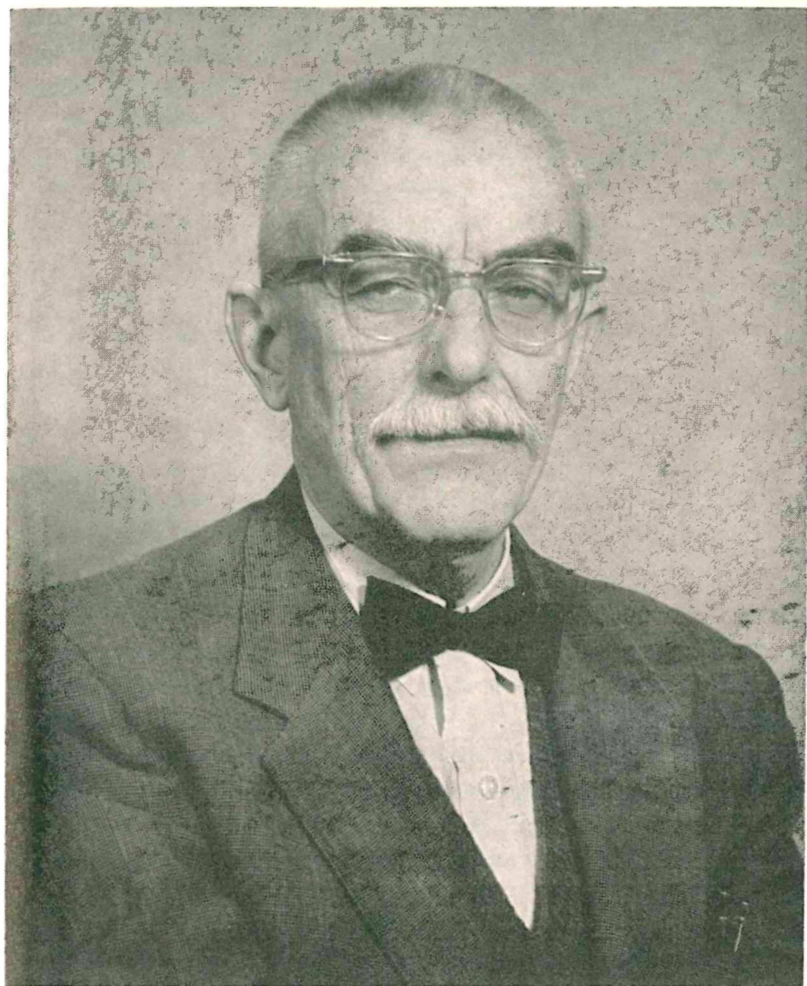
> "Slaptas susitarimas su Profesoriaus žentu kol. Julium Bulota ir jo simpatinga žmonele buvo sudarytas telefonu, jaučiant, kad Profesorius nepritaria viešam minėjimui, o progos pasveikinti nenorėjom atsisakyti. "Pasalos" pavyko pilnai. Profesorius su žmona atvažiavęs pas dukterį ir žentą pietų, skubėjo pamatyti savo vaikaitį sodelyje, ir čia buvo užkluptas gausaus būrio suvažiavusių svečių. "Puolimą" pradėjo generolas prof. S. Dirmantas. Malonu buvo stebėti mūsų du didžiuosius veteranus viens kito glėbyje. Juo pasekė ir visi svečiai, daugiausia buvę Profesoriaus studentai bei jų šeimos. (...) Reikia pabūti su Profesorium valandėlę, kad pajustum, kalbant hidrologine terminologija, kad tai ne šaltinėlis ar upokšnis, bet galinga srovė su imponuojančiu debitu, plaukianti tarp mūsų; nuostabi savo gyliu ir šakotumu, ir drauge gera ir gaivi savo paprastumu. Profesorius randa kalbą su pasaulinio garso mokslininku ir su mažu skautuku".[182]

Technikos Žodyje atspausdintas kolegos Juozo Danio straipsnis, iš esmės įžvelgęs jubiliato mokslinius darbus. To žurnalo viršelis (1962, Nr. 5) buvo papuoštas prof. Kolupailos atvaizdu Lietuvos žemėlapio fone.

Šešeriais metais vyresnis Ignas Končius rašė savo septuagenarui bičiuliui Kolupailai: "Sveikinu ėmusį nešti aštuntąjį kryželį. Gražus amželis. Prisimink, Profesoriau, ką esi nuveikęs, ką prirašęs, kiek kilnios nuotaikos suteikęs jaunuo-

menei, kurios tik savo kelyje sutikai, vis vien, ar tai studentai, ar tai skautai. Visiems sugebėjai įspūdingai perteikti savo visuomet saulėtą nuotaiką, aštrų darbingumą, gilų švelnumą, malonų jaukumą, nuostabų kuklumą, nepaprastą pakantą, jaukų — aiškų paskatinimą prie mokslo, prie darbo. Jūros darbų, rūpestingų — kilnių darbų, teikia nemirštamą, nenudildomą, nesunaikinamą paminklą ir Pačiam Profesoriui ir Profesoriaus Tėvynei" (iš 1962 m. rugsėjo 19 d. laiško). Laimingas turėjo būti žmogus, kurį galėjo šitaip pagirti ir vyresnieji, ir jaunesnieji draugai dar gyvą. Patsai jubiliatas šitaip atsakė vienam savo buvusiajam studentui: "Dėkui už sveikinimą mano senatvės proga. Pasistengsiu nepamiršti Tamstos 60 metų sukaktuvių, bet prieš tai dar sveikinsiu su sidabriniu jubiliejum, si fata sinunt? — Man buvo ypač malonu gauti iš Lietuvos savo buvusių mokinių 40 metų nuo kultūrtechnikų skyriaus įsteigimo Dotnuvoje 1922 metais proga sveikinimą". (Iš 1962.X.1 laiško).

1963 metų pradžioje painformuotas apie Akademinio Skautų sąjūdžio jam pagerbti ruošiamą viešą akademiją su vaišėmis, profesorius Kolupaila pageidavo, kad rengėjai pasitenkintų kuklia arbatėle. Jis prisidėjo, paprašytas duoti savo turimų knygų ir atspaudų parodai. Tačiau nesutiko eksponuoti asmeninių dalykų, kaip šeimos fotografijos, diplomai, ordinai. Pageidavo, kad pasiūlytasis kviestinų svečių sąrašas būtų papildytas jam ypatingai brangiais asmenimis, kaip Daniai iš Otavos, Jodelės iš Los Angeles, Semėnai iš Čikagos. Ir džiaugėsi, kad solistė Prudencija Bičkienė sutiko padainuoti. Pagerbtuvės įvyko 1963 metų balandžio 6 dieną Čikagoje, Jaunimo Centre, su dr. Kolupailos mokslo darbų paroda. Atsilankė gen. konsulas P. Daužvardis, profesoriai J. Šimoliūnas, S. Dirmantas, P. Jonikas, ALT-os pirm. L. Šimutis, Plieno vyrijos ir Grandies korporacijos inžinierių būrelis ir akademinio jaunimo, iš viso apie 150 asmenų. Pagrindinis kalbėtojas vyr. skautininkas Br. Kviklys charakterizavo jubiliatą ir priminė svarbesniuosius jo gyvenimo momentus. Prele-

Paskutinioji Stepono Kolupailos portretinė nuotrauka

gentas prašė jaunesniųjų lietuvių mokslininkų Amerikoje dėmesio Notre Dame universiteto išleistosios profesoriaus Kolupailos knygos dedikacijai "Šis veikalas skiriamas tėvų žemei Lietuvai". Lietuvių Skautų sąjungos tarybos pirmininkas vyr. skautininkas Kazys Palčiauskas dekoravo jubiliatą

aukščiausiuoju sąjungos Geležinio Vilko ordinu. Akademinio Skautų sąjūdžio vardu inž. Vyt. Šliūpas įteikė garbės nariui Kolupailai dovaną — Adomo Varno paveikslą "Nemunas ties Liškiava", o Lietuvos laikų bendrakeleivis agron. Jurgis Baublys padovanojo savo pagamintą "Klaipėdos" garlaivio modelį visų Baublių vardu. Keletą ištraukų iš Kolupailos raštų paskaitė J. Kregždys. Publikos paprašyta, ponia Kolupailienė paskambino savosios kūrybos lietuviškų dainų harmonizacijų. Solistė Bičkienė, akomponuojant filisteriui Algiui Šimkui, padainavo tris dainas, kurias jai kadaise akomponuodavo J. Kolupailienė.

Iškilmių metų perskaityti keli gautieji sveikinimai. Lietuvos atstovas J. Kajeckas iš Vašingtono rašė: "Malonu, kad jaunimas, kurį taip mylite ir globojate, prie Jūsų prisirišęs, Jus gerbia ir tą pagarbą viešai atžymi. Tur būt nėra populiaresnio jaunimo tarpe žmogaus, kaip Jūs. Jūs pagarsėjęs mokslininkas, keliauninkas-ekskursantas, tyrinėtojas, kultūrininkas, visuomenininkas, pasišventėlis ir kartu įkūnytas kuklumas. Jūsų gyvenimas, praturtintas tyrimais bei darbais mokslo srityje ne tik lietuvių tarpe, bet pasauliniu mastu; toli už Lietuvos ribų Lietuvos vardą Jūs garsinate". Prelatas Myk. Krupavičius, tada 77 metų amžiaus, rašė: "Atsidūręs svetimoje žemėje, to darbo savo pasirinktoje srityje nenutraukei, bet dar su didesniu intensyvumu tęsi, keldamas ir populiarindamas Lietuvos vardą. (...) Ši Tamstos šventė yra visos tikrai lietuviškos išeivijos šventė. Labai gailiuosi, kad šiuo metu mano pakrikusi sveikata neleido savo nuoširdžių sveikinimų perduoti Tamstai gyvu žodžiu". Liet. Enciklopedijos redaktoriaus dr. Juozo Girniaus sveikinime skaitome: "Savo moksliniu darbštumu, visuomeniniu pareigingumu ir skautišku paslankumu visur, kur reikėjo kam talkos ar pagalbos, prof. S. Kolupaila yra laimėjęs visų nuoširdžią pagarbą, o iš turėjusiųjų artimesnius ryšius — tikrą meilę. Tos pačios jaunos dvasios visiems metams, kurie dar Viešpaties skirti!" Tada niekas nebūtų tikėjęs, kad tų metų gyventi buvo likę tik vieneri. Jautrūs buvusiojo Kolupailos mokinio inž. miškin.

K. Sčesnulevičiaus laiško žodžiai nukėlė klausytojus į senesnius Lietuvos laikus: "Prisimenu Tamstą iš jau tolimų Dotnuvos Žemės Ūkio technikumo laikų, kaip viena iš ryškiausių ir šviesiausių asmenybių, kuri savo humaniškumu ir taktu sugebėjo patraukti prie savęs kartais ir visai nepalenkiamas, nejautrias širdis. Pilkomis, o vėliau ir niūriomis krašto politinio gyvenimo dienomis sėmiausi iš Tamstos, kaip visuomenininko ir politiko laikysenos, sau nusiraminimo ir stiprybės". Į gautuosius sveikinimus profesorius Kolupaila atsakė nuotaikinga kalba, prisimindamas savo jaunystės epizodus ir savo gerosios žmonos reikšmę ir nuopelnus jo gyvenime. Tą minėjimą išsamiausiai aprašė dviejuose Naujienų numeriuose Lietuvių Miškininkų sąjungos pirmininkas inž. miškin. Vincas Žemaitis, įjungdamas į reportažą ir savo pasakytąją sveikinimo kalbą, kurioje jis nuotaikingai titulavo jubiliatą Lietuvos vandenų karaliumi.

Pilnesnei Stepono Kolupailos kasdienio ir socialinio gyvenimo mozaikai sudėti negalima praleisti ir skaudžių tikrovės faktų. Iš toliau stebint, atrodo, lyg Kolupaila būtų prabėgęs savo gyvenimą, kaip koks sveikas sportininkas. O iš tikrųjų, jam teko pakentėti ir nugalėti ne vieną kritišką ligą. Moderni chirurgija, atsparus organizmas ir stipri valia nepasiduoti leido tam vyrui pragyventi daugelį savo bendraamžių. Be dienoraštyje atžymėtųjų smulkesnių negalavimų, peršalimų ir komplikacijų su dantimis, Kolupaila pergyveno Amerikoje dvi sunkias operacijas, apie kurias daugiau žinome iš jo privačių laiškų. Šiaip jau jis nepaisė savo sveikatos sušlubavimų ir kartais su pakelta temperatūra eidavo universitetan savo pareigų atlikti. 1955 metų rudenį dr. Hyde atliko sunkią inkstų operaciją. Profesorius išgulėjo South Bendo Šv. Juozapo ligoninėje 9 dienas dr. Masono priežiūroje. Spalio 17-tą iš ligoninės jis rašė į Bostoną:

> "Brangus mano Jurgi! Dėkui už biuletenį No. 3 ir už gražiai atliktą pareigą. Skaičiau jį, gulėdamas ligoninėje po operacijos. Gydytojai buvo nutarę, kad neišgyvensiu spalio. Aš tęsiau, nes buvo mokslo metų pradžia. Pagaliau spalio

1ž darbas atliktas; po kelių dienų kovos už gyvybę sveikstu ir greit tikiuos grįžti namo, dar ilsėtis. Daktarai žada grąžinti darbingumą 10 metų!" Jau iš namų Kolupaila rašė Kvikliui spalio 24 dieną: "Operacija atlikta meistriškai, be skausmo ir komplikacijų. Atidariau akis, kai man darė kraujo transfuziją, ir netikėjau, kad jau po viso. Dar kelias valandas kalbėjau be sąmonės, o dabar vaikai juokiasi iš to automatiško smegenų mechanizmo. Kitą dieną rašiau laiškus, sėdėjau kėdėje, tik jutau didelį silpnumą. Iš ligoninės išsiprašiau savaitę po operacijos. Po dviejų savaičių atostogų, vieton lauktų 3 ar 4 , noriu pradėti paskaitas".

Po tos operacijos profesorius daugiau pavargdavo, ypač žiemą, laukdavo pavasario, saulės — "tada atsigausiu", sakydavo. Antroji rimta sveikatos krizė užėjo 1961 metų pavasarį. Ką tik baigęs savo didžiąją bibliografijos knygą, jis skubėjo tvarkyti korespondenciją ir S raidę Liet. Enciklopedijai, "kol dar matau". Liepos 20-tą dr. McFarland operavo Kolupailos akį ir išlaikė jį toje pačioje Šv. Juozapo ligoninėje vėl 9 dienas. "Jau sveikstu namie po sėkmingos operacijos. Akis dar aprišta, bet apžiūrėjimo metu neblogai mačiau be lęšiuko. Turiu geriausių vilčių atgauti regėjimą. Dar man nelabai leidžiama skaityti bei rašyti" (iš liepos 31 d. laiško Kvikliui). Dar optimistiškiau rašė jis sekančią dieną Masiokams: "Jau po truputį skaitau ir rašau, vaikštau pas daktarą. Mama buvo ir yra man ypatingai gera. Genutė dvi naktis budėjo prie mano lovos. Žaviuos visų Jūsų gerumu. Dėkui už dovaną — puikius biskvitus. Vienu žodžiu — sekasi". Profesorius greitai atgavo pilną regėjimą, tik jau turėjo naudotis akiniais skaitydamas. Jis buvo toliaregis ir anksčiau jokių akinių neturėjo. Po pusmečio S. Kolupailą ištiko skaudus pūslės infekcijos priepuolis, ir jis buvo išvežtas ligoninėn ambulansu, bet tik porai dienų. Išbuvęs sveikas apie pusantrų metų, 1963 m. rudeniop vėl rūpestis: "Buvau pas daktarą Masoną. Rado sveikatą neblogą, tik kraujo slėgimas peraukštas, reikia numušti. Kiti turi aukštesnį" (iš rugpiūčio 11 d. laiško).

Atėjo lemtingieji 1964-tieji. Sausio 27-tą kraujo slėgimas 152-90. Vasario 5-tą karščiuoja ir po to serga namie dvi savaites, negerėja. Dukterys ir žmona globoja, nuveža pas daktarą

Stepono Kolupailos antkapinio paminklo šventinimas 1964 m. spalio 10 dieną. Centre Tėvas Jonas Kubilius, S. J., už jo Jonas Jurkūnas, St. Dirmantas, velionies šeima. Antrasis į kairę nuo kun. Kubiliaus Ks. Kaunas.

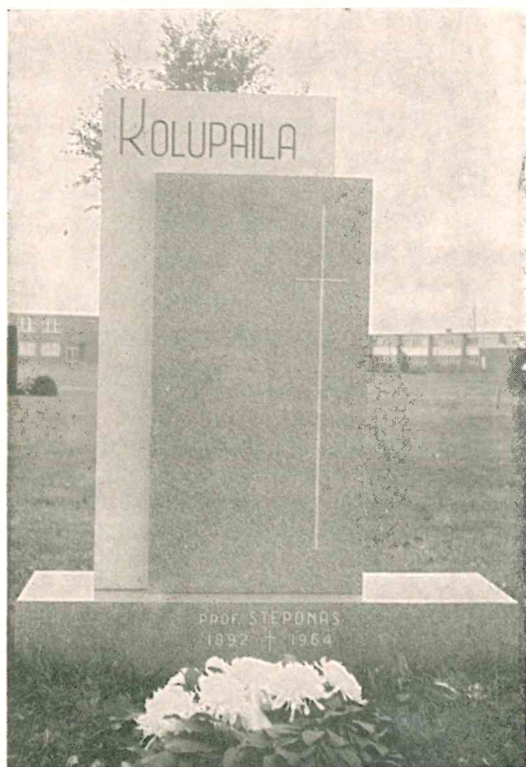
ir į universitetą vasario 8-tą, paskutinį kartą. Bet ir sirgdamas, dirba — vasario 12-tą rašo Kvikliui: "Šiandien gavau 317-326 skiltis; tuoj ištaisiau ir siunčiu Tamstai. Mano padėtis dabar tokia. Daktaras liepė sėdėti namie ir gydyti trombozę. Atrodo, kad koja gerėja, bet pavojus yra kiekvienu momentu, kad tas kamštis gali nukeliauti kitur, į daugiau pavojingą vietą. Mėginu atsargiai vaikščioti apie namus. Nemėgstu sirgti! Laukiu daugiau korektūrų. Tamstos S. Kolupaila". Tai buvo jo paskutinis laiškas artimam bičiuliui Broniui. Paskutinieji ligonio įrašai dienoraštyje jau sunkiai beįskaitomi: Vasario 18 — pas dr. Masoną, Tonytė nuvežė. Skauda koją. 19 — veža į ligoninę. Memorial (181). 20 — Plaučių rentgenas, kardiograma. 21 — Genutė. (Kelių lenkytojų pavardės neįskaitomos). 23 — Genutė, Mamytė. 24 — tulžies rentgenas. 25 — kraujo slėgimas 129. Paštas. Kovas, 8 — J., Vel. , Gen., Ton. 9 — Soleta (kun. Soleta, Notre Dame univ. viceprezidentas — Red.). Ligoninėje būdamas, profeso-

rius tikėjosi laiku pasveikti ir vykti į Cornell universitetą savo paskaitų ciklui, kurį mėgino čia pat rengti. Kovo 16 dieną ligonį ištiko dalinis paralyžius, sutrukdęs kalbą ir, gal būt, pilną sąmonę. Jis jau nebesuprato, kas jam nutiko.

Profesoriui Kolupailai esant ligoninėje, jo pažįstamieji, lietuviai ir kiti, jautriai pergyveno to mielo žmogaus ligą, dažnai skambindavo šeimai ir lankydavo ligonį. Paskutinieji lankytojai iš Čikagos lietuvių visuomenės buvo skautininkai Zailskienė ir Kviklys ir inžinierius Albertas Vengris. Juos prileido prie ligonio po vieną, tik trumpam. Tai buvo kovo 22-ji diena. Dar dvi savaites iškentėjus, balandžio 6-tą ligonį apėmė koma ir balandžio 9-tą, ketvirtadienį, antrą valandą dienos metu atėjo mirtis. Nustatyta priežastis: kasos vėžys.

South Bende atsisveikinus su velioniu Notre Dame universiteto profesoriams, studentams ir vietos pažįstamiems, kūnas buvo pervežtas Čikagon, Petkaus laidojimo koplyčion (2533 West 71 street). Sekmadienį, balandžio 12 dienos 6 val. vakare erdvią koplyčią pripildė artimieji ir visuomenė atsisveikinimo aktui. Prie karsto palinko J.A.V., Lietuvos, skautų Lituanikos tunto, korp. Vytis, Akademinės skaučių draugovės ir Jūrų skautų korp. Gintaras vėliavos. Aktui vadovavo filisteris Bronius Kviklys, savo įvadiniame žodyje priminęs reikšminguosius velionies Garbės nario gyvenimo momentus ir darbus.[183] Prof. Stasys Dirmantas kalbėjo Lietuvių Profesorių draugijos ir PLIAS vardu. Lietuvių Bendruomenės vardu atsisveikino inž. Bronius Nainys, ALIAS — inž. Pranas Urbutis, Lietuvių Enciklopedijos — prof. Pranas Čepėnas, Plieno vyrijos — inž. Algirdas Didžiulis, Lietuvių studentų sąjungos — Audronė Valaitytė, Draugo redakcijos — Kazys Bradūnas, Lietuvių Skautų sąjungos — tarybos pirm. Ed. Korzonas. Paskutinį žodį tarė akademikų skautų kapelionas tėvas J. Kubilius, S.J. [184] Aktas baigtas malda ir "Marija, Marija" Maironio giesme.

Pirmadienio rytą, balandžio 13-tą, karstas buvo pervežtas į lietuvių Švč. Mergelės Marijos Gimimo bažnyčią (6812

Paminklas lietuvių Šv. Kazimiero kapinėse, Čikagoje
4401 W. 111 Street, Bl. 18a

So. Washtenaw), kur egzekvijas atgiedojo ir šv. Mišias atnašavo kan. V. Zakarauskas, asistuojamas prof. kun. P. Dambrausko ir kun. J. Juozevičiaus. Giedojo solistė Pr. Bičkienė. Palaidojo lietuvių Šv. Kazimiero kapinėse Čikagoje. Čia religines apeigas atliko kan. Zakarauskas, o lietuvių visuomenės ir velionies kolegų vardu atsisveikino prof. Jonas Šimoliūnas, tada beveik 86 metų amžiaus. Steponas Kolupaila išgyveno 71 su puse metų.

Lietuvių spaudoje buvo atspausdinta daug nekrologų (žr. bibliografiją), be to, kelios dešimtys užuojautų. Jų vieną ypatingą perspausdiname iš 1964.IV.13 Draugo: "Netekus mano studentavimo meto kolegos ir ilgamečio bendradarbio

V. D. Un-to Technikos, o vėliau Statybos fak-te prof., d-ro, geodezijos inžinieriaus STEPONO KOLUPAILOS, kolegos ir tikro draugo, kuris žiauriu bolševikmečiu gebėjo išgelbėti nuo okupavusių rusų komunistų kruvino teroro ir deportacijų daugelį profesūros narių (jų tarpe ir mane) bei inžinierių, ir tuo būdu išsaugojo juos Lietuvai, — giliam liūdesy ir dėkingume velioniui sunkiose dienose nuoširdžiai užjaučiu našlę ponią Kolupailienę, velionio visą šeimą ir artimuosius. Prof. St. Dirmantas". Tų pačių metų rudenį šeimos rūpesčiu buvo pastatytas antkapinis paminklas, šiek tiek savanoriškai prisidėjus keliems artimiesiems. Visuomenės aukų nebuvo renkama.

Dar ištisus metus p. Kolupailienė gavo apie 20 užuojautos laiškų iš pasaulyje pasklidusių profesoriaus Kolupailos kolegų mokslininkų kitataučių. Dr. inž. W. H. Graf iš Cornell universiteto atsiuntė savo referatą, skaitytą XXI-jame pasauliniame Navigacijos kongrese Stockholme 1965 m. Iš visų duomenų Manningo teorijai paremti, Grafui geriausi buvę lietuvių hidrologo Kolupailos Nemuno upės skaičiavimai. Referate paaiškinta, kuo tie duomenys svarbūs hidrologijos mokslui. Dr. MacAlpin rašė apie velionį: "He emanated an aura of humility and nobility in a way only possible for a truly great man".

IŠNAŠOS

Kartą paminėtas šaltinis toliau kartojamas sutrumpintai. Pilni duomenys randami S. Kolupailos raštų bibliografijoje arba biobibliografijoje. Išnašose prof. S. Kolupailos pavardė sutrumpinta į SK. Kitas santrumpas žr. p. 396.

1 Br. Kviklys, Mūsų Lietuva, I t., Bostonas, 1954, p. 243.
2 St. Dirmantas, Laivininkui mirties upe amžinybėn išplaukus. DRAUGAS (toliau Drg.), Čikaga, 1964.IV.18, II dalis.
3 A. F. Smirnov, Vosstanije 1863 goda v Litvie i Bielorussii, Moskva, 1963, p. 232. Kiti čia minimi sukilėliai Kolupailai (tada rašė Kolupajlo arba Kolupaylo) atrasti dr. Kosto R. Jurgėlos kituose šaltiniuose.
4 K. Jablonskis, red., Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais. II dalis. XVIII amžius. Vilnius, 1961, p. 322.
5 Kviklys, t. p., II t., 1965, p. 213.
6 Lietuvių Enciklopedija (Toliau LE), XVIII t., Bostonas, 1959, p. 542-543.
7 Vincas Žemaitis apie SK, NAUJIENOS, Čikaga, 1963, Nr. 90.
8 Juozas Tumas, O dawniejszych zabudowaniach litewskich, p. 94-111.
9 St. Kolupaila (toliau SK), Lapas į laurų vainiką. ATEITIS, Brooklyn, N. Y., 1951, Nr. 2.
10 SK, A. a. Julijonas Špakevičius, Drg., 1956.III.24, II d.
11 SK, Netekome Žaliosios Rūtos! Kan. Adolfo Sabaliausko šviesiam atminimui. Drg., 1951.V.12, II d.
12 Dirmantas, Laivininkui... Drg., 1964.
13 El. Gimbutienė-Karosaitė, 1910-1927 metų atsiminimai. Los Angeles, Calif., 1966, mašinraštis.
14 SK, Kaip aš tapau inžinierium. TECHNIKOS ŽODIS (toliau (TŽ), Čikaga, 1956, Nr. 1.
15 SK, Nemunas. Čikaga, 1950, p. 20-21.
16 SK, Hidrometrijos bibliografija. TŽ. 1959, Nr. 5.
17 SK, Žiauraus komunizmo auka. A. a. Jokūbui Stanišauskiui atminti. Drg., 1956.VIII.4, II d.
18 SK, Prof. gen. Stasys Dirmantas. TŽ, 1962, Nr. 6.
19 Iš Igno Kolupailos 1964 metų lenkiško rankraščio vertė Ev. Masiokienė-Kolupailaitė.
20 El. Bunkienės-Kolupailaitės laiškai versti iš lenkų k.
21 SK, Lapas ... ATEITIS, 1951.

22 SK, Kaip aš tapau... TŽ, 1956.
23 Lietuviškoji Enciklopedija, VI t., Kaunas, 1937.
24 P. Lelis, 45 metai technikos tarnyboje, TŽ, 1970, Nr. 3.
25 LE, XVI t., p. 12.
25a J. Tumas - Vaižgantas. Nemunas. Birštonas. Apybraiža spausdinta "Atspindžių" žurnale 1923 m., Nr. 8. Pakartota Vaižganto Raštų XVII t., 1931 m., ir Rinktinių Raštų II t., Vilnius, 1957 m., p. 357: "Vaizduokime tad ir tirkime Nemuną ir panemunes drauge su prof. Kolupaila".
26 J. Macevičius, Upių tyrimai Lietuvoje iki 1940 m. Hidrometeorologiniai straipsniai, II t., Vilnius, 1970, p. 77.
27 SK red., Lietuvos universitetas 1922-1927 (toliau LU). Kaunas, 1927, p. 360.
28 SK, A. a. inž. Kazys Rimkus (1902-1960). TŽ, 1960, Nr. 3.
29 J. Čiurlys, Lietuvos nepriklausomybės metais. TŽ, 1956, Nr. 1.
30 Gimbutienė, 1910-1927 metų... 1966.
31 SK, Prof. Ignui Končiui 70 metų. Drg., 1956.VIII.11, II d.
32 SK, Vietoj vainiko prof. Pakšto kapui. Drg., 1960.IX.23.
33 SK, Lapas.. ATEITIS, 1951.
34 SK red., Dotnuvos Žemės Ūkio Technikumo almanachas, Kaunas, 1937. P. 34-37: SK str. Pirmieji atsiminimai iš Dotnuvos — čia pakartotas ištisai.
35 SK, Iš hidrotechnikos praeities laisvoje Lietuvoje. TŽ, 1960, Nr. 3. Cituota iš SK mašinraščio, o ne iš spausdinto teksto.
36 St. Dirmantas, Pirmoji atgimstančioje Lietuvoje technikinė mokykla ir jos tolimesnė raida. TŽ, 1959, Nr. 6.
37 SK, Nemunas. 1950, p. 146 ir kt.
38 SK, Prof. Pranas Jodelė. Drg., 1956.I.28, II d.
39 SK, A. a. inž. Leonidas Gimbutas. LIETUVOS STUDENTAS, Kaunas, 1932, Nr. 10.
40 LU, p. 109.
41 LU, p. 110 ir posėdžio garbės prezidiumo nuotrauka p. 111.
42 LE, XII t., p. 255 rašoma, kad SK redagavęs "Techniką" 1925-1928 m. Turėtų būti 1928-1929 m.
43 LU, p. 293 ir fotografija p. 292.
44 S. Pukenis, Kauno taravimo baseinas. Hidrom. str., t. II. Vilnius, 1970, p. 135-136.
45 S. Dirmantas, Technikos ir statybos fakultetai. Lietuvos universitetas. Čikaga, 1972, p. 537.
46 Prof. K. Vasiliauskas apie naujas technikos fakulteto mokslo reformas. AKADEMIKAS, Kaunas, 1938.X.1, Nr. 15.
47 SK, Politechnikos steigimo sumanymas. STUDENTŲ DIENOS, Kaunas, 1937.XII.15, Nr. 12-13. SK, Inžinerinės problemos, XX AMŽIUS toliau XX A.), Kaunas, 1937.XII.22.
48 Pasikalbėjimas su Technikos fakulteto dekanu. STUDENTŲ DIENOS, 1939.VI.1-15, Nr. 11-12.

49 LE, VIII t., p. 247.
50 KOSMOS (toliau Ksm.), Kaunas, Nr. 5, 1929, p. 195.
51 L. Mižutavičius, Lietuvos Hidrometrinis biuras per dešimtį metų. Ksm., Nr. 7-12, 1932.
52 J. Šimoliūnas, Prof. dr. inž. Steponas Kolupaila. TŽ, 1956, Nr. 1.
53 LE, VIII t., p. 246.
54 LE, V t., p. 450 (inž. Vyt. Petraičio straipsnis).
55 R. Skipitis, Nepriklausoma Lietuva. Atsiminimai. Čikaga, 1967, p. 297. Kiti cituotieji puslapiai pažymėti tekste toliau.
56 Čiurlys, Lietuvos ... TŽ, 1956.
57 LE, XVI t., p. 119.
58 Iš A. Saulaičio laiško 1973.I.26, Oakville, Conn.
59 Žvaigždutėmis * pažymėtieji metai ir informacijos yra v. s. Kazio Palčiausko surinktos iš v. s. Petro Jurgėlos 1969 m. rankraščio "Lietuviškoji skautija", kurios leidėjo Lietuvių Skautų sąjungos Pirmijos vardu pirmininkas v. s. A. Saulaitis leido panaudoti šią medžigą savo laišku 1973.I.26.
60 LE, t. XXIII, p. 133. Plieno vyrijos inž. Algirdo Didžiulio 1971 metų spalio ir lapkričio mėn. laiškai iš Čikagos.
61 LE, VII t., p. 451.
62 Dr. Adolfo Damušio laiškas 1971.XII.10 iš Southfield, Mich.
63 Inž. Pilypo Naručio laiškas 1971.XII.15 iš Čikagos.
64 SK, Lapas... ATEITIS, 1951.
65 LE, XX t., p. 78-79 (Juozo Brazaičio str.).
66 NAUJOJI ROMUVA (toliau NR), Kaunas, 1937.XII.12, Nr. 50.
67 NR, 1938.XII.25, Nr. 51-52.
68 NR, 1936.XI.15, Nr. 44.
69 LE, XXVIII t., p. 306 ir kt.
70 XX A., 1938.I.31 kronika.
71 1932-1934 metų duomenys surinkti dr. Antano Rukšos iš V.D.U. kalendorių 1934 ir 1935 metams ir paskelbti knygoje "Lietuvos universitetas", Čikaga, 1972, p. 281, 282.
29, II d.
72 SK, žiūrovo įspūdžiai iš "Fausto" spektaklio. Drg., 1958. III. 29, II d.
73 SK, Aukštojo mokslo raida nepriklausomoje Lietuvoje, AIDAI, Brooklyn, N.Y., 1956, Nr. 7-8.
74 SK, Su rektorium M. Biržiška Lietuvos universiteto senate. Drg., 1962.IX.20. Cituota iš autoriaus mašinraščio.
75 Liubčios mieste, kairiajame Nemuno krante, pirmojoje XVII a. pusėje buvo spaustuvė, lotyniškai žymėta "Lubeca ad Chronum". SK, Nemunas. 1950, p. 44.
75a SK, Lapas... ATEITIS, 1951.
76 Nemunas, p. 117.
77 SK, "Klaipėda" lenkų nelaisvėje. NR, 1931, Nr. 14.

78 SK, Mūsų Suomija. T. p., 1932, Nr. 28-29. SK, Molėtų ežerai, BANGOS, Kaunas, 1932, Nr. 27.
79 SK, Mano kelionė į Vilniaus kraštą. Po Vilniaus kraštą. Brėslaujos ežerai. T. p., Nr. 32-38, 40, 46.
80 SK, Nemunas. 1950, p. 31-85.
81 Skipitis, Neprikl. Lietuva. 1967, p. 405.
82 Smulkiau apie Vyčio korporantų keliones su SK parašyta Br. Kviklio parengtoje knygoje "Akademinė skautija 1924-1954 metais", Čikaga, 1954, p. 85-97, su iliustr. Tą knygos skyrių tikrino SK.
83 Šioje kelionėje SK pasirinko hidrografinės ir kraštotyros medžiagos, kurią panaudojo reportažui XX A. ir Ksm. (1940, Nr. 1-3). Toji medžiaga Neries monografijai buvo spausdinta "Aiduose" 1957 m.
84 STUDENTŲ DIENOS, 1938.V.3, Nr. 7.
85 Ada Ingaunienė, Truputis vasaros. T. p., 1937.X.31, Nr. 10.
86 XX A., 1939.VII.11.
87 Drg., 1958.IX.11.
88 Drg., 1964.IV.18.
89 SK, Kaip išnaudoti vasarą. STUD. DIENOS, 1939.VI.1-VI.15, Nr. 11-12.
90 Informacijos apie Pabaltijo Geodezinės komisijos suvažiavimus imtos iš tų konferencijų spausdintų darbų "Verhandlungen ... der Baltischen Geodaetischen Kommission" 1925, 1927 ir 1928 metų, redaguotų Ilmari Bonsdorffo. Šiuos leidinius parūpino iš Suomijos geod. inž. Antanas Girnius Bostone.
91 Verhandlungen der in Helsingsfors vom 28 Juni bis 2 Juli 1924 abgehaltenen Geodaetischen Konferenz. Helsinki, 1925, p. 48.
92 T. p., Protokoll, Nr. 36, p. 35.
93 Verhandlungen der ... dritten Tagung..., Helsinki, 1928, p. 5.
94 SK, Mirė Irmari Bonsdorff. Drg., 1951.I.27, II d.
95 SK, Penktoji Pabaltijo valstybių hidrologinė konferencija Helsinkyje. ŽIDINYS (toliau Žid.), 1936, Nr. 7.
96 SK, Nemuno kilpa. Lietuvos elektrifikacijos klausimu. Ksm., 1929, Nr. 5.
97 SK, Nemunas. Medžiaga Nemuno monografijai. GAMTOS DRAUGAS, populiarus KOSMO skyrius, 1933, Nr. 7-12.
98 SK, VI Pabaltijo hidrologinė konferencija Liubecke. Žid., 1938, Nr. 8-9.
99 SK, Reikšmingos praeities puslapis. TŽ, 1957, Nr. 4, 3 fot.
100 Apie žinomą išradėją ir mokslininką Durandą SK rašė Drg., 1954, Nr. 61, II d., paminėdamas Durando autobiografiją, rašytą jau 94 metų senelio.
101 LE, VIII t., p. 245. SK, Bibliography of Hydrometry, Notre Dame, Ind., 1961, p. 918-919.

102 SK, Ar turėsime "Encyclopedia Lituanica"? Drg., 1953.I.10.
103 SK, Du skirtingi pasauliai. Drg., 1953.VII.11, II d.
104 LE I tomo priede SK rašė, kad kauniškės Liet. Enc. devyniuose tomuose atspausdinti 1946 jo parašyti hidrografinio pobūdžio str. ar aptarimai nuo 1 eilutės ligi 16 skilčių. Daugiausia teko VII-jam tomui — 255 rašiniai.
105 SK sveikinimo laiškas. Žid., 1934, Nr. 12.
106 LE, XXXV t., p. 300.
107 SK, Lietuvos skautų organizacijai. Žid., 1938, Nr. 10.
108 SK, Smūgis mūsų kultūros istorijai. XX A., 1939.XI.18.
109 Z. Ivinskio paskaitos, atspausdintos "Stimme der Freiheit" laikraštyje 1969.XI-XII m. ir 1970.II, III ir IV mėn. numeriuose, lietuviškas vertimas buvo paskelbtas "Darbininke", Brooklyn, N.Y., 1972.III.3, iš kur čia pacituota.
110 SK, Vilniaus įspūdžiai ir patyrimai. XX A., 1939.XI.3.
111 XX A., 1939.XII.23.
112 XX A., 1940.VI.13.
113 Ant. Rukša klaidingai parašė, kad SK buvęs paskirtas Kauno universiteto prorektorium 1940-41 metams (LE, XXXII t., p. 253 ir Lietuvos universitetas, Čikaga, 1972, p. 223). Tos pačios knygos kitoje vietoje, p. 246, duotos trijų tais metais buvusių prorektorių pavardės: V. Lašas, P. Slavėnas ir V. Jakovickas.
114 St. Dirmantas, Mano santykiai su fakulteto profesoriais. Lietuvos universitetas, 1972, p. 698-699.
115 Dirmantas, Laivininkui... Drg., 1964.
116 Dr. Jono Griniaus laiškas 1969.IX.1 iš Muencheno.
117 Šimoliūnas, SK. TŽ, 1956.
118 Juozo Brazaičio laiškas 1969.VI.6 iš New Yorko. SK dienoraštyje yra paminėta to atsilankymo data liepos 4 d., o liepos 6 d. įrašyta: paskirtas XX A. redaktorium.
119 XX A., 1940.VII.8, Nr. 152 (1203), p. 7.
120 Liudas Dovydėnas, Pusbalsiu kalbant. TREČIOJI PRADALGĖ, literatūros metraštis, London, 1966, p. 156-157.
121 Dr. Juozas Girnius prisimena, kaip SK, aplankęs Maskvą 1940-41 m. žiemą, savo viešuose pranešimuose kartodavęs "labai įdomu", pvz., labai įdomu, kad Maskvoje profesoriai kartais nakvoją laboratorijose, o ne namie.
122 Janinos Kolupailienės laiškas 1969.VII.24 iš Čikagos.
123 Recenzuodamas Liet. Enciklopedijos 28-jį tomą, SK prisiminė: "Arba, štai, dr. Jonas Steponavičius — kunigas, psichologas, politikas, mokytojas ir kovotojas už laisvę. 1941 m., kai vokiečiai žygiavo į Rusiją, jis buvo Utenos miesto burmistru. Jis išgelbėjo ir mano gyvybę, kai grįždamas iš Rusijos, pasiekiau Uteną ir vienos žmogystos buvau įduotas vokiečių lauko žandarmerijai sušaudyti kaip "komunistas". SK, Vėl

vienu laiptu palypėta. Drg., 1963.V.25, II d.
124 Brazaičio laiškas 1969.VI.6.
125 Juozas Brazaitis, Vokiečių okupacija. LE, XV t., p. 374.
126 V. Čižiūnas ir S. Sužiedėlis, Švietimas II pasaulinio karo metu. LE, XV t., p. 781.
127 Brazaitis, t. p., p. 374.
128 J. Kolupailienės laiškai: 1965.X.17 iš So. Bend ir 1972.V.12 iš Čikagos.
129 Pagal Ev. Masiokienės 1972.V.9 laišką iš Čikagos.
130 Cituota iš SK rankraščio.
131 SK, Lietuvos engėjų galas. Drg., 1954.I.12.
132 SK, St. Dirmantas. TŽ, 1962.
133 SK, A. a. Dr. A. Garmui pagerbti. Drg., 1955.VIII.1.
134 SK, J. Stanišauskiui... Drg., 1956.
135 Iš SK rankraščių.
136 SK, Nemunas. 1950, p. 92.
137 T. p., p. 27, 28.
138 SK, Aukštojo mokslo... AIDAI, 1956.
139 Cituota iš St. Dirmanto atsiminimų mašinraščio, rašyto 1971.VII.1.
140 Iš J. Gimbuto užrašų 1946 metais.
141 Visą lietuvių keleivių sąrašą paskelbė lietuviškas savaitraštis "Amerika" New Yorke 1949.I.7, Nr. 1.
142 J. Šimoliūnas, UNRRA universitetas Muenchene. TŽ, 1959, Nr. 1.
143 INŽINIERIAUS KELIAS, Nr. 3, 1946, p. 26-28, Augsburg.
144 T. p., Nr. 3, p. 28-29, ir Nr. 7, 1947, p. 65. Papildyta iš SK užrašų.
145 Dr. J. Kaškelio straipsnis, LE, XI t., p. 361.
146 MŪSŲ KELIAS, 1947, Nr. 37, Dillingen. Red. pasikabėjimas su SK.
147 INŽ. KELIAS, Nr. 8, 1947, p. 33-36. SK pranešimas.
148 Programą parūpino prof. S. Dirmantas Čikagoje.
149 INŽ. KELIAS, Nr. 7, 1947, p. 65.
150 T. p., Nr. 1, 1946, p. 13, Wuerzburg.
151 Br. Galinis, Lietuvos inžinierių tremtinių suvažiavimas 1946 m. vasario 23-24 d. Wuerzburge. INŽ. KELIAS, Nr. 2, 1946, p. 11-14 ir kronika p. 19. Augsburg.
152 Dipl. inž. A.D.G., Lietuvos inžinierių tremtinių suvažiavimas 1947 gegužės mėn. 17-18 d. Augsburge. INŽ. KELIAS, Nr. 8, 1947, p. 25-30.
153 Lietuvos inžinierių tremtinių III suvažiavimo protokolas, pasirašytas prezidiumo pirm SK ir sekretorių J. Jurkūno ir J. Lenkevičiaus. INŽ. KELIAS, Nr. 10, p. 47-55 ir p. 60, Kempten.
154 Ten pat, p. 59.

156 Šita ir kitos # atžymėtos informacijos parūpintos K. Pal-
Florida.

156 Šita ir kitos atžymėtos informacijos parūpintos K. Palčiausko iš LSS oficialių 1946-1949 metų Biuletenių.

157 SK reportažas apie "Laisvapilio" stovyklą atspausdintas "Skautų Aide" 1947 m. Nr. 9-10.

158 Iš P. Jurgėlos 1969 m. rankraščio "Lietuviškoji Skautija".

159 Iš Palčiausko laiško 1973.I.16.

160 Pagal inž. Kazio Daugėlos 1972.XII.29 parašytus prisiminimus Bedforde, N. H.

161 Iš SK str., LIETUVIŲ DIENOS, 1953, Nr. 3.

162 Tą kelionę skersai Ameriką, apie 6000 mylių, SK atliko greitaisiais traukiniais, sustodamas jam įdomiose vietose. Jis parašė reportažą — Drg., 1955.IX.21-23 d.

163 Juozas Eretas, Kazys Pakštas, Roma, 1970, p. 187, 311.

164 SK buvo paskelbęs tą lotynišką poemą su lietuvišku vertimu 1939 m. SOTER žurnale Kaune.

165 LE, XX t., p. 457.

166 Šis trumpas laboratorijos aprašymas paimtas iš Drg., 1955. XII.15 korespondencijos pagal SK suteiktą informaciją.

167 "It has been suggested that the committee undertake the maintenance of a bibliography of hydrometry such as that recently compiled and published by Prof. S. Kolupaila" (W. B. Langbein, Chairman).

168 Pasikalbėjimas su SK. LIETUVIŲ DIENOS, 1955, Nr. 8.

169 SK, Ar sunku laikyti profesinio inžinieriaus kvotimus? TŽ, 1956, Nr. 2.

170 SK, Bergždžios pastangos. TŽ, 1958, Nr. 6. SK rašė, kad kitą pareiškimą metrinės sistemos reikalu buvo parašęs inž. Br. Galinis ir pasiuntęs J.A.V. prezidento asistentui Sh. Adamsui. Po to Galinis kreipėsi į SK.

171 SK, Hidrom. bibl... TŽ, 1959.

172 Th. M. Hesburgh: SK, Bibl. of Hydrometry, 1961, p. vi, vii.

173 A. V. Dundzila, Savaitgalis Urbanoje. Drg., 1954.III.11, Nr. 59.

174 Kęst. Mikėnas, Vilniaus bokštai Urbanoje. DIRVA, 1954.IV.1, Nr. 13 (Studentų Žodis, Nr. 16), Cleveland, Ohio.

175 DIRVA, 1954.VIII.12, Nr. 32 (Studentų Žodis, Nr. 21).

176 1952 ir 1954 metų ASS stovyklų duomenys imti daugiausia iš Br. Kviklio "Akademinė Skautija 1924-1954 metais", Čikaga, 1954.

177 Drg., 1958.IX.13, II d. Pilna komisijos sudėtis paskelbta Drg., 1958.VII.30, II d.

178 Žr. 73 išnašą. Paskaitos santrauka ir diskusijos: Drg., 1956. VII.7, II d.

179 SK, Negyjanti žaizda. Drg., 1962.XII.29.

180 SK, Sukaktuvininkas prof. K. Pakštas. Drg., 1953.VI.27.

181 AUSTRALIJOS LIETUVIS, Adelaidė, 1951, Nr. 11 ir MŪSŲ PASTOGĖ, Sydney, 1952, Nr. 195.

182 Ištraukos iš J. Rimkevičiaus reportažo TŽ 1962 m. Nr. 5, su 8 nuotraukomis.

183 Br. Kviklio kalba atspausdinta TŽ, 1964 m. Nr. 2. Čia plačiau aprašytas atsisveikinimo aktas su kitų kalbėtojų ištraukomis ir laidotuvės.

184. Kun. J. Kubiliaus kalba atspausdinta MŪSŲ VYČIO 1964 m. Nr. 2.

ATSIMINIMŲ PLUOŠTELIS APIE PROF. STEPONĄ KOLUPAILĄ

KUN. JUOZAS PRUNSKIS

Tauri prof. Stepono Kolupailos asmenybė visam mano gyvenimui paliko tokį saulėtą ir šviesų atminimą. Jį pažinau kaip aukštos erudicijos mokslininką, džentelmeną su visais, gilų tolerantą, nors kartu ir tvirtų principų žmogų, skautiškai linksmą ir gilų mokslininką.

Pirmiausia jis man krito į akį savo straipsniais prof. Pr. Dovydaičio redaguojamuose žurnaluose. Tada buvo laikai, kad bendradarbiavimas ateitininkų tėvo — prof. Dovydaičio —redaguojamoje periodinėje spaudoje galėjo būti nepalankiai įvertintas valdančiųjų, pasinešusių į vienos partijos valdžią, ir nusprendžiau, kad prof. Kolupaila nėra karjeristas, o visų pirma tarnauja mokslinei tiesai ir ištikimas savo sąžinei.

Užeidavo jis protarpiais į dienraščio "XX Amžiaus" redakciją, kur man teko dirbti, vis toks saulėtas ir šviesus, pilnas skaidrios iniciatyvos. Išvyks jis kada į užsienį, žiūrėk ir prisiprašai kelionės įspūdžių. O keliones jis mėgo, ypač Lietuvos vandenimis. Nekartą ir mane patį gundė pasileisti su jo grupe baidare. Kai pareikšdavau abejonių, ar tai pakels mano kiek trapi sveikata, jis tuoj atrėždavo, kad kaip tik grįšime sveikesni.

Netrūko jam ryžto ir plačių užsimojimų. Ypatingą vaidmenį jis suvaidino "XX Amžiui" pasiryžus tvirtai pastūmėti Lietuvos elektrifikacijos idėją. Jis skatino ir, sakytumei, dirigavo visoje toje dienraščio akcijoje. Ir ne vien tik žodžiu. Visus mus, "XX Amžiaus" žmones, privertė nusipirkti net po kokią Lietuvos elektrifikacijos bendrovės akciją, kad būtų

įrodyta, jog ne vien tik žodžiais kalbama, o turima pasiryžimo ir aukotis tam reikalui, nes joks pelnas iš tų akcijų tada nebuvo numatomas.

Aplankydavo mus ir užėjus sunkiausioms Lietuvos okupacijos dienoms. Tada mūsuose buvo dvi nuomonės. Viena, kad bolševikų kontrolėje vis tiek nieko su mūsų spauda nebus, tai geriau viską mesti dabar. Kita nuomonė — bandyti kaip nors, daryti ką galima, kad nežlugtų, kas buvo taip sunkiai sukurta; gal gi galėsime dar kai ką patriotiškiau pasakyti, gal dar galėsime nuo kai kurių kladinimų apsaugoti. Prof. Kolupaila buvo daugiau šios antrosios krypties šalininkas.

0kupantai netrukus areštavo tuometinį "XX Amžiaus" redaktorių dr. Igną Skrupskelį, didelių gabumų ir nuostabaus idealizmo žmogų. Taip jo daugiau ir nebepamatėme — žuvo išvežtas į Sibirą.

Anuo laikotarpiu okupantai dar bandė savo kėslus maskuoti. Lietuvos vyriausybės priešakin buvo pakviestas toks žinomas patriotas kaip Vincas Krėvė. Kažkaip gavome patirti, kad ir "XX Amžiaus" priešakin būtų dar galima pastatyti prof. St. Kolupailą. "XX Amžiaus" kolektyvas jį pažino kaip patriotą, patikimą gabų žmogų ir mes patys sakytume, skatinome jį imtis "XX Amžiaus" redagavimo. Jis tai padarė, vien tikėdamasis galėsiąs gelbėti tai, kas dar buvo galima, bent laikinai, išgelbėti. Tai buvo jo aukos darbas, ne koks karjeros užmojis. Deja, viskas okupantų klastos buvo sunaikinta ir, jau gręsiant antrajai okupacijai, S. Kolupailai nebuvo jokios abejonės, kad reikia patraukti į Vakarus.

Vakaruose pirmosios dienos prof. Kolupailai, kaip ir kitiems, nebuvo saulėtos. Viename savo laiške, rašytame 1947 metų gruodžio 3 d.), jis man pasakojosi.

"Nuoširdžiai dėkoju už Tamstos man atsiųstą disertaciją su dedikacija, kuri mane labai sujaudino. Kartais patenka man į rankas Amerikos spauda; su ypatingu malonumu skaitau Tamstos gyvus ir turiningus straipsnius. Jie man pri-

mena tuos laikus, kada buvau Tamstos bendradarbis simpatingame "XX Amžiuje". Kaip Tamstai žinoma, man teko būti Tamstos darbo likvidatorium... Jei Dievas leis kada mums susitikti, papasakosiu Tamstai plačiau apie tą pavojingą misiją. Ateities istorikai tinkamai ir bešališkai įvertins mūsų pastangas. Esu lamingas, kad man pavyko padėti išgelbėti visą eilę savų žmonių. Labai gailiuos tų, kurie žuvo, kuriems negalėjom padėti, ypač dr. Skrupskelio, prof. Dovydaičio...

Dabar kenčiu kartu su kitais DP, kuriuos pas Jus laiko fašistais ir banditais. Stengiuos ir čia nesusmukti, nors jau gerokai esu pražilęs ir pasenęs. Vienas mano laimėjimų — pavyko suartinti skautus su ateitininkais. Kempteno kolonija (1400 lietuvių) nežino politinių ginčų, partijų kovos; atrodo, kad ir sugyvename geriau, kaip kitur.

Gyvenimas mūsų labai liūdnas, panašus į Kauno sunkiųjų darbų kalėjimą. Skirtumas gal tas, kad sargyba pro vartus laisvai išleidžia... Maistas visai menkas, ir dar eina blogyn. Švietimo darbininkai IRO nepripažįstami dirbančiais. Nuolat esame terorizuojami, laukiame naujo žiauraus skryningo. Bergdžiai stengiasi mus palenkti grįžti į Lietuvą, trukdo emigraciją.

Mano šeima visa Vokietijoje. Žmona turi 20 mokinių — fortepijono klasę, vyr. duktė su vyru studijuoja Karlsruhe, antroji studijuoja gamtą Muenchene, trečia su vyru gyvena Kemptene. Aš pats dirbu fabrike — hidrometrinių instrumentų firmoje, hidraulinėje laboratorijoje, dalyvauju naujų instrumentų kūryboje, naujuose išradimuose. Mano laboratorija požemyje, šaltame ir drėgname rūsyje. Mielas kolega Pakštas atsiuntė apsiaustėlį, kuris mane šildo... Dar dirbu gimnazijoje, aukšt. kursuose, turiu ir kitų visuomeninių pareigų... Esu tikras 'proletaras', tikriau — vienuolis, nes gyvenu ne sau.

Pasidariau fatalistas, aklai tikiu savo likimu. Jei žinotumėt, kaip karo metu grįžau namo iš Petrapilio per čeką ir gestapą, tai sutiktumėt su tuo, kad laikau save vienu laimin-

giausių žmonių. Dėl to ir dabar nenoriu skęsti, dar nenoriu mirti, dar saugau išgelbėtą Nemuno hidrologinę medžiagą. Lieku su tremtiniais, nors mane vis kviečia grįžti per radiją ir spaudą.

Laukiu atsakymo iš Kanados ir Argentinos, noriu išvykti iš Europos ir pradėti naują gyvenimą. Kolega Pakštas ir neatima vilties, kviečia jam padėti".

Prof. Kolupaila buvo pakviestas dirbti Notre Dame universitete, netoli Čikagos. Pirmuosius savo pergyvenimus jis taip aprašė laiške 1949 m. sausio 9 d.:

"Pirmieji mano žingsniai gan sunkūs. Dar neradau vietos lietuvių, tad neturiu draugų. Universitete santykiai korektiški, bet tik oficialūs. Pasirašiau sutartį 8 mėnesiams, turėsiu grąžinti 600 dol. už kelionę. Butą gavau perbrangų (20 dol. savaitei), teks ieškoti pigesnio, nes reikia taupyti pinigą vaikų kelionei apmokėti. Visą savo gyvenimą niekinau pinigus, todėl nemalonu apie tokius reikalus galvoti. Dekanas žadėjo duoti mūsų dukrelei darbo ir buto pažymėjimą, bet, pasirodo, dar nieko nėra padaręs: gal šiandieną ką nors padarys. O mano žmona stačiai iš proto eina; aš ją raminu, kad Tamstos savu laiku įteiktas pareiškimas dar tebegalioja ir kad mūsų duktė pateks į 200,000 skaičių".

Kokia gili šeimos meilė spindi iš šio prof. Kolupailos laiško!

Lietuvos meilė jį palenkė atsigabenti daug savojo krašto nuotraukų ir, kaip brangią dovaną kaž kuria proga, ką iš jų parinkęs, ir man atsiuntė.

Jam buvo mieli visi lietuviai. Atsimenu, kartą su būreliu Čikagos lietuvių pora autobusų išvykome pamatyti įžymesnių vietų. Užsukome ir į Notre Dame. Profesorius jau mūsų laukė. Mūsų grupėje buvo paprasti darbo žmonės, bet kiek nuoširdumo prof. Kolupaila parodė, negailėdamas laiko išvedžioti po visą platų universiteto rajoną, paleisti savo laboratorijoje paties sukonstruotus plačius vamzdžius, kurių pagalba galima matuoti srovės nešamą vandenį.

Užsukome į jo butą. Einant skersai kelią jis mane įspėjo, kad dabar tame mieste mandagumo savaitė, ir reikia pastovėti, praleisti mašinas. Jis visada buvo toks nuoširdus kooperuoti kiekviename tauresniame sumanyme.

Buvo malonus ir paslaugus "Draugo" dienraščio bendradarbis. Rašydavo neištęstus, intriguojančius, gausiai informuojančius straipsnius. O jau ypatingą savo pareigą buvo pasiėmęs recenzuoti kiekvieną išeinantį lietuvių enciklopedijos tomą. Ir tai atlikdavo su pedantišku kruopštumu. 1951 metais dalyvavo straipsnio konkurse apie tauriausią asmenybę. Laimėjo premiją, parašęs apie Tumą-Vaižgantą. Su juo tuo reikalu susirašant, viename laiške (1951.VI.17) jis rašė: "Laimėjau ne aš: teisėjai pagerbė šviesią a. a. Tumo asmenybę. Aš tegaliu jaustis laimingas, kad Vaižganto siela paskatino mane įpinti lapą į jo laurų vainiką.

Nepamirškit, mielas mano Daktare, kad paskutinis mano straipsnio sakinys taikytas pirmoje eilėje Tamstai! (...)

Dėl Tamstos pasiūlytų korektūrų:

1) sakinį: "jis buvo artimas Tautininkų sąjungos vadovybei, keletą žurnalistų išvadavo iš kalėjimo" sutinku patikslinti taip: "Jis nepriklausė politinėms partijoms, nors dalyvavo krikščionių demokratų pirmosios programos sudaryme. Buvo manoma, kad jis buvęs artimas Tautininkų sąjungos vadovybei; savo įtaka jis išvadavo iš kalėjimo keletą kairiųjų pakraipų žurnalistų, kurie jį vėliau nuvylė..."

2) Kitą sakinį: 'Garsiausias Tumo politinis žygis'... būtinai norėčiau palikti. Aš nepalaikiau Smetonos žygių, todėl čia sąmoningai neminiu jo vardo. Bet drąsaus Tumo žygis buvo tikrai pasigėrėtinas, nepaisant kuriomis aplinkybėmis ir kada tai įvyko (...) Politinių aistrų aš nebijau, bet labai gerbiu toleranciją ir visada džiaugiuos matydamas objektyvias, kad ir kartais nemalonias, nuomones; nemėgstu isterikos spaudoje".

Dievulis leido dar jam eilę metų pasidarbuoti Amerikoje.

Vėliau ateinantieji jo dukters laiškai pranešė apie gęstančią to mūsų mokslininko ir tauraus lietuvio gyvybę. Buvo liūdna apie tai girdėti. Jis buvo taip mielas, lyg savos šeimos žmogus. Buvome painformuoti, kad jis buvo aprūpintas sakramentais. Palaidojome, atidavėme jo palaikus žemei, o jo atminimas mumyse liko toks gyvas, toks šviesus.

Sklaidau jo pareiškimą, duotą knygai "Mano pasaulėžiūra". Čia lyg jo testamentas:

"Tik tas žmogus laimingas, kuris turi aiškų gyvenimo tikslą... Norėčiau save priskirti prie tokių laimingųjų. Dar jaunas būdamas pasirinkau savo paskirtį, susikūriau sau idealą ir jam stegiausi ištikimai tarnauti. Mano tikslas aiškus kaip kristalas — tirti žavingą Dievo kūrinį — gamtą ir stengtis ją prasmingai palenkti žmogaus naudai, pirmiausia savo krašto žmonių naudai. Kadangi vanduo yra tobuliausias daiktas gamtoje, mano idealas yra hidrologija — mokslas apie vandenis... Vienintelis tų darbų tikslas — Lietuvos ateitis. Tegul dabartiniai Lietuvos engėjai draudžia minėti mūsų darbus, lyg mes niekada nebuvome veikę; jiems tinka rusų poeto žodžiai: "Patekės aušra, sukils tauta ir ant despotijos griuvėsių parašys mūsų vardus"... Artėdamas prie savo laimingo ir turiningo gyvenimo saulėlydžio, jaučiu, kad mano užsibrėžtas darbas tik pradėtas. Jį tęsti ateina jaunoji karta. Tad raginu mūsų mielą jaunimą pasišvęsti kilniems idealams ir eiti Lietuvos keliu".

STEPONAS KOLUPAILA — MOKSLININKAS IR PROFESORIUS

JUOZAS V. DANYS

STEPONAS KOLUPAILA — MOKSLININKAS IR PROFESORIUS

Steponas Kolupaila buvo inžinierius, kūrėjas, naujų kelių ieškotojas, mokslininkas ir tūkstančių būsimų technikų ir inžinierių mokytojas. Geriausiais savo darbo metais, nuo 1922 iki 1944 m., dėstė Lietuvos aukštosiose mokyklose ir tuo pačiu metu paskelbė daug mokslo darbų, įsteigė Lietuvos hidrometrijos biurą, buvo vienas tarp pirmųjų profesorių tuo metu kuriamosiose aukštosiose mokyklose, redagavo mokslinius žurnalus, buvo svarbių inžinerijos komitetų narys.

Lietuva tada pradėjo atsistatyti iš griuvėsių po ilgos valstybinės ir kultūrinės priespaudos, jai reikėjo pionierių ir kūrėjų visose srityse. Kolupaila buvo vienas iš jų. Daug jo darbo vaisių išliko iki šių dienų ir nemažai jų liks daugeliui metų.

Kolupaila pradėjo savo mokslinį ir profesoriaus darbą 1919 m. Maskvoje Matavimo (Geodezijos)institute. Vėliau jis tęsė tą darbą ketverius metus Vokietijoje ir keturiolika metų J.A. Valstybėse.

Kolupailos asmenybėje tilpo daugiau kaip inžinierius, profesorius ir mokslininkas. Jis aktyviai dalyvavo eilėje kultūrinių organizacijų, labai daug rašė bendroje spaudoje ir žurnaluose populiariais mokslo, kultūros ir visuomeniniais klausimais. Jis pasidarė plačiai žinomas lietuvis. Bet Kolupailos palikimas ilgiausiai išliks žinomas lietuvių ir tarptautinėje mokslo literatūroje, ypač jo pasirinktoje hidrometrijos srityje. Jo mokslinių darbų bibliografijoje yra daugiau kaip 200 įrašų.

Savo gabumus ir darbštumą Kolupaila pirmiausiai parodė Mintaujos gimnazijoje, kurią baigė aukso medalio atestatu. Maskvos Matavimo institutas jį irgi įvertino ir 1915 m., jam

baigus institutą, pakvietė toliau studijuoti Žemės Ūkio akademijoje ir ruoštis profesūrai. Kartą pradėtas akademinis dėstymas liko Kolupailos pagrindinė profesija visą jo amžių. Tą darbą jis mėgo ir atlikdavo su dideliu pasisekimu.

Tais laikais Rusijoje, kaip ir Lietuvoje prieš II-jį pasaulinį karą, iš universiteto profesoriaus būdavo tikimasi ir mokslinių darbų. Kolupailai akademinė karjera pirmiausia buvo mokslinė karjera, bet jis labai sėkmingai jungė abi šias sritis ir pasiekė pažymėtinų rezultatų.

1. MOKSLO DARBAI

Mokslinę veiklą Kolupaila pradėjo anksti ir pirmąją savo knygą parašė 1918 metais ("Hidrometrija", 1918, 268 p., mimeografuota, rusų kalba), kuri buvo pirmas hidrometrijos vadovėlis Rusijoje. Netrukus išleidžia ir savo pirmąją bibliografiją "Trumpa hidrometrijos bibliografija", (1921, 68 p., mimeografuota, rusų kalba).

Kolupaila turėjo eilę savybių reikalingų moksliniam darbui: greitą orientaciją, sugebėjimą greitai dalykus suprasti, metodiškumą, nepaprastą darbštumą ir mokėjo eilę kalbų: lietuvių, rusų, lenkų, vokiečių, anglų ir prancūzų. Taip pat turėjo mokslininkui būdingas savybes ieškoti naujų kelių, naujų sprendimų, nevengti tyrinėjimų ar studijų, kurios gali būti labai ilgos ir kartais mažai konkrečių rezultatų atnešančios. Baigęs Matavimo institutą, ėmėsi studijuoti hidrometriją, kuri tada buvo dar tik kuriama nauja inžinerijos mokslo disciplina. Ypatingai tai buvo nauja tų laikų Rusijoje, kuri techniško išsivystymo atžvilgiu nebuvo to pačio lygio kaip Vakarų Europa ir Jungtinės Amerikos Valstybės. Taigi, Kolupaila imdamasis studijuoti šią sritį, jau parodė, kad turėjo pionieriaus mokslininko gyslelę ir entuziazmą pasišvęsti naujai, nežinomai sričiai. Toliau būdinga jo, mokslininko, prigim-

čiai, kad ėmęs studijuoti šią sritį, tuoj parašo minėtąjį vadovėlį hidrometrijos kursui. Ir vėliau visas savo studijas, tyrinėjimus paskelbdavo.

Į savo studijas ir darbą žiūrėjo rimtai, viską darė planingai ir metodiškai. Studijoms stengėsi surasti visą galimą literatūrą, naudojo visus galimus būdus skaičiavimams palengvinti ir suprastinti. Pats plačiai naudojo ir populiarino logaritminę liniuotę, kai dar ji buvo palyginamai mažai žinoma, ir taip pat nomogramas, diagramas, tabeles, skaičiavimo mašinas ir planimetrus. Hidrologijos-Hidrometrijos kabinetui buvo įgijęs daug hidrometrinių ir kitų instrumentų, kuriuos naudodavo pratyboms ir demonstravimui. Kabineto sienos buvo nukabinėtos įdomia ir gausia vandens matuoklių kolekcija.

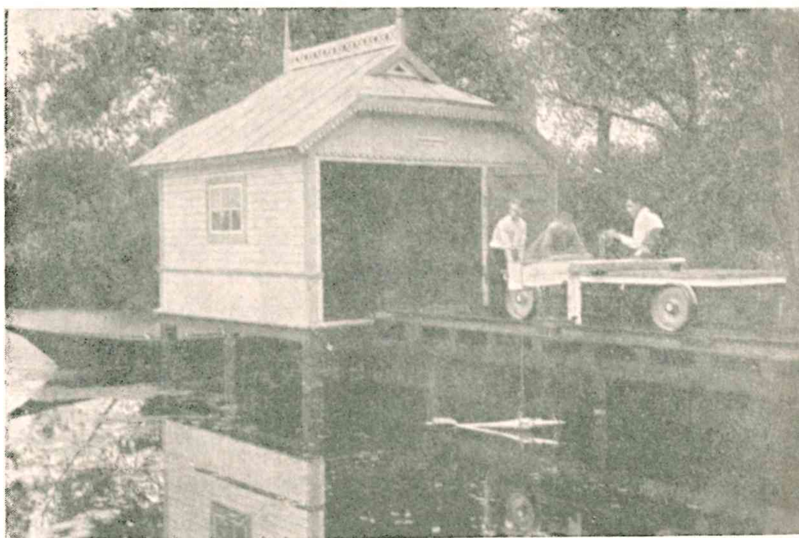
Labai domėjosi savo specialybės ir jai artimų inžinerijos šakų literatūra. Jo vedamas hidrologijos ir hidrometrijos kabinetas, vėliau katedra, turėjo išsamią savo srities biblioteką, ypač vokiečių ir rusų kalbomis. Visi tomis kalbomis šios srities leidiniai ir žurnalai buvo įsigyjami. Taip pat vedė savo asmeninį hidrologijos ir hidrografijos archyvą ir turėjo gausią asmeninę biblioteką.

Kolupailos būdo bruožai atsispindėjo jo visuomeninėje, pedagoginėje ir mokslo darbo veikloje. Mėgo bendradarbiauti su žmonėmis, buvo entuziastiškas naujiems bandymams, buvo plačios erudicijos, tolerantingas įvairiais atžvilgiais. Bet jo bendradarbiavimas su žmonėmis nebuvo vadinamo socialinio ar pramoginio pobūdžio surišto su pramogomis ar pasilinksminimais. Jo bendradarbiavimas su kitais asmenimis, ar organizacijomis, ar grupėmis buvo daugiau ar mažiau kultūrinio pobūdžio, arba surištas su profesiniais reikalais. Jo prigimtis traukė jį dalyvauti kultūriniame, organizaciniame gyvenime, ir ypač mėgo bendradarbiauti su jaunimu, jam patarti ir padėti. Nors Kolupaila savo mokslinėje veikloje koncentravosi dvejose ar trijose gana siaurose inžinerijos mokslo šakose ir jose siekė gilumo ir originalumo, bet apskritai nebuvo

siauras pedantiškas mokslininkas. Be savo pagrindinės srities buvo įsitraukęs į eilę kitų inžinerijos ir gamtos mokslų šakų giminingų jo specialybei.

Kolupailai mokslinį darbą teko dirbti keturiose valstybėse. Pradėjo Rusijoje pirmojo pasaulinio karo metu, kur išbuvo iki 1921 metų. Tai daugumoje buvo dar studijavimo, pasiruošimo metai, tačiau nors ir sunkiose sąlygose Rusijoje išleido dvi anksčiau minėtas knygas. Jo profesorių tarpe buvo stipriai hidrometrijoje ir hidraulikoje pasireiškę Gluškov, Bachmetev ir Pavlovskij. Jų įtaka Kolupailai buvo didelė ir eilę jų teorijų ir metodų jis tęsė ir plėtė, ypač hidraulikoje.

Nuo 1921 iki 1944 m. Kolupaila dirbo Lietuvoje, ir tai buvo vaisingiausi ir turiningiausi jo gyvenimo ir darbo metai. Nepriklausomos Lietuvos universitete darbo sąlygos buvo geros: privalomų paskaitų ir pratybų valandų skaičius buvo palyginti nedidelis, leido daug laisvės dėstytojams, skatindavo mokslo darbus ir jų spausdinimą. Nepriklausomybės pradžioje kraštui reikėjo pionierių, organizatorių įvairiose gyve-

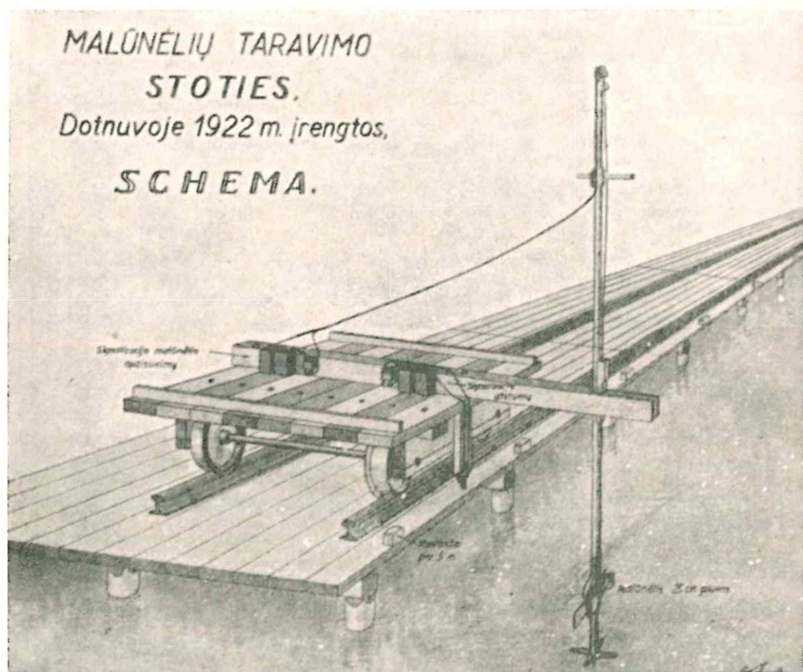

Taravimo stotis A. Fredoje ties Kaunu (1930), įsteigta S. Kolupailos

nimo srityse. Reikėjo jų ir technikoje, nes šitoje srityje Rusijos palikimas buvo ypatingai menkas, o pačių lietuvių iniciatyva rusų valdymo metu buvo labai suvaržyta. Kolupaila buvo vienas iš tokių kūrėjų, pionierių, nes jis kūrybos darbą mėgo. Suorganizavo Hidrometrijos biurą ir kartu įsteigė hidrometrinių malūnėlių taravimo (kalibravimo) lauko laboratoriją, kuri aptarnavo visas tris Pabaltijo valstybes ("Die Pruefstation fuer hydrometrische Fluegel in Kaunas and derer Arbeitsmethoden" II Baltische hydrologische and hydrometrische Konferenz, p. 17-22, Tallin, 1928).

Okupacijos ir karas privertė Kolupailą 1944 m. pasitraukti į Vokietiją, kur jis išgyveno beveik iki 1948 metų galo ir dalį laiko dirbo A. Ott, Kempten, Allgaeu firmoje prie laboratorinių ir teorinių hidrometrinių darbų, taip pat rinko hidrometrinę bibliografiją ir atliko keletą mokslo studijų. Otto įmonė turėjo savo hidrometrinę ir hidraulinę laboratoriją, gausią šių sričių biblioteką, nuolat tobulino hidrometrinius instrumentus bei stengėsi sukonstruoti naujus. Kolupaila dalyvavo kai kuriuose firmos projektuose ir atspausdino straipsnių apie tuos projektus lietuvių ir vokiečių techniškuose žurnaluose ("Naujas įstrižoms srovėms matuoti metodas", Inžinieriaus Kelias, 1946, Nr. 5-6, pp. 14-23, Augsburg).

1948 m. pabaigoje Kolupaila atvyko į J.A. Valstybes pradėti naują savo gyvenimo ir mokslinio darbo laikotarpį kur pradžioje turėjo nugalėti nemažus sunkumus prisitaikydamas prie naujų dėstymo sąlygų, skirtingų reikalavimų ir didelio mokymo apkrovimo, ypač kad reikėjo gerokai pasitobulinti anglų kalboj. Bet gana greitai įsijungia į mokslinę veiklą ir rašo specialiems technikos žurnalams (Journal of the Hydraulic Division, ASCE; American Geophysical Union, Proceedings ir kitiems), dalyvauja profesinėse ir mokslo konferencijose, Notre Dame universitete įrengia modernišką hidraulikos laboratoriją. Paskutiniais keleriais dėstymo metais, dėstė iki 1963 m., labai daug laiko skiria hidrometrijos bibliografijos knygai rašyti ("Bibliography of Hydrometry") ir spausdinti.

Taravimo vagonetė estakadoje su skambučių signalizacija pagal S. Kolupailos projektą

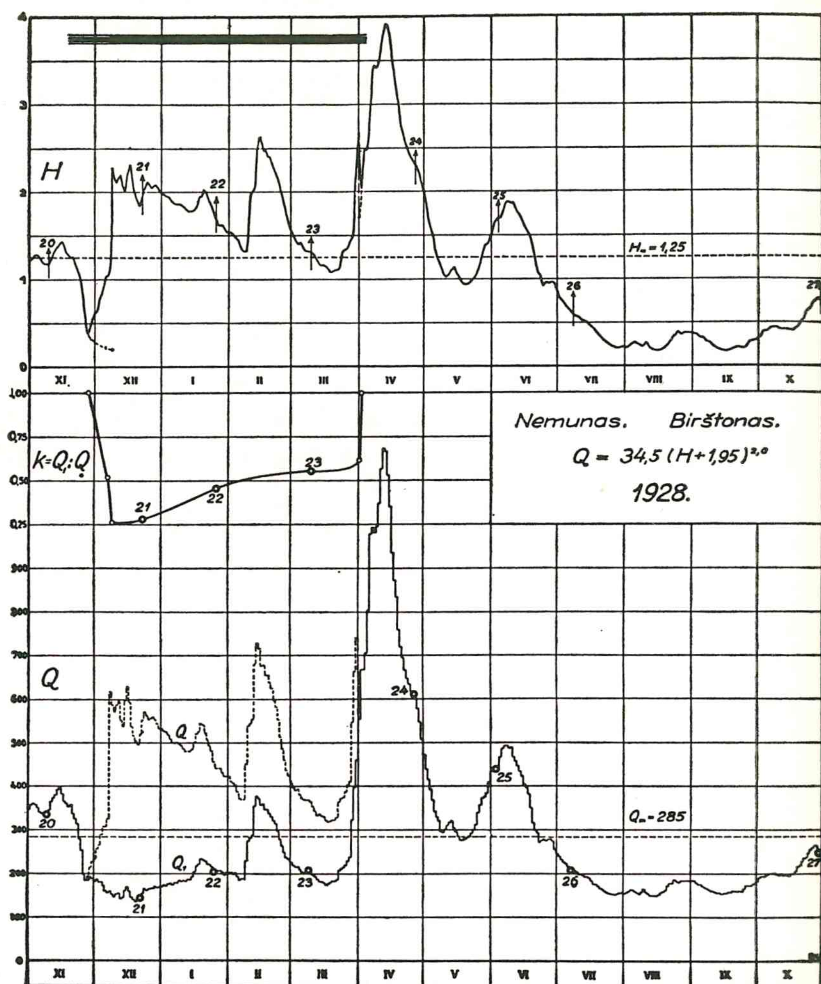
HIDROMETRIJA buvo pagrindinė Kolupailos mokslo studijų ir darbų sritis. Ja jis pradėjo domėtis ruošdamasis profesūrai Maskvoje ir jo pirmieji spausdinti darbai buvo iš šios srities. Hidrometrija yra hidrotechnikos — vandens statybos dalis; ji yra hidrologinių matavimų metodika. Hidrometriniai matavimai ir jais susekti duomenys apie vandens horizontus, debitus yra reikalingi įvairioms hidrotechnikos šakoms: vandens jėgos naudojimui, laivininkystei, užtvankoms, apsaugai nuo potvynių, drenažui, irigacijai, melioracijai, vandentiekiams, kanalizacijai. Svarbiausi tyrimo objektai vandens horizontai, debitai ir nešmenys nuolat svyruoja, todėl juos reikia stebėti ar matuoti ilgesnį laiką, kad būtų galima padaryti išvadas, kurios daromos remiantis statistiniais metodais.

Hidrotechnika yra tiek sena kiek žmonių civilizacija, nes kai kurie vandens stebėjimai buvo daromi jau Babilono ir Egipto senaisiais laikais. Tačių šių dienų mokslų atžvilgiu hidrometrija yra palyginti jauna inžinerijos mokslo šaka. Technikai smarkiai pažengus, šio šimtmečio pradžioje pradėta domėtis dideliais hidrotechnikos projektais ir pirmojo šimtmečio pusėje įvykdyta daug milžiniškų darbų: didžiulių užtvankų, laivininkystės kelių ir irigacijos sistemų. Tuo pačiu metu reikėjo gerokai patobulinti vandens matavimo metodus ir instrumentus patenkinti naujiems reikalavimams.

Kolupaila yra parašęs ir atspausdinęs 84 straipsnius ir 5 knygas iš hidrometrijos. Taip pat yra atlikęs eilę hidrometrinių matavimų. Lietuvoje įvykdė daug stebėjimų hidrometrinių malūnėlių taravimo laboratorijoje, Vokietijoje Otto laboratorijoje atliko daug studijinių matavimų, pvz., įstrižinių srovių matavimai su paprastu hidrometriniu malūnėliu ir su malūnėliu turinčiu komponentinį sparnelį. Šis malūnėlis kaip tik tuo laiku buvo konstruojamas, ir Kolupaila prie to prisidėjo ("Significance of a component runner for the current-meter of flow measurements in closed conduits", Symposium on flow in closed conduits, Proceedings pp. 1-8, Edinburgh, 1960).

Originaliausia Kolupailos hidrometrijos studija yra metodas skaičiuoti žiemos debitus, t. y., apskaičiuoti tekančio vandens kiekį, kai upė yra visai ar iš dalies padengta ledu. Savo pasiūlymą pirmiausia atspausdino 1928 m. ("Žiemos debito skaičiavimas", Technika, IV tomas, pp. 120-153), vėliau su papildymais ir pakeitimais buvo pateiktas referatu eilei konferencijų ir atspausdinta jų darbuose bei technikos žurnaluose įvairiomis kalbomis. Kai kuriuose užsienio spausdiniuose šitas metodas vadinta "lietuviškuoju metodu" žiemos debitams apskaičiuoti.

Vandens nuotakis skaičiuojamas pagal vandens horizontus ir vadinamą "debito kreivę". Vandens horizontai stebimi kasdien, ištisus metus ir kartais ilgus periodus. Kievieną die-

Žiemos debitų skaičiavimas S. Kolupailos metodu. Viršuje — horizontų svyravimo ir ledo dangos trukimo grafikai, kairėje — žiemos debitų redukcijų eigos grafikai; apačioje debito kitimo grafikai; nepataisyti žiemos debitai parodyti taškuota linija ("Hidrometrija" I t. 346 p.)

ną atskaitoma vandens horizontai iš pastoviai įrengtų matuoklių, arba automatiškai užregistruojami specialiais aparatais. Kai debitas — vandens tūris, nutekąs upėje per vieną

sekundę, — didėja, vandens horizontas kyla. Debito kreivė rodo ryšį tarp vandens horizonto ir pratekančio debito. Debito kreivė sudaroma iš keliolikos skirtingų horizontų debito matavimų. Žiemą po ledo danga vandens tekėjimo sąlygos yra skirtingos nuo vandens tekėjimo sąlygų vasarą. Ledo danga ne tik sumažina upės skerspiūvį, bet taip pat sudaro papildomą trintį, todėl prie tokio pat vandens horizonto žiemą prateka mažiau vandens kaip vasarą. Kitaip sakant, žiemą esant ledo dangai vandens horizontas turi būti aukštesnis, kad pratekėtų tas pats vandens kiekis kaip vasarą.

Anksčiau buvo siūloma įvesti pataisas į horizontus apskaičiuoti tikram nuotakiui. Kolupaila pasiūlė įvesti pataisas į debitus. Jo skaičiavimo metode naudojami tikrieji atskaičiuoti horizontai žiemą ir ta pati pastovi debito kreivė. Pataisoms sudaroma atskira debitų sumažinimų kreivė, iš kurios galima atskaityti debito sumažinimo koeficientus. Kreivei sudaryti reikia atlikti keletą matavimų žiemos pradžioje ir gale, bet Kolupaila įrodė, kad žiemos pataisų kreivės charakteris visą žiemą yra pastovus, todėl daug mažiau reikia atlikti matavimų, kaip kad norint daryti pataisas horizontuose. Tai buvo visai naujas skaičiavimo metodas ir jis atkreipė kitų kraštų hidrologų dėmesį ir buvo taikomas praktikoje.

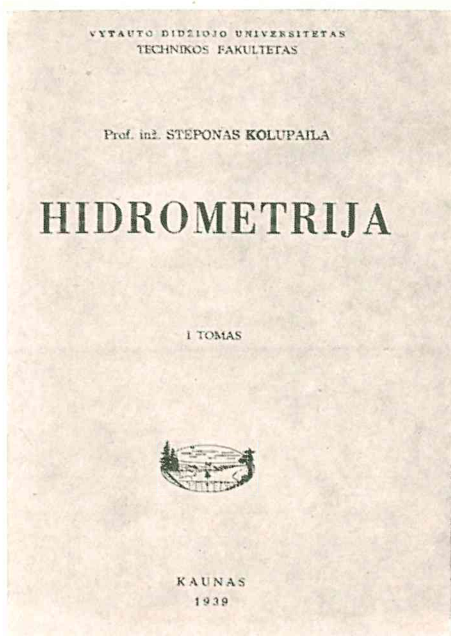
Vadovaudamas paties įsteigtam Lietuvos Hidrometriniam biurui, Kolupaila surinko ir sutvarkė ilgamečius kelių Lietuvos upių vandens horizontus. Nepriklausomos Lietuvos metu buvo išleista trys hidrometriniai metraščiai, kurių du redagavo Kolupaila. Antrame metraštyje buvo išspausdinta Kolupailos studija "Nemuno matavimai Smalininkuose 1811-1930 metais", 1930, 376 p. Čia Kolupaila surinko 120 metų stebėjimus, juos susistemino ir suklasifikavo. Ši studija yra viena iš retų ilgo periodo stebėjimų studijų ir laikoma klasikiniu hidrometrijos veikalu. Buvo išleista ir vokiečių kalba. Ji naudota inžinierių darbuose mokslinėms studijoms, straipsniams, palyginimams ir išvadoms.

Pirmoji Kolupailos knyga apie hidrometriją buvo taip pat pirmoji tos srities knyga rusų technikos literatūroje, o ir

iš viso tuo laiku buvo maža literatūros toje srityje. Ši pirmoji knyga nebuvo didelės apimties, tai daugiau vadovėlis. Ji buvo atspausdinta mimeografiniu būdu, nes anais pokario laikais knygos išleidimas buvo iš viso nelengvas dalykas.

Antrąją hidrometrijos knygą Kolupaila parašė tik po 20 metų, nes tam sistemingai ruošėsi ilgą laiką. Tai buvo kapitalinis dviejų tomų veikalas "Hidrometrija", išleistas Kaune 1939-40 m., 900 p. Žinoma, ši knyga jau toli peržengia vadovėlio apimtį. Per tuos metus Kolupaila surinko daug medžiagos iš viso pasaulio kraštų, ypač jis buvo smulkiai teoriškai ir praktiškai susipažinęs su Europos hidrometriniais darbais ir gerai žinojo metodus, naudojamus įvairiuose kraštuose. Konferencijomis ir susirašinėjimu jis palaikydavo ryšius su kitų kraštų hidrologais ir surinko daug istorinės hidrometrinės medžiagos, kurią panaudojo knygai.

"Hidrometrijos" veikalas išleidimo metu buvo vienas iš pilniausių tos srities darbų. Ir dabar toji knyga yra vertingas veikalas praktikai ir studijoms. Ilgus metus rinkta gausi medžiaga buvo atidžiai išstudijuota ir visa tai sistemingai išdėstyta. Abu tomai buvo puikiai išspausdinti su geromis nuotraukomis ir brėžiniais. Veikalas buvo labai palankiai įvertintas eilės Latvijos, Estijos, Rusijos, Vengrijos, Vokietijos ir Prancūzijos hidrologų. Latvių hidrotechnikas P. Stakle tuoj parašė, kad knygą reikia išversti į vokiečių, prancūzų, rusų ir anglų kalbas. Vokietijos hidrologas dr. inž. L. A. Ott, kuris buvo ir hidrometrinių instrumentų konstruktorius, pasiūlė praktiškas sąlygas veikalui išversti į vokiečių kalbą ir užtikrino išleidimą. Paskutiniais karo metais Kolupailai esant Kemptene, Vokietijoje, L. A. Ott aktyviai prisidėjo prie veikalo ruošimo laidai vokiečių kalba. Bet ankstyva L. A. Ott mirtis ir sunkios pokarinės sąlygos nutraukė šiuos planus. J. A. Valstybėse pradžioje Kolupaila neturėjo nei laiko nei sąlygų šį veikalą išversti į anglų kalbą ir kartu perdirbti. Vėliau dar labiau pasidarė netikslu versti šį kapitalinį veikalą be pagrindinio perdirbimo. J.A.V. reikalavimai buvo skirtingi ir

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
TECHNIKOS FAKULTETAS

Prof. inž. STEPONAS KOLUPAILA

HIDROMETRIJA

I TOMAS

KAUNAS
1939

"Hidrometrijos" I t. viršelis

per 20 metų hidrometrija, kaip kad ir visa technika, pasikeitė, atsirado naujų metodų ir naujų skaičiavimo būdų.

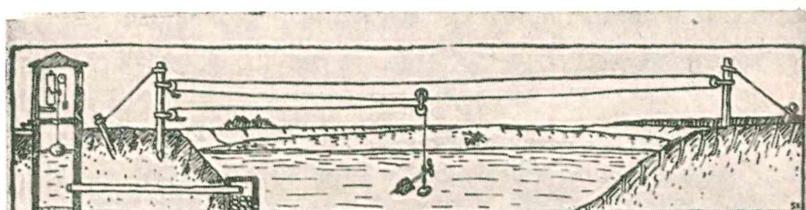
"Hidrometriją" Kolupaila parašė po daugelio metų hidrometrijos kurso dėstymo, teorinių studijų ir praktiško darbo toje srityje. Medžiagos buvo surinkta labai daug, todėl "Hidrometrija" išleista dviems tomais. Jos turinys yra padalintas į 7 pagrindines dalis: 1. vandens matavimo stotys, 2. vandens horizontai, 3. debito kreivė, 4. hidrometriniai instrumentai, 5. hidrometrinių instrumentų taravimas, 6. vandens debito matavimas, 7. hidrometrinės stotys.

Pirmame tome (12 + 396 p.) yra pirmosios trys ir antrame tome (11 + 474 p.) likusios keturios dalys. Kiekvienos dalies pabaigoje duodama išsami literatūra kiekvienam tos dalies poskyriui. Pirmos dalies, "Vandens matavimo stotys", aštuoniems poskyriams nurodyta 135 literatūros šaltiniai. Daugiausia literatūros šaltinių, 284, nurodyta šeštajai daliai "Vandens debito matavimas", turinčiai 20 poskyrių. Daugumas nurodytų šaltinių yra iš vokiečių ir rusų technikinės literatūros, bet nemažas skaičius yra ir iš kitų kraštų. Pavyzdžiui, instrukcijos kaip įrengti ir operuoti vandens ma-

tavimo stotis yra minimos net 8 valstybių: Austrijos, Čekoslovakijos, Lenkijos, Lietuvos, Rusijos, Suomijos, Švedijos ir Vokietijos.

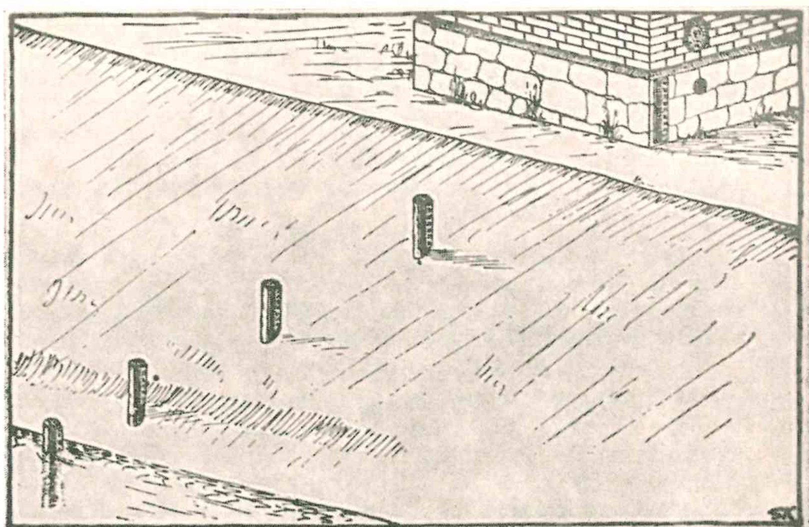
Knygą leido V. D. universiteto Technikos fakultetas kaip vadovėlį studentams, bet tasai veikalas yra daug platesnės apimties. Iš tikrųjų veikale yra labai daug medžiagos ir hidrometrijos specialistams ir specialioms hidrometrijos studijoms. Tuo pat metu Kolupaila taip pat stengėsi padaryti knygą prieinamą ir mažiau kvalifikuotiems asmenims, dirbantiems tiesioginius hidrometrijos matavimo ir skaičiavimo darbus. Todėl Kolupaila naudojo daug iliustracijų, pavyzdžių, pasirinko suglaustą, kiek populiarų rašymo stilių, ir taip pilnai patenkino tą trejopą knygos paskirtį: studentams, specialistams ir praktikoje dirbantiems. Nepaprasta gausi medžiaga yra iliustruota 633 brėžiniais ar nuotraukomis. Pastebėtina, kad visos knygos vinjetės ir beveik visi brėžiniai yra padaryti paties Kolupailos.

Bendras "Hidrometrijoje" aprašomų dalykų planas yra toks: istorinė apžvalga, visų žinomų tipiškų instrumentų ar tipiškų matavimo metodų ir teorijų suglaustas aprašymas, detalus vartojamų ar rekomenduotinų metodų nagrinėjimas ir praktiškų pavyzdžių skaičiavimas. "Hidrometrijoje" ištisai ir nuosekliai išskaičiuota Nemuno ties Birštonu 1928 hidrologinių metų nuotakis: horizontai, debito matavimai, debito kreivės sudarymas, debito kitimo grafikas.

"Hidrometrijos" III dalies "Debito kreivės" ir VI dalies "Vandens debito matavimas" vinjetės, pieštos paties S. Kolupailos

S. Kolupailos braižyta iliustracija, parodanti "trumpas matuokles prie polių atvirame krante" ("Hidrometrija", I t., Vandens matavimo stotys, 41 p.)

Pirmo knygos dalis "Vandens matavimo stotys", ir kitos dalys, parašytos maždaug pagal anksčiau minėtą planą. Paaiškinus vandens matavimo stočių paskirtį, jų vietos parinkimą, vandens matavimo stočių tipus, toliau nagrinėjama specialūs klausimai, pvz., jų įrengimas blogose sąlygose ir jų apsauga. Kiekvienas naudojamas tipas iliustruojamas brėžiniais ir nuotraukomis. Toliau detaliai nagrinėjama hidrometrinės matuoklės, jų medžiaga, matuoklių skalės, jų žymėjimų būdai ir visos detalės reikalingos matuoklių įrengimui ir jų apsaugai. Nagrinėjama įvairūs automatinių vandens matavimo stočių tipai gana smulkiai aprašant jų mechanizmus ir tikslumus.

Šalia pagrindinių vandens horizontų observacijų vykdymo aprašymo specialiai nagrinėjama vandens temperatūros ir ledo storumo matavimai bei potvynių specialūs ženklai ir observatorių pareigos. Taip pat duodami vandens matavimo stočių dienynų pavyzdžiai, įvairių kraštų hidrometrinių biurų apžvalga ir plati literatūra specialioms studijoms ar gilesnei informacijai.

Istorinėje apžvalgoje matome egiptiečių Nilo horizontų matavimo stotis nilometrus ir žinomas istorines Euro-

pos senąsias vandens matavimo stotis. Pavyzdžiui, žinoma, kad Viduriniame Nemune jau 1803 metais buvo įtaisyta 13 matuoklių "vandens horizontų kilimui bei kritimui registruoti", kad upę tyrė Prūsų ir Rusijos hidrotechnikų komisija, nors tų observacijų dar nepavyko surasti. Smalininkuose ir Tilžėje matavimo stotys įtaisytos 1811 m., Rusnėje — 1810 m. Rusų įstaigos horizontų observacijas Nemune ir Neryje pradėjo 1877 m.

Taigi, šios dalies 125 puslapiai duoda medžiagos ir specialioms hidrometrinėms studijoms ir pačių hidrometrijos darbų vykdymui ir stebėjimų registravimui. Taip pat išsamiai parašytos ir likusios 6 pagrindinės knygos dalys.

Pirmas tomas buvo atspausdintas 1939 m. ne tik po ilgų metų studijų bet ir po kruopštaus medžiagos paruošimui spaudai. Antrojo tomo leidimą teko smarkiai paskubinti ir galutiną medžiagos paruošimą spaudai ir spausdinimą atlikti maždaug per 5-6 mėnesius. Taigi, visus metus anksčiau, kaip kad pradžioje planuota. Skubėjimo priežastis buvo sovietų Lietuvos užėmimas 1940 metais. Kolupaila 1917 metų Rusijos revoliuciją ir porevoliucinius metus pergyveno Maskvoje, todėl žinojo, kad ir knygų leidimo sąlygos jau nebus tos pačios ne tik turinio bet ir formos atžvilgiu. "Hidrometrijos" pirmas tomas techniškai buvo išleistas pasigėrėtinai gerai ant labai gero popierio su labai geromis iliustracijomis. Sovietų Rusijoje išleistų techniškų knygų spaudos darbas nebuvo to pat lygio. Taigi, pirmiausia Kolupaila rezervavo to pačio popierio antrajam tomui ir užsakė spausdinimą toje pat spaustuvėje.

Šis būtinas skubėjimas tekstą ir brėžinius ruošiant ir santykių nutrūkimas su užsienio šaltiniais medžiagos patikrinimui, atsiliepė į kaikurių antrojo tomo dalių lygį. Nebuvo laiko ir galimybės viską tobulinti iki to pačio laipsnio kaip kad pirmajame tome.

Po knygos išleidimo Kolupaila visas korektūros, teksto netikslumus, galimus pagerinimus ir papildymus žymėjo vadinamuosiuose "savo" pirmo ir antro tomo egzemplioriuose. Antrojo tomo pataisymų ir numatytų pagerinimų yra daug daugiau kaip pirmojo. Pats Kolupaila antrojo tomo pratarmėje rašo: "Kai kurie nelygumai medžiagos išdėstyme gali būti pateisinti nepaprastu autoriaus perkrovimu: jam teko rašyti, braižyti, skaičiuoti ir taisyti korektūras daugiausia naktimis".

Vėliau Kolupaila, atrodo, galvojo ir apie trečiojo tomo išleidimą, kuriame būtų buvę debito matavimas vamzdžiuo-

se, nešmenų matavimas, laboratorijų įrengimai ir bibliografija (taip jis rašė savo knygoje "Bibliograhy of Hydromery", 1961, p. 35). Tai, deja, nebuvo įmanoma, bet išleisti du tomai sudaro užbaigtą hidrometrijos klasikinį veikalą.

J.A. Valstybėse Kolupaila parašė ir atspausdino didesnės apimties studiją "Early History of Hydrometry in the United States (Journal of Hydr. Div., Proceedings, ASCE, 1960, pp. 1-51). Čia Kolupaila surinko medžiagą apie pirmuosius hidrometrinius matavimus J.A. Valstybėse iki Pirmojo pasaulinio karo. Šios studijos vertę gerai apibrėžia Artur H. Frazier savo recenzijoje (Journal of the Hydr. Div., 1960, Nr. HY-7, pp. 33-35). "Sunku patikėti, kad ši studija apie Amerikos ankstyvą inžinerijos istoriją yra parašyta asmens, kuris Amerikoje gyveno tik 12 metų. Be, abejonės, daugelis čia gimusių amerikiečių, kurie ją skaitė, rado daug jiems visai naujos informacijos".

Studijos pradžioje Kolupaila rašo, kad šio darbo tikslas yra prisiminti Amerikos pionierius mokslo ir inžinerijos srityse, išnagrinėti jų pasiekimus, pripažinti nuopelną, kam jis priklauso ir tuo būdu atiduoti duoklę garbingai praeičiai, nes šių pamirštų ar pusiau pamirštų inžinierių darbai ir metodai yra pasklidę po visą pasaulį. Šioje studijoje Kolupaila smarkiai ragina grįžti prie "hidrometrijos" termino Amerikos techninėje literatūroje. Šis terminas tapo beveik užmirštas ir jo vietoje vartojama nelabai vykę pakaitalai "river discharge", "stream gaging", "stream flow" ar "flow measurement", o pati hidrometrija dažnai vadinama hidrografija. Anglijoje ir Amerikoje hidrometrijos vardas net pradėta vartoti hidrometrui, tai yra prietaisui, kuriuo nustatoma alkoholio stiprumas.

HIDRAULIKĄ Kolupaila dėstė ilgus metus V. D. universitete, o vėliau J.A. Valstybės Notre Dame universitete. Jo dėstymas šiuose dviejuose kraštuose buvo kiek skirtingas. Lietuvoje hidrauliką dėstė pirmiausia atsižvelgdamas į praktinį jos pritaikymą. Parašytoje "Hidraulikos" knygoje (1947 m. XVIII + 288 p., Kempten, Vokietija, spausdinta rotato-

riumi) atsispindi Kolupailos dėstytas hidraulikos kursas V. D. universitete. Knyga parašyta studijoms bei praktiškam hidraulikos pritaikymui ir, kaip tokia, yra labai naudinga projektus ir skaičiavimus ruošiantiems inžinieriams. Hidraulikoje Kolupailai labai daug įtakos turėjo Bachmetev ir Pavlovskij. "Hidraulikoje" yra panaudota daug jų metodų ir formulių. Kolupailos hidraulikos knyga savo pobūdžiu yra kiek panaši į King "Handbook of Hydraulics", kuri irgi pirmiausia taikoma praktikuojančiam inžinieriui. Vokiečių ir prancūzų parašytos hidraulikos knygos buvo daugiausia labai teorinės, sunkiai pritaikomos praktiniam naudojimui. "Hidraulikoje" yra eilė Kolupailos originalių metodų ir skaičiavimo metodų, ar jų pagerinimų.

Dėstydamas Notre Dame Universitete Kolupaila atspausdino "Manual of Fluid Mechanics", 1952 m., 12 p. rotatoriumi. Tai tabelių, nomogramų ir formulių rinkinys, tinkąs kaip pagelbinė priemonė studijuojantiems skysčių mechanikos kursą ir atliekantiems pratybas bei skaičiavimus. Po to, kas metai ar kas dveji buvo spausdinamos naujos papildytos laidos. Paskutinioji 1963 metų laida yra 24 puslapių. Šiame trumpame vadovėlyje patalpintos keturios pačio Kolupailos sudarytos nomogramos atvirų trapecinių kanalų skaičiavimui. Kanalų ir drenažo griovių skaičiavimu Kolupaila domėjosi daugelį metų; tikrumoje šios nomogramos buvo Kolupailos sudarytos dar Lietuvoje. Tai buvo Kolupailos metodas, pasiūlytas praktiškam kanalų projektavimui.

Skysčių mechanikos kursas iš esmės yra tas pats hidraulikos kursas. Gal šiais laikais hidraulikos vardu vadinama daugiau praktinis dalyko svarstymas, o skysčių mechanika nagrinėja teorinę dalį. Apskritai, šiais laikais, ypač šiame kontinente, stengiamasi kursą dėstyti daugiau teoriškai, papildant hidraulinės laboratorijos tyrimais ir bandymais. Šiaurės Amerikoje hidraulikos terminas dažnai naudojamas gana plačia prasme kalbant apie hidraulinius, hidrologinius, hidrometrinius ir hidrotechninius klausimus. Lietuvoje, kaip

ir apskritai Europoje, hidraulikos terminas turėjo siauresnę prasmę.

Kolupaila hidrauliką studijavo mažiau kaip hidrometriją ar hidrologiją, bet į kai kuriuos specifinius hidraulikos klausimus, pvz., žemės sukimosi įtaka upių tekėjimui, patvankos kreivės, hidraulinis šuolis, yra gilinęsis daugiau ir yra parašęs straipsnių bei dalyvavęs žurnalų ir konvencijų diskusijose. Turėjo surinkęs labai daug istorinės medžiagos apie vandens greičių formulių išvystymą. Gal dėl to ir kreipė daug dėmesio į praktinę hidraulikos sritį, nes net keliasdešimts daugelio autorių sukurtų formulių nesugebėjo duoti tikslaus ir realaus praktiško sprendimo. Visos formulės naudoja empirinius koeficientus rezultatams apskaičiuoti; taigi, skaičiavimas pasidaro apytikris. Todėl bet kurios formulės išplėtimas, padarymas sudėtingesne rezultato patikslinimui iš tikrųjų neturi daug prasmės, kol tenka naudoti empirinius koeficientus, kurie visada yra aptikriai.

HIDROLOGIJA plačia prasme apima ir hidrometriją, kurios studijavimui Kolupaila pašventė daugiausia laiko ir kurios temomis yra daugiausia parašęs. Iš bendrosios hidrologijos srities Kolupaila yra parašęs 24 studijas ir straipsnius, kurių paminėtini svarbesnieji yra: Le Niemen, etude hydrologique, 29 p.; Die groesste Abflussmengen der Fluessen den Ostgebieten, 1938, 63 p.; Le Regime de Cours d'eau de l'Europe Orientale, 1933, 98 p.; Maksimalinio debito tikimybė, 1937, 18 p.; Naujos formulės Lietuvos upių maksimaliniam debitui skaičiuoti, 1934, 25 p.; The Study of Hydrology in Eastern Europe, 1959, 5 p.

HIDROGRAFIJOS srityje Kolupaila buvo ypatingai veiklus. Jis skyrė daug laiko Lietuvos vandenų tyrinėjimui ir parašė apsčiai studijų ir tyrinėjimų aprašymų. Kolupailos tiesioginėje specialybėje — hidrologijoje ir hidraulikoje — vanduo buvo pagrindinis elementas. Tačiau jis pamėgo Lietuvos upes ir ežerus ne tik kaip mokslinių ar geografinių studijų objektus, bet ir dėl jų grožio, kurį kėlė ir garsino savo

fotografijomis, spalvotomis skaidrėmis populiariose paskaitose, žurnaluose ir įvairioje periodikoje.

Labai detaliai su Lietuvos upėmis susipažino iš žemėlapių, planų ir aprašymų. Šios žinios buvo reikalingos paruošti medžiagą Lietuvos upių vandens jėgos mokslinių temų studijoms, hidrografiniams ir bendriesiems Lietuvos žemėlapiams, lietuviškoms enciklopedijoms.

Vėliau pats pradėjo keliauti ežerais ir upėmis. Tai paskatino jo suartėjimas su skautų organizacija, ypač kai studentų skautų korporacija išrinko jį savo korporacijos garbės nariu. Entuziastiškai prisidėjo prie grupinių kelionių baidarėmis. Dažnai pats vienas ar su bendru, ar su maža grupe keliavo upėmis ežerais ir net mariomis. Šios kelionės jam buvo pramoga, bet kartu ir proga pagilinti hidrografines Lietuvos vandenų studijas. Didelis jo pamėgimas rašyti davė progos pasirodyti spaudoje eilei straipsnių apie Lietuvos upes ir ežerus. Tuo būdu Kolupaila iš visų mūsų tuometinių geografų, hidrologų ir hidrografų daugiausia turėjo tiesioginio asmeninio kontakto su Lietuvos upėmis ir ežerais. Iš Lietuvos išsivežė pakankamai užrašų detaliai aprašyti visus Lietuvos vidaus vandenis Lietuvių Enciklopedijoje.

Žymiausi hidrografiniai veikalai yra "Lietuvos Hidrografija", 1924, 58 p.; "Lietuvos ežerai", 1932, 16 p.; "Nevėžis", 1936, 127 p.; "Nemunas", 1940, 1957, 237 p. "Nevėžis" ir "Nemunas" yra ištisos monografijos, o "Nemunas" yra viena iš tų retų knygų, kuri pilnu antru leidimu buvo atspausdinta J.A.V., Čikagoje.

GEODEZIJA buvo žinoma sritis Kolupailai, nes pirmiausia jis išėjo geodezinių mokslų ciklą Maskvos Matavimo institute, o studijuodamas Žemės Ukio akademijoje profesūrai pasiruošti, pradžioje vykdė ir geodezijos darbus. Gana greitai vis daugiau ir daugiau krypo į hidrologiją ir kitus hidrotechnikos mokslus, bet geodezijos visai nepamiršo. Kolupaila yra prisidėjęs prie kai kurių geodezijos darbų ir yra parašęs septynius straipsnius ar apžvalgas surištas su geodezija. Pami-

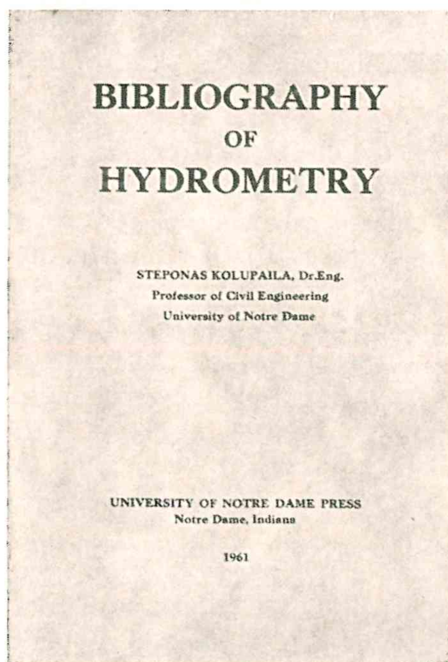
nėtina "Kauno niveliacijų reperiai", Technika, Nr. 2, 1925, pp. 128-156; "Lietuvos ir kaimynų žemėlapiai", Mūsų Žinynas, 1931, Nr. 7.

Žemėlapiais domėjosi visą laiką, nes jie buvo reikalingi jo darbo sričiai. Išeivijoje yra prisidėjęs savo pastabomis bei pataisymais prie čia išleistų kai kurių Lietuvos žemėlapių.

1954 metais Kolupaila komentavo "Drauge" Juozo Andriaus ruošiamą Lietuvos žemėlapį, kurį išleido J. Kapočius Bostone 1956 m. Atžymėta, kad "žemėlapio vandenų tinklą tikrino Stp. Kolupaila"; jis parašė ir įvadinį hidrografijos straipsnį žemėlapio vardynui su Lietuvos upių ir ežerų statistinėmis tabelėmis. 1961 metais vėl "Drauge" skaitome Kolupailos recenziją apie B. Kviklio paruoštąjį ir Vl. Vijeikio Čikagoje išleistąjį Lietuvos topografinį 1:100,000 žemėlapių atlasą.

MELIORACIJOS pagelbinės disciplinos yra hidrologija, hidrometrija ir hidraulika, todėl Kolupaila dažnai susidurdavo su įvairiomis melioracijos problemomis. Taip pat Vytauto Didžiojo universitete eilę metų dėstė melioracijos pagrindų kursą. Bet tiesioginiai melioracijos klausimais nėra rašęs. Nuolatos bendradarbiavo "Žemėtvarkos ir Melioracijos" žurnale, bet melioracijos klausimais parašė tik 7 labai bendro pobūdžio straipsnius. Šiame žurnale jis daugiausia spausdindavo straipsnius iš hidrologijos.

MOKSLO POPULIARIZACIJOS straipsnių Kolupaila yra parašęs daug. Rašydavo ne tik žurnalams bet ir įvairiems periodiniams leidiniams ir laikraščiams straipsnius iš inžinerijos ir gamtos mokslų sričių. Šioje spaudoje toki straipsniai turėjo būti rašomi populiariai, suprantamai plačiai skaitytojų masei. Lietuvoje daugiausia bendradarbiavo "XX Amžiuje". J.A. Valstybėse — "Drauge" ir "Technikos Žodyje", bet jo straipsnių buvo bene kiekviename lietuviškame laikraštyje ir daugelyje specialių leidinių: kalendorių, metraščių. Savo laiku skaitė seriją populiarių paskaitų per Lietuvos radiją.

"Bibliography of Hydrometry" viršelis

Taip prof. Kolupaila buvo pasidaręs lietuvių visuomenėje vienas iš žinomiausių ir populiariausių griežtųjų mokslų mokslininkų nepriklausomoje Lietuvoje, tremtyje Vokietijoje ir emigracijoje J.A. Valstybėse.

Būdinga, kad didžiulė dauguma populiarių paskaitų, straipsnių buvo jungiama su jo inžinerijos ir gamtos mokslų studijomis, tyrinėjimais ar patyrimais. Šie populiarūs mokslo straipsniai ir paskaitos buvo papildomi jo asmeniniais išgyvenimais, įspūdžiais, vaizdais ir aprašymais, kurie buvo tik antraeiliai, neesminiai moksliniam turiniui, bet pagyvindavo pačią paskaitą, ar straipsnį, suteikdavo reljefiškumo bei padarydavo skaitomą dalyką sklandžiai sekamą ir lengvai suprantamą.

"BIBLIOGRAPHY OF HYDROMETRY", 1961, XXIII, + 975, yra Kolupailos svarbiausias veikalas tarptautinėje techninėje literatūroje. Tai pirmas tokios apimties veikalas

hidrometrijos srityje ir yra naudojamas viso pasaulio inžinierių dirbančių mokslo ir praktinėje hidrometrijoje bei jai giminiškose inžinerijos šakose. Šio veikalo paruošimas pareikalavo nepaprastai daug darbo, ilgamečio šios srities literatūros sekimo, išsamaus hidrometrijos ir hidrotechnikos pažinimo ir sistemingo tyrinėjimo daugelyje bibliotekų.

Hidrometrijos bibliografija Kolupaila susidomėjo dar Maskvoje ir 1921 m. išleido pirmą hidrometrijos bibliografijos knygą rusų kalba "Trumpa hidrometrijos bibliografija". Ji buvo atspausdinta kaip tik prieš Kolupailos grįžimą į Lietuvą. Lietuvoje turėjo didoką žurnalų rinkinį, taip pat nemaža hidrometrinės literatūros buvo surinkta hidrologijos ir hidraulikos katedros bibliotekoje. Bet tada, atrodo, jis platesniu mastu bibliografijos nerinko ir nesistemino. Sistemingai ėmėsi jau plačios apimties bibliografinio darbo Vokietijoje 1946-48 metais. Šio darbo imtis jį paragino ir Dr. L. A. Ott, žinomas Vokietijos hidrometras. Vokietijoje, nors materialinės sąlygos buvo ypatingai sunkios, buvo gera proga naudotis dviem svarbiom turtingomis bibliotekomis. Tai Otto hidrologiniai ir hidrometriniai archyvai Kemptene ir didžiulė Deutsches Museum biblioteka Muenchene. Iš Vokietijos į Ameriką atsivežė 8,000 įrašų. Po kelerių kūrimosi metų Amerikoje Kolupaila pradėjo vėl aktyviai dirbti prie bibliografijos rinkimo, ir ypač daug laiko skyrė, priartėjęs pensijos amžių. Kiekvieno mokslinio ar profesinio suvažiavimo proga (pvz., Montrealyje 1959 m.), ar lankydamasis universitetiniuose miestuose, visą laisvą laiką skirdavo bibliotekoms, ieškodamas naujos medžiagos ar tikrindamas turimąją. Įrašų skaičius pasiekė 22,000. Gavus paramą iš National Science Foundation, buvo išleista beveik 1,000 p. knyga. Bibliografijoje patalpina apie 7,400 veikalų apibūdinimai ir paminėta 4,500 asmenų iš viso pasaulio kraštų.

Hidrometrijos Bibliografija buvo recenzuota daugelyje žurnalų. Pacituosime keletą ištraukų iš turimų 20 recenzijų.

> "Tai toks monumentalus veikalas, kad sunku trumpai apibūdinti jo išsamumą. Prof. Kolupaila kukliai sako, kad ši

knyga nepretenduoja, kad viskas būtų buvę įtraukta, bet veikalas tikriausiai yra vienas iš išsamiausių šios rūšies bibliografijų. Šią knygą nesvyruojant galima rekomenduoti kaip labai vertingą hidrometrijos veikalą". (Water Power, 13 (1961), No. 6, June pp. 244 - 245, London, Anglija).

"Stepono Kolupailos "Bibliography of Hydrometry" yra stambiausia iškili bibliografija, kokią aš esu matęs paskutiniais metais. Bibliografijos sistema leidžia sutaupyti maksimumą laiko, raidiniai pažymėjimai nurodo šaltinius 36 kalbomis, labai detalizuotas turinys, 46 puslapiai autorių indekso ir kiti knygos rašymo ypatumai rodo, kad įdėta daug meilės ir darbo šiam darbui per ilgą eilę metų". (Frank H. Smith, Engineering, 197 (1961), No. 4969, July 14, p. 54. London, Anglija).

"Be galo vertingas 7370 šaltinių rinkinys apie vandens matavimus daugiau kaip 30 kalbų nuo ankstyviausių laikų iki šių dienų. Nors gal kai kurios autoriaus išreikštos nuomonės gali būti diskusijų objektas, bet faktų perdavimo tikslumas pasiektas iki mažiausių detalių. Tegul National Science Foundation tęsia tokios vertės veikalų leidimo parėmimą ir toliau". (H. Rouse, Applied Mechanics Reviews, 15 (1962), No. 1, January, p. 49, San Antonio, Tex.).

"Viso pasaulio hidrologai ir hidraulikos inžinieriai, taip pat ir mokslinės bibliotekos sveikina išleidimą šios specialios bibliografijos, kuri surinkta su dideliu stropumu ir tikslumu per daugelį metų, ir ypatingai dar dėl to, kad šis veikalas užpildys svarbią spragą tarptautinėje hidrologijos bibliografijoje". (Wuth, Die Wasserwirtschaft, 51 (1961), No. 10, Oct., p. 287, Stuttgart, Vokietija).

"Peržiūrint šį veikalą savaime kyla pagarba mokslininko kantrybei ir tikslumu, kuris sistemingai ir su užsispyrimu 45 metus rinko bibliografinę medžiagą savo turbulentiško inžinerijos ir mokslininko darbo metu. Atrodo, kad Hidrometrijos Bibliografija privalo būti kiekvienos technikos mokyklos bibliotekoje, kaip vertingas informacijos šaltinis, ypatingai svarbus jauniems mokslininkams ruošiantiems savo doktoratų darbus šioje srityje". (Dr. inž. St. Juniewicz, Gospodarka Wodna, 22 (1962), No. 1 181, Jan., p. 28, Warszawa, Lenkija).

Dr. Woldemar Laszloffy (Budapest, Vengrija) parašė dvi išsamias recenzijas, vieną vengrų kalba žurnale "Hidrologiai Kozlony", 1962.2.sz. p. 184, o kitą prancūzų kalba (Bulletin of the International Association of Scientific Hydrology, 6 (1961), No. 4, dec. pp. 83-85, Bruxelles, Belgija). Pacituosime ištraukas iš antrosios recenzijos. "Šito 975 puslapių

61 D J. GRUNOW, *Periodische Voraussetzungen der Abflussschwankungen in den norddeutschen Stromgebieten* (Periodic assumptions of discharge fluctuations in river basins of northern Germany). Der Kulturtechniker, 36(1933), No. 3, pp. 245-257. Breslau.

62 L, D S. KOLUPAILA, *Nemuno matavimai Smalininkuose 1811-1930 metais. Hydrometrische Beobachtungen des Memelstromes bei Schmalleningken, 1811-1930* (Nemunas River gaging at Smalininkai from 1811 to 1930). Hidrometrinis Metraštis II. Kaunas 1930, 27 × 19 cm, 376 pp., 2 pl.

Data of regular water stage observations from Nov. 1, 1811, with only a few insignificant gaps. Copies of official reports of gage leveling since 1832. Gaging station at Smalininkai is considered one of the best in Central Europe. Daily stages and ice conditions given for 1812-1930 hydrologic years beginning with Nov. 1. Average daily stage for every decennium and for a century, extreme daily stages for the same period, table of average monthly stages, frequency and duration in 0.1 m zones. Water stage diagrams for every year and ice conditions diagrams. Water discharge measurements since 1875, a discharge curve and daily discharges for 1920-1929.

63 S S. KOLUPAILA, *Ökar Memel verkligen?* (Does Nemunas really rise?). Terra, Geografiska Sällskapets i Finland Tidskrift, 45(1933), No. 2, Helsingfors.

Data for the Nemunas for 1812-1930 are taken, approximate discharges computed and a steady increase of runoff attributed to the reduction of forests. German summary, p. 148.

64 S H. RENQVIST, *Ökar Memel?* (Does Nemunas rise?). Terra, Geografiska Sällskapets i Finland Tidskrift, 43(1931), No. 3, pp. 145-148. pp. 121-124. Helsingfors.

Summary of computations of daily discharges performed under assumption of a uniform increase of river bottom, partly proved by available soundings. There have been very few changes after 1850. German summary, p. 124.

65 S H. RENQVIST, *Memels vattenmängd efter år 1890.* (Water discharge of the Nemunas after 1890). Terra, Geografiska Sällskapets i Finland Tidskrift, 45(1933), No. 2, pp. 125-129. Helsingfors.

Examination of frequencies of discharge shows a probable increase of the average discharge of 100 m3/sec during a 40-year period.

66 L V. B. ŠOSTAKOVIČ [SHOSTAKOVICH], *Nemuno režimo periodiški svyravimai* (Periodic fluctuations of the regime of the Nemunas). Translated from Russian manuscript by S. Kolupaila. Kosmos, 15(1934), No. 10/12, pp. 177-184. Kaunas.

Periodicity analyzed by an approximate method of mean water stages and ice cover data. Periods of 10.50, 5.70 and 2.66 years computed, analogous to many other natural phenomena, as previously published by the renowned Russian geophysicist:

67 D W. B. SCHOSTAKOWITSCH, *Periodische Schwankungen in den Naturerscheinungen* (Periodic fluctuations in natural phenomena). Gerlands Beiträge zur Geophysik, 30(1931), No. 3, pp. 281-335. Leipzig.

68 D W. HALBFASS, *Säkuläre Erhöhung des Wasserstandes der Memel* (Centennial rise of water stage in the Nemunas). Petermanns Mitteilungen, 78(1932), No. 3/4, p. 66. Gotha.

Review of the article by H. Renqvist in Terra, 1932.

69 L S. KOLUPAILA, *Nemuno nuotakis per 121 metus (1812-1932)* (Runoff of the Nemunas over 121 years, 1812-1932). Kosmos, 13(1932), No. 7/12, pp. 317-323. Kaunas.

Daily discharges determined. Uniform corrections for the rise of river bottom introduced. A brief summary of results with some conclusions.

Puslapis iš "Bibliography of Hydrometry", 1961

veikalo išleidimas buvo didelis įvykis visiems pasaulio hidrologams. Tai yra puikus 7370 šaltinių rinkinys, kuriame reprezentuojami 4500 autoriai. Autorius siekė įtraukti viso pasaulio hidrometriją. Jis domėjosi viskuo nuo hidrometrijos archeologinių pėdsakų Egipte ir Vidurinėje Azijoje iki 1960 metų literatūros apie hidrometrinius metodus naudojant elektromagnetinius, garso aukšto dažnumo vibracinius ir giroskopinius principus. Viena iš sąlygų bibliografijai paruošti yra reikalavimas, kad darbas būtų taip rūpestingai atliktas, kaip padaryta prof. Kolupailos".

Vienu iš didžiausių Kolupailos bibliografijos įvertinimų reikia laikyti dvi rezoliucijas, priimtas Tarptautinės Standartų organizacijos, Tarptautinės hidrometrinių malūnėlių sekcijos (The International Current Meter Group of the International Standard Organization) suvažiavime Paryžiuje, Prancūzijoje, 1962 m. birželio 2 d.

1. "Hidrometrinių malūnėlių sekcija yra įsitikinusi, kad ši knyga, Bibliography of Hydrometry, patenkina būtinus reikalavimus ir todėl be jokių sąlygų turi būti tęsiama priedų forma, į kuriuos būtų įtraukiami paskutiniai leidiniai, arba kaip antra padidinta laida.

2. Sekcija nutarė, kad informacija apie kiekvieną jos nariams žinomą leidinį ir dar neįtrauktą į pirmąją Hidrometrijos Bibliografijos laidą turi būti pristatyta sekretoriui Dr. Spencer, East Kilbride, Scotland. Šių metų gale sekretorius persiųs visą informaciją autoriui kaip Hidrometrinių malūnėlių sekcijos įnašą šiam darbui". (Ištrauka iš prof. H. Gerber 1962 m. birželio 5 d. laiško, kaip sekcijos pirmininko, Zuerich, Šveicarija).

Tarptautinių standartų nustatymas yra ilgas darbas, nes reikia patenkinti viso pasaulio kraštų reikalavimus. Pripažinimas, kad Kolupailos veikalas gali būti tarptautinis standartinis veikalas, yra didelis Kolupailos laimėjimas. Šioms rezoliucijoms Tarptautinė Standartų organizacija pripažino Kolupailą tarptautinio masto autoritetu hidrometrinės bibliografijos srityje.

HIDROMETRINĘ ir HIDRAULIKOS laboratorijas Kolupaila yra įkūręs bei suorganizavęs Lietuvoje ir J.A. Valstybėse. Lietuvoje, Aukštojoje Fredoje prie Kauno, 1927 m. jis įrengė hidrometrinių instrumentų taravimo laboratoriją. Tai buvo atviro tipo laboratorija, pradžioje su 50, vėliau 80 metrų ilgio paruoštu kanalu, kuriame buvo tikrinami vandens malūnėliai, nustatoma jų charakteristikos. Šioje taravimo — vandens malūnėlio kalibravimo — laboratorijoje visi tikrinimo ir įvertinimo darbai buvo atliekami visoms trims Pabaltijo valstybėms: Estijai, Latvijai ir Lietuvai. 1932 m. buvo atlikta šios laboratorijos palyginimas su kitų kraštų taravimo laboratorijomis, kaip dalis tarptautinio projekto. Rezultatai Kolupailos buvo aprašyti referate "Vergleichstarierungen der hydrometrischen Fluegeln", 1933.

Vytauto Didžiojo universitete hidraulikos laboratoriją įruošti nepavyko. Technikos fakultetas neturėjo atliekamų patalpų, vis buvo planuojama statyti nuosavus fakulteto rūmus. 1940 m. gavus kiek daugiau patalpų, Kolupaila pavedė šių eilučių autoriui įruošti mažo masto hidraulinę laboratoriją, kurioje būtų galima demonstruoti pagrindinius hidraulikos dėsnius studentams. Deja, okupacijų ir karo metų sąlygomis nebuvo įmanoma gauti būtiniausių medžiagų ir ypač aparatų ir įrankių. Dalis hidraulinio latako buvo pagaminta, bet dėl aparatūros trūkumo nebuvo galima jo pabaigti. Bet buvo pagaminta nemažas skaičius įvairių hidrotechninių konstrukcijų modelių, kurie buvo naudojami kaip mokomoji priemonė.

J.A. Valstybėse Kolupaila įruošė modernią hidraulikos laboratoriją Notre Dame universitete. Tai buvo vienas iš jam skirtų uždavinių, kai buvo kviečiamas profesūrai į Ameriką. Kolupaila Vokietijoje aktyviai dirbo trejus metus Otto hidrometrinėje ir hidraulinėje laboratorijoje Kemptene, taigi, turėjo nemaža ir praktinių žinių apie laboratorijos įrengimą ir vedimą.

PRAKTINĖJE INŽINERIJOS veikloje Kolupaila dirbo įvairiais atvejais šalia akademinio dėstymo ir mokslo darbo.

LIETUVOS HIDROMETRINIS BIURAS

Vandens debito matavimo

ŽURNALAS

Upė *Nemunas* 288 km

Hidr. stotis *Birštonas*

Matav. prof. *žemiau parko*

Baselnas

Debito **26** eil. Nr.

Matavimo data: 1928 m. *liepos* mėn. 7 d.

Matavo: *S. K.*

S. Kolupailos suprojektuoto žurnalo vandens debito skaičiavimams atlikti pirmasis puslapis

Anksčiau minėtam jo paties įsteigtam Lietuvos Hidrometriniam biurui nepriklausomybės pradžioje Kolupaila paruošė pirmuosius technikus ir tarnautojus. Pats atlikdavo daug matavimų ir praktiškai mokė tarnautojus ir studentus iki išaugino reikalingą kadrą inžinierių ir technikų. Nustatė matavimo ir skaičiavimo metodus, kurie tiko ir vėlesniems laikams. Įsteigė minėtą hidrometrinių malūnėlių taravimo laboratoriją, kuri vėliau kitų buvo patobulinta ir mechanizuota. Šita laboratorija atvirame ore turėjo kai kurių pranašumų lyginant su laboratorijomis uždaruose pastatuose. Ją nevaržė vietos stoka, kanalas buvo palyginti platus ir ilgas, todėl daugumas matavimų buvo tikslesni, kaip kitose laboratorijose, nes nebuvo šalutinių srovių ir sūkurių.

Hidrometrinis biuras atlikdavo visų Lietuvos upių horizontų ir debitų matavimus ir skaičiavimus. Visa medžiaga buvo paruošiama taip, kad ją būtų galima naudoti įvairiems inžineriniams skaičiavimams. Jau ir pasitraukęs iš biuro vadovavimo Kolupaila dažnai buvo biuro kviečiamas konsulta-

cijoms. Taip pat Kolupaila, naudodamas biuro surinktą medžiagą atlikdavo įvairių skaičiavimų savo studijoms, kurios buvo tiesiogiai naudingos ir biurui.

Kolupaila buvo Lietuvos Energijos Komiteto narys (1935-40 m.) ir jo vandens jėgos sekcijos vedėjas. Šitoje sekcijoje jo pastangomis buvo paruoštas Lietuvos upių kadastras, tai yra, preliminarinis apskaičiavimas kiek vandens jėgos galima gauti iš Lietuvos upių.

Kaip minėta, 1945-48 m. Kolupaila dirbdamas Vokietijoje, Otto firmoje ir jos hidraulinėje laboratorijoje, prisidėjo prie hidrometrinio malūnėlio su komponentiniu sparneliu suprojektavimo ir pagaminimo.

INŽINERIJOS KONFERENCIJOSE prof. Kolupaila dalyvaudavo dažnai kaip aktyvus autorius ar diskusijų dalyvis. Nemaža jo darbų buvo spausdinama konferencijų apyskaitų darbuose. Iš viso yra dalyvavęs bent 30 tarptautinių konferencijų. Kartu jis aplankė eilę kraštų dar prieš emigruodamas į Ameriką, kaip tai, Estiją, Ispaniją, Italiją, J.A. Valstybes, Kanadą, Latviją, Lenkiją, Maroką, Portugaliją, Prancūziją, Rusiją, Suomiją, Vokietiją. Konferencijose užmegzdavo santykius su kitų kraštų dalyviais ir vėliau pasikeisdavo leidiniais ir informacijomis.

SPAUDOS DARBU Kolupaila labai domėjosi ir mėgo rašyti. Eilę leidinių jis pats redagavo: "Techniką" (V.D.U. Technikos fakulteto žurnalas) 1928-1929 m.; "Lietuvos Universiteto penkerių metų apyskaitą", 1927; "Dotnuvos Technikumo almanachą", 1937; "Technikos Žodį" Čikagoje 1957-1958 m. keturius numerius). 1940 metais Sovietų Rusijai okupavus Lietuvą, Kolupailai teko šešias savaites redaguoti "XX Amžiaus" dienraštį, leidėjams pakvietus. Knygas ir spausdintą žodį jis ypatingai vertino. Rašymas ir spausdinimas jam buvo svarbesnis ir malonesnis už karjerinius siekimus ar materialinių gėrybių kaupimą. Kolupaila bendradarbiavo daugiau, kaip dvidešimtyje žurnalų ir šešiuose laikraščiuose. Jų vardus, leidimo vietas ir redaktorius randame biografijoje ir bibliografijoje.

Periodinėje spaudoje rašytų straipsnių dauguma turėjo ryšį su technika ar gamtos mokslais, bet kartais diskutuodavo ir visuomeninius, pusiau politinius klausimus, nors politinių temų vengė. Rašyti Kolupailai sekėsi labai lengvai, todėl mielai sutikdavo bendradarbiauti įvairiuose leidiniuose ir bendrojoje spaudoje. Nors yra nemažai parašęs visuomeniniais, einamaisiais klausimais, bet, atrodo, šios rūšies straipsniams neskyrė daug svarbos. Pats parašęs didžiulį bibliografijos veikalą, nepaliko jokios kartotekos apie savo visuomeninius ir populiarius straipsnius.

LIETUVIŲ ENCIKLOPEDIJOJE Kolupailos indėlis yra labai didelis. Jis buvo ne tik aktyvus jos bendradarbis, bet taip pat pradžioje redakcinės komisjos, vėliau garbės komiteto narys ir visą laiką hidrologijos ir hidrografijos skyrių redaktorius. Taip pat labai aktyviai bendradarbiavo ir pirmoje lietuviškoje enciklopedijoje leistoje Lietuvoje. Šį darbą jis mėgo, nes jautė didelę pagarbą enciklopedijai. Dažnai ragindavo ir kitus prisidėti prie bendradarbiavimo enciklopedijai, o karo okupacijų metu įtraukė eilę jaunų bendradarbių daugiausia iš universiteto mokomojo personalo narių tarpo, iš kurių ne mažas skaičius prisidėjo prie aktyvaus rašymo Lietuvių Enciklopedijai Amerikoje.

Vien svarbesniųjų, tomų pradžioje paminėtų straipsnių enciklopedijai yra parašęs 92, o trumpesnių apie 240, neskaitant, kelių eilučių aptarimų. Kai pritrūkdavo bendradarbių, neatsisakydavo parašyti ir iš ne savo srities. Taip pat dalį hidrotechnikos sričių yra perleidęs jaunesniesiems bendradarbiams, dažnai specialiai pakviesdamas šiam darbui.

2. UNIVERSITETŲ PROFESORIUS

1919 metais Kolupaila buvo konkurso būdu išrinktas Matavimo instituto Maskvoje profesoriumi, ir čia jis pradėjo savo akademinį dėstymą, kurį tęsė su maža pertrauka beveik

iki paskutinių savo gyvenimo dienų. Profesūrai pasiruošė specialiai studijuodamas hidrotechnikos dalykus Žemės Ūkio akademijoje Maskvoje po Matavimo instituto baigimo.

1921 m. parvažiuoja į Lietuvą dėstyti Dotnuvos Žemės ir Miškų Ūkio mokykloje, bet netrukus dėsto ir Aukštesniojoje Technikos mokykloje Kaune, o 1922 m. pradeda dėstyti ir Lietuvos universitete privatinio docento titulu. Galutinai persikelia į Kauną 1925 m. kur universitete dėsto e. o. prof., o vėliau ordin. profesorium iki pasitraukimo iš Lietuvos 1944 m., o Aukštesniojoje Technikos mokykloje iki 1940 m.

Jau Vokietijoje 1945 m. vakariečiams laimėjus karą ir leidus lietuviams ir kitoms tautoms bendruomeninę veiklą, Kolupaila tų metų rudenį vėl įsijungia į dėstytojų eiles. Dėsto Kempteno lietuvių gimnazijoje matematiką, geografiją, įkuria hidrometrijos kursus, o vėliau, 1946 metais, ir Aukštuosius Technikos kursus Kemptene, kuriuose dėsto buvę V. D. universiteto dėstytojai: Juozas Daniliauskas, Leonas Kačinskas, Kazys Kriščiukaitis, Vytautas Ščesnulevičius ir Jonas Šimoliūnas. Kursų dalykų programos atitiko V. D. universiteto Statybos fakulteto programas. Vėliau Kolupaila dėsto ir UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) laikiname universitete Muenchene išvietintiems asmenims.

1948 metų gale atvyksta į J.A. Valstybes, kur Notre Dame universitete, Indianoje, dėsto iki 1963 m. gegužės mėn., kada išeina į pensiją profesoriaus emerito titulu, bet dar palaiko ryšius su universitetu iki savo mirties. Reikia pastebėti, kad Kolupailai sulaukus oficialaus pensijos amžiaus — 65 metų, dėstymas buvo dar pratęsiamas šešerius metus. Paskutinius dvejus metus dėstė tik dalį laiko, o kitas laikas buvo pašvęstas bibliografijos knygai rašyti.

Profesoriaus darbas buvo Kolupailos pasirinkta pagrindinė gyvenimo profesija. Karo metu atsidūrus Vokietijoje, bet kokį dėstymą teko nutraukti, bet tik vienerius metus, nes vėliau vėl pradėjo dėstyti įvairiose mokyklose. Kolupaila bu-

Matavimas nuo ledo malūnėliu ant lyno. Pirmoji Lietuvos universiteto studentų hidrometrijos praktika 1923. II. 25

vo sėkmingas ir mėgiamas dėstytojas įvairiose mokyklose ir įvairiuose kraštuose: Rusijoje, Lietuvoje, Vokietijoje ir J.A. Valstybėse. Jam teko dėstyti keturiomis kalbomis: lietuviškai, rusiškai, vokiškai ir angliškai. Jis buvo gabus kalboms ir anglų kalbos sunkumus nugalėjo jau sulaukęs vyresnio amžiaus. Buvo natūralus paskaitininkas, todėl dažnai buvo kviečiamas skaityti viešas paskaitas, daryti pranešimus apie savo keliones ar šiaip pasakyti kalbą. Auditorijoje ar klasėje jautėsi visiškai laisvai, galėjo vesti diskusijas, atsakinėti į įvairius klausimus ir tuoj pat grįžti prie savo temos.

Dėstymo pasisekimui daug padėjo Kolupailos asmeninės savybės, bet taip pat turėjo ir jo naudojamas dėstymo būdas. Dėstymo stilius buvo lengvas, vaizdingas ir nuoširdus. Kolupaila savo specialybės dėstomus dalykus giliai žinojo ir nuoširdžiai juos mėgo. Nuolatos atidžiai sekė savo srities literatūrą keliomis kalbomis ir aktyviai dalyvaudavo tarptautiniuose inžinierių suvažiavimuose Europoje su referatais ir diskusijomis. Dar gyvendamas Lietuvoje, lankėsi 1936 m. Šiaurinėje Amerikoje ir dalyvavo energetikos konferencijoje, nors tada kelionės į Ameriką, palyginti, buvo brangios.

Kolupailos dėstymo metodas skyrėsi nuo jo kolegų profesorių. Tada Lietuvoje jo dėstymo būdas atrodė gana savo-

tiškas. Anais prieškariniais metais jis buvo ne ortodoksinis, bet paskutiniais dešimtmečiais Šiaurės Amerikoje ir kituose kraštuose panašūs metodai jau buvo naudojami, ypatingai specializacijos, žinių pagilinimo ar atnaujinimo kursuose ir seminaruose. Dėstymo metodas buvo panašus į vadinamąjį "workshop" metodą, naudojamą pastaraisiais metais Šiaurės Amerikoje įvairiuose kursuose. Tai rodo, kad Kolupaila visą laiką buvo progresyviai galvojantis asmuo.

Kolupailai pratybos buvo labai svarbi dėstomo kurso dalis, todėl paskaitos ir pratybos buvo vedamos lygiagrečiai. Kai studentas sprendžia praktiškas problemas, tada jis jaučiasi dirbąs konstruktyvų darbą, yra įtraukiamas kartu galvoti su dėstytoju, teorinė dalis pasidaro aiškesnė; taip pat neaiškūs klausimai galima tuoj pat išsiaiškinti. Atrodo, kad savo akademinėje karjeroje Kolupaila vis daugiau svarbos skyrė pratyboms. Iki 1940 m. hidrologijos-hidrometrijos kursui buvo skiriama 2 val. teorijos paskaitų ir 2 val. pratybų, bet 1940 m. reformavus mokslo planus pats Kolupaila tam kursui skyrė 1 val. teorijos ir 2 val. pratybų.

Kolupailos dėstyme būdavo pabrėžiama du mokymo tikslai: teorijos pritaikymas praktiškai inžinerijai ir supažindinimas su mokslinio darbo metodologija.

Kolupaila dėstė savo kursus taip, kad studijuojančio įgytos žinios galėtų būti pritaikomos praktiškų problemų sprendimui ar projekto paruošimui. Tiesa, tai buvo daugelio tų metų Technikos fakulteto profesorių pažiūra. Tokio paruošimo taip pat reikalavo ir tuometinės Lietuvos ūkio ir pramonės sąlygos. Ypatingai nepriklausomybės pradžioje pramonė ir valstybinis inžinerijos sektorius reikalavo praktiškam gyvenimui paruoštų inžinierių. Pramonė ir kitos inžinerijos sritys negalėjo skirti daug laiko baigusiųjų inžinierių praktiškam paruošimui. Iš universiteto buvo reikalaujama, kad inžinieriai, be teorinių žinių, turėtų pakankamai ir praktiškų žinių ir tuojau galėtų pradėti dirbti praktišką inžinerijos darbą. Tokie reikalavimai vertė mokslo programas išplėsti, todėl Lie-

tuvos inžinerijos fakultetuose savaitinis valandų skaičius buvo labai didelis. Taip pat buvo daroma daug projektų. Atskiros sritys dar nebuvo specializuojamos, todėl mokslo programos buvo plačios, turinčios eilę šalutinių kursų, kad baigęs inžinierius galėtų dirbti įvairiose srityse. Studentas buvo perkrautas ir iki 1940 m. mokslo planų reformos nebaigdavo mokslo programų per nustatytus penkerius metus, ypač kad visi dalykai, išskyrus du, turėdavo būti atlikti per ketverius metus, o penktieji mokslo metai buvo skirti diplominiam projektui.

Bet Kolupailos dėstomų dalykų didžiąją dalį studentai atlikdavo per tvarkaraštyje skirtas teorines ir praktines valandas, ir nejautė, kad reikalavimai būtų per dideli. Kolupaila su savo asistentais sugebėdavo pratimus pravesti labai efektingai ir našiai. Studentui nereikėdavo be reikalo gaišti laiko ieškant medžiagos ir literatūros, bei pačiam išsiaiškinti visas smulkmenas.

Kolupaila dėstė praktiškam pritaikymui, bet ne siaura tų žodžių prasme. Tai būtų perdaug arti technologo ar techniko ruošimo, kuris yra savo srities, bet ne plačios srities, praktiškas specialistas. Iš technologo tikimasi, kad jis praktiškai atliks jam pavestą uždavinį pagal priimtus standartus, normas, nustatytus techninius ir gamybos procesus. Jis daugiau kreipia dėmesio į detales, iš jo nesitikima platesnės ar gilesnės studijos ar specialių tyrinėjimų ir išvadų. Iš inžinieriaus reikalaujama, kad jis sugebėtų spręsti problemas, kurios nėra aiškiai apibrėžtos, kurios neišsprendžiamos vien tik nustatytų standartų ar normų pritaikymu, kurios nėra vien tik pakartojimas jau anksčiau padarytų sprendimų. Inžinierius dažniausiai sprendžia individualias problemas, vadovauja projektų paruošimui ir jų vykdymui. Tai reikalauja gilesnio dalyko pažinimo, taip pat eilės kitų mokslo disciplinų žinojimo. Inžinieriui svarbu žinoti ir mokėti pritaikyti mokslinio darbo metodologiją. Šiam aspektui Kolupaila kreipė nemaža dėmesio dėstydamas savo dalykus.

232 DEBITO MATAVIMAS

Lietuvos Hidrometrinis Biuras	Debitas Nr. 26 Matuotas 1928 VII 7	Lapas 1 Upė: *Nemunas* Hidr. st.: *Birštonas* Atst. nuo žiočių: 228 km

Q = 207,6

Vandens debitas Q = 208,0 m³/s Skers. plot. be ledo F = 236,6 m² Ledo plot. po vand. E = ____ m² Bendr. skers. plotas $F+E$ = ____ m²	Vandens horizontas H = 0,57 m Nuolydis i = 0,000 280 Upės platumas B = 112 m Vidutinis gilumas h_{vr} = 2,11 m

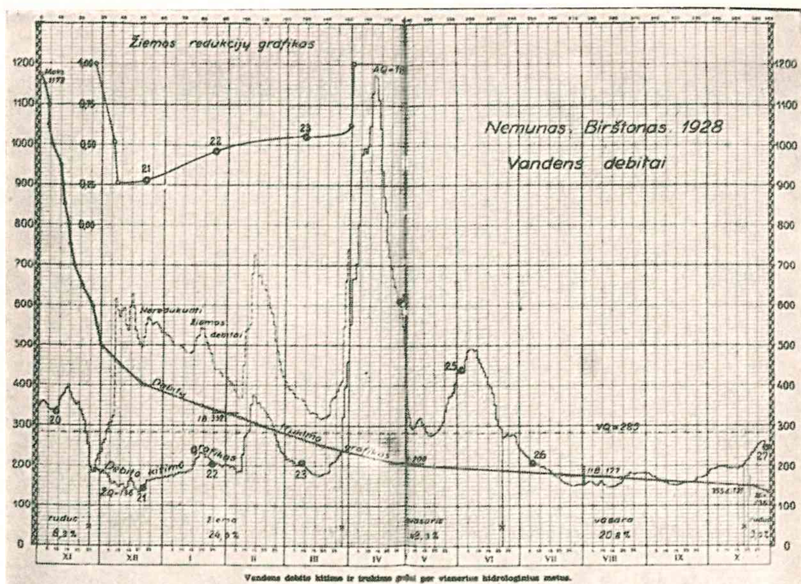
SKAIČIAVIMO PAVYZDYS 233

Greičių grafikai ir tachigrafinė kreivė	Debitas Nr. 26 Matuotas 1928 VII 7	Lapas 2 Baseino plotas 43 635 km² Malūnėlis Ott *IX* Nr. 2971 Taruotas 1928 *VI 8*

Q = 208,5

Vidutinis greitis v_{vr} = 0,879 m/s Hidraulinis radiusas R = 2,11 m Greičio form. koefic. c = 38,2 Hidromodulis q = 4,77 l/s km²	Matavo: *S. K.* Skaičiavo: *S. K.* Data: 1928 *VIII 10*

Debito skaičiavimo pavyzdys. Dalis hidrometrijos pratybų V. D. universitete

Vandens debito kitimo ir trukimo grafikai, išskaičiuoti Nemunui ties Birštonu 1928 1928 hidrologiniams metams ("Hidrometrija" I t.). Šitokie skaičiavimai buvo dalis hidrometrijos kurso pratybų V. D. Universitete

Aiškindamas bet kurią teoriją ar formulę, visada duodavo istorinius teorijos ar formulės išsivystymo bruožus. Nagrinėdavo teorijos ar formulės tikslumą, trūkumus, nurodydavo, kas reikalinga jų patobulinimui. Pats rašė daug įvairių straipsnių, studijų, redagavo įvairius leidinius, todėl galėjo kitiems patarti stiliaus ar redagavimo klausimais, ką mielai darydavo.

Kolupaila visada domėjosi bibliografija ir atidžiai sekdavo įvairius technikos ir mokslo žurnalus. Žinoma, daugiausia dėmesio kreipė į savo specialybės ir šiai specialybei artimus dalykus. Daug rašė lietuviškoms enciklopedijoms, todėl tekdavo susipažinti su įvairiomis inžinerijos ir mokslo šakomis, taip praplečiant savo technišką jį akiratį. Kolupaila galėdavo nurodyti eilę šaltinių studijuojantiems ar diplominius projektus ruošiantiems, ar inžinieriams ir kitiems, vykdan-

tiems specialiais studijas ne tik hidrometrijos, hidrologijos ir hidraulikos srityse, bet ir kitose inžinerijos ir gamtos mokslų šakose. Šiuo buvo žinomas ir Notre Dame universitete, kur išėjęs į pensiją gavo sau kabinetą savo mokslo darbui tęsti ir taip pat patarti studentams ar ir jau baigusiems, kurių netrūkdavo.

Kolupaila visada paremdavo iniciatyvą kurti ką nors naujo, tyrinėti ar studijuoti naujus dalykus, buvo entuziastiškas naujų darbo metodų rėmėjas. Daug V.D.U. Technikos fakulteto diplomantų kreipdavosi į Kolupailą, klausdami patarimo dėl darbo metodų ir kartais net dėl temos pasirinkimo. Nors Kolupaila nebuvo jų darbų vadovas, bet jis stengdavosi nurodyti gerų pavyzdžių, ar pasiūlyti naujų idėjų. Kartais tos idėjos nebūdavo ortodoksiškos ir nevisai atitikdavo kitų profesorių priprastą galvojimą.

V.D.U. Technikos fakulteto inžinierių diplominiams projektams reikalavimai buvo dideli, kai kurie kartais ir bereikalingai griežti. Projektui atlikti buvo skiriama vieneri ištisi akademiniai metai. Diplominiai projektai būdavo diskutuojami ir diplomanto ginami viešame posėdyje. Daug dėmesio buvo kreipiama į aukšto lygio grafinį atlikimą ir brėžinių detalizavimą. Vyravo nuomonė, kad diplominis projektas turi spręsti realius ir praktiškus klausimus, kurie tikrai atsitinka ar galėtų atsitikti praktiškoje inžinieriaus veikloje. Taip pat reikalauta, kad projektas būtų gana pilnutinis, pavydžiui, stambaus pastato projekte turėjo būti detalizuojama ir skaičiuojama maždaug viskas nuo pamatų iki stogo. Bet kiekvienas diplominis projektas vis tiek lieka akademinis projektas, taigi, ne visai išpildytas pagal realius reikalavimus ir ne visai tinkamas konkrečiam pritaikymui. Diplominiam projektui ir jo detalizavimui nebuvo įmanoma surinkti visus reikalingus duomenis bei atlikti reikalingus tyrinėjimus.

Kolupaila nevengdavo patarti imtis ir nelabai realių, ar aiškiai nepraktiškų, ar praktiškame gyvenime nereikalingų projektų, pvz., kabantis tiltas Kaune tarp Žaliakalnio ir Alek-

soto. Toks didžiulis tiltas aiškiai buvo nereikalingas ir visiškai ne ekonomiškas. Tokie studijinio pobūdžio projektai yra žymiai sunkiau paruošti ir jų išvadų tikslingumas lieka abejotinas, ypač kai galvojama, kad inžinierius turi būti realistas ir praktiškas. Todėl nenuostabu, kad kiti dėstytojai nepritardavo tokiems pasiūlymams ir net būdavo nepatenkinti, ypač kai tie pasiūlymai liesdavo jų sritį.

Kolupailos patarimai ar pasiūlymai tose inžinerijos srityse, kurios buvo dėstomos kitų profesorių, kartais susilaukdavo ne tik nepasitenkinimo, bet ir kritikos iš kai kurių profesorių. Grįžęs iš kelionės į J.A. Valstybes, Kolupaila kartą pareiškė, kad gelžbetonio pastatų projektavimų galima atlikti naudojantis tabelėmis. Tų kursų dėstytojai nepažiūrėjo palankiai į tokį pareiškimą, nurodydami, kad diplominiai projektai yra individualiniai projektai reikalaujantieji individualių sprendimų ir nėra tokių tabelių, kurios galėtų tuos skaičiavimus pakeisti. Atrodo, kad Kolupailos pagrindine mintis buvo: neleiskime daug laiko paprastiems, pasikartojantiems skaičiavimams, naudokime visas priemones, kurios sumažintų mechaniško skaičiavimo laiką. Gal tą mintį Kolupaila nepakankamai aiškiai išreiškė, o kiti jo nesuprato. Tiesa, tais laikais tabelių naudojimas gelžbetonio konstrukcijų projektavimui ir skaičiavimui Europoje, o ypač Lietuvoje nebuvo pakankamai išvystytas.

Kolupaila buvo didelis įvairių skaičiavimo palengvinimo priemonių, kaip tabelių, nomogramų, skaičiavimo mašinų ir pan. propaguotojas. Pats tai plačiai naudojo savo hidrometrijos, hidrologijos ir hidraulikos kursuose ir buvo pionierius įvedant naujas skaičiavimo priemones eilėje mokyklų. Savo kursuose populiarino logaritmines liniuotes ir skaičiavimo mašinų naudojimą. Tai dar buvo tuoj po pirmojo pasaulinio karo, kada šitos priemonės skaitėsi naujiena.

Keičiant mokslo planus 1940 m. Kolupaila buvo Statybos fakulteto dekanas ir tada jo pastangomis buvo įvesta skaičiavimo technikos kursas jo fakultete. Technologijos Fakulte-

tas irgi rekomendavo savo studentams šį kursą kaip neprivalomą. Daugumai Statybos ir Technologijos fakultetų įvairių skyrių studentams šis kursas buvo neprivalomas, ir kaip tik šių eilučių autoriui teko dėstyti šį neprivalomą skaičiavimo technikos kursą. Beveik visi registruoti studentai klausydavo pirmą šio kurso dalį pirmame semestre, kada būdavo dėstoma logaritminė liniuotė, tabeles ir skaičiavimo mašinos. Antrame semestre buvo dėstoma nomografija ir klausytojų skaičius būdavo daug mažesnis, bet dar daugelis klausydavo, kas rodė, kad studentai vertino šio kurso praktinę reikšmę. Savo specialybės kursuose Kolupaila plačiai naudodavo planimetrus, nomogramas, matematinių mastelių popierius ir tuo būdu didelį skaičių studentų supažindindavo su šiais darbo metodais. Tokių darbo metodų naudingumas buvo studentų įvertintas ne tik Lietuvoje, bet ir Notre Dame universitete, J.A. Valstybėse.

Iš tikrųjų Kolupaila būtų buvęs didelis kompiūterių propoguotojas, jei jo laikais jie būtų taip žinomi ir taip prieinami kaip kad šiandien yra. Jo nuolatinis noras pagerinti inžinieriaus darbo metodus buvo viena iš priežasčių dėl ko jis domėjosi ir naudojo skaičiavimui palengvinti priemones. Kita priežastis buvo reikalingumas atlikti jo specialybės srityse, hidrometrijoje ir hidraulikoje, daug statistinių ir ilgų skaičiavimų. Ilgi pasikartojančio pobūdžio skaičiavimai vargina savo nuobodumu. Kolupaila eilę metų vadovavo savo įsteigtam Hidrometriniam biurui (pradžioje vadintam Hidrometrine partija), kur jo iniciatyva ir jo priežiūroje buvo atliekama labai daug hidrometrinių skaičiavimų ir jų statistinių išvadų. Dėl skaičiavimo darbo nuobodumo būdavo sunku gauti technikų šiam darbui. Kaip pirmasis biuro vedėjas Kolupaila turėjo paruošti tinkamą personalą ir jį išmokyti. Matydamas skaičiuotojų problemas, Kolupaila stengėsi skaičiavimo darbą kiek galima palengvinti, ir taip įvedė įvairius skaičiavimui palengvinti metodus.

Kolupailos dėstomi dalykai visada būdavo populiarūs studentų tarpe. Studentai mėgdavo paprastą, nuoširdų kontaktą

tarp dėstytojo ir studentų. Egzaminai neatrodydavo per sunkūs. Tiesa, Kolupaila vengdavo padaryti savo dalykus per daug teorinius ir stengdavosi suprastinti sudėtingesnes teorijas. Man studijuojant Latvijoje užtvankų statybos metodus, teko susidurti su latvių inžinieriais ir studentais. Latvijos universitete gero ir žinomo hidrauliko prof. Vitols dėstoma hidraulika studentų buvo skaitoma vienu iš sunkiausių egzaminų, nes dėstytojas rėmėsi teorinėmis ir matematinėmis formulėmis su jų sudėtingų išvedžiojimu. Bet įdomu, kad Kolupailos studentai visada gerai, ir dažnai labai gerai, pasiruošdavo jo dalykų egzaminams. 1940-43 metais Statybos ir Technologijos fakultetams išsiplėtus ir studentų skaičiui smarkiai padidėjus, šių eilučių autoriui tekdavo egzaminuoti didelę jo studentų dalį. Taip pat prisimenu, kad ir mano studijų laikais studentai rūpestingai pasiruošdavo jo dalykų egzaminams, nors egzaminavimo būdas, lyginant su kitų profesorių egzaminavimu, atrodydavo lengvas.

Kolupailos egzaminavimo sistemoje buvo leidžiama egzaminų metu naudotis užrašais ir knygomis. Tais laikais šitoks egzaminavimo būdas buvo retas, o dabar panašūs metodai jau dažnai naudojami. Kolupaila pabrėžė principą, kad svarbiausia yra sugebėti panaudoti išmoktą kursą, savarankiškai analizuoti ir spręsti problemas, o ne išmokti formules ir teorijas atmintinai, nesuprantant, kaip jas pritaikyti ar kaip jos išvestos. Iš tikrųjų šioje egzaminų sistemoje lengva patikrinti, ar studentas tikrai supranta ir moka pritaikyti išklausytą kursą, ar yra tik atmintinai išmokęs tekstą, bet egzaminatoriui reikia daugiau įsigilinti į egzaminuojamą dalyką. Lietuvoje egzaminai buvo žodiniai ir kiekvienas studentas buvo egzaminuojamas individualiai.

Savo mokslinėje karjeroje Kolupaila specializavosi pirmiausiai hidrometrijoje, toliau hidrologijoje ir hidraulikoje. Daugiausia laiko šiems dalykams turėjo Lietuvoje kur universitete dėstė beveik 20 metų. Čia jis buvo hidrologijos ir hidraulikos katedros vedėjas ir, be minėtų kursų dar dėstė

trumpą melioracijos pagrindų kursą. Universitete dėstymo valandų skaičius buvo ne per didelis, turėjo asistentus, todėl likdavo laiko studijoms ir knygų, straipsnių ir studijų rašymui. Šalia šių dalykų, kuriuose specializavosi, vienu ar kitu laiku savo profesoriaus karjeroje dėstė ir kitus kursus. J. A. Valstybėse, Notre Dame universitete dėstymą pradėjo nuo bendrosios mechanikos; vėliau, geriau išmokus anglų kalbą, pagrindiniai kursai buvo skysčių mechaniką, hidraulika ir hidrometrija. Dalydamasis apkrovimą su kitais dėstytojais, jis dėstė ir kitus kursus, kaip vandentiekius ir miestų kanalizaciją.

Aukštesniojoje Technikos mokykloje Kaune pradžioje dėstė hidrauliką, hidrologiją-hidrometriją ir melioraciją. Melioraciją greitai perdavė kitam dėstytojui. Kitų kursų apimtis ilgainiui keitėsi, A.T. mokykloje, keičiant savo mokslo planus ir prisitaikant gyvenimo reikalavimams. Eilės šių kursų pavadinimai buvo maždaug tokie patys kaip ir universiteto kursų, bet jų programos buvo daug suprastintos.

Kolupaila Lietuvoje dėstė nuo 1921 iki 1944 metų, taigi didelė nepriklausomos Lietuvos inžinierių ir technikų dalis vienos kartos laikotarpyje buvo jo mokiniai. Todėl nenuostabu, kad lietuvių inžinierių ir technikų tarpe Kolupaila buvo plačiai žinomas. Per keturiolika metų Notre Dame universitete Amerikoje irgi nemažas skaičius studentų perėjo per jo klases.

Dabar šimtai Kolupailos mokytų ir auklėtų inžinierių yra Lietuvoje ir visuose pasaulio kraštuose. Kilnus mokytojo darbas paprastai greitai pamirštamas, ir tik jo auklėtinių laimėjimai gali liudyti apie jo sėkmingą darbą. Taip ir Kolupailos 45 metų akademinio mokymo rezultatų negalima išmatuoti ar išreikšti konkrečiu matu, bet galima tik jausti iš jo auklėtinių pasiekimų gyvenime. Geras mūsų nepriklausomos Lietuvos inžinierių vardas visame pasaulyje yra liudijimas, kad mūsų mokyklos ir jų dėstytojai buvo aukšto lygio, o jų tarpe profesorius Kolupaila užėmė vieną iškiliųjų vietų.

SANTRUMPOS

išnašose ir bibliografijoje

A.S.C.E. — American Society of Civil Engineers
atv. — atvaizdas, portretinė nuotrauka
d. — dalis
Drg. — DRAUGAS, dienraštis, Čikaga (Chicago, Ill.)
ež. — ežeras
Ksm. — KOSMOS, žurnalas, Kaunas.
LE — LIETUVIŲ ENCIKLOPEDIJA, Bostonas (Boston, Mass.)
LU — LIETUVOS UNIVERSITETAS 1922 - 1927, Kaunas, 1927 m.
m. — metai
NR — NAUJOJI ROMUVA, žurnalas, Kaunas.
Nr. — numeris
nuotr. — nuotrauka, fotografija
p. arba pp. — puslapis, puslapiai
pav. — paveikslas
persp. — perspausdinta
pvz. — pavyzdžiui
Rec. — recenzija
str. — straipsnis, rašinys
t. — tomas
T.p. — ten pat, kaip paminėta aukščiau
TŽ — TECHNIKOS ŽODIS, žurnalas, Čikaga
u. — upė
Žid.. — ŽIDINYS, žurnalas, Kaunas
Ž. ir M. — ŽEMĖTVARKA IR MELIORACIJA, žurnalas, Kaunas
XX A. — XX AMŽIUS, dienraštis, Kaunas

STEPONO KOLUPAILOS RAŠTŲ BIBLIOGRAFIJA

STEPONO KOLUPAILOS MOKSLO RAŠTŲ BIBLIOGRAFIJA

Juozas V. Danys

Steponas Kolupaila savo raštuose lietė įvairias gyvenimo sritis. Būdamas inžinierius, pritaikomųjų mokslų žmogus, ir šioje srityje dirbęs visą gyvenimą, gausius ir svarbiausius raštus paliko inžinerijos srityje. Bet mėgdamas rašyti ir mokėdamas laisvai išsireikšti, jis daug rašė ir kultūriniais, mokslo populiarizacijos, socialiniais, visuomeniniais ir panašiais klausimais.

Visa jo bibliografija paskirstyta į tris dalis: tiksliųjų ir pritaikomųjų mokslų raštai, straipsniai lietuvių enciklopedijoms ir bendro pobūdžio raštai.

Skaityta, kad tiksliųjų ir pritaikomųjų mokslų raštų bibliografija yra svarbiausias Kolupailos pasiekimų rodiklis. Atrodo, kad ši dalis yra labai arti visiško pilnumo. Ši bibliografija suskirstyta į skyrius ir poskyrius, norint aiškiau iškelti tas įvairias sritis, kuriose Kolupaila yra rašęs.

Kolupaila jautė ypatingą pagarbą lietuvių enciklopedijoms ir daug joms dirbo. Manoma, kad jis yra padaręs apie 1,000 įrašų į abi lietuvių enciklopedijas, leistas Kaune ir Bostone. Todėl skaityta, kad yra tikslu atskirai išvardinti jo svarbiausius rašinius lietuvių enciklopedijoms.

Įrašų sistema

Šioje bibliografijoje įrašai daryti kiek galima laikantis Kolupailos metodo, naudoto jo klasikinėje knygoje "Bibliography of "Hydrometry". Taip pat laikytasi jo vartoto metodo, perrašant lotyniškomis raidėmis pavadinimus iš rusų ir kitų kalbų. Tas metodas taikytas angliškai skaitantiems. Knygų įrašuose žinios pateiktos šia tvarka: pavadinimas, vertimas, jei reikalinga, į lietuvių kalbą, išleidimo vieta, leidėjo vardas, metai, puslapių skaičius, iliustracijų, paskirų tabelių, diagramų ar žemėlapių skaičius, dydis centimetrais: aukštis ir plotis.

Žinios apie straipsnius žurnaluose, metraščiuose ar periodinėje spaudoje duotos, laikantis sekančios tvarkos: pavadinimas, tomas, metai, data, numeris, puslapiai, iliustracijų, tabelių, diagramų ar žemėlapių skaičius, išl. vieta, dydis centimetrais: aukštis ir plotis.

Deja, nevisada buvo galima surasti visus minėtuosius duomenis bibliografiniam knygos ar rašto apibūdinimui.

Šaltiniai

1. S. Kolupailos paliktas asmeniškas, neklasifikuotas kortelių rinkinys (126). Tai daugumoje raštai iš tiksliųjų ir pritaikomųjų mokslo sričių. Šis rinkinys buvo patiektas p. J. Kolupailienės.
2. S. Kolupailos knyga "Bibliography of Hydrometry".
3. S. Kolupailos knyga "Hidrometrija", I ir II tomai.
4. A. Ružancovo S. Kolupailos bibliografija, išrinkta iš I. Kisino "Lietuviškų knygų sistemingas katalogas", rankraštis.
5. A. Ružancovo "S. Kolupailos bibliografija 1945-59", rankraštis.
6. Lietuvių Enciklopedija.
7. J. Macevičiaus "Lietuvos TSR upių tyrimai ir artimiausieji uždaviniai", Geografinis metraštis. II t., 1959. Kaunas.
8. Autoriaus medžiaga, surinkta iš kitų šaltinių.

GEODEZIJA ir KARTOGRAFIJA

1. KAUNO NIVELIACIJŲ REPERIAI. Technika, Nr. 2 (1925), pp. 128-156, 1 Kauno miesto planas 64x57 cm. 27x19 cm. Atspaudas: Kaunas, 32 p.

2. LIETUVOS IR KAIMYNŲ ŽEMĖLAPIAI. Mūsų Žinynas, (1931), Nr. 71. Kaunas. Atspaudas: 1931, 19 p. 3 žemėl.

3. LIETUVOS KARTOGRAFIJOS UŽDAVINIAI. Technika, Nr. 3 (1927), pp. 161-170; santrauka prancūziškai p. 170. Atspaudas. Kaunas, 1927, 10 p.

4. LIETUVOS NIVELIACIJOS. Matininkas 1 (1926), Nr. 1, pp. 2-7, Kaunas.

5. LIETUVOS TERITORIJOS PLOTAS. Varpas, 69 (1958), Nr. 3-4, pp. Brooklyn. Diskusijos: (-vt), Lietuvos teritorijos plotas, Dirva, 1958. VII. 4, Nr. 53. Cleveland.

5a. LITAUEN. Bericht von Prof. Kolupaila, pp. 66-67; Eroeffnungsbegruessung, p. 48; Beratungen: Kolupaila pp. 21, 22, 35, 71, 75, 80, 81, 98, 104, 111, 135, 139. (Pranešimas, pasveikinimas atidarymui ir diskusijos). Verhandlungen der in Helsingsfors vom 28. Juni bis 2. Juli 1924 abgehalten Geodaetischen Konferenz der Ostseestaaen. Helsinki, 1925. Redigiert vom Generalsekretaer Ilmari Bonsdorff.

5b. LITAUEN. Bericht von Prof. Kolupaila, pp. 39-40. Beratungen: Kolupaila pp. 64, 68, 74, 91, 92, 93. Verh. der in Stockholm vom 10. bis 14. August 1926 abgehalten Geodaetischen Kommission. Helsinki, 1927. Red. vom Ilmari Bonsdorff.

5c. LITAUEN. Bericht von Prof. S. Kolupaila, pp. 38-42, mit 2 Plaenen; Beratungen: Kolupaila pp. 126, 142. Verh. der in Riga vom 20. bis 23 Mai 1927 abgehaltenen dritten Tagung der Baltichen Geodaetischen Kommission. Helsinki, 1928. Red. vom Ilmari Bonsdorff.

6. MŪSŲ GEODEZIJOS VADOVĖLIAI. Žemėtvarka ir Melioracija, 4 (1930), Nr. 2, balandžio mėn., pp. 64-66. Kaunas.

7. NAUJAS LIETUVOS ŽEMĖLAPIS. Draugas, 1954.X.16. Nr. 243, II d. p. 4. Chicago.

8. PABALTIJO GEODEZINĖ KOMISIJA. Matininkas 1 (1926), Nr. 2-3, pp. 7-11. Kaunas.

9. RECENZIJA: J. Andrius, red., LIETUVOS ŽEMĖLAPIS. Boston, 1956. Aidai, 1957, Nr. 4 (99), pp. 187-188. Brooklyn.

10. RECENZIJA: LIETUVOS TOPOGRAFINIS ŽEMĖLAPIS (1:100 000. Paruošė Br. Kviklys, išleido V. Vijeikis, Čikagoje 1961 m.) Draugas, 1961.VI.3, Nr. 129, II d. p. 4. Chicago.

GEOGRAFIJA

11. GEOGRAFIJOS TERMINAI MŪSŲ SPAUDOJE. Draugas, 1955.IX.11, Nr. 218, II d., p. 1. Chicago.

12. LIETUVOS MIŠKAI LIETUVIŲ ENCIKLOPEDIJOJE. Girios Aidas, 4 (1953), Nr. 2 (9-10), pp. 38-39. Chicago.

13. MEDŽIAGA LIETUVOS GEOGRAFIJAI. Tėviškės Žiburiai, 1951. X.11, Nr. 41 (94), p. 5 (Pakartoti ir pataisyti duomenys apie Lietuvos kalvas, upes ir ežerus. Pirmą kartą spausdinta Kaune 1943 metų "Miškininkų Kalendoriuje", po to "Žiburiuose", (žr. bibl. Nr. 17,24,60). Toronto.

14. MIŠKAI IR VANDENYS. 1944. Kaunas.

15. MŪSŲ ISTORINĖS GEOGRAFIJOS REIKALU. Židinys, (1936), Nr. 1 (133), pp. 92-95. Kaunas.

16. VANDUO TAUTŲ IŠMINTYJE. Mūsų Vytis, (1953), Nr. 1 (51), pp. 13-15. Chicago.

17. ŽYMESNĖS LIETUVOS KALVOS. Žiburiai, 1946.X.5., Nr. 40 (52). Augsburg. Taip pat: Į Ateitį, Nr. 3.

HIDRAULIKA

18. HIDRAULIKA. Kempten, Leidėjas: Jonas Penikas, 1947, XVIII + 288 p., 424 brėž.,29x21 cm (Rotatoriumi). Recenzija: K. Daugėla, Žiburiai, 1947.VI.14, Nr. 24 (83), p. 6. Augsburg.

19. MANUAL OF FLUID MECHANICS. 1963, 24 p., Notre Dame, Ind. (Rotatoriumi). Spausdinta keletą kartų, pirmas spausdinimas 1952, 13 p.

19a. Diskusijos dėl straipsnio "T. A. Lane and E. J. Williams, RIVER HYDRAULICS IN 1861" (Upių hidraulika 1861 metais). Proceedings of the ASCE (1962), Journ al of the Water Ways Division, Nr. WW 1, Feb. 1963, diskusijos: pp. 67-70.

20. UNIVERSAL DIAGRAM GIVES CRITICAL DEPTH IN TRAPEZOIDAL CHANNELS (Universalinė diagrama kritiškiems gyliams trapeciniuose kanaluose nustatyti). Civil Engineering, 20 (1950), Nr. 12, Dec., pp. 785-786. New York. Diskusijos: Ch. G. Edson, R. D. Glading, Ph. Z. Kirpich, 21 (1951), Nr. 3, March, pp. 159-160.

HIDROGRAFIJA

21. APIE UPIŲ ILGĮ IR JŲ MATAVIMUS. Mūsų Žinynas, 1935, Nr. 125, Kaunas. Atspaudas: 1935, 20 p.

22. AR SENKA MŪSŲ UPĖS? Kosmos, (1935), Nr. 6, pp. 81-86. Kaunas.

23. DĖL NEVĖŽIO BASEINO. Žemėtvarka ir Melioracija, 1937, Nr. 2, pp. 153-104. Kaunas.

23a. DOCUMENTS NOUVEAUX SUR LA VOLGA (Su M. Pardé). Annales de Geographie, XLM (1936), Nr. 253, pp. 90-95. Paris.

24. DIDESNIEJI LIETUVOS EŽERAI. Žiburiai, 1946.IX.21, Nr. 38 (50), Augsburg. Taip pat: Į Ateitį, Nr. 2.

25. HIDROGRAFINIS LIETUVOS VAIZDAS. "Visa Lietuva" (informacinė knyga), pp. 104-115. Liet. ir vok. k. Kaunas, 1922.

26. HYDROGRAPHY, Lietuvos žemėlapis. Map of Lithuania. Lietuvių Enciklopedijos leidykla, Boston, 1956. Red. J. Andrius. Priedas vardynui, pp. 9-10.

27. ĮDOMUS NEMUNO PRAEITIES DOKUMENTAS. Soter, (1939), Nr. 28, pp. 90-111. Kaunas. Santrauką žr. bibl. Nr. 58.

28. IŠ LIETUVOS UPIŲ TYRINĖJIMŲ ISTORIJOS. Kosmos, 5 (1924), Nr. 1, pp. 57-61. Kaunas.

29. JEROS EŽERO REGULIAVIMAS. Žemėtvarka ir Melioracija, 9 (1935), Nr. 1, pp. 11-19, santrauka prancūziškai pp. 19-20. Kaunas.

30. KELIOS MINTYS APIE NERĮ — VILIJĄ, Aidai, (1959), Nr. 10 (125), pp. 443-451, 10 iliustracijų, Brooklyn. Taip pat Rinktinė, Nr. 6, 1960, pp. 21-27, London, išleido "Nida".

31. 400 METŲ PIRMAJAI NEMUNO POEMAI, MDLIII-MCMLIII. Four centuries old book on Nemunas river in Lithuania. Įvadas Br. Kviklio. Chicago, 1952, Akademinis Skautų Sąjūdis. 20 p. + 15 p. faksimilė, 5 iliustr.. Anglų k. santr. p. 20.

32. LIETUVOS EŽERAI. Kosmos, (1932), Nr. 7-12, pp. 329-344, 17 iliustr. Kaunas. Atspaudas: Kaunas, 1933, 16 p.

33. LIETUVOS HIDROGRAFIJA, 1. LIETUVOS UPIŲ BASEINAI, Kaunas, Technika, Nr. 1, (1924). Atspaudas: 1924, 58 p.

34. LIETUVOS METEOROLOGIJOS IR HIDROGRAFIJOS TYRINĖJIMO REIKALU. Kultūra, 1 (1924), Nr. 1. pp. 50-56. Šiauliai.

35. LIETUVOS UPIŲ BASEINAI. Kosmos, (1923), Nr. 3, pp. 261-264. Kaunas.

36. LIETUVOS UPIŲ ILGIS, Kosmos, (1924), Nr. 3, p. 287. Kaunas.

37. LIETUVOS UPIŲ MONOGRAFIJOS. Židinys, 14 (1931), Nr. 7, pp. 20-29 ir 16 (1932), Nr. 8-9, pp. 131-145. Kaunas.

38. MEDŽIAGA LIETUVOS HIDROGRAFIJAI. Kosmos, (1923), Nr. 2, pp. 176-178. Kaunas.

39. MEDŽIAGA LIETUVOS HIDROGRAFIJAI. Lietuvos hidrografijos literatūros sąrašo tęsinys. Kosmos, V (1924), Nr. 2, p. 196; Nr. 3, pp. 307-308. Kaunas.

40. MEDŽIAGA MONOGRAFIJAI APIE NERĮ. Aidai, 9 (1957), Nr. 7 (192), rugs., pp. 307-313, 7 iliustr. Brooklyn. Santrauka ir ištraukos: Darbininkas, 1957.X.1, Nr. 70, p. 4 Brooklyn.

41. MOLĖTŲ EŽERAI. Girios Aidas, 2 (1951), Nr. 3-4, pp. 77-83, Chicago.

42. MŪSŲ VANDENS KELIAI. Skautų Aidas, 1933, Nr. 4, 5 ir 6. Atskiras leidinys: Kaunas 1933, 95 + 1 p., iliustr., 17x12 cm. Antroji laida: Kaunas, 1938, 208 p., 17x12 cm.

43. NARUTIS IR NERIS. Kosmos, 21 (1940), Nr. 1-3, pp. 49-64. Kaunas. Atspaudas: Kaunas, 1940, 16 p.

43a. NARUTIS — VILNIUS — KAUNAS 1939 METAIS. Aidai, (1957), Nr 10, p. 461-469, 8 iliustr. Brooklyn.

44. NAUJAS BASEINŲ NUSTATYMAS IR JŲ PLOTŲ MATAVIMAS. Energijos Komiteto Darbai, 1 (1937), pp. 15-16. Kaunas.

45. NEMUNAS. Kaunas, 1940, 220 p., iliustr. (atspaudas iš Kosmos 1933-1940); antra papildyta laida: Chicago, Lietuvių Katalikų Spaudos Draugija, 1950, 237 + 3 p., iliustr., 1 žemėl. Recenzijos: Z. Ivinskis, XX Amžius, 1940.VII.20, Nr. 171, Kaunas. J. Prunskis, Nemuno įdomybės, Draugas, 1950. IX.12, Nr. 210, p. 5, Chicago; A. Erdvilas (A. Šapoka?).Knyga, kuri išspaudžia ašarą. Prof. S. Kolupailos "Nemuną perskaičius. Tėviškės Žiburiai, 1950.X. 9, Nr. 42. Toronto; K. Rimkus, Nemunas Amerikoje. Vietoj recenzijos. Dirva, 1950.X.26, Nr. 43, p. 3; Vyt. Žemkalnis, Lietuva kelsis prie Nemuno (prof. Dr. Step. Kolupailos "Nemuną" perskaičius). Australijos Lietuvis, 1951.V.21, Nr. 11 (71), pp. 3-4, Adelaidė. Mūsų Pastogė, 1952.XII.19, Nr. 195, p. Sydney; R. A., Kolupailos "Nemunas". "Aidai" 1951, Nr. 6, pp. 279-280, Brooklyn; J. Gimbutas, Lietuvos pastatai prof. S. Kolupailos veikale "Nemunas", Technikos Žodis, 1951, Nr. 8, pp. 1-2; B. G. (Gaidžiūnas), Perskaityk Kolupailos "Nemuną", Dirva, 1952.III.6, Nr. 110, p. 2.

46. NEMUNAS, medžiaga Nemuno monografijai. (Nuo versmių iki Gardino). Kosmos, 14 (1933), Nr. 7-12, pp. 145-192, iliustr., Kaunas. Atspaudas: žr. bibl. Nr. 45, Nemunas.

47. NEMUNAS NUO GARDINO IKI MERKINĖS. Medžiaga Nemuno monografijai. Kosmos, 15 (1934), Nr. 4-6, pp. 49-96, 32 iliustr., 2 žemėl. Kaunas. Atspaudas: žr. bibl. Nr. 45, Nemunas.

48. NEMUNAS NUO MERKINĖS IKI BIRŠTONO. Kosmos, 18 (1937), Nr. 10-12, pp. 145-192, 48 iliustr., 1 žemėl. Kaunas. Atspaudas: žr. bibl. Nr. 45, Nemunas.

49. NEMUNAS TARP BIRŠTONO IR KAUNO. Kosmos, 21 (1940), Nr. 1-3, pp. 153-184, 30 iliustr. Kaunas. Atspaudas: žr. bibl. Nr. 45, Nemunas.

50. NEMUNAS TARP KAUNO IR SMALININKŲ IR IKI ŽIOČIŲ. Kosmos, 21 (1940), Nr. 4-6, pp. 281-324, 41 iliustracija. Kaunas. Atspaudas: žr. bibl. Nr. 45, Nemunas.

51. NEMUNAS, KAIP MIŠKUI PLUKDYTI KELIAS, ISTORINĖJE PERSPEKTYVOJE. Mūsų Girios, 1934, Nr. 8-9. Kaunas.

52. NEMUNAS — ŽYMIAUSIA LIETUVOS UPĖ. Lietuvių visuomenės kalendorius, pp. 89-93. Kaunas, 1944.

53. NEMUNO TYRINĖJIMŲ ISTORIJOS BRUOŽAI. Židinys, 20 (1934), Nr. 7, pp. 51-65, 1 žemėl. Kaunas.

54. NERIAI TIRTI EKSPEDICIJA PRIEŠ 75 METUS. Naujoji Romuva, 1932, Nr. 42, pp. 900-902, 9 iliustr. Kaunas.

55. NERIES TYRINĖJIMAI PRIEŠ ŠIMTĄ METŲ. Technikos Žodis, 1957, Nr. 5, pp. 8-9, 2 iliustr. Chicago.

56. NEVĖŽIS. Hidrografinė studija. Kosmos, 16 (1935), pp. 361- ; Kosmos, 17 (1936), pp. 17- ir pp. 129- ; iliustr. Kaunas. Atspaudas: Kaunas, 1936, 127 p. 84 iliustr., 1 žemėl. Recenzijos: K. R. (Rimkus), Lietuvos Aidas, 1936.X.29, Nr. 498, Kaunas. Z. Ivinskis, XX Amžius, 1936.XI.16, Nr. 123, Kaunas; V. Literskis. Naujoji Romuva, 1937.I.17, Nr. 3, p. 71, Kaunas.

57. PIETINĖS LIETUVOS HIDROGRAFIJA. Kosmos, 19 (1938), Nr. 10-12, pp. 340-346, 5 iliustr. Kaunas.

58. SENIAUSIAS LITERATŪRINIS DARBAS APIE NEMUNĄ. Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija, Suvažiavimo Darbai, III (1939), Kaunas, 1940, pp. 418-428.

58a. STUDIJOS APIE NEVĖŽĮ KELI PATAISYMAI IR PAPILDYMAI. Kosmos, (1937), Nr. 1-3, pp. 21-22. Kaunas.

59. TRUMPAS LIETUVOS HIDROGRAFIJOS VAIZDAS. Kaunas, 1923. Visa Lietuva II, pp. 92-112. A concise sketch on hydrography of Lithuania. Tekstas lietuvių ir anglų k.

60. ŽYMESNĖS LIETUVOS UPĖS. Žiburiai, 1946, IX.1, Nr. 36 (48), Augsburg. Taip pat: Į Ateitį, Nr. 1.

HIDROLOGIJA

61. DAVINIAI IŠ LIETUVOS KLIMATOLOGIJOS. Some data on the climate of Lithuania. Visa Lietuva, II (1923), pp. 86-92, lietuvių ir anglų k. Kaunas.

62. HIDROLOGIJA IR JOS TURINYS. Kosmos, 12 (1931),, Nr. 4 - 6, pp. 197 - 211. Kaunas. Atspaudas: 20 p.

62a. HIDROLOGINĖ BIBLIOGRAFIJA: LIETUVA 1934-1940, Bibliographie hydrologique. Lithuanie 1934-1940. Tarptautinė moksliškosios hidrologijos asociacija. Association Internationale D'Hydrologie Scientifique. Kaunas, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941. Septyni sąsiuviniai, lietuvių ir prancūzų k. (Sąs. 1-5 spausdinti, kaip "Žemėvarkos ir Melioracijos" priedai ir "International Bibliography of Hydrology", Pthiviers; sąs. 6 ir 7 spausdinti tiktai "Bibliografijos Žiniose" 1941, Kaunas).

63. DIE GROESSTEN ABFLUSSMENGEN DER FLUESSE IN DEN OSTSEEGEBIETEN (Maksimaliniai Baltijos jūros srities upių nuotakiai). VI. Baltische Hydrologische Konferenz, Hauptbericht 2, Berlin, 1938, 21x14.5 cm.

64. KAI KURIŲ LIETUVOS VIETŲ METINIAI KRITULIAI. Inžinieriaus Kelias. (1946), Nr. 4. p. 12. Augsburg.

65. KAIP GALIMA NUMATYTI ORĄ. Lieuvių visuomenės kalendorius, pp. 98-101. Kaunas, 1944.

66. LE NIEMEN, ETUDE HYDROLOGIQUE (Nemunas, hidrologinė studija). Revue de Geographie Alpine, 25 (1937), Nr. 2, pp. 381-409. 5 brėž., 9 tab. Grenoble. Atspaudas: 29 p.

67. LE REGIME DES COURS D'EAU DE L'EUROPE ORIENTALE (Rytų Europos upių rėžimas). Revue de Geographie Alpine, 21 (1933), Nr. 4, pp. 671-748, 1 diagr. Grenoble.

68. LIETUVOS HIDROLOGINIO ARCHYVO LIKIMAS. Inžinieriaus Kelias, 1 (1946), Nr. 3, pp. 9-10. Augsburg.

69. LIETUVOS UPIŲ MAKSIMALINIS DEBITAS. Žemėtvarka ir Melioracija, 8 (1934), Nr. 2. Atspaudas: Kaunas, 27 + 5 p.

70. MAKSIMALINIO DEBITO NORMOS LIETUVOS UPIŲ BASEINAMS. Savivaldybė, (1934), Nr. 2. Kaunas.

71. MAKSIMALINIO DEBITO TIKIMYBĖ. Žemėtvarka ir Melioracija, 11 (1937), Nr. 6. Atspaudas: Kaunas, 18 + 2 p.

72. MATERIEUX DE LA PART DE LA LITHUANIE CONCERNANT LE BILANS HYDROLOGIQUE DE LA BALTIQUE. V-ème Conférence Hydrologique des Etats Baltiques. Helsinki, 1936, 3 p., 3 tabelės.

73. MEDŽIAGA LIETUVOS KLIMATALOGIJAI. I. Daviniai apie paleidimą ir užšalimą Nemuno upės ties Kaunu (1811-1879). II. Kai kurie oro temperatūros ir k. daviniai (1851-1890), Kosmos, 3-4 (1922), Nr. 1, pp. 40-46, Kaunas.

74. NAUJOS FORMULĖS LIETUVOS UPIŲ MAKSIMALINIAM DEBITUI SKAIČIUOTI. Žemėtvarka ir Melioracija, 8 (1934), Nr. 2, pp. 3-27, Kaunas.

75. NEMUNO PALEIDIMAI TIES KAUNU IR POTVYNIAI. Kosmos, 17 (1936), Nr. 3, pp. 44-48, 4 iliustr. Kaunas.

76. NEMUNO UŽŠALIMAI PER 120 METŲ (1811-1930). Kosmos, 11 (1930), Nr. 10-12, pp. 299-305. Kaunas.

77. NEMUNO UŽŠALIMAS TIES KAUNU. Kosmos, 17 (1936), Nr. 1-2, pp. 29-32, 1 iliustr. Kaunas.

78. OKAR MEMEL VERKLIGEN? (Ar Nemunas iš tikrųjų kyla?). Terrä, Geografiska Sallskapets i Finland Tidskrift, 45 (1933), Nr. 2. Helsingfors.

79. PABALTIJO VALSTYBIŲ HIDROLOGINĖS ISTAIGOS. Žemėtvarka ir Melioracija, 10 (1936). Nr. 2, pp. 20-22. Kaunas.

80. ŠIŲ METŲ KAUNO POTVYNIS. Kosmos, 7 (1926), Nr. 2-3, pp. 91-110. 14 iliustr. Kaunas. Atspaudas: Kaunas, 20 p. 24.5x17 cm.

81. SUR LE DEBIT MAXIMAL DES FLEUVES DE LA LITHUANIE (Apie maksimalinius Lietuvos upių debitus). V. Conférence hydrologique des Etats Baltiques, Finlande, Juin 1936, Rapport 1B. Helsinki, 1936, 11 p.

82. THE STUDY OF HYDROLOGY IN EASTERN EUROPE Hidrologijos studijos Rytų Europoje). International Geology Review, 1 (1959), Nr. 2, Feb., pp. 94-98. Washington. 25.3x17.8 cm

83. THE WORLD'S GREAT RIVERS (Pasaulio didžiosios upės). Civil Engineering, 25 (1955), Nr. 3, March, (The readers write), pp. 167. New York.

84. 1940 METŲ NEMUNO POTVYNIS KAUNE IR KITUR, PALYGINUS SU KITŲ METŲ POTVYNIAIS. Kosmos, 21 (1940), Nr. 4-6, pp. 221-226, 1 iliustr., 1 diagr.

HIDROMETRIJA

A. Knygos, metraščiai, bibliografija

85. BIBLIOGRAPHY OF HYDROMETRY (Hidrometrijos bibliografija). Notre Dame. Indiana. University of Notre Dame Press, 1961, 975 + XXIII p. Library of Congress Catalog Card Number 61-8434. 22.9x15.2 cm

Veikalo vertinimas ir recenzijos aptartos šios knygos J. V. Danio studijoje "Stepono Kolupailos mokslo darbai". Atsiliepimai lietuvių spaudoje: Br. Kviklys, Kolupaila išplaukė į tarptautinius vandenis. Draugas, 1961.III.4, Nr. 53, II d., p 2; Prof. St. Kolupailos mokslo veikalas. Mūsų Vytis (1961), Nr. 3, p. 106; Vytautas Šliūpas, Prof. S. Kolupailos Hidrometrijos bibliografijos atgarsiai. Technikos Žodis (1962), Nr. 1, p. 31

86. DIE HYDROMETRISCHEN ARBEITEN IN LITAUEN (Hidrometriniai darbai Lietuvoje). Kaunas, Kelių Valdyba, 1927, 32 p., 24 fot. ir 9 brėž., 23x15.5 cm. Recenzijos: Wasserkraft und Wasserwirtschaft, 23 (1928), Nr. 20, p. 312, Muenchen; (dr. Fe.),

Die Wasserwirschaft, 22 (1929), Nr. 8, p. 139. Wien. T. p. liet. k. Kaunas, 1927

87. EARLY HISTORY OF HYDROMETRY IN THE UNITED STATES (Hidrometrijos pradžios istorija Jungtinėse Amerikos Valstybėse). Journal of the Hydraulics Division, Proceedings of the American Society of Civil Engineers, 86 (1960), Nr. HY-1, Jan., pp. 1-51. Ann Arbor, Mich. (Paper Nr. 2335). Diskusijos: J. W. Johnson, Nr. HY-4, Apr., pp. 131-132 (Paper Nr. 2546), W. G., E. Sh. Cole, Nr. HY-7. (Paper Nr. 2535); M. Blanchard, A. H. Frazier, J. C. Stevens, Nr. HY-7, Jul., pp. 23-37 (Paper Nr. 2562), I. J. Moskvitinoff, Nr HY-9, Nov., p. 125 (Paper Nr. 2665) Užbaigimas: Autorius 87 (1961), Nr. HY-3, May, pp. 175-181 (Paper Nr. 2872). Recenzijos: (V. Liatkher Referatvinyj Žurnal, Mekhanika (1961), Nr. 6, p. 2. Moskva. (6 A 23. Raanii period istorii gidrometrii v SSLA).

88. EINE UEBERSICHT DER TAETIGKEIT DES HYDROMETRISCHEN BUEROS LITAUENS (Lietuvos hidrometrinio biuro veiklos apžvalga). Die erste Hydrologische und hydrometrische Konferenz der Baltischen Staaten in Riga 1926, Protokolle und Referate, pp. 30-45, Riga, 1927, 23x15 cm

89. GIDROMETRIJA. (S. I. Kollupailo) Kratkoie teoreticheskoie i prakticheskoie rukovodstvo (Hidrometrija. Trumpas teoretinis ir praktinis vadovėlis. Moskva. Mezhevoi Institut. 1918, 26x18 cm., 4 + 268 p. (Rotatoriumi).

90. Hidrometrija. Kaunas, Vytauto Didžiojo Universiteto Technikos Fakultetas, I tomas 1939, 12 + 396 p., 215 iliustr.; II tomas 1940, 11 + 474 p., 418 iliustr., 22x14.5 cm.

91. HIDROMETRIJOS BIBLIOGRAFIJA. Technikos Žodis, 9 (1959), Nr 5 (60), p. 11. Chicago.

92 HIDROMETRIJOS KELIAI NUO SENOVĖS EGIPTO IKI MŪSŲ DIENŲ. Kosmos, 7 (1935), Nr. 4, pp. 51-57. Kaunas.

93. HIDROMETRINIS METRAŠTIS 1925-1927. Kaunas, 1929, XV + 407 p., 27x17.5 cm (Litografija). Recenzija: (W. Friedrich), Wasserkraft und Wasserwirtschaft, 26 (1938), Nr. 1, 11 p. Liet. ir vok. k.

94. HIDROMETRINIS METRAŠTIS II. JAHRBUCH DES HYDROMETRISCHEN BUEROS LITAUENS. NEMUNO MATAVIMAI SMALININKUOSE 1811-1930 METAIS. — HYDROMETRISCHE BEOBACHTUNGEN DES MEMELSTROMES BEI SCHMALLENINGKEN 1811-1930. Kaunas, 1930, 376 p. 2 diagr., 27x19 cm.

95. KELI HIDROMETRIJOS ISTORIJAI SVARBIAUSIEJI VEIKALAI. Žemėtvarka ir Melioracija, 13 (1939), Nr. 3, pp. 139-148. Kaunas.

96. LIETUVOS HIDROMETRINIAI TYRINĖJIMAI PER PENKERIUS METUS, 1923-1927 (Fuenf Jahre der hydrometrischen

Forschungen in Litauen 1923-1927). Kosmos, 9 (1928), Nr. 5-6, pp. 201-232, 44 iliustr. Kaunas Recenzija: (L. Ott), Wasserkraft und Wasserwirschaft, 24 (1929), Nr. 16, p. 222.

97. LITERATUR UEBER HYDROMETRIE (Literatūra apie hidrometriją). Kempten, Bavaria, A. Ott, 1948, 30x21 cm. Šviesoraščio reprodukcija.

98. MODERNIOS HIDROMETRIJOS PROBLEMOS. Žemėtvarka ir Melioracija, 12 (1938), Nr. 6, pp. 389-411. Kaunas. Atspaudas: Kaunas, 1939, 23 p., 24.5x17 cm.

99. NAUJI HIDROMETRIJOS UŽDAVINIAI. Inžinieriaus Kelias, 3 (1948)), Nr. 10, pp. 19-20. Kempten.

100. NEMUNO TIES KAUNU 1877-1925 M. MATAVIMAI. Kaunas, 1925, 192 p., 26x17 cm. (Litografija). Autoriaus komentarai: Kosmos, 1926.

101. O DEJATEL'NOSTI LITOVSKOJ GIDROMETRICHESKOII CHASTI (Apie veiklą hidrometrinėje srityje Lietuvoje). Trudy pervogo Vsesoiuznogo Gidrologischeskogo S'jezd v. Leningrade, 7-14 maja 1924. Rečnaja sekcija, pp. 95-96. Leningrad, 1925.

102. PATOBULINTA NOMOGRAMA. Technika, Nr. 9. Kaunas, 1936.

103. PROGRAMMA KURSA GIDROMETRIJI (S. I. Kollupailo) (Hidrometrijos kurso programa). Moskva, 1921, izd. Mosk. Mezhevogo Instituta, 15 p. (Litogr.)

104. SENIAUSIAS VOKIEČIŲ HIDROTECHNIKOS VEIKALAS. Žemėtvarka ir Melioracija, 12 (1938), Nr. 5, pp. 306-317, Kaunas.

105. SUR L'ACTIVITE DU BUREAU HYDROMETRIQUE DE LA LITHUANIE (Apie Lietuvos Hidrometrinio biuro veiklą). III. Conférence hydrologique des Etats baltiques, Warszawa, 1930, 8 p., 23.5x17 cm. Recenzija: (A. Stam) Wasserkraft und Wasserwirtschaft, 26 (1931), Nr. 24, p. 205.

106. UKAZATEL' LITERATURY PO GIDROMETRII (S. I. Kollupailo) (Hidrometrijos literatūros indeksas). Moskovskii Mezhevoi Institut, Inzhenerno-Melioratsionnyi Fakultet, Materialy dlia kursa gidrometrii (Medžiaga hidrometrijos kursui). Nr. 2. Moskva; Litografiia Mezhovogo Instituta, 1921, 68 p., 25.5x18 cm.

107. USPEKHI GIDROMETRISCHESKIKH ISSLEDOVANII V LITOVSKOI RESPUBLIKE (Hidromerinių tyrinėjimų laimėjimai Lietuvos respublikoje). Trudy vtorogoVsesoiuznogo Gidrologicheskogo S'iezda v Leningrade 20-27 apr. 1928, vol. 2, pp. 133-135. Leningrad, 1929.

108. ZACHEM NUZHNA GIDROMETRIJA (S. I. Kollupailo) (Kam reikalinga hidrometrija) Vstupitel'naia lektsiia (Įžengiamoji paskaita). Moskovskii Mezhevoi Institut, Inzhenerno-Melioratsitnyi Fakul'tet, Materialy dlia kursa gidrometrii, Nr. 1, Moskva, Litografiia Mezhevogo Instituta, 1921, 28 p. 25.5x18 cm.

B. Vandens Horizontai

109. DĖL HIDROLOGINIŲ PAŽYMĖJIMŲ. Technika ir Ūkis (1934), Nr. 8. Kaunas.

110. DIE BESTIMMUNG DES ABFLUSSES DES MEMELSTROMES (NEMUNAS), 1812-1932. IV. Hydrologische Konferenz der Baltischen Staaten, Nr. 25. Leningrad, 1933, 24x17 cm, 14 p., 1 pl. T. p. rusų k.: Uchet stoka R. Nemana (1812-1932).

111. DIE VEREINHEITLICHUNG DER HYDROMETRISCHEN ARBEITSMETHODEN. IV Hydrologische Konferenz der Baltischen Staaten, Nr. 113a, 9 p. Leningrad, 1933 (Su E. Leppik ir A. Rundo). T. p. rusų k.:

111a. UNIFIKATSIIA GIDROMETRICHESKIKH RABOT. IV Gidrologicheskaia konferentsiia baltiiskikh stran, Nr. 113a, 9 pp. Leningrad, 1933. (Kartu su E. Leppik ir A. Rudno).

112. HIDROMETRINĖS TABELĖS. Kaunas, 1939, 22.5x14.5 cm, 12 p.

113 NEMUNO RĖŽIMO PERIODIŠKI SVYRAVIMAI. — V. B. Šostakovič, S. Kolupailos vertimas iš rusiško rankraščio. Kosmos, 15 (1934), Nr. 10-12, pp. 177-184. Kaunas.

114. VANDENS MATAVIMO STOTYS. Tipai, konstrukcijos, uždaviniai. Žemėtvarka ir Melioracija, 3 (1929), Nr. 3, pp. 5-24. Kaunas. Atspaudas: Kaunas, 1929, 24 p.

115. ŽINIOS APIE NEMUNO TIES KAUNU VIDUTINIUS IR KRAŠTUTINIUS HORIZONTUS NUO 1877 M. Kosmos, 5 (1924), Nr. 1, pp. 62-64. Kaunas.

C. Nuotakis

116. DĖL "DEBITO KREIVŲJŲ". Technika, Nr. 1, pp. 125-133, (1924). Santrauka prancūziškai. Aspaudas: Kaunas, 1924, 11 p.

117. DIE BERECHNUNG DER WINTERABFLUSSMENGEN (Žiemos nuotakio skaičiavimas). II. Baltische Hydrologische und Hydrometrische Konferenz, Tallinn, Verkehrsministerium Estlands, 1928, 19 p. Recenzijos: L. Ott, Wasserkraft und Wasserwirtschaft, 24 (1929), Nr. 16, pp. 222-223. Muenchen; Dr. Fe (V. Felber), Die Wasserwirtschaft, 22 (1929), Nr. 8, p. 139. Wien; S. K. Komarnitskii ir A. V. Ogievskii, Visti Nauchnodoslidchoho Institutu Vodnoho Hospodarstva Ukraini, tom. 1, pp. 263-265 ir 265-269. Kiiv, 1929.

118. ECOULEMENT DES COURS D'EAU PENDANT LA PERIODE DE CONGELATION (Upių nuotakis užšalimo periode). Congreso Internacional de Oceanografia, Hidrografia Marina e Hidrologia Continental, de Seville, 1929, tom. 2. 27x21 cm, Madrid, 1931. Atspaudas: Madrid, 1931, 30 p. 2 diagr. Santrauka: Section d'Hydrologie Scientifique, Bulletin Nr. 13, Netes et communications, pp. 38-39. Venezia, 1930.

119. DISKUSIJOS DĖL A. H. MOORE "MEASURING STREAMFLOW UNDER ICE CONDITIONS", Journal of the Hydraulics Division, Proceedings of the American Society of Civil Engineers, 83 (1957), HY 1, Paper Nr. 1162, Feb. 1957, pp. 1-12. Discussions: Ch. Behlke, S. Kolupaila, HY 4, Aug. 1957, Paper Nr. 1348, pp. 9-14; closure by the author, 84 (1958), HY 1, Feb. 1958, Paper Nr. 1558, pp. 5-6. Ann Arbor, Mich.

120. JŪROS NUOTAKIS TIES TAURAGE. Technika, 1 (1944), Nr. 1. pp. 5-9. Kaunas. Atspaudas: Kaunas, 1944, 7 p.

121. LIETUVOS UPIŲ NUOTAKIS 1920-1938 METAIS. Lietuvos upių vandens jėgos kadastrui medžiaga. Energijos Komiteto Darbai. III t., 1939. Kaunas.

122. LIETUVOS UPIŲ NUOTAKIO BALANSAS. Energijos Komiteto Darbai. IV t. K, 1940. Kaunas.

123. METHODEN DER BESTIMMUNG DER WINTERABFLUSSMENGEN (Žiemos debitų skaičiavimo metodai). Actas y Memorias da la Conferencia Mundial de la Energia, Sesion Especial de Barcelona, Sektion 8, Litauen, 1929, tom. 2, pp. 653-676, 1 diagr. Santraukos angliškai ir prancūziškai, pp. 677-679. Raporto skaitymas ir diskusijos: Actas, pp. 4-5 ispaniškai; pp. 66-68 angliškai; pp. 129-130 prancūziškai; pp. 192-194 vokiškai. Madrid, 1931.

124. MINIJOS NUOTAKIS TIES KARTENA. Kosmos, 20 (1939), Nr. 1, pp. 65-70, 2 iliustr. Kaunas.

125. MISSISSIPPI NUOTAKIO MATAVIMAS. Technikos Žodis, (1951), Nr. 6, pp. 1-2. Chicago.

126. NEMUNO NUOTAKIS PER 121 METUS (1812-1932). Kosmos, 13 (1932), Nr. 7-12, pp. 317-323. Kaunas.

127. NEMUNO NUOTAKIS TIES BIRŠTONU. Kosmos, 18 (1937), Nr. 1-3, pp. 17-20, 1 iliustr. Kaunas. T. p. lenkų k. Žr. bibl. Nr. 131.

128. NERIES NUOTAKIS TIES JONAVA (ir J. Daniliauskas). Kosmos, 18 (1937), Nr. 4-6, pp. 91-94. Kaunas. Atspaudas: Kaunas, 1937, 3 p.

129. NOMOGRAM SOLVES PARABOLIC EMPIRICAL EQUATIONS (Nomograma išsprendžia empirines parabolines lygtis). Civil Engineering, 24 (1954), Nr. 4, Apr.., pp. 247-248, New York

130. NUOTAKIO SKAIČIAVIMO TIKSLUMAS. Žemėtvarka ir Melioracija, 13 (1939), Nr. 5, pp. 337-339. Kaunas.

131. PRZEPLYW NIEMNA POD BIRSZTANAMI. Gospodorka Wodna, 1937, Nr. 4, pp. 197-199. Warszawa. Žr. bibl. Nr. 127.

132. POSTROIENIE I PRIMENENIE KRIVOI RASKHODOV V NENORMAL'NYKH USLOVIIAKH (Debito kreivių sudarymas ir naudojimas nenormaliose sąlygose). Zapiski Gosudarstvennogo Gidrologicheskogo Instituta, vol. 10, dedikuota profesoriaus V. G. Glushkov 25 metų mokslo darbo sukakčiai, 1933, pp. 191-215. Leningrad.

133. SCHWIERIGKEITEN BEI DER HERSTELLUNG UND VERWENDUNG DER ABFLUSSMENGENKURVEN (Sunkumai debito kreivių sudaryme ir naudojime). VI. Baltische Hydrologische Konferenz, Deutschland, August 1938. Bericht 17 D (Litauen). Berlin, Reichsministerium fuer Ernahrung und Landwirtschaft, Landesanstalt fuer Gewaesserrkunde und Hauptnivellements, 1938, 15 p. 21x14.5 cm.

134. THE RIVER FLOW BENEATH THE ICE (Tekėjimas upėse po ledu). Association Internationale d'Hydrologie Scientifique, Bulletin, Nr. 23, Sixieme Assemblée Generale a Edimbourg du 14 au 26 Septembre 1936. Transactions of the Meetings of the International Commissions of Snow and of Glaciers, pp. 297-308. Riga, 1938.

135. UEBER DIE BESTIMMUNG DES WINTERABFLUSSES BEI VERANDERLICHEM FLUSSBETTE (Žiemos debitų nustatymas nepastovaus upės dugno atveju). III. Hydrologische Konferenz der Baltischen Staaten, Warszawa, Mai 1930. Rapports et Communications, Warszaw,a Ministere des Travaux Publics, Hydrologie continentale, Nr. 17, 10 p., 2 diagr. Recenzija: (A. Staus), Wasserkraft und Wasserwirtschaft, 26 (1931), Nr. 24, p. 296.

136. UNSERE ERFAHRUNGEN BEI DER BERECHNUNG DES WINTERABFLUSSES (Mūsų patyrimas skaičiuojant žiemos nuotakį). V. Hydrologische Konferenz der Baltischen Staaten, Finnland, Juni 1936, Bericht 7C, 7 p., Helsinki, 1936.

137. VIDURINIO NEMUNO NUOTAKIS 1920-1936 METAIS. Lietuvos upių vandens jėgos kadastrui medžiaga. Energijos Komiteto Darbai, II. Kaunas 1938.

138. ŽIEMOS DEBITO SKAIČIAVIMAS. Technika, Nr. 4, (1928), pp. 120-153. Kaunas. Atspaudas: Kaunas, 1928, 25 p. Santrauka prancūziškai: La determination des debits de cours de l'eau en hiver, p. 2.

D. Hidrometriniai instrumentai

139. ČEKOSLOVAKIJOS HIDROLOGINIS INSTITUTAS. Žemėtvarka ir Melioracija, 6 (1932), Nr. 1, pp. 3-8, Kaunas.

140. FLUEGELPRUEFANSTALT BEI KAUNAS UND DERER ARBEITSMETHODEN (Hidrometrinių malūnėlių taravimo stotis prie Kauno ir jos taravimo metodai). II. Baltische Hydrologische und Hydrometrische Konferenz. Tallinn, Verkehrsministerium Estlands, 1928, 5 p. Apžvalgos: L. Ott, Wasserkraft und Wasserwirtschaft, 24 (1929), Nr. 16, p. 222, Muenchen: Dr. Fe (Felber), Die Wasserwirtschaft, 22 (1929), Nr. 8, p. 138, Wien.

141. GIDROMETRICHESKA.IA VERTUSHKA DLIA ZIMNIKH IZMERENII (Hidrometrinis malūnėlis žiemos matavimas). Meteorologiia i Gidrologiia, 6 (1941), Nr. 2, Moskva.

142. GIDROMETRICHESKIE VERTUSHKI OTTA I PRINADLEZNOSTI S OBZOROM SPOSOBOV IKH PRIMENENIIA (Ott hidrometriniai malūnėliai su priedais ir jų naudojimo metodų apžvalga). A. Ott, Kempten, Allgau. (S. Kolupailos vertimas ir įžanginės pastabos), Leipzig, 1928, 132 p., 22x15 cm. Santrauka: Kratki obzor metodov i priborov gidrometrii (Trumpa metodų ir hidrometrinių instrumentų apžvalga). Leipzig, 1928, 60 p., 22x15 cm.

143. HIDROMETRINIAI DARBAI JUNGTINĖSE AMERIKOS VALSTYBĖSE. Žemėtvarka ir Melioracija, 12 (1938), Nr. 3, pp. 177-187. Kaunas. Atspaudas: Kaunas, 1938, 11 p.

144. MODELVERSUCHE UND FLUEGELMESSUNGEN IN SCHRAEGEN STROEMUNGEN (Įstrižų srovių tyrinėjimai modeliu ir matavimas hidrometriniu malūnėliu). Die Wasserwirtschaft, 41 (1950-51), Nr. 6, Maerz 1951, pp. 147-151. Stuttgart.

145. RECENT DEVELOPMENTS IN CURRENT-METER DESIGN (Paskutinieji išradimai hidrometrinių malūnėlių projektavime). Transactions, American Geophysical Union, 30 (1949), Nr. 6, Dec., pp. 916-918. Washington.

146. TIPOVYIE KOEFFITSIENTY VERTUSHEK (Tipiški hidrometrinių malūnėlių koeficientai). Trudy Pervogo Vserossisko Gidrologicheskogo S'iezda v Leningrade 7-14 maia 1924 g., pp. 322-326. Leningrad 1925.

147. USE OF CURRENT METERS IN TURBULENT AND DIVERGENT CHANNELS (Hidrometrinių malūnėlių naudojimas turbulentiniuose ir kintačiuose kanaluose). Association Internationale d'Hydrologie Scientifique, Assemblée Generale de Toronto, 1957, Comptes rendus et rapports, Vol. 1, pp. 437-444. Gentbrugge, 1958.

148. VERGLEICHSTARIERUNGEN DER HYDROMETRISCHEN FLUEGEL (Palyginamasis hidrometrinių malūnėlių taravimas). IV Hydrologische Konferenz der Baltischen Staaten, Nr. 105. Leningrad, 1933, 37 p. 23.5x16.5 cm. T. p. rusų k.:

149. SRAVNITEL'NAIA TARIROVKA GIDROMETRICHESKIKH VERTUSHEK (Palyginamasis hidrometrinių malūnėlių taravimas). IV Gidrologicheskaia konferentsiia Baltiiskikh stran, Nr. 105. Leningrad, 1933, 36 p.

150. VERTUSHKA OTTA V TIPA (1921 goda), KAK OBRAZETS SOVREMENNOGO USOVERSHENSTVOVANIIA GIDROMETRICHESKIKH PRIBOROV (Ott hidrometrinis malūnėlis tipas V, (1921 metai), modernaus hidrometrinių instrumentų pagerinimo pavyzdys). Trudy Pervego Vserossiiskogo Gidrologicheskogo S'iezda v Leningrade 7-12 Maia 1924, p. 327. Leningrad, 1925.

151. ZUR FRAGE DER KONSTANTBESTIMMUNG DES HYDROMETRISCHEN FLUGELS (Hidrometrinio malūnėlio konstantų nustatymo klausimu). Kempten, A. Ott, 1947, Dd 405 Wa, 17 p. 30x21 cm (Šviesoraštis).

152. ARBEITSMETHODEN DER ABFLUSSMENGENBESTIMMUNG UND DEREN VEREINHEITLICHUNG (debito nustatymo darbo metodai ir jų suvienodinimas). III Hydrologische Konferenz der Baltischen Staaten, Warszawa, Mai 1930, 28 p., 2 annexes. Warszawa. Ministerium fuer Oeffentliche Arbeiten, 1930. Apžvalga: A. Staus, Wasserkraft und Wasserwirtschaft, 26 (1931), Nr. 24, p. 196. Muenchen.

153. DEBITO MATAVIMAS PLŪDĖMIS. Žemėtvarka ir Melioracija, 13 (1939), Nr. 5, pp. 317-334; Nr. 6, pp. 373-383; 14 (1940), Nr. 1, pp. 32-47. Kaunas. Atspaudas: Kaunas, 1940, 45 p. 24x17 cm.

154. Diskusijos dėl straipsnio "Ch. W. Thomas, COMMON ERRORS IN MEASUREMENTS OF IRRIGATION WATER" (bendros klaidos matuojant irigacijos vandens kiekį). Proceedings of the American Society of Civil Engineers, 83 (157), Journal of the Irrigation and Drainage Division, Nr. IR 2, Sep., Paper Nr. 1362, pp. 1-24. diskusijos: 84 (1958), Nr. IR 2, Apr., Paper Nr. 1615, pp. 23-30; Nr. IR 3. Sep., Paper Nr. 1784, pp. 7-10, Ann Arbor, Mich.. Taip pat: ERRORS IN MEASUREMENT OF IRRIGATION WATER" (Klaidos matuojant irigacijos vandens kiekį)" Transaction of the American Society of Civil Engineers, 124 (1959), Paper Nr. 2980, pp. 319-332. Diskusijos: S. Kolupaila ir du kiti ir autorius, pp. 333-340. New York.

155. Diskusijos dėl straipsnio "C. E. Kindsvater and R. W. Carter, DISCHARGE CHARACTERISTICS OF RECTANGULAR THIN-PLATE WEIRS" (Stačiakampių plonų sienelių angos debito charekteristikos). Proceedings of the American Society of Civil Engineers, 83 (1957), Journal of the Hydraulics Division, Nr. 6, Dec., Paper Nr. 1453, pp. 1-36. Diskusijos: 84 (1958), Nr.1, 2, ir 3. Ann Arbor, Mich. Taip pat: Transactions of the American Society of Civil Engineers. 124 (1959), Paper Nr. 3001, pp. 772-801. Diskusijos: S. Kolupaila, penki kiti ir autoriai, pp. 802-822. New York.

156. Diskusijos dėl straipsnio "M. C. Boyer, ESTIMATING THE MANNING COEFFICIENT FROM AN AVERAGE BED ROUGHNESS IN OPEN CHANNELS (Manning koeficiento nustatymas iš vidutinio vagos šiurkštumo atvirose vagose)". Transactions, American Geophysical Union, 35 (1954), Nr. 6, part 1,, Dec., pp. 957-961. Diskusijos: S. Kolupaila, K. N. Phillips, C. Toebes ir autorius, 36 (1955), Nr. 3, Jun., pp. 912-916; taip pat žiūr.: H. Rouse, 37 (1956), Nr. 3, Jun., pp. 327-328. Kolupaila ir 15 kitų ir autoriaus baigiamieji komentarai, pp. 470-487. New York, 1959 33 p. 28x21 cm.

157. Diskusijos dėl straipsnio "N. R. Gibson, EXPERIENCE IN THE USE OF THE GIBSON METHOD OF WATER MEASUREMENT FOR EFFICIENCY TESTS OF HYDRAULIC TURBINES" (Patyrimas matuojant hidraulinių turbinų naudingumo koeficientą Gibsonu metodu). Journal of Basic Engineering Transactions of the American Society of Mechanical Engineers, 81 (1959), Series D, Nr. 4, Dec., pp. 455-470; discussions: S. Kolupaila, 19 kitų ir autorius, pp. 470-487. New York. Reprint: New York, 1959, 33 p. 28.5x21 cm.

158. Diskusijos dėl straipsnio "J. M. Lara ir K. B. Schroeder, REVISED COMPUTATION OF A VELOCITY HEAD WEIGHTED VALUE" (Pataisyti greičio aukščio palyginamųjų reikšmių skaičiavimai). Proceedings of the American Society of Civil Engineers, 85 (1959), Journal of the Hydraulics Division, Nr. HY 9, sep. pp. 69-74; diskusijos: S. Kolupaila ir 2 kiti, 86 (1960), Nr. HY 3 Mar., pp. 74-80, Ann Arbor, Mich.

159. Diskusijos dėl straipsnio "J. C. Stevens, FLOW THROUGH CIRCULAR WEIRS (Tekėjimas per cilindrinius slenksčius)". Proceedings of the American Society of Civil Engineers, 83 (1957), Journal of the Hydraulics Division, Nr. HY 6, Dec., Paper Nr. 1455, pp. 1-24. Diskusijos: S. Kolupaila ir 5 kiti, 84 (1958), HY 3, Jun., Paper Nr. 1690, pp. 33-53. Autoriaus baigiamasis straipsnis, 85 (1959), HY 1, Jan., Paper No. 1919, pp. 85-98. Ann Arbor, Mich.

160. Diskusijos dėl straipsnio "M. F. Burke, HIGH-VELOCITY TESTS IN A PENSTOCK (Didelių greičių matavimai jėgainių vamzdžiuose)". Proceedings, American Society of Civil Engineers, 70 (1953), Ost., Separate Nr. 297, 22 p.; diskusijos: S. Kolupaila ir trys kiti ir autorius, 80 (1954), Aug. Separate NR. 479, pp. 23-40. Ann Arbor, Mich. Taip pat: Transactions of the American Society of Civil Engineers, 120 (1955), Paper Nr. 2766, pp. 863-883; discussion, pp 884--896. New York.

161 HIDROMETRINIAI DARBAI LIETUVOJE (Žr. Nr. 86).

162. LES JAUGEAGES DANS LES OUVRAGES ET LES CENTRALES HYDROELECTRIQUES (Resumé historique). WATER MEASUREMENTS IN HYDRAULIC STRUCTURES AND POWER PLANTS (Historical sketch). La Houille Blanche, 15 (1960), Nr. 4, Jun., pp. 344-363. Grenoble. 29x22 cm. Prancūzų ir anglų kalbomis lygiagrečiai. Atspaudas.

163. K STAT'IE "PROSTOI METHOD OBRABOTKI PUL'SATSII V RECHNOM POTOKE" (S. I. Kollupailo) Dėl straipsnio "Paprastas metodas debito skaičiavimui". Izvestiia Rosiiskogo Gidrologisch Instituta, Nr. 15, pp. 10-16. 4 diagr. Leningrad, 1925.

164. EINE METHODE ZUR MESSUNG SCHRAEGEN STROEMUNGEN. (Įstrižų srovių matavimo metodas). Kempten,

A. Ott, 1945. Dd. 404 Wa. 10 p., 30x21 cm.

170. METHODS OF DETERMINATION OF THE KINETIC ENERGY FACTOR (Kinetinės energijos koeficiento nustatymo metodai). The Port Engineer, 5 (1956), Nr. 1, Jan., pp. 12-18. Calcutta, India.

171. NAUJAS ĮSTRIŽOMS SROVĖMS MATUOTI METODAS. Inžinieriaus Kelias, 1 (1946), Nr. 5-6, pp. 14-25. Augsburg.

172. NAUJI HIDROMETRIJOS PROBLEMAI SPRĘSTI KELIAI. Technika, Nr. 5 (1929), pp. 129-176. Santrauka prancūziškai; p. 176. Kaunas. Atspaudas: Kaunas, 1929, 48 p. 26x19 cm.

173. PROSTOI METHOD OBRABOTKIISSLEDOVANII PULSATSII V RECHNOM POTOKE (S. I. Kollupailo) (Paprastas srovės pulsacijos observacijų apskaičiavimo metodas). Izvestiia Rosiiskogo Gidrologicheskogo Instituta, Nr. 7, pp. 9-19, 2 diagr.. Leningrad, 1923.

174. SIGNIFICANCE OF A COMPONENT RUNNER FOR THE CURRENTMETER METHOD OF FLOW MEASUREMENTS IN CLOSED CONDUITS (Komponentinio sparnelio reikšmė srovės matavimui uždaruose latakuose su hidrometriniu malūnėliu). Symposium on flow measurement in closed conduits, East Kilbridge, Glasgow, Sep. 1960. Paper A-1, pp. 1-8. Taip pat: Proceedings of the Symposium, Edinburg, 1960.

175. UEBER DIE VERTEILUNG DER GESCHWINDIGKEITEN AUF DER LOTRECHTEN DES STROMS (Apie greičių pasiskirstymą vertikalėje). III Hydrologische Konferenz der Baltischen Staaten, Warszawa, Mai 1930, 39 p.

176.VIENA HIDROMETRIJOS PROBLEMA (Vidutinis greitis vertikalėje). Technika (1925), Nr. 2, pp. 29-58. Santrauka prancūziškai, p. 58. Atspaudas: Kaunas, 1925, 32 p. 26x18 cm.

177. WATER MEASUREMENTS IN HYDRAULIC STRUCTURES AND POWER PLANTS (Historical sketch) (Vandens matavimai hidrotechniniuose įtvaruose ir vandens jėgainėse). Santrauka: International Association for Hydraulic Research, 8th Congress, Montreal, August 24-29, 1959, Proceedings, vol. 2. Contributions 6-F-1, pp. 1-2. Montreal (1960), 27.5x21.5 cm. N. B. Ištisas reportas: žiūr. La Houille Blanche, Nr. 4, 1960. Taip pat atspausdinta (be portretų): The Port Engineer, 10 (1961), Nr. 2 April. pp. 37-42. Calcutta, India.

178. ZUR FRAGE DER VERTIKALGESCHWINDIGKEITSKURVE IN NATUERLICHEN STROEMEN (Vertikalių greičių kreivės natūraliose srovėse klausimu). Oesterreichische Wasserwirtschaft, 9 (1957), Nr. 1 Jan., pp. 13-14. Wien.

MELIORACIJA

179. HIDROGRAFINIO TINKLO TANKUMAS IR MELIORACIJOS DARBAI. Žemėtvarka ir Melioracija. 10, (1936), Nr. 1, pp. 8-15. Kaunas. Atspaudas: 1936, 8 p., 6 iliustr.

180. MELIORACIJA IR HIDROMETRIJA. T. p., 5 (1931), Nr. 1, pp. 10-19. Kaunas. Diskusijos: V. D. (Daugėla) ir S. K. (Kaunas), Kelios pastabėlės dėl prof. Kolupailos paskaitoje pareikštų minčių. T. p. Nr. 2. pp. 152-153; S. Kolupaila, Mano anoniminiams kritikams. T. p. 6 (1932), Nr. 1, pp. 33-39.

181. MELIORACIJAS DARBI LIETUVA UN TO IESPAIDS UZ UPJU REZIMU. Merniecibas un Kulturtechnikas Vestensis, (1936), Nr. 3-4. Riga.

182. MELIORACIJOS DARBAI IR HIDROGRAFINIS TINKLAS. Žemėtvarka ir Melioracija, (1935), Nr. 4. Kaunas.

183. MELIORACIJOS DARBAI IR TARIAMAS VANDENS NYKIMAS. T. p., 12, (1938), Nr. 2. Kaunas.

184. MELIORACIJOS DARBAI OKUPUOTOJE LIETUVOJE. Draugas, (1954), Nr. 278, p. 6. Chicago.

185. MELIORACIJOS DARBUS APLANKIUS. Žemėtvarka ir Melioracija, 11 (1937, Nr. —. Kaunas.

ĮVAIRŪS INŽINERIJOS RAŠTAI

187. BALTIJOS — JUODOSIOS JŪRŲ VANDENS KELIO SUMANYMAS. Technikos Žodis, (1962), Nr. 1, pp. 11-15, 6 iliustr., 1 žemėl. Chicago.

188. BEABSICHTIGTE AUSNUETZUNG DER WASSERKRAFT DER MEMELSTROMSCHLEIFE BEI BIRŠTONAS. (Numatomas Nemuno kilpos ties Birštonu vandens jėgos išnaudojimas). Die erste hydrologische and hydrometrische Konferenz der baltischen Staaten in Riga am 26-28 Mai 1926. Riga. 1927.

189. DIDŽIOSIOS Š. AMERIKOS UŽTVANKOS. Technika ir Ūkis, (1936), Nr. 4 (17), pp. 110-115, 7 iliustr. Kaunas. Atspaudas: 1936, 6 p.

190. DIE ENERGIEWIRTSCHAFTLICHEN AUFGABEN LITAUENS. (Lietuvos energijos ūkio uždaviniai). Gesamtbericht, Zweite Weltkraftkonferenz, Berlin 1930. Band VI, Sektion 9, Bericht 358. pp. 75-79. Berlin. 1930.

191. DIMENSINĖ ANALIZĖ. Technikos Žodis, (1951), Nr. 3. p. 1. Chicago.

192. JUNGT. AMERIKOS VALSTYBIŲ HIDROTECHNIKOS PROBLEMOS. Žemėtvarka ir Melioracija, 11 (1937), Nr. 1, pp. 17-32, 13 iliustr. Kaunas. Atspaudas: žr. bibl. Nr. 204.

193. KANADOS HIDROTECHNIKOS PROBLEMOS. Ten pat, Nr. 2, pp. 105-120, 15 iliustr. Atspaudas: žr. bibl. Nr. 204.

194. KAUNO HIDROELEKTRINĖS STOTIES STATYBA Technikos Žodis, (1958), Nr. 5, pp. 1-6. Chicago. Santrauka: Draugas, 1958. XII.6, II d., Nr. 288. Chicago.

195. KAUNO JŪRA. Technikos Žodis, (1956), Nr. 5, pp. 10-11. Chicago.

196. KLEINE WASSERKRAFTWERKE LITAUENS (Mažosios Lietuvos vandens jėgaines). Riga 1940, Weltkraftkonferenz, Baltische Sondertagung. (Konferencija neįvyko dėl okupacijos)

197. LĖVENS-SONŽYLOS KANALO REIKŠMĖ NEVĖŽIO DEBITAMS. Žemėtvarka ir Melioracija, (1935), Nr. 3. Kaunas.

198. LIETUVOS ENERGIJOS IŠTEKLIAI. Naujoji Romuva, (1933), Nr. 48. Kaunas.

199. LIETUVOS UPIŲ SUMARINIO GALINGUMO SANTRAUKA. Inžinieriaus Kelias, (1946), Nr. 5-6, p. 38. Augsburg.

200. LIETUVOS VANDENS JĖGOS IŠTEKLIAI. Išlaisvintos Lietuvos Ūkis. I t., K. Ū. A. (Krašto Ūkio Atstatymo) Tarnybos Planavimo Komisijos leidinys, pp. 169-170. Priedai: 1. Lietuvos upių sumarinis galingumas, p. 169. 2. Lietuvos upių nuotakio normos, p. 170. Augsburg, 1949, 214 p. 21x15 cm.

201. LIETUVOS VANDENS JĖGOS KADASTRAS. Technika ir Ūkis, (1938), Nr. 4-6 (25-27), pp. 170-174. Kaunas. Antrojo jubil. Liet. Inž. ir Archit. kongreso darbai 1938.XI.24.

202. LOGARITMINĖ LINIJUOTĖ. Kaunas, 1932, 32 p., iliustr.

203. MATAI IR JŲ ŽYMĖJIMAS. Technikos Žodis, (1955), Nr. 6, p. 16, Chicago.

204. MILŽINIŠKOS Š. AMERIKOS HIDROTECHNIKOS PROBLEMOS. Kaunas, 1937, 48 p. Atspaudas iš 1936-1937 m. trijų "Žemėtvarkos ir Melioracijos" str.

205. NEMUNO KILPA.Lietuvos elektrifikacijos klausimu. Kosmos 10 (1929), Nr. 5, pp. 169-200. Kaunas. Atspaudas: Kaunas, 1929, 32 p., iliustr.

206. NEMUNO REGULIAVIMAS XIX AMŽIAUS PRADŽIOJE. Technika ir Ūkis, (1939), Nr. 5. Kaunas.

207. NEVĖŽIO TILTAI. Savivaldybė, (1936), Nr. 2, pp. 26-30. Kaunas. Atspaudas: 5 p., 14 iliustr., 31x23 cm. Tas pats knygoje "Nevėžis", pp. 97-105. Žr. bibl. Nr. 56.

208. OKUPUOTOS LIETUVOS MOKSLO LITERATŪRA. Draugas, (1953), Nr. 144, II d., p. 8. Chicago.

209. PRELIMANARINIS LIETUVOS VANDENS JĖGOS KADASTRAS. Energijos Komiteto Darbai III t., 1939. Kaunas.

210. STATYBOS DARBŲ METODAI Š. AMERIKOJ. Technika ir Ūkis, (1937), Nr. 4 (21), Kaunas.

211. TARPTAUTINIS INŽINIERIŲ PARENGIMO KONGRESAS DARMŠTADTE. Inžinieriaus Kelias, (1947), Nr. 8, pp. 32-36. Augsburg.

212. TECHNIK UND IHRE FEINDE (Technika ir jos priešai). IKIA — International Kongress fuer Ingenieur — Ausbildung, pp. 112-115. Darmstadt 1949. Santrauka lietuvių k.: TECHNIKA IR JOS PRIEŠAI. Aidai, (1948), Nr. 11, p. 37. Augsburg.

213. TECHNIŠKŲ METALŲ ŽYMĖJIMO KLAUSIMU. Technika ir Ūkis, (1935), Nr. 1 (10). Kaunas.

214. TURNIŠKIŲ HIDROELEKTRINĖ STOTIS. Technika ir ŪKIS, (1939), Nr. 5 (32). Kaunas.

215. VANDENS JĖGOS NAUDOJIMAS ŠVEDIJOJE IR LIETUVOJE. Lietuva, (1925), Nr. 9 (dienraštis). Kaunas. Referatas, skaitytas Lietuvos inžinierių konferencijoje Kaune 1924.XI.4. Dar spausdinta: Klaipėdos Žinios, (1925, Nr. 44.

216. VANDENS ŪKIS. Lietuva, Nr. 3, (1953), pp. 8-14. New York.

217. VILNIAUS KRAŠTO VANDENS JĖGŲ KADASTRAS (ir Č. Šalkauskas). Energijos Komiteto Darbai IV t., 1940, Kaunas.

218. WHO FIRST INTRODUCED LOGARITHMIC PAPER? (Kas pirmas įvedė logaritminį popierį?). Civil Engineering, 28 (1958), Nr. 3, Mar., pp. 199-200 (69-70). New York.

Redakcijos pastaba: Kai kurie numeruoti bibliografijos aprašai čia praleisti, nes jie yra skelbiami kitose bibliografijos pozicijose.

LIETUVIŠKOS ENCIKLOPEDIJOS

Svarbesniųjų Stepono Kolupailos straipsnių bibliografija

Juozas V. Danys ir Jurgis Gimbutas

Lietuviškoji Enciklopedija, išleido Spaudos Fondas Kaune 1931 — 1944 m. Vyr. redaktorius prof. Vaclovas Biržiška.

I tomas, 1933 m.
Agluona, upė, 94 - 95 (puslapių skilčių numeriai). Akmena, upės ir ežerai, 155-159, žemėlapis, Ančia, u. ir ež., 549-554, 2 fot., žeml. Angerapė, u., 606, fot. Apaščia, u., 803, fot. Armona, u., 1155. Ašmena, u., 1361, 2 fot. Ašva, u., 1276-1378. Atmata, u., 1460-1465, 2 fot., žeml.

II t., 1934 m.
Augė, ež. ir u., 38, fot. Augustavo vandens kelias, 131-137, 3 fot., žeml., diagrama. Aukspirta, u., 193. Baltijos jūros vandens balansas ir vandens horizontas, 949-952, fot., 3 diagr. Baltoji jūra (ir A. Bendorius), 964-967, fot., žeml. Bartuva, u., 1401-1403, žeml. Batimetriniai žemėlapiai, 1505, 3 diagr.

III t., 1935 m.
Bazė (geodezijoje ir Lietuvoje), 146-148, fot., diagr. Belmontas (miestas ir dvaras), 417, fot. Bereza, u., 564-568, fot., žeml. Berezos vandens kelias, 571-573, diagr. Bifurkacija hidrografijoje, 958. Birštonas (ir B. Matulionis, P. Šinkūnas), 1134-1142, 7 fot. Birštono kilpa, 1146-1154, 4 fot., žeml. Birštono vandens matavimo stotis, 1154-1157, fot., diagr. Birutės kalnas, 1168, 3 fot. Birutės versmė Birštone, 1169-1172. Biržulis, ež. (ir P. Gaidamavičius), 1236-1238, 2 fot., žeml.

IV t., 1936 m.
Bolšaja Volga (Didžioji Volga), 103-106, 2 diagr. Brėslaujos miestas ir apskritis (ir J. Puzinas, K. Regelis), 629-645, 4 fot. Bugas, u., 971-977, 2 fot., 2 žeml. Camping, 1362, fot.

V t., 1937 m.
Čičirys, ež., 1149, fot. Dabikinė, u., 1255. Dangoraižiai, 1431-1433, 2 fot.

VI t., 1937 m.
Darsūniškis, miestelis, 46, fot. Daugyvenė, u., 108-110. Daugų ež., 113-115, žeml., diagr. Daugupis, 116. Dauguva, 117-132, 5 fot., žeml., diagr. Debitas, 231-236. Deimena, u., 314, fot. Desna, u., 498. Dysna, u., 1049-1054, žeml., 2 diagr. Dysnai, ež., 1057, fot. Dysnos apskritis (ir Z. Ivinskis), 1058-1067. Dyvitis, ež., 1090, 2 fot. Dniepras (ir Z. Ivinskis), 1114-1124, 5 fot., žeml., diagr. Dniestras, 1128-1134, 2 fot., žeml., diagr. Donas, 1243-1246, žeml. Dotnuvėlė, u., 1302, fot. Dotnuvos žemės ūkio technikumas, 1306, fot. Dovinė, u., 1345, fot. Draverna, u., 1431, fot. Drenažas, 1449-1452, 5 brėžiniai. Dringiai, ež., 1479, 3 fot. Drisa, u., 1485. Drivėtai, ež., 1486, 2 fot. žeml.

VII t., 1939 m.
Druja, u., 11, fot. Drūkšė, u., 13-15, fot. Drūkšiai, ež., 17-19, 2 fot., žeml. Druskininkai, miestelis, 35-41, 5 fot. Dubingiai, ež., 76 žeml. Dubysa, 79-91, 4 fot., žeml., 4 diagr. Dunojus, 183-188, 2 fot., žeml. Dvina, u., 314, fot., žeml., diagr. Ekskursijos, 644, fot. Ešerinis, ež., 1149. Ežerai (ir V. Viliamas). Ežerų morfometrija, 1406-1410.

VIII t., 1940 m.
Galvė, ež., 898-900, 2 fot., žeml. Gardinas, 970-972, 3 fot. Gauja, u., 1077-1081, 2 fot., žeml. Gilija, u., 1470-1474, 2 fot., 4 planai.

IX t., 1941 m.
Gynia, u., 1. Gneda, u., 198. Hidraulika, 1390. Hidrografija, 1397. Hidrologija, 1399-1403. Hidrometrija, 1408-1412, 6 fot., piešinys. Hidrometrinės stotys ir instrumentai, 1411-1415, 9 pav. Hidromodulis, 1416.
Pastaba: Šios bibliografijos rengėjams nepavyko gauti nebaigtojo X tomo (10 sąsiuvinių), kuriuose yra prof. Kolupailos straipsnių.

Lietuvių Enciklopedija, išleido Juozas Kapočius Bostone 1953-1969 m. Redaktoriai paminėti S. Kolupailos biografijos bruožuose p. 316.

I tomas, 1953 m.
Agluona, u., 48 (puslapis). Akmenė, u. ir ež., 71, fot. Amazonė, u., 139, fot., žeml. Ančia, u., 161. Angerapė, u., 173. Apaščia, u., 214, fot. Asveja, ež., 333, fot. Atmata, u., 355, 2 fot., žeml. Augustavo vandens kelias, 413, 2 fot.

II t., 1954.
Baidarė, 50, fot. Baltijos jūros vandens balansas, 118. Baltijos jū-

IX t. 1956.
Irigacija, 64, 2 fot. Yšlykis, u., 87. Ištaka, 147. Jakovickas Vl., 260. Jaras, ež. (ir J. Puzinas), 312. Jiesia, u., 407, fot.

X t., 1957.
Juodieji Lakajai, ež., 81. Juodis, ežerai, 82. Juodoji jūra, 88. Juodupė, upeliai, 90. Jūra (ir A. P. Mažeika), 108-110, fot. Jūra, u., 110-113, fot., žeml., 3 diagr. Jūros potvynis ir atoslūgis, 161-163, 2 diagr. Kama, u., 369. Kamenka, upeliai, 381. Kampuotis, ežerai, 392. Kanalas (ir V. Izbickas, R. Budreika), 417. Kapelkalnis, 468. Kaplan V., 479. Karaliaus Vilhelmo perkasas, 508, fot. Karališkasis perkasas, 509, fot. Karceriškių vand. mat. st., 527.

XI t., 1957.
Kartografija, 104-106, 4 diagr. Kartometrija, 106, pav. Karvaičių kalnas, 118. Kaspijos jūra, 137. Katra, u., 181, fot. Kauno vandens mat. st., 239. Kėdainių vand. mat. st., 322. Kertuojai, ež., 399. Kirsna, u., 520. Kiršinas, u., 522.

XII t., 1957.
Klaipėdos uosto vand. mat. st., 47. Kliava, u., 114. Kolyna, u. (ir A. Bendorius), 222, fot. Kongas, u., 333-335, fot. Kopijavimas, 425.

XIII t., 1958.
Kražantė, u., 30. Krioklys, 138, 2 fot. Kultūrtechnika, 339. Kuršių marės (ir A. Bendorius, M. Anysas), 427-433, 7 fot., žeml.

XIV t., 1958.
Labokaršis, ež., 22, fot. Ladoga, ež., 34. Lankesa, u., 154. Lastowski Vacl., 192. Lašišinė, u., 198. Laukesas, ež., 268. Šv. Lauryno upė, 287, fot. Ledas, 321-324, 3 fot. Ledynas, 325, fot. Ledkalnis, 329, fot. Lena, u., 381, pav. Lėnas, ež., 384, fot. Leonardo da Vinci, mokslininkas, 452, pav. Lėvuo, u., 495, fot. Lyduvėnų tiltas, 531. Lielupė, u., 533-535, planas. Liepojos ež., 540. Lietus, 542-544, 2 diagr.

XV t., 1958.
Hidrografija (Lietuvos), 26-42, 13 fot., žeml. (sudarė L. Mingaudas, 1943 m.).

XVI t., 1959.
Logaritminė liniuotė, 400, brėž. Lokysta, u., 415. Lomena, u., 421. Loša, u., 451. Lubanas, ež., 481. Lukas, ež., 506. Luknas, ež., 509. Lukštas, ež., 517. Luoba, u., 523. Luodis, ež., 524, planas. Lūšys, ežerai, 531, 2 fot.

XVII t., 1959.
Mackenzie, u., 31. Malkestas, ež., 190. Malūnėlis (hidrom.), 206. Marvelė, u., 430. Mastis, ež., 481, planas.

J., 182. Soidė, u. ir rėva, 279, fot. Sruoja, u., 396. Stirniai, ež., 527, fot.

XXIX t., 1963.
Stračia, u., 15. Strėva, u., 39, 2 fot. Strustas, ež., 58. Svierių ež., 270. Ščara, u., 384. Šešupė, u., 429-431, fot. Šešuvis, u., 431. Šiaurės jūra, 462.

XXX t., 1964.
Širvinta, u., 15, fot. Šyša, u., 20. Šlavantas, ež., 44, fot. Šventas, ežerai, 222. Šventoji, upės, 227-230, 4 fot., žeml. Švitinys, u., 250. Taravimas (hidr.) 357. Tauragės vand. mat. st., 415. Tauragnas, ež., 421, fot. Tausalas, ež. ir u., 426.

XXXI t., 1964.
Tenenys, u., 38. Tigras, u., 166. Tilžės vand. mat. st., 201. Tiškevičius K. (ir J. Puzinas), 242. Titicaca, ež., 248. Toll K., 287.

XXXII t., 1965.
Turniškės, 79. Ukereve (Viktorija), ež., 139. Uolys, ež., 267. Upė, 279-282, 4 fot., 4 diagr. Upė, u., 282. Upytė, upės, 283. Uralas, u., 295. Usa, u., 332. Uša, u., 339, fot. Utenas, ež., 348. Vadakstis, u., 416.

XXXIII t., 1965.
Vandens: horizontas, jėga, kadastras, matavimo stotis, 98. Varduva, u., 120, fot. Varėnė, u., 125. Varta, u., 199, fot. Veisiejis, ež., 281, fot. Veiviržas, u., 288. Vencavas, ež., 340, fot. Venta, u., 393-396, 2 fot., žeml., diagr. Ventos-Dubysos vandens kelias, 396. Ventės Ragas, 398, 2 fot. Venturi G. B., 401. Verknė, u., 428, 2 fot. Verseka, u., 445, fot. Vezeris, u., 482. Vidinkstas, ež., 512, fot.

XXXIV t., 1966.
Vygriai, ež., 56, fot. Vilkijos vand. mat. st., 118. Vilkokšnis, ež., 120. Vilnia, u., 130, fot. Virinta, u., 295. Virvyčia, u., 304. Vysla, u., 329, fot. Vitols Alfr., 415. Vyžuona, u., 433. Vokė, u., 458. Volga, 508.

XXXV t., 1966.
Zarasas, ež., 52, fot. Zelva, u. ir ež., 73. Žalieji ežerai, 165. Žaltytis, ež., 169. Žeimena, u., 187, fot., žeml. Žeimenys, ež., 189. Žiegas, ež., 303. Žygimanto Augusto ež., 337.

XXXVI t., 1969.
Aluošia, u., 28. Antalieptės ež., 40. Aviris, ež., 69. Kauno marios, 296.

STEPONO KOLUPAILOS PUBLICISTIKOS IR POPULIARIŲ RAŠTŲ BIBLIOGRAFIJA

Jurgis Gimbutas

Pastaba: laikraščių ir žurnalų leidimo vieta duota biografijos tabelėse.

Mūsų baltieji angliai. — Lietuva, 1922, Nr. 102.
Nemuno kilpa. — Atspindžiai, 1923, sausis, Nr. 1, p. 20-22.
Mareografas Palangoje. — Krivulė, 1923, Nr. 4, p. 7.
Hidrometrinė partija. — Lietuva, 1923, Nr. 252.
Nemuno kilpos tyrinėjimai. — T. p., Nr. 264.
Tyrinėkime savo upes ir ežerus. — T. p., Nr. 293.
Lietuvos upių tyrinėjimai. — Klaipėdos Žinios, 1924, Nr. 39, 40.
Hidrologo E. Oppokovo jubiliejus. — Ksm., V, 1924, Nr. 2, p. 182-183.
Hidrometrinės partijos korespondentai. — Lietuva, 1924, Nr. 49.
Potvynio belaukiant. — T. p., Nr. 69.
Dubysos-Ventos kanalo 100 metų sukaktuvėms paminėti. — T. p., Nr. 80, 81.
Die Erforschung der litauischen Fluesse. — Memel-Zeitung, 1924, Nr. 41-43.
Nemunas ties Kaunu 1877-1925 m. — Ksm., VII, 1926, Nr. 1, p. 31-32.
Naujoji Lietuvos orotyros literatūra. — Ksm., VIII, 1927, Nr. 10-11, p. 434-440.
Didieji Dzūkijos ežerai. — Iliustruotoji Lietuva, 1927, Nr. 5, p. 36-37.
Lietuvos universitetas 1922.II.16-1927.II.16. Pirmųjų penkerių metų veikimo apyskaita. The University of Lithuania Feb. 16, 1922-Feb. 16, 1927. Redagavo Un-to tarybos ir senato sekretorius e. o. prof. S. Kolupaila. Kaunas, 1927, 371 p., iliustr.
Universiteto veikimo apžvalga skaitmenimis 1922-1927 m. — Lietuva, 1927, Nr. 68, 69; — Lietuvis, 1927, Nr. 64, 65, 66.
Bulių imtynės Sevilijoje. — Žid., X t., 1929, Nr. 8-9, p. 156-161.
Ispanijos parodos: Sevilija ir Barcelona. — T. p., p. 189-191.
Vezuvijaus viršūnėje. — Ksm. (Gamtos Draugas), 1930, sausis. Atspaudas: Kaunas, 1930, 8 p., iliustr.
Dviem Rusijos hidrologam paminėti: Nikolaj Maksimovič ir Dimitrij Kočerin. — Ksm., XI, 1930, Nr. 1, p. 30.

(Su P. B. Šivickiu). Prof. Pranas Dovydaitis ir "Kosmos". — T. p., rugpiūtis-gruodis, p. 226-233.
Kraštotyra ir turizmas. — Žid., XII t., 1930, Nr. 7, p. 53-62.

1931 metai

Požemių karalystė. Įspūdžiai aplankius druskos kasyklas Veličkoje. — Ksm. (Gamtos Draugas), sausis, p. 5-10, 3 nuotr.
Nekritiko kritika: Opera "Faustas" Kaune. — NR. Nr. 7.
Dėmesio "Kosmui". — NR, Nr. 11, p. 251.
"Klaipėda" lenkų nelaisvėje. — NR, Nr. 14, p. 332-334, 3 nuotr.
Lietuvos mineraliniai vandenys: 1. Birštonas. — NR, Nr. 21, p. 497-499, 4 nuotr.
Lietuvos mineraliniai vandenys: 2. Nemunaitis, 3. Stakliškės, 4. Likėnai. — NR, Nr. 37, p. 877-879, 7 nuotr.
Prisidėkime prie krašto tyrimo. — Ž. ir M., Nr. 1.

1932 metai

Vytauto Didžiojo universiteto Technikos fakultetas. 1932-1933 metų tvarkaraščiai, mokslo planai, programos, mokomasis personalas, studentai, informacijos. Redagavo e. o. prof. S. Kolupaila, Kaunas, 1932, 143 p.
Molėtų ežerai. — Bangos, Nr. 27, p. 711-713.
Mano kelionė į Vilniaus kraštą. Po Vilniaus kraštą. Brėslaujos ežerai. — T. p., Nr. 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 46.
Kukliajam darbo didvyriui atminti (A. a. inž. Leonidas Gimbutas). — Lietuvos Studentas, Nr. 10, su atv.
Mūsų universitetui dešimt metų. — NR, Nr. 7, p. 149-151, 3 pav. ir S. Kolupailos potretinis šaržas.
Mūsų Suomija. — NR, Nr. 28-29, p. 663-664, 3 nuotr.
Senasis ir naujasis Gardinas. — NR, Nr. 39, p. 826-828, 5 nuotr.

1933 metai

Brangusis redaktoriau! — Ksm., Nr. 1, viršelio p. 2.
Egzotiškoji Lietuva. (Iš kelionių po Lietuvos žemėlapį). — Žid. XVIII t., Nr. 7, p. 36-43.

1934 metai

Dėl ekskursijų po Lietuvą. — Gimtasai Kraštas, balandis-birželis, Nr. 2, p. 65-67, 1 nuotr.
Kelionės mūsų upėmis: Alytus-Kaunas-Klaipėda. — Ksm. (Gamtos Draugas), p. 145-172, iliustr.
Atspaudas: Kelionės baidarėmis. Alytus-Kaunas-Klaipėda. Kaunas, 1934, 32 p., iliustr.

1935 metai

Lietuva gintaro ir kryžių šalis. Kaunas, 1935, 24 p., iliustr. Tekstai lietuvių ir prancūzų kalbomis.

Aukštaičių ežerais ir upėmis. — Ksm., lapkritys-gruodis, p. 179-189, 9 nuotr.
Lietuvos energijos ištekliai. — NR, Nr. 48, p. 874-876, 2 pav.
Daugiau pažangos. — Technika ir Ukis, Nr. 4.
Antroji Pabaltijo geodezijos, matininkų ir kultūrtechnikų konferencija Kaune VI.15-17 d. — Žid., Nr. 7, p. 82-83.
Pirmoji geodezijos, žemėtvarkos ir melioracijos paroda. — T. p., p. 83-84.

1936 metai

Prof. Pranui Dovydaičiui 50 metų. — Ateitis, Nr. 12.
Amerikos stebuklai. Įspūdžiai iš kelionės per Kanadą ir J. A. Valstybes. — XX A., spalio 27, Nr. 106, p. 4. Tęsinys sekančiame numeryje.
Baidarėmis iš Ventos Dubysa. — Ksm. (Gamtos Draugas, Nr. 8), p. 113-125, 13 nuotr. Atspaudas 13 p.
Amerika — gamtos ir technikos stebuklų šalis. — NR, Nr. 44, p. 861-865, 3 nuotr. NR klube lapkričio 3 d. skaityto pranešimo santrauka.
Penktoji Pabaltijo hidrologinė konferencija Helsinkyje. — Ž. ir M., Nr. 8, p. 37-39, 1 nuotr.
Hidrotechnikos problemos Latvijoje. — T. p., Nr. 3, p. 16-24, 9 nuotr.
Kelionė į Suomiją ir per Suomiją. — T. p., Nr. 3, p. 40-49, 5 nuotr.
Milžiniškų hidrotechnikos problemų šalyje. — T. p., Nr. 4, p. 33-48, 15 nuotr.
Baltoji Ančia ir Nemunas. — Skautų Aidas, Nr. 7, p. 202-203, 3 nuotr.
Penktoji Pabaltijo valstybių hidrologinė konferencija Helsinkyje. — Žid., XXIV t., Nr. 7, p. 77-78.

1937 metai

Dotnuvos Žemės Ūkio Technikumo almanachas. Redagavo prof. S. Kolupaila. Kaunas, 1937, 208 p., iliustr., 600 egz.
Pirmieji atsiminimai iš Dotnuvos. — T. p., p. 34-37, 3 pav.
(Su K. Avižoniu ir Ig. Končium). 20 kelionių po Kauno apskritį. Kaunas, 1937, 110 p., 40 nuotr., 1 žemėlapis. Recenzija: Z. Ivinskis — Žid., Nr. 4, p. 525-526.
Hidrologo akademiko Oppokovo jubiliejus. — XX A., vasario 3, Nr. 27, p. 6.
Elektrifikacijos anketa. — XX A., vasario 5, Nr. 29, p. 3.
Kaip statoma hidroelektrinė stotis Dauguvoje. Įspūdžiai iš Kegumo. — XX A., kovo 13, Nr. 58, p. 5.
Svajonės ir tikrovė. — XX A., balandžio 9, Nr. 78, p. 3.
Elektros bylą laimėjus. Pasikalbėjimas su prof. St. Kolupaila. — XX A., balandžio 28, Nr. 94, p. 3.

Įsidėmėtinas teismo sprendimas (Elektros byloje). — XX A., birželio 25, Nr. 141, p. 3.
Per Žemaičių Šveicariją. Su baidarėmis po ežerus ir upes. — XX A., liepos 14, Nr. 156, p. 4; liepos 15, Nr. 157, p. 4; liepos 16, Nr. 158, p. 4.
Per 35 Aukštaičių ežerus! — XX A., rugsėjo 7, Nr. 203, p. 7; rugsėjo 9, Nr. 204, p. 6; rugsėjo 11, Nr. 206, p. 7; rugsėjo 13, Nr. 207, p. 6, 3 nuotr.
Latvija ruošiasi elektrifikacijai. 107 lietuviai technikai Kegume. XX A., spalio 13, Nr. 233, p. 4.
Nepaprastas sausmetis. — XX A., lapkričio 6, Nr. 253, p. 5.
Inžinerinės problemos. — XX A., gruodžio 22, Nr. 291, p. 3.
Biurokratizmas Lietuvoje. — NR, Nr. 50, p. 947-948, 951. Pasisakymas NR klubo diskusijose.
Politechnikos steigimo sumanymas. — Studentų Dienos, gruodžio 15, Nr. 12-13, p. 4.
Prof. Dovydaitis — "Kosmo" redaktorius. — Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija, Suvažiavimo Darbai, II, 1936, p. 449-450. Kaunas, 1937.
Lietuvos ežerų plotai. — Skautų Aidas, Nr. 19, p. 442.
Nelaimingoji Ispanija. Keletas asmeniškų įspūdžių. — Žid., XXV t., Nr. 1, p. 56-64, 2 nuotr.
Baidarėje per Lietuvos džiungles (Siesarties upė). —Žid., Nr. 8, iliustr. priedas, p. 2-4, 13 nuotr.
Baidarėmis per Minijos rėvas. — Žid., Nr. 10, iliustruotas priedas, p. 2-5, 14 nuotr.

1938 metai

Diskusijos turizmo klausimu (ir 4 kiti). — Stud. Dienos, 1938.V.3, Nr.7.
Sovietų poliarinė ekspedicija. — XX A., kovo 5, Nr. 51, p. 5 ir 9.
Ar pažįstame savo kraštą? Anketa, į kurią mėgina atsakyti jos autorius. — XX A., balandžio 14, Nr. 85, p. 8; gegužės 7, Nr. 102, p. 7; gegužės 19, Nr. 112, p. 5.
Į gamtą, į laisvę! — XX A., birželio 4, Nr. 125, p. 8.
Per Dzūkų paslaptingus ežerus ir palias. — XX A., rugpiūčio 13, Nr. 183; rugpiūčio 16, Nr. 184.
Žuvinte, kur daug paukščių ir degtindarių. — XX A., rugpiūčio 17, Nr. 185, p. 6.
Periodinės šalčio ir žmonijos sukrėtimų bangos. — XX A. gruodžio 23, Nr. 292, p. 5.
VI Pabaltijo hidrologų konferencija Vokietijoje 1938.VIII.15-20. — Ksm., XIX, Nr. 10-12, p. 352.
Karl Fischer. Jo 70 metų amžiaus sukakties proga. — T. p., p. 373-375.
Nauji laimėjimai Arktikoje. — NR, Nr. 12, p. 288-291, 3 pav.
Nežinomoji Lietuva. — NR, Nr. 22-24, p. 505-506.

Amerika ir mūsų svajonės. — NR, Nr. 25-26, p. 548-550, 10 nuotr.
Anykščiai — Kaunas prieš vėją. — NR, Nr. 29-30, p. 596-598, 5 nuotr.
Mokyklos problema Lietuvoje. — Nr, Nr. 51-52, p. 984-985. Pasisakymas NR klubo diskusijose gruodžio 12.
Amžino pavasario sala (Madeira). Kelionės įspūdžiai. — Žid., Nr. 1, p. 72-78, 4 lapai nuotraukų.
Pirmoji tarptautinė foto paroda Lietuvoje (Kaune 1938 m. gegužės 1-15 d.) — Žid., Nr. 5-6, p. 752-754.
Gardinas-Trakai-Vilnius. — Žid., Nr. 8-9, p. 289-302, 18 nuotr.
Natūralių spalvų fotografija. — T. p., p. 303-304, 1 spalvota nuotr. Pirmasis bandymas Lietuvoje reprodukuoti spaudoje natūralių spalvų nuotrauką.
X Pabaltijo geodezinė konferencija Kaune. — T. p., p. 309-310.
VI Pabaltijo hidrologinė konferencija Luebecke. — T. p., p. 311-312.
Lietuvos skautų organizacijai. — Žid., Nr. 10, p. 468-470.

1939 metai

Aukštadvaris-Strėva 1939. — XX A.,liepos 5, Nr. 149, p. 5.
Linksma ekskursija baidarėmis Vilkokšnio ežeru. — XX A., liepos 6, Nr. 150, p. 7.
Karališkoji virtuvė. (Iš kelionės baidarėmis). — XX A., liepos 7, Nr. 151, p. 5.
Per džiungles ir uraganus. — XX A., liepos 10, Nr. 153, p. 7.
Kur nesunaudojama didelė vandens energija. — XX A., liepos 11, Nr. 154, p. 6.
Romantiškas grįžimas iš kelionės. — XX A., liepos 12, Nr. 155, p. 6, 8.
Narutis-Vilnius-Kaunas 1939. Laiškas nuo Naručio pakrantės 1939. VII.13 — XX A., liepos 17, Nr. 159, p. 7.
Skersai ir išilgai Naručio ežerą. — XX A., liepos 26, Nr. 167, p. 5.
Oginskių centras ir Smurgainių riestainiai (Narutis-Vilnius-Kaunas 1939). — XX A., rugpiūčio 1, Nr. 172, p. 5-6, 2 nuotr.
Išilgai mūsų upelių motutės. (Narutis-Vilnius-Kaunas). — XX A., rugpiūčio 5, Nr. 176, p. 7 ir 9, 2 nuotr.
Lenkai Nerį pakinkys. (Turniškių hidroelektrinė stotis). — XX A., rugpiūčio 9, Nr. 179, p. 7, 1 nuotr.
Technikos problema Vilniaus krašte. (Susisiekimas, įmonės, nauji planai). — XX A., spalio 14, Nr. 237, p. 3.
Istoriniu traukiniu į Vilnių. — XX A., spalio 30, Nr. 250, p. 7.
Vilniaus įspūdžiai ir patyrimai. — XX A., lapkričio 3, Nr. 253, p. 3.
Smūgis mūsų kultūros istorijai. — XX A., lapkričio 18, Nr. 266, p. 5.
Kalėdinės mintys apie šviesą. — XX A., gruodžio 23, Nr. 295, p. 5.
Naujoji Lietuvos teritorija. — NR, Nr. 42-43, p. 766-767, 2 pav.

Kaip išnaudoti vasarą. — Studentų Dienos, birželio 1-15, Nr. 11-12, p. 3, 1 nuotr.
Žengiant į Vilnių. — T. p., lapkričio 1, Nr. 15-16, p. 3, 3 nuotr.
Vilniaus mokslo turtai ir jų likimas. — Žid., Nr. 11, p. 563-564.

1940 metai

Foto paroda Vilniuje. — Žid., balandis, Nr. 4, p. 473-474.
Dėl vietos tėviškės muziejui. — XX A., birželio 13, Nr. 132, p. 3.
Susirūpinkime "Gedimino kapu" Vilniuje, — XX A., liepos 9, Nr. 153, p. 4.
Revoliucija ir inteligentai. —XX A., liepos 15, Nr. 159, p. 10 (vedamasis str.).
Žeimenos vingiais. — XX A., liepos 22, Nr. 165, p. 8, 3 nuotr.
Naujo gyvenimo angoje. Istorinis seimo posėdis. —XX A., liepos 22, Nr. 165, p. 10.
Švietimo problemos Lietuvoje. (Iš pasikalbėjimo su švietimo ministru A. Venclova). — XX A., liepos 30, Nr. 172, p. 3.
Rytų Lietuvos ežerų labirinto žemėlapis. Kaunas, 1940, 1 lapas 69 x 50 cm.

1942 - 1943 metai

(Lietuvos geografijos žinios: kalvos, ežerai, upės) — tiksli antraštė nežinoma. 1943 metų miškininkų kalendorius. Kaunas, 1942.
Vietovardžių logika. — Gimtasai Kraštas, Nr. 31, X metai, 1943, p. 111-118, santrauka vokiečių kalba p. 119.

1945 - 1948 metai Vokietijoje

Nežinomas Nemuno tyrinėjimų puslapis. — Alguvos Baras, 1945 gegužis, Nr. 1, Kempten.
A. a. Jurgis Elisonas — didysis gamtininkas ir mokslininkas. — Žiburiai, 1946 vasario 9, Nr. 6, p. 4, Augsburg.
Kodėl aš esu skautas. — Vis budžiu!, 1946, Nr. 1, Kempten.
Gamtos sukrėtimai ir jų įtaka žmonių gyvenimui. — Aidai, 1947 birželis, Nr. 3, p. 119-120, Augsburg-Muenchen.
1918-1946. — Alguvos Baras, 1947, Nr. 4, p. 5.
Technikos pažanga drauge su žmonijos kultūra. — Mūsų Kelias, Nr. 37, 1947 rugsėjo 11, Dillingen. Pasikalbėjimas su prof. S. Kolupaila apie tarp tautinį inžinierių kongresą Darmstadte.
Nemuno praeities pėdsakų beieškant. —Pėdsakai, 1947 vasariskovas, Nr. 3-4, p. 22-27, Fulda.
(Laisvapilio stovykla Pfronteno miške) — tiksli antraštė nežinoma. — Skautų Aidas, 1947, Nr. 9-10, Detmold.
Įdomios smulkmenos iš didžiųjų žmonių gyvenimo. — Aidai, 1948 liepa-rugpiūtis, Nr. 16-17, p. 329-330, Augsburg.
(Antraštė nežinoma) — Šauksmas, 1948 kovas.

Mūsų svajonių šalis. (Rec.: inž. J. Gudžio Lietuvos žemėlapis su paveikslais, 1:780,000, 1947). — Žiburiai, 1948 liepos 31, Nr. 30, p. 5, Augsburg.

1949 metais J. Amerikos Valstybėse

Iš didžiųjų žmonių gyvenimo. — Amerika, sausio 7, Nr. 15, p. 2, Brooklyn, N. Y. (Persp. iš 1948 metų "Aidų"?).
Niekšų metodai. — Drg., vasario 28, Nr. 49, p. 5.
Dėl ko verta gyventi? — Drg., balandžio 15, Nr. 89, p. 7.
Universitetas pagerbė kino žvaigždę. — Drg., liepos 1, Nr. 157, p. 4.
Dėl tremtinių etikos. — Drg., rugpiūčio 2, Nr. 179, p. 6.
Dėl rekomendacijų naujiesiems ateiviams. — Drg., lapkričio 14, Nr. 267, p. 5.
Kaip siekti aukštojo mokslo? — Drg., lapkričio 19, Nr. 272, II d., p. 1.
Lietuvos inžinierių ir matininkų dėmesiui. — Drg., lapkričio 25, Nr. 276, p. 4; Dirva, lapkričio 23, Nr. 47, p. 2.
Emigrantų kryžiaus keliai. — Žiburiai, sausio 20, Nr. 7, p. 4 ir sausio 22, Nr. 8, p. 2, Augsburg.

1950 metai

Žemaičių upė — Dubysa. — Ateitis, rugsėjis, Nr. 6, p. 3-4, 1 nuotr.
Susimąstęs, tamsus Nevėžis. — T. p., spalis, Nr. 7, p. 5-7, 3 nuotr.
Aukštaičių Šventoji. — T. p., gruodis, Nr. 9, p. 4-6, 2 nuotr.
Vergų prekyba Rusijoje. (Iš Notre Dame universiteto paskaitų ciklo apie Sovietų Sąjungą). — Drg., vasario 23, Nr. 44, p. 5.
Rusų nacionalizmas, senas ir naujas. (Iš t. p. paskaitų ciklo). — Drg., kovo 29, Nr. 72, p. 5.
Sveiki, čiurlioniečiai Amerikoje! — Drg., balandžio 27, Nr. 96, p.2.
Prof. S. Kolupaila atsako į klausimus apie Amerikos ir Europos universitetus. (Interviu). — Drg., gegužės 6, Nr. 104, II d., p. 3.
Aklojo kompozitoriaus Mišių premjera (Carl Mathe). — Drg., gegužės 27, Nr. 122, II d., p. 2.
Notre Dame universitetas auga. — Drg., birželio 28, Nr. 148, II d., p. 2.
Netikėta mokslininko mirtis (Notre Dame univ. prof. I. Smith). — Drg., liepos 1, Nr. 151, II d., p. 7.
Nežinomoji šalis — Korėja. — Drg., liepos 13, Nr. 160, p. 5.
Kariauti ar derėtis? Aktualios diskusijos Notre Dame universitete. — Drg., Nr. 185, II d., p. 4.
Kaip informuojama Amerikos visuomenė apie Sovietus. — Drg., lapkričio 13, Nr. 263, p. 4.
Pažinkime naujų šalių gamtą! — Drg., lapkričio 29, Nr. 276,

p. 4 (Skautybės Kelio skyriuje).
Hidraulikos inžinierių suvažiavimas. — Drg., gruodžio 2, Nr. 279, II d., p. 3.
Į antrąją dvidešimtojo amžiaus pusę žengiant. — Drg., gruodžio 30, Nr. 301, II d., p. 1-2.
Ambasadoriai ar vergai. — Lietuvių Dienos, kovas, Nr. 3, p. 3 (vedamasis str.).
Kaip studijuojame Amerikoje. — Vytis (skautų akademikų), Nr. 9-10, p. 164-165.

1951 metai

Lapas į laurų vainiką. — Ateitis, vasaris, Nr. 2, p. 49-50.
Naujoji enciklopedija apie Staliną. — Drg., sausio 10, Nr. 8, p. 3.
Mirė Ilmari Bonsdorff, Vytauto Didžiojo universiteto garbės daktaras-inžinierius. – Drg., sausio 27, Nr. 23, II d., p. 1.
Lietuviškoji enciklopedija. — Drg., vasario 3, Nr. 29, II d., p. 2.
Prašymas prašantiems rekomendacijų. — Drg., balandžio 12, Nr. 87, p. 3.
Dėl mūsų laikraštinės kalbos. — Drg., balandžio 21, Nr. 95, II d., p. 2.
Netekome Žaliosios Rūtos! Kan. Adolfo Sabaliausko šviesiam atminimui. — Drg., gegužės 12, Nr. 113, II d., p. 1.
Pavasaris universitete. — Drg., birželio 2, Nr. 130, II d., p. 1.
Kan. Tumas-Vaižgantas. (Straipsnis, laimėjęs I premiją Ryškiosios Asmenybės konkurse). — Drg., birželio 23, Nr. 148, II d., p. 1.
Aukštoji mokykla ir sportas. — Drg., rugsėjo 22, Nr. 223, II d., p. 4.
Išilgai Jungtinių Amerikos Valstybių. — Drg., spalio 4 ir 5, Nr. 233 ir 234, p. 3.
Our country Lithuania. (Rec.: Vyt. Augustino fotografijų albumas, Brooklyn, N. Y., 1951). — Drg., gruodžio 22, Nr. 299, II d., p. 6.
Pažanga ir viduramžiai. — TŽ, Nr. 4, p. 1.
Dėl mūsų technikinės kalbos. — TŽ, Nr. 4, p. 2.
Lituanistikos instituto reikalu. — Tėviškės Žiburiai, birželio 21, Nr. 25, p. 5.

1952 metai

Per Žemaičių kraštą. — Ateitis, balandis, Nr. 4, p. 80-82, 5 nuotr.
Merkinė — karalių ir grybų miestas. — Dirva, Nr. 10, p. 2-3. (Persp. iš S. Kolupailos "Nemuno" knygos).
Nauji patyrimai apie saulę. — Drg., vasario 23, Nr. 45, II d., p. 6.
Leonardo da Vinci. — Drg., gegužės 24, Nr. 122, II d., p. 5-6, 1 pav.
Notre Dame universitetas auga. — Drg., rugpiūčio 23, Nr. 198, II d., p. 3.

Sukaktuvininkas prof. St. Kolupaila. Jo pasisakymai apie mokslą, religiją, bolševizmą, turizmą, jaunimą ir ... žmoną. (Interviu). — Drg., rugsėjo 13, Nr. 223, II d., p. 2, su atv.
Despotų enciklopedija. — Drg., spalio 29, Nr. 254, II d., p. 8.
Kas yra mūsų priešas: Sovietų komunizmas ar rusų imperializmas? (Iš Notre Dame univ. paskaitų ciklo). — Drg., gruodžio 29, Nr. 303, p. 5.
Tremtinių Kalėdos. — Kristaus Karaliaus Laivas, Nr. 51, p. 7-9.
Prof. Kolupaila Australijos lietuviams (laiškas). — Mūsų Pastogė, gruodžio 19, Nr. 195-196, p. 3-4, Sydney.
Lietuvos sienų problema. — Nepriklausoma Lietuva, Nr. 11-13, p. 15-17.
Iš mūsų gražios praeities. — Skautų Aidas, Nr. 9, p. 4-7.

1953 metai

A. Simučio Pasaulio Lietuvių Žinynas. (Rec.) — Drg., sausio 3, Nr. 2, II d., p. 6.
Ar turėsime Enc. Lituanica? — Drg., sausio 10, Nr. 8, p. 6.
Studentų išdaigos. — Drg., vasario 21, Nr. 68, II d., p. 2.
Svarbi I. Šeiniaus knyga ("Raudonasis tvanas"). — Drg., kovo 21, Nr. 68, II d., p. 8.
Despotui mirus. — Drg., kovo 23, Nr. 69, p. 3, 6.
Prof. Jonui Šimoliūnui 75 metai. — Drg., gegužės 16, Nr. 115, II d., p. 2, su atv.
Notre Dame universiteto žinios. — Drg., birželio 16, Nr. 140, p. 2.
Pasiektas "trečiasis polius" (Everestas). — Drg., birželio 20, Nr. 144, II d., p. 8.
Sukaktuvininkas prof. Kaz. Pakštas. — Drg., birželio 27, Nr. 150, II d., p. 1, su atv.
Du skirtingi pasauliai. — Drg., liepos 11, Nr. 161, II d., p. 3.
Pavergtas protas. (Rec.: Cz. Milosz "Zniewolony umysl", Paryžius, 1953). — Drg., rugpiūčio 8, Nr. 185, II d., p. 4.
Bibliografo A. Ružancovo sukaktuvės (60 metų). — Drg., rugpiūčio 12, Nr. 188, II d., p. 3.
Tarptautinis hidraulikos kongresas (Mineapolyje, Minn.) — Drg., rugsėjo 19, Nr. 220, II d., p. 1.
Dėmesio, spaudos žmonės! — Drg., spalio 3, Nr. 232, II d., p. 3.
Pirmąjį Lietuvių Enciklopedijos tomą sutinkant. — Drg., lapkričio 14, Nr. 268, II d., p. 1.
Naujas informacijos leidinys. (Rec.: Amerikos lietuvių vardynas, I knyga, Los Angeles, 1953). —Drg., gruodžio 5, Nr. 285, II d., p. 8.
Ar pajėgsime? — LE, Pirmo tomo priedas, Boston, 1953, p. 5-6.
Harmonija ir jos ardytojai. — Lietuvių Dienos, kovas. Nr. 3, p. 5-6, 1 nuotr.
Nemunas. — Mūsų Pastogė, Nr. 244-246. (Atrodo, kad persp. iš kitur be autoriaus žinios).

Sukaktuvinės mintys. (Lietuvių Skautų s-gos 35 metai). — Mūsų Vytis, Nr. 6, p. 163-164.
Matų lentelės. — A. Simutis, Pasaulio Lietuvių Žinynas, New York, 1953.
Lietuvos hidrografija. Upės, ežerai, Lietuvos klimatas. — Tauta Budi kalendorius 1953, Toronto; p. 207-243, 3 pav., 1 žemėlapis. Atspaudas atskirai.

1954 metai

Dzūkija ir jos įdomybės. — Argentinos Lietuvių Balsas, Nr. 10-12, p. 64, Buenos Aires. (Atrodo, kad persp. iš kitur be autoriaus žinios).
Akademikams skautams 30 metų. — Dirva (Studentų Žodis), rugpiūčio 12, Nr. 32, p. 5.
Lietuvos engėjų galas. — Drg., sausio 12, Nr. 9, p. 3.
Amerika — senų žmonių šalis. — Drg., kovo 16, Nr. 61, II d., p. 6.
Lietuvių Enciklopedija eina! (II tomo rec.). — Drg., balandžio 10, Nr. 85, II d., p. 3.
Dar vienas lietuvio laimėjimas! (Dr. inž. Algirdo Nasvyčio knyga). — Drg., balandžio 24, Nr. 96, II d., p. 3.
Mirė dipl. inž. Aleksandras Mačiūnas. — T. p., p. 1.
Įdomus praeities puslapis. — Drg., gegužės 1, Nr. 102, II d., p. 6.
Nauji teritorijos matavimai Rusijoje. — Drg., gegužės 29, Nr. 126, II d., p. 8.
Žymaus profesoriaus mirtis. Waldemar Gurian 1902-1954. — Drg., birželio 19, Nr. 143, II d., p. 4.
Saulės užtemimas Lietuvoje (1954 m. birželio 30 d.) — Drg., birželio 26, Nr. 149, II d., p. 3.
Kai kurios pasaulio keistenybės. — Drg., rugpiūčio 21, Nr. 196, II d., p. 5.
Tirono atminimas (Stalino degradavimas Sovietų leidiniuose). — Drg., rugsėjo 11, Nr. 213, II d., p. 3.
Miestas, kurio nežinojom. Kaunas Sovietų enciklopedijoje. — Drg., spalio 23, Nr. 249, II d., p. 7.
Indija ir komunizmas. —Drg., lapkričio 13, Nr. 267, p. 3 (vedamasis str.).
Skausmo ir ilgesio šedevras. (Ig. Končiaus medžio drožinių albumas). — Drg., gruodžio 18, Nr. 296, II d., p. 2.
IV LE-jos tomas. — Drg., gruodžio 23, Nr. 300, V d., p. 4.
Pasikalbėjimas su LE-jos leidėju apie tolimesnį leidimą. — Neprikl. Lietuva, Nr. 36, p. 4.
Punios giria — viena didžių įdomybių Dzūkijos žemėje. — Sandara, Nr. 6-7. (Atrodo, kad persp. iš kitur be autoriaus žinios).
Lietuvos ežerai. — Tauta budi kalendorius 1954, Toronto; p. 82-

112, 10 nuotr. Atspaudas atskirai.
Kiek Amerikoje studijuoja techniką? — TŽ, Nr. 3-4, p. 12.
Tiltas per Bosforą. — T. p., p. 12.
Reikšminga disertacija (dr. inž. Alg. Nasvyčio). — T. p., p. 22.

1955 metai

Apie "suverenią" Sovietų Lietuvą. — Drg., sausio 22, Nr. 8, II d., p. 5.
Žmonės, kurių istorija nepamokė... — Drg., sausio 29, Nr. 24, II d., p. 7-8.
Kaip Amerika žada atstatyti išlaisvintą Europą. — Drg., vasario 26, Nr. 48, II d., p. 7. (Iš Notre Dame univ. paskaitų ciklo).
Dvilinkos moralės kraštas. — Drg., balandžio 23, Nr. 95, II d., p. 4.
Technikos rungtynės: JAV-SSSR. — Drg., gegužės 14, Nr. 113, II d., p. 4.
Lietuvoje gyvenęs rašytojas. (Apie Česlovo Milošo romaną "Dolina Issy"). — Drg., liepos 23, Nr. 171, II d., p. 2.
Atominio amžiaus era: palaima ar prakeikimas? — T. p., p. 3.
A. a. Dr. Garmui pagerbti. — Drg., rugpiūčio 1, Nr. 178, p. 2.
Iš netolimos praeities. Vergų medžioklė (Kempten, Bavarijoje, 1945.VIII.12). — Drg., rugpiūčio 11, Nr. 187, p. 4.
Kelionė į vakarus (JAV). — Drg., rugpiūčio 21, Nr. 221, p. 7; rugp. 22, Nr. 222, p. 5; rugp. 23, Nr. 223, p. 7.
University of Vytautas the Great. — Lituanus, Vol. I, Nr. 3-4, p. 14.
Lietuvos ežerų vardai. — Mūsų Vytis, sausis-vasaris, Nr. 1, p. 8-13, 3 nuotr.
Kopiame į Everestą. — Skautų Aidas, Nr. 7-8, p. 15.
Giria, kurioje buvo pats aukščiausias medis Lietuvoje. — Nepriklausoma Lietuva, Nr. 50, p. 5. Persp.: Australijos Lietuvis, 1956, Nr. 6, p. 7, Adelaidė.
Rambyno kalną lietuviai laikė didelėje pagarboje. — Sandara, Nr. 51, p. 5. (Atrodo, kad persp. be autoriaus žinios).

1956 metai

Aukštojo mokslo raida nepriklausomoje Lietuvoje. — Aidai, rugsėjis-spalis, Nr. 7-8, p. 314-316, 3 nuotr.
Kaip gyvena žmonės už geležinės uždangos? — Drg., sausio 3, Nr. 1, p. 8.
Notre Dame u-tas. – Drg., sausio 7, Nr. 5, II d., p. 5.
Kelionės į žmogėdrų šalis. — Drg., sausio 14, Nr. 11, II d., p. 7.
Prof. Pranas Jodelė. Jo gimimo 85 m. ir mirties proga. — Drg., sausio 28 d., Nr. 23, II d., p. 3.
Septintąjį tomą pasitinkant (LE) — Drg., kovo 3, Nr. 53, II d. p. 2.
A. a. Julijonas Špakevičius. — Drg., kovo 24 d., Nr. 71, II d., p. 4.
Kas atsitiko už geležinės uždangos? — Drg., birželio 9, Nr. 135,

p. 3.

Kelias niekur. Lenkų literatūra emigracijoje. — Drg., birželio 16, Nr. 141, II d., p. 5.

Naujas LE-jos baras (VIII t.). — Drg., birželio 30, Nr. 153, II d., p. 2.

Aukštojo mokslo raida nepriklausomoje Lietuvoje. — Drg., liepos 7, Nr. 158, II d., p. 1-2. I-me lietuvių kultūros kongrese skaitytos paskaitos santrauka. Diskusijos p. 3. Pilnas tekstas atspausdintas "Aiduose", Nr. 7-8.

Apie pasiryžusį grįžti. — Drg., liepos 27, Nr. 175, p. 3.

Žiauraus komunizmo auka. A. a. Jokūbui Stanišauskiui atminti. — Drg., rugpiūčio 4, Nr. 182, II d., p. 4.

Prof. Ignui Končiui 70 metų. — Drg., rugpiūčio 11, Nr. 188, II d., p. 3.

XX amžiaus moralė. — Drg., lapkričio 24, Nr. 276, p. 3(vedamasis str.).

IX LE-jos tomas. — Drg., gruodžio 1, Nr. 282, II d., p. 2.

Okup. Lietuvos mokslo literatūra. — Drg., gruodžio 29, Nr. 304, IId., p. 1.

Istorinės reikšmės atsiminimai. (Gen. S. Raštikio "Kovose dėl Lietuvos" I t.). — Lietuvių Dienos, rugsėjis, Nr. 7, p. 11, 20.

Visuomenės veikėjai. — Mūsų Vytis, Nr. 6, p. 244-245.

Kaip aš tapau inžinierium. — TŽ, Nr. 1, p. 6-7.

Ar sunku laikyti profesinio inžinieriaus kvotimus? — TŽ, Nr. 2, p. 6-7.

Prof. Julius Gravrogkas (70 m. sukakties proga). — TŽ, Nr. 3, p. 8-9, 4 pav.

Dr. inž. K. Kraujalio darbai hidrotechnikoje. —TŽ,Nr. 4, p. 9-10, 3 pav.

Technikinė literatūra okupuotoje Lietuvoje. — TŽ, Nr. 6, p. 11-12.

"Kauno jūra" ir hidroelektrinė stotis. — Tėviškės Žiburiai, sausio 12, Nr. 2, p. 2. S. Kolupailos pasisakymas, ELTAi paprašius.

1957 metai

Tarnyboje Dievui ir tėvynei. Kun. J. Prunskio kunigystės 25 metų sukaktis. — Darbininkas, Nr. 38, p. 4.

Žygis į laisvę. (Pagal S. Rawicz knygą "The long walk. A gamble for life"). — Drg., sausio 5, Nr. 4, p. 4, 6.

Dabartinė Lenkija. — Drg., vasario 26, Nr. 48, p. 3 (vedamasis str.).

Dešimtasis LE-jos tomas. — Drg., kovo 23, Nr. 70, II d., p. 2.

Kodėl palaikytini skautai? — Drg., balandžio 13, Nr. 88, p. 6.

XI LE-jos tomas. — Drg., liepos 27, Nr. 175, II d., p. 4.

Nukankintos Lietuvos šauksmas. (Gen. St. Raštikio atsiminimų II t.). Drg., rugpiūčio 10, Nr. 187, II d., p. 2.

Iš didžiųjų žmonių gyvenimo. Išradėjas Karl Steinmetz (1865-

1923). — Drg., rugpiūčio 24, Nr. 199, II d., p. 6.
Nerimas dėl "Mėnulio". — Drg., spalio 9, Nr. 237, p. 1.
Prof. St. Dirmantui 70 metų. —Drg., lapkričio 2, Nr. 258, II d., p. 2, su atv.
Velionis prof. K. Vasiliauskas. — Drg., gruodžio 28, Nr. 302, II d., p. 2.
Miškų ūkis dabartinėje Lietuvoje. — Girios Aidas, Nr. 15, p. 43-46.
Sudužusio laivo keliais. (Gen. S. Raštikio "Kovose dėl Lietuvos" II t.). — Lietuvių Dienos, gruodis, Nr. 10, p. 11.
Nauji statybos rekordai. — TŽ, Nr. 2, p. 15.
Reikšmingos praeities puslapis. (III Pasaulio Energijos konferencija 1936 metais). — TŽ, Nr. 4, p. 9-11, 3 pav.
Rec.: doc. St. Vabalevičius, Vandentiekis ir kanalizacija, Vilnius, 1954. — T. p., p. 19-20.
Pasaulio technikos naujienos. Statybos Lietuvoje. —T. p., p. 20-23.
Ką veikia mūsų kaimynai latviai? — T.Ž., Nr. 5, p. 14.
Technikos kuriozai. — T. p., p. 18.
Vokiečių studija apie Nemuno užšalimą. (W. Sperlingo veikalas, išleistas Koblenze 1956 m.) — T. p., p. 18-19.

1958 metai

Lietuvių Enciklopedijos leidimas — protestas prieš likimą. — Dirva, rugsėjo 11, Nr. 69.
Dvylika LE-jos tomų (XII-jo t. rec.). — Drg., sausio 4, Nr. 3, II d., p. 2.
Dirbtinių mėnulių padariniai. — Drg., sausio 11, Nr. 9, II d., p. 6.
Žiūrovo įspūdžiai iš "Fausto" spektaklio (lietuvių operoje Čikagoje). — Drg., kovo 29, Nr. 75, p. 5.
LE-jos XIII tomas. Drg., gegužės 3, Nr. 104, II d., p. 2.
Pasižymi mokslo pasaulyje (Notre Dame u-to prezid. kun. Th. M. Hesburgh). — Drg., gegužės 10, Nr. 110, II d., p. 4.
Ieško pralaimėjimo kaltininko. — Drg., liepos 19, Nr. 168, II d., p. 5.
Kelkite, gyvieji! — Drg., rugpiūčio 14, Nr. 190, p. 5.
Rytų Lietuvos ežerais. (Rec.: D. Šniukas, Ežerų vilnimis po Rytų Lietuvą, Vilnius, 1958; D. Juknevičius, Zarasai — ežerų kraštas, Kaunas, 1957; G. Metelskij, V kraju Niemana, Moskva, 1957). — Drg., rugpiūčio 30, Nr. 204, II d., p. 8.
Premijuotoji enciklopedija (XIV t. rec.). — Drg., rugsėjo 13, Nr. 215, II d., p. 7.
A. a. Prof. Kaz. Vasiliauskas. — TŽ, Nr. 1, p. 17-18, su atv.
Nauji leidiniai. — TŽ, Nr. 5, p. 16.
Linksmas kampelis. — T. p., p. 16.

Bergždžios pastangos. — T. Ž., Nr. 6, p. 6-7.
Rec.: J. Prunskis, Rinktinės mintys, Los Angeles, 1958. —T. p., p. 17.

1959 metai

Kražiai be skerdynių. (Rec.: A. Ramanauskas, Žemaitijos keliais, 1958). —Drg., sausio 10, Nr. 8, II d., p. 2.
Šešioliktasis LE tomas. — Drg., sausio 17, Nr. 14, II d., p. 3.
Du Nemuno potvyniai (1946 ir 1958 metų). — Drg., kovo 7, Nr. 56, II d., p. 5.
Antalieptės jūra. (Rec.: J. Obelienius, Šiaurės rytų Lietuvos ežerais ir upėmis, Vilnius 1958). — Drg., balandžio 11, Nr. 84, II d., p. 4.
XVII LE-jos tomas. — Drg., balandžio 25, Nr. 96, II d., p. 3.
Aštuonioliktas LE-jos tomas. — Drg., rugpiūčio 22, Nr. 197, II d., p. 2.
Rec.: Lietuvos TSR upių kadastras, I dalis, Vilnius 1959. — Drg., rugpiūčio 22, Nr. 197, II d., p. 6.
Nemuno užtvankos pasiaiškinimas. — Lietuvių Dienos, spalis, Nr. 8, p. 12, 2 pav.
Naujų hidroelektrinių stočių statyba Lietuvoje. — TŽ, Nr. 2, p. 14. ALIAS Čikagos skyriuje skaitytos paskaitos santrauka.

1960 metai

XIX LE-jos tomas. — Drg., sausio 16, Nr. 13, II d., p. 8.
XX LE-jos tomas. — Drg., gegužės 7, Nr. 108, II d., p. 6.
Antrasis geografinis metraštis (rec.). — Drg., gegužės 14, II d., p. 3.
Vietoj vainiko prof. Pakšto kapui. — Drg., rugsėjo 23, Nr. 224, p. 4.
Iš hidrotechnikos praeities laisvoje Lietuvoje. Atsiminimai. — TŽ, Nr. 3, p. 16-17. Persp. : Rinktinė, Nr. 12, London, 1963, p. 59-63.
A. a. inžin. Kazys Rimkus (1902-1960). — T. p., p. 21-22, su atv.

1961 metai

Enciklopedijos gyvastingumas (22-jo t. rec.). — Drg., vasario 4, Nr. 29, II d., p. 5.
Naujos knygos iš Lietuvos gamtos tyrimo srities. — Drg., vasario 11, Nr. 35, II d., p. 7.
XXIII LE-jos tomas. — Drg., gegužės 13, Nr. 112, II d., p. 6.
Profesoriui Ignui Končiui 75 metai. (Apžvalga: Ig. Končius, Žemaičio šnekos, I t., London, 1961). — Drg., rugsėjo 2, Nr. 206, II d., p. 2.
Ar dar jauna Amerika? (Interviu). — Drg., spalio 7, Nr. 236, II d., p. 2.

LE-jos dvidešimt ketvirtojo tomo proga. — Drg., lapkričio 25, Nr. 277, II d., p. 4.
Nauja sensacija Lietuvoje. (Vandens kelias Klaipėda-Chersonas). — Drg., gruodžio 9, Nr. 289, II d., p. 2.
Dešimties metų komplektą pavarčius. — T. Ž., Nr. 2, p. 5.

1962 metai

Naują LE-jos tomą sutinkant (25-sis t.). — Drg., Vasario 10, Nr. 35, II d., p. 2.
Baidarių pionierius Lietuvoje. A. a. pulk. Jonas Vintartas. —Drg., vasario 14, Nr. 38, p. 7.
LE-jos XXVI tomas. — Drg. liepos 7, Nr. 168, II d., p. 3.
"Kauno jūros" dabartis ir ateitis. — Drg., liepos 21, Nr. 170, II d., p. 4.
Nauja mokslo literatūra Lietuvoje. — Drg., rugpiūčio 4, Nr. 182, II d., p. 1-2.
Dveji metai be Kazimiero Pakšto. — Drg., rugsėjo 7, Nr. 210, p. 4.
Su rektorium M. Biržiška Lietuvos universiteto senate. A. a. Mykolo Biržiškos atminimui pagerbti. — Drg., rugsėjo 20, Nr. 221, p. 4, 1 nuotr. Persp.: Rinktinė, Nr. 12, London, 1963, p. 32-37.
IV geografijos metraštis. — Drg., lapkričio 17, Nr. 271, II d., p. 2.
LE-jos 27-sis tomas. — Drg., gruodžio 8, Nr. 288, II d., p. 2.
Naudingas ir prasmingas leidinys: Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas, Vilnius, 1963. (Rec.). — Drg., gruodžio 21, Nr. 299, II d., p. 4.
Negyjanti žaizda. (Rec.: J. K. Zawodny, Death in the Forest. The story of the Katyn forest massacre. Univ. of Notre Dame Press, 1962). — Drg., gruodžio 29, Nr. 304, II d., p. 7.
Diplomų vertimo reikalu. — TŽ, Nr. 4, p. 14.
Lietuvos techniškos literatūros naujienos. — T. p., p. 22.
Prof. gen. Stasys Dirmantas. — TŽ, Nr. 6, p. 2-5, 3 pav.

1963 metai

Užšalo Baltijos jūra! Ypatinga 1963 m. žiema. — Drg., kovo 18, Nr. 65, p. 3-4.
Padėka. (70 metų pagerbimo rengėjams). — Drg., balandžio 23, Nr. 95, p. 5.
Inžinierių patriarcho sukaktuvės. Prof. Jonui Šimoliūnui 85 metai. — Drg., gegužės 15, Nr. 114, p. 4.
Vėl vienu laiptu palypėta. Dvidešimt aštuntasis LE-jos tomas. — Drg., gegužės 25, Nr. 123, II d., p. 3.
Naujas LE-jos laimėjimas. Žymiausias emigracijos paminklas eina prie laimingo galo. (29-jo t. rec.). — Drg., spalio 26, Nr. 252, II d., p. 1-2.

Prof. Juozui Gabriui atminti (1897-1963). — Drg., gruodžio 28, Nr. 303, II d., p. 3.

Technikos pažanga dabartinėje Lietuvoje. — Mūsų Vytis, Nr. 2, p. 41-45.

1964 metai

Šešioliktojo šimtmečio pietinės Lietuvos upių ir ežerų vardai. — Vincas Žemaitis, red., Pietinė Lietuva Grigaliaus Valančiaus 1559 metų Lietuvos girių aprašyme, Čikaga, 1964, p. 49-54, 4 nuotr.

Žiauri pamoka. (Amerikos jaunimas pavojuje). — Tėviškės Žiburiai, sausio 16, Nr. 3, p. 3.

MEDŽIAGA STEPONO KOLUPAILOS BIO - BIBLIOGRAFIJAI

Jurgis Gimbutas

Vaižgantas (Juozas Tumas), Nemunas. Birštonas. — Atspindžiai, Kaunas, 1923, Nr. 8. Pakartota Vaižganto Raštų XVII t., Kaunas, 1931, ir Vaižganto Rinktinių raštų II t., Vilnius, 1957, p. 357.

Vytauto Didžiojo universitetas 1930-1931 mokslo metais. Kaunas, 1931. SK minimas p. 72, 74, 100.

L. Mižutavičius, Lietuvos Hidrometrinis biuras per dešimtį metų. — Ksm., Nr. 7-12, 1932.

Red., Ketvirtoji foto meno paroda. Pasikalbėjimas su Foto Mėgėjų d-jos pirm. prof. St. Kolupaila. — XX A., 1937.II.27, Nr. 47, p. 5.

Ada Ingaunienė, Truputis vasaros. Žiupsnelis įspūdžių keliaujant Aukštaitijos ežerais. — Studentų Dienos, Kaunas, 1937.X.31, Nr. 10, p. 3.

Ev. Kolupailaitė, Baidare per 35 ežerus. — Ateitis, Kaunas, 1937, Nr. 11, p. 394-398; Nr. 12, p. 460-466. Atspaudas 12 p., 11 fot.

J. A. Misiūnas, 300 kilometrų Lietuvos upėmis iš Kauno į Klaipėdą baidarėmis. — Jūra, Klaipėda, 1937, Nr. 8, p. 244-245.

Ad. Sabaliauskas, Ežerais. — NR, Kaunas, 1937, Nr. 40, p. 716-720.

A. Ingaunienė ir B. Tijūnaitytė, Dvi dienos Dainavos krašte. — Ksm., 1938, Nr. 10-12, p. 364-368.

P. Klemas, Politiniai savaitgaliai ir nepolitinė kelionė Nevėžiu. Prof. Kolupailos žodis kūnijasi Nevėžyje. — XX A., 1939.VII. 11, Nr. 154, p. 3.

Red., Išvykstant prof. St. Kolupailai. — Dienos Naujienos (Camp News), Kempten, 1948.XI.29, Nr. 272, p. 1.
Red., Prof. Kolupailai išvykstant. — Lietuvių Žodis, Detmold, 1948.XII.4, Nr. 49.
Red., Steponas Kolupaila, laimėjęs "Ryškiosios lietuvių asmenybės" konkurse pirmąją premiją "Smurgainiškio" slapyvarde. — Drg., 1951.VI.23, Nr. 148, II d., p. 1.
Br. Kviklys, Mūsų garbės narys laimėjo konkursą. — Mūsų Vytis, Čikaga, 1951, Nr. 3-4, p. 82.
Br. Kviklys, Garbingos sukaktys: Prof. Steponas Kolupaila. — T. p., 1952, Nr. 10-11, p. 200.
Br. Kviklys, Dvi sukaktys. — 400 metų pirmajai Nemuno poemai, Čikaga, 1952, p. 7-8.
Pr. Šulaitis, Notre Dame universitetas. — Drg., 1952.VII.12, Nr. 162, p. 2.
K. Rimkus, Prof. Stepono Kolupailos 60 metų sukaktį prisimenant. — Dirva, Cleveland, 1952.IX.4, Nr. 36, p. 3.
J. K.(ardelis), Prof. Steponui Kolupailai šešiasdešimt metų. Apie dinamišką žmogų. — Nepriklausoma Lietuva, Montreal, 1952. X.29, Nr. 43, p. 5.
V. Civinskas, Iš prof. S. Kolupailos gyvenimo ir darbų. — Atolas, metraštis, Melbourne, 1954, p. 183-188.
A. V. Dundzila, Savaitgalis Urbanoje. — Drg., 1954.III.11, Nr. 59, p. 6.
Kęstutis Mikėnas, Vilniaus bokštai Urbanoje. — Dirva — Studentų Žodis, 1954.IV.1, Nr. 13, p. 3.
Bronius Kviklys, Akademinė skautija 1924-1954 metais. Čikaga, 1954. SK minimas p. 29, 85, 96, 134, 147, 173, 182, 186, 196, 225 ir kt.
G. J. Lazauskas, Notre Dame universitetas ir prof. S. Kolupailos laboratorija. — Naujienos, Čikaga, 1955, Nr. 27, p. 4.
Grs., Prof. S. Kolupailą aplankius. — Sėja, Čikaga, 1955, gegužės, Nr. 5 (25), p. 6-7.
Red., Prof. dr. Steponas Kolupaila. Mokslinio darbo 40 metų sukakties proga. — Lietuvių Dienos, Los Angeles, 1955, Nr. 8 (57), p. 12. Interviu.
Jurgis Čiurlys, Lietuvos nepriklausomybės metais. — TŽ, 1956, Nr. 1, p. 1-2.
Jonas Šimoliūnas, Prof. dr. inž. Steponas Kolupaila. Jo 40 metų moksl. darbo sukakties proga. — TŽ, 1956, Nr. 1, p. 4-6.
G. J. Lazauskas, Prof. S. Kolupailos hidraulikos laboratorija. — TŽ, Nr. 1, p. 7-9.
Ant. Bendorius, Dėl Lietuvių Enciklopedijos kritikos. Atsakymas S. Kolupailai dėl jo L. E. X tomo kritikos. — Drg., 1957.IV.13, Nr. 88, II d., p. 7.
K. Kaunas, Ir aš prašau balso! Polemika ir kritika. — Naujienos, 1958.II.19, Nr. 42, p. 2.

Red., Steponas Kolupaila. Biografija ir bibliografija. — LE, XII t., 1958, p. 255-256.

Aleksas Šemeta, Kelkite, gyvieji! — Naujienos, 1958.VIII.30, Nr. 205, p. 3.

Jonas Šimoliūnas, UNRRA universitetas Muenchene 1946-1949. — TŽ, 1959, Nr. 1, p. 2-3.

J. Macevičius, Lietuvos TSR upių tyrimai ir artimiausi uždaviniai. — Geografinis Metraštis, II t., Vilnius, 1959, p. 29-51. SK minimas p. 32-36, 43-48 (bibliografija).

Juozas Eretas, Stasys Šalkauskis. Brooklyn, N. Y., 1960. SK cituojamas p. 233.

Juozas V. Danys, Prof. dr. inž. Steponas Kolupaila. Septyniasdešimties metų sukaktis. — TŽ, 1962, Nr. 5, p. 1-5.

J. Rimkevičius, Sekmadienio popietė su prof. S. Kolupaila ir jo šeima. — T. p., p. 20-22.

Vyt. Šliupas, Prof. Steponui Kolupailai, korp! Vytis garbės nariui, septyniasdešimt metų. — Mūsų Vytis, 1962, Nr. 5, p. 149-150.

Sk. b., Pagerbtas ir apdovanotas prof. St. Kolupaila. — Drg., 1963. IV.9, Nr. 84, p. 8.

V. Ž.(emaitis), Prof. Stepono Kolupailos 70 m amžiaus sukakties paminėjimas. — Naujienos, 1963.IV.15, Nr. 89, p. 4. IV.16, Nr. 90, p. 3.

S., Paminėtas ir pagerbtas prof. St. Kolupaila. — TŽ, 1963, Nr. 3, p. 18.

Petras Jurgėla, Atviras laiškas didžiai gerb. profesoriui Steponui Kolupailai. — Darbininkas, Brooklyn, N. Y., 1963.V.1, Nr. 34.

J. V. Danys-Daniliauskas, Prof. S. Kolupailos mokslinė veikla. — Mūsų Vytis, 1964, Nr. 2, p. 39-44.

Bronius Kviklys, Principinio skauto netekus. — T. p., p. 45-49.

J. Kubilius, SJ, Prof. St. Kolupaila — žmogus. — T. p., p. 35-38.

Red., Atsisveikinimas su a. a. prof. S. Kolupaila. — T. p., p. 63.

J. Pr(unskis), Prof. Steponui Kolupailai mirus. — Drg., 1964.IV.11, Nr. 86, p. 1.

St. Dirmantas, Laivininkui mirties upe amžinybėn išplaukus. Pasilikusio draugo ir bendradarbio atsisveikinimas. — Drg., 1964. IV.18, Nr. 92, II d., p. 1, 2, 4.

Red., Į amžinybę palydint... Prof. Stp. Kolupailai eulogijos vietoje. — Lietuvių Dienos, 1964, balandis, Nr. 4 (143), p. 5.

Red., Prie prof. dr. inž. Stepono Kolupailos karsto. — TŽ, 1964, Nr. 2, p. 1-4 ir atvaizdas viršelyje.

Ev. M(asiokienė-Kolupailaitė), Truputis prisiminimų apie Tėvuką. — TŽ, 1964, Nr. 4, p. 23.

Aleks. Ružaniec-Ružancovas, A. a. Prof. dr. inž. Steponas Kolupaila. — Knygų Lentyna, Čikaga, XVII m., 1964, Nr. 2, p. 33, 60.

Vl. Viliamas, Prof. Steponas Kolupaila. — Aidai, 1964, Nr. 5 (170), p. 241-244.

Kiti trumpi nekrologai 1964 m.: Darbininkas, Nr. 27, p. 1; Dirva, Nr. 44, p. 8; Garsas, Brooklyn, N. Y., Nr. 5, p. 3; Keleivis, Bostonas, Nr. 16, p. 3; Mūsų Pastogė, Sydney, Australija, Nr. 12, p. 3 ir Nr. 24, p. 4; Pasaulio Lietuvis, Cleveland, Ohio, Nr. 7-8, p. 114-115; Tėviškės Aidai, Kensigton, Australija, Nr. 15, p. 1 (V. K.); Tėviškės Žiburiai, Toronto, Kanda, Nr. 16; Vienybė, Brooklyn, Nr. 16, p. 3 (E. Š.).

A. Ružaniec-Ružancovas, Stepono Kolupailos raštų 1922-1937 metų bibliografija, išrinkta iš Iz. Kisino Lietuviškų knygų sistematinio katalogo 1938 m. leidimo Kaune. Multiplikuotas mašinraštis, Danville, Illinois, 1965, 6 p.

Bronius Kviklys, Mūsų Lietuva, II t., Bostonas, 1965. S. Kolupailos gimtoji apylinkė Latvijoje p. 213.

Jonas Aistis, Niekšybė. — Drg., 1965.VI.26, Nr. 149, II d., p. 3-4.
Pakartota: Milfordo gatvės elegijos. — London, Nida, 1968, p. 117.
A. Rimvydas, Niekšai ir teisėjai. Atsiliepimas į J. Aisčio straipsnį "Niekšybė". — Drg., 1965.VII.17, Nr. 166, II d., p. 2.

Ksaveras Kaunas, Aklybė. Atsakymas į J. Aisčio straipsnį "Niekšybę", kiek tai liečia a. a. prof. Stepono Kolupailos atminimą. — T. p., p. 2, 4.

V. Izbickas, A. Nasvytis ir J. Vasys, ALIAS 1965 m. suvažiavimo Bostone rezoliucijos. — Darbininkas, 1965.XI.12, Nr. 75, p. 5. Straipsniai 6 ir 8 skiriami prof. S. Kolupailai.

Vladas Viliamas, Steponas Kolupaila 1892.IX.14-1964.IV.9. — Lituanistikos Darbai, I t., Čikaga, 1966, p. 123-125.

Liudas Dovydėnas, Pusbalsiu kalbant. — Trečioji Pradalgė, London, 1966, p. 156-157 apie SK.

Jurgis Gimbutas, Prof. dr. Steponas Kolupaila (1892-1964). — Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Metraštis, IV t., Roma, 1968, p. 533-546, su bibliografijos atranka. Atspaudas.

Red., Steponas Kolupaila. — Maž. liet. taryb. enciklopedija, II t., Vilnius, 1968, p. 180.

J. Prunskis, Prof. St. Kolupaila elegijose. Reakcija į Jono Aisčio paskelbtą kaltinimą. — Drg., 1969.VI.18, p. 3.

Jonas Aistis, Milfordo gatvės elegijose. London, Nida, 1968. SK minimas p. 117.

Vyt. A. Jonynas, Aisčio "Milfordo gatvės elegijos". — Tėviškės Žiburiai, 1969.VIII.21, Nr. 34 ir VIII.28, Nr. 35.

Ksaveras Kaunas, Elegiški Stepono Kolupailos niekintojai. Čikaga, 1969, 52 p. atspaudas iš "Naujienų" 1969.VIII.1-11 d.

P. Lelis, 45 metai technikos tarnyboje. — TŽ, 1970, Nr. 3. SK minimas p. 7.
Juozas Eretas, Kazys Pakštas. Roma, 1970, SK minimas p. 42, 54, 56, 97, 122, 129, 187, 258, 311, 314-316, 318, 325, 337, 339.
J. Macevičius, Upių tyrimai Lietuvoje iki 1940 metų. — Hidrometeorologiniai straipsniai, II t., Vilnius, 1970, p. 75-81.
J. Krikščiūnas, Hidrologiniai darbai Lietuvos melioracinėse ir vandens ūkio projektavimo įstaigose. — T. p. p.89-93.
S. Pukenis, Kauno taravimo baseinas. — T. p.,p. 135-138.
J. Macevičius, Profesorius Steponas Kolupaila (1892-1964). — T. p, p. 155-159.
Č. Kudaba, Kur Nemunas teka. Vilnius, 1970, 132 p. SK minimas p. 16, 56, 132.
Zenonas Bačelis, Aštuoneri metai be prof. Stepono Kolupailos. 80 metų gimimo sukakties proga. — Mūsų Lietuva, Sao Paulo, Brazilija, 1971.VI.1, Nr. 22, p. 7 ir VI.8, Nr. 23, p. 7.
Stasys Dirmantas, Mano santykiai su fakulteto profesoriais. Lietuvos Universitetas 1579-1803-1922. Red. Pr. Čepėnas, Čikaga, 1972, p. 697-699.
Stasys Raštikis, Įvykiai ir žmonės. Iš mano užrašų. III t., Čikaga, 1972. SK minimas p. 254, 417, 511, 564.
Juozas Rimkevičius, Dešimtmetis be prof. Kolupailos. — Aidai, Brooklyn, 1974, Nr. 4, p. 153-156, atv.

SPAUDA KITOMIS KALBOMIS

Red., Kongress-Mosaik in Interviews: Die Jugend wil immer arbeiten. Gespraech mit Prof. Dr. Kolupaila. — Darmstaedter Echo, Darmstadt, 2. August 1947, p. 4.
Red., Revolution in Russia possible, professor says. — South Bend Journal, So. Bend. Ind., Feb. 23, 2 (1949). No. 20, p. 3.
Edward Joyce, Escape from cold war. Lithuanian professor finds haven at ND. — The Notre Dame Scholastic, Notre Dame, Ind., March 4, 90 (1949), No. 18, p. 4.
Lawrence McDermott, God's Happy Man (Prof. Steponas Kolupaila). — The Marian, Chicago, Ill., Oct., 3 (1950), No. 8, p. 15-16.
Red., Four from N. D. made citizens. — The South Bend Tribune, So. Bend, Ind., May 6, 82 (1954), p. 24, phot.
Red., N. D. reveals promotions. Given to 38. — Tp., May 22, 1956
Red., Lithuanian Scouts hold Camp at Wheatley. — The Windsor Daily Star, Windsor, Ont., Canada, Aug. 28, 1956, Vol. 76, No. 151, phot.
Theodore M. Hesburgh, C.S.C., President, University of Notre Dame, Foreword. — In Bibliography of Hydrometry by Steponas Kolupaila, Dr. Eng., University of Notre Dame Press, Notre Dame, Ind., 1961, p. v — vii. Liet. vertimas: Draugas, 1961.III. 25, Nr. 71, II d., p. 5.
Joseph Schrantz, N. D. professor's book on water information.

Represents 45 years of research. — The South Bend Tribune, April 10, 1961, Vol. 39, No. 33, p. 32, phot.
Red., Kolupaila, 71, of N. D., dies. Retired professor expert on hydrology. — T. p., April 10, 1964.
Red., Kolupaila rites Monday; taught at Notre Dame. — Chicago Sun Times, Apr. 11, 1964, p. 30.
Walter Sperling, Steponas Kolupaila. — Deutsche Gewaesserkundliche Mitteilungen, Oct. 1964, 8. Jg., H. 5, p. 116-117. Atspaudas. (Panašių nekrologų yra daugiau bent 8 autorių)
K. Bertulis, Prof. Dr. Steponas Kolupaila. — Technikas Apskats, Omaha, Nebraska, 1964, Nr. 44. Perspausdinta latvių kalba: Technikos Žodis, 1965, Nr. 2, p. 18.
K. Ieleja, Prof. Dr. Steponas Kolupaila. — T. p., 1964, Nr. 44. Liet. vertimas: TŽ, 1965, Nr. 2, p. 17-19. Papildymas: Ks.-Ls., Netikslumai latviškajame nekrologe apie prof. S. Kolupailą. — TŽ, 1965, Nr. 3, p. 23.
Walter H. Graf (Prof., Wien), Manning's roughness determination in navigable waterways. — Proceedings, XXI World Navigation Conference, Paper S. I. — 5, p. 31-38. Stockholm, 1965. P. 33 ir 34 duoti Nemuno hidrologiniai duomenys, gauti iš S. Kolupailos.
Arthur H. Frazier, Steponas Kolupaila (1892-1964). Mašinraštis 11 p. teksto ir 18 p. SK bibliografijos. Madison, Wis., 1965.
Jurgis Gimbutas, Steponas Kolupaila. — Encyclopedia Lituanica, vol. III, Boston, 1973, p. 154-157, atv.

ILIUSTRACIJŲ ŠALTINIAI

Pagal knygos puslapius

Iš knygos "Dotnuvos Žemės ūkio technikumo almanachas", red. S. Kolupaila, Kaunas, 1937:45.
Iš žurnalo "Iliustruotoji Lietuva", Kaunas, 1927, p. 347:61.
Iš Lietuvių Enciklopedija, Bostonas: 17, 107.

Paskolinta iš privačių rinkinių:

Juozas V. Danys parūpino visas iliustracijas pp. 360-390.
Kazys Daugėla: 215, 218, 223, 229, 236.
Stasys Dirmantas: 33, 293.
Bronius Galinis: 239.
Jurgis Gimbutas: 95, 123.
Bronius Juodelis: 221, 243.
Ksaveras Kaunas: 89.
Janina Kolupailienė: 15, 19, 21, 25, 29, 37, 41, 65, 73, 231, 249, 255, 268, 269, 273, 280, 281, 284, 287, 297, 303, 309, 337, 339.
Bronius Kviklys: 133, 137, 141, 329, 333.

SUMMARY

Steponas Kolupaila was an outstanding professor, civil engineer and author in Lithuania and later in the U.S.A. His general biography was written by his former student Jurgis Gimbutas. Dr. Kolupaila's scientific achievements and activities on the faculty of the University of Vytautas the Great at Kaunas, and later at the University of Notre Dame, Ind., were reviewed by his former student and colleague in the faculty Juozas V. Danys. The biography was supplemented by another former student Ksaveras Kaunas and by a close friend, Rev. Dr. Juozas Prunskis.

S. Kolupaila was born in Tuminiškės, county of Rezekne, Latvia, on September 14, 1892. In 1915 he graduated from the Geodetic Institute in Moscow and received a scholarship for graduate studies in hydraulic engineering at the Academy of Agriculture in Moscow from 1915 to 1918. In 1917 Kolupaila began teaching hydrology and hydraulics at the same Geodetic Institute where he became a professor in 1919. The previous year, his textbook on hydrometry was published, the first in the Russian language. In 1921 Kolupaila moved to Lithuania, his father's native land. Here he started as a teacher of hydrology and related courses at the Advanced Agricultural and Technological School in Dotnuva. In 1922 he joined the faculty of civil engineering at the University of Lithuania in Kaunas as assistant professor and taught hydrology, hydrometry, and hydraulics. In 1926 Kolupaila was promoted to associate professor and in 1940 to full professor. This university was named in 1930 as the University of Vytautas the Great. On Dec. 21, 1940, prof. Kolupaila was awarded a doctorate in engineering by this university.

In 1926 Kolupaila established a laboratory of hydrometry, later became chairman of the department of hydro-

logy, and in 1926-27 secretary of the university; in 1940-41 he was elected dean of the faculty of civil engineering. Kolupaila made his name in research and in organizing systematic observations, measurements and documentation of hydrometrical and hydrographical works in Lithuania. From 1923 to 1930 he was the chief engineer and head of the Hydrometrical Bureau of Lithuania, and from 1936-40 chairman of the Water Resources Branch of the Lithuanian Power Committee. In 1941 he was named a member of the Academy of Arts and Sciences of Lithuania. He wrote and published more than 200 professional papers and engineering reports. Among these are books in the Lithuanian language: Yearbook of the Hydrometric Bureau 1929 and 1930 (which included data on the river Nemunas from 1811 - 1930); Nevėžis (monograph on the river of the same name), 1936; Mūsų vandens keliai (a travel guide for Lithuanian rivers and lakes), 1933; Hidrometrija, two volumes, 1939 and 1940; Nemunas, 1940, 2nd edition in Chicago, Illinois, 1950. His research work in water resources was published in the Proceedings of the Lithuanian Power Committee, 1936-40. He also wrote over 600 popular articles for Lithuanian magazines and newspapers.

Kolupaila distinguished himself in scientific achievements, such as, a new method of winter runoff calculations (1928), which was published in several languages, and became known as the "Lithuanian method", and new empirical formulae for maximum flow of rivers in Lithuania (1933). He wrote for the Lithuanian Encyclopedia in Kaunas (1933-44) c. 80 major articles on hydropraphy and related subjects.

Later, while in the United States, he contributed c. 300 articles to the Lithuanian Encyclopedia, published in 36 volumes in Boston, Massachusetts from 1953-69. He took an active part in 18 international scientific or professional conventions, starting in Helsinki 1924 to Glasgow in 1960. Kolupaila participated as a delegate from Lithuania at the World

Energy (Power) Conference in Barcelona 1929, Berlin 1930, Stockholm 1933, Washington, D. C., 1936, and Riga 1937. From to 1940 he served as a permanent curator of the hydrological conferences of the Baltic States, and as a co-editor of the International Bibliography of Hydrology from 1934-1940.

Dr. Kolupaila was a member of executive committees of several professional, civic and humanitarian societies in Lithuania: the Lithuanian-American Society, Lithuanian-Swedich Society, Lithuanian Geographical Association, and president of the Amateur Photographical Society. In 1937 he was awarded a gold medal for his photographs of Lithuania at the World Exhibition in Paris. From 1933 he was active among the leaders of the Lithuanian Boy Scouts Association, arousing their interest in traveling and exploring the rivers and lakes of the country by canoes. Subsequently, Kolupaila was elected an honorary member of the Boy Scouts Collegiate Division.

Having retreated from the Soviet invasion in 1944, Kolupaila settled temporarily in the Bavarian town of Kempten, where he worked for the firm of A. Ott, established manufacturers of hydrometric instruments. Here he helped to invent a component runner for a current for measurements in oblique streamlines (1947). During his four years in Germany, Kolupaila continued to compile bibliographical material on hydrometry, wrote and published a textbook of hydraulics, and taught at the international UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) University in Munich from 1946-48. He was active among Lithuanian refugee organizations and was president of the Lithuanian Association of Engineers in 1948.

Before the end of 1948 Kolupaila was offered an associate professorchip at the University of Notre Dame in Indiana. He arrived in New York on Dec. 24, 1948, and immediately took up teaching of advanced hydraulics and hydrology, never before taught at Notre Dame. From his designs and under his supervision a laboratory for hydraulics was installed. In

1956 he was promoted to full professor. At the University of Notre Dame he continued his research and constructed a hydrometric screen, the first of its kind in the United States (1955). His "Lithuanian method" of winter runoffs had been known and applied in this country before his arrival. In 1956 Kolupaila introduced a new method of differentiation and integration of the runoff. Sponsored by a grant from the National Science Foundation, Kolupaila realized his life-long effort to complete a worldwide bibliography of hydrometry, and his 1000 page book was published by the Notre Dame Press in 1961.

"Bibliography of Hydrometry" contains 7370 annotated titles on water measurements in 30 languages, selected from Kolupaila's card index which consisted of 22,000 entries. The foreword to the book was written by Theodore M. Hesburgh, president of the University of Notre Dame. Here are excerpts from this foreword: "Professor Kolupaila has established a high standard for this exacting kind of index which is characterized by a scrupulous accuracy, as well as unusual completeness of form and clarity of translation... He has given us in this work a thorough and comprehensive study of the most distinguished scientific investigations in hydrometry and, in doing this for a very large and comprehensive section of the scientific world community, has facilitated the work of the future." The acceptance of the book among specialists in the world was most favorably expressed in numerous published reviews. There was a resolution adopted by the International Current Meter Group of the International Standard Organization in Paris on June 2, 1962, requesting that this bibliography be continued, and that information on every new publication should be submitted to the Secretary of the Group, and that at the end of the year transmitted to the author. In 1963 the Committee on Hydrometry of the International Association of Scientific Hydrology proposed that "the committee undertake the maintenance of a biblio-

graphy of hydrometry such as that recently compiled and published by Prof. S. Kolupaila."

After 15 years at Notre Dame, Kolupaila retired in 1963 as a professor emeritus. He had published papers in the Transactions of the American Geophysical Union (1949, 1955), Civil Engineering (1950, 1954, 1958), Proceedings of the American Society of Civil Engineers (1954 - 1963) and several other journals (see Bibliography). In March 1964 he was invited to present a series of six seminars on hydrometry as a distinguished visiting professor at the School of Engineering, Cornell University. His fatal illness prevented him from realizing this engagement. Kolupaila was a member of the International Association for Hydraulic Research, American Society of Civil Engineers, and American Association of University Professors. He was an honorary member of the American Lithuanian Engineers and Architects Society. Kolupaila died on April 9, 1964, and was buried in the Lithuanian St. Casimir's cemetery in Chicago, Illinois. In 1967 the Ott - type current meter with improvements designed by Kolupaila was added to the collection of important hydrographical instruments in the United States National Museum of the Smithsonian Institution, Washington, D. C.

Jurgis Gimbutas

Note: This summary is almost identical with the article published by the same author in the Encyclopedia Lituanica, Vol. 3, Boston, Mass., 1973.

VARDŲ RODYKLĖ

C

Č

D

H

I

Y

J

K

S

Š

T

U

V

LEIDĖJŲ PADĖKA

Šios knygos išleidimą piniginėmis ir darbo aukomis parėmė eilė asmenų ir organizacijų.

KNYGOS MECENATAI

1000 dolerių

X. Y.

200 dolerių

Bronė ir Bronius Kvikliai

Po 100 dolerių

Vytautas Česnulis
Leokadija ir Jonas Dainauskai
Vydūno Jaunimo Fondas
Irena ir Eugenijus Vilkai

GARBĖS PRENUMERATORIAI

Juozas Andrius
Mega Barniškaitė
Jurgis Baublys
Rostislovas Baublys
Karolis Bertulis
Kun. Petras Činikas, MIC
Jeronimas V. Dabrila
Dr. Adolfas Damušis
Kazys Daugėla
Algirdas Didžiulis
Stasys Dirmantas
Danutė ir Rimantas Dirvoniai
Bronius V. Galinis

Antanas Girnius
Vytautas Izbickas
Stanislava Juodvalkienė-Abromavičiūtė
Jūra ir Julius Jodelės
Irena Kairytė
Jūra Kaunienė,
savo vyro Ksavero Kauno atminimui
Borisas Kolosovas
Edmundas Korzonas
Dr. J. S. Kriaučiūnas
Dr. Jonas Kuodis
Edmundas ir Rūta Kulikauskai
Sigitas Leimonas
Justas Lieponis
F. Mažeika
Česlovas Mickūnas
Jurgis Mikaila
Eugenijus Manomaitis
Algis Muliolis
Kostas Nenortas
Jurgis J. Okunis
A. Plenys
"Plieno" vyrija
Juozas Rasys
Teodoras ir Ritonė Rudaičiai
Jonas Stasaitis
R. A. Stratas
V. ir V. Stuogiai
Julius Špakevičius
Vanda ir Vytautas Šliupai
A. J. Vengris
Ona ir Pranas Zailskai
Gražina ir Vytautas Žukauskai.

Akademinės Skautijos Leidykla nuoširdžiai dėkoja visiems, savo piniginėmis aukomis parėmusiems knygos išleidimą.

TALKININKAI

Ne mažesnė padėka priklauso knygos autoriams — dr. Jurgiui Gimbutui, Juozui V. Daniui, redaktoriui Broniui Kvikliui, korektoriui Jonui Dainauskui, o taip pat leidyklos darbuotojams: Rimui Dirvoniui, Onutei Kotovienei, Danutei Orentienei, Algiui Bakaičiui, Antanui V. Dundzilai ir kitiems, be atlyginimo atlikusiems knygos paruošimo, išleidimo, organizacinius bei techniškuosius darbus.

Padėkos žodį tariame ir "Draugo" spaustuvei, nuoširdžiai atlikusiai spaudos darbus: Administratoriui kun. Petrui Činikui, MIC, linot. skyr. ved. Jonui Gliosui, rinkėjams — Onutei Gerbutavičiūtei ir Juozui Masilioniui, knygos laužymo darbus atlikusiam Andriui Baltrušaičiui, klišių gamintojui kun. Jonui Kardauskui, MIC, spausdinimo mašinų operatoriui Pranui Preikšaičiui.

Visų šių ir daugelio kitų asmenų talka suteikė galimybę išleisti šį platesnės apimties veikalą ir tuo tinkamu būdu pagerbti velionį profesorių Steponą Kolupailą, visą savo gyvenimą tarnavusį mokslui ir Lietuvai.

Akademinės Skautijos
Leidykla

STEPONAS KOLUPAILA

Knygos pastebėtų klaidų atitaisymai

Psl.	ir eilutė	Atspausdinta	Turi būti
5	5 e. apačioj	145	154
6	15 e. viršuje	340	341
6	10 e. ap.	Santrumpos skirtos ne J. V. Danio studijai, o bibliografijoms	
6	8 e. ap.	darbai	raštai
6	2 e. ap.	rodyklės	rodyklė
97	1 e. ap.	Vokiettaitis	Vokietaitis
98	2 e. v.	metais.	metais
120	9 e. ap.	34°	— 34°
123	2 e. ap.	P. Dobkevičius	F. Dobkevičius
139	18 e. v.	Steponas	Stepas
152	5 e. v.	Roosveltas	Rooseveltas
156	10 e. ap.	atspausdintas	atspausdinta
171	9 e. ap.	Kriščiūnas	J. Krikščiūnas
177	6 e. v.	straipsnių	straipsnių:
183	8 e. ap.	Nėris	Neris
208	7 e. ap.	. B. Bražėnas	V. Bražėnas
214	17 e. ap.	Kol	Kol.
236	9 e. ap.	pranešiamais	pranešimais
261	17 e. v.	jis	. Jis
275	2 e. v.	pirmiausiai	pirmiausia
293	3 e. ap.	valdyba,	valdyba:
306	7 e. ap.	Valstybių	valstybių
325	12 e. v.	hidrelektrinei	hidroelektrinei
347	2 ir 3 e. v.		(Abi eilutes išbraukti)
463		Jonas Stasaitis	Juozas Stašaitis